

ՄԱՆԿԱԿԱՐԺՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՔՐԵՍՏՈՄԱՏԻԱ

I ՀԱՏՈՐ

ՊԵՏՅՐԱՅ

371(03)(022)
Մ-24

08094322 և 1991 թ.

**ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅԱՆ
Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Յ Ա Ն
Ք Բ Ե Ս Տ Ո Մ Ա Տ Ի Ա**

Ս. Ա. ԿԱՄԵՆԵՎԻ ընդհանուր խմբագրությամբ

Ի Հ Ա Տ Ո Ր

Ի Պ Բ Ա Ն

ԱՆՏԻԿ ԱՇԽԱՐՀ - ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՆԵՐ -
ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԳԱՇՐՋԱՆԻ ՍԿԻՐԸ

Կազմեց Ի. Ֆ. ՍՎԱԴԿՈՎՍԿԻ
Ռուսերենից քարգծ. ՀԻՄ. ՅԱՐՍԵՅԱՆ

Խմբագրությամբ Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆԻ

ՄԱՆԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒԹՅՆ
ԳՊՐՈՅՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

9680-66

Տնի. խմբագրիչ՝ Գ. ՋՈՆՅԱՆ
Մշակողիչ՝ Ս. ՇԱՀԱՆՅԱՆ

A $\frac{\pi}{690}$

Հանձնված է տպագրության 17 ապրիլի 1936 թ.
Մատրագրված է տպագրելու 10 սեպտեմբերի 1936 թ.
Թղթի չափը 62x94 ս/մ. տպում 1000, 22 1/2 տպագրական ժամանակ
Մեկ տպ. ժամանակում 53 700 տպ. հրատարակչ. № 2527, պատվեր № 1028
Գլխավորի լիազոր Վ. 1161

Գեղարտի տպարան, Յերեվան, 11 Գեղարտի. 4

ԽՄԲԱՆԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՏԵ

Մանկավարժության պատճառյալ առկա ջրհամաժառանգության թափափում է շատ հասարակ. I հասարակ, զոր կազմել է Բ. Ծ. Սմայկովսկին, ընդգրկում է անտիկ աշխարհի, միջին դարերի և նոր ժամանակների սկզբի՝ մինչև XIX դարի մանկավարժությունը, II հասարակ՝ XIX դարի մանկավարժությունը, III հասարակ՝ XIX դարի վերջի և XX դարի մանկավարժությունը, IV հասարակ պարունակում է մանկավարժության պատճառյալ նյութերը Ռուսաստանում մինչև Հակեմբերյան հեղափոխությունը:

Ջրհամաժառանգում սկզբ է առնում միայն միայն տեսական մանկավարժությունը: Կազմակերպում ու խմբակայությունը մզակ էն առն նաև նյութեր, զոր բնորոշում են միայն ժամանակաշրջանի գաղափարները պարզապես առն կամ առն չերկրում:

Մանկավարժության համար քաղաքիկ գեղավար նշանակություն ունեն Մարտի, Մեյկայի, Լենինի, Ստալինի ստալինները: Նրանք պետք է լիազորված հարաբերվեն լիակ, սկզբնապես բնական ուսումնասիրի առն մի մանկավարժ, մանկավարժության տեսության բնագավառի առն մի գիտական աշխատակ: Բայց առկա ուսումնական մեծություն, նրա ժամանակաշրջանն առնաններում առն են միայն Մարտի-Մեյկայի հիմնական ստալինները և Լենինի մինչև 1917 թ. դրան, ժողովրդական կրթության հարցերին նվիրված հոգիաներից կարևորագույնները:

Տվյալ հրատարակության մեջ չեն մտել խորհրդային մանկավարժության պատճառյալ նյութերը, զորումնաև նրանց նվիրվելու չե հասուն ջրհամաժառանգ, զորի կազմելու աշխատանքը կսկսվի մաս առաջադրում:

ԿԱԶՄՈՂԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԻՑ

Ներկա Հատորում մանկավարժության պատմության նյութերը զետեղված են սկսած անտիկ աշխարհի ժամանակներից և վերջացած XVIII դարով: Մանկավարժության վերաբերող փաստաթղթեր և տեսական գրվածքներ ընտրելիս, բացի սկզբնաղբյուրներից, ոգտագործված են մանկավարժության պատմության առաջին լուրջ ձեռնարկները՝ գերմաներեն, անգլիերեն և ֆրանսերեն լեզուներով, ինչպես նաև՝ այդ լեզուներով յեղած քրեա-տաժառանգները և մենագրությունները: Մի շարք գրվածքներ ուսանելի թարգմանված են առաջին անգամ Հասկապետ այս քրեատաժառանգի Համար: Ինքնըստինքյան Հասկանալի չե, վոր ներկա Հրատարակությունը լրիվ լինելու հավանությունը չունի՝ կասկածից դուրս է, վոր Հետագա Հետադրությունները մեր ձեռքը շատ արժեքավոր նյութեր կտան:

Բնական և, վոր կլասիկների վոչ միայն բոլոր, այլև նույնիսկ առաջին նշանակալից յերկերը քրեատաժառանգի մեջ տեղադրելու հնարավորություն չկա: Ստիպված ենք դիմել Հատվածների: Այդ Հատվածներն ընտրելիս կազմողը ձգտել է առեն տեղ պահպանել իրեն հեղինակի մաքի կառուցվածքն ու դարպացման կարգը: Այս մեթոդն ստիպեց հրատարակել շատ կարևոր յերկերից քաղվածքներ զետեղելուց, վերաբաղի նրանց հաջին ըստ հնարավորին ափելի լրիվ և կապակցորեն մեջ յերկին կարևորագութները: Կազմողը բոլորովին հրաժարվեց ցիտատներ ընտրելու մեթոդից, յենթադրելով, վոր քաղվելի նյութը քիչ և ոգտակար այն ուսանողին, վորն ուղում է իրեն Համար վերականգնել պատմական հեռանկարը, զգալ անցյալի վուղին:

Ի նկատի ունենալով, վոր մանկավարժության պատմության ձեռնարկների և մենագրությունների նախահղափոխական հրատարակությունները շատ մանկավարժական գրողարաններում չկան և անմատչելի յեն վոչ միայն ուսանողի, այլև դաստափի Համար, այստեղ այդ աշխատություններից մի շարք Հատվածներ են դրվում: Կազմողը ձգտել է նման նյութը հասցնել միմիումի, սահմանափակվելով միայն այս կամ այն դարաշրջանի դաստիարակության պրակտիկայի նկարագրությամբ և այն ել միայն այն զեպգերում, յերբ կազմողի արաժադրության տակ վաղերադասկան նյութի յեղել:

Քրեատաժառանգի ոգտագործումն ուսանողների Համար հեշտացնելու

նպատակով, հողմածներէ մեծ մասը բաժանված է առանձին մասերի հասուի վերնագրերով: Այդ հիշատակում էր տեղին տեղում:

Քրեատումատիայում կան փոքրիկ ներածական ակնարկներ: Այդ ակնարկներէ խնդիրն է տալ ուսումնասիրող փաստաթղթերի կամ յերկերի ըմբռնման համար պատմական կողմնորոշումն: Բայց պետք է կտրականապես նախազգուշացնել խնչպես դատաստուներին, այնպես էլ ուսանողներին, զոր այդ ակնարկները վաղ մի գեղջում փոխարինել մանկավարժութեան պատմութեան դասընթացի սխառնատիկ ուսումնասիրութեանը շին կարող: Ներածական դիտողութեանները յերկերի տնայիցը շին տալիս, շին տալիս փոփոխութեան դնահատութեանը և հաճախութեան էլ շունեն կենսագրական ակնարկներէ գեր խաղաղու: Դրանք լուի տեղատի խմբագրական ծանոթութեաններն են: Քրեատումատիան միայն այն գեղջում կատարելապես ոգտակար կլինի, յերթե նա վաղ թե կլոխարկին, այլ միայն կլրացնի մանկավարժութեան պատմութեան սխառնատիկ դասընթացը: Այդ պատճառով էլ քրեատումատիայի մեջ չկա նաեւ բիբլիոգրաֆիա. այդ խնդիրը պետք է լուծի մանկավարժութեան պատմութեան դասագիրքը:

Ի. ՍՎԱՆՈՎՍԿԻ

20/X 1934 թ., Մոսկւա.

Խմբագրութեանից	III
Կազմողի առաքարանից	V

Բ ա թ ՚ Ն I

ԱՆՏԻԿ ԱՇԽԱՐՀ

Գլուխ I. Հումաստանի մանկավարժութիւնը

Պատարճոս. Սպարապետի գաւառապետութեան մասին: Հատոված «Ջուգաղկիւններէց»	5
Լուկիանոս. Աթենացի տղայի դպրոցական որբ	8
Սոկրատեսի մեթոդի նմուշ. Հատոված Քսենոֆոնի «Հիշողութիւններ Սոկրատի մասին» գրքից	9
✓ Պլատոն. Պրոտագորաս. Հատոված Աթենքի յերիւանների գաւառա- պետութեան մասին	13
✓ Որենքներ. Հատովածներ գաւառապետութեան Հարցերի վերաբերյալ	16
Պետութիւն. Հատովածներ գիտական կրթութեան սխառմիւն և ծրագրի մասին	24
✓ Արիստոտել. Պոլիտիկա. Հատովածներ գաւառապետութեան մասին	40

Գլուխ II. Հումի մանկավարժութիւնը

Կոտնիլիոս Տակիտոս. Հոնտորների մասին: Հատովածներ Հոմէրոսի Հին և նոր գաւառապետութեան մասին	50
Հոմի ակնասի և Հոմի ցենզորի ղեկընդունողը՝ ուղղոված Հոմուս Հումական կրթութեան տարածման գեմ	52
Կասանդին կայսեր Հրովարտակը բժիշկների և ուսուցիչների արտո- նութիւնների մասին	54
Լարկոս Ֆարիոս Կլիմտիլիանոս. Հոնտորի գաւառապետութեան մասին	54

Մ Ի Ջ Ի Ն Դ Ա Ր Ե Ր

Դրուի III. Միջնադարյան դպրոց և ասպետական դաստիարակություն

Յերամիլի իերանիմոս. Նամակ առ Լեոն	66
Առաքելական վարդապետները հեթանոսական գրքերի մասին	68
Գրիգոր I պապի դասադասությանը գիտությունների մասին	69
Գրադատությանը VIII—XII դ.դ.	70
Կարլոս Մեծի հրապարակները վանական և թեմական դպրոցներ հիմնելու և գիտությունների գրադվելու մասին	71
Վանական դպրոց	74
Աբելյարը վանական կրթության մասին	75
Ալկուին. Զրույց Պիպինի հետ. Ուսուցման կառույցի դասին մեթոդի մի նմուշ	76
Ելֆրիկ. Ուսուցչի և աշակերտների դրույցը	77
Ն. Սպերմանի. Դպրոցը միջին դարերում	80
Ծ. Պաուլսեն. Փաղաքային դպրոցի ծագումը. Գերմանիայում	90
Յեռադի դաստիարակությանը	92

Դրուի IV. Միջնադարյան համալսարաններ

Գրիգոր IX պապի բուլլան Փարիզի համալսարանի դասադուր հայտարարելու իրավունքի մասին (1231 թ.)	93
Ռաֆորդի համալսարանի դասադուրը (1209 թ.). Ռաբեր Վենդոլների ժամանակագրությանը	93
Միջնադարյան համալսարանների աղյուսակ	94
Անգլիական թագավորն արտադրում և Փարիզի համալսարանի գործադուրը (1229 թ.): Փարիզի համալսարանի ժամանակագրությանը	96
Փարիզի համալսարանի ուսուսուսը դասախոսությանը կարգադուր մեթոդների մասին (1355 թ.)	96
Ծ. Պաուլսեն. Գերմանական համալսարանները XIV—XV դ.դ.	97
Թոմա Աֆինացի. Հատված Վուսար աստվածաբանությանը գրքվածքից	102
Յրեմիա Քեյն. Սբախարի գիտության մասին	105

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐԻ ՎԵՐՋԸ ՅԵՎ ԱՆՑՈՒՄՆ ԴԵՊԻ ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

Դրուի V. Խաղական հումանիզմի մանկավարժությունը

Գ. Միծուկ. Վերածնունդի դարաշրջանի մանկավարժական իդեալներն ու դպրոցները	107
--	-----

Դրուի VI. Ֆրանսիական հումանիզմի մանկավարժությունը

Ֆրանսուա Դարիե. Գարգանայուս և Պանտաբրյուել	117
Միշել Մանսեմ. Փորձեր	132

Դրուի VII. Գերմանիայի մանկավարժությունը Ռեֆորմացիայի շրջանում երազմ Ռոտտերդամցի. Հիմարուքյան Դատազուլության (Հատված քերականության ուսուցիչների մասին)	138
Կոպիա ուսուցիչներ	138
Մարմնական պատիժներ ժամին	140
Մարտին Լուքեր. Թուղթ Գերմանիայի քաղաքացուներին և քաղաքային վարչություններին զպրոցներ Հիմնելու մասին (1524 թ.)	141
Յերեմաներին զպրոց ուղարկելու. կատալարության պարտականության մասին (1530 թ.)	145
Ուսուցչական զործունեության արժանիքի և կարևորության մասին (1530 թ.)	146
Ստրասբուրգի Շաուրթի դիմադրիայի ուսման պլանը	147
Ֆ. Պաուլսեմ. «Գերմանական զպրոցներին» կազմակերպումը Գերմանիայում XVI դարում	150
Վանտսեկանի դատախարակությունը (XVI դ.)	152
Ֆ. Պաուլսեմ. Ժողովրդական զպրոցը Ռեֆորմացիայի շրջանում	155
Ա. Ֆորտունատով. Դատախարակությունը Մորավիայի անարտադասական Համայնքներում	159

Դրուի VIII. Սոցիալիստ-ուսուցիչների մանկավարժական գաղափարները XVI—XVII դարերում

Թոմաս Մոր. Ուսուցիչ	167
Թոմա Կամպանելլա. Արևի քաղաքը	170

Դրուի IX. Ցեզվիտների մանկավարժությունը

Հատվածներ «Ratio Studiorum et Institutiones Scholasticae Societatis Iesu»-ից («Հիսուսի Ընկերության զպրոցական պարտականությունների պլանն ու կազմակերպումը»)	180
Տ. Ցեզվե. Ցեզվիտների դատախարակության սխեման	183
Ցեզվիտական բարոյականություն (Պատկալի «Դատախարական Խամակներ»-ից)	186
Ժուլյաննի. Գնպի պարտականությունը սեր զարթնեցնելու իրելու միջոց	188
Ուսուցչի Հեղինակության մասին	191

Դրուի X. Յամ Ամոս Կամեմիուսի մանկավարժական սխեմանը

Մեծ դիպակահիկա	194
--------------------------	-----

Դրուի .XI. Գերմանական շաղկոցը XVII դ. և XVIII դ. առաջին կիսում

Ֆ. Պաուլսեն. Գերմանական ժողովրդական դպրոցը XVII և XVIII դարերում	271
Լ. Ֆորստմանով. Գերմանական ժողովրդական դպրոցը XVIII դ.	277
Յ. Միժուկ. Ֆրանկերի դպրոցները	279
Յ. Սիգլեր. Ռեալական ուսումնարանների ծագումը Գերմանիայում	282
Ֆ. Պաուլսեն. Պալատական-աշխարհիկ դաստիարակությանը Գերմանիայում XVII—XVIII դ.	283
Ֆ. Պաուլսեն. Ապետական ճեմարանները Գերմանիայում	289
Վոլֆենբյուտտելի ճեմարանի կանոնադրությանը	292

Դրուի XII. Անգլիայի մանկավարժությունը XVII դ.

Ռեալական դպրոց. Նրա աշակերտներից ձեկի նկարագրումը	294
1662 թ. անգլիական կոմֆորմիստական ակտը	296
Մասաչուսեթս նահանգի 1642 թ. դպրոցական օրենքը	298
Ա. Ֆորստմանով. Աշխատանքային դաստիարակության դադարները XVII դ. անգլիական մանկավարժության մեջ	299
Ջոն Լոկի. Մտքի դաստիարակության մասին	303
Ջոն Բեյլինս. Առաջարկության բոլոր սղտակար արձեռանների և դյուրացածականության աշխատանքային ժուրնի հիմնելու համար	348

Դրուի XIII. Ֆրանսիայի մանկավարժությունը XVII դ. և XVIII դ. առաջին կիսում

Պ. Միժուկ. Կրճատական և քաղաքական սեակցիան Ֆրանսիայում XVI և XVII դ.	357
Դյուիլո. Պոր-Ռոյալի մեթոդը	364
Ոկտավ Գրեար. Աղջիկների կրթությանը յանսենիստական պահանջում	367
Ֆենելոն. Աղջիկների դաստիարակության մասին	367
Պ. Միժուկ. Ֆրանսիական դպրոցի ճակատագիրը XVIII դ.	378

Գ. Լ. Ո. Ի. Ե. Լ

ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՊԼՈՏԱՐԲՈՒ

ՍՊԱՐՏԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հատված «Ջուզանիյանից»*)

Պլոտարքոսը (66—120 թ. թ. ժ. դ.) հեռավոր հույն դրոշ է. նա ուղեւ է աշխարհընկալում, յերբ Հուստանը գտնւում էր Հռոմեական տիրապետութեան տակ: Պլոտարքոսն հայտնի չէ իր պատմական աշխատութիւններով, գլխաւորապէս՝ Հուստանի և Հռոմի հաշիւաւոր զորքիչների համեմատական կենսադրութիւններով^{*)}: Նրա պատմական աշխատութիւնները կրում են արդիականութեան կերպը. ձգտելով հաստատել իր իշխանները, նա որինանքիներ դրանում և պատմութեան մէջ: Ստորեւ բերվող պատմական գաղափարութեան նկարագրերը (վերջում և Լիկուրգոսի կենսադրութիւնից), վերով, ամբողջաբար, մանկավարժական պատմութիւնները առկա են Հին Սպարտայի գաղափարութեան զգալիաներն-վերականգնման պատկերը, համակութեան լուսնի լինելու վաղ բաժանմանով լինել, վաղ էլ, աստիճան է, որպէսզի: Այս նկարագրութեան մէջ, համեմատել, մեծ լափով արտառայում են II դարի սկզբի Հռոմեական կայսրութեան տիրող գաղափարների վերջը լինանքի հայտնաբերը, իսկ թե իրերի իշխանական գրութիւնն Սպարտայում VI դ. մինչև ժ. դ.: Բայց և այնպէս, Յայտն պատկերի անհատականը, այս փաստաթուղթը, համեմատում մեզ հասնում էր այլ գրական հրաժիշտ, ասելի վաղ կերպով և արտաքուստ պատմական գաղափարութեան հիմնական գծերը:

Համարելով գաղափարականութիւնն որենազրի բարձրագույն և ամենաազնիվ խնդիրը, Լիկուրգոսն իր ուղանքների իրապարծմանը մեղմամուսիս յեղով հետզից՝ հենց սաղմնավորումից և մեղմազից, կարգավորելով ամուսնութիւնները: Նա չէր հրաժարվում (ինչպէս Արիստոտելն և ասում) կանանց խիստ կանոնների յեղմարկելու փորձից: Ծիշու է, շնորհիվ այն բանի, վոր նրանց ամուսնիները համառի արշաւամեջների մէջ էլին լինում, նրանք մեծ ազատութիւն և մեծ ուշադրութիւն էլին վայելում, յերբ ընտանիքի կատարյալ տիրուհիներն էլին հանգիստանում և, այդպիսով, մեղք էլին բերում հարգանք, վորին արժանի չէլին: Բայց ընայած դրան, նա նրանց նկատմամբ էլ հեռավոր Հոգացողութիւնն ցուցաբերեց: Նա սահմանեց, վոր աղջիկները

*) Պլոտարքոսի այլ աշխատութեան հայերէն թարգմանութիւնը Պլոտարքոսի Գեղմադրութիւնը Ջուզանիյան վերնադրով լույս է տեսել 1932 թ. Հ. Յեղիա վրդ. Թոմարյանի թարգմանութեամբ (Թարգմանում և դրաբար լեզվով): Ծան. քաղված.

նույնպես վարժվեն վաղճի, դոսեմարտի, սկափառակ և նիզակ նետելու մեջ, վորպեսզի նրանց մարմինները լինեն ուժեղ և ամուր և վորպեսզի այդպես լինեն նաև նրանց ծնած յերեխաները: Կոփվելով այդպիսի վարժություններով, նրանք կարող կլինեյին ավելի Հեշտ տանել ծննդաբերության ցավերը և մնալ առողջ:

Յերեխայի դաստիարակությունը Հոր կամքից չէր կախում՝ նա բերում էր նրան Փիլի ավագ անդամների մոտ, վորոնք յերեխային քննում էյին: Յեթն նա ամուր և Համալսար կազմվածք էր ունենում, նրան Հանձնում էյին Հորը դաստիարակելու, ըստ վորում տալիս էյին նրան իննը Հազար Հողամասերից մեկը, իսկ թույլ և այլանդակ յերեխաներին նետում էյին Տարգետի մոտի անդունդը: Նրանք կարծում էյին, վոր այդ տեսակ յերեխայի կյանքն ողուտ չի բերի վո՛չ իրեն, վո՛չ Հասարակությանը, քանի վոր բնությունը Հենց սկզբից նրան չի ավել ուժ և լավ կազմվածք: Սպարտայի յերեխաները լուսնեյին զնված կամ վարժված զգայակներք, և ծնողներն իրենց յերեխաներին չէյին կարող այնպես դաստիարակել, ինչպես իրենք էյին ուզում: Բոլոր յերեխաները, վորոնց յոթ տարին նոր էր լրացել, Հավաքվում են միասին և բաժանվում զաղելներէ: Նրանք միասին էյին ապրում, միասին սնվում, սովորում էյին միասին խաղալ և միասին մամանակ անցկացնել: Վնչելայիչ պետ դառնում էր նա, ով մյուսներից ավելի Հառկացող էր և մարմնամարդական վարժություններում ավելի Համարձակ: Մյուսները պետք և նրանից որինակ վերցնեյին և կատարեյին նրա Հրամանները և ստանց տաւրակության յենթարկվեյին նրա Նշանակած պատիճներին, այնպես վոր այս դպրոցը Հնազանդության դպրոց էր: Մերունիները Հետևում էյին յերեխաների խաղերին և դիտամք խաղերը կովի եյին Հասցնում, իրար Հետ կոխացնում էյին և այդ միջոցով Հրաշալի անասուն յուրաքանչյուրի բնավորությունը՝ քա՞ղ և արդյոք նա, մարտադաշտից արդյոք չի՞ փախի:

Ինչ վերաբերում և կարգալուծ և դրելուծ, ապա նրանք սովորում էյին միայն ամենամահաբեշտը, նրանց մնացյալ դաստիարակությունը Հետապնդում էր մի նպատակ՝ Հնազանդություն տաանց առարկելու, դիմացկունություն և Հազթիւու դիտություն: Տարիքի Հետ միասին նրանց դաստիարակությունը դառնում էր ավելի խիստ՝ նրանց ուղուիւր սահմանում էյին բուրոթիկ, սովորեցնում էյին բորիկ ման դալ և խաղալ միասին՝ սովորաբար առանց Հազուտի: Տաւներեք տարեկան Հասակի մեջ նրանք Հանում են իրենց շաղկիկները և ստանում մեկ տարվա Համար մեկական թիկնոց: Նրանց մաշկն արևակեղ էր և կոպիտ, տաք վանմաներ չէյին ընդունում, մարմինը յուզով չէյին սոճում, —այդ շտայլությունը տարվա մեջ միայն մի քանի օր էր թուլատրվում նրանց: Գնում էյին միասին ըստ շիլերեշ (բաժանուճեքների) և զաղելաներիչ յեղեղնից պատրաստած անկողիններում, վոր իրենք էյին Հավաքում Յեվրոդոս գետի ափերին, ըստ վորում քաղում էյին մեռած առանց դանակի: Զմեռը ներքնակի տակը փռում էյին ծղոտի տապաստ (փոս):

Այս Հասակում ամենաարժանավոր պատանիներն սկսում են իրենց Համար դանել, այսպես կոչված, սիրող պատրոններ կամ Հովանավորողներ: Հենց ծերունիներն էյին ավելի ուշք դարձնում այդպիսի պատանիների վրա,

Հանախ գնում էյին նրանց մարմնամարդական վարձույթուններէ դպրոցները, նայում էյին, յեթէ նրանք կուզում էյին կամ ծաղրում միմյանց. բայց վորում նրանց կողմից ալ տնցողակի բնույթ չէր կրում՝ նրանք բոլորը յերկոտասարդներէ Համար Հանդիսանում էյին վորպէս Հայեր, ուսուցիչներ և դաստիարակներ, այնպէս վոր մեղանշան յերկոտասարդը վոչ մի տեղ և վոչ մի րոպէ չէր կարող խուսափել նկատողություններէ կամ պատից: Բացի դրանից, նրա վրա նշանակվում էր նաև մի ուրիշ դաստիարակ, այնպէս որ նա մեծաւրոյ և ամենաբարձրագոյնը քաղաքացիներէց. իսկ իրենց յարաբանչոյր ապկալայիցն ընտրում էյին ամենախելացուն և ամենահամարձակին, այսպէս կուգամ՝ «էյրենն»։ «էյրեն» կոչվում էյին նրանց, վորոնք արդէն մեկ տարուց ալիւի չէ, ինչ դուրս են յեկամ պատանեկական Հասակից: «Միլլիէյրեն» էյին կոչում պատանիներէց ամենահասակավորներին: Փասեմայ «էյրենն» իրեն յենթակա մարդկանց պէտք էր Հանդիսանում որբնակելի ճակատամարտերում, իսկ տանը ճաշի ժամանակ նա սպասովորություն էր, սնում: Հասակավորներին «էյրենները» Հրամայում էյին վառելափայտ Հալաքել, փոքրերին՝ բանջարեղեն: Ինչ վոր նրանք բերում էյին, բոլորը դողացված էր: Այդ նպատակով վոմանք գնում էյին ալիւները, մշտնեքը դողատաղոյի մտնում էյին սիսիտիաները*), աշխատելով լիսիկն ցուցարիւրի իրենց խորամանկությունն ու զգուշությունը: Բռնվողին անխառն քննում էյին մարակով, վորպէս վաս և անշուրհ գողի: Յեթէ Հարմար տարիք էր պատահում, նրանք դողանում էյին նաև կերակուրներ, բայց վորում աշխատում էյին դողանալ տերերի քնած ժամանակ կամ թի չէ՝ ողջութեմ էյին պահակների անհողությունից: Յեթէ բռնվում էյին, նրանց վոչ միայն քննում էյին, այլև սովատանջ էյին անում: Ընչու է, նրանց սնունդը միշտ էլ աղքատիկ և յեղել, և նրանք, ալ պակասը լրացնելու համար, ստիպված էյին դիմելու իրենց քաղությանն ու իրենց նարպիւթյանը: Նրանց աղքատիկ սննդի զլխավոր նպատակն ալ էր, իսկ ստորագաս նպատակն էր՝ նպատակ նրանց Հասակի ալիւի բարձր աճելուն:

Գողության ժամանակ աղաներն այնպիսի դիմացկունություն էյին Հայտարարում, վոր նրանցից մեկը, դողացած ալիւսի մաղը պահելով իր հագուստի տակ, կարողացավ դիմանալ, յերբ յերկոտասարդ կենդանին իր տամենեղով և ճանկերով պատաստում էր նրա վորը, և նախընտրեց ալիւի շուտ մեռնել, քան թէ բռնալ իր դողությունը: Յեղ դա մեղ անհալատայի չի թլա, յեթէ մենք ուշադրության առնենք այն, թի վորքան դիմացկուն են նրանց յերկոտաները. չե՞ վոր մենք տեսնենք, վոր նրանցից մի քանիք մեռնում էյին Դիանայի տաճարի սեղանի վրա ծննդիլիս: Ծախից Հատ հանդրատացող «էյրենը» սովորաբար Հրամայում էր աղաներից մեկին յերգել տանել, մեկ ուրիշին նա վորքէն հարց էր տալիս, վոր լուրջ պատասխան էր պահանջում, որինակ՝ «Մի՞» էր ամենալավ մարդն այս քաղաքում կամ վի՛նչ կարծիքի չէ նա մի այսպիսի վարձուցի մասին: Մանկությունից ալ նրանց սովորեցնում էր դատել առաքինության մասին, վերահասու լինել իրենց Համաքաղաքացիների դրոներին: Այսպէս, յեթէ նրանցից վորքէն մեկին Հարցնում էյին, թի ո՞վ է լավ քաղաքացի կամ ո՞վ է անաղիւի և

*) Սիսիտիաները՝ պարսկերէնի Հասարակական սեղանանքն են:

յեթե նա իսկույն չէր պատասխանում, ապա նրան համարում էյին զանգաղ մատնողության տեր, և նրա հողին մի առանձին հարգանք ներշնչել չէր կարող: Պատասխանը պետք և հենված լինեք վրո՛ւ: Հիմքի կամ ապացույցի վրա, արտահայտված սակեք թառեքով: Յեթե աղաներից վորևէ մեկի պատասխանը ճիշտ չէր լինում, Վերջինը վորպես պատիժ հարվածում էր նրա բութ մտաին: Այս քննությունների ժամանակ հաճախ ներկա էյին լինում ծերունիներն ու իշխանավորները և հետևում էյին, թե վորքան ուսցիոնալ և դրության համապատասխան մեով էր ցուցաբերում Վերջինն իր հեղինակությունը: Վերջինին թույլ էր տրվում պատիժներ նշանակել յերեսաներին, բայց յերեսաների մեկնելուց հետո պատմում էյին իրեն, յեթե նա յերեսաներին կամ շափազանց խիստ էր պատմում, կամ շափազանց մեղմ:

Միեկինների հովանավորողները նույնպես մասնակից էյին իրենց ազաների զովաանքներին և պարտավանջին: Նրանցից մեկի մասին պատմում են, թե նա յենթարկվել էր առյժի աշխատանքում, վոր ըմբռնաբարի մասնակ նրա սիրելին մի անպատեհ բառ կամ նման ճիշ էր արձակել: Այդ սերն աշխարհի հարգանք էր վայելում և աշխատ էր զնահատվում, վոր աղջիկներն էլ ամենատաքինն հասակավոր կանանց մեջ ունեյին իրենց սիրող հովանավորունիները: Մտերմության զգացմունքի մեջ մրցումը վո՛ւ մի թյուրիմացության տեղիք չէր առլիս, այլ աղիլի շուտ ծնում էր փոխադարձ քարեկամություն աշխատանք միջև, վորոնք իրենց ուշադրությունը կենտրոնացնում էյին միևնույն պատանու վրա, ինչպես նաև առաջ էր բերում միացյալ մղաումն դարձնելու նրան վորքան կարելի չէ աղիլի կատարյալ:

Լուկիանոս

ԱՌՆԱՍԻ ՏՂԱՍԻ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՈՐԸ

Լուկիանոս (125—190 թ. թ. մ. դ.)—հույ գրող, հեռոր և փրկաբա: Աթենացի ազաի գտախորաության պատկերը, վոր նա գծում է, վերաբերում է Աթենքի ծագման մանասին և, հավանորեն, նրա կողմից իղնալովանացվում է: Մովաթ ասորի բերվող այլ նյութերի հետ միասին այս հատվածը աղիս և պատկերացում, թե ինչպես էր զբված գտախորաությունն Աթենքում կյանիկ դարալըլանում: Գերիկներ-Աթենասելի դարալըլանում:

Նա վեր է կենում լուսարացին, լվացվելով փախցնում և ջունն իր աշխարհից և հաղվում է: Հետո նա գուրա և զալիս իր ծնողների տանից աշխարհը ցած դցած և չի նայում հանդիպած մարդկանց: Նրա հետևից գնում են նրա սպասավորներն ու գտախորաակները (ամանկավարժները), վորոնք իրենց մեռքերին տանում են առաջինության դործիքները, աշխիքն՝ դրելու տախտակները կամ դրքերը, վորոնք պարունակում են գրույցներ անցյալի մեծ դարձիկների մասին, կամ, յեթե աղան գնում և յերաժշտական զգրոց լավ լարած քնար:

Տոկուն, նստալան մտավոր պարապմունքներից հետո նա (աղան), հագնեմելով իր միաքը զպրոցական ծրագրի քարիքներով, վարժեցնում է իր

ժարժինն ապառ՝ զվարճալիքներով, դրոսնում է ձիով կամ վարժվում է տեղ կամ նիզակի դարձածելու մեջ: Հետո՝ ըմբռնաբար զպրոցն իր յուզով շփած, փայլող աշակերտներով, աշխատանք կատարյալ արեւի տակ, լարված աշխատանք մրցություններում, վարձք կատարվում էին վարձ կանոններով:

Նկ. 1. Աքեմացի պատմին մանկավարժի ուղեկցությամբ (Նկար վազգի վրա):

Դրանից Հետո՝ լող, վոշ շատ տեական: Հետո՝ հաշ, վոշ այնքան առատ, ի նկատի ունենալով Հեռահայա՝ զպրոցական պարապմունքները:

Նրան արգեն նորից սպասում են զպրոցի ուսուցիչներն ու զբերքը, վորոնք ուղղակի կամ ալլեգորիաների միջոցով սովորեցնում են, թե ով է յեղել մեծ Հերոս կամ ով է յեղել արդարություն և անարատություն սիրող: Այդպիսի առաքինությունների մասին խորհրդածելով, նա վռուղում է իր մասաղ Հոգու պարտեզը: Յերբ յերեկոն վերջ է դնում նրա աշխատանքին, նա անհրաժեշտ հարկ է աալիս իր ատամոքսին և Հեռանում հանգստանալու, աշխատանքային օրվանից Հետո քաղցր քուն մտնելով:

ՍՈՒԿՐԱՏՅԱՆ ՄԵԹՈԴԻ ՆՄՈՒՇ

Հատված Քսենոֆանի Վերլուծություններ Սոկրատի մասին գրքից, գ. IV, գլ. II.

Սոկրատը (400-300 թ. թ. մինչև ժ. դ.) — Հին Հունաստանի խոշորագույն փիլիսոփաներից մեկն է: Վերաբնության մեջ նա համարվում էր անպարսկ: Հարցերի միջոցով Սոկրատն ստիպում է իր հակառակորդին հեռագլանքան զարգացնելու վիճակի դրույթը և բերում նրան իր յնից դրույթի արտադր վիճելու գիտակցությունը: Հետո Սոկրատն իր խոսակցին զնում էր ուղիղ հանդարձի վրա և ժողովում յեղականություններ: Այնտեղ Սոկրատն վարձնելու և ուսուցման այս մեթոդը կրում է զսոկրատյան անունը:

Քսենոֆանի Վերլուծություններից բերվող այս հատվածը սոկրատյան մեթոդի արդիկ օրինակ է հանդիսանում: Սոկրատի մաս գալիս է պատանի Եվարիճը, վորն ուղում է պետական գործերը գտնելու: Նրանց միջև տեղի յե ունենում Հեռեյալ խոսակցությունը:

— Ասա՛ ինձ, Եվարիճեմ, հի՛շտ և արդյոք ինչպես վոր լսել եմ, վոր դու հայտնի իմաստուն մարդկանց շատ դրվածքներ ես հալածել:

— Ե՛րևո է, Սոկրատ — պատասխանում է Եվարիճեմը, — ես չաբունակում եմ հալածել, մինչև վոր կհավաքեմ վորքան կարելի յե շատ:

— Յերգգում եմ Հերայով, — պատասխանում եր Սոկրատը, — յես քեզ կատարելապէս հարգում եմ նրա համար, զոր դու նախընտրել ես հաժարել տառքինութեան գանձեր, և զոչ թե փոսկու և արծաթի։ Ակնհայտ է, զոր բոս քս համագումարներէ փոսկին և արծաթը զուշնով չեն լսվացնում մարդկանց, այն ժամանակ, յերբ իմաստուն մարդկանց ուսմունքները հարբատացնում են տառքինութեամբ յարանց, ուրքեր ևն ոք ևն բերել այդ ուսմունքները։

Նկար 2. Սոկրատ

Նվարդեմի համար հաճելի յեր լսել այդ։ Նա կարծում եր, թե դիտութեան ևն ոք բերելու այդ ուղին Սոկրատն ընդունում է զորպէս իտեղիան ուղի։ Սոկրատը, նկատելով զովասանքից ստացած նրա հաճւոյքը, տեսց։

— Ինչք մեջ ես ուզում լինել դիտուն, յեթե հաժարում ես այդ զըրվածքները։

Յեզ զորովհետեւ Նվարդեմը լսում եր, մտածելով, թե ինչ պատասխանի, Սոկրատը հարցրեց։

— Արդոք բժշկական գործում, ՁԵ զոր կան բժիշկների շատ զըրվածքներ։

— Յերգգում եմ Ձեռով, վեշ, — պատասխանում եր Նվարդեմը։

— Ճարտարապետ Քլ չես ցանկանում լինել։ Այդ գործն ել զարգացած մարդ և պահանջում։

— Վո՛չ, — պատասխանում եր նա։

— Յեզ չե՞ս ուզում դառնալ հայտնի յերկրաշափ, ինչպէս որինակ Թեոգորը։

— Վո՛չ, — պատասխանում եր Նվարդեմը։

— Առաջադե՞ս ել չես ուզում լինել։

Յերբ Նվարդեմն այս հարցին ես բացատրական պատասխան տվեց, Սոկրատը հարցրեց։

— Վո՛չ ել ոսպոս՞դ։ Ասում են, դու մեռք ես բերել Հոմերոսի բոլոր պոեմները։

— Իհարկե, զո՛չ, — պատասխանում է Նվարդեմը, — ուսպոսդները լավ դիտեն Հոմերոսի պոեմները, բայց իրենք շատ սահմանափակ մարդիկ են։

Այն ժամանակ Սոկրատն տեսց։

— Արդոք դու այն տառքինութեանը չե՞ս մզտում, զորի միջոցով մարդիկ դառնում են քաղաքացիաներ, տան կառավարիչներ, պետեր և ընդհանրապէս ողտակար իրեն և ուրիշների համար։

— Յերգգում եմ Ձեռով, Սոկրատ, յես այդ տառքինութեանն եմ փնտրում, — պատասխանում եր Նվարդեմը։

— Դու ձգտում ես ամենաբարձր և ամենակարևոր առաքինությանը, — առաջ Սոկրատը — Դա քաղաքացիների առաքինությունն է և կոչվում է քաղաքացիական առաքինություն: Բայց դու ժամանակ ես այն ժամին, վոր կարելի լինի արդարացի լինել առանց արդար լինելու:

— Իհարկե, չի կարելի, նիշտ այնպես, ինչպես վոր առանց արդարության անկարելի չէ լավ քաղաքացի լինել:

— Իսկ դու հասա՞ր այդ բանին, — Հարցրեց Սոկրատը:

— Յես կարծում եմ, Սոկրատ, վոր կարող եմ արդար համարվել վոր այսպես, քան ձեզ ուրիշը:

— Արդյոք այնպես չե՞ն դործում արդարները, ինչպես, որինակ, արհեստավորներն են դործում:

— Իհարկե, — պատասխանում եր Սոկրատը:

— Բայց նիշտ այնպես, ինչպես արհեստավորներն են ցույց տալիս իրենց արտադրածները, կարճ՞ դ են արդյոք արդարներն ել ցույց տալ իրենց դործները:

— Արդարության կամ անարդարության դործները, — Հարցրեց Սոկրատը, — ինչո՞ւ չէ: Մենք ամեն որ ել կարող ենք դրանցից շատ բան տեսնել և լսել:

— Ուրեմն, տես, — ասում է Սոկրատը, — ձեռք այտակը կղրենք Բ., իսկ այտակը Ա., հետո այն, ինչ վոր ձեռք կընդունենք վորպես արդարության դործ, կվերադրենք Բ. — ին, իսկ ինչ վոր կընդունենք վորպես անարդարության դործ՝ կվերադրենք Ա. — ին:

— Յեթե կարևոր ես դանում, գրի՛ր, — առաջ Սոկրատը:

Այն ժամանակ Սոկրատը, վոր գրել եր ինչպես վոր տեսել եր, Հարցրեց.

— Մարդկանց ձեզ կեղծի՞ք պատահո՞ւմ ե:

— Իհարկե:

— Ինչի՞ն վերադրել այն:

— Իհարկե, անարդարության:

— Խաբարայություն ե՞լ և հանդիպում:

— Ես՞ ե:

— Ինչի՞ն վերադրել:

— Նույնպես անարդարության:

— Չարամտություն:

— Նույնպես:

— Մերձավորին սարկության վաճառե՞լ:

— Նույնպես:

— Յեվ սրանցից վուրիչ չի՞ վերադրվի արդարության:

— Ասենք, տարրերինակ ել կլինե՞ր, յեթե այլ կերպ լինե՞ր:

— Հիմա, յեթե ձեզը ստրատեղ ընտրված լինելով, ստրուկ և դարձնում թշնամի, հակառակորդ քաղաքի բնակիչներին, կասե՞ս դու, թե նա անարդարացի չէ վարվում:

— Իհարկե, վո՛ւ, — պատասխանեց Սոկրատը:

— Ավելի շուտ ձեռք չա՞րք և տեսնե՞ք, վոր նա արդարացի և վարվում:

— Անշուշտ:

— Իսկ յեթև նա Հակոտակորդների դեմ պատերազմելու ժամանակ խորհուրդս՝ եւ դիմել:

— Դա նա յնպիսի կարելի չե արդարացի Համարել,—պատասխանում էր Ավարդեմը:

— Իսկ յեթև նա կողոպտում է տանում էր նրանց սեփականութիւնը, դա արդարացի չե՞ր լինի:

— Իհարկէ, կլինէր: Բայց յես սկզբում կարծում է յի, թէ դու ինձ այդ ժառին Հարցնում ես միայն բարեկամների նկատմամբ:

— Նշանակում է, բոլորէ, ինչ վոր դու վերադրեցիր արդարութեան, պետք է վերադրվի նաեւ անարդարութեան:

— Կարծեմ այդպէս է,—ասաց Ավարդեմը:

— Նշանակում է,—շարունակում էր Սոկրատը,—այսպիսի բաժանումից հետո, մենք այժմ կանենք յերկրորդ սարբերումը, այն է՝ նման զորքադութիւնները թշնամիների նկատմամբ արդարացի չեն, իսկ բարեկամների նկատմամբ՝ անարդարացի է վոր վերջիններին նկատմամբ պետք է, ըստ կարելույն, ավելի բարեխիղճ վերաբերմունք ունենալ:

— Անկասկած: Գ

— Յեթև սարտակը,—շարունակում է Սոկրատը,—անհնելով դիմի որ-նորի փոքրողութիւնը, կհաղորդի սուս լուրեր, թէ մտենում են զաշնակիցները, և այդ ստով վերջ կտա նրանց փոքրողութիւնը, դու այդ խար-խութիւնն ի՞նչ կհամարես:

— Յես կարծում եմ, արդարութիւն:

— Իսկ յեթև մեկը խորի իր վորդուն, վորը դեղի կարէք և զգում է զեզ չի ընդունում, և սովորական կերակրի տեսքով տա նրան զեզ և այդ կեզիքով տողջացնի իր վորդուն, այդ խարխութիւնն ինչի՞ շարքը կդա-սես:

— Այդ եւ արդարութեան շարքը:

— Նորից՝ յեթև մեկն իր բարեկամի փոքրողութեան զեղջում, վախե-նալով, վոր նա իր կյանքին կարող է վերջ տալ, զաղտնի կերպով փախցնի կամ իւր նրա սուրը կամ վորեւ նման բան, ա՞յդ ինչի շարքը կդասես:

— Այդ էլ, իհարկէ, արդարութեան:

— Կնշանակէ, դու ասում ես, վոր բարեկամների նկատմամբ եւ վոր ամեն զեղջում պետք է ասանց խարխութեան վարվել:

— Իհարկէ, վոր ամեն զեղջում, բայց յես, յեթև կարելի չե, ասանիդ գտաւորութիւնը կփոխեմ:

— Այո՛, արդ անհամեմատ ավելի լավ է, քան թէ սխալ գտաւորելը: Բայց իրենց բարեկամներին միտս Հացցնելու նպատակով խարող յերկու մարդուց քեզ վո՞րն է ավելի արդարացի յերևում, նա, վոր դիտմամբ է խարում, թե՛ նա, վոր խարել է վոր դիտմամբ:

— Յես արդեն, Սոկրատ, չեմ վստահում իմ պատասխանածին, վորով-հետեւ առաջվա իմ բոլոր ասածներս այլ են դուրս գալիս, քան յես առաջ մտածում էի: Սակայն, յես կարող եմ ասել, վոր դիտմամբ խարողն ավելի չե մեղավոր, քան նա, ով դիտմամբ չի խարել...

— Դու դիտե՞ս, վոր վորոշ մարդկանց անվանում են սարկական Հո-գիներ:

— Գիտեմ :

— Դա խմատութեան, թե՞ աղիտութեան համար են աղպեա անվանում :

— Ըստ յերևույթին, աղիտութեան համար :

— Բայց, որինակ, դարձնութեան արհեստի մեջ աղիտութեան համար նրանք ալդ անունը կոսանա՞ն :

— Իհարկե, զո՛ւ :

— Իսկ հյուանութեան մեջ աղեա լինելու համար :

— Վո՛ւ էլ դրա համար :

— Իսկ կոշկակարութեան մեջ աղեա լինելու համար :

— Վո՛ւ, նման վո՛ւ մի բանի համար : Ընդհակառակը, կան շատ ստրկական հոգի ունեցող մարդիկ, վորոնք ալդ արհեստները գիտեն :

— Հետեաբար, ալդ անունը պատկանում է այնպիսի մարդկանց, վորոնք դադափար չունեն՝ բարու և արդարութեան մասին :

— Եւս կարծում եմ :

— Նշանակում է, մենք պետք է ամեն կերպ աշխատենք, վոր ստոր հոգիներ չլինենք :

— Յերգլում եմ աստվածներով, Սոկրատ, —ասաց Սփաղեմը, — յես հաստացած եյի, թե յես դրադում եմ հենց այն փիլիսոփայութեամբ, վորի միջոցով ամենից շատ հուշա ունեյի հասնելու այն կրթութեան, վոր պահանջում է գեղեցիկն ու բարուն ձգտող մարդուց : Բայց դու կարող ես հասկանալ, թե յես հիմա ինչ հուսահատութեան մեջ եմ, յերբ տեսա, վոր շնայած իմ նախկին դրադմունքներին, յես ի վիճակի չեմ պատասխանելու նույնիսկ այն հարցին, վորին ամենից շատ պետք էր կարողանալ պատասխանել, և ըստ վորում յես չգիտեմ մի այլ նախապարհ, վորով ընթանալով, յես կարողանայի ավելի լավը գտնալ :

ՊԼԱՏՈՆ

Պլատոն (427—348 թ. թ. մինչև մ. դ.), հռչակվոր հունական փիլիսոփա, Սոկրատի աշակերտը, իր աշխատութիւններում համախօսի վերադառնում է դատաբարկութեան պրոբլեմին, վորը նա վնասկան նշանակութեան ունեցող քաղաքական պրոբլեմներից մեկն է համարում :

Իր մանկավարժական սխռեմը Պլատոնը զարգացրել է իր յերկու յերկերում՝ «Պետութեան»-ում և «Քրենքներ»-ում : «Պետութեան» յերկում նա վնասկանապես հրամարմում է իր յերկրի հասարակական կառուցմանը և կոսուցում նոր պետութեան տիրող պատկարքի մեջ մանավոր անփականութեանը միանելու, ամուսնութեան և նշանգների պետական կարգավորման և յերիտաների դատաբարկութեան կոստրոյի հասարակականացման հիման վրա : Դա ուստղեական նախադէպ է, վորը ստրկութեանը թողնում է լիովին անկանամիտին, արհեստավորական դատաբարդը՝ տանց վրէժի իրավունքների, կոստրելապես իրավունքի և հաստատում ապառնիւնների իշխանութեանը և նրանց համար՝ կոյնկալի պատում : «Քրենքներում» Պլատոնը հրամարմում է այդ ուստղեայից և ձգտում է միայն մի փոքր ակֆորմի յենթարկել կոսութեան ունեցող պետութեանը, վորպեսպի նրան ավելի մեծ կոսանութեան տալ : Այս կոսակցութեամբ էլ դատաբարկութեան պրոբլեմներն այս յերկու պրովանքներում էլ ունեն վորաշ առանձնահատկութիւններ : Սակայն իրենց յիշատակը պրոյեկտներում ըստ սկզբունքային պրովանքի նրանց միանական են : Վորպես հիմք

Պատանն ընդունում է իր մամռանի աթենական դատախարակության պրակտիկան և աշխատում է Սպարտայի պրակտիկայով: Վեպուսթյանն ձեռք է բերում ուղղորդված զբոսն ևն մանավանդ աշխատելով: Վերադառնալով Պատանն իր ինտելիտական փոխադրության տեսակետից հիմնադրում է գիտական կրթության սխեման, վերջը բուրգովին կարգում է արտադրական աշխատանքից: Ստորի բերվում էն համաձայնեք այդ յերկու գրվածքներից ևս, ինչպես նաև մի համաձայն Վերադառնալով գիտելով, վերջ լավ դադար է առնում, թե ինչպես էին դատախարակվում հարստ աթենացիները յերեխաները: Վերադառնալով գիտաամառիս կազմակերպն էն:

Պ Ր Ո Տ Ա Գ Ո Ր Ա Ս

Համաձայն Աթենքի յերեխաների դատախարակության մասին.

Դատախարակությունն ու խրատն սկսվում էն յերեխայի դասության աժնետառաջին տարիներից և տեսում էն մինչև կյանքի վերջը: Մայրն ու ծննդավայրը, հայրն ու դատախարակը (աժնետառաջին), հենց վաղ յերեխան կազմի հասկանալ նրանց, միայն այն էն անում, վոր հոգ էն տալում նրան կատարելագործելու մասին: Նա վոր մի բան չի կարող առել կամ անել, առանց նրանց կողմից ցուցմունք ստանալու, թե ահա այս բանն արդարացի է, իսկ այն անարդարացի, վոր այս գովելի է, իսկ այն ամոթալի, վոր այս մեկը սուրբ է, իսկ այն պիղծ, վոր այս բանը արհա, իսկ այն՝ մի անի: Յեղ յեթե յերեխան սիրով հպատակվում է, ապա դա լավ է. իսկ յեթե չի հպատակվում, ապա նրան ուղղում էն սպառնալիքների և հարվածների միջոցով, ինչպես վոր ծագած ծառն էն ուղղում: Հետո ավելի ուշ յերեխաներին ուղարկում էն դպրոց և թախանձանքով խնդրում ուսուցիչներին, վոր նրանք ավելի շատ հոգան նրանց առաջինի բարձր ու վարքի մասին, քան թե ընթերցանության և յերաժշտության մասին, և ուսուցիչները վարվում էն համաձայն այդ ցանկության: Յեղ հենց վոր աղան սովորում է տառերը և սկսում է հասկանալ գրածն այնպես, ինչպես վոր առաջ բանավոր խոսքն էր հասկանում, ուսուցիչները առնում էն նրանց մեծ բանաստեղծների յերկերը, վորանք է նա կարդում և դարձնում: Այդ դարձվածքներում ուսանելի շատ բան կա, շատ բան է պատմվում հին հուշակալոր մարդկանց մասին, փաստաբանվում է ներքողվում էն նրանց մեծագործություններն ու սխրագործությունները: Տղան այդ բարբոր պետք է անդիք անի, վորպեսզի նմանվի նրանց և ցանկանա դառնալ նրանց պես:

Նկար 3. Պատան

Այդ նպատակին են մղուած նաեւ յերաժշտութեան (քնարի վրա նվագելու) ուսուցիչները, աշխատելով իրենց աշակերտներին դարձնել ավելի դուստ և Հետո պահել շարաններով։ Քնարի վրա յերեխային նվագել սովորեցնելով, ուսուցիչները նրան ծանոթացնում են ուրիշ նշանաւոր բանաստեղծների պոեմներին, զորոնք լիբիքական պոեզիայի ներկայացուցիչներ են հանդիսանում։ Այդ յերկրորդ նրանք յերգում են դորժիքի նվագակցութեամբ և իրենց 'նոցիները' վարժեցնում են սիմֆի և Հարմոնիայի, զորի Հնորհիվ նրանք կազմութեւն ավելի ազնիւ, ներգաշնակ և սիմֆիկ լինել և ավելի պիտանի խոսքի և դորժի Համար, զորովհետեւ մարդու ամբողջ կյանքը կորիք ունի ներգաշնակութեան և սիմֆի, Հետո նրանք ուղարկում են նրանց

Նկ. 4. Երաժշտութեան և լիբիի դաս (նկար վաղայի վրա)

Այլ կողմը նստած և մանկավարժը, նա շուտ յեկած նայում է իր սանին, զոր կանգնած և ուսուցիչ ստալ։ Ուսուցիչն իր մեղերում բռնել է գրչու տախտակներ և մաշիկ. ստեղծել Համոնիայութեամբ նա զբաղված է աշակերտի աշխատանքի ուղղմամբ։ Քառ կողմում աշակերտն զբաղված է յերաժշտութեան դասով։ Պատից կախված են զգրչագրական պարագաներ՝ քնար, գրչու տախտակներ։

Նկ. 5. Երաժշտութեան և պոեզիայի դաս (նկար վաղայի վրա)

Այլ կողմը նստած և մանկավարժը, Տղան կանգնած սեղեր վառանգոր և առում, նրա ստալ յերաժշտութեան ուսուցիչը նմաների վրա բռնել է մաղաղաթի դուրս։ Քառ կողմում աշակերտն զբաղվում է յերաժշտութեան դասով։ Պատի վրա կախված են զգրչագրական պարագաներ

(յերեխաներին) մարմնամարդութեան ուսուցչի մաս, զորպեսզի աշակերտով նրանց մարմիններն ավելի լավ Հարմարեցնեն արխատիրա կյանքի և վարպետի մարմնական թուլութեան շնորհիվ պատանաւորի մամանակ կամ վարեն առ զեղբերում նրանց մեծ փառքութեամբ յերեւան շատ։ Յեւ աշակերտ վարվում են նրանք, զորոնք միջոցներ ունեն, իսկ միջոցներ ունեն նրանք, վա-

բոնջ հարուստ են: Նրանց վորդիներն ամենից շուտ են սկսում իրենց կրթութիւնը և վերջացնում են բարձրից ուշ: Յերբ յերեխաները թողնում են դպրոցը, պետութիւնն ստիպում է նրանց ուսումնասիրել որենցները և ապրել ըստ այն որինակների, վոր պարունակվում են որենցներում, և վոչ թե սեփական Փառնապիտոյ: Ընդ աշխատեալ, ինչպէս վոր գրել սովորեցնելիս ուսուցիչները ձայնիով գծում են տառերը, ապիտ են աղային առխաակը և ստիպում նկարել այդ տառերի Փիկուրները, այնպէս էլ պետութիւնը գծում է որենցներ, վոր հանդիսանում են հին ժամանակների տառերի որենդիւրների դիւար: Այդ որենցները տրվում են պատանուն, վորպէսզի գեկաւորվի նրանցով և՛ վորպէս կառավարող, և՛ վորպէս կառավարվող: Յե՛վ նա, ով խախտում է որենցը, յենթակա յե պատժի կամ պատասխանատւութիւն է կանչվում, և այդպէս և վոչ միայն մեր յերկրում, այլև ուրիշ շատ յերկրներում:

Ո Ր Ե Ն Ք Ն Ե Ր

Դաստիարակութեան հարցերին վերաբերող համայններ.

ՀԱՅ ԿՆՁՔ ՅԵՎ ԾՆՄՈՐ ՄԱՍՆԸ

Մենք սահմանում ենք Հեռույալ որենցները: Հղի կինը պետք է դրսնի. մանկանը հարկավոր է մեկտնել մեկըստմո՛րի նման, քանի դեռ նա եկում է, և բարուրել մինչև յերկու տարեկան հասակը: Ընդ աշխատեալ էլ մենք ծնմայրերին կոտորենք որենցով, պատժի սպառնալիքով կոտորենք, վոր մանկանը շարունակ տանեն դաշտերը կամ սրբալայրերը կամ թե ազգականների ծոց, մինչև վոր նա կարողանա վտաքի կանգնել: Բայց այն ժամանակ էլ ծնմայրերը պարտավոր են զգուշանալ, վորպէսզի՝ փոքրահասակ յերեխաները վորեն բանի վրա ուժեղ հենվելուց իրենց անգամները չծռնեն, ծնմայրերն այդ ժամանակ էլ պետք է մի փոքր նեղութիւն քաշեն և զրկեն նրանց, մինչև վոր յերեխան կառնա յերեք տարեկան: Նրանք, ըստ Հնարավորութիւն, պետք է ուժ ունենան և յերեխայի հետ մենակ չլինեն (եջ 225)*):

ՅԵՐԵԽԱՆ ԾԱՐՈՒՆԿ ՊԵՏԻ Ե ԾԱՐԺՄԱՆ ՄԵՐ ԱՄԻ

Բոլորովին փոքրահասակ յերեխաների թե՛ մարմնի և թե՛ հոգու համար վորպէս հիմնական սկզբունք ընդունենք կրծքով կերակրելն ու շարժումը, վոր ըստ Հնարավորութիւն կատարվելու յե ամբողջ վիշերվա և որվա ընթացքում: Դա ոգաակար և բոլոր յերեխաների համար, ամենից շատ՝ ամենափոքրերի համար, վորպէսզի նրանք, յեթե Հնարավոր է, միշտ իրենց աշխատեալ զգան, վոր կարծես թե ծովի վրա ապրելիս լինեն: Այս բանին պետք է վորջան կարելի յե այնի ծոցինալ և հենց աշխատեալ պետք է վարվել նորանին մանկանց հետ: Համոզվել այս բանում կարելի յե նաև այն հանգամանքով, վոր հենց այն են փորձով յուրացրել և ոգաակար համաշնչել մանկանց ծնմայրերն ու այն կանայք, վորոնք կորիւրանաական վիճակում դանդաղած մարդկանց սրբազան բժշկութիւնն են կատարում: Յե՛վ իրոք, յերբ մայրերը ցանկանում են, վոր յերեխան, վորը չի կարողանում քնել, քնի,

*) Այստեղ ցույց են տրվում Պլատոնի այս գրքուցի հայերեն դրարք թարգմանութեան էջերը, հրատարակված 1890 թ. Վենետիկում Վերտառնի տրամախաւսութիւնը յոգապ որինք և Մինդոս վերնադրով:— Մամ. քարզմ.

Նրանք հանդուստեթյուն չեն, վոր տալիս են Նրան, այլ ընդհակառակը շար-
ժում են տալիս, ձեռներէ վրա միշտ որորելով յերեխային. Նրանք վոչ թե
գիմում են լուսեթյան, այլ վորեն մելուգիայի, և կարծես յերեխաների համար
ուղղակի Ֆիլեյոս յեն նվագում. նման ձևով ել կանայք բուժում են բարո-
սյան մուռցըը, զործաղբելով նույնպիսի շարժումներ, բայց միացնելով
զբան նաե պար և յերաժշտութիւն (եջ 226—227) :

ՄԱՆԿԱՅԱՐՏՈՂ

Յերեք, չորս, հինգ և նույնիսկ վեց տարեկան յերեխայի հոգեկան կազմ-
վածքը զգարանաճերի, խաղի կարիք և զգում : Սակայն պետք և փափկու-
թյանից ու քնքշութեանից խուսափել, յերեխաներին պետք և պատժել,
բայց այնպես, վոր Նրանց ինքնասիրութեանը չզիպչել, պետք և այդ այն-
պես անել, ինչպես վոր անում են ստրուկներին նկատմամբ, այն և՛ չպետք և
թույլ տալ, վոր պատժողները պատժողին վիրավորանք հասցնեն, վորով-
հետև դա Նրանց ճշգրտի, բայց և չի կարելի չպատժելով Նրանց յերես տալ :
Ընչաւ աղապես ել պիտի վարվել նաև աղատածինների յերեխաների հետ : Այդ
հասակի յերեխաների մոտ մի քանի խաղեր կարծես թե ծաղում են իրենց
իրենց, յերեք Նրանք հաճաքում են միասին, Նրանք հնարում են այդ : Այդ
հասակի, այսինքն՝ յերեքից մինչև վեց տարեկան բոլոր յերեխաները թույլ
հաճաքին յուրաքանչյուր գլուղի սրբաւայրերում, այնպես վոր գլուղի բո-
լոր բնակիչներին յերեխաներն այնտեղ միասին կլինեն : Ծծմայրերը պետք
և հոգ տանեն նաև այս հասակի յերեխաների մասին, վորպեսզի Նրանք պար-
կելաւ լինեն և վոչ սանձարձակ : Իսկ բոլոր Ծծմայրերի և բոլոր այս ման-
կապարտեղների վրա պիտի կարգվեն տաներկու կին՝ մեկական կին ամեն
մի այդ տեղակ մանկապարտեղի համար, վորպեսզի Նրանք այնտեղ հետևեն
կարգ ու կանոնին : Նրանց ամեն տարի կնշանակեն որինապահները, վերահիշ-
յալ Ծծմայրերից : Նրանց ընտրութիւնը կկատարեն այն կանայք, վորոնք
ամուսնութեաններէ զործի հոգացողներն են հանդիսանում : Իրենց հասակա-
կիցներից Նրանք կընտրեն յուրաքանչյուր Ֆիլից մեկական կին : Այդ պաշ-
տոնին նշանակվածն ամեն որ կհաճախի վորոշ սրբաւայր և ամեն անգամ
կպատիի Նրան, ով կմեղանչի, ստրկին կամ ստրկուհու, ոտարերկրացուն
կամ ոտարերկրացի կնոջը կպատիի ինքը՝ պետական ստրուկների ոչնու-
թյամբ, իսկ քաղաքացուն, յեթե նա կառարկի պատժելու անհրաժեշտու-
թյան դեմ, կտանի աստիճանների դատարանը, իսկ յեթե քաղաքացին չի
առարկի, ապա Նրան ևս ինքն և պատժում : Յերեխաների վեց տարին լրա-
նալուց հետո, աղաներին և աղջիկներին բաժանում են միմյանցից : Տղա-
ներն իրենց ժամանակն անց են կացնում աղաների հետ, նույնպես և աղ-
ջիկները՝ աղջիկների հետ : Բայց յերկու սեռերն ել զիմելու յեն ուսման :
Տղաները զնում են միաւարութեան, նեա-աղջի, պարստաթիկի և տեղ նե-
աղջու ուսուցչի մոտ : Յեթե աղջիկները կհամաձայնվեն, Նրանք ևս կոսվո-
րեն նույն քանը, նախաձայնող Նրանք պետք և սովորեն զենք զործածելը
(եջ 231—232) :

Ուսուցմամբ պետք է ողտվել, այսպես առած, յերկու ձևով՝ մարմնի նկատմամբ—մարմնամարդպեան արվեստով, իսկ հոգու լավ հատկությունները զարգացնելու համար—յերաժշտական արվեստով: Մարմնամարդպեան արվեստին վերաբերածն իր հերթին բաժանվում է յերկու տեսակի, նախ՝ պար, յերկրորդ՝ ըմբշամարտ: Պարի մի տեսակը վերաբարդում է Մուսայի լեզուն, պահպանելով (նրա) վաճառությունը և միաժամանակ ակնվությունը, մյուս տեսակը նուսայում է մարմնի անդամներին և մասերին, նրանց յուրաքանչյուրի համար համապատասխան և հարմար կորացումներ և ձգումներ ի միջոցով, առողջություն, հարպկություն և զեղեցկություն տալու համար, ըստ վարում ու իմանական շարժումը տարանջում է ամբողջ պարի [տեսություն] ընթացքում և միաժամանակ բավականաչափ ուղեկցում է նրան (եջ 234):

ՅԵՐԵԿԱՆԵՐԻ ԽԱՆԵՐԻ, ՊԵՐՏԻ ՅԵՎ ՍՈՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՏԵՎԵԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բոլոր պետություններում, պնդում եմ, վուչ վոջ չլիտե, վոր խաղերի բնույթը մեծապես ազդում է որենքներ սահմանելու վրա այն իմաստով, թե այդ որենքները հաստատուն կլինե՞ն արդյոք, թե՞ վուչ: Յեթե խաղերն այնպես են սահմանված, վոր միևնույն մարդիկ մասնակցում են միևնույն խաղերին, ինչպես նաև խաղերի մասնակ միևնույն կանոններն են պահպանում և հրմվում են միևնույն պարենանքերով, ապա այս բոլորը թույլ են տալիս, վոր յուրի՞ որենքները նույնպես հաստատուն մնան: Իսկ յեթե յերիտասարդությունը խախտում է խաղերի այդ միողրինակությունը, նորամուծություններ է մտցնում, դիմում է զանազան փոփոխությունների և միշտ միևնույն իրեն սիրելի չի համարում, ինքն իր հետ հիմաձայն չի իր արտաքին մարմնական տեսքի և մնացած արդուզարդի վերաբերյալ, չի ընդունում մեկ ընդմիշտ սահմանված կանոններն այն մասին, թե ինչն է վայելուչ և ինչը անվայելուչ, այլ չափազանց մեծ հարգանքով է վերաբերվում զեպի այն մարդը, վորը շարունակ ղորեն նորություն է մտցնում, մտցնում է մի այլ, անսովոր բան արտաքին կերպարանքի, գույների և նման բոլոր բաների մեջ, ապա մենք կատարելապես իրավունք ունենք ասելու, վոր պետության համար չկա վուչինչ ավելի կործանարար, քան այդ ամենը: Յեթ իսկպես, այդ բոլորն աննկատելիորեն փոխում է յերիտասարդության բարձրը և սահպում նրան անարդիկ հինը և պատվել միայն նորը: Յես նորից կրկնում եմ. բոլոր պետությունների համար չկա ավելի մեծ պատիժ, քան այդպիսի հայացքը կամ կարծիքը (եջ 236):

Ուրեմն, մեր վորոշումն այս հարցի վերաբերյալ թող լինի հետևյալը. վուչ վոջ չլիտե և յերդի կամ պարի քաջի սրազան համաժողովրդական յերդերից և յերիտասարդության խմբական պարերից, վոր կատարում են բոլորը միասին: Այս բանից պետք է զգուշանալ ավելի, քան վորեն այլ որենքի խախտումից: Ով պահպանում է այս որենքը, մնում է անպատիժ. իսկ ով չի հնազանդվում, ինչպես վոր նոր ասվեց, նրան պատժում են որինապահները, քրմերը և քրմուհիները (եջ 240):

ՊԱՏԱՆԵՆՈՒԹԱՆ ԼԱՄԱՐ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՅԵՐԳԵՐԸ ԳԵՏԻ Ե
 ԼԱՏԿԱԳԵՍ ԸՆՏՐՎԱԾ ՅԵՎ ՈՒՂՂԱԾ ԼՆԵՆ

Իսկ յերգասացութեան և պարերի վերաբերյալ պետք և այսպէս սահմանել: Յերաժշտական արվեստում կան հին բանաստեղծների շատ զեղեցիկ հին զերթվածներ, իսկ մարմնի համար կան նույնպէս շատ պարեր: Վոչինչ չի խանդարի, վոր նրանցից ընտրվեն այն, չնչ վոր պատշաճ և հարմար կհամարվի հաստատովող պետական կարգի համար: Յեւ պահանջներ պիտի ընտրվեն հիստորից վոչ պակաս տարիք ունեցող անձինք: Հին զերթվածներից ընտրութեանը նրանք կկատարեն. նրանք թույլ կտան այն, ինչ համապատասխան կլինի. բոլորովին անհամապատասխան զերթվածները նրանք դեն կդնեն: Իսկ այն զերթվածները, վորոնք պակասութեաններ ունեն, նրանք բազմաթիւ անգամ ուղղումներ կենթարկեն: Այդ նպատակով նրանք կհրաժիրեն բանաստեղծների և յերաժշտների, ողտաղործելով նրանց ստեղծագործական միջոցը, ըստ վորում նրանք հաշվի չեն առնի նրանց հաշիւը և տեղերը:—Գուցե միայն փոքրաթիւ զեպքերում,— և վորքան կարելի յե մանրամասնորեն կբացատրեն նրանց սրենագրի դիտավորութեանները և այդ դիտավորութեանների վոգով կկազմեն պարեր, յերգեր և այն բոլորը, ինչ վերաբերում և շուրջպարերին: Յերաժշտութեան այն պարագայում, վորտեղ անկարգութեանը փոխարինված և կարգապահութեամբ, միշտ եւ անհամեմատ ազելի լալ է, յեթե նույնիսկ այստեղ բացակայում և քաղցրանուշ Մուսան: Իսկ դուրեկանութեանը բոլոր Մուսանների ընդհանուր հատկութեան և կազմում: Այն մարդը, վոր մանկութեանից մինչև հասուն և բանական հասակն ընտելացել և առողջամիտ և կարգավորված յերաժշտութեան, լսելով դրան հակառակ յերաժշտութեան,—զեպի այն ատելութեան և զգում և այն ազնիւ չի համարում, իսկ ով վոր դաստիարակվել և սովորական և քաղցրանուշ յերաժշտութեամբ, նա առում և, վոր դրան հակառակ յերաժշտութեանը ստուն և և անհանելի: Ուստի, ինչպէս վոր հիմա ասվեց, հանելիութեան և անհանելիութեան տեսակետից նրանցից և վոչ մեկը մյուսին չի դերադանցում: Դրա փոխարեն, նրանցից մեկը չափազանց աշնվացնում և նրանցով դաստիարակվող մարդկանց, իսկ մյուսը՝ վատացնում և (եջ 243—244):

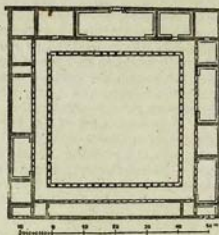
ՏՂԱՄԱՐԴԱՆԾ ՅԵՎ ԿԱՆԱԾ ՅԵՐԳԱՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հետո անհրաժեշտ եր, վոր վորոշելինք յերգասացութեանների այն բնույթը, վորը տարբերում և ազամարդկանց յերգասացութեաններն այն յերգասացութեաններից, վորոնք վայել են կանանց: Անհրաժեշտ և նրանց համար սահմանել հարմար հարմոնիա և ութիմ: Լալ չե, յերբ յեղանակը հակասում և հարմոնիային, վերցրած ամբողջութեամբ, յերբ խախտվում և ութիմականութեանը և յերգերում ինչպէս հարկն և վոչինչ չի պահպանված: Այստեղ եւ անհրաժեշտ և որենցով վորոշ սխեմաներ սահմանել: Յեւ պարական, եւ՝ իզական սեռերի համար անհրաժեշտ և տալ այնպիսի զերթվածներ, վորոնք իրենց մեջ պարունակում են այդ յերկու տարբերը, այսինքն՝ հարմոնիան և ութիմը: Բայց միևնույն ժամանակ կանանց պետք և տալ այն, ինչ վոր համապատասխանում և հենց սեռերի այդ բնական տարբե-

բությանը: Հենց այս և, վոր պետք և պարզել: Պետք և ընդունել, վոր վեհ և արխության զգացմունք առաջացնողն ունի արական կերպարանք, իսկ զկողի բարևայելությունն ու համեստությունն հակվողն ավելի հարազատ և կանանց, ուստի և խելացի կլինեմ, վոր որենքի միջոցով մենք այն նրանց տայինք: Մոտավորապես այսպես կլինի այդ բաշխումը (եջ 244):

**ՄԱՐՄԵՄԱՐԱԿԱՆ ՎԱՐՓՈՒԹԵՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՐՏԱԴՐԻ ԵՆ ԲՈՂՈՐ
ՏՂԱՆԵՐԻ ՅԵՎ ԱՂՋՈՒՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ**

Հետո խոսքը լինելու յն ճաղաքի կենտրոնում, յերեք տեղեր գլխադիրներ (վարժարաններ) և միաժամանակ հասարակական ուսումնարաններ կառուցելու մասին: Հետո նորից յերեք տեղում, բայց որդեն ճաղաքից դուրս, շրջակայքներում, միաժամակցարաններ և հրապարակներ կառուցելու մասին, վորոնք լավ հարժարեցրած են լինելու աղեղից նեւ արձակելու և նետելու այլ վարժությունների համար: Դրանք կառուցվելու յնն ուսուցման և միաժամանակ յերկատասարդության մարզանքների համար: Յեթն այն ժա-

Նկ. 6. Պալեստրա

Բայ հրապարակ մարժամարդական վարժությունների համար. շրջակայքում և մի շարք սենյակներով մարմինը յուզով չփելու, չորերն հանելու և հանգստանալու համար:

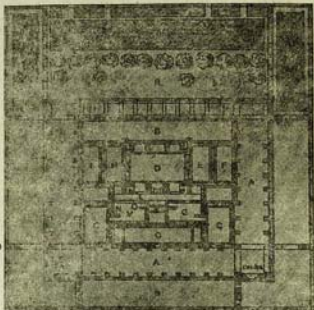
ժանտի այդ մասին բավականաչափ չափեց, ապա այժմ թող վոչ միայն ապի, այլև թող այդ սահմանվի որենքով: Այդ բոլոր ուսումնարաններում լինելու յնն վարժու ուսուցիչներ՝ մշտարժանկ օտարականներից. նրանք յերթնեկ աշակերտներին սովորեցնելու յնն բոլոր ռազմական գիտությունները և յերաժշտական արվեստ. ըստ վորում վոչ միայն պիտի ուսումնարան հաճախի նա, ում հայրն այդ ցանկանում և իսկ ում հայրը չի ուզում, նա իբր թե կարող և դաստիարակվելուց ազատվել, —այլ, ինչպես ասում են, ծեր ու մանուկ, իրենց ուսեքը ներածին չափ, պետք և անպայման կրթու-

թյուն ստանան՝ չե՞ վոր յերեխաներն ավելի շատ պետութայնն են պատկա-
նում, քան թե իրենց ծնողներին: Ի՞նչ որենք այս բոլորը համարապես
կհրամանադրեր նաև կանանց համար, ինչպես վոր՝ աղամարդկանց. կանայք
նույնպես պարտավոր են մարզվել հավասարապես: Յես բնավ չեյի վախե-
նալ պնդել այդ թե՛ միավարության և թե՛ մարմնամարզական արվեստի
նկատմամբ. մի՞թե դրանց վայել են միայն աղամարդկանց, իսկ կանանց՝
վո՞չ: Յես համոզվում եմ այդ բանին, լսելով Հին ավանդությունները. կարճ
ասած, յես գիտեմ, վոր Պոնտոսի մարզում այժմս ել կան բազմաթիվ կա-
նայք, — նրանց սովորո՞մատուհիներ են անվանում, — վորոնք աղամարդկանց
հետ միասին և նրանց հավասար վարժվում են սահմանված նետաձգու-
թյան, մյուս զենքերի դործածությանը և վոչ թե միայն միավարության
նայել դրանից, այդ սովորվ ահա թե յես նաև ինչպիսի նկատառումներ ու-
նեմ. յես հաստատում եմ՝ քանի վոր այդ ընդհանրապես հնարավոր է, ապա
վերին աստիճանի անխոհեմ են վարվում մեզ մոտ, յերբ այդ բոլորն իրենց
բոլոր ուժով, միահամուռ և հավասարապես չեն ուսումնասիրում թե՛ աղա-
մարդիկ և թե՛ կանայք: Համարյա ամեն մի պետութայն, այդպիսով,
դրեթե պոռնում և կիսակատար, փոխանակ, շնորհիվ նպատակների և կրե-
լիք նեղությունների նույնության, դառնալու կրկնակի անգամ ավելի մեծ:
Իհարկե, սա Կի տարորինակ վրեպում և որենադրի կողմից (եջ 246—247):

ՊԵՏԱԴՐԻ ԲԱԶՄԱՆԱՆ ՌԵՍՈՒՍ ՏՆԱԼՆԵՐԻ ՅԵՎ ԱՆՔԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Մենք այն կարծիքին ենք, վոր գիմնադրանքն ընդգրկում են նաև ռազ-
մական բոլոր գծավարությունները մարմնով հաղթահարելու դործը, ինչպես,
որինակ, նետաձգությունը, բոլոր տեսակի նետումները, թեթև և զանազան
ծանր սպառազինության դործածությունը, տաջտիկական բացաղատում-
ներն ու ծավալումները, ամեն տեսակի ռազմերթ զնայու կարողությունը,
նաճար խիելու կարողությունը, և այն գիտելիքները, վոր վերարե-
բում են հեծելազորային դործին: Այս բոլորը սովորեցնելու յեն հասարա-
կական ուսուցիչները, վորոնք իրենց ունեիկը պետութայնից են ստանում:
Նրանց աշակերտներն են լինելու պետության արամադրության տակ դռնը-
ված աղաներն ու աղամարդիկ, աղջիկներն ու կանայք, յեթե միայն այդ
վերջիներն այդ դործից բան հասկանում են, զետեա որիորդական հասա-
կում սովորելով ամեն տեսակ պար՝ լրիվ սպառազինված՝ և մարտավարու-
թյուն, իսկ ամուսնանալուց հետո, յուրացնելով տաջտիկական բացաղա-
տումը, շարային ծառայությունը, զենք կապելն ու հանելը: Այս պեսք և
անել յեթե վոչ հանում վորեն այլ բանի, ապա հանում այն զեղքերի, յերբ
աճրող՝ համաժողովրդական աշխատողորն ստիպված և լինում թողնել պե-
տությունը և նրա սահմաններից դուրս ռազմերթեր մեռնարկել: Այսպիսի
զեղքերում աղաներն ու մնացած քաղաքացիները պեսք և ի վիճակի լինեն,
զոհե, զենքին անջան տիրապետել, վոր կարողանան պաշտպանել պետու-
թյունը, ասենք, նաև հակառակ զեղքերում, — չե՞ վոր յերբեք չի կարելի
յերաշխսվորել, վոր այդպիսի զեղքեր չեն լինի, — յերբ թշնամիները հակա-
յական ուժով հզորապես ներս կխուսեն, — միևնույն է, թե նրանք բար-
բարոսներ կլինեն, թե՞ հելլեններ, — այն ժամանակ ստիպված կլինեն կռվե-

լու մինչև վերջ և արդեն հենց իրեն պետություն դոյություն համար։ Այդ ժամանակ պետական իրավակարգի համար մեծագույն ազեա կլինի կանանց այնպիսի ամոթայի դատարարությունը, յերբ նրանք հանուն իրենց զավակների չեն ցանկանա մեռնել կամ կրել տմեն տեսակի վտանգներ, այնինչ թույլաներն այդ անույժ են, կովելով տմենազոր զապաններից տմեն մեկի հետ։ Իսկ կանայք իսկույն վազում են սրբավայրերը, լցվում են բոլոր տա-

Նկ. 7. Գիմնազիա

A—փակ միջոցեր։ B—բաց դռնից հանդարտ համար, C—L—մարմինը յուզով շփելու, զգեստ հանելու, լողանքի և այլ սենյակներ։ R—գարան։ S—տաղիտ։

հարները, չըմաղապատված են բաղնիքները, տարածելով մարդկային ցեղի մասին իր բնությանը կենդանի արտաբաններից ամենալավագույնի համբավը (եջ 250—260)։

**ԲՎԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ, ՅԵՐԿՐԱՆՔՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԱՄՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԳԱՐԱԳԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Արտառնիքների համար զեռուս մնում են ուսման յերեք տարեկա՝ հաշիվը և թվերի գրությունը կազմում և մեկ տարեկա. յերկարություն, մակերեսություն և խորություն չափելը—յերկրորդ տարեկան. յերրորդը վերաբերում և յերկնային լուսատուների չափմանը և նրանց բնությանը հատուկ փոխադարձ շրջանառությանը։ Մարդկանց մեծ մասն այդ բոլորը մանրակրկիտ մեծով ուսումնասիրելու համար աշխատելու կարիք չունի, այլ զբա համար աշխատելու յն միայն փոքր մասը (եջ 265)։

Աստվածային դառնալու համար մարդուն շատ բան կպակասեր, յեթե նա չհանձնարեր, թե ինչ է միավորը, ինչ է յերկուսը, ինչ է յերեքը, ընդհանրապես ինչ է զուլսը և կենտը. յեթե նա բոլորովին չզիտե հաշիվ, յեթե նա չի կարողանում հաշիվել գլխերն ու ցերեկը. յեթե նա տեղեկություններ չունի լուսնի, արեգակի և մյուս աստղերի պտույտի մասին։ Ուստի մեն հիմարություն կլինի կարծել, թե այդ բոլորն ուսման անհրաժեշտ տուարկա չեն հանգիստանում այն մարդու համար, վորը պատրաստվում է ամենազեղեցիկ դիտություններից գտնել վորևէ բան սովորելու։ Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե սրանցից ի՞նչը, ի՞նչ ծավալով և յե՞րբ պետք է սովորել, ի՞նչ հաջորդականությամբ և ի՞նչն է հնարավոր մյուսներից առանձին ուսումնասիրել,—մի խոքոզով ընդհանրապես ուսման առարկաների միացման մասին, այ՛, հենց այս է, վոր ամենից առաջ պետք է վորոշել ինչպես հարկն է, վորպեսզի անցնել մյուսներին, ուսուցման ժամանակ գեկավորվելով հենց այս դիտություններով։ Այսպիսով, իբր բնական իրավունքների մեջ է մտնում այն անհրաժեշտությունը, վորի գեմ, ինչպես մենք ենք ասում, այժմ չի պայջարում—ասենք յերեքե էլ չի պայջարելու—ստովաններից և գոչ մեկը (եջ 266)։

Այսպես ուրեմն, պետք է ասել, վոր ապաստմին մարդիկ պետք է սովորեն այս դիտություններից ամեն մեկն այն ծավալով, ինչ ծավալով վոր, դրադիտության հետ միասին, սովորում են Յեղիպտոսում բազմաթիվ յերեսաներ։ Ամենից առաջ այնտեղ գտնել են յերեսաներին հաշիվ սովորեցնելու հասարակ յեղանակը, ուսուցման ժամանակ գործածելով գվարնալիքներ՝ մեն կամ փոքր թվով մարդկանց մեջ բաժանում են խնձորներ կամ պտակներ, ըստ վորում նրանց համապատասխանում են միևնույն թվերը. սահմանում են ըսնցքամարտիկների և շոբիշների յելութների հաջորդականությունը. միևնակով վորոշում են, ինչպես սովորաբար լինում է, թե ո՞վ ո՞ւմ հետ է զուլս կանգնելու։ Կա և մի այսպիսի խաղ. մի կույտի մեջ խառնում են վոսկյա, բրոնզե, արծաթյա և նման անոթներ, հետո վորևէ մեկն այդ բոլորը բաշխում է խաղի մասնակիցների մեջ, ըստ վորում, ինչպես վոր յես ասացի, թվերի հետ անհրաժեշտ ծանոթացումը մտնում է խաղի մեջ։ Աչակերտների համար դա ոգտակար է, վորովհետև այդ պետք կդա յերթաշարքում, ցայելիս, յերթում, նույնիսկ անային կենցաղում. ընդհանրապես դա մարդուն ստիպում է ավելի շատ ոգուտ հենց իրեն տալ և մարդկանց ավելի զգաստ և դարձնում։ Բացի դրանից, յերկարություն, լայնություն և հաստություն (խորություն) չափելու միջոցով մարդիկ ազատվում են այդ ընտաղավառում ունեցած ինչ վոր, իրենց բոլորին հասուկ, բնական ծիծաղելի և ամոթալի անգիտությունից (եջ 267)։

Պ Ե Տ ՈՒ Ք Յ ՈՒ Ն

Գ Ի Բ Գ V II

Հասկաներ գիտական կրթության սխառմի և երազի մասին

ԹՎԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ե. Ասկրատ. Կուղես Հիմա քննության տուննք այն հարցը, թե ինչպե՞ս են վերաստեղծվելու այդպիսի մարդիկ և ինչպե՞ս կարելի չե նրանց լույս աշխարհ բերել, նման այն մարդկանց, վորոնք, ըստ ավանդության, Ախլայի սթեանից^{*)} Համբարձան տառվածների մոտ:

— Իհարկե, ուղում եմ:

— Ձե՞ վոր դա, ըստ յերևույթին, մաղ պատացնել չի լինի, այլ՝ հուղու դարձը դիշերանման որվանից գեպի իսկական որը, այսինքն՝ վերելք գեպի մի կեցության, վորը մենք կանվանենք ճշմարիտ փելիսոփայության:

— Այո՛:

— Արդյոք մենք չպե՞տք և քննության տուննք, թե վո՞ր գիտության ունի այդ Հատկությանը:

— Իհարկե, պետք և քննենք:

— Իսկ վո՞ր գիտությանն և, Գլավկոն, վոր հոգուն քաշում—տանում և դոյացության աշխարհից գեպի կեցության: Իմ գլխում ահա թե նաև ինչ միտք և ծագում. մենք չստացի՞նք, թե պատանի Հասակում այդ մարդիկ պետք և գործեն պատերազմում:

— Այո՛, տացինք:

— Նշանակում և, մեր վորոնած գիտությանը, բացի մասնանշան Հատկությանից, պետք և ունենա նաև այս Հատկությանը:

— Ի՞նչ Հատկության:

— Լինել ողտակար ռազմիկների Համար:

— Այո՛, իհարկե, վորքան Հնարավոր և, պետք և ողտակար լինի:

— Մարմնամարդությանը և յերաժշտությանը նրանք արդեն դաստիարակվել ենին առաջ:

— Այո՛:

— Բայց մարմնամարդությանը գործ ունի այն բանի հետ, ինչ վոր առաջնում և և կործանվում. չե՞ վոր նա Հետևում և մարմնի անժամը և քայքայմանը:

— Ակնհայտ և:

— Նշանակում և, պարզ և, վոր նա չի կարող լինել մեր վորոնած գիտությանը:

— Ձի կարող:

— Իսկ յերաժշտությանը, չի՞ կարող արդյոք այդ գիտությանը, վոր մենք առաջուց արդեն նկարագրել ենինք, լինել մեր վորոնածը:

— Բայց չե՞ վոր նա, յեթե Հիշում ես, Համապատասխան եր մարմնամարդությանը. նա ունակությանների միջոցով դաստիարակում եր պե-

*) Գեղաթից (Մ. Գ.):

տության պահանջներին, հարմանիայի միջոցով պատվաստելով նրանց ներ-
դաշնակություն, և վոչ քեզ գիտելիք, ուրիշ միջոցով՝ ուրիշակամություն.
Նման մի բան ել իրենց մեջ պարունակում ելին նաև պատմությունները,
ինչպես հնարովի պատմությունները, այնպես ել համարտությանն ալելի
մոտ յեղածները: Իսկ այնպիսի գիտություն, վոր ողորակար լինի մի այն-
պիսի բանի համար, վորպիսին հիմա դու յես վորոշում, նրա մեջ չկար:

— Դու ինձ լավ հիշեցրիք. իսկպես նրա մեջ այնպիսի բան բոլորովին
չէր պարունակում: Բայց, սիրելի Գլավկոն, այդ ի՞նչ գիտություն և լի-
նելու: Ձե՞ վոր բոլոր տեսնելիական գիտելիքները մեծք ընդունեցինք, վոր-
պես անգիտիտիքի:

— Իհարկե:

— Բայց ել ի՞նչ գիտություն կմնա, յեթե դուրս հանենք յերաժշտու-
թյունը, մարմնամարդությունը և տեսնելիական գիտելիքները:

— Յեթե դու նրանցից դուրս վոչինչ ընտրել չես կարող, վերցնենք
վորեւեւ բան, վոր՝ այդ բոլորի հետ ել անշուքություն ունենա:

— Իսկ ի՞նչ և դա:

— Ուրիշակ, այն ընդհանուրը, վորով ողորկում են և՛ արվեստները,
և՛ դատողությունները, և՛ գիտությունները, և վորին ամենից առաջ պիտի
ծանոթ լինի ամեն վոք:

— Լա՛վ, ի՞նչ և դա:

— Մի հասարակ բան՝ տարրերել մեկը, յերկուսը և յերեքը: Յես այդ
կարճ անվանում եմ թիվ և հաշիվ: Մի՞թե ճիշտ չե, վոր ամեն մի արվեստ
և ամեն մի գիտություն անխուսափելիորեն պիտի յուրացնի այդ:

— Նույնիսկ շատ ճիշտ և:

— Նշանակում ե՞ նաև ռազմակա՞ն արվեստը:

— Անպայման:

Դ. Ուրեմն չա՜հմանե՞նք, վոր հաշիվու և համարելու կարողությունը
գինգորական մարդու համար անհրաժեշտ գիտելիք և հանդիսանում:

— Ավելի քան վորեւեւ այլ բան, յեթե նա ուզում և գեթ վորեւեւ բան
ըմբռնել տաքսիկական արվեստում կամ, ալելի ճիշտ, յեթե նա ընդհան-
րապես ուզում և մարդ լինել:

— Նշանակում և այդ գիտության մասին դո՞ւ յել նույն կարծիքին
ես, ինչ վոր յես:

— Այսի՞նքն:

— Վոր այդ գիտությունն իր բնությամբ, ըստ յերևույթին, պատկա-
նում և այն գիտություններին, վորոնք տանում են դեպի ըմբռնումն այն
բանի, ինչ վոր մենք ենք վորոշում, բայց վոչ վոք նրանով ճիշտ չի ողոր-
կում, մինչդեռ այն ամեն կերպ տանում և դեպի կեցության հայեցողու-
թյունը:

— Դու ի՞նչն ի նկատի ունես:

— Յես կաշխատեմ պարզել իմ միտքը:

— Հակասությունները զգայական ըմբռնումներում տանում են դեպի
մասնողություն. որինակ՝ յեթե նայելու լինենք յերեք մասին, ապա տե-
սողությունը թափանչ և վորոշելու համար, վոր դրանք մասներ են, բայց
նրանց վորակը վորոշելիս ստացվում են հակասություններ, այն և՛ յերկ-

բորզն առաջինի հետ համեմատած թվում է ավելի մեծ և թվում է փոքր, յերբ համեմատում ենք յերրորդի հետ և այլն: Այսպիսի դեպքերում հակասությունների չուծումը ապու համար հոգին դիմում է մասնողության ողորջության:

Տ. Հենց այդ յես ի նկատի ունեյի, յերբ ասում էյի, թե վորոշ զգայություններ ասնում են զեղի մասնողություն, մյուսները՝ վոր, սահմանելով, վոր այնպիսի զգայությունները, վորոնք հաղորդվում են դիտակցությանն իբնց հակադրության հետ միաժամանակ, հանդիսանում են վորպես մասնողություն առաջացողներ, իսկ այն զգայությունները, վորոնք արդ չեն առաջացնում, վորպես միտք արթնացնողներ:

— Հիմա յես հասկանում եմ և քեզ հետ համաձայն եմ:

— Իսկ ի՞նչ ես կարծում, այդ յերկուսից վորի՞ն են պատկանում ինչև ե միասնությունը:

— Ձեզ կարողանում դլի՞ք ընկնել:

— Դատիբ հենց նոր ասածիս չի՞մա վրա: Յեթն միասնությունը, վորպես այդպիսին, կարելի չե ըմբռնել տեսողությամբ կամ վորեւ զգայութեամբ, ապա այն, իհարկե, մեզ չի տանի զեղի կեցության ճանաչողությունը, ինչպես վոր մենք ասացինք մասնների առթիվ: Իսկ յեթն նրա հետ միասին մենք միշտ ել տեսնում ենք նաև նրա հակադրությունը, այնպես վոր մեզ վռչի՞ն մեկ չի պատկերանում, ասանց միաժամանակ նաև շատ պատկերանալու, այն զեղծում, պարզ և, վոր զատաժորի կարիք ե զգացվում, և այդպիսի դեպքերում հոգին անխուսափելիորեն տարակուսանքի մեջ ե ընկնում, վորոնում ե, շարժելով միաքը և հարցնելով, թե ի՞նչ ե ինքը միասնությունը: Այն մասնակ միասնության ուսմունքը դառնում ե մեկը նրանցից, վորոնք ասնում են հոգուն զեղի կեցության հայեցողությունը:

— Իսկպես, մեծ չափով այդ հատկությունն ունի միասնության տեսողական ըմբռնումը, վորովհետև միևնույն բանը մենք միաժամանակ տեսնում ենք վորպես միասնություն և վորպես անթիվ բաղժություն:

— Իսկ յեթն այդպես ե միտվորի նկատմամբ, ապա նույնը չի՞ տեղի ունենում նաև ամեն մի թվի նկատմամբ:

— Անշուշտ:

— Իսկ արդյոք ամբողջ համբանքն ու թվարանությունը զործ չունեն՞ն թվի հետ:

— Իհարկե:

— Յեզ այդպիսով, նրանք չեն՞, վոր զեղի նշմարությունն են տեսում:

— Մեծապես:

— Հետևաբար, նրանք, ըստ յերևույթին, պատկանում են այն դիտություններին, վոր մենք վորոնում ենք: Ձինվորականին իմանալ այդ անհրաժեշտ ե մարտակարգի համար, իսկ փիլիսոփային՝ կեցության հետ չի՞ման մեջ մտնելու և գոյացության աշխարհից դուրս դալու համար, այլուպես ես յերբեք հաշվող, թվարկող չի լինի:

— Այդ ճիշտ ե:

— Իսկ մեր պահակը—ապոփիկ ե և փիլիսոփա:

— Այո՛ :

— Ակնհայտ է, Գլափկոն, վոր այդ գիտությունը հարկավոր է մտցնել սրենադրական նախապարհով և համոզել նրանց, ովքեր պետք է պետությանը ղեկավարելու գործում մասնակցություն ունենան, գիմելու հաշվելու գիտությանը և այդ գործին մեծամասնութիւնն վոչ վորպես գիմեաւաններ, այլ զրազվեն նրանով այնքան ժամանակ, մինչև վոր մեռք կրեան կարողություն մաքով միայն զննելու թվերի բնությունը՝ նույնպես և վոչ վորպես մասնակցաններ և առևտրականներ հանուն առ ու ծախի, այլ հանուն պատերազմի և հանուն այն բանի, վոր հոգու համար հեշտացի գիմելու գոյացումից ղեպի նշմարությունն ու կնցությունը :

— Դու հրաշալի յես խոսում :

— Այս առանձնից հետո, միայն հիմա եմ տեսնում, թե վորքա՛ն լավ և այդ գիտությունը և վորքա՛ն ողորակար է մեր նպատակների համար, յեթե միայն մարդ նրանով զրազվի հանուն գիտության և վոչ թե հանուն առևտրի :

— Ինչո՞վ :

— Հենց նրանով, ինչի մասին վոր հիմա մենք խոսում եյինք. նա ուսմեղ կերպով զրազում է հոգուն ղեպի բարձունքները, ստիպելով նրան խորհրդածել թվերի, լոկ վորպես աղպիւնների, մասին և տանել չի կարողանում, վորպեսզի նրա հետ դատողություններ անելին, մատնանշելով այնպիսի թվեր, վորոնք կազմած են տեսանելի կամ շոշափելի մարմինների հետ : Զե՛ք վոր զու գիտես, վոր մատնադետները ծաղրում են այն մարդուն, վորը փորձում է խոսով բաժանել միավորը, և նրա հետ չեն համաձայնում, բայց յեթե զու այն բաժանես, նրանք կրազմապատկեն, միջոցներ մեռք տանելով, վորպեսզի վորեն կերպ միավորը վոչ միավոր չթվա, այլ՝ բազմաթիվ մասերի մի ամբողջական գումար :

— Կատարելապես ճիշտ է :

— Ի՞նչ ես կարծում, Գլափկոն, յեթե վորեն մեկը հարցնի նրանց, տարրերնակ մարդիկ, այդ ի՞նչ թվերի մասին եք խոսում, վորոնք մեկ միավորն այնպես է, ինչպես վոր զուք յենթադրում եք, հալասար և վորեն քաբիշ միավորի, նրանից վոչնչով չի տարբերվում և իր մեկ վոչ մի մաս չի պարունակում : Ի՞նչ ես կարծում, նրանք ի՞նչ կպատասխանելին :

— Յես կարծում եմ, վոր նրանք կպատասխանելին, թե խոսում են այնպիսի թվերի մասին, վորոնք կարելի չէ միայն մաքով պատկերացնել, իսկ նրանց վորեն այլ կերպ վերաբերվել չի կարելի :

— Տեսնում ես, սիրելիս, վոր այդ գիտությունն, ըստ յերևույթին, իսկապես վոր անհրաժեշտ է, վորովհետեւ պարզ է, վոր նշմարությանը հասնելու համար նա կտիպի հոգուն ողորկել միմիայն բանականությամբ :

— Իսկապես, նա մեծ շափով անում է այդ :

— Դու, հաղանորեն, արդեն նկատել ես նաև այն, վոր ի բնե մաթեմատիկական ընդունակությունների տեր մարդիկ բոլոր գիտությաններն ել բնդունակ են ըմբռնելու, իսկ չըմբռնողները, մաթեմատիկայով դաստիարակվելով և նրա վրա վարժվելով, յեթե նույնիսկ նրանից ուրիշ վոչ մի ողորտ ել չտանան, համենայն ղեպս մեռք են բերում ավելի մեծ ըմբռնողականություն, քան առաջ ունեյին :

— Դա իսկապես այդպես է :

— Բացի դրանից, յես կարծում եմ, Հելտ չե գտնել մի դիտություն, վորն այն ուսումնասիրողի և նրանով պարապողի համար այնպիսի աշխատանք ներկայացնի, ինչպես այդ դիտությունը :

— Այո' :

— Այս բոլորն ի նկատի ունենալով, չլուրջ և արհամարհել այն, այլ նրանով պետք և զատարարակել առավել շնորհալի և ոժտված պատանիներին :

— Համաձայն եմ :

ՅԵՐԿՐԱՆՁԱՓՈՒԹՅՈՒՆ

Գ. Թող սա լինի առաջինը : Հիմա քննենք յերկրորդը, վոր նրանից հետո յե գալիս. տեսնենք նա ել մեզ համարո՞ւմ ե :

— Վո՞րը : Կամ դուցե դու ի նկատի ունես յերկրաչափությունը :

— Հենց այդ :

— Այնքան, վորքան նա կապ ունի ուղղմական գործի հետ, պարզ է, վոր մեզ համար նա ուղտակար է. համար կառուցելիս, տեղանք գրավելիս, զորքերը կենտրոնացնելիս և քաջազատելիս ու մնացած բոլոր ուղղմական կառուցումների ժամանակ, ինչպես նախաամարտերի, այնպես ել յերթերի ժամանակ յերկրաչափությունը ծանոթ և անծանոթ մարզը միմյանցից տարբերվում են :

— Բայց չե՞ վոր դրա համար բավական կլինեն յերկրաչափության և հաշվի մի փոքր մասը : Հարկավոր է քննել, տեսնելու համար, թե նրա մեծ և ավելի հեռու զնացող մասն ողնո՞ւմ է մեզ արդյոք նկատելու բարու գաղափարը : Իսկ մենք ասում ենք, թե դրան ողնում է այն ամենը, ինչ վոր ստիպում է հոգուն դիմելու այնտեղ, վորտեղ գտնվում է զոյություն ունեցողներից ամենայերանելին, վորին նա անպայման պետք է տեսնի :

— Դու ճիշտ ես ասում :

— Այսպիսով, յեթե նա ստիպում է մտովի զննել կեցությունը, մեզ համար ուղտակար է, իսկ յեթե ստիպում է դիտել զոյացումը՝ ուղտակար չէ :

— Այո', մենք այդպես ենք պնդում :

— Նույնիսկ յերկրաչափությանը քիչ ծանոթ մարդիկ չեն ժխտի, վոր այդ դիտության ելությունը կատարելապես հակառակ է այն արտահայտություններին, վոր գործ են ածում նրանով գրաղվողները :

— Ինչպե՞ս :

— Նրանց լեզուն խիստ ծիծաղելի յե և աղքատ. կարծես թե զործելով և հանուն զործողության ողավելով բառերից, նրանք ասում են, թե կառուցում են քառանկյունի, յերկարացնում են, դումարում և արտասանում են ամեն տեսակի նման բառեր, մինչդեռ այդ ամբողջ դիտությունը զոյություն ունի իմացության համար :

— Անկասկած :

— Արդյոք չլուրջ և համաձայնել նաև հետևյալ բանին :

— Ինչի՞ն :

— Վոր նա զոյություն ունի հավիտենապես զոյություն ունեցողին

համաշխարհային համար և վոչ թե նրա համար, ինչ վոր ծնունդ և առնում և կորչում:

— Այդ բանին համաձայնվելը հեշտ և՛ յերկրայափութւթյունը, իրոք, հալիսանալու զոյութւթյուն ունեցողի համաշխարհային գիտութւթյունն և՛:

— Իսկ յեթե այդպէս և՛, սիրելիս, ապա նա հոգում և զեպի ճշմարտութւթյունը, ստեղծում և՛ փիլիսոփայական տրամադրութւթյուն, ստիպելով ուղղել զեպի վեր այն, ինչ վոր մենք սխալ կերպով ուղղում ենք զեպի ցած:

— Այո՛, ավելի քան վորքեւ այլ բան:

— Հետեւաբար, ավելի քան անհրաժեշտ և՛ վորոշել, վոր մարդիկ իրենց իշխանական պետութւթյան մեջ վոչ մի զեպցում յերկրայափութւթյանն անհաղորդ չմնան: Ձե՛ք վոր նրա կողմնակի նշանակութւթյունն էլ փոքր չէ:

— Վո՞րք:

— Հենց այն, վոր դու մասնանշեցիր՝ պատերազմին վերաբերվելու. նաև մյուս գիտութւթյունների յուրացումը հեշտացնելու տեսակետից, ինչպես մենք գիտենք, յերկրայափութւթյան հետ ծանոթ մարդը միշտ և՛ կտարբերվի անծանոթից:

— Այո՛, իսկապէս, միշտ կտարբերվի:

— Ուրեմն, մենք կսահմանենք, վոր պատանիների համար նա լինի յերկրորդ գիտութւթյունը:

— Սահմանենք:

ԱՍՏՂԱՐԱՇԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

10. Հիմա շարունակենք: Յերրորդը մենք սահմանենք աստղաբաշխութւթյունը: Կամ զուցե դու ա՞յլ կարծիքի յես:

— Վո՛չ, յես համաձայն եմ: Ձե՛ք վոր ամփա և՛ տարփա ժամանակներն ավելի լավ համաշխարհային ընդունակութւթյունն ոգտակար և՛ վոչ միայն յերկրագործութւթյան և՛ Ծովադնացութւթյան համար, այլև վոչ պակաս ոգտակար և՛ նաև ռազմական գործի համար:

— Դու զարմանալի մարդ ես: Ըստ յերևույթին, դու վախենում ես, վոր հանկարծ, չլինի՞ թե ամբողջ ժամանակն այն կարծիքը կազմի, թե դու անողուտ գիտութւթյունների ես ստիպում ուսումնասիրել: Իսկ գլխավորն այն է, թե՛ մենք զժվար և՛ այդ բանին հալատալ, — վոր այդ գիտութւթյուններով և՛ մաքրվում և՛ նորից բոցավառվում յուրաքանչյուր մարդու հոգին, վորն ուրիշ պարապմունքներից կործանվում և՛ բխանում և՛, մինչդեռ նրան պահպանելն ավելի յե արժեքավոր, քան հազար աչքը, վորովհետեւ միայն նրա միջոցով ենք մտովի զննում ճշմարտութւթյունը: Այս կարծիքի կողմնակիցները կզանեն, վոր ջո խոսքերը խիստ լավ են, իսկ նրանք, վորոնք ընդունակ չեն այդ ըմբռնելու, իհարկե, կվորոշեն, վոր դու անմիտ բաներ ես ասում, վորովհետեւ նրանք այդ գիտութւթյուններից վոչ մի ուրիշ, հիշատակութւթյան արժանի, ոգուտ չեն տեսնում: Հիմա ինքը վորոշիր, թե այդ յերկու տեսակի մարդկանցից վո՞րի հետ ես խոսում. զուցե վոչ մեկի և՛ վոչ էլ մյուսի, այլ, գլխավորապէս, խորհրդածում ես ինքը քե՛զ համար, բայց հոգաբարձութւթյան տրամադրում ես նաև ուրիշներին, յեթե վորքեւ մեկը կարող և՛ ասածից վորքեւ ոգուտ քաղել:

— Յես գերադասում եմ այդ վերջինը՝ խոսել, և՛ հարցնել, և՛ պատասխանել, գլխավորապես, ինչու ինձ համար:

— Այդ գեղջում, վերադարձիր հետ. մենք, ըստ յերևույթին, յերկրաշփոթյունից հետո հետևյալ աստիճանը սխալ ենք ընտրել:

— Ի՞նչպես:

— Հարթությունից հետո մենք անմիջապես վերցնենք մարմինը շարժման մեջ, չվերցնելով նախ մարմինն ինքնին. իսկ ճիշտ կլինեք, վոր յերկրորդ շափումից հետո վերցնելինք յերրորդը, այսինքն՝ այն, վոր պարունակվում է խորանարդների մեջ և նշանակում է խորություն:

— Այո՛, այդ այդպես է. բայց չե՞ վոր դա, Սոկրատ, կարծես գեոևս հետադադարձ չի:

— Դա յերկու պատճառ ունի: Նախ՝ վորովհետև վոչ մի պետություն զբաժն առաջան նշանակություն չի տալիս, ուստի, վորպես զժամար զործ, նա հետադադարձ է անբավարար յետանգով. յերկրորդ՝ հետադադարձները ղեկավարի կարիք են զգում, ասանց վորի նրանք հալիվ թե հայանագործեն այն, իսկ նման ղեկավար նախ զժամար թե յերևան դա, մյուս կուճից ել՝ յեթե յերևան ել դա, ապա ներկայումս այդ խնդրի հետադադարձները, շնորհիվ իրենց մեծածախության, նրան չեն յեն յենթարկվի: Բայց յեթե ամբողջ պետությունն սժանդակեր ղեկավարին, չըջապատելով այդ գիտությունը հարգանքով, այն ժամանակ նրանք ևս կենթարկվեյին, և անընդհատ ու շարված վորոնման գեղջում այդ իրերի էյությունը կհայանարեք: Ձե՛ վոր նույնիսկ այժմ այդ գիտությունը, վոր արհամարհվում է կրճատվում է ամբոխի, ինչպես նաև այն հետադադարձների կողմից, վորոնք յեն ըմբռնում, թե վորն է նրա ոգուսը, — այդ գիտությունը, հակառակ այդ բոլորին, դարգանում է շնորհիվ նրան հասուկ գեղեցկության, և դարձանալու վոյինչ չկա, վոր նա ծնունդ է առել:

— Ի՞նչպես, նա բացառիկ գեղեցկություն ունի: Բայց ավելի պարզ արտահայտիր այն, ինչ վոր հիմա ասացիր: Ձե՛ վոր հարթության հետադադարձը զու անվանեցիր յերկրաշփոթյուն:

— Այո՛:

— Իսկ հետո, յերկրաշփոթյունից անմիջապես հետո սահմանեցիր աստղաբաշխությունը, բայց հետո նրանից հրաժարվեցիր:

— Շտապելով վորքան կարելի չե ավելի շուտ բացատրել այդ բոլորը, յես միայն խոսքս ավելի յերկարացրի: Մինչդեռ պետք եր ուսումնասիրել խորությունը, յես այն բաց թողի, վորովհետև այն անհնթեթ կերպով է ինկնարանվում, և յերկրաշփոթյունից հետո անվանեցի աստղաբաշխությունը, վորն զբաղվում է խորության շարժման հարցերով:

— Դու ճիշտ ես ասում:

— Հետևաբար, մենք աստղաբաշխությունը կգնենք շորրորդ տեղը, յենթադրելով, վոր յեթե պետությունը մեռք զարկի այդ զործին, զոյություն կունենա այն գիտությունը, վորն այժմ պակասում է:

— Հավանորեն: Հենց հիմա զու ինձ հանդիմանեցիր, Սոկրատ, այն բանի համար, վոր յես անկիրթ մարդու նման զովարանեցի աստղաբաշխությունը. այժմ յես զովարանում եմ այն նույն տեսակետով, վորով զու յես մտանում նրան: Յես կարծում եմ, վոր բոլորի համար պարզ է, վոր

չա ստիպում եւ հոգուն նայել վերեւ եւ տանում եւ նրան աշտեղ դանձող իրերից զնայի այնտեղ:

— Գուցե այդ պարզ եւ բոլորի համար, բայց վոչ ինձ համար: Յես այլ կերպ եմ մտածում:

— Բայց ի՞նչպես:

— Յես կարծում եմ, վոր այն մեռով, ինչ մեռով վոր մարդկանց զնայի փրկութեամբ, այսինքն տանել ցանկացողները մեռնարկում են նրա ուսումնասիրութեամբ:— Եւ հենց ստիպում ե ցած նայել:

— Ի՞նչ ես ուզում ասել:

— Դու, ինչպես յերեւում ե, բազմական վեմնարար ես մեկնում այն դեպքում, վոր խոսում ե բարձրում յեղածներին մասին: Յեթե մեկը, գլուխը վեր բարձրացնելով ե զիտելով առաստաղի վրայի զարդարանքները, վորեւ բան ե տեսնում, թերեւս դո՛ւ ես պիտի կարծես, թե նա այդ բանականութեամբ ե զիտում ե վոչ թե աչքերով: Գուցե թո՛ւ կարծիքը ճիշտ ե, իսկ ի՞նչ՝ հիմար, բայց յես չեմ կարող կարծել, վոր վորեւ այլ դեպքում ստիպել հոգուն զիմել զնայի վեր, բայց կեցութեան ե անտեսանելի մասին յեղած դիտութեանց: Իսկ յեթե մարդ ձգտում ե ճանաչել վորեւ զգայական բան, ապա, միևնույնն ե, նա բաց բերանով վերեւ ե նայում, թե փակ բերանով ցած:— Եւս պնդում եմ, վոր նա վոչինչ չի կարող ճանաչել, վորովհետեւ այդ իրերի ճանաչողութեամբ գոյութեան չունի, եւ վոր նրա հոգին ուղղված ե վոչ թե զնայի վեր, այլ զնայի ցած, թեկուզ նա այդ իրերն ուսումնասիրեր յերկրի վրա՝ մեջքի վրա պառկած կամ ծովի վրա լողալով:

II. Դու ըստ արժանվույն ե իրավացի կերպով ինձ հանդիմանեցիր: Բայց թո՛ւ կարծիքով աստղաբաշխութեան այլ կերպ ի՞նչպես կարելի չե ուսումնասիրել, թան աշմ են ուսումնասիրում, վորպեսզի նրա ուսումնասիրութեամբ սա այն ոգուաւ, վոր մենք ի նկատի ունենք:

— Ահա թե ինչպես:— այդ յերկնային զարդարանքները, վորովհետեւ նրանք տեսանելի չեն, պետք ե տեսանելիներից ամենազեղեցիկն ու ամենակատարյալը համարել, բայց պետք ե հիշել, վոր նրանց հետո յեն իսկականներից, հետո յեն այն շարժանքներից, վոր նրանց մեջ կատարում են ճշմարիտ արագութեամբ ե ճշմարիտ դանդաղութեամբ, համաձայն ճշմարիտ թվի ե ըստ բոլոր ճշմարիտ պատկերների (Ֆիզուրների), կրելով ե այն ամենը, ինչ վոր գտնվում ե նրանց վրա: Իսկ այդ կարելի չե ըմբռնել բանականութեամբ ե մտքով ե վոչ թե տեսողութեամբ: Կամ գուցե դու կարծում ես, թե՛ տեսողութեամբ:

— Վոչ մի զնայում:

— Այսպիսով, յերկնային զարդարանքներով պետք ե ոգավել ուսումնական նպատակներով, վորպես նմանութեան այն մյուսի, ճիշտ այնպես, ինչպես յեթե մարդ հանդիպած լինի Դեղալի կամ վորեւ այլ արհեստավորի, կամ նկարչի կողմից զեղեցիկ նկարված ե պատրաստված յերկրաչափական Ֆիզուրների: Յերկրաչափութեամբ ծանոթ մարդը տեսնելով այդ Ֆիզուրները, կտես, իհարկե, վոր նրանք գերազանց են կատարված, այնուամենայնիվ ծիծաղելի կլինեւ լուրջ կերպով ընդունել, վոր նրանց մեջ իբրեւ թե կարելի ե տեսնել իսկական հալասարութեան, կամ կրկնա-

պատիկ մեծութուն, կամ մեծութունների վորեն այլ հարաբերակցութուն:

— Իհարկե, այդ ծիծաղելի կլինեն:

— Իսկ մի՞թե դու չես կարծում, վոր իսկական աստղաբաշխը լուսատուների շարժումը գիտելով նույնը կզգա, այն և՛ նա համարելու չե, վոր յերկնի ստեղծողը, յերկինքը և այն ամենը, ինչ յերկնքումն և, այնքան զեղեցիկ և կառուցել, վորքան նման իրերը կարող են կառուցվել: Սակայն մի՞թե նա տարրիմակ չի համարելու այն մարդուն, վորը կարծում և, թե զիշերվա հարաբերութունը զեպի ցերեկը, այդ յերկուսինը զեպի սմիսը և ամպմանը զեպի տարին և մյուս լուսատուներինը զեպի այդ բոլորը և զեպի միմյանց միշա մնում և միեմունքը, բոլորովին չփոխվելով, վոր նրանք բոլորն ել մարմնավոր են և տեսանելի: Մի՞թե նա նրանց իսկական ընտելութունը ըմբռնելու ամեն տեսակի վորք անհիմնութուն չի համարելու:

— Հիմա, յերբ քեզ լուսմ հմ, ինձ թվում և, թե այդ այդպես և:

— Նշանակում և, մենք աստղաբաշխութունը ետ, ինչպես և յերկրաչափությունը, կուսումնասիրենք ի սեր այն խնդիրները, վոր նա դնում և մեր առաջ, իսկ յերկնքում կատարվող յերևույթները կթողենք, յեթե մենք, իսկապես աստղաբաշխությամբ զբաղվելով, ցանկանում ենք հոգու ի բնե բանական մասն անողուտից դարձնել ողտակար:

— Ի՞նչ դժվար խնդիր ետ առաջադնում դու, համեմատած նրա հետ, ինչով զբաղվում և այժմյան աստղաբաշխությունը:

ՀԱՐՄՈՆԻԱ (ՅԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ)

— Յես կարծում եմ, վոր մենք շարունակելու յենք նույն մեռվ դործել, յեթե ցանկանում ենք, վորպես որենդիրներ քիչ թե շատ ողտակար լինել:

12. Իսկ դու ի՞նչ հարձար դիտություն կարող ետ առաջարկել:

— Վոչ մի, դոնե հիմա:

— Սակայն յես կարծում եմ, վոր շարժումը վոչ թե մի, այլ մի քանի տեսակի յե լինում: Նրանց բոլորի ամունը տալ, դոնե, կարող և միայն մասնագետը: Իսկ այնպիսի շարժումները, վորոնք մեզ համար ել պարզ են, յերկուն են:

— Վորո՞նք են:

— Բացի հիշվածից, նրա հակադիրը:

— Վորո՞ք:

— Ինչպես վոր աչքերն ուղղված են զեպի աստղաբաշխությունը, այնպես ել, ըստ յերևույթին ակամջներն ուղղված են զեպի ներդաշնակ շարժումը, և այդ յերկու դիտությունները հարադատ են միմյանց, ինչպես պլուսադորյաններն են տալ, և մենք, Գլավկոն, նրանց հետ համամայն ենք: Կամ զուցե համամայն չե՞նք:

— Համամայն ենք:

— Ուրեմն, ի նկատի ունենալով, վոր դա դժվար հարց և, արդյոք չլուծե՞նք, թե նրանք ինչ են առում այդ մասին և, զուցե, մի վորեն այլ բանի մասին: Բայց միտմամանակ մենք կհետևենք մեր սկզբունքին:

— Վո՞ր սկզբունքին :

— Վոր մեր սաները սրանցից վորեւէ բան ուսումնասիրեն մինչև վերջ և այն նպատակով, վորին ձգտելու յեւ տանն ինչ, ինչպես վոր մենք հիմա առաջինը աստղաբաշխության ասթիժ : Կամ դուցե դու չգիտե՞ս, վոր հարձանիայի նկատմամբ ևս նրանք նույնն են անում : Ձախակցելով միմյանց լսելի ներդաշնակութուններն ու հնչյունները, նրանք նույնպես անպատշաշխատանք են կատարում, ինչպես և աստղաբաշխները :

— Եիշտ և, նրանք այդ գեղջում այնպիսի նիւնդելի բաւեր են գործածում, ինչպես, որինակ՝ տոների խաղում, և՛ ակամփները դնում են, ցանկանալով, կարծես, հարեան հնչյունը վորաւի, և նրանցից վոմանք տաւում են, թե լսում են ևս մի միջանկյալ հնչյուն և վոր դա—ամենապարզ իմտելոյան և, վորը պետք և ընդունել վորպես չափելու միավոր : Ելուաները պնդում են, թե լարերը միատեսակ են հնչում, և յերկուսն ել նախադասութիւնները տալիս են ակամփներին և վոչ բանակամութիւնը :

— Դու խոսում, ևս այն սիրելի մարդկանց մասին, վորանք ձգելով լարերը սիմերի վրա, նրանց հանդիսաւ չեն տալիս և շարժալիւմ են նրանց : Բայց վորպեսզի այլևս չերկարացնենք, թե ինչպես խփելով կնամառցը, նրանք ստիպում են լարերին արտահայտել կամ դանդաղ, կամ մերժում, կամ կերք : — Եւս վկայութիւն եմ կանչում վոչ այս յերաժիշտներին, այլ այն յերաժիշտներին, վորոնց մասին յետ նոր ասացի, թե նրանք մեզ կզատեն հարմոնիայի մասին : Սրանք նույնն են անում, ինչ վոր աստղաբաշխութիւնը գրաղվողները՝ վորդում են թվեր : Վոր պարունակվում են լսելի ներդաշնակութիւնների մեջ և վոչ թե խնդրի զննութիւնը մոտենում են այնպես, վորպեսզի իմանան, թե վո՞ր թվերն են միմյանց համահնչյուն և վորոնք վոչ և թե ինչու յեն կատարվում մեկը և մյուսը :

— Դու ինչ վոր զարմանալի բաների մասին ևս խոսում :

— Համենայն դեպս գեղեցկութիւնն և բարու վորո՞նման համար պատկար բանի մասին, իսկ յեթե դրանով այլ կերպ գրաղվենք, ապա այն անպոյտ կլինի :

— Հա՞վանորեն :

ԴԱՆԵՑԻԱԸ

13. Յես կարծում եմ, վոր մեր հիշատակած բոլոր գիտութիւններով գրաղվելը, յեթե այդ գրաղմունքը նրանց միմյանց հետ միացնում և և նրանց մեջ աղակալութիւն և ստեղծում և ի նկատի և տանում այն, ինչը մոտեցնում և նրանց, — մեզ տանում և դեպի մեր նպատակը : այն մամանակ ուխտատանքն անողուս չի ծախսվում : այլապես այն անողուս և :

— Յես նույնն եմ յենթադրում, բայց դու, Սուկրատ, դժվար բանի մասին ևս խոսում :

— Դու նախերգա՞նքն ի նկատի ունես, թե՞ մի ուրիշ բան : Զե՞ վոր դու պիտի իմանաս, վոր մեր բոլոր ասածը նախերգանք և այն յերգել համար, վոր պետք և սովորել : Հուսով եմ, վոր դու այն կարծիքին չես, թե մեր հիշատակած գիտութիւններին տիրապետողները գիշակեալիկներ են :

— Իհարկե, վոչ, կամ դուցե միայն շատ քիչըր նրանցից, վորոնց յես հանդիպել եմ :

— Իսկ նրանք, վորոնք ընդունակ չեն պատասխան տալու և պատաս-

խան պահանջելու, քո կարծիքով արդյոք կիմանա՞ն այն, ինչ վոր, ինչպես մենք ասացինք, նրանք պետք է իմանան:

— Նույնպես վոչ:

— Նշանակում է, Գլավկոն, սա արդեն հենց այն յերգն է, վոր հասարակ է դիտելակերկան: Այդ մասանիկ յերգին նմանում է տեսողությունը, վորի մասին ասացինք, թե նա ձգտում է նայել հենց իրենց կենդանիներին, իրենց լուսատուներին և վերջապես հենց իրեն արեգակին: Այնպես էլ նա, ով փորձում է դիտելկտիկայի սղնությամբ, առանց զգացմունքների մասնակցության, բայց բանականության միջոցով դիմել յուրաքանչյուր իրի բուն էությունը և հետ չի նահանջում, մինչև վոր միայն մաքուր չի ըմբռնում բարու էությունը, գտնվում է մասանիկ իրի բուն սահմանի մոտ, ինչպես վոր նա, վորի մասին մենք հիմա խոսեցինք, գտնվում է տեսանելիի սահմանի մոտ:

— Իհարկե:

— Ուրեմն ի՞նչ: Արդյոք այդ ուղին դիտելկտիկա չէ՞ս անվանում:

— Այո՛:

— Ազատազրկել կապանքներից և դիմել սովերեններից դեպի պատկերները և դեպի լույսը, դուրս գալ դեռնի տակից դեպի արևը և այնտեղ, վորտեղ սկզբնապես հնարավոր չեր նայել կենդանիներին, բույսերին և արեգակի լույսին, այլ միայն աստվածային արտացոլմանը ջրում և գոյակի սովերեններին, այժմ արդեն՝ վոչ պատկերների ստրկերեններին, վոր զցում է լույսը, վորն ինքն արեգակի համեմատությամբ մի պատկեր է միայն, — ահա թե վո՞րն է մեր թված դիտություններիով դրազվելու իմաստը. նա բարձրացնում է հոգու լավագույն մասը մինչև գոյակի մեջ լավագույնի հայեցողությունը, նման այն բանին, ինչպես վոր առաջ մտքնի ամենալուսավոր սրգանը բարձրանում եր մինչև ամենապայծառի հայեցողությունը մարմնավոր և տեսանելի աշխարհում:

— Յես դրան համաձայն եմ. ճիշտ է, ինձ թվում է, թե դժվար է դրան համաձայնվել, մյուս կողմից ել՝ դժվար է նաև չհամաձայնվելը: Այնուամենայնիվ, վորովհետև միայն հիմա չե, վոր մենք լսում ենք դրա մասին, այլև հետագայում պետք է վերադառնանք դրան, ընդունելով այն, ինչ վոր հիմա ասվեց, անցնենք բուն յերգին և վերլուծենք այն այնպես, ինչպես վոր վերլուծեցինք նախորդանքը: Ուրեմն տես, վո՞րն է դիտելկտիկայի էությունը, ի՞նչ տեսակների է նա բաժանվում և վորո՞նք են նրա ուղիները: Չե՞ վոր այդ, ըստ յերեույթին, այն ուղիներն են, վոր տառում են այնտեղ, ուր մարդ արդեն կարծես հասնում է հանգստի և իր ճանապարհորդության վերջին:

— Դու, սիրելի Գլավկոն, արդեն ի վիճակի չես լինի հետևելու իմ մաքին, թեև իմ կողմից յես պատրաստ եմ վոչ մի ջանք չխնայելու և դու արդեն կտեսնես իր վոչ թե նրա պատկերը, վորի մասին մենք խոսում ենք, այլ բուն ճշմարտությունը, ինչպես վոր այն, գտնե, ինձ պատկերանում է. իսկ այն իրոք ճշմարտություն է, թե վոչ, այդ հաստատապես պնդել հնարավոր չէ, բայց վոր ինչ վոր նման բան ճշմարտություն կլինի, — այդ պետք է պնդել: Այնպես չե՞:

— Իհարկե:

— Նաև այն, վոր միայն դիտելահիկայի ուժը կարող է բանալ ճշմարտութիւնն այն մարդու համար, վորը դիտե մերձայնական խոսածը, ուրիշ վոչ մի գիտութիւն համար դա մասշինի չէ:

— Այդ ել պետք է պնդել:

— Համենայն դեպս, վոչ վոք չի կասկածի մեր առածներին, թե ինչ վոր հասուի մեթոդ սխախմատիկարար փորձում և ըմբռնել ամեն մի առարկայի էությունը, իսկ միացած գիտութիւններն ի նկատի ունեն կամ մարդկային կարծիքներն ու ցանկութիւնները, կամ ծագումն ու զոյացումը, կամ հոգատարութիւնն այն բանի, ինչ ծագել և և զոյացել. իսկ այն գիտութիւնները, վորոնց մասին մենք ասացինք, թե նրանք վորոչ չափով վերաբերվում են զոյակին, — յերկրաչափութիւնն ու նրանից հետո յեկոդները, — նրանք, ինչպես մենք տեսնում ենք, յերազում են զոյակի մասին, իսկ արթմանի նրանք նրան տեսնել չեն կարող, քանի զեռ նրանք հիպոթեզներով ոգայվելով, թողնում են այդ հիպոթեզներն անձեռնմխելի, չկարողանալով հիմնավորել դրանք: Յերբ վորեն բանի սկիզբն անհայտն է հանդիսանում, ապա վերջն ու միջինը նույնպես անհայտն են կազմվում, — ուրեմն նման յենթադրութիւնն ինչպես կարող է դառնալ գիտութիւն:

— Բոլորովին չի կարող:

ՆԱ. Ուրեմն, միմիայն դիտելահիկական մեթոդն է, վոր վաշտացնելով հիպոթեզները, տանում է զեպի ամենասկիզբը, վորպեսզի հաստատի այն, և հոգու աչքը, վորն իրոք կարծես թե թաղված լինի բարբառասկան արդմի մէջ, նա աստիճանաբար հրում և հանում է վեր, ոգայվելով վերահիշյալ արգիսաներով, վորպես ողնականներով և ուղեկիցներով: Մենք հաճախ նրանց, ըստ սովորութեան, գիտութիւն անունն ելինք տալիս, բայց նրանց պետք է ուրիշ անուն տալ, վորը մատնանշի մի բան, վոր ավելի պարզ լինի, քան կարծիքը, բայց ավելի ազոտ, քան գիտութիւնը: Ավելի սուսմ մի տեղ մենք նրանց անվանեցինք զատողութիւն. անունների մասին վիճելը, ինձ թվում է, վայել չէ այն մարդկանց, վորոնք այդքան կարևոր առարկաներ պետք է քննութեան առնեն:

— Իհարկե, չարտե:

— Համաձայնվեմք ուրեմն, վոր, ինչպես ասալ, այնպես ել հիմա, առաջին մասն անվանել գիտութիւն, յերկրորդը՝ զատողութիւն, յերրորդը՝ հաժա, չորրորդը՝ կուահումն, և վերջին յերկուսը միասին՝ կարծիք, իսկ առաջին յերկուսը միասին՝ գիտութիւն: Կարծիքը զործ ունի զոյացութեան հետ, իսկ գիտութիւնը՝ կեցութեան հետ. և ինչպես վոր կեցութիւնը վերաբերում է զոյացութեանը, այնպես ել գիտութիւնը վերաբերում է կարծիքին, և ինչպես վոր գիտելիքներն են վերաբերում զեպի կարծիքը, այնպես ել գիտութիւնը — զեպի հաժա և զատողութիւնը — զեպի կուահումը: Իսկ փոխադարձ հարաբերակցութիւնը նրա, վորին նրանք վերաբերում են՝ պատկերացվողի և ճանաչելիի՝ և մեկի ու մյուսի յերկու մասի բաժանելը մենք կթողնենք, Գլավկոն, վորպեսզի այդպիսի բաժանումը մեզ նախորդից ավելի յերկար զատողութիւնների մէջ չըցի:

— Վորքան կարողացա հետեւել, յես համաձայն եմ բոլորին:

— Նշանակում է զու գիտելահիկե ես անվանում այն մարդուն, վորն ամեն մի առարկայի էությունն բացատրութիւնն է վորոնում: Ով այդպի-

սի բացատրութիւնն չունի, ինչ շափով վոր նա չի կարող հաշիվ տալ իրեն և ուրիշներին, այն շափով ել դու կթխես այդ տեսակեայն նրա ունեցած գիտութիւնը:

— Հապա ի՞նչպես շփեսի:

— Նույնը չէ՞ արդոյդ նաեւ բարու վերաբերյալ: Իսկ այն մարդու մասին, վորը չի կարողանում բաւերով վորոշել բարու դադարաբար, առանձնացնելով այն մնացած բոլորի միջից, և ով, կարծես նախատմարտում, չեն մղելով ամեն նախաճառութիւնն և մզակով ապացուցել իր կարծիքը վոչ թե նրա ողնութիւնը, ինչ վոր թվում է, այլ նրա, ինչ վոր կա, այս բոլորից չի դուրս դա հաստատուն համոզմունքով, այլ տեսակ մարդու մասին դու կասես, վոր նա վոչ բարին և նախաւում, վոչ ել վորեն բարի բան, և յեթե նա նրա վորեն պատկերն էլ վորաւ, ապա միայն շնորհիվ կարծիքի, և վոչ թե գիտութիւն. դու կասես, վոր նա այս կյանքը յերազների և անուրջների մեջ և անցկացնում և մինչև վոր նա այստեղ արթնանա, կհասնի Այդդի ոթեանը վերջնականապէս քնելու համար:

— Իհարկէ, յիս այդ անպայման կասեմ:

— Հույս ունեմ, վոր դու թույլ չեյիր տա, վորպեսպի քո յերեխաները, վորանց դու հիմա խոսքերով ես դաստիարակում և սովորեցնում, — յեթե դու նրանց յերեքիցի խելապէս դաստիարակեյիր, — քաղաքում իշխանութիւն ունենային և անորինեյին կարեւոր գործեր, յերկրաշափական դժերի նման անխոս լինելով:

— Արդոյդ դու որեւէ չեյի՞ր սահմանի, վոր նրանք, զլիափորապէս, այնպիսի դաստիարակութիւն ստանային, վորպեսպի կարողանային վորքան կարելի յի լավ հարցեր տալ և պատասխանել:

— Կսահմանեյի քեզ չեա միասին:

— Քեզ չի՞ թվում արդոյդ, վոր դիպելեակեան, վորպէս ազբյուրի քար կանցնած և բոլոր գիտութիւններից վեր և վոչ մի այլ գիտութիւն նրանից բարձր դասել չի կարելի և վոր բոլոր գիտութիւնները նրանով են ավարտւում:

— Թվում է:

ԱՐԱՅ ՄԱՐԴԸ ՎՈՉ՝ ՄԻ ԴԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԶԳԵՏԻ Ե ՌԻՍՈՒՄԵԱՄԻԻ, ՎՈՐԳԵՍ ՍՏՐՈՒԿ

16. Ուրեմն, հաշիվելն ու յերկրաշափութիւնը և բոլոր նախապատրաստական գիտութիւնները, վորոնք պետք և դաստիանդել գիտելեակեայից ստալ, պետք և յերեխաներին առաջարկել, բայց դաստիանդման յեզմակը բռնի չպետք և լինի:

— Ինչո՞ւ:

— Վորովհետեւ վոչ մի գիտութիւն ապաւ մարդը չպետք և ուսումնասիրել վորպէս սարուկ: Մարմնեակն վարժութիւնները, վորոնք կատարւում են նույնիսկ կամքի նախաւակ, մարմնին բոլորովին չեն վնասում, իսկ հոգում վոչ մի բռնի գիտութիւն հաստատուն չի մնում:

— Ճիշտ է:

— Ուստի գիտութիւնները յերեխաներին քանութիւն մի ուղանդիր, սերելիս, այլ խաղի միջոցով. այն ժամանակ դու ալիւի լավ կնկատես, թե ով ինչ բռնի յե ընդունակ:

— Այն, ինչ վոր դու ասում ես, բաժական համոզեցուցիլ ե :

— Զե՛, վոր դու հիշում ես, վոր մենք ասացինք, թե յերեխաներին, վորպես հանգիստաններ, միերով պետք է տանել նաև պատերազմ, իսկ յեթե այդ վտանգ չի ներկայացնում, ապա մոտ տանել և վորպես շան լողանների թույլ տալ արշուն նաշակելու :

— Հիշում եմ :

— Յե՛, ամեն մեկը, ով այդ բոլոր աշխատանքներում, գիտություններում և վտանգներում մյուսներից առաջ կլինի, նա պետք է հաջի տեղի :

— Ի՞նչ հասակում :

— Յերբ նրանք տնհրաժեշտ մարմնամարզական վարժություններից կազաղեն, վորովհետև այդ ժամանակ, — կտեսի այդ յերկու թե յերեք տարի, միևնույնն է, — նրանք ուրիշ վաճառից դրազվելու հնարավորություն չունեն. հոգնածությունն ու քույր թշնամի յեն ուսմանը. բայց և միաժամանակ դա կարևոր քննություն է իմանալու համար, թե ով ինչպես և մարմնամարզական վարժություններում :

— Իհարկե :

— Իսկ դրանից հետո քան տարեկան հասակ ունեցողներից ընտրվածներն ալկիլ մեծ պատիվներ կտանան, քան մյուսները. և այն գիտությունները, վոր յերեխաներին ալմանդվում էին տառնց սխտեմի, նրանց համար պետք է սխտեմի յենթարկվեն, վորպեսզի նրանք կարողանան գիտել նրանց փոխադարձ ազդակցությունը և գոյակի բնությունը :

— Այո՛, միայն այդպիսի ուսումը հաստատուն կլինի նրա համար, ով վոր յուրացնի այդ :

— Յե՛, բացի դրանից, դա լավագույն ստուգումն է իմանալու, թե ովքալ մարդն ի բնե դիտելկալիկ է, թե վո՛ւ. նա, ով ի վիճակի չե գիտել գիտություններն այդպես՝ մի տեսակետով, դիտելկալիկ է, ով ի վիճակի չե՝ դիտելկալիկ չե :

— Յես քեզ հետ համաձայն եմ :

ԲՈՒՈՐՈՆ ՁԻ ԿԱՐՆԻԻ ԹՈՒՅԼ ՏԱՒ-ԴԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆԵԼ

— Դու ստիպված կլինես հետևելու, ասացի յես, թե նրանցից ով ընդունակ կլինի այդ բանին, ինչպես նաև տողուն՝ գիտական դրազմունքներում, գիմացելուն՝ պատերազմում և ամեն բանում, ինչ վոր առաջադրված է որևէքներով : Յերեսուն տարեկան լինելուց հետո, արդարիններն դու պետք է ջոկես ընտրվածներից և տաս նրանց ալկիլ մեծ պատիվներ. դիտելկալիկայի միջոցով փորձելով նրանց, դու պետք է տեսնես, թե նրանցից ով է ընդունակ, հրաժարվելով տեսողությունից և մյուս զգայաբաններից, զաշնակցած ճշմարտության հետ, գիմելու քուն կեցությանը : Այստեղ, իմ բարեկամ, մեծ զգուշություն է հարկավոր :

— Ինչո՞ւ :

— Միթե դու չե՞ս նկատում, թե ինչ մեծ գորախտություն և հասել այժմյան դիտելկալիկային :

— Ի՞նչ գորախտություն :

— Վոր դիպելիս կենեք լի յեն անորին ությա՞մբ:

— Նույնիսկ մեծ չափով:

— Դու գտնում ես, վոր նրանց Հեա ինչ-վոր անհասկանալի բան է կատարվում, և նրանց ընդ աղաքացւոյնում:

— Իսկ ինչո՞ւ պետք է նրանց արդարացնել:

— Յեթե, որինակ, մի վորսն ընկեցիկ դատախարակվել է մի Հարուստ և աղնվաստ Հասն մեջ բաղձաթիվ շողոթորթողների շրջանում և, մեծաշաղով, իմանում է, վոր ծագումով ինքը նրանցից չէ, վորոնք իրենց նրա ծնողներն են անվանում, իսկ իր իսկական ծնողներին չէ գտնում,—կարո՞ղ ես պատկերացնել, թե նա ի՞նչ վերաբերմունք կուաննա դեպի շողոթորթիչներն ու դեպի իրեն վորդեգրող ծնողները, քանի դեռ տեղյակ չէր խաբէյությանը և նրանից Հեառ, յերբ ամեն ինչ կիմանար: Կամ գուցե դու կազեա լսել, թե յիս ինչպե՞ս եմ այդ ինձ պատկերացնում:

— Ուզում եմ:

17. Յեա կարծում եմ, վոր նա ալիւի կհարգեր իրեն վորդեգրող Հորն ու մորը և իր մյուս կարծեցյալ աղապականներին, քան իրեն ծնողներին. ալիւի շատ կհոգար, վորդեղի նրանք վոր մի բանի պակասություն չզգան, որենքին հակառակ արարքներ ալիւի քիչ կկատարեր և ալիւի քիչ բան կասեր նրանց, վոր որենքին դեմ լիներ և կարեւոր դործերում նրանց ալիւի շատ կենթարկվեր, քան թե ծնողներին, մինչև վոր կիմանար ճշմարտությունը:

— Հա՛վանական է:

— Իսկ Հեառ, յերբ նա կիմանա ճշմարտությունը, յիս կարծում եմ, վոր նրա Հարգանքն ու Հոգատարությունը դեպի նրանց կպակասեն և, ընդհակառակը, այդ զղացմունքները կուժեղանային ծնողների նկատմամբ: Նա ալիւի շատ կենթարկվի ծնողներին, քան առաջ, կսկսի ապրել նրանց ցույց-մանքներով, բացարձակ կերպով կշփվի նրանց Հեա, իսկ իր նախկին կարծեցյալ Հորն ու մյուս կարծեցյալ աղապականներին—յեթե միայն նա բացառիկ լավ բնավորության տեր չլինի,—նա բանի տեղ չի դնի:

— Այդ բոլորը, ինչ վոր դու ասում ես, շատ ճշմարտանման է, բայց ի՞նչ նմանություն այդ որինակի և նրանց մեջ, վորոնք սկսում են դատադություններ անել:

— Ահա թե ինչ. մանկությունից մենք ունենք վորոշ կարծիքներ արդարության և զեղեցիկի մասին, վորոնց աղեցության տակ մենք դատախարակվել ենք, ինչպե՞ս մեր ծնողների աղեցության տակ, Հոգատակվելով և Հարգելով նրանց:

— Այո՞:

— Բայց ըն՞ վոր կա նաև ուրիշ, դրան հակադիր ապրելակերպ, վոր բաղձաթիվ վայելքներ է խոստանում. նա Հրապուրում է մեր Հոգին և քաշում դեպ իրեն, բայց քիչ թե շատ խելացիներին չի Համոզում. նրանք Հարկում են Հայրական այդ կարծիքները և յենթարկվում են դրանց:

— Այդպե՛ս է:

— Այ, յեթե այդ տեսակ արամադրված մարդուն ներկայանա Հարցը և Հարցնի, թե ի՞նչ է զեղեցկությունը, և յերբ նա պատասխանի այն, ինչ վոր սովոր եր լսել որենազրից, ապա Բանականությունը կհերքի նրան և,

դանազան մեկերով բաղձաթիվ անգամ հերքելով, կհամոզի, վոր դա նույն-
քան զեղիցիկ է, վորքան և ամթալի։ Նույնը և արդարության և բարու-
թյան և այն բոլորի վերաբերյալ, վոր նա առանձնապես մեծարում եր,—
ի՞նչ ևս կարծում, զբանից հետո նա ի՞նչպիսի հարգանք կունենա զեղի
այդ իրերը և ի՞նչպես կենթարկվի նրանց։

— Նա անխուսափելիորեն արդեն կսկսի ավելի քիչ հարգել և ավելի
քիչ հպատակվել նրանց։

— Իսկ յերբ նա կդառարի զբանք առաջվա նման հարգելի և հարողատ
համարել, իսկ ճշմարտության չի գտնի,—հավանակա՞ն և արդյոք, վոր նա
վիժի վորևեւ այլ կյանքի, բացի իրեն հրապուրող կյանքից։

— Հավանական չէ։

— Յե՛վ յես կարծում եմ, կստացվի այն, վոր որենքի համաձայն ապ-
րող մարդուց, նա կդառնա որինազանց։

— Այդ անխուսափելի չէ։

— Դա բնական վիճակն է այն մարդկանց, վորոնք այդպես են մեռնա-
մուխ լինում դատողությաններին և, ինչպես վոր յես ասացի, նրանք ար-
մանի յեն ներողամտության։

— Յե՛վ նույնիսկ կարեկցության։

— Յե՛վ վորպեսզի դու ստիպված չլինես խղճով յերեսունամյա մարդ-
կանց, արդյոք հարկավոր չէ՞, վոր շատ մեծ զգուշությամբ մեռնամուխ լի-
նես դատողությաններին։

— Այո՛, խիստ մեծ զգուշությամբ։

— Այդ զգուշությաններից մեկն արդյոք նա չէ՞, վորին մենք միշտ
պես է հետևենք, վոր թույլ չտանք յերեխաներին դատողությանների ճա-
շակ մեռք բերել։ Յես կարծում եմ, վոր դու նկատել ես, վոր սղանքն
առաջին անգամ ճաշակելով դատողությաններ անելու համը, այն ի շարն
են դործ գնում, դարձնելով խաղ և միշտ ողավելով հակաճառելու հա-
մար. նմանվելով մերկացնողներին, նրանք իրենք մերկացնում են ուրիշ-
ներին և լավուսների պես հանույք են զգում խոսակցության մեջ մզելով ու
պատառոտելով ամեն մի հանդիպողի։

— Այդպես է։

— Յե՛վ հերքելով շատերին և շատերի կողմից ել իրենք հերքվելով,
նրանք շատ չուսով այնպիսի դրության մեջ են ընկնում, վոր դադարում
են հավատալ այն բանին, ինչին առաջ հավատում էին. զբա շնորհիվ և
իրենք և բոլոր նրանք, վորոնք փիլիսոփայության հետ վորևեւ թանջու-
թյուն ունեն, ուրիշների մոտ վատ համբավ են մեռք բերում։

— Ճիշտ է։

— Իսկ ավելի հասեակվոր մարդը չի ցանկանա մոռնակցել նման ան-
խուսմության. նա կսկսի ավելի նմանվել դիալեկտիկայով զբաղվել ցան-
կացողին և ճանաչել ճշմարտությանը, քան թե նրան, ով զվարճանում և
հակաճառում է միայն խաղի համար. և ինքն ել կլինի ավելի զուսպ և
կարաճրացնի այդ զբաղմունքի հարգանքը և վու թե կհավանի։

— Դու ճիշտ ես ասում։

— Յե՛վ այդ զգուշության համար չէ՞ արդյոք սոված այն բոլորը, ինչ

Վոր մենք առաջ ասացինք, թե դատողությունների պետք է թույլ արվին միայն համեստ և կայուն բնավորությունները և վոչ այնպես, ինչպես այդ լինում է հիմա, յերբ ամեն մարդ, շատ հաճախ նույնիսկ քուրթովն անպետք մարդ, արդ զործին ձեռնամուխ է լինում:

— Իհարկե:

(„Педагогические воззрения Платона и Аристотеля“, под редакцией Ф. Зелинского—ժողովուրդի):

Արիստոսի

Պ Ո Լ Ի Տ Ի Կ Ա

Հոսովածներ դատաբարկության մասին.

Արիստոսի (384—322 թ. թ. մինչև մ. դ.) Պլատոնի աշակերտն է. մաթեմատիկայի պատմության մեջ ամենանշանակալից մասնակցներից մեկը, վոր սխոմեթի յե վերածել է ընդհանրացրել է իր մամուկովս գիտական հետազոտման բոլոր բնագավառները. մանկավարժության բնագավառում էս քաղել է հարուստ մասնագիտություն: Նրա մանկավարժական հայացքներն անխզելիորեն կապված են նրա փիլիսոփայության, քաղաքական քննարկի, փորձնական բնագիտական գիտելիքների հետ և հիմնավորված են Ազգայնագր Մակեդոնացուն դատաբարկելու անմահական փորձով:

Արիստոսի իր, ուրիշագիտական հասարակության անարանն է: Ուստի նրա առջին խնդիրն է աղայացել, վոր ուրիշությունը բնության արեք է, կրթության իր նրադրում Արիստոսիին դնած պարագմունքների չլինակը, վոր պատշաճ է աղատանին մարդու համար, լավաղանց բնույթ է նրան մամուկակից հասարակության համար:

Նրա մանկավարժությունը անտիկ Հունաստանի արեք դատաբարկների դատաբարկության լավագույն արդյունքն ու հաշարմանն է հանդիսանում:

Այստեղ թերեզ Հոսովածների հաշարակալությունը համապատասխանում է բնագրին, վերնադրերն ամեն և շրժատմությունի ի կազմող: Փակաղեներում ցույց են արված բնագրի եղբւր, վերանդից ամենում են Հոսովածները:

ՍՏՐՈՒՆԵՐԸ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԱՆԲԱՊԱՆԵԼԻ ԲԱՆԱՑՈՒՑԻՉ ՄԱՍԻ ՆԸ

Պարզելով, թե ինչ ասարներից է կազմված պետությունը, պետք է նախ և առաջ խառնել ընտանիքի կազմակերպման մասին. չե՞ր վոր ամեն մի պետություն կազմվում է առանմին ընտանիքներից: Ընտանիքն իր հերթին կազմված է եղեմնաններից, վորոնց գումարը հենց կազմում է նրա կազմակերպման ասարկան: Կատարյալ ընտանիքն ունի յերկու եղեմնան՝ սարուկներ և աղատներ (եջ 9):

ՍՏՐՈՒՆԸ ՍԵՓԱՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Ե ԿԱՄ ԱՐՏԱՆԴՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔ

Սեփականությունն ընտանեկան կազմակերպության մի մասն է՝ առանց առաջին անհրաժեշտության առարկանների չի կարելի վոչ միայն լավ ապրել, այլև ընդհանրապես ապրել: Բոլոր արհեստներում, վոր ունեն վորտչակի գրված նպատակ, հարկավոր են լինում նրանց համար համապատասխան զործիքներ, յեթի վարպետը ցանկանում է ալարտել այս

կամ այն աշխատանքը։ Այդ գործիքներն էի մասն անշունչ են, մյուսները՝ շնչավոր (որինակ՝ նավապետի համար զեկն անշունչ գործիք է, զեկորդը՝ շնչավոր, հորսփհետե արհեստներում արհեստավորը գործիքն զեք է խաղում)։ Ճիշտ այնպես ել տնտեսիրոջ համար սեփականություն մեռք բերելը

Նկ. 8. Արքայապետի

յուրատեսակ գործիք է հանդիսանում գոյությունը պահպանելու համար։ Յեղ սեփականության մեռք բերելն իր համար մեծ թվով գործիքներ է պահանջում, իսկ ստրուկը վորոշ չափով սեփականության շնչավոր մասն է հանդիսանում, ինչպես նաև ընդհանրապես արհեստներում ամեն մի արհեստավոր, վորպես գործիք, մյուս գործիքներից առաջ է կանգնած (եջ 10)։

Վերոհիշյալից պարզ է, թե իր բնությամբ է իր դերով ի՞նչ է ստրուկը՝ ով իր բնությամբ իրեն չի պատկանում, այլ ուրիշին և միաժամանակ այնուամենայնիվ մարդ է, նա իր բնությամբ ստրուկ է։ Իսկ մարդն ուրիշին է պատկանում այն դեպքում, յեթե նա, մարդ մնալով հանգերձ, դառնում է սեփականություն։ Վերջինս հանդիսանում է ակտիվ և իր համար առանձին գոյություն ունեցող գործիք (եջ 11)։

Աթա պետք է քննության առնել, թե ի ինչ աշղպիտի մարդ, այսինքն՝ ստրուկ, կարո՞ղ է զոյուխյուն ունենալ, թե՞ չի կարող։ Վերևե մեկին վորպես ստրուկ ծառայելը վայել և արդարացի՞ չե, թե՞ վոչ, Կամ, ընդհակառակը, ամեն տեսակի ստրկության հակառակա՞ն յերևույթ է։ Թե տեսական դատողությունների միջոցով և թե՞ փաստական ավյալների հիման վրա այս հարցերին պատասխանելը դժվար չե։ Իշխելն ու հպատակվելը վոչ միայն անհրաժեշտ բաներ են, այլև ոգտակար են։ Արդեն Հենց ծնվելու մոմենտից՝ անմիջապես մի քանի եյակներ տարբերվում են նրանով, վոր նրանցից վոմանք, կարծես թե, հատկացված են հպատակվելու, մյուսները՝ իշխելու համար։ Իշխելու և հպատակվելու գիժակում զոյուխյուն ունեն շատ տարատեսակներ. սակայն, վորքան հպատակվողները բարձր են կանգնած, այնքան ավելի կատարյալ և նրանց վրա յեղած իշխանությանը. այսպես, որինակ՝ իշխանությանը մարդու վրա ավելի կատարյալ է, քան իշխանությանը կենդանիների վրա։ Ձե՞ վոր վորքան բարձր է կանգնած վորպետը, այնքան ավելի կատարյալ և նաև նրա կատարած աշխատանքը. վորտեղ մի կողմն իշխում է, իսկ մյուսը՝ հպատակվում, միայն այնտեղ կարող է խոսք լինել վորևե աշխատանքի մասին։ Իշխելու ելեմենտն ու հպատակվելու ելեմենտն զգացվում է ամեն բանում, վոր, բաղկացած լինելով անընդհատ մեկը մյուսի հետ կապված կամ բաժանված մի քանի մասերից, կազմում է ամբողջություն։

Դա բնության ընդհանուր որևեց է, և, վորպես աշղպիտին, նրան են յենթարկված շնախոր եյակները (էջ 12)։

Ինչքանաթեղյան պարզ է, վոր անային անտեսության մեջ ավելի շատ պետք է մարդկանց մասին հոգալ, քան անհողի, անուռնչ սեփականության ձեռք բերելու մասին, ավելի պետք է հոգալ առաջինների առաքինության մասին, քան վերջինիս ազատության, այլ կերպ ասած՝ հարստության, պետք է ավելի հոգալ ազատ մարդկանց մասին, քան թե ստրուկների։

Ինչ վերաբերում է ստրուկներին, ապա, թերևս, կարող է հարց ծաղել՝ կարո՞ղ է արդյոք ստրուկը վորևե առաքինության ունենալ, բացի նրանից, վոր նա պիտանի չե այնատանքի և ծառայության համար վորպես դորձի։ Ստրուկն արդյոք ունի՞ ալ, ավելի բարձր առաքինություններ, ինչպես, որինակ՝ համեստություն, արիություն, արդարություն և այլ հատկություններ։ Կամ բացի Ֆիդիկականից ստրուկն ուրիշ վոչ մի հատկություններ չունի՞։ Յե՛վ այո, և՛ վոչ—ասելը դժվար կլիներ։

ԴԱՏԵԼՈՒ ԸՆԴՈՒՆԱԿՈՒՔՅՈՒՆ ԼԱՏՈՒԿ ԶԵ ՍՏՐՈՒԿԻ

Ազատ մարդն ստրուկի նկատմամբ իր ունեցած իշխանությանն առաջացնում է ալ կերպ, քան այդ անում է ազամարդը կնոջ նկատմամբ, հասակավորը՝ յերեխայի նկատմամբ։ Բոլոր այդ եյակներում (բանական և վոչ բանական) կան հոգեկան ելեմենտներ, միայն դրանց տարբեր կերպ են արտահայտվում։ Այսպես, ստրուկին ընդհանրապես հատուկ չե դատողություններ տալու ընդունակությունը, կնոջն այդ հատուկ է, բայց չի

գործադրվում, յերեխային նույնպես հատուկ է, բայց գտնվում է անգար-
զացած վիճակում (եջ 35)։

Մենք պարզեցինք, Վոր սարուկն ուղաակար է ամենորյա կարիքների հա-
մար։ Սրանից պարզ է, Վոր նա առաջինությունը եւ թույլ չափով է ոճը-
ված լինելու, այն է՝ այն չափով, Վորպեսդի նրա կամայականությունը կամ
ալարկոտությունը նրա կատարած աշխարհաբնական վնաս չհասցնեն։

**ՊԱՏԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽՏԻՄԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԴՐԸ ՊԱՆՊԱՆԵԼՈՒ
ԳԼԽԱՎՈՐ ՄԻՋՈՑԵ Ե ՀԱՆԴՈՒՄԱՆՈՒՄ**

Բայց ամենակարևորն այն բոլոր, պետական իրավակարգի պահպան-
մանը նպաստող միջոցներից, վորոնք այժմ բոլորի կողմից արհամարհվում
են,—դա պատանեկությունը պետական իրավակարգին համապատասխան
վոգո՞վ դաստիարակելն է հանդիսանում։ Պետության գործերին մասնակից
բոլոր անձանց կողմից միաձայն համոզությունը գտած ամենաողտակար
սրենքներն անգամ վոչ մի ուղուտ չեն տա, յեթե քաղաքացիք չեն ընտե-
լացվի պետական կարգ ու կանոնին, յեթե նրանք չեն դաստիարակվի պե-
տական վոգո՞վ, այսինքն՝ յեթե պետության հիմնքներն սրենքները դեմո-
կրատական են—դեմոկրատային վոգո՞վ, յեթե ոլիգարխիական են—ոլիգար-
խիայի վոգո՞վ։ Ի՞նչ՝ վոր յեթե կարգապահության վարժեցրած չե մեկը,
կարգապահ չե նաև ամբողջ պետությունը։ Իսկ աղպիսի պետական դաս-
տիարակության խնդիրն այն չէ, վոր մարդ վարվի ոլիգարխներին կամ
դեմոկրատային կողմնակիցներին հանդիմանալու համար, այլ խնդիրն այն
է, վոր առաջիններին հնարավորություն արվի պաշտպանել ոլիգարխական
իրավակարգը, իսկ յերկրորդներին՝ դեմոկրատականը։ Մինչդեռ ներկա-
յումս ոլիգարխիաներում իշխող դասակարգին պատկանող անձանց զավակ-
ները յերես են առած, իսկ չունենորների վորդիները մինչ հոգնության առ-
տիճան կոփվում են մարմնամարդական վարժություններով, և այդ պատ-
ճառով եւ այդ վերջինները դերադասում են պետական կյանքում ամեն տե-
սակի նորամուծություններ նյութել, և նրանք է վիճակի են իրադրենելու
իրենց դիտավորությունները։ Իսկ դեմոկրատական պետություններում,
համենայն դեպս այն պետություններում, վորոնք մեծ մասամբ ընդուն-
վում են վորպես աղպիսիք, դաստիարակության գործը բոլորովին եւ չի
կազմակերպված հոգուտ պետության շահերի, և դրա պատճառն այն է,
վոր այնտեղ վստ են հասկանում, թե ինչ է պատուությանը (եջ 243)։

ԸՆԴՈՒՄ ՄԱՇԵՏՈՂ ԶԻՋՈՒՄԱՆ ՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

Քաղաքացու, վորպես աղպիսին, նորմալ ֆիզիկական վիճակի համար,
նրա, վորպես հոր, առողջության և նրա արտադրողական ուժերի համար
բնավ կարիք չկա, վոր մարդ առիտի ֆիզիկական ուժ ունենա, մյուս կող-
մից՝ այստեղ հարմար չեն և չափազանց քնքույշ մարմնակազմ ունեցող
մարդիկ, վորոնք չեն կարող ծանր աշխատանքի դիմանալ։ Եվ յայդ դեպքում
պետք է ընդունել յերկու ծայրահեղություններ միջինը։ Որպանիպ՞ով պետք
է զարգացած լինի, բայց վոչ հալ ու մաշ անող վարժությունների միջո-
ցով, և այդ զարգացումը չպետք է տարվի մի ուղղությանը, ինչպես աղ-

տալիսներն են անուժ. քաղաքացու որդանիլովը զարգացնելիս պետք է ի նկատի ունենալ այն գործունեությունը, վորն ազատածին մարդկանց բնորոշ առավելությունն է հանդիսանում: Սա համաարարեն վերաբերում է ինչպես ազատարդկանց, այնպես էլ հանանց: Հղի կանայք նույնպես պետք է հետևեն իրենց որդանիլովին, նրանք պարտադրյալն չպետք է մոտեցնեն, ծանրամարտ կերակրով չպետք է փնդեն (եջ 345):

ԱՐՈՐՏՆԵՐԻ ՑԵՎ ԱՅԼԱՆԴԱԿ ՆՈՐԱԾՈՒՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նորածին յերեխաների զարատավորման և նրանց կերակրելու հետ կապված հարցերի նկատմամբ թող ուժի մեջ լինի այն որենքը, ըստ վորի վուժ մի հաշմանդամ յերեխայի չպետք է կերակրել: Իսկ ինչ վերաբերում է յերեխաների թվին, ապա այն ղեպցում, յեթև հաստատված սովորույթներն արգելում են նորածիններից վորևէ մեկին զարատավորել, այդ չպետք է տեղի ունենա, վորովհետև այդ ղեպցում ծնունդների քանակն աշխուժանալով խիստ վորսշոված է: Իսկ յեթև ամուսնական կյանքով ապրողների մոտ պետք է ծնվի յերեխա սահմանված թվից ավելի, ապա պետք է ղխեն արտաի, քանի ղեռ սաղմը լիովին չի հասունացել. արտա անին տատվածային որենքների և պետական վորոշումների հանդեպ վորոքադործություն կլինի այն ղեպցում, յեթև սաղմն արդեն կատարելապես հասունացած է (եջ 346):

ՄԱՆԿԱՆ ԿԵՐԱԿՐԵԼՆ ՈՒ ԿՈՓԵԼԸ

Պետք է յենթադրել, վոր նորածին յերեխաների ֆիզիկական ուժերն ամբողջելու համար նրանց կերակրելու յեղանակների մեջ դուրսվում ունի մեծ տարբերություն: Կենդանիների, ինչպես նաև այն ցեղերի վրա կատարված դիտողությունները, վորոնք իրենց ղլխավոր հոգան են դարձրել իրենց մեջ սաղմական տեմպերամենտի զարգացումը, ցույց են տալիս, վոր կաթի առատ սնունդն ամենից լավ է ամբողջում յերեխաների ֆիզիկական ուժերը և վոր ղխին վորպես խմիչք, վորը կարող է հիվանդություններ առաջացնել, պետք է բոլորովին ջնջվի յերեխաների համար անդադար նյութերի ցանկից: Ոգտակար է նաև շարժումը, քանի վոր այն ընդհանրապես համատեղվում է այդքան քնքույշ հասակի հետ: Վորպեսզի միաժամանակ խուսափել մարմնի քնքույշ անդամների հնարավոր հոգանկումներից, մի քանի ցեղեր ավելի ղեպցում է ներկայումս ողտվում ին մի քանի մեխանիկական հարմարանքներից, վորոնք փոքրահասակներին մարմինը պաշտպանում են վնասվածքներից: Ոգտակար է փոքր հասակից խկույն ևնթ յերեխաներին վարժեցնել ցրտի. դա լատ հրաշալի միջոց է թե՛ սողունության և թե՛ սաղմական գործունեության համար: Այդ պատճառով էլ լատ ըարբարողների մեջ կա սովորություն նորածին յերեխաներին լողացնելու սառը ջրով. ուրիշ ցեղեր, որինակ՝ կելտերը, յերեխաներին փաթաթում են սառը վերմակի մեջ: Ընդհանրապես լավ է յերեխաներին ամեն բանի, վոր կարելի յն նրանց վարժեցնել, վարժեցնել անմիջապես բարձրից, յայց վարժեցնել յն ստիճանաբար: Այն հանդամները, վոր յերեխաների որդանիլովը կենդանական ջերմություն ավելի յ պարունակում, հրաշալի կերպով նպաստում է նրանց կոփելուն, ամբողջելուն (եջ 347):

ՅԵՐԵՒԱՆԻՐԻ ԴԱՄՏԻԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՆՁԵՎ ԼՈՒՔ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՅԱԿԸ,
ՅԱՂԵՐ, ՊԱՏՄՎԱՄԻՐՆԵՐ

Հետևյալ տարիքում արգեն՝ մինչև հինգ տարեկան հասակը, յերբ, հասկանալի չե, վոր յերեխային վորևե րան սովորեցնել զեռևս չի կարելի, վոչ ել վորևե աշխատանքով ծանրաբեռնել, վորը կարող է նրա անձանք խանգարել, պետք է նրան թույլ տալ կատարելու այնքան շարժումներ, վորքան կդաշնեցի, վորպեսզի նրա որդանիքն անզործ չմնա: Այդ նպատակով յերեխային պետք է դրողեցնել ինչպես նրա հասակին համապատասխան այլ դրաշմունքներով, աշխատել խաղերով: սակայն այդ խաղերը պետք է համապատասխան լինեն աղատամին մարդու արժանապատ-վությանը, յերեխային չափից ավելի չպետք է նողմեցնեն և չպետք է սոսկաբան լինեն: Ինչ վերաբերում է պատմություններին և հեքիաթներին, վորոնք լսելու համար պատշաճ և հարմար են մանկական համապատասխան հասակում, ապա նրանց ընտրության մասին պետք է նողման աշխատանքը, վորոնք կոչվում են պեղոնոմներ: Այս բոլորը պետք է ծառայեն վորպես նախադուռ հետագա պարագմունքների համար: ուստի է յերեխաների խաղերը պետք է նմանվեն այն բանին, ինչով նրանք հետագայում պետք է լուրջ դրաղվեն: Բոլորովին անհիմն կերպով մի քանի որենազիրներ արգելում են յերեխաների բարձրամայն ճիշն ու լացը— և մեկը և մյուսը նպատակ են նրա անձանք և նրանց որդանիքի համար հանգիստանում են վորպես յուրատեսակ մարմնամարդություն՝ շնչառության պահումն աշխատանքի ժամանակ ուժ և զարգացնում, իսկ այդ պատահում է այն ժամանակ, յերբ նրանք ճշալուց պատվում են: Պեղոնոմներն ընդհանրապես պետք է հետևեն, թե յերեխաներն ինչպես են իրենց ժամանակն անցկացնում, պիտի հետևեն նաև, վոր յերեխաները, վորքան կարելի չե, սարուկների շրջանում քիչ լինեն, այդ հատկում, այսինքն՝ հնդից մինչև յոթ տարեկան հասակում, յերեխաները պետք է դաստիարակվեն տանը: Ինքնուրույն չափանալի չե, վոր յերբ յերեխաները փոքրահասակ են, նրանց ականջներից և աչքերից պետք է հեռացնել այն ամենը, ինչ վոր չի համապատասխանում աղատամին մարդու արժանապատվությանը: Ասենք որենազիրն ընդհանրապես պետությունից պիտի վտարի ամեն տեսակի աղտեղարանություն և այլն, վորովհետև այս կամ այն կերպ աղտեղարանելու սովորությունից դարձանում է վատ արարքներ կատարելու հակումը: Առանձնապես չպետք է թույլ տալ, վոր աղտեղարանությունը թափոնցի յերիտասարդության շրջանը: Հարկավոր է, վոր նրանք իրենք չառնեն և ուրիշներից ել չլսեն նման բաներ: Յնթև այնուամենայնիվ հայտնաբերվի, վոր նրանցից վորևե մեկն ասում կամ ասում է այն, ինչ արգելված է, ապա աղատամին մարդուն, բայց վորը զեռևս սխախտայի մեջ չի ընդունված, պետք է յենթարկել խարազանման, իսկ յնթև նա արգեն տարիքով այդ հասակից մեծ է,—գրկել քաղաքացիական իրավունքներից, վորովհետև նման արարքները, վոր թույլատրելի չեն միայն սարուկների շրջանում, անհամատեղելի չեն աղատ մարդու արժանապատվության հետ:

Յերիտասարդներին պետք է որենազով արգելվի վորպես հանգիստան

ներկա գտնվել յամբերի և կատակերգություններին ներկայացումներին. մինչև վոր նրանց կհասնեն այն տարիքին, յերբ նրանց թույլատրված կլինի մասնակցել արտախորաններին և խնջույքներին. կարելի չե հուսալ, վոր մինչև այդ ժամանակը նրանց ստացած դաստիարակությունը նրանց բոլորին կզարմնի անզգայունակ դեպի նման տեսարաններից ստացվող վնասը: Մենք միշտ ել ամենից շատ ենք սիրում մեր առաջին տղավորությունները: Ուստի և պետք և պաշտպանենք յերիտասարգությանն ամեն տեսակի վնասների հետ շփումն ունենալուց, մանավանդ այն բանից, վորի մեջ վորեւեւ ստոր բան և պարունակվում կամ վորը վնաս կբերե և բորբոքում:

ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ՏԱՐԻԲԱՅՈՒ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հինդ տարեկան հասակը լրանալուց հետո, հետևյալ յերկու տարին, մինչև յոթ տարեկան հասակը, յերեխաները պետք և ներկա լինեն այն տարեկանների դասերին, վորոնք հետո իրենց պետք և ուսումնասիրեն: Ամբողջ դաստիարակությունը պետք և բաժանված լինի, ըստ հասակային աստիճանների, յերկու. կարգի. 1) յոթ տարեկան հասակից մինչև սեռական հասունության շրջանի սկսվելը և 2) սեռական հասունության շրջանից մինչև 21 տարեկան հասակը: Մարդկային կյանքի տարիքային բաժանման առ վորական մեն ըստ յոթնյակների դուցն և վաս չե, բայց և այնպես այդ բաժանման ժամանակ ևս պետք և հարմարվել բնությանը (եջ 348—351):

ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ԴԱՏԱԻԱՐԱՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆՈՑ ՍԿԱՄԸ—ԳԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԸ Ե

Վորովհետև պետությանն ամբողջությամբ ի նկատի ունի մի վերջնական նպատակ, ապա պարզ և, վոր բոլոր քաղաքացիների համար հարկավոր և նույնատեսակ դաստիարակություն, և դաստիարակության հոգսը պետական հոգս և լինելու և վոր թե մասնավոր նախաձեռնության գործ: Այժմ ամեն վոք իր հուկացած մեռվ ինքն և իր յերեխաների դաստիարակության հոգսը քաշում, և ամեն մեկն ել սովորեցնում և նրանց իր մեռվ, ինչ վոր խելքին փչում է: Իսկ փաստորեն այն, ինչ վոր ի նկատի ունի ընդհանուրի շահը, պետք և միասին ել, միահամուռ ուժերով կատարվի: Բացի դրանից, յպետք և մասնել, վոր իրք թե ամեն մի քաղաքացի իրեն համար և, վո՛չ, բոլոր քաղաքացիներն ել պետությանն են պատկանում, վորովհետև նրանցից ամեն մեկը պետության մի մասնիկն և կազմում: Իսկ յուրաքանչյուր մասնիկի հոգսը, բնականորեն պետք և ի նկատի ունենա ամբողջի հոգացողությունը միասին վերցրած: Այս տեսակետից կարելի չե խրախուսել լակեղեմոնացիներին՝ յերեխաների դաստիարակության մասին նրանց շատ են հոգ տանում, և նրանց մոտ այն համապետական բնույթ և կրում (եջ 352):

ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄՐԱԿԻՐ

Կատարելապես պարզ և, վոր առերջա կենցաղի համար ոգտակար առարկաներից պետք և ուսումնասիրվին այն առարկաները, վորոնք իրոք անհրաժեշտ են, բայց վոչ բոլորն առանց բացառության: Վորովհետև մարդկանց բոլոր գրավմունքները բաժանվում են այնպիսիների, վորոնք վայելուչ են

աղատածին մարդկանց համար, և այնպիսիների, վորոնք հատուկ են անա-
ղատներին, ապա, ակներև և, վոր առաջին տեսակի զրազմունքներից պետք
և մասնակցել միայն այն զրազմունքներին, վորոնք նրանցով զրազմող
մարդուն արհեստավոր չեն դարձին: Իսկ արհեստավորական պետք և հա-
մարել այնպիսի զրազմունքները, այնպիսի արվեստները և ուսուցման այն-
պիսի առարկաները, վորոնք աղատածին մարդկանց ֆիզիկական, հոգեկան
և ինտելլեկտուալ ուժերն անպետք չեն դարձին առաքինության և նրա հետ
կապված զործունեության համար զործադրելու տեսակետից: Այդ պատ-
հասով ևլ մենք արհեստավորական ենք անվանում այնպիսի արվեստներն ու
զրազմունքները, վորոնք թուլացնում են ֆիզիկական ուժերը, Դրանք այն
աշխատանքներն են, վորոնք վարժով են կատարվում: Նրանք խլում են
մարդու ինտելլեկտուալ ուժերի զարգացման համար անհրաժեշտ ազատ
ժամանակը և ստորացնում են նրանց: Նաև չաղաքս դիտությաններից ա-
ղատածին մարդը, կարող և ուսումնասիրել միայն մի քանիսը և այն ևլ
մինչև մի վորոշ սահման, իսկ նրանցով չափից դուրս զրազմելն այն նպա-
տակով, վորպեսզի բոլոր մանրամասնությամբ ուսումնասիրել նրանք,—
կպատահուի այն միտքը, վոր մենք վերևում մատնանշեցինք:

Մենք տարբերության կա այն բանում, թե ամեն մեկն ինչ նպատակի
համար և վորևե րան անում, կամ ուսումնասիրում: Յեթև այդ կատար-
վում և անձնական շահի կամ բարեկամների շահի համար, կամ վերջապես
առաքինության շահերի համար, ապա այդ արժանի յե աղատածին մար-
դուն, բայց վարժել ճիշտ նույն ձևով ոտարների շահերի համար, հաճախ
կարող և այնպիսի վարժունք լինել, վոր հատուկ և վարժականին և ստրու-
կին: Այժմ տարածված ուսման առարկաները յերկակի բնույթ են կրում:
Ներկայումս ուսուցման սովորական առարկաներ հանդիսանում են հետևյալ
չորսը՝ ճերականություն, մարմնամարզություն, յերաժշտություն և յեր-
բեմն ևլ նկարչություն: Սրանցից ճերականությունն ու նկարչությունն
ուսումնասիրվում են վորպես առարկա կենցաղի համար ոգտակար առարկա-
ներ և հաճախ ունեն պրակտիկ զործադրություն: մարմնամարզությամբ
պարապում են նրա համար, վոր նա նպատուում և արիության զարգացմա-
նը: Ինչ վերաբերում և յերաժշտության, ապա, թերևս, կարող և նրա
ուսումնասիրության ոգտակարության մասին կապված առաջանալ, վորով-
հետև այժմ մենք մասամբ յերաժշտությամբ զրազմում են հաճույք ստա-
նալու համար: Բայց մեր նախնիքները յերաժշտությունը հանրակրթական
առարկանների մեջ նրա համար մացրին, վորովհետև բնությանն ինքը, ինչ-
պես այդ քանիցս մատնանշված և յեզել, ձգտում և մեղ հնարավորություն
տալ վոր միայն ճիշտ ուղղություն տալու մեր զործունեությանը, այլև
հրաշալի կերպով ոգտադործելու մեր ազատ ժամանակը: Իսկ վերջինս,—
մենք նորից կրկնում ենք այդ,—մեր ամբողջ զործունեության հիմա-
կան սկզբունքն և հանդիսանում: Իսկ յեթև անհրաժեշտ են և՛ զործունե-
ությունը, և՛ ազատ ժամանակը, և ազատ ժամանակին մենք չափով պետք
և զերադասություն արվի, ապա հարց և ծագում, թե այդ ազատ ժամա-
նակն ինչով պիտի լցնել: Իհարկե, հո՛ խաղով չենք լցնելու այն, վորով-
հետև այդ դեպքում նա անխուսափելիորեն կդառնար մեր կյանքի վերջ-
նական նպատակը: Քանի վոր դա հնարավոր չե, ուստի և խաղերին ավելի

շուտ պիտի տեղ արգիւ մեր գործունեության մեջ. չե՞ վոր աշխատաւոր մարդուն հանդիսաւ եւ հարկաւոր, իսկ խաղն եւ հենց գայութեան ունի հանդիսութեան համար, իսկ ամեն մի տեսակի գործունեության լարված աշխատանք եւ պահանջում: Այդ պատճառով եւ խաղերն իրենց տեղը պետք ե ունենան, բայց միաժամանակ խաղերին ժամանակ նշանակելով, պետք ե ոգտադործել զրանց համար հարմար մոճեմա, վորովհետեւ նրանք ծառայում են վորպէս յաւրաստեակի գեղ՝ խաղերի ժամանակ շատեմը հանգստացնում ե հոգին ե շնորհիւ այն բանի, վոր խաղի հետ կապված ե նաեւ ժամանցը, նա նպատակում ե հոգու հանգստութեանը: Բայց ապա ժամանակը, պարզ ե, արգեն իր մեջ պարունակում ե ե՛ վայելք, ե՛ յերանութեան, ե՛ յերկանիկ կյանք, ե այդ բոլորն ել բաժին ե ընկնում վոչ թե դրապված մարդկանց, այլ այն մարդկանց, վորոնք ոգավում են ապա ժամանակից: Վորեն գործ կատարողն այդ տնում ե հանում մի վորեն բանի, վորովհետեւ նա զեւ իր նպատակին չի հասել, մինչդեռ յերկանիկութեան ինքնին մի նպատակ ե, ե բոլոր մարդկանց պատկերացման մեջ այն կապվում ե վոչ թե վրտի, այլ վայելքի հետ: Սակայն այդ վայելքը զեւնա բոլորի կողմից չի նախաշված: Վորպէս բոլորի համար նույնը, ամեն մեկը ընտրում ե վայելքն ըստ իր անհատականութեան ե ըստ իրեն հասուիկ հատկութեաների. լավագույն մարդն, իհարկեւ, գերազանում ե լավագույն վայելքը, այն, ինչ վոր թոյլում ե նրա լավագույն հատկութեաներին: Այստեղից պարզ ե, վոր կյանքում ապա ժամերից ոգավիկ կարողանալու համար հարկաւոր ե վորեն բան ուղորդել, վորեն բանում գոտարակալիլ, ե ինչպէս այդ գոտարակալութեանը, այնպէս ել այդ ուսուցումն իրենց նպատակը կրում ին իրենց մեջ, մինչդեռ այն ուսուցումը, վորն ընդունվում ե, վորպէս անհրաժեշտ գործարար կյանքում գործադրելու համար, ի նկատի ունի այլ նպատակներ: Այդ պատճառով ել մեր նախնիքները յերաժրշտութեանը տեղաւորեցին հանրադասարակական տարիների թվում, վոչ վորպէս անհրաժեշտ տարակա (յերաժշտութեան ուսուցման համար վոչ մի ստիպողական անհրաժեշտութեան չկա) ե վոչ ել վորպէս հանրոգուտ տարակա, ինչպէս դրադիտութեան ե, վորը հարկաւոր ե թե՛ դրամական գործերը վարելու, թե՛ անարարութեան, թե՛ գիտական դրադժուանքների, թե՛ պետական գործունեության շատ ապարեղների համար: Նկարչութեանը նույնպէս, պարզ ե, նրա համար ե ուսումնասիրվում, վոր նա ոգուտ ե բերում զեղարկեստական յերկերին ալիլի լավ զննադատական զննադատութեան տալու ժամանակ, ինչպէս իր հերթին մարմնամարդութեանը ծոռայում ե տաղլիութեան ամբացնելու ե Ֆիդիկական ուսերի դրադացման համար: Յերաժշտութեանը դրադիլը նման վոչինչ չի տալիս: Ուստի մնում ե ընդունել մի բան, վոր նա ծոռայում ե մեր ապա ժամանակը լցնելու համար, ե ըստ յերևույթին այդ նպատակով ել նա մտցրած ե գոտարակալութեան տարիների մեջ: Յեւ իրոք, նրանք, ովքեր յերաժրշտութեանը մտցնում են գոտարակալութեան տարիների շարքը, ինչպէս յերևում ե, յենթադրում են, վոր նա ծոռայում ե ազատանին մարդկանց մտավոր զվարճանքի համար (եջ 354—356):

Պարզ է, վոր դաստիարակության գործում ունակությունների զարգացումը պետք է նախորդի մաքի զարգացմանը և վոր Ֆիզիկական դաստիարակությունը պետք է նախորդի մտավոր դաստիարակությանը: Սրանից հետևում է, վոր աղաներին ամենից առաջ պետք է տալ մարմնամարզության ուսուցիչների և պեդագոգների մեռքը. առաջինները պատշաճ միակերպ մեջ կզենեն նրանց որդանիզմը, իսկ յերկրորդները՝ համապատասխան ուղղություն կտան նրանց մարմնամարզական պարապմունքներին (եջ 358):

Ուրեմն, կարելի չէ ընդհանուրի կողմից ընդունված համարել այն գրույթը, թե յերիտասարդությանը դաստիարակելիս անհրաժեշտ է նրան մարմնամարզություն սովորեցնել. պարզ է նաև այն, թե ինչպես պիտի գրված լինի այդ ուսուցումը: Իհարկե, մինչև սեռական հասունացման շրջանի սկսվելը նախապատվություն պետք է տալ ավելի թեթև մարմնամարզական վարժություններին, ըստ վերում, վորպեսզի յերիտասարդների ֆիզիկական ամսանը վնասվի յխանդարի, բորբոքի և գուր ևն գցված նրանց պարտադիր դերացումը և ուժից վեր աշխատանքները: Վորպես կարևոր միայնություն հոգուս այն բանի, վոր այդ միջոցառումները կարող են կասեցնել ֆիզիկական ուժերի զարգացումը, կարելի չէ ստանալ վրիժպիական մրցումներում հաղթողների ցուցակներից. այդ ցուցակներում շատ քիչ կհանդիպես յերկու-յերեք միևնույն անձանց, վոր հաղթածակ տարած լինեն և պատանի յեղած ժամանակ և հետո՝ հասակավոր աղամարդ դառած ժամանակը: Դա բացատրվում է նրանով, վոր յերիտասարդները մշտական ուժից վեր մարմնամարզական վարժություններից կորցնում են իրենց ուժերը: Նրանից հետո, յերբ արբույժի հանելուց հետո յերեք տարի նվիրված կլինեն դաստիարակության մնացած առարկաների յուրացմանը, տեղին կլինի տարեգային հետևյալ շրջանում դաստիարակվողներին յննթարկել ինչպես ավելի ծանր աշխատանքների, այնպես էլ ստիպողական սննդառության: Համենայն դեպս միաժամանակ չպետք է ստիպել չափից ավելի լարված աշխատելու թե՛ մտավոր և թե՛ ֆիզիկական ուժերին, թե մեկի և թե մյուսների լարումը, բնականաբար, արամսեցնող են հակառակ ազդեցություն և գործում, այն է՝ ֆիզիկական լարվածությունը խոչընդոտ է հանդիսանում մտավոր ուժերի զարգացմանը, իսկ մտավոր լարվածությունը՝ ֆիզիկականի (եջ 360):

ԿՈՆՏԵՆՏՈՍ ՏԱԼԻՍՈՍ

ՀՈՒՅՏՈՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (De oratoribus)

Գլուխներ՝ 28, 29, 34 և 36. Համոզանքը համայնաց հին և նոր դաստիարակության մասին

Տալիսոս (65—150 թ. թ. մ. զ.) — Հռոմեացի համայնքի պատմաբան, նորին-
անախ ինքնուրույն — իր գլխավորների մասին գրվածքում խորացանում և համեմակն կա-
րության իրեն ժամանակակից տիրող դասակարգերի դաստիարակությանը և հոյ և անուս
վերադառնալ զեպի հին Հռոմի նախնական դաստիարակության պարզությանն ու լըր-
ջությանը, Բնական է, վոր պատմադրի գրի տակ այդ հին Հռոմը խիստ ինքնուրույնաց-
վում է: Անհրաժեշտ է ժամանակել, վոր Հնության հեղինակությաննեքին գիտելը հին
գրությունների սիրտն ձեն և հանդիսանում: Մական Տալիսոսի կողմից ցննադատական վերա-
բերմանը զեպի արդիականությանը նրան Օտարաբերության և առիւն նկատելու իր դա-
սակարգի յերեխաների դաստիարակության կողմակերպման առաջին քույլ կողմերը, վոր
և ձելն զնադրել անող սերնդի դաստիարակության գործի գրվածքի պատկերը: Նրա ժա-
մանակակից Եվթալիստանը (տես ասորեն) ցույց տվեց, թե տիրող դասակարգերի տեսա-
կանից ինչպես պետք է ըստիցը բուսնել:

Մի քանի խոսք կատեն այն խիստ զինչդիպլիմայի մասին, վոր մեր նախ-
նիքները կիրառում էյին յերեխաների դաստիարակության և կրթության
գործում: Բանն այն է, վոր հին ժամանակ յուրաքանչյուր համայնացու
վորդի, վոր ծնվել և անարատ մորից, դաստիարակվում էր վույ թե զնվան
և վարժված սանաուի ընարնում, այլ մոր կրնդի և ձեռքերի վրա, վորի
համար ամենամեծն զավասանքն իր տանը նայելն ու իր յերեխաներին խնա-
մելն էր հանդիսանում: Այդ զեպցում ընարում էյին իրենց հասակավոր
ազգականուհուն, փորձված և հարգված բարձրի տեր կնոջ, վորին հանձ-
նարարվում էր նույն ընտանիքի անող սերունդը և վորի ներկայությամբ
չեր թույլատրվում վույ այնպիսի բան ասել, վոր արտասանության հա-
մար զարելի էր թվում, վույ ել անել այնպիսի բան, վոր անպատիվ էր:
Նա զեկավարում էր վույ միայն յերեխաների պարապմունքներն ու աշխա-
տանքները, այլև նրանց հանդիսան ու խաղերը բարեպաշտության և պար-
կեղատության ինչ—վոր զգացումով: Այսպես, որինակ՝ մենք գիտենք, վոր
կորնելլիան, Գրակիստների մայրը, խիստ հեռանում էր իր հռչակավոր վոր-
դիների դաստիարակությանը: Ավրելիան դաստիարակեց Հուլիոս Կեսարին,
Աթինան ձևավորեց Ողոստատի վորդին: Այդպիսի խիստ զինչդիպլիմայի նպա-
տակն այն էր, վոր յերեխաների մաքուր, ամբողջական և վույ մի շեղու-
մով զեպի վաս կողմը չալանդակված բնությանը միանգամից, ամբողջ
հոգով կարողանա ամենատուր լինել ազնիվ արվեստներին և, ուղղական

գործին զիմելիս, կամ որենազեաությանը, կամ նարատառնության ուսում-
նասիրությանը զիմելիս, նա իմանա միայն այդ գործը և սպասի այն իր
ամբողջ ծափալով:

Մինչդեռ այժմ հենց վոր յերեխան ծնվում և, հանձնվում՝ և մի վորեն
հույն-ազատուհու, վորին վորպես վրադիր արվում են մեկ կամ յերկու
հարուկներ, մեծ մասամբ այնպիսի մարդկանցից, վորոնք վոչ մի լուրջ ծա-
ռայության համար պիտանի և ընդունակ չեն: Նրանց բարբառյանքներով և
նախադաշարումներով նախ և առաջ լցվում են յերեխաների քնքայլ և ան-
մշակ ուղեղները, և վոչ վոչ տանը բոլորովին չի ձուսածում, թե ինչ և նա
տառւմ կամ անում իր մանուկ-տիրոջ ներկայությամբ: Սա դեռ քիչ և,
իրենք ծնողները փոքրահասակ յերեխաներին վոչ թե առաքնության և հա-
մեաության են վարժեցնում, այլ շփայտության և պերճության, վորի
շնորհիվ նրանց մեջ կամաց-կամաց թափանցում և անսովորությունն ու
արհամարհանքը դեպի յուրայիններն ու ոտարր: Արդեն այս քաղաքի ա-
ռանձնահատուկ արատներն, ինձ թվում են, ծնունդ են առնում համարյա
մոր արգանդում՝ դա տենն և դեպի գերասանները և սերը դեպի գլխադի-
տարներն ու միերը. այս ձգտումներով դրաղված և տարված հոգում ար-
դյոք չա՞տ սեղ և մեռւմ աղնիվ դիտությունների համար: Քանիսի՞ն
կզանես դու այնպիսիներից, վորոնք տանն այլ բաների մասին խոսելին:
Յերեխասարգների ուրիշ ի՞նչ խոսակցություններ ենք լսում, յեթե յերբե-
վիցե դպրոց ենք մտնում: Նույնիսկ ուսուցիչներն իրենց ունկնդիրների
հետ, սովորաբար, ուրիշ վոչ մի խոսակցություն չեն վարում, վորովհետեւ
նրանք աշակերտներին դեպի իրենց են գրավում վոչ թե դիպցիլլինայի
խաությամբ և փորձով ապացուցելով իրենց տաղանդը, այլ խոնարհ յեր-
կրպագությամբ քննելով (ծնողներին) և շողորթությամբ հրապուրելով
յերեխաներին: Յես արդեն չեմ հիշեցնում այն, թե վորքան վատ են սո-
վորեցնում մեր յերեխաներին գրականության իսկական ոկզբունքները,
վորքան քիչ են ծանոթացնում նրանց լավագույն գրողներին կամ վորքան
թույլ զաղափար են տալիս պատմության մասին, թե վորքան յերեխաները
քիչ գիտեն մարդկանց և իրերը: Մտածում և հոգում են միայն այն բանի
մասին, վորպեսպէս նրանց համար դանեն մի մարդ, վոր հուսար և կոչ-
վում: Յես հիմա կասեմ մեկ Հոռում այդ արհեստի յերևալու մասին և
կասեմ նաև այն, թե մեր նախնիքները վորպիսի արհամարհանքով եյին
վերաբերվում դեպի այդ արհեստը...

Յեվ ա՜նա մեր նախնիքները պատանուն, վորը պատրաստվում եր ֆու-
րումի և նարատառնության համար, արդեն ընտանեկան դաստիարակու-
թյան առավելություններն ստացած, աղնիվ դիտությունների մեջ մեռք բե-
րած դիտելիքների մեծ պաշարով, հայրը կամ ազգականը տանում եր իր
գարաշրջանի ակամավոր հեռտորի մօտ: Նա սովորում եր նրա հետ լինել,
ուղեկցում եր նրան, ներկա յեր լինում նրա բոլոր նաուերին և՛ դաստարան-
ներում, և՛ ժողովրդական ժողովներում, այնպես վոր լսում եր նրա ընդ-
դիմախոսությունները հակառակորդի հետ և նույնիսկ ներկա յեր լինում
նրա տաք բանավեճական յելույթներին, այսպես ասած, հենց նախադասա-
րում սովորում եր նախաճիւղ: Դա միշտ ել պատանիներին ապիւխ եր մեծ
փորձառություն, հաստատակամություն, չափազանց շատ խելամուտություն,

վորոնք սովորում էին որը ցերեկով և հենց բուն վառարների մեջ, վորոնք վուջ վոր մի հիմար կամ անհամապատասխան բան չեր առում, վոր դատավորը չհերքեր կամ վորի համար չհանդիմաներ հակառակորդը և, վերջապես, վորին անբավականությանը չվերաբերվեին բոլոր պաշտպանները (նույնիսկ նրա կողմից)։ Այդ պատճառով էլ պատանիները հենց առաջին անգամից յուրացնում էին հշմարիտ և լիակալ պերճախոսությունը, և թեև նրանք, գլխավորապես, հետևում էին մի հեռուորի, սակայն նրանք ծանոթանում էին նաև այն ժամանակվա մյուս բոլոր դատական պաշտպաններին՝ նրանց բազմազան յեղութներում։ Ըստ վորում բուն ժողովրդի մեջ նրանք առատորեն ունեյին ամենաբազմազան դժհատողներ, վորոնք դատադոսթյուններից նրանք հեշտությամբ խմանում էին, թե ի՞նչը դուր չի գալիս կամ ամեն մի հեռուորի ի՞նչն է խրախուսվում։ Այսպիսով, նրանք պակասությամբ չէին զղում վուջ ուսուցչի—և այն էլ ամենալավ և ամենաընտիր ուսուցչի, վորը պերճախոսության բուն զեմքն էր հանդիսանում և վուջ թե նրա նմանությամբ,—վուջ հակառակորդների և մրցակիցների, վորոնք մարտնչում էին իսկական զենքով և վուջ թե փայտե սուսերով, վուջ էլ բարանի, վորը միշտ լեփ-լիցուն էր և միշտ նոր, բաղկացած աստղներից և բարեկամներից, այնպես վոր թաղուն չեր մնում վուջ հաջող, վուջ անհաջող սավաճը...

Իսկ այժմ մեր աղաները զնում են այն անձանց շարլատանական զբոբացները, վորոնք կուջվում են սեթևեթախոսներ (ոխորներ) և վորոնք յեղևացին Կիկերոնի ժամանակվանից մի փոքր առաջ և մեր նախնիքներին դուր չէին գալիս։ Դա պարզ յերևում է նրանից, վոր Կրասոս և Դոմիցիոս ցնկորները հրամայեցին փակել, ինչպես Կիկերոնն է առում, Վառմոթոսյան զարոցները։ Բայց, ինչպես յես ասացի, պատանիներին տանում են այնպիսի զարոցներ, վորանդ—հեշտ չե ասելը՝ արդյոք տեղը, ընկերները, թե զբաղմունքների տեսակը — վորակում են յերիտասարդ ուղեղները և միայն մնաս են հասցնում նրանց։ Վորովհետև այդ տեղը, ուր մտնում են միայն այնպիսի անձինք, վորոնք հավասարապես վուջինչ չգիտեն, վուջինչ չուեն, վոր հարգանք հարուցի։ Ընկերների կողմից չկա վուջ մի ողբալիար աղգնություն, վորովհետև այստեղ հավաքված են պատանիները՝ պատանիներից, աղաներից՝ աղաներից և խոսում են ու լսվում միատեսակ անհողություն, առանց վորևեկ լուրջ քննադատության, իսկ վարժությունները, մեծ մասամբ, իրենց նպատակին չեն համապատասխանում։ Հեռուորների մոտ քննվում են հենց յերկու տեսակ առարկաներ՝ խրատական ճառեր և դատական ճառեր։ Նրանցից խրատականները, վորպես, անկասկած, ավելի հեշտ և ավելի քիչ մասվոր զարգացում պահանջող, արվում են պատանիներին, իսկ դատականները՝ ավելի հասունացածներին։ Բայց, հիշան ասած, դրանք ի՞նչ ճառեր են և ի՞նչպիսի անասելի ձևով են յարադրվում։ Մրանից հետևում է, վոր հշմարտության հետ վուջ մի առնչությամբ չունեցող առարկային միացվում է նաև դեկլամացիան։ Այսպիսով, կատարվում է այն, վոր փքուն, վերամբարձ բառերով մշակվում են թեմաներ բռնակալների (տիրանների) սպանության համար պարգևներ ստանալու մասին և ամուսնության և մահվան միջև ընտրություն կատարելու

մասին, վոր տուալարկում են բռնադատված կանայք իրենց վերադարձնելին, ժանտախտի դեմ դործադրվող միջոցների մասին, մայրերի հետ աբյուսապաշտութուն անելու մասին և ամեն տեսակի այլ թեմաներ, վոր ամեն որ քննվում են զարդացում, բայց շատ քիչ կամ յերբեք ֆորումում...

**ՀՈՒՄԻ ՍԵՆԱՏԻ ԹԵՎ ՀՈՒՄԻ ԵՆԱՌՈՐԻ ԴԵԿՐԵՏՆԵՐԸ՝ ՈՒՂՂԱՍ
ՀՈՒՄՈՒՄ ՀՈՒՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ԴԵՄ**

III և II դ. դ. մինչև ժ. ժ. Հռոմում, վոր թնակիսել էր անտեսական զարգացման աշ փուլի մեջ, ինչ վոր V—VI դ. դ. Հուստանում, տարածվում է հունական կուլտուրան՝ հունական լեզուն և դրամատիքայինը, հունական փիլիսոփայությանը, հունական մանկավարժությանը արդյ. յուրացվում է հռոմեական կուլտուրայի տալուվոր մասի կողմից: Հռոմեական ապոլոնադարձական արխանդարտայի կառավարող խոլերը զեղի եւ թշնամական վերաբերմունք ցույց տվին, վորովհետև հունական կուլտուրայի արժանատիքը նպաստում էր հռոմեական հին նահապետական կյանքի հիմքերը խախտելուն: Հայտնի չէ, որինով, վոր ժամանակոյրջման ցուցադրման ամենախուր դործիքներից մեկը, Կատոն Անշուրը (234—160 թ. թ. մինչև ժ. ժ.), սկսված փոփոխություններին խնդարելու նպատակով հելլայական շունքեր էր զործադրում: Հռոմեական պատմաբան Սվետոնիուսը մեջ է բերում յերկու դեկրետ, վորանց նպատակն էր արգելել հետադարձական զարդներ հիմնելը: Ինչպես հայտնի չէ այդ յերկու դեկրետները ցանկալի ազդեցություն չկարծելին՝ հունական կրթությանը Հռոմում ամուր հիմքեր դրելը:

1. ՀՐՈՄԵԹԱԿԱՆ ՍԵՆԱՏԻ ԴԵԿՐԵՏԸ (181 թ. ՄԻՆՁԵՎ Մ. ժ.)

Կայսր Պարիսոս Սարաբոնի և Մարկոս Վալերիոս Մետալայի կոնսուլություն ժամանակ:

Պրետոր Մարկոս Պոմպոնիոսը համոզեց սենատին՝ հրատարակել ակտ փիլիսոփաների և հեռաորների վերաբերյալ: Այդ ակտի վրա հրատարակված դեկրետն ասում է. «Մ. Պոմպոնիոսին, պրետորին որնեք իրավունք է վերապահում ձեռք տանելու այնպիսի միջոցներ և այնպիսի նախադաշնություններ դործադրել, ինչպիսին պահանջում են հանրապետության բարիքը և նրա պնդամոնեթական դերքի պարտականությունը, վորպեսզի Հռոմում չհանգուրժվեն փիլիսոփաներն ու հեռաորները»:

2. ԵՆԱՌՈՐԻ ԴԵԿՐԵՏԸ (92 թ. ՄԻՆՁԵՎ Մ. ժ.)

Մեզ հաղորդում են, վոր վորոշ մարդիկ ուսման նոր տեսակ են մղացրել, վոր մեր պատանեկությանը հաճախում է նրանց զարդները, վոր նրանք իրենց յուրացրել են լատինական հեռաորների ախպոս և վոր յերթաասարգները նրանց հետ ամբողջ որեր են անցկացնում: Մեր նախնիքները սահմանել են, թե ինչպիսի ուսում, վոր հարմար է նրանց յերխանների համար, պետք է նրանք ձեռք բերեն և ինչպիսի զարդներ պետք է հաճախեն: Այդ նորամուծությունները, վոր դեմ են մեր նախնիքների սովորություններին և ուսմանը, մենք չենք խրախուսում: Ուստի, մեզ թվում է, մեր պարագն է տալ մեր դատավճիռն ինչպես այդպիսի զարդներ պահողների նկատմամբ, այնպես էլ այդ զարդները հաճախողների, այն է՝ վոր մենք դատապարտում ենք այդ:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԿԱՅՍԵՄ ԼՐՈՎԱՐՏԱԿԸ ԸԺԻՆԿՆԵՐԻ ՅԵՎ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ԱՐՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (333 Թ Մ. Ժ.)

Սկսած Վեպտիմիանից համեմական կայսրները կայսերական զանաքներից ունեի էին Նշանակել թերափանության և ևարտափանության ուսուցիչներին: Պիս Անտոնիոս կայսրը (138—161 թ. թ. ժ.) ուսուցիչներին ավել անառարական դասավարդի վարու արտափանության, պատեց Նարկիսի մի մասից, զինվորական ծառայությանից և այլն: Կոնստանդին կայսրը մի շարք եղբիւններով հաստատեց Նարկիսի արտափանները: Այդ միջոցների շնորհիվ ուսուցիչներին առանձնաբար զարմրեցին կայսերական առանձնավոր ներք, իսկ զարմանքը՝ կայսերական իշխանության զորեքից:

Կայսր Կոնստանդին, Ողոստոսը՝ Ժողովրդին:

Մենք հրամայում ենք, վորպեսզի բժիշկները և, գլխավորապես, կայսրության բժիշկները, ինչպես նաև արտափանությանականները, քերականները և գիտությանների մյուս դասախարակներն իրենց կամանց և զավակներին և իրենց քաղաքներում նրանց պատկանած աճողիլ զույգի հետ միասին ազատվեն ամեն տեսակի հարկեր վճարելուց և բոլոր հասարակական պարտականություններից, և վորպեսզի պրովինցիաներում, նրանց անհրաժեշտ շտապավորներն վոչ մի կողմնակի մարդ, և վորպեսզի նրանք վոչ մի պաշտոնական պարտականություն չկատարեն, և կամ վորպեսզի նրանք դատարան չկանգնեն, կամ դատական պրոցեսի չենթարկվեն, կամ նրանց նկատմամբ անարդարություն չգործվեն, և յիթի վորակի մեկը նրանց վիրավորի, նա կպատմվի դատարանին հայեցողությամբ: Մենք հրամայում ենք նաև, վորպեսզի նրանց ունեիք և վարձատրություն ախպես վճարվի, վորպեսզի նրանք ազատ գիտություններն ու վերահիշյալ արվեստները մեծ պատրաստակամությամբ աղօրեցնելին շատերին:

Տրված է Նոկտեմբերյան կալենդներից առաջ Հինգերորդ օրը (27 օկտոբերի), Կոնստանդնուպոլսում, Դաւթաբլուրի և Գենեֆիլի կոնսուլության ժամանակը:

Մարկոս Էաբիոս Կվինսիլիանոս

ՀՈՒՏՏՈՐԻ ԴԱՍԽԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ (De institutione oratoria)

Համոզանք:

Մարկոս Էաբիոս Կվինսիլիանոս (42—118), Հռոմեական կայսրության հզորության շրջանի Նոկտեմբերյան օրը, ավել տարիափանական հասարակության իշխող դասավարդի դասախարակության անտափան և պրակտիկայի հանրազմարը, առաջադրեց շատ մանկավարժական արեքավոր մտքեր: Իր մեծ աշխատությանը (12 գրք)՝ Հռոմեայի դասախարակության մասին նա նվիրում է դասախարակության բոլոր հարցերի մանրամասն քննությանը, պատմ անտափի հատկությունները վորելու հարցին և վերջացրած հռոմեայի անհրաժեշտ գիտությունների նրազով և ուսուցման մեթոդիկայով (Կվինսիլիանոսի համար հանար և պետական զորեքի հատկացողությունները նախանի է): Կվինսիլիանոսը վոչ միայն գիտական է, քաղաքական և հանար, այլ նա ինքը յերկար ժամանակ զբաղվել է դասավանդությամբ, այդ պատճառով էլ նրա աշխատությանը մեթոդական շատ խնամքով մշակված է: Կվինսիլիանոսի մի շարք սուր գիտությունները և ու-

սուղման մեթոդական կանոնները հետադարձ ընդունվեցին համաժողովական մակարդակի վրայ:

Վերահիշյալ դրվածքից ստորև բերվում են ամենացայտուն նախնիները, ժողովրդական են համայնական կայսրության իշխող գաղափարների գաղափարականության ընդունումը ուղղութիւնը: Եւ այն անհատական հետադարձություն: Չգտնելով հետևել բնագործարարական կարգին, մենք աշխատանքների միջոցով յետևեց կատարել մի քանի տեղափոխումներ: Վերնագրերը արվում են գրեթետառաքանի կազմակերպչական:

ԲՈՒՐՈՐ ՅԵՐԵՆԱՆԵՐՆ ԸՆԴՈՒՆԱԿ ԵՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ

Հենց վոր վորդին ծնվեց, հայրն ամենից առաջ թող իր յերեխայի նկատմամբ համակվի լավագույն հույսերով: Այդպիսի արամադրությունը հենց սկզբից կատարել հորը ցուցարարելու ամենամեծ հոգատարություն զնայի իր զավակը: Վորովհետև բուրբուրին անհիմն է այն զանգատը, թե բնությունն իբր թե շատ քիչ մարդկանց է ստակ նրանց հաղորդած գիտելիքները յուրացնելու ընդունակությամբ և վոր իբր թե մտավոր ընդունակություներն իր թե լինելու զեպքում շատերն իդուր են աշխատանք և մտածանակ վատնում: Ընդհակառակը, կարելի չէ մտավորապես-չարժան և առաման ընդունակ շատ մարդ զանել: Դա մարդու մեջ բնածին է: Ծիշտ այնպես, ինչպես վոր բնությունից արված է թույլուններին՝ թույլու, միեւրին՝ վաղելու ընդունակություն, վայրենի կենդանիներին՝ զաժանություն, այնպես էլ մտավոր դործունեությունն ու խելամտությունը մեզ բնությունից է հատուկ: Այս հանգամանքն, ստիպում է մտածել, վոր մեր հոգին յերեխային ծագում ունի: Իսկ իր թե և անհատկացող մարդիկ կարող են բնությունը համապատասխան համարվել վոր ալելի, քան ալլանդակ և հրեշտավոր մարդիկները: Բայց չէ՞ վոր այդ յերեւոյթները խիստ հազվադէպ են:

ՍՏԵՆՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամենից առաջ պետք է ուշադրություն դարձնել, վոր ստանուի լեզուն վորևէ երկրան պակասություններ չունենա: Այդ նպատակի համար իրարից խորհուրդ է տալիս ընտրել, յեթե միայն այդ հնարավոր է, ամենախելոքներին և ամենատաղիներին: Յեւ իսկապես, նրանց բարոյականությունը պետք է առաջին տեղը տալ, բայց պետք է նաև հետևել, վորպեսզի նրանք ճիշտ և կանոնավոր խոսեն: Չէ՞ վոր յերեխան ամենից առաջ լսում է իր ստանուին, և նա պետք է իր լեզուն ստեղծի, նմանվելով ստանուի լեզվին: Այնինչ, յնական է, վոր մենք մեր հիշողության մեջ ալելի հաստատուն ենք պահում այն, ինչ վոր սովորում ենք ամենավաղ տարիներին:

ՎՄԱՆԿԱՎԱՐԺՆԵՐԻՆ ԵՄ ՎԵՐԱՆԱԾՈՒՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՎՄանկավարժներին կամ վերականգնողներին (ԱՅԿԱՅ) նկատմամբ չես ամենից շատ կուզեյի, վոր նրանք իրոք գիտուն մարդիկ լինեյին կամ վորպեսզի նրանք իրենց գիտուն լերակայեյին: Չկան ալելի վատն այն մարդկանցից, վորոնք, մի փոքր դրադիտության համե առնելով, սկսում են իրենց մեծ գիտուններ համարել: Նրանք չեն ցանկանում գիշել և փորձված

դաստիարակներին և, հարառանալով այն իշխանությամբ, վոր մարդկանց այդ տեսակը յուրացնում և չգիտես ինչ իրավունքով, նրանք փաստորեն մնալով բավականին վայրենի, իրենց հիմարությունը հաղորդում են նաև յերեխաներին:

ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ՊԵՏՔ Ե ՍԿՍԵԼ ՀՈՒՆԱՐԵՆՈՎ

Տղայի ուսումը յես խորհուրդ և՛ տալիս սկսել հումարեն լեզվով և վոր թե լատիներենով, վորը մեղանից մեծ մասը զործածում և և վորը կյուրացվի, յեթե նույնիսկ մենք այդ չօգնենանք, պետք է նաև դիտությունները նրան (տղային) սովորեցնել նախ հումարենով, վորոնցից սկիզբն են առել նաև մեր դիտությունները: Բայց յես կողմնակից չեմ այն նախապաշարմունքին, թե աղան պետք է չափազանց յերկար ժամանակ հումարեն խոսի կամ շատ յերկար սովորի հումարենը, ինչպես վոր այդ նկատվում է: Այստեղից թղիւում են շատ թերություններ առաջանության մեջ, կապված ուսուրերկրյա արտասանության հետ, և լեզվի դանազան ձևերում: Ուրեմն, հումարեն լեզվին շուտով հետևելու յե լատիներենը, և հետո նրանք միասին են ընթանալու: Այսպիսով, յերբ մենք յերկու լեզուներին ել կհետևենք համահավասար քանադիտությամբ, նրանցից վոր մեկը մյուսին չի վնասի:

ՎԱՆ ՀԱՄԱԿՈՒՄ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ՊԵՏՔ Ե ԶՎԱՐՄԱՆՔԻ ԲՆՈՒՅՔ ԿՐԻ

Յես անուշադիր չեմ թողնում նաև հասակը և չեմ պնդում, վոր վաղ հասակում սովորելը կատարվի ահա՛ ստիպմունքով: Յես յերեխայից չեմ պահանջում նաև մշտական պարապմունքներ կամ խկական աշխատանք: Ամենից առաջ պետք է զգուշանալ, վորպեսզի յերեխան մշտապես չառի ուսումը, վորը նա գեուես չի կարողացել սիրել, և վորպեսզի նրա մի անգամ զգացած դառնությունը նրան չսարսափեցնի նաև հետագա տարիներում: Թող ուսումը նրա համար զվարճանք լինի: Թող նրան խրախուսեն խնդիրքներով և գովեստներով, և թող նա ուրախանա միայն այն ժամանակ, յերբ նրան կհաջողվի անրապետել վորևե լանի: Յեթե ինքը սովորել չի սկսում, թող նա նախանձի ուրիշների հաջողություններին: Թող նա ճշրցության մեջ մտնի մյուս աշակերտների հետ նվաճումների համար և իրեն ափսիս հաճախ հաղթող համարի: Այս նպատակի համար տեղին են նաև պարզեաները, վոր առանձնապես զբաղվել են այս հակասում: Յես չեմ դատադարձում յերեխաների մեջ ուսման սեր զարթեցնելու այն հանրածանոթ յեղանակը, այն և՛ խաղալիքների փոխարեն նրանց փողոկերից կարած տատեր տալը: Այդ նպատակի համար պետք է մի ուրիշ բան ել մտածել, վոր կարող է այդ հասակի համար հաճելի լինել և վորը յերեխան հաճությամբ չոչափեր, դիտեր և անունը տար:

Կանգ առնելով նման մանրունքների վրա, յես մի դիտողություն կանեմ, վոր գեղապարտության որինակներում արվող առույթները վոր թե անբովանդակ ու անխմտա խրատարանություններ (սենտենցիաներ) պիտի լինեն, այլ բարոյական տեսակետից վորոշ արժեք պիտի ներկայացնեն: Այդպիսի նյութը կմնա մինչև խորը ծերություն և այդքան մատաղ հոգում Իսպաղորվելով, բարոյական զարգացման վրա բարերար ազդեցություն կզործի:

Բայց ահա աղան աստիճանաբար մեծանում է, զուրս է զալիս զայսպէս
 ներքի հսկողութեան տակից և սկսում է լուրջ սովորել: Հենց այստեղ է,
 վոր առանձնապէս պետք է քննել այն հարցը, թե արդո՞ւք ավելի՞ յն ուղ-
 տակար աղային սովորեցնել ասանը, ընտանիքի մեջ, թե՞ ուղարկել դպրոց
 և հանձնել նրան հասարակական ուսուցիչներին խնամքին: Յետ գիտեմ, վոր
 վերջին մեզ խրախուսում է բարեկարգ պետութիւնների որոնողներին
 և հռչակավոր դրօշների կողմից: Սակայն չի կարելի թաղցնել և այն, վոր
 մի քանիսը մերժում են այդ համարյա ընդհանուր կողմից ընդունված ու-
 սուցման յեղանակը: Կարծում են, թե դպրոցներում փշանում է բարոյա-
 կանութիւնը: Բայց բարոյականութիւնը փշանում է նաև ընտանիքում:
 Ո՞ր, յեթե մենք ինքներս չվիսացնենք մեր յերեխաների բարոյականութիւնը:
 Յերեխաներին յերես տալով, մենք այն թուլացնում ենք դեռևս ամենավաղ
 հասակից: Այն քեզապետդ դաստիարակութիւնը, վոր մենք միայն ներո-
 ղամտութիւն ենք անվանում, ջլատում է վուզու և մարմնի բոլոր ուսերը:
 Հասակն առած ժամանակ ինչե՞ր ասես չի ցանկանա նա, ով արգեն սոգա-
 ցել և չգնդ զգեստներով: Յերեխան դեռևս չի կարողանում առաջին բռնե-
 րտասանել, բայց արգեն ծանոթ է խոհարարական ուսակիճներին, պա-
 հանջում է վտարներէ... Մեր յերեխաները մեծանում են որոտցներում,
 և յեթե նրանք դիպչում են դետին, ապա նրանց միշտ պաշտպանում են
 զայսպէս ձեռքերը: Մենք ուրախանում ենք, յեթե մեր վոքը յերեխա-
 ները վորևէ չափից դուրս հանդուրն բան են առում: Նրանց այն բռնե-
 րը, վոր անթույլատրելի յեն նույնիսկ «ուրախ» աներում, մենք փաղաքշանքով,
 ծիծաղով և համբույրներով ենք ընդունում: Ինչո՞ւ դարձանալ չե՞ք վոր
 այդ բռնեք ինքներս ենք սովորեցնում, չե՞ք վոր նրանք այդ մեղանից են
 լսում: Նրանք տեսնում են մեր զրնկերուհիներին, մեր սիրեկաններին:
 Ամեն մի խնճույք թնդում է անվայել յերգերով: Նրանք տեսնում են այն,
 ինչի մասին խոսելն անգամ ամոթ է: Սրանից դարձանում է սովորութիւն-
 քը, վորը հետո դառնում է ընտելութիւն: Դժբախտ յերեխաներն այս
 բոլորն ավելի լուսւ են սովորում, քան կհասկանան, վոր դա արատ է:
 Ստանալով այդպիսի քայքայում և անկայունութիւն, յերեխաները դպրո-
 ցից չեն, վոր փոխ են առնում այդ չարիքը, այլ նրանք այդ իրենց հետ են
 դպրոց բերում:

Դպրոցական ուսուցման հսկողակողներին կարծիքը հերքելուց հետո,
 մենք շարադրենք մեր սեփական կարծիքը: Նախ և առաջ հեռորը, վորը
 պետք է հանդես դա բազմամարդ ժողովներում և համարյա ամբողջ պե-
 տութեան առաջ, ամենավաղ հասակից պետք է սովորել լմախնայ և չգա-
 վել բազմամարդութիւնից, վոր առաջանում է մեկուսացած և փակ կյան-
 քից, մեկուկցութիւնից: Պետք է, վոր վուզին շարունակ արթուն լինի և
 բարձր տրամադրված, իսկ մինչդեռ այդպիսի մեկուսացման մեջ նա թու-
 ւանում է կամ կարծես սովորել մեջ մնում կամ, ընդհակառակը, համակ-
 վում է սին մեծամտութեամբ: Կատարելապէս անխուսափելի յն, վոր նա,
 ով իրեն վուզ վոքի հետ չի համեմատում, իր մասին չափազանց մեծ կար-
 ծիք ունեն: Իսկ հետո, յերբ պահանջվում է ուրիշ մարդկանց առաջ ցույց

տալ իր զինանիւթները, այդպիսի մարդը խիստ չփոթվում է, իրեն կորցնում (չորը ցերեկով բան չի տեսնում), և ամեն մի նոր բան նրան դժվար կացության մեջ է դնում, վորովհետև նա մեծությամբ մեջ է սովորել այն, ինչ վոր պես է աներ շատերի աչքի առաջ: Յես դեռ չեմ խոսում մանկական բարեկամական կապերի մասին, վոր պահպանվում են մինչև Ծերության հասակը վորպես վորոշ սրբազան պարտավորություններ: Յեզ վոլինչ չի կարող լինել ավելի սուրբ, քան այն, վորն իր սկիզբն առնում է նման գրադմունքներում:

Ավելացրեք սրան այն, վոր յերեխան տանը կարող է սովորել միայն այն, ինչ վոր նրան սովորեցնում են, իսկ զարոցում նա կարող է սովորել

Նկ. 9. Հանտրի զարոց Հոմում:

Նաև այն, ինչ վոր սովորեցնում են ուրիշներին: Նա ամեն ոք կլսի, քե ինչպես շատ բան խրատուալում է և լատ բան էլ ուղղվում: Նրա Համար սպասկար կլինեն և՛ իր ընկերների Ծուլության պարտավանքը, և՛ Զանախրության դավասանքը: Գոհեսաը նրա մեջ կառաջանի մրցակցություն, նրա Համար ամոթ կլինի զիջել իրեն Հավասարին, նա իրեն Համար գլխավորը կՀամարի իրենից մեծերին զերազանցելը: Այս բոլորը կբորբոքի նրա Հպարտությունը, և քեև փառասիրությունն ինքնին արատ է, սակայն նա Հաճախ առաքինության պատճառ է Հանդիսանում: Յես անողուս չեմ Համարում այն սովորությունը, վորին Հետևում էյին իմ ուսուցիչները: Նրանց աշակերտներին բաժանելով կարգերի, Հանձնարարում էյին Հերթով ճառ արտասանել, նայած յուրաքանչյուրի ընդդանակությունը: Յեզ ամենից առաջ Հանդես եր գալիս նա, ով ամենից մեծ առաջադիմություն եր ցույց տվել: Այդ յեւույթների մասին կարծիքներ էյին Հայտնվում: Նրանց մեջ տեղի յեն ունենում մրցություն, և կարգի մեջ առաջինը լինելը (սկարզն իր Հետևից տանելը) Համարվում եր ամենարարժք արժանիքը: Բայց այդ արժանիքը չեր ամբացվում առմիշտ՝ մեկ ամիս անցնելուց Հետո յուրաքանչյուրին նորից իրավունք եր արվում մրցության դուրս գալու: Այդպիսով, և աչքի ընկնողը չեր Թուլացնում իր ամբողջ յեռանդը, իսկ պարտվողի մեջ ցանկություն եր զարթնում լվալու իր նախատինքը: Յեզ այս, վորքան կարողանում եմ Հիշել, մեզ ավելի յեր գրգռում պերճախոսությամբ

գրադվելու, քան ուսուցիչներին հորդորները, դայակներին հոգատարութիւնն ու ծնողների խոստումները: Բայց ճիշտ այնպես, ինչպես ժրջութիւնն ուսեղացնում է ալիւրի մեծ աշակերտներին հաղորդութիւնները, այնպես էլ սկսնակներին մեջ ցանկութիւնն է առաջ դալիս նմանվելու, առաջնապետ, իրենց ընկերներին և վրէժի թե ուսուցիչներին, վարդիճեան առաջիններին նմանվին իրենց համար ալիւր հեշտ է:

ԱՆՔԱՅԻՆ Ե ՎԱՆՔԱՅԻՆ ՅԵՐԵՆԱՅԻ ԲՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Փորձված դաստիարակն ամենից առաջ պետք է ուսումնասիրի իրեն հանձնած յերեխայի խելքն ու թնայությունը:

Հարկավոր է իրեն համար պարզել, թե ինչպես պետք է վարվել յերեխայի հոգու հետ: Յերեխաներից վոմանք, յեթե նրանց հետ համառ չլինես, լատ շուտով դառնում են սանձարձակ: Մյուսները չեն սիրում, վոր իրենց հրամայեն: Վոմանց վարը գրգռում է, մյուսներին՝ թուլացնում: Վոմանք առաջադիմութիւնն են ցույց տալիս անընդհատ աշխատանքի կապակցությամբ, մյուսները գերադասում են բուռն գործունեութիւնը:

Անհիմն չե այն, վոր ուսուցչի համար արժանիք է համարվում, յեթե նա աշխատում է նկատել աշակերտների բանականության տարբերութիւնը և ձգտում է խմանալ, թե նրանցից ով՞ի բնէ ինչ բանի յե ալիւր ընդունակ: Այս տեսակետից էլ բարձրագոյնութիւնն գոյութիւն ունի, և մտքերի մեջ յեղած տարբերութիւններն ալիւրի քիչ չեն, քան մարմինների մեջ:

Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր Ֆիզիկական վարժութիւններին հմուտ դասաւան, գալով յերեխաներով լի մարմնամարզական սրահը, ամեն կերպ հետապնդում է նրանց մարմինն ու հոգին, վորպեսզի ամեն մեկին համար նշանակի ժրջման վորոշ տեսակ,—ճիշտ նույն մեղով էլ վարվելու յե պերճախոսության ուսուցիչը: Նա պետք է լրջորեն դիտի, իմանալու համար, թե ում միտքն ալիւրի յե ընդունակ խոսելու սեղմ և զեղեցիկ, կամ հանդիսավոր, կամ նուրբ, կամ խիստ, կամ փոյլուն, կամ բարեկերթ լեզվով: Նա ամեն մեկին այնպես պիտի հարժարվի, վորպեսզի նրան առաջ տանի այն ուղղությամբ, վոր նրա մեջ գոյութիւն ունի թնութիւնից, վորովհետեւ թնութիւնը ալիւրի ուսեղ ու լինում, յեթե մենք մեր կողմից ոգնում ենք նրան: Իսկ յեթե աշակերտին ամեննք այն ուղղությամբ, վոր հասունի չե նրան, նա առաջադիմութիւնն ցույց տալ չի կարող նաև այն բանում, ինչին վոր թնութիւնից ալիւրի քիչ է ընդունակ, ինչպես նաև շնորհիվ վորոշ անփութության կթուլացնի և այն, ինչ վոր, ըստ յերևույթին, նրա մոտ է բնէ ալիւրի ցայտուն և արտահայտված:

ՀԱՆԳՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

Բոլոր յերեխաներին պիտի տալ վորոշ հանգիստ: Այդ անհրաժեշտ է վոր միայն նրա համար, վոր վոր վրէժ չի կարող դիմանալ անընդհատ աշխատանքի և վոր նույնիսկ անշունչ առարկաները կարող են իրենց ուժը պահպանել միայն մի վորոշ ժամանակ հանգստի մեջ մնալով, այլև նրա համար, վոր ուսման ցանկութիւնը կախված է բարի կամեցողութիւնից, վորն ստիպելով ստեղծել չի կարելի: Այսպիսով, հանգստացած և իրենց

ուսէիւրը վերականգնած յերեխաներն ավելի մեծ հանուշտով են մեռնամուխ լինում ուսման և նրանց վրդին ավելի առույշ⁶ և լինում, զիմադրելով բոլոր արտաքին ստիպումներին: Յեւ չեմ դատապարտում նաև ժանկական խաղերը: Նրանք վկայում են ժանուկների աշխուժությունը, և յեւ չեմ կարող հուսալ, վոր այսուր և միշտ մտայն յերեխան, վոր թմբած և նույնիսկ նրա հասակին հատուկ խաղերի մեջ, յեռանդով դրադվի դիտություններով: Սակայն աշխատանքի այդ դադարների նկատմամբ անհրաժեշտ և վորոշ չափ պահպանել, վորպեսզի դադարների պակասությունից չառաջանա առնչություն գեպի ուսումը և դրանց շատությունից ծուլություն սովորություն չառաջանա:

ԸՆԴՆԵՄ ՄԱՐՄԼԱԿԱՆ ՊԱՏԻՃՆԵՐԻ

Յեւ ամենից քիչ կուշիէի, վոր աշակերտները մարմնական պատիժների յենթարկվելին, թեև դրանք ընդունված են բոլորից և երբեքուպեւ ել չի մերժում պատիժները: Ամենից առաջ այդպիսի պատիժներն ամօթալի յեն և ստորացուցիչ, և այն, ինչ հատուկ և մի հատակի, կարող և մի այլ հատակի համար վերափոխական լինել: Հետո, յեթե մեկի հոգին այնքան ստոր և, վոր նկատողություններով չի սելզվում, ապա այդպիսի մարդը սովորում և նաև ծնին, ինչպես վոր այդ նկատվում և ամենազգաւ սարուկների մեջ: Վերջապես, նկատեմ, վոր այդպիսի պատիժների դիմելու կարիք ել չեր լինի, յեթե փութաջան դատախարակն աշակերտներին մոտ կանգնած լինի: Ներկայումս ժանկավարժների այդ անփութ լինելը քերականութեան, ըստ յերևույթին, աշխատում են ուշդել այն մեռով, վոր յերեխաներին չեն ստիպում կատարել այն, ինչ վոր պետք և, բայց պատժում են նրանց, յեթե նրանք այդ չեն կատարում: Վերջապես, յեթե հարկածների կամ հրապարտների միջոցով փոքր աշակերտին կարելի չի ստիպել սովորելու, ապա ինչ անել պատանու, վորի նկատմամբ ահա տալը զործադրելի չե և վորը պետք և ավելի շատ բան սովորի: Ավելացրեք սրան և այն, վոր ծնին, վախի և ցափի հետևանքով, անվայել բաներ են պատահում, վորոնց մասին անհարմար և խոսել, և շուտով առաջանում և ամաշկուսություն, և այդ դեպքում առաջացած ամօթի զգացումը ջլատում և հոգին, և աշակերտը հուսահատվում և և հեռանում իր ընկերների հասարակությունից:

Բայց յեւ այս հարցի վրա այլևս կանգ չեմ առնի. ավելորդ և բացարարել այն, ինչ վոր առանց այն ել պարզ և: Ասածը լինվին բավական և: Թույլ և հեղուկութեամբ վերափոխող հասակի վերաբերմամբ վոր վոքի չպետք և թույլ արվի ավելի իրավունքներ բանեցնելու:

ՔՆՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

Ահա յերկու մաս, վոր վերաբերում են քերականության ուսուցչի աշխատանքին: առաջինը վերաբերում և խոսքի հիմունքներին և կուշիւ և մեթոդական, յերկրորդը վերաբերում և հեղինակների ընթերցմանը և կուշիւ և պատմական: Ավելացնեք սրան նաև մի քանի սկզբնական վարժություններ յերեխաների համար, քանի գեռ նրանք իրենց փոքրության պատճառով չեն սորից խրատներ ընդունել դեռևս չեն կարող: Այսպես, թող նրանք Յեղուպսի առակները, վորոնք անմիջականորեն փոխաբերելու

յան դաշակներէ Հեքիաթներին, վերապատմեն ժառուր լեզվով, առանց վոր-
են խիստ չափազանցումներէ: Հետո թող այդ նորագոյ առակները, արդեն
վերապատմած մեռով, շարադրեն գրաւոր: Պետք է նույնպէս գոտանալոր-
ները վերածեն արձակի, արտահայտեն այն նախ փոփոխած բառերով, Հե-
տո Համապատասխան մեռով կրճատելով և դարդարելով, տան նրանց ավելի
Համարձակ դարձվածքներ, միաժամանակ պահպանելով այն իմաստը, վոր
ավել և գոտանալորի Հեղինակը:

ՅԵՐԱԺԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՅԻՆ

Վոչ վոք չի կասկածի, վոր իրենց իմաստությամբ Հոշակված ժառգիկ
ևս Հետաքրքրվել են յերաժշտությամբ: Այսպէս, Պոլսադարաւ և նրա
Հետևորդներն այն կարծիքին էին, վորն, իհարկէ, իր սկիզբը խորին Հնու-
թյունից և առնում, վոր աշխարհն ինքը դոշացել և այն յեղանակով, վո-
րին Հետադաշում ակոց նմանվել քնարը: Յե՛վ յրափականանալով բազմա-
սասակ ելիմենտների ներդաշնակությամբ, վորոնց նրանք Հարմոնիա յեն
անվանում, այդ ժառմիքների շարժմանը նրանք նույնպէս Հասունկ Հնչյուն-
ներ էլին վերադրում: Պատումն իր մի քանի ստեղծագործություններում,
մանավանդ «Թիմեյաս» կարող և Հասկացվել միայն նրանց կողմից, վո-
րոնք արապետում են նաև գիտության այդ մասը: Ել ինչ սակի փոխա-
փաների մասին, յերբ նրանց զլխալորը, Սոկրատը, չի քաշվում նույնիսկ
ծերության Հասակում քնարի վրա նվազել սովորելուց: Մեծապէս զորա-
վարների մասին պատմում են, վոր նրանք նվագում էին լարային և փո-
ղային գործիքների վրա, իսկ լակեղեմոնացիների գործերը հակառակա-
րում վոգևորվում էին մի քանի յերաժշտական մեղեդիներով: Ուրիշ
ի՛նչ նպատակների Համար գայության ունեն մեր լեզուներում փողերն ու
շփարները: Վարձան ավելի ուժեղ են նրանց միաձույլ Հնչյունները, այն-
քան ավելի բարձր և Հնչում Հոռմեյացիների ուղղական փառքը: Այդ պատ-
հառով Պատումն առանց Հիմքի չէ, վոր կարծում էր, թէ պետական գործ-
չին, վորին քաղաքացւոս են անվանում, յերաժշտությանը նույնպէս Հար-
կալոր է: Յե՛վ այն տղանդի ղեկավարները, վորոնք մոմանց թվում են
դժման, մշուսներին՝ խիստ անողորմ, այն կարծիքին էին, թէ արժեր վոր
իմաստուններից մոմանք այդ պարապմունքների վրա վորոշ ուշադրություն
դարձնելին: Յե՛վ Լիկուրդոսը, լակեղեմոնացիների Համար չափազանց դա-
ժան որենքների Հեղինակը, խորհուսում էր յերաժշտությամբ պաղգվելը:
Յե՛վ, ըստ յերևույթին, բնությունն ինքն էլ մեղ ավել և այն վորպէս
պարզէ, աշխատանքներն ավելի Հնչոս տանելու՝ Համար, յի՛թէ յերաժշտու-
թյունը նույնիսկ թեթևացնում և թխալարողների աշխատանքը: Յե՛վ դա
նկատվում է մոշ միայն աշխատանքների աշխարհի տեսակներում, վորտեղ
Հատերի ջանքերը, աղղարարված վորեն դուրեկան ձայնով, ուղղվում են
մի նպատակի, ալլ նույնիսկ մենակ աշխատող Հոգնածությունը թուլաց-
վում է շնորհիվ թեկուզ և խիստ անկապ յերգի:

Հիմա տեսնենք, թէ այդ արվեստից ինչ ոգուտ և ոտանում Հատկապէս
ապագա Հոնտորը: Յերաժշտության մեջ գոյություն ունեն յերկու տեսա-
կի շափեր: Մեկը վերաբերում է ձայնին, մշուսները՝ ժառմի շարժում-

ներին (ժեստերին)։ Թե՛ մեկի և թե՛ մյուսների նկատմամբ վորոշ չափ և պահանջվում։ Արխատքանը, յերաժշտության մասնագետ, ձայնի բովանդակությունը բաժանում և ութմի և չափածա Հնչյունների (կամ մեղեդու)։ Առաջինն արտահայտվում և մոզուլյացիայով կամ Հնչյունների կանոնավոր հաջորդականությամբ, իսկ, յերկրորդները՝ իրենց արտահայտությունը դնում են յերգեցողության և յերաժշտական Հնչյունների մեջ։ Միթե այս բոլորը հարկավոր չի՞ Հոեաորին։ Յեթե միայն մոտանավորների և յերգերի համար պահանջվեր վորոշ կոռուցվածք և բառերի անարգել կապակցում, ապա Հոեաորական գործողության համար այդ բոլորն ավելորդ կլիներ։ Բայց և խոսքի մեջ, ինչպես և յերաժշտության մեջ կապակցումները և Հնչյունները, նայած գործերին, նույնպես բազմազան մեղով են դասավորվում։ Վեհապան՝ գործերի մասին յերգում են,—Թե ձայնի խառնուրդ և թե մոզուլյացիայի,—մեծերեն, դուրեկան առարկաների մասին յերգում են քնույշ, միջին տիպի առարկաների և գործերի մասին՝ ավելի սահուն, և ամեն զեպքում ել նկատվում է, վոր յերգելու մեջ համապատասխանում է այն զգացմունքներին, վոր մենք ցանկանում ենք արտահայտել։ Նույն մեղով ել Հոեաորի մոտ ձայնի բարձրացումը, թուլացումը, նրա զեղզեղանքը նպատակ ունեն լսողների մեջ զգացմունք առաջ բերել։ Բառերի մի տեսակ դասավորումով և ձայնի մի տեսակի մոզուլյացիայով մենք դատաւորի մեջ դայրույթ ենք առաջացնում, խոսքի և ձայնի այլ առանձնահատկություններով մենք առաջացնում ենք կարեկցություն։ Չե՞ վոր նույնիսկ յերաժշտական գործիքների միջոցով, վորոնք մարդկային խոսքն արտահայտել չեն կարող, մենք կարողանում ենք Հոեաորաւորքի վիճակներ ստեղծել։ Մարմնի շարժումները պիտի վայելու։ և ութմիկ լինեն, նրանք նույնպես յերաժշտությունից են կախված։

ՅԵՐԿՐԱՇԱՓՈՒԹԵԱՆ ՄԵԱՆ

Յերկրաշափությունը բաժանվում և յերկու Հիմնական բաժնի՝ Թվերի և մեկերի (Ֆիգուրների)։ Թվերի դիտությունն սեհրաթեւոտ և վոր միայն Հոեաորին, այլև յուրաքանչյուր սկսնակ ուսուցչի։

ԱՐՏԱՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԵՎ ԺԵՍՏԵՐԻ ՄԿՁՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԱՆ

Արժե արտատանություն սովորել նաև զերասանի մոտ այն ծավալով, վորքան այդ հարկավոր և ազապա Հոեաորին։ Բայց յես չեմ ցանկանում, վորպեսզի Հոեաորական գործունեյության համար պատրաստվող ազան սովորեր խոսել կնոջ բարակ ձայնով կամ ծերունու դողողյուն ձայնով։ Չեմ ցանկանում նաև, վոր նա պատկերացներ հարքածի արտատվոր վիճակը կամ իրենից ստրկամիտ ծաղրածու ներկայացներ, կամ արտահայտեր սիրահարվածի, ժլատի կամ ահով բռնված մարդու զգացմունքներ։ Այդ բոլորը Հոեաորին պետք չեն, և քացի դրանից զա կարող և վարակել դեռևս քնույշ և զգայուն հոգին։ Վորովհետև Հաճախակի նմանողությունը դառնում և քնափորության հատկություն։ Դերասանի վոր բոլոր ժեստերն ու վոջ բոլոր շարժումները կարող են որինակ ծառայել։ Թեև Հոեաորը վորոշ զեպքերում պետք և նրանց նմանվի, բայց նա ամեն կերպ

պետք է խուսափել թատերական մեներից: Նա պետք է հետևի, վոր վոչ դեմքի միմիկայի, վոչ մեղքերի ժեստերի մեջ, վոչ վոտքերի շարժումների մեջ չափի դպացումը խախտող վոլինչ չլինի: Հոհաորի գլխավոր շնորհքն ու վարպետությունն այն է, վոր նա ցույց չտա, թե այստեղ կա արվեստ:

ՊԱՐԱՊԵՏՈՒՅՆԵՐԻ ԼԱՋՈՐԴԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ի՞նչն է խանգարում պարապմունքներն ավելի մեծ քանակությամբ ժամերի բաշխելուն, մանավանդ, յերբ ամենատարբեր պարապմունքները թարմացնում և վերականգնում են հոգեկան ուժերը և, ընդհակառակը, միևնույն աշխատանքով յերկարատև պարապելը խիստ ծանր է: Այդ պատճառով էլ շարադրությունից կամ դրավոր աշխատանքներից հանդատանալու նպատակով մենք անցնում ենք ընթերցանության. իսկ յեթե ընթերցանությունը մանձրացնում է, մենք նորից վերադառնում ենք դրավոր աշխատանքներին: Ինչքան էլ վոր մի վորոշ ասպարեզում աշխատենք, այնուամենայնիվ նոր պարապմունքի մենք մեռնումուիս ենք լինում, կարծես, թարմ ուժերով: Ի՞նչ չի զգա հոգնածություն, յեթե ամբողջ որովա ընթացքում լսի մի վորևե արվեստի դաստառի: Փոփոխությունն առաջացնում է աշխուժություն, ճիշտ այնպես, ինչպես վոր կերակրի բաղձազանությամբ ուժեղացնում է ստամոքսի աշխատանքը, վորն այդ գնդգում առանց զգալի ծանրաբեռնության կարող է մեծ քանակությամբ կերակուր ընդունել:

ՈՒՍՈՒՑՅԻ ԲՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՊԱՐՏԱՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Թող ուսուցիչն ամենից առաջ իր մեջ ննդական դպցմունքներ դարձնի գնդի իր աշակերտները և թող միշտ իրեն դնի այն մարդկանց տեղը, վորոնք իրենց յերեխաներին վստահում են նրան: Թող նա ինքն արատներ չունենա և չհանդուրժի արատներ նաև ուրիշների նկատմամբ: Թող նրա խտությունը մտալ չլինի, իսկ նրա սիրալիրությունը՝ թուլացնող, վորպեսզի արանից առեկություն կամ արհամարհանք չծաղի: Թող զբույցները բարոյակալի և բարու մասին յերկար լինեն, վորովհետև վորքան նա հաճախ խրատի, այնքան պատիժների կարիքը քիչ կլինի: Թող ուսուցիչը գյուրդադրվու չլինի և միաժամանակ յերես չտա նրանց, ով ուղղվելու կարիք է զգում: Թող նա լինի պարզ դասավանդման մեջ, համբերող՝ աշխատանքում, թող լինի ավելի ջանասեր, քան պահանջկոտ: Թող հոժարությամբ ու սիրով պատասխանի հարցնողներին և հարցեր տա լսողներին: Գովեստներում թող չտա մլատ չլինի, բայց և չտա շուտ չլինի, վորովհետև առաջինը խլում է աշխատանքի սերը, իսկ յերկրորդն առաջացնում է անհոգություն: Ուղղելու ժամանակ այն, ինչ վոր կարիք է զգում վերացվելու, նա չտա խիստ չպետք է լինի, մանավանդ չպետք է կոժարար լինի: Վորովհետև շատերի մոտ զգվածք է ստեղծվում գնդի ուսուցիչը շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր մի քանի ուսուցիչների նկատողությունները վերածվում են առեկության: Թող նա ամեն որ աշակերտներին այնպիսի մի բան առի, վոր նրանց հիշողության մեջ մշտապես մնա:

Մաքի աղքատութիւնն ավելի վատ է, քան առատութիւնը: Յերեխաներից կատարյալ խոռ զոչ կարելի չե պահանջել, զոչ էլ սպասել: Բնածին նախաարամադրածութիւնը, վորովի չե ուրախությամբ և ձգտումով զեպի աշնիվը, ավելի գրավիչ է հիշաւ այնպէս, ինչպէս վոր գրավիչ է լայն դիտաւորութիւններով լի վոզին: Յես յերբեք չեմ վրդովվել, յերբ այդ տարիքում աշակերտի մեջ վորեւէ չափազանցութիւն եմ նկատել: Յես նույնիսկ կուզեյի, վորպէսզի ուսուցիչներն իրենց, սանտունների որինակով, աշակերտների գեռնա քնքույշ ուղեղները անուցանելին ավելի փոփուկ անուղղով և նրանց թույլ տային հաղեհալու ավելի դուրայի ուսման յուրահասունի կաթով: Զե՞ վոր մարմինն էլ ավելի դեր է լինում, յերբ վոր նրան կարծես սեղմում և աստիճանաբար անոց հասակը: Դա ապագա ուսի նշանն է: Մինչդեռ իր յուր անդամներով չուտ դործել սկսող յերեխային հետագայում ապստումն են լղարութիւնն ու թուլութիւնը: Ուրեմն, թող այդ տարիքը համարձակությամբ ձգտի շատ բանի և թող հնարի և ուրախանա իր հնարածով, թեկուզ վերջինն հաճախ բաժականալով լուրջ և հիմնավոր բան չլինի: Արդաստնորութիւնը հեշտ և թուլացնել, բայց անպողարեութիւնը վոչ մի էջանքերով չի կարելի հաղթահարել: Յես քիչ եմ հույս տածում զեպի այն յերեխան, վորի ուղեղն սկսում է դործել վաղաժամ խորականությամբ: Յես ամենից առաջ կուզենայի, վոր նրա մեջ լինեք առատ բովանդակութիւն, նույնիսկ ավելցուկ: Հետագայում դրանից շատ բան կանհետանա տարիների հետ միասին, շատ բան կպակասեցնի բանականութիւնը, վորով բան էլ կնվազի դործածութիւնն հետանցով, միայն թե պակասեցնելու և նվազելու հնարավորութիւն լինեք: Այլապէս, կլինի այնպէս, ինչպէս յեթմեկնց կտրելու լինելինք (միտաղից) մի բարակ շերտ, վորը կտրելի հեղ չփոխի հեշտությամբ կտրվում է: Այն, ինչ յես ասում եմ այս հասակի վերաբերյալ, ամենից քիչ կզարմացնի նրան, ով կկարգաւ կիկերունի մոտ, թե՞ ճես ցանկանում եմ, վորպէսզի պատանու ուղեղի պողպատեութիւնը սաւմանն անցներ: Ուստի ամենից առաջ հարկավոր է, և հասկապէս աղանների ուսուցման ժամանակ, խուսափել չոր ու ցամաք ուսուցիչներից, հիշաւ այնպէս, ինչպէս վոր չոր և խոնավազուրկ հողը յուրորովին հարմար չե գեռնա քնքույշ բույսերի համար: Դրանից յերեխանների մեջ ծնունդ է առնում իրենց անպարտութիւնն գիտակցութիւնը, և նրանք, կարծես թե, իրենց գլուխները թեքում են գետին:

ՆԱԳԵՍ ՊԵՏ Ե ԴՐԵԼ

Դրել պետք է վորքան կարելի չե խմածով և վորքան կարելի չե շատ: Ծիշաւ այնպէս, ինչպէս վոր հողը վորքան շատ է փխրումացրած, այնքան ավելի չե ընդունակ սերմերն անեցնելու և անելու, այնպէս էլ պարագամունքների, վոչ մակերեսներն մեռք բերված արդյունավետութիւնն ուսման ավելի առատ պատուղներ և տալիս և ավելի հուսալի չե պահպանում գրանք: Այլապէս, խուսելու ընդունակութիւնն անգամ, առանց նախապատրաստութիւն, ծնում է միայն դատարկ շատախոսութիւն և շուրթերի վրա ծնվող բառեր: Այս և գլխավոր արմատը, այս և հիմքը:

Վոմանք կարծում էյին, թե Հիւղությունը միայն բնության պարզեւն է: Անկասկած, այս դեպքում, բնությունից շատ բան է կախված, բայց այնուամենայնիվ Հիւղությունը, ինչպես և մյուս բնական միջոցները, կարող է ուժեղանալ շնորհիվ մշակույթի:

Յեւ անհրաժեշտ չեմ համարում կանգ առնելու այն հարցի վրա, թե ինչն է իսկապէս ստեղծում Հիւղությունը: Ճիշտ է, շատերը կարծում են, վոր իբր թե Հոգում գրոշմում են վորոշ հետքեր, ճիշտ այնպես, ինչպես վոր մեղրամոմի վրա մնում են մատների հետքերը: Բայց յիս գրան չեմ հաժառում և կարծում եմ, վոր յերբ խոսք է լինում ավելի թույլ կամ ավելի ուժեղ Հիւղության մասին, դա, ավելի ճիշտ, վերաբերում է Հոգու արգիստին:

Իսկ յեթե վորեւե մեկն ինձ հարցնի, թե իսկ վորո՞նք են Հիւղությանն ուժեղացնելու միակ լավագույն միջոցները, յիս կպատասխանեմ. վարժությունը և աշխատանքը: Շատ բան ստեղծել, շատ բանի մասին խորհրդածել և, յեթե կարելի չե՝ ամեն ոք,—ահա ամենահզոր միջոցը: Վոչինչ այնքան չի ամրանում փնտախրությանից և վոչինչ այնքան չի թուլանում անփութությանից, վորքան Հիւղությունը: Դրա համար ել, ինչպես յիս ասացի, պետք է, վոր յերեխաները վաղ հասակից վորքան կարելի չէ շատ անդէր անեն: Ասենք, ամեն մի հասակումն ել նա, ով պարտաժանգների միջոցով կաշխատի զարգացնել իր Հիւղությունը, պետք է նախ իր մտքում միտումի քննի գրամն ու կարգացածը և վորո՞նա ճիշտ այնպես, ինչպես վորո՞նում են միևնույն կերակուրը:

ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԴՊՐՈՑ ՅԵՎ ԱՍՊԵՏԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԱՆՆԵՂԻ ԻՆՏՈՆԻՄՈՍ

ՆԱՄԱԿ ԱՌ ԼԵՍԱ

ՅԵՐԱՆՆԵՂԻ ԻՆՏՈՆԻՄՈՍ (830—419), կրթված Լոռույցի, կրոնավոր և զբոսանական խնկեցու առաջնորդներից մեկը, իր ուղեգրում քաղաքացիներին ուղղված մի լարջ թղթում արտառայուն և դառախարակության նոր արժանաթյուններն ու նոր խնայները, նրա մաս վորդ ըստ մնացել և կլինելիանոսից, բայց հիմնականում արգեն զնադրվում և վաղ ասկետական խնայել, հրաժարումն աշխարհից, յերկրային կյանքի վայելքներից և խայնից զնայ յերկինք: Այսպիսով, զեռ ևս միջին դարերի սկզբին նա մեակերպեց միջնադարյան զբոսանական դառախարակության հիմնական սկզբունքը: Մի Լոռուցի աղանդատում կնո՛ւ՝ Լեռային ուղղված կարճ նամակում, նրա դուստր Պավլայի դառախարակության մասին, այդ սկզբունքն արտառայված և ամենայն վնասվածությամբ: Զուրկ չի Լեռագրքչությանը այն, վոր այդ նրադիբը Լեռան առաջից Պավլայի դառախարակության պրակտիկայում և ստացով ուղառած արդյունքները՝ զնկեցիկ և խնայց Պավլան դառավ միանմունի մինչև իր կյանքի վերջը:

Նամակը մեջ ևնք բերում ըստ «Средневековье и его памятниках» զրբի (խմբ. Յեզարսի) տեքստի:

Այսպես պետք և դառախարակել Լոռին, վորը դառնալու յն առանձնառար: Թող սոփորի լսել և խոսել միայն այն, ինչ վոր տանում և զնայի առաջնաժամանակության Վաս խոսքեր թող վոր չհասկանա նույնիսկ, աշխարհիկ յերգեր թող չգրկեն: Թող զեռևս քննույլ չըթուանքները լցվեն միայն քաղցր սուղմունքներով: Թող Լեռու մաս փշաքան ժողովրդից, վաս աղաներից: Նույնիսկ նրա ընկերուհիներն ու դայակները թող զգուշանան աշխարհիկ ծանոթությաններից, վորպեսպի նրանց վորեն վաս բան չսովորեն կամ, վոր ալիելի վաս և, չսովորեցնեն նրան:

Նրա Լամար տառեր պիտի չլինել կամ Լամարի փայայից, կամ փղոսկրից, և տառերի անուններն ասել նրան: Թող նրանցով խաղա և խաղալով սովորի: Յեվ թող նա հիշի վոր միայն տառերի կարգը և վոր միայն հիշողության մարմն նրանց անունները, այլ թող Լամարի աշխատան տառերի կարգը, խառնելով միջին տառերը վերջինների հետ, սկզբի տառերը՝ միջինների հետ, վորպեսպի նա խմանա տառերը վոր միայն հնչյունով, այլև տեքստով (պատկերով): Իսկ յերբ նա զեռևս թույլ մեռնով սկսի ձողկով զնել մեղրամոմի վրա, թող վորեն մեկն առաջնորդի նրա քննույլ մասինները, կամ թող աղյուսակի վրա նրա Լամար տառեր զնադրեն,

վորպեպի նա ընթանա սկոսներով և հեռակալով հիշված ուրվագծերին, գրելիս չլեզվի: Վանկեր կաղմելու համար նրան պետք է պարզեցատրել, խրախուսել այնպիսի նվերներով, վորոնք հանելի և դուրեկան են նրա հասակի յերեխաների համար: Բող, սովորելու ժամանակ նրա մոտ լինեն իր ընկերուհիները՝ մրցութայն համար. նրանց ալիս զովասանքները թող գիպեն նրա սրտին: Դանդաղկուտության համար նրան չպետք է կշտամբել, այլ թող զովասանքներով գրզոնեն նրա ջանասիրտությունը, վորպեպի նա հաջողության գեպջում ուրախանա և անհաջողության գեպջում վշտանա: Ամենից առաջ պետք է վախենալ, վոր նա չտաի ուսումը, վորպեպի մանկության հասակում ճաշական նրա դասունությունը չմնա նաև հեռակալ հասակում: Իսկ հասակ անունները, վորոնցով նա կամաց-կամաց սովորելու յե կարգալ ամբողջական բառերը, թող պատահական լինեն, այլ նշանավոր և հասուկ ընտրությամբ, որինալ՝ մարգարենների և առաջալիների անունները, ինչպես նաև նահապետների ամբողջ չարքն սկսած Աղամից, ինչպես վոր բերված են Մատթեոս և Ղուկաս ավետարանիչների մոտ, վորպեպի նա, ալք գործով ևս գրադված լինելով, իր համար հիշողության ծով պատրաստի ապագայի համար: Պետք է այնպիսի ուսուցիչ ընտրել, վորն իր հասակով, կյանքով և իմաստությամբ պատկանելի լինի, և կարծում եմ, վոր դիմանական մարդը չպետք է ամալի այն բանից, վոր նա անում է իր մերմավորի, աղնիվ որիորդի համար այն, ինչ վոր Արիստոտելն արեց Փիլիպպոսի վորդու համար, այն է՝ ի փոսա ուսման նրան սովորեցրեց զբաղիտության տարերքը... Տառերի թուև արտասանությունն իսկ և հիմնական կանոնների հաղորդումն այլ կերպ են հնչում դիմանականի բերանում, քան սղեաի... Ասված է նաև, վոր Գրակիստների պերմախոսությունը նրանց վաղ հասակից շատ է նպաստել իրենց մոր խոսքը...

Բող ամեն որ նա քեզ պատմի իր դասը, քաղված սուրբ զրոց ծագկունքներից: Բող անդիբ անի վորոչ քանակությամբ վոստանավորներ հուսարեն լեզվով, բայց և իսկույն թող դրան հետևի լատիներենի ուսումնասիրությունը, վորովհետև յեթն մանկության հասակում նա մեռք չրերի հիշա արտասանություն, լեզուն կաղնատվի ոտարի մեռով և մայրենի խոսքը կաղնատվի ոտարերկրյա պակասություններով: Ալք գործում դաստիարակը դու յեղիր. Բող նա քեզ նմանվի ամենավաղ մանկությունից...

Նրա մոտ պիտի նշանակել մի հասակավոր որիորդ, հավատի մեջ վործված, բարերարտ և վողնախոհ, վորպեպի նա իր որինակով սովորեցնի և ընտելացնի նրան գիշերները վեր կենալ աղոթելու և սաղմոսերգության համար. առավոտները յերգել որհներգություններ, կատարել յերորդ, վեցերորդ և իններորդ ժամի հսկումն, վորպես Քրիստոսի պատերազմիկը, վոր միշտ շարքումն է դանվում՝ վառել լապտերն ու կատարել յերկոյան աղոթքը: Աղպես կանցնի որը, և գիշերը նրան աշխատանքի մեջ կպանի: Աղոթքին կհաջորդի խրատական ընթերցանությունը, ընթերցանությունը՝ աղոթքը: Այսպիսի բողմագան գրադուանքներում ժամանակը նրան կարճ կթվա:

Բող նա սովորի նաև բուրդ գզել, գործել, իլիկ մանել, մատով հիմքն ուղղել: Բող նա արհամարհի բոմբիցիյան դիպակը, սյուրիական մետաքսն ու վոսկյա կլապիտանը: Բող պատրաստի միայն այնպիսի զգեստներ, վոր

րով վաճառեալ են ցուրաք, վոչ թե այնպիսիները, վոր հաղնելով ժարժինն են մերկացնում: Թող նրա կերակուրը լինի կաղամբն ու ցորենի հացը, յերբեմն ել մանր ձկները... և թող նա այնպես ուտի, վոր միշտ քաղց զգա, վորպեսզի կերակրէց հետո անմիջապէս կարողանա սաղմոս յերգել և կարգալ... Զարգարանքների և մետաքսի փոխարեն թող նա սիրի առաւմտային գրգիւրը, և թող այդ գրգիւրում նրան զբաղեն վոչ թե վոսկոյա գիրը վորքեան բարեկենսան ժաղաղաթի վրա, այլ ճիւղ և իմաստուն հրաժարութիւնը, վոր ստանում և դեպի ճշմարիտ իմացութիւն: Ամենից առաջ թող ուսումնասիրի Մաղժուր և ուրախանա այդ գովերգութիւններով, իսկ Սողոմոնի առակներով թող խրատներ ստանա կյանքի համար, իսկ ժողովուրդից (եկեղեցատեսից) թող սովորի արհամարհել ամեն աշխարհիկ բան, իսկ Հորի գիրքը թող նրան առաքինութեան և համբերատարութեան օրինակ առ: Հետո թող անցնի ավետարաններին, վորպեսզի նրանցից այլևս յերբեք չբաժանվի: Իսկ առաքյալների գործերով և թղթերով թող արեւնա ամբողջ օրտով: Իսկ յերբ վոր նա իր սրտի դանձաբանը կլցնի այս հարստութիւններով, թող իր հիւղութեանը հանձնի՝ ժարգարեններին, Հնգամատանը, Թագաւորաց Գրքերն ու Մնացորդաց գիրքը, ինչպես նաև Յեղրատի ու Յեթմերի գրգիւրը: Իսկ Յերգ-յերգացի ուսումնասիրութիւնը նրա համար անվտանգ կլինի ամենավերջը, վորպեսզի վաղաժամ կարգաւորվ և յըմբռնելով հոգևոր ամուսնութեան յերգը, վոր ժարմեակն բաժնեւորվ և շարադրված, նա իր հոգին շխտվի: Թող նա զդուլանա ամեն տեսակի պարականոններից: Իսկ յեթե կցանկանա կարգալ վոչ թե նրանց ճշմարիտ լինելու համար, իհարկեւ, այլ դեպի նրանց բովանդակութիւնն ունեցած հարգանքի համար, ապա թող հիշի, վոր նրանք չեն զբաղւած նրանց կողմից, վորոնց վերադարձում են. նրանց մեջ չառ սուտ բան կա խառնված, և ցեխի մեջ վոսկի դառնելու համար մեծ խելք և հարկաւոր:

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՎՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ ՀԵՔԱՆՈՍԱԿԱՆ ԳՐԳՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հոգեւոր

Առաքելական վոխումները, վոր վերաբրում են IV դ. մի յուրտեսակ մեծարկ ելին զբոսանքների դատախարհութեան համար, Հեթանոսութեան դեմ պայքարելու դրուշտակ այդ մեծարկն ամբողջովն համակրած և անհաղաթողականութեան և դիտութեան դեմ պայքար մղելու վոգով: Դա Հոռոմի կայսրութեան կայսրուհի վերջին ելն և և միտմանակ միջնորդարան յեկեղեցական կայսրուհի առաջին ելը:

Հետու կաց հեթանոսական ամեն մի գրգիւց: Վորովհետեւ ի՞նչ՝ ոգուտ քեզ այդպիսի ոտար խոսքերից կամ օրենքներից, կամ սուտ ժարգարեններից, վորոնք խախտում են սաստանդոգների հովաւոր: Վորովհետեւ ի՞նչ պակասութիւններ եւ տեսնում դու տիրոջ օրենքում, վորպեսզի արժեք դիմել այդ հեթանոսական առասպելներին: Յեթե դու պատմութիւն եւ ուղում կարգալ, չի՞ վոր քո առաջն են Թագաւորաց Գրքերը: Յեթե ուղում եւ կարգալ իմաստութեան գրգիւրը, դու ունես ժարգարենների, Հորի և Աւակաց գրգիւրը, վորոնց մեջ դու ավելի խոր իմաստութեան կդանես, քան հեթանոսական բալոր բանաստեղծների և սփեխտների մոտ, վորովհետեւ այդ քալոր (սուրբ) գրգիւրը հանգիստնում են տիրոջ, միակ իմաստուն առա-

ճու խոսքը: Յեթն դու յերգել ես ցանկանում, քո առաջն ես սաղմոսների
 դիրքը: Յեթն դու ձգտում ես իմանալ իրերի ծագումը, դու ունես Ծննդոց
 դիրքը: Յեթն քեզ հետաքրքրում են որենքներն ու վորդումները, քո առաջն
 են անբ աստուծո սքանչելի որենքը: Ուստի դու կտրականապես հրաժար-
 վիր բոլոր ոտար և աստամայական գրքերից: Դեռ ավելին. յերբ դու կար-
 դում ես որենքը, դու քեզ պարտավոր մի՛ համարիր հետևելու լրացուցիչ
 պատվիրաններին, թեկուզ և վոչ բոլորին, այլ նույնիսկ մի քանիներին:
 Կարգա դրանք միայն պատմության համար, վորպեսզի ծանոթանաս նրանց
 և վորպեսզի փառաբանես աստծուն, վորն ազատել և քեզ այգքան մեծ և
 բողոքաբեր կազանքներից: Դու քեզ համար կարգ դիր՝ սահմանելու տար-
 բերություն այն բանի նկատմամբ, թե վոր կանոններն են ըզիել բնության
 որենքից և վորոնք են ավելացվել հետո կամ հանդիսացել են լրացուցիչ կա-
 նոններ, վոր մուծվել են և արված են յեղել, ընորհիվ՝ հրեաների կոպտու-
 թյան, այն բանից հետո, յերբ նրանք իրենց համար հորթը շինեցին: Վո-
 բովհետև որենքը՝ պարունակում և այն պատվիրանները, վոր աստված
 ավելց ավելի առաջ, քան ժողովուրդն ընկալ կոապալտության մեջ և յե-
 զիպտական Ապրիսի նման իրեն համար հորթ շինեց: Յես ի նկատի ունեմ
 տասը պատվիրանները: Բայց ինչ վերաբերում և այն պարտավորություն-
 ներին, վոր նրանց վրա դրվեց այն բանից հետո, յերբ նրանք մեղք գոր-
 ձեցին, ապա այդ դու քեզ մի վերադիր: Վորովհետև մեր փրկիչը հենց
 նրա համար յեկավ, վորպեսզի մեղավորներին ազատի նրանց համար պատ-
 բաստված բարկությանից, վորպեսզի կատարի որենքն ու ժողպարեններին,
 վորպեսզի վերացնի կամ փոխի այն յերկրորդական պարտավորություն-
 ներ, վոր ավելացված էյին հիմնական որենքին: Այդ պատճառով էլ նա
 դիմում և մեղ և ասում. «Ենկայջ առ իս, ամենայն վաստակելաք և բեռնա-
 ւորք, և ես հանդուցից դժեղա: Ուստի, յերբ դու կարդում ես որենքը,
 վոր համաձայն և ավետարանին և ժողպարեններին, դու կարգա նաև Թա-
 զավորաց Դրքերը, վորպեսզի դու նրանցից կարդանաս իմանալ, թե վո՛ր
 Թազավորներն էյին բարեպաշտ և ինչպես եր աստված նրանց ոգնում և
 ինչպես նրանց հետ եր մնում աստծու տված հավիտենական կյանքի խոս-
 տումը: Իսկ այն Թազավորները, վորոնք աստծուց յերես էյին դարձնում,
 ընորհիվ աստծու արդար գաղաստանի լուստով կործանվում էյին իրենց
 ուրացության մեջ և զրկվում կյանքից, հանգստի փոխարեն ժառանգելով
 հավիտենական պատիժ: Ուստի, կարդալով այդ գրքերը, դու խիստ կզո-
 բանաս քո հավատում և կհաստատվես ի Քրիստոս, վորի մարմինն ու ան-
 դամը դու հանդիսանում ես:

ԳՐԻԳՈՐ I ՊԱՊԻ ԴԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Նամակ յեպիսկոպոսներից մեկին ժու 600 թ.

Մեզ այնքան լավ բան պատմեցին մեր պարսպմունքների մասին, և
 մեր սրտում այդ պատճառով ծագեց այնքան մեծ ուրախություն, վոր այն
 չիր թույլ տա մերժելու մեզ այն, ինչ վոր դուք խնդրում եք: Բայց հետո
 մեզ լուր հասավ, և վորը մենք առանց սոմթի չենք կարող հիշել, այն և,
 վոր դու մեկին քերականություն ես սովորեցնում: Այդ վարմունքի լուր-

բը, դեպի վորը մենք մեծ արհամարհանք ենք զգում, մեզ վրա խիստ ծանր սպալորութիւն թողեց, այնպէս վոր այն բոլորը, ինչ վոր յետ վերեն աւացի, ինչ համար դարձաւ վիշտ ու արամութիւն. միեւնոյն շուրթերով չի կարելի դուք կարգաւ Քրիստոսին և Յուպիտերին: Ինչդ մասմբ, թե վորքան հանցավոր ու անվայել են վարմում այն յեպիսկոպոսները, վորոնք զովքերդում են այն, ինչ չի համաձայնի զովքերդ յույնիսկ աշխարհական աստվածավայր մարդը: Յեւ թե մեր սիրելի վորդի, պրեսվիտեր Կանդիգը, վոր հետագայում յիկել էր այստեղ, աշխատեց հերքել այդ լուրը և իր նուրբ դատողութիւններով ուզում էր մեզ արդարացնել, բայց այնուամենայնիվ յետ դեռ չհանգստացա, վորովհետև յիթե, լսելով այդպիսի պատմութիւններ յիկեղեցու մի սպասավորի մասին, ուսեղ նշդկանք եւ զգում, ապա անհրաժեշտ են նաև ուսեղ ապացույցներ, վորպեսզի վերջնականապէս համաստիանա նրանց տնարդարացիութիւնը: Ուրեմն, յիթե դուք պարզորեն կապացուցեք, վոր մեր մասին պատմածն ամբողջովին սուտ է, վոր դուք հիմար աշխարհիկ դիտութիւններով չեք զրաղվում, այն ժամանակ մենք կիտաւարանենք մեր տիրոջը, վոր թույլ չափեց մեր շուրթերն ապականելու սրբապիղծ զովառանգով մի այնպիսի բանի, վորի մասին խոսել տեղում չի կարելի: Միայն այդ դեպքում, հանդիստ և առանց վորեն տարակուսանքի, մենք կմտածենք մեզ թույլ տալու այն, ինչ վոր դուք խնդրում եք:

(М. Стасюлевич. История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых).

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ VIII—XII Դ.Դ.

Մտեր ընդդէմ համոզմանը, վոր անվան են միջնադարի զանազան փաստաթղթերից, ցոյցուն կերպով վկայում են այն, վոր հասարակ դրաղիտութիւնը, լիտեւով դեռավոր լաթ կրթութիւն մասին, վաղ միջնադարում ֆեոդալական տէնյարներ և նույնիսկ թողութիւններ մեջ բովական հաղապարա յերեւոյթ էր:

Աստվածապաշտական գրքերի անսխալ ընթերցանութիւն համար կարլոսի թափանջանքերի նկարագրութիւն մեջ մենք հանդիպում ենք հետեւյալ խոսքերին.

«Յեւ այնպիսի միջոցներով նա հաջողեցրեց այն, վոր պալատում բոլորը հրաշալի կարգում եյին, թեև առանց հասկանալու»:

Վերա (Ոթոն I-ին) ընդունանութիւններն իսկապէս վոր դարձանալի էյին, վորովհետև իր ամուսնու, Սդիտա թագուհու մահվանից հետո, նա, վոր մինչ այդ կարգաւ չգիտեր, այնքան առաջադիմեց, վոր կարողանում էր ամբողջ գրքեր կարդալ և հասկանալ:

Հենրիխ IV-ի ժամանակ.

«Կայսրն այնքան դիտուն էր, վոր ինչը կարողանում էր կարգաւ և հասկանալ ամեն տեսակ նամակ, վոր նրան ուղարկում էյին»:

«... Բոլոր վշապայաների համար նա (կայսրուհի Մատիլդան, Ոթոն I-ի մայրը) միեթարիւ էր: Իր բոլոր ծառաներին, ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց, նա դանազան արհեստներ էր սովորեցնում, նույնպես է կարգաւ: Վորովհետեւ ինքն էլ կարգաւ դիտեր, վոր բազմականաւափ սովորել էր իր ամուսնու մահվանից հետո»:

«Նրա (կայսր Կոնրադ II-ի) փառքն աճում էր նրա քաջազործություններին համեմատ... Քեւ նա գրազեա չէր, այնուամենայնիւ միշտ էլ խմատուն կերպով խրատում էր հոգևորականներին, մարդկանց ներկայությամբ՝ վողորմածորեն և փափկությամբ, իսկ առանձին՝ սպառնադին»:

«Շատ աշխատանք թափեց նա (Գրիգելան, Հենրիխ III կայսեր մայրը), վորպեսզի թաղավորն որենքի մեջ փութաջան լինէր. նա յեր նույնպես, վոր նրան գրգռէր կարգալու միտք ներշնչեց, վորպեսզի հմտությամբ կարողանա քննել դանազան սովորութիւններ: Զե՛ք վոր ուսման լույսով և կառավարչութեամբ այս խափար աշխարհը, հոռմեայցիք էլ յերբեմն բանականության ուժով հաղթեցին թշնամի ժողովուրդներին, միշտ զենքով չէր, վոր հաղթում էին...»:

«Ուղղակի մանկական խաղալիքից հետո բոլոր խաղիկները նստում էին դիտություններ սովորելու, և ամբողջ յերիտասարդությանն ստիպում են ջրանել զարդներում: Միայն տեսողներին ավելորդ կամ ամոթալի չէ թվում սովորեցնել վորեւ մեկին, բացի ազազա կղերականներից: Բայց դու, ամենագիտուն թաղավոր, հրամայիր ջո ամբողջ թաղավորության մեջ բոլորին սովորել, վորպեսզի նրա սահմաններում թաղավորեք դու և խմատութեամբ»:

«Նա (Ֆրիդրիխ Բարբարոսսան) հրամայեց իր բոլոր վորդիներին բազմականաւափ սովորեցնել»:

(Առնված է Յեզարդի խմբագրությամբ հրատարակված «Средневековье в его развитии» գրքատոմարայից):

ԿԱՐԼՈՍ ՄԵՍԻ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿՆԵՐԸ ՎԱՆԱԿԱՆ ՅԵՎ ԹԵՄԱԿԱՆ ԴԳՐՈՅՆԵՐ
ՀԻՄՆԵԼՈՒ ՅԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ԶՐԱՎԱԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Կարլոս Մեծը, Ֆրանկների թագավորը (768—814) և Արևմտյան Յեզարդյան հսկայական, թեև կարևոր կայսրության կայսրը (800—814), պայքարելով ֆեոդալական անջատվածության և սեպարատիզմի դեմ, փորձում էր ասեղնել կենտրոնացած պետության, նրա մոմանակը աչքի չէ ընկնում լատիներության վերջ գերելով: Նրա պալատում ստեղծված էր դպրոց, վորտեղ ուսումնասիրվում էին լատիներեն և հունարեն լեզուները և զարգացնում արվեստները: Այդ դպրոցի աշակերտները հարյուրի վորդիներն էին: Այդ դպրոցի ուսուցիչները մեծ աչքի չէր ընկնում անգլիացի վանական Ալֆուինը:

Ստորև թերթով կարլու Մենի հրովարտվողը հրատարակված են 750—800 թվերի և ըստ հյուսիսյան թաղամասի ցանկությանն են, ուղղված հոգևորականությանը: Այդ հրովարտվողի առաջ նշանակությանն անելու է: Հրովարտվողի քննարկն արդեն բաժանված արտառարարի հերթով նկարագրում է այդ ժամանակվա ժողովրդական կրթությանը:

1

Ուրեմն, մենք խնդրում ենք մերդ սրբապետությանից, վարպետի տիրոջ սեղանի սպասավորներն իրենց ծառայությանը զարգացնել լավ վարքով, ինչպես նաև պաշտոններն այն կարգերը, վոր հասունի են մենակյացների կանոնադրությանն ու ընկերությաններին: Մենք նրանց ազատում ենք վաղից աղնիվ և պարկելու կյանք, այն է՝ այնպես, ինչպես վոր ինքն աստված պատվիրել և ավետարանում: Վայնպէս լուսաւորեցէ լոյս մեր առաջի մարդկան, որպէս զի տեսցեն զդոճս մեր բարին, և փառաւորեցին զհայր մեր որ յերկինս է: Այսպիսով, նրանց որինակին կարող են հետեւել շատերը և ծառայել աստծուն: Յեւ թող նրանք զբաղեն զեւր իրենց վոյ միայն սարուկներին յերեխաներին, այլև ազատ մարդկանց վորդիներին: Յեւ թող հիմնվին զգործներ, վորտեղ տղաները կարող են կարգաւ սովորել: Ամեն մի վանքում կամ թեմում խնամքով ուղղեցեք սաղմոսները, զբնութայնների նշանները (notas), որհներգությանները, որացոյցը, քերականությանը և կաթողիկ զբերը: Վորովհետեւ հաճախ մի քանիսը ցանկանում են աստծուն աղոթել համապատասխան ձևով, բայց վատ են աղոթում շնորհիվ սխալ զբերի: Յեւ մեր յերեխաներին միք թույլ աս խեղաթյուրելու զրանք կարգալիս կամ զրելիս: Յեթե կարիք կա Ավետարանը, սաղմոսն ու պատարագամատույցն արտագրելու, թող խնամքով արտագրեն հասուն տարիքի մարդիկ:

2

Մենք, կարլուս, վողորձությանմն աստուծո թագավոր Փրանկների և լսնդորարողների և պատրիկ հոռմեյական, Բառուլուք արքայորը և ամբողջ համայնքին, ինչպես նաև քեզ հանձնարարած մեր հովատարի մաքաթարաններին, հանուն ամենակարող աստուծո հղում ենք մեր սիրալիք վողջույնը:

Թող հայտնի լինի մեր աստվածաճան բարեպաշտությանը, վոր մենք մեր հովատարիների հետ բարիք համարեցինք, վորպետեղ բոլոր յեւրկապոսությաններում և վանքերում, վոր վողորձածությանմն Քրիստոսի հանձնված են մեզ կառավարելու, բացի մենակյաց կյանքի կանոնների պահպանումից և սուրբ հովատի մասին զբույցներից, նրանք, վորոնց աստված ուսման նպատակու շնորհ է տվել, փութալան լինելին նաև զխաղան զբաղմունքների նկատմամբ և սովորեցնելին (ուրիշներին), վորքան կարող են, վորովհետեւ, ինչպես վոր վանական կյանքի կանոնների պահպանումը բարձրացնում է բարքերի մաքրությանը, այնպես եւ ուսման մեջ նմանաբնութայնը պետք է զարգարի խոսքը, վորպետեղ նրանք, ով մղում է դուր զալ տիրոջն արդար կյանքով, չթաճարն դուր զալու նաև կանոնավոր խոսքով: Վորովհետեւ զբոված է. Ձի ի բանից քոց

արդարացիա, և ի բանից քոց պարտաւորեցիս: Յեղ թեև ավելի լավ է լավ վարովել, քան (լավ) իմանալ, այնուամենայնիվ գիտությունը պետք է նախորդի մեր գործողութիւններին: Ուրեմն, ամեն վոք պետք է ուսումնասիրի այն, ինչ ուղում և կատարի, և մեր հոգին այնքան ավելի լավ կհասկանա, թե ինչ պիտի անի, վորքան մեր լեզուն ավելի կանոնավոր և նշաւ կողմարանի ստածուն, լիբրավորելով նրան սխալներով: Վորովհետեւ, յեթե բոլոր մարդիկ ընդհանրապես պետք է խուսափեն անարդարութիւնից, առավել ևս, ըստ հնարավորութեան, պետք է կանոնավոր և նշաւ խոսեն նրանք, վորոնք հենց ընտրված են հմարտութեանը ծառայելու համար:

Վերջին տարիներս զանազան վանքերից բազմիցս մեզ նամակներ են բերվել, և այդ նամակներում ասվում եր, վոր այդ վանքերում ապրող միաբնակիցներն իրենց սուրբ և բարեպաշտ աղոթքներում հիշատակում է մեզ. հիշված նամակներից մեծ մասում մենք իմաստը նշաւ դասնք, բայց լեզուն՝ սխալ, վորովհետեւ անփութ ռուսացման հետևանքով նրանց լիակցված լեզուն ի վիճակի չէր անսխալ արտահայտելու այն, ինչ վոր նշաւ թելադրում էր նրանց ներքին բարեպաշտ զգացմունքը: Վորի պատճառով մենք վախճանում ենք, վոր դուք (նրանց համար, ովքեր գիտութեան մեջ քիչ ունակութիւն են յերևան բերում) սուրբ գրքի իմաստի ըմբռնումն ավելի քիչ է մատչելի (քան գիրը): Իսկ մեզ բոլորիս շատ լավ հայտնի յե, վոր, վորքան ել բանավոր սխալները վտանգավոր լինեն, ավելի ևս վտանգավոր են բառերի իմաստը հասկանալու մեջ կատարած սխալները: Ուստի հորդորում ենք մեզ վոչ միայն շարժամարհել բանավոր գիտութիւնների ուսումնասիրութեանը, այլ ամենայն խոնարհութեամբ և աստիճանաւոր ջանասիրութեամբ ուսումնասիրել նրանք, վորպեսզի դուք կարողանաք ավելի հեշտ և ավելի լավ թափանցել աստվածային գրքի գաղտնիքները: Վորովհետեւ նրա եջերում հանդիպում են պատկերավոր արտահայտութիւններ, փոխաբերութիւններ և նման բաներ, — անկասկած, սուրբ գիրքը կարգացող ամեն վոք այնքան ավելի հեշտ կհասկանա նրա իմաստը, վորքան վոք նախապես ավելի լավ գիտական պատրաստութիւն և ստացել: Իսկ դրա համար այնպիսի մարդկանց պիտի ընտրել, վորոնք մի կողմից ուսման ցանկութիւն և ընդունակութիւն ունեն, իսկ մյուս կողմից՝ ուրիշներին սովորեցնելու կոչում: Այդ պիտի կատարել այն գիտավորութեամբ, ինչ վոր աստվածգրվում է մեր բարեպաշտութեան կողմից:

Իսկ մեր ցանկութիւնն է, վորպեսզի դուք, ինչպես վոր վայել է յեկեղեցու զինվորներին, լինեք բարեպաշտ և գիտուն, վորջախոհ ապրելակերպով և խուզի մեջ կրթված մարդիկ, վորպեսզի ամեն վոք, ով վոր ուղենար տեսնով մեզ աստծո անվան և մեր բարեպաշտ գրույցների համար, սովորել վոչ միայն մեր տեսքով, այլև մեր իմաստութեամբ, լսելով մեր ընթերցանութիւնը կամ յերգեցողութիւնը, և մեր կողմից սովորած վերադառնար տուն, հայտնելով գոհունակութիւն ամենակարող աստծուն:

ՎԱՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ*)

Վանական դպրոցի առաջի նկարագրող պատկերը վերաբերում է X դ.: Դա ավելի շուտ զեղարկեալովան վերադարձություն է, քան գիտական նկարագրություն: Այդ է նրա հ' ուրջը, հ' քուլտությունը:

Արդեն ու. Բենեդիկտի մոտ ուղարկվում էյին աղաներ, վորպեսպի նա նրանց դասախարակեր աստեո յերկյուղով, և նրա անուանը կրող յուրաքանչյուր Հիմնարկության մեջ պատանեկության դասախարակությունը դարձավ գործունեյության զլիաւոր խնդիրներէից մեկը: Ամենուրեք բենեդիկտյան վանքերի Հեա միասին առաջ յեկան նաև վանական դպրոցներ, և նրանք մայր յեկեղեցիներին կից յեղած դպրոցների Հեա միասին այն մամանակվա միակ կրթական Հիմնարկներն էյին Հանդիսանում, վորտեղ կրթություն էյին աստեում միջնադարյան Հասարակության ինչպես բարձր, այնպես ել ստորին խաւերը: Նույնպես և մեր վանքում դպրոցի Համար կա յերկու Հաստիկ լինություն, վորից ամեն մեկը կազմում է մի ներսիակ մարողնություն, մի յարասեական մենաստան: Այդ շենքերից մեկում, վորը մոտ և յեկեղեցուն և վանականների մենարաններին, անդամորոված և շնորքին դպրոցը, իսկ մյուս շենքում, վոր գտնվում է վանքի պատին մոտ, — բարաքին դպրոցը: Հիմա վանքի բակի միջով դեպի այդ դպրոցներից առաջինն և դնում յերեսասարդ, բայց արդեն իր գիտնականությամբ Հրուշակված, ուսուցիչ Մարկիլը՝ մեռքին մազազաթի դայար և Հաստ Փոլիան: Ներքին դպրոցում աղբում են յերեխաներ, վորոնք ծնված որից նշանակված են վանական կյանքի Համար, մասամբ ել՝ պատանիներ և Հասակավորներ, վորոնք մասալիք են դառնալ վանական կամ արդեն ընդունված են մենաստան: Արտաքին դպրոցում մեծ մասամբ սովորում են աղբւրմատում ծնողների դավանները, վորոնք, կրթություն ասանալով, կվերադառնան աշխարհիկ կյանքին կամ ավելի ուշ կդառնան կղերականներ, կմանեն Հոգևորական դասի շարքերը:

Թե մեկ և Թե մյուս դպրոցում կրթությունը Համարյա նույնն է: Յերկու դպրոցի զլիաւոր խնդիրն է սովորեցնել լատիններն լեզուն: Այդ լեզուն Հարկավոր է, վորպեսպի կարելի լինի կարգալ լատիններն գրքեր, կատարել ժամերգություն և վորպեսպի վանականները կարողանան միմյանց Հեա խոսել**): Մեր դպրոցները աշակերտներն արդեն անդիք են արել լատիններն Հէայր մերը, Հէալաստ Հանգանակը, աստվածամոր աղօթքը և ամբողջ Սաղմոսը (150 սաղմոս): Նրանց մեծ մասն արդեն սկսել և ուսումնասիրել այբուբենը, իսկ վոմանք արդեն անցել են սուրբ գրքի, Հոգևոր վոտանավորների, ժողովների վորոշումների և սուրբ Հայրերի սանգիմադործությունների ընթերցանությամբ լատիններն լեզվով. գրքերի Հազվադարձ և Թանգ լինելու պատճառով, իՀարկե, աշակերտներից ամեն մեկն ասանմին գիրք չունի, մեկ գիրքը ծառայում է շատերին, Հաճախ նույնիսկ ուսուցիչը և աշակերտները միասին ոգտվում են մի-գրքով: Մի քանի —

*) Н. Г. Тарасов и С. П. Моравский, Культурно-исторические картины из жизни Западной Европы IV—XVIII в. в.

**) Վերջ վանական դպրոցներում գտածի ուղտանիքով արգելվում էր մայրենի լեզվով խոսել:

շահերաներ ափելի չեն առաջ դնացել: Տիրապետելով ընթերցանության տեխնիկային, նրանք գիժել են դրելու արվեստի ուսումնասիրությանը և զեղազրությանը շատ ժամանակ են նվիրում: Պակաս ուժ չեն նվիրում նրանք նաև յերգեցողությանը: Յեթև առաջին արվեստում նրանք զգալի հաջողության են հասել, ինչպես այդ վկայում են վանքի ձեռագրերը, ապա յերկրորդի բնագավառում հաջողությունը մեծ չէ: Իդուր չե մի իտալացի հանգիժանում գերմանացի յերգիչներին նրանց մայրենի անհշակության և կոպտության, մեղեդիների քնքուկությունը տալու անկարողության համար: Նրանց յերգեցողությունը նա համեմատում է գերանակապ կամուրջի վրայով անցնող սայլի զղրզղոցի հետ: Բոլոր առարկաները հաջողությամբ անցնողները տարրական զարդի պաշտոնացն ափարտում են բազմապատկման աղյուսակի ուսումնասիրությամբ: Բայց ափելի ընդունակ, ջանասեր աշակերտները, վորոնք ցանկացել են շարունակել իրենց կրթությունը, անցել են յոթ ազատ արվեստների խորացմանը: Բանավոր գիտությունների խնամքի—գերականության, նարտասանության և գիտելիատեխնիկ (տրիվիումի)—ուսումնասիրությունից հետո, նրանք իրենց ուժերը նվիրել են թվարանության, աստղաբաշխության, յերաժշտության և յերկրաշափության (քվադրիումին):

Մարելիւր խիստ է վարում զարոցը: Ճիպտան ու փայլը հաճախ ծառայում են նրան կարգապահության պահպանելու համար, վոր առանձնապես խիստ է ներքին զարդոււմ, վորտեղից աշակերտներից շատերը հնապաստում կզատնան վանական:

ԱՐԵՎՍՈՐԸ ՎԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Միտառիկայի հաշվավոր սեւորտնի նամակից ստրե իբրջոգ համարը ցույց է տալիս միջնադարյան համալսարանների գիտելիաների վերաբերմունքը գեղի հին վանական ուսումը:

Նրանք, վորոնք սովորում են վանքերում, այն աստիճան համարում են հիմարության մեջ, վոր, բազմականաւոր բառերի հնչյուններով, մտածել անգամ չեն ուզում այդ բառերը հասկանալու մասին և կրթում են վու թե իրենց սիրաւը, այլ միայն լեզու... Յեւ ի՞նչը կարող է ափելի ծիմադելի լինել: Քան այդ դրադմունքը՝ կարգալ առանց հասկանալու: Ամենայն իրավամբ այդպիսի կարգացողին հարմարում են քնար նվազող իշու մասին փրկութեայի ասած հայտնի խոսքերը: Վորովհետե ինչ-վոր քնարով ելն է, նույնն էլ այդ կարգացողն է իր գրքի հետ միասին, յերբ նա չի կարողանում գիրքը ծառայեցնել այն բանին, ինչի համար վոր այն նշանակված է: Նման կարգացողների համար անհամեմատ վայելուչ կլիներ զբաղվել վորեւ ալ բանով, վորից վորեւ ոգուտ լիներ, քան թե անմտորեն նայել սուրբ գրքի տառերին և շուտ ու մուտ տալ նրա թերթերը:

(«Средневековье и его памятники» Յեզորովի խմբագրությամբ):

ԱԿՈՒՅԻՆ

ԶՐՈՒՅՑ ՊԻՊԻՆԻ ԼԵՏ

Ուսուցման կոտորակային մեթոդի մի նմուշ:

Ալիսին (735—804), անգլիական գրականության վանական, Կորլու Մեմի կաթոլիկ հրա-
վերման եր պատա, վերանդ նա գտաւանդում նր անտարաթյան, գիտելակիւն և առա-
դարախոթյան, վերան եր պաշտական զգրոցը, և զրոց միջնադարյան քաւոր գիտա-
թյաններէ այսք ապա տրվեաններէն գտաւորքեր: Նրա մեթոդիկան զգաւորաւոր, մի-
տիկայի, գտաւորաւորութեան մի փայլուն նմուշ և անդիտանում: Սա սքաւաւորիւ լին,—
սքաւաւորիւն զարգանում և Ալիսինն մեթոդի կիման վրա մի փոքր ուշ և անդիտանում և
նշվում սկիւզիտիկա, Փորմալ ժամանակութեան տրվեաւ, մի քան, վոր լին Ալիսինն
կոտորակային մեթոդում: Ալիսինն ինքնուրույն լին՝ նա սպումում և իր ժամանակ ըն-
դունման մեթոդով և սովորեցնում և իր ժամանակ տարանման գիտաթյանները: Նա զրում
և սրիտիկի գտաւորքեր թաղմորի և նրա յերեւաններէ ամաք — ուրեմն կարելի լին
պտակերաւորել, թե վանքերում ինչպեւ ելին սովորեցնում:

Ստորի քերտուղ անումը մի ել և Կորլու Մեմի վերաւ՝ Պիպինն ամաք Ալիսինն
զրան գտաւորքից: Պիպինը աւելի և ւարցեր, Ալիսինը պատաւորանում և:

Զրույցն ընթանում և լաւիններն լիւղում:

1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՑԵՐ ԵՆՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ:

Գ. (տարինն՝ Պիպին). Ի՞նչ և զիւրը:	Ա. (տարինն՝ Ալիսին). Պատմութեան
պաւակ:
Գ. Ի՞նչ և խոսքը:	Ա. Հագու մեկնիւրը:
Գ. Ի՞նչ և ստեղծում խոսքը:	Ա. Լիւղում:
Գ. Ի՞նչ և լիւղում:	Ա. Ողորդին խաւորան:
Գ. Ի՞նչ և ոչը:	Ա. Կարեք պաւակում:
Գ. Ի՞նչ և կարեքը:	Ա. Կարեւոր ուրախութեան, լարեցի վրա,
մաւման պատմում:
Գ. Ի՞նչ և մաւմ:	Ա. Անխաւորակի զեպք, անալաւ Լան-
պարապութեան, լարի աւարկա կեն.
զանի մաւմաններէ ամաք, քանկա-
թյաններէ կաւարումն, մարդիկուց
կապիտակիւր:
Գ. Ի՞նչ և մարդը:	Ա. Մաւման աւարկ, տեղից տեղ անցնող
անապարաւոր, Էյուր իր ինտիւորա-
նում:
Գ. Մարդն ինչի՞ և նման:	Ա. Պապաւաւ Ժառի:
Գ. Ի՞նչպեւ և տեղաւորման մարդը:	Ա. Նման լաւաների, վոր քամաւ աւալ և
զրման:
Գ. Նա վորտեղ և տեղաւորման:	Ա. Վեց պատերի մեջ:
Գ. Վորտեղ են զրանը:	Ա. Վերանում, ներանում, աւլիւր և Լեւանը,
ալ կաթմը, մաի կաթմը:
Գ. Բանի՞ փափախութեաններէ և նա լին
թաւա:	Ա. Վեց:
Գ. Վորտեղ են:	Ա. Սով և Լաւեցմանութեան. Լանգիւր և
ալխաւանը. արթնութեան և քան:
Գ. Ի՞նչ և մարդու պատմութեանը:	Ա. Մաւման պաւակիւրը:

Գ. ԽՆՀ և փանջ:	Ա. Ծածկաւթյան:
Գ. ԽՆՀ և զլուխը:	Ա. Մարմնի կտաւը:
Գ. ԽՆՀ և ժառիկը:	Ա. Հազու բնական:

2. ԲՆԱԿԱՆ-ԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐՏԵՐ.

Գ. ԽՆՀ և արեգակը:	Ա. Տիեզերքի փալլը, յերկրի գեղեցկու- թյանը, որքա՞ն փառքը, ժամերի բաշ- խիւնը:
Գ. ԽՆՀ և լուսինը:	Ա. Գիշերքա՞ն ալք, ցոյ՞ բաժանալ, գոթո- րիկները՞ զուշափ:
Գ. ԽՆՀ և՞ սառցեքը:	Ա. Յերկնային կտուրի պտուկները, Ծովա- գնացները՞ ուղեցույցներ, դիշերքա զարգարանը:
Գ. ԽՆՀ և անձրեւը:	Ա. Ջրամբար յերկրի՞ ճամար, պտուղների ժայռ:
Գ. ԽՆՀ և ժառախաղը:	Ա. Գիշեր ցնդեկով, աշխատանք աշքերի ճամար:
Գ. ԽՆՀ և ժամին:	Ա. Ողի խաղալթյան, լըրերի ցնցում, Հողի չորալթյան:
Գ. ԽՆՀ և սառնամանիքը:	Ա. Բույսերի Հալածիլ, անքնների փայլա- յիլ, կտաւնք Հողի ճամար:
Գ. ԽՆՀ և աշունը:	Ա. Տարեկան շտեմարան:

ԵլճԵԻԿ

ՈՒՍՈՒՅԶԻ ՅԵՎ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ ԶՐՈՒՅՅԸ

Մանկավարժութեան պատմութեան մեջ անդլխայի արբառ ԵլճԵԻԿը զարաւելան չի կազմում. նա շատ վաճախաներից մեկն է, վոր զարաւում էլին յերկնաների զատախա-
կութեամբ: 1005 թ. կազմած նրա զգուսիլը, վոր լատներենի ողբերական ուսուցման ի-
մար էր, պատկերացում է առլիս վու՞ միայն վաճախան զարաւի միթողիկայի ժառին, ալլ է
վորալ լուսն է սփումա՞ն ալք զարաւի կազմի է նրա կարգերի վրա: Աճաղլ զրույցն ընթա-
նում է լատներեն լեզվով: Այդ մեծաւորից բերում եմ մի քանի ճամբաներ:

Տ. (Տգաւնը): Դատախարակ, մենք, յերկնաներս, խնդրում ենք սովո-
րեցնել մեզ ճիշտ խոսել, վորովհետեւ մենք անկիրթ ենք և խոսում ենք
փխցած լեզվով:

Դ. (Դատախարակ): ԽՆՀ եք ուզում ասել:

Տ. Մենք աշխատում ենք, վորպեսպի՞ մեր խոսքը լինի կանոնավոր և
վորպեսպի՞ մենք խոսելինք այն, ինչ վոր ոգտակար է, և վորպեսպի՞ լխոսենք
պառաւական մեռով կամ սխալ:

Դ. Դուք մտաղի՞ր եք սովորելու ժամանակ ծեծի յենթարկվելու:

Տ. Մենք կզերադասենք ուսման ընթացքում յենթարկվել ծեծի, զան
թե մեալ աղետ: Բայց մենք գիտենք, վոր դուք մեզ Հեա սիրալիք կվար-
վեք և մեզ չեք ծեծի, յեթե ստիպված չլինենք այդ անելու:

Դ. Յեւ Հարցնում եմ մեզ, թե դուք իրոք ի՞նչ եք ցանկանում ինձ ա-
սել: Դուք ի՞նչ աշխատանք եք կատարում:

Առաջին Տ. Յեւ մեծաւորված արեղա յեմ, որական յոթ անգամ յեր-

գում եմ յեղբայրների հետ, և յես գրազված եմ ընթերցանությամբ և յերգով: Յեզ ժխտամանակ յես ցանկանում եմ լատիներեն խոսել սովորել:

Դ. Ձեր այդ ընկերներն ի՞նչ գիտեն:

Առաջին Տ. Նրանցից վոժանք հող են հերկում, մյուսները վոշխար են արածացնում, յերրորդները՝ կով, մի քանիսը վորսորդութիւն են անում, մյուսները ձուկ են վորսում, յերրորդները վորսում են բաղեյով, վոժանք առևտուր են անում, մյուսները կոշիկ են կարում, յերրորդները յեփելով ալ են ստանում, վոժանք էլ շուկայի համար հաց են թխում:

Դ. Իսկ դուք ի՞նչ կատեք, Հողագործ-աղա, ի՞նչպես եք դուք մեր աշխատանքը կատարում:

Տ. Ո՛ր, սեր, յես մեծ յեռանդով եմ աշխատում: Լուսարացին յես յեղինքը դաշտ եմ հանում և լծում եմ գութանին: Յես նույնիսկ դաժան ձրմ-ուանն իմ տիրոջ արհից չեմ վատարում տանը մնալ: Լծելով յեղները և շատ ամուր հարմարեցնելով գութանին խոփն ու մեխը, յես ամեն որ պետք և վարեմ մի ամբողջ ակր կամ նույնիսկ ավելի:

Դ. Ձեզ հետ վորեն մեկը կա՞:

Տ. Մի աղա սրածայր փայտով յեղները քշելու համար, և նա այժմ ցրտից և դոռալուց խրպոտել է:

Դ. Որվա ընթացքում էլ ի՞նչ եք անում:

Տ. Դեռ ելի շատ բան: Յեղների ամբարը յես պետք և խոտ լցնեմ, նրանց ջրեմ և աղբը դուրս տանեմ:

Դ. Ո՛ր, դա ծանր աշխատանք է:

Տ. Այո՛, Ծանր աշխատանք է, վորովհետև յես աղատ չեմ:

(Այս մեով նրանք զննում են և մյուս բոլոր գրազմունքները: Վերջում վեն և ծաղում, թե ո՛վ և ամենալավ աշխատանքը կատարում և վո՛րն է ամենադասակար աշխատանքը, և այս վեներ լուծելու համար հրովիբովում և խորհրդատու: Նա վորոշում է, վոր առաջին տեղը բռնում է անավաճային Ժամերգութիւնը, բայց աշխարհիկ գրազմունքների մեջ ամենից բարձրը յերկրագործութիւնն է, վորովհետև դա յե բոլորին կերակրում: Հետո դարբինն ու անվագործն ապացուցում են, վոր Հողագործն առանց գութանի, վորն իրենք են շինում, վոշինչ անել չի կարող):

Խորհրդատուն ասում է.

— Թույլ տվեք, լավ աղաներ և լավ ընկերներ, վերջացնել այս վեճը և մեր մեջ հաստատել խաղաղութիւն և համաձայնութիւն, և թող ամեն մեկն իր արհեստով ոգնի մյուսին, և թող մենք բոլորս հանդիպենք Հողագործների արհեստի մոտ, վորտեղ մենք մեզ համար դանում ենք ուտելիք և մեր միտքի համար՝ կեր: Յեզ յես բոլոր աշխատավորներին խորհուրդ եմ աւելի, վորպեսզի նրանցից ամեն մեկն իր գործն այնքան լավ կատարի, վորքան վոր կարող է, վորովհետև իր գործին անփութ վերաբերվող ամեն մի մարդ աշխատանքից հեռացվում է: Գահանա յեք դուք, թե վաճակն, աշխարհական եք, թե դինվոր, դուք մեզ նմիքեք մեր պրոֆեսիային և յեղեք այն, ինչ վոր եք, վորովհետև մարդու համար մեծ վնաս և մեծ ամոթ է չլինել այն, ինչ վոր է և ինչ վոր պէտք լինի:

Դ. Հիմա, յերեխաներ, ի՞նչպես եք հավանում այդ ճառը:

Տ. Մեզ արդ ճառը շատ է դուր գալիս, բայց դուք շատ խորն եք խո-

սում, և դա վեր ե մեր տարիքից: Խոսեք մեզ հետ այնպես, վոր մենք կարողանանք հետևել մեզ և հասկանալ մեր ասածը:

Դ. Լավ, յես մեզ հարցնում եմ, ինչո՞ւ դուք սովորում եք այդպիսի ջանասիրությամբ:

Տ. Վարովհեսե մենք կենդանիներին չենք ուղում նմանվել, վորոնք խոտից և ջրից բացի վուրիչ չգիտեն:

(Հետո գատախարակն անցնում և պարզելու այն, թե արդյոք նրանք ցանկանո՞ւմ են լինել իմաստուն աշխարհիկ իմաստով, մեռք բերելով հարգություն, թե՞ մի վորես այլ իմաստով: Նրանք նորից գանգատվում են, թե դա իրենց համար չափազանց խորն է):

Տ. Խոսեք այնպես, վոր մենք հասկանանք, վոչ այնքան խորը:

Դ. Լավ, յես կվարվեմ այնպես, ինչպես դուք խնդրում եք: Դուք, այ՛ տղա, այսոր ի՞նչ եք արել:

Տ. Յես շատ բան եմ արել: Գիշերը, լսելով զանգի ժայնը, անկողնուց վեր կացա և զնազի յեկեղեցի ու յեղբայրների հետ յերգեցի գիշերային ժամերգություներ: Հետո մենք յերգեցինք Նահատակների փառաբանությունը և զոսկարանությունները: Դրանից հետո՝ առաջին ժամերգությունը և յոթը սաղմոսները և առաջին պատարագը (մեսսան), հետո՝ յերրորդ ժամերգությունը և ցերեկվա պատարագը: Հետո յերգեցինք վեցերորդ ժամերգությունը, հետո կերանք և խմեցինք և քնեցինք: Դրանից հետո վեր կացանք, յերգեցինք իններորդ ժամերգությունը, և հիմա մենք պատրաստ ենք լսելու այն, ինչ վոր դուք մեզ կասեք:

Դ. Յե՞րբ պիտի յերգեք յերեկոյան ժամասացությունը:

Տ. Յերբ վոր ժամանակը դա:

Դ. Այսոր մեզ ծեծե՞լ են:

Տ. Ինձ չեն ծեծել, վորովհետև յես շատ ջանասեր եմ:

Դ. Իսկ ուրիշներին ծեծե՞լ են:

Տ. Ինչո՞ւ այդ ինձ եք հարցնում: Յես չեմ համարձակվում մեր գաղտնիքները մեզ ասել: Ամեն մեկը գիտե, թե իրեն ծեծել են, թե վոչ:

Դ. Դուք վորտե՞ղ եք քնում:

Տ. Ընդհանուր ննջարանում յեղբայրների հետ:

Դ. Ո՞վ է մեզ հրավիրում գիշերային ժամերգության:

Տ. Յերբեմն յես լսում եմ զանգը և վեր եմ կենում, յերբեմն էլ իմ գատախարակն և հացենու հիպոսի ողնությամբ ինձ արթնացնում:

Դ. Դուք բոլորդ—լավ տղաներ և խելոք աշակերտներ եք: Չեր ուսուցիչը հորդորում է մեզ պահպանել աստուծո պատվիրանները և ամեն տեղ մեզ պահել ինչպես հարկն է: Հանգիստ գնացեք, լսելով յեկեղեցական զանգի ժայնը, մասեք յեկեղեցի, խոնարհվեք սուրբ սեղանի առաջ, կանգնեցեք հանգիստ և յերգեցեք միասնաձայն և մեր մեղքերին թողություն խնդրեցեք և նորից վայելուչ կարգով դուրս յեկեք և գնացեք մենաստան կամ դպրոց:

Ն. Սպեռմանկի գիրքը «Очерки по истории народной школы в Западной Европе» առաջին և միջնագլխյան դպրոցի՝ նրա նրադրի և մեթոդների ցայտուն նկարագրերը, թեև վաղ լրիվ և առանց բավականաչափ հիմնավորված տեսլիքի։ Այդ դրքից սուրբ բերում ենք մի քանի համաձայնություններ։ Վերջագրերը — զբոսառժապախի կազմողին են։

ՍԵՃԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ.

Յուրաքանչյուր յերեխա, վոր միջին դարերում գիտություն և ք-վորում, ամենից առաջ պետք և լատիններեն անգիր տներ էջայր մերը, Առավանմոր աղթքը, էջավաստ հանգանակը և բոլոր հարյուր հիսուն սաղմոսները։ Դա նրան հնարավորություն և քաջի մի կողմից՝ ամեխապես մասնակցելու, ժամերգությունը, իսկ մյուս կողմից՝ լատիններեն ընթերցանության համար ծառայում և ք վորպես անհրաժեշտ ներանություն։ Եպիսկոպոս առաջին մի աշակերտի գիտողության և անում։ Վերջոցական դործի տեսակետից յերեխաների կողմից իրենց համար անհասկանալի լեզվով այդ դուռ մեխանիկական սերտողությունը, համենայն դեպս, այն նշանակություն ունի, վոր հիշողության համար ծառայում և ք վորպես սեղ Ֆորմալ վարժություն։ Իսկ այն բարձր պահանջների տեսակետից, վոր այն ժամանակներում, ընդհանրի դրքերի քիչ և թանգ լինելուն, առաջագործում և ք հիշողությանը, դա լատինական կարևոր և ք։ Ենդհանրի դրան մենք այն ժամանակներում հաճախ հանդիպում ենք բացառիկ հիշողության տեսարկանց, և դեռ դպրոցականների մեջ պարզում և քին պատանիներ, վորոնք բավական և ք վոր վորեն հասված մի քանի կարգային և արդեն անգիր էին անում։ Զփախելով այս գիտողության ճշտությունը, յեւ, սակայն, կապիւցնեմ, վոր միջնագլխյան գիտնականների հիշողության անսովոր զարգացումը, վորի մասին փաստում և Եպիսկոպոս, բացառվում և վոր միայն նրա վարժեցմամբ, այլ ամենից առաջ դպրոցական ընթերցանում։ Միայն հրաշալի բնական հիշողության տեր և համբերության մեծ պաշար ունեցող աղաները կարող էին հաղթահարել հենց առաջին խնդիրը, վոր դպրոցը նրանց առաջ դնում և ք։

Վերջացնելով սաղմոսները, աղան սկսում և ք աշուրները։ Ուսուցիչը նախ նրա մեղք և ք առաջին փորձիկ առիտակը, վորի վրա հերթով գրված էին աշուրների տառերը և մի քանի վանկեր, և հետո անցնում և ք կանոնական սաղմոսաբանի ուսումնասիրությանը։ Կարգալ սովորեցնելիս մեծ ուշադրություն և ք դարձվում բառերի առողջանության և նրանց շնչաբեր վրա։ Դա լիովին հասկանալի յեր, վորովհետև յեկեղեցում կարգալիս ա-մենափոքր յիալով կարելի յեր առանձին զարգացնել։ Բայց հասկանալի յե նաև այն, վոր հաճախ բոլոր աշակերտների համար ընդամենը մեկ դիրք ունենալով և համենայն դեպս ամեն մի աշակերտին առանձին-առանձին վանկերից ցույց տալով, ուսուցիչին արագ առաջ դնալ յեր կարող։ Հաճախ նա սովորված և ք լինում սաղմոսագիրքը ցած դնել և մեղք առնել հիպո-տալ, վորպեսզի սովեր հանդիսառ նստելու՝ վորնչով չըրադված և իրենց հերթին սպասող դպրոցական սաներին։

Ընթերցանության մեջ կատարած առաջադիմության համեմատ կամաց-կամաց անցնում էին գրելուն: Սկզբում նրանք վարժվում էին կանաչ մեղրամոմով պատած առխառակների վրա, վորոնք փոխարինում էին մեր բարե առխառակներին, և միայն նրանից հետո, յերբ նրանք մեռի կատարյալ ամբուսթյուն էին մեռ բերում, նրանց սկսում էին ցույց տալ մազազաթի վրա գրելով գեղապարտության մեռեր: Բայց դա արգեն ուրիշ արգենա էր, վոր մոտ էր նկարչությանը: Հարկավոր էր հատկապես վարժվել այդ գործում, և այդ հաջողվում էր վաղ բուրբին: Ծարտար գրապիրտ կարող էր իրեն սպառնալված մարդ համարել վոր միայն այս, այլև սպառա կյանքում¹⁾:

Կարգալ և գրել սովորելուն կամաց-կամաց միանում էին յերգեցողությունն ու հաշիվը: Մի քանի դպրոցական նրադեր ուղղակի հաստատում են, վոր լատիներեն լեզուն իմանալն արեհե ունի միայն այն լավով, ինչ լավով վոր այն պէտք և յեկեղեցական յերգեցողության համար: Վեր աշակերտները քերականությունը նրա համար չեն սովորում, վոր հրձիկն հոմեյական հեղինակներով, այլ վորպեսպի ողնեն սրաղան սրհներգություններ յերգելուն: Դպրոցների ողտին յեղան կտակներ ժմ մառը (նրանց գոյության միջոցների ղլխավոր աղբյուրներից մեկը) անհրաժեշտ պայման և զնում, վորպեսպի դպրոցում սովորող յերեխաները յերգելին նվիրատուի բուրբ հոգհանաղխաներին: Հասուկ վարժով յեկեղեցիներում և դռների առաջ մի կտար հացի համար յերգելով՝ այն ժամանակ կերտկրվում էին անթիվ դպրոցականներ: Ինքնաստիճյան հասկանալի յե, վոր դրանից բացի ամեն մի դպրոց ամեն որ անպայման յերգում էր իր վանքի կամ միակտան յեկեղեցում: Վերգել առախար, յերգել յերեխայան, յերգել լատիներեան սրհներգություններ, վոր անհասկանալի էին թե՛ յերգելների և թե՛ լսողների համար, յերգել մեկ այս, մեկ մի ուրիշ սեղանի առաջ, յերգել մերթ այս, մերթ մի ուրիշ ի ներ հանգուցյալ մարդու հիւշատակին, — ահա թե ինչն էր այն ժամանակ կաղվում դպրոցական այխատանքը, — այսպես և գրել Տորգաույի դպրոցի մասին նրա պատմարանը, և նույնը կարելի յե առել Միջնադարյան դպրոցների մեծամասնության մասին: Բայց յերեխաներին, վորոնցից շատերը բառացիորեն լուղղակի մանից էին բերված, այդ բարձր գնահատվող արվեստը սովորեցնել այն միջոցներով, վոր ուներ այն ժամանակվա յերաժշտական մանկավարժությունը, հեշտ գործ չէր: Ահա այդ դժգարությունների պատկերը, վոր գծում և Եպեխար:

¹⁾ Ահա թե միջին դարերում ինչպես էին վերաբերվում սրաղաններին: Վեր վանում սպրում էր մի վանական, վորը վանական կյանքի կանոնադրության գծե բաղժաթիվ մեղքեր էր գործել, բայց նա գրել գրեթե, ախտասան էր և կրոնի վերաբերյալ սրտազրել էր մի հոկայական զլուն: Յերբ նա մեռավ, նրա հոգին կանգնեց արդարապես դատավորի դատարանի առաջ քննության: Չոր վոգները սոց սոց մեղադրում էին նրան և թվում նրա բաղժաթիվ մեղքերը, բայց ուսրբ հեկառակները իրենց կողմից ցույց էին տալիս այն զրեզը, վոր գրել էր վանականը սասնա սասն: և մեկ մեկ ներկայացնում էին այդ հոկայական զլունի բուրբ ստանքը, հոկաղբելով գրանք նրա ամեն մի մեղքին: Վեր ի վերի ստանքը մեկով ավելի էին, քան թե մեղքերը և, Շայան իրենց բուրբ նաեղքին, զները այդ վերին ստանքի զմեայ վու մի մեղք յկարգացան ներկայացնել: Այն ժամանակ դատարան իր վաղորմանությամբ ինայից յեղարը, հրամայեց նրա հոգուն վերադառնալ իր սեփական մարմնը և վաղորմանությամբ նրան ժամանակ շնորհեց ուղղվելու համար: Ընկալաթ. պատմ. 8

«Փոքրիկ տղաներին զլիհնչելուն մայնով անուշ տոներ հաներ սովորեցնելու և նրանց զօրթի և տակտին վրա ուղարկության դարձնելուն վարժեցնելու խնդիրն անկասկած կազմում եր դպրոցական ուսուցչի աշխատանքի ամենաառաջինը կողմը: Քերականությունից հետո, դպրոցական դասընթացի վու մի առարկա այնքան ժամանակ չէր խլում, վորքան յեկեղեցական յերգեցողությունը, վորի ուսուցումը տեւում եր այնքան ժամանակ, քանի դեռ յերեխաները դպրոցումն էին մնում: Միայն այն ժամանակ զործածվող մայնանիշերի ուսումնասիրությունն անսահման դժվարություններ եր ներկայացնում: Բայց ավելի դժվար եր այդ նշանները ճիշտ կարգաւ սովորելը, վորովհետեւ այդ բոլոր դժիկները, կեռիկներն ու կեանքը, վոր զբվում էին տեքստի վրա, միայն ամենամոտոշ մեղով ցույց էին տալիս մայնի բարձրանալն ու իջնելը յեղանակի մեջ և բոլորովն հնարավորություն չէին տալիս վորոշակիորեն տարբերելու ինտերվալները: Ամենալարված ուղարկությամբ աշակերտը պետք և հետեւեր յերգող ուսուցչին, վորպեսզի իմանար, թե այս կամ այն կեռիկին ինչ իմանելու եր համապատասխանում և ճշտությամբ հիշեր լսած յեղանակը: Բայց միմիայն նոստաները չէին բանը՝ միտամանակ պետք եր հող տանել բառերը պարզ և ճիշտ արտասանելու, ճիշտ մոդուլացիայի, ճիշտ տեմպի մասին և այն խնդրի մասին, վորպեսզի զգերմանական բարբառոս կոկորդը՝ կարողանար յեղանակի զանազան զարգաբանքները հնչաւ և փոփոկի դուրս բերել: Այդ դեպքերում վորքան շուտ-շուտ ուսուցչին ստիպված եր կորցնել իր համբերությունը, վորքան արցունք եր թափվում և քանի անգամ ստիպված էին սկսել սկզբից, մինչև վոր յերեխաներին հաջողվում եր անսխալ յերգել վորեւե փոխառությունը:

Վորքան ծեծ, վորքան տանջանք էին կրում նրանք, վորոնք յերաժշտություն էին սովորում: Յեղ վորովհետեւ յերգեցողության ժամանակ ճիշտան ավելի անախ եր զործի զբվում, քան քերականության ժամանակ, ուստի լսող վանքերում դպրոցի ղեկավորը սովորաբար ինքն այդ դասերին ներկա չէր լինում, վորպեսզի տղաներին չխողներ անհամբեր և տաքարյուն խորալարի կամ նրա ողնականի կատարյալ քահանայքին:

Բացի յերգեցողությունից, տարբական դասընթացի մեջ էին մանում նաեւ հաշվելու հիմունքները. այստեղ, ստենք, սահմանակիւմում էին բաղձապատկման աղյուսակով և թվերը մատների ողնությամբ պատկերացնելու, այժմ մոռացված, արվեստով: Յեթն մենք սրան ավելացնենք այն, վոր կարգաւ սովորեցնելիս յերեխաներին ստիպում էին կամաց-կամաց ուղիք անել ամենազործածական լատիներեն բառերը և ցույց էին տալիս լատիներենի հոլովման և խոնարհման հիմնական կանոնները, ապա մենք դրանով ապառած կլինենք այն գիտելիքների շրջանը, վոր պահանջվում եր ամեն մեկից, ով ցանկանում եր սկսել իսկական իմաստության, հույակավոր էյոթ աղսա գիտություններէն ուսումնասիրությունը: Այդ գիտելիքներն, ստենք, հենց ինքնին արժեք էին ներկայացնում: Միացնելով դրանց Տոնացույցը, դասական տոների Փոքր աղյուսակը — մասներով հաշվելու զործադրության զլիսավոր վայրը— և մի փոքր ել կանոնադրությունը, դպրոցականն արդեն կարող եր ներկայացվել ոճման հոգեւոր աստիճան ստանալու համար և կարող եր հույս ունենալ ստանալու յեկեղեցական ստորին պաշտաններից մեկը:

Ինչքան ժամանակ եր խլում այդ scientiae primitivae-ի ուսումնասիրությանը: Միջնագարյան աղբյուրներն այս հարցին մեզ վորոշ պատասխան չեն տալիս: Ըստ յերևույթին, տարբեր ժամանակ եր պահանջվում, նայած աշակերտի ընդունակությաններին, ուսուցչի տաղանդավորությանը, դպրոցում յեղած աշակերտների թվին, դպրոցական մեծահարկների հարբառությանը և այլն: Բայց համեմայն դեպս մենք դիտենք, վոր ամենապատասխար պայմաններում միայն մեխանիկական ընթերցանություն և գրելու հիմունքները սովորեցնելու համար կարող եր հարկավոր լինել մոտ յերեք տարի: Դնունա XVII դարում, տաղբյուրյան դյուտից յերկու հարյուր տարի հետո, վորն անհաճմանորեն հեշտացրեց սկզբնական դասալսողման խնդիրները, հաղթազեպ չեյին այն դեպքերը, յերբ դպրոցն աշակերտին մեկ տարի փորձելու համար պահելուց հետո, հետ եր ուղարկում, վորպես կարգալու արվեստին տիրապետելու համար անընդունակ ժաղու: Այսպիսի դեպքերում քիչ չեյին, իհարկե, և այնպիսի աշակերտները, վորոնք զբաղառություն սովորելու յերկար ժամանակվա ընթացքում համարվեալն էին «fort desgoute's du mestier des e'tudes»*) և դպրոցն ընդմիշտ թողնում էին:

Այսպիսով, septem artes liberales**) ուսումնասիրությանը մեծամասին էյին լինում միայն ամենաշնորհալիները և միաժամանակ ամենահասարակամները նրանցից, ով իր ուժերը փորձում եր ուսման մեջ:

ՔՆԴԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Միջին դարերի ամբողջ առաջին կիսում յոթ ազատ դիստություններէ մայրն ու հիմքը համարվում եր քերականությունը: Այն ժամանակվա նկարներում նա պատկերացվում ե վորպես թագունհի, վոր հանգչում ե բարու և չարի դիստության ծառի տակ՝ դլինն ունի թագ, աջ մեռքին՝ դանակ, վոր ծառայում ե մեռապրերում սխալները քերելու համար, իսկ ձախ մեռքում՝ խաբաղան, վոր միջնագարյան ուսուցչի ամենամահաբեշտ պարսկան եր: Այն ժամանակ անկասկած քերականության ուսումնասիրության վրա ծախսվում եր ամբողջ դպրոցական ժամանակվա մեծ մասը: Քերականության պարասպունքներն սկսվում էին Յեզուպոսի առակների և Կատոն Ալագին վերադարձող բարոյական ասույթների ընթերցանությամբ մի կողմէն և մյուս կողմէն՝ Դոնատի հռչակավոր մեծահարկի սերտումով: Վորովհետև զրգերը շատ թանգ էին, սովորարար ամբողջ դպրոցի համար լինում եր մեկ դասադիրք, վորը և դանվում եր ուսուցչի մեռքին: Այդ դասադիրքից նա աշակերտների համար կարդում եր մի վորոշ հատված և ամփոփպես ստիպում եր նրանց կրկնել այդ և գրել իրենց առիտակներէ վրա: Այդ առիտակներով հետևյալ անգամվա համար աշակերտներն անդիբ էյին անում թելադրված հատվածը: Հետո առիտակը սրվում եր, և աշակերտը պետք ե հույրը դնել իր հիշողության վրա: Պարզ ե, վոր այդպիսի դեպքում հաճախակի հարցումները և մեկնույն բանի կրկնողությունը հանդիսանում էին անխուսափելի անհրաժեշտություն: Բայց զմիաբությունները միայն թղթի և գրքի պակասությունը չեր: Դոնատը գրված

*) Գիտնականի արվեստի համար բոլորովն անընդունակ:

**) Յոթ ազատ արվեստներ:

եր հոսմեայցի աղաների համար. դա մայրենի լեզվի քերականութիւնն էր: Իսկ զբանով ստիպված ելին սովորել յերթասարդ Փրահախացիք, զերմանացիք և անգլիացիք, վորոնք նոր-նոր ելին սկսում հասկանալ լատիններէն լեզուն: Զարմանալի չէ, վոր նրանց այդ գէժարությամբ եր հաջողւում: Հուզիչ ապագորութիւն և թազնում արժանապատիվ Բեզայի առաջարկը

Նկ. 10. Արթուրյան միգնադարյան սխառնը

1508 թ. աշտարակում եկաւ, վոր պատկերացնում է զեզի ստամբարանութիւնը բարեբանաւ սանդուխդ: Զախ կողմը ցածում աղան աշտարակի, ընթերցանութիւն և գրելու ելեմենտների միջոցով ծանում է գիտութիւնների ստանալը: Փնտասութիւնը բանտ անի Խնտասութիւն ստանալի բանալին: Դաների վրա գրված է. Congruitas, վոր նշանակում է քերականութիւն: Առաջին և յերկրորդ հարկերում՝ Դոնատի և Գրիգորի քերականութիւնն է: Յերրորդ հարկում՝ արամեականութիւնը, Կանաքութիւնը և Բվարանութիւնը: Զորրորդ հարկում տվարվում են զխոսքի վրա գիտութիւնները: Առաջին փրիւսփաութիւնն է, վոր պատկերվում է ստամբարանութիւնը:

Դոնատի գրքի էր կատարած մշակման առթիվ. Վերադառնալով, վորոնց քերականական գիտութիւններն ազնիւ յեն ծանոթ, քան մեզ, գիտեն, վոր Դոնատը աղաների ուսուցման համար նշանակված էր Ars prior-ը կազմել և

Հարց ու պատասխանի մեղով. Հարժարվելով այն ժամանակ գոյություն ունեցող բնությունություններին և հակումներին: Բայց վորովհետև մենք բոլորս այժմ այնքան բույս և անհասկացող ենք դառնել, վոր նույնիսկ շենք հասկանում, թե ինչպես պետք է նիշտ Հարց տալ և պատասխանել. ուստի մենք մշակեցինք այս գրքույկը, Հարժարվելով մեր մտավոր աղքատությունը: Ընդունակ և խելոք մարդկանց համար դրանից քիչ ոգուտ կլինի: Բայց դրա փոխարեն պակաս շնորհալիներին մեր աշխատանքը վորոշ ծառայություն կմատուցի, վորովհետև մենք, թողնելով հեղինակի ընտրած Հարց ու պատասխանի մեղ, ավելացրել ենք յերեխաների և սկսնակների համար անհրաժեշտ մի քանի պարզագիմաներ, ինչպես նաև մի քանի բաներ, վոր ոգտակար են այդպիսի ուսուցման ժամանակ: Իհարկե, միայն աշակերտների մտավոր աղքատությունը չի մեղավոր, վոր դպրոցը չի կարողանում ուղղվել Դոնատի սկզբնական բնադրով: Դա շատ շուտ դիտակցվեց, և կամայ-կամայ յերևացին այդ մեծնարկի բացմամբով վերածախսներ, Բայց դրանցից շատերն այնպես եյին մշակված, վոր օտարում էլին ավստոսանքով հիշել սկզբնական բնադիրը:

Բացի Դոնատից, միջնադարյան դպրոցն ուներ նաև մի ամբողջ շարք լատիներենի ինքնուրույն տարրական մեծնարկներ: Ահա այդ անասկ մի մեծնարկի սկիզբը, վոր ինչուս եր XV դարում, գրանով կարելի չե դադարի կազմել նաև մյուսներին մասին:

Es tu scholaris?—Sum. (Դու դպրոցականա՞ն (աշակերտ) ես—Այո՛) — Sum ի՞նչ մասունք բանի չե—Բայ ես—Ինչո՞ւ:— Վորովհետև այդ մասունք բանին ունի ժամանակ և դեմք, բայց չունի հոլով, ցույց և տալիս գործողություն կամ տառապանք, կամ վոչ մեկը, վոչ մյուսը:

Ի՞նչպիսի բայ և դա—Ամկանոն:

Քանի՞ անկանոն բայեր կան—Չորս:

Վորո՞նք են—Sum, volo, fero և edo.

Ի՞նչ և նշանակում sum?—Յես եմ:

Es tu scholaris?—Sum—Ի՞նչպես և առաջացել sum-ը:

Այդ բանն առաջացել է հունարեն hemi բանից՝ փոխելով «h»-ը «s»-ի, «e»-ն «u»-ի և դեն պցելով «i»-ն, մենք կասանա՞ք sum.

Es tu scholaris?—Sum— Sum-ն ի՞նչ սեռի բայ է— Ձեզոք, կամ վոչ մի:

Ինչո՞ւ sum-ը սեռ չունի—Վորովհետև նա չի վերջանում վոչ օ-ով, վոչ ել օր-ով:

Ինչո՞ւ sum-ը չի վերջանում վոչ օ-ով, վոչ օր-ով:

Վորպեսզի ցույց տա իր գերազանցությունը մյուս բայերի նկատմամբ:

Ի՞նչպես ես դու այդ բացատրում—Sum-ի տակ հասկացվում է յեռյակ միություն, վորովհետև նա յերեք տառ ունի՝ s, u և m. այդ պատճառով թեև այս բայը կարող է գրվել բոլոր առարկաների հետ, բայց իր բուն իմաստով կարող է գրվել միայն աստծու և սուրբ յերբորդություն հետ:

Ինչո՞ւ sum-ի վերջավորությունը m է և վոչ n.

Վորովհետև m-ի տակ նորից յեռյակ միություն է հասկացվում, վորովհետև m տառը յերեք դեմք ունի:

Es tu scholaris?—Sum. Շուտ ասուք sum-ը:

Mus — Ի՞նչ է նշանակում — Մուկ:

Es tu scholaris? — Sum. Ի՞նչ է sum-ը — Բոլոր բայերի արմատը:

Es tu scholaris? — Sum. — Ի՞նչ է դպրոցականը — Մի մարդ, վոր շատ նասիրությամբ ունումնասիրում է առաքինությունները:

Դու վորոսն՞դ ես աշակերտում — Այստեղ, ե՛ր ամենուրեք, ե՛ր բոլոր ազնիվ տեղերում:

Հետո դալիս են հարցեր. qualiter, quomodo, quare, quando es tu scholaris, վոր անսպասելիորեն փոխարինվում են այն հարցով, թե՛ դու որինակա՞ն զավակ ես և ինչո՞ւ, վորին նորից հետևում է մի հարց, թե վո՞րն է դպրոցականի սուրբասանցիան և այլն: Միայն այս մեծնարկի կաշ-դալուց մարդու գլուխն է պտավում, իսկ այդ մեծնարկը ծայրեծայր պետք էր տեղիք խմանալ:

Վերջացնելով առակներն ու տարրական դասագրքերը, ինչպիսին մեր նկարագրածն էր, աշակերտներն անցնում էյին ավելի դժվար հեղինակների ընթերցանության և փրականության բարձր դասընթացին: Հեղինակներին կարգալիս արդեն չէր կարելի բավարարվել թնադրված դրանցումներով. անհրաժեշտ էր աշակերտների մեռքը առլ խելական բնադիրը: Բայց զգուրոցներին սղջատության պատճառով նույնիսկ լավագույն դպրոցներում բավականին ուշ համալսարանական շրջանում համարվում էր բավարար, յեթե յերեք աշակերտի հասնում էր ուսումնասիրվող մեռագրի մեկ որի-նակը: Չգա՞նոր աշակերտներին, վորոնք զգուրոցից էյին մեծնարկներ ստա-նում, այդ բնադիրը միայն դասարանում էյին նրանց մեռքը տալիս և դասը վերջանալուց հետո հետ էյին առնում: Հեղինակների մեկնությունը, ինչպես մենք արդեն տեսել ենք, համարյա բացառապես փրականական ընտելթ էր կրում և ընթանում էր անվերջ անդիր սերտելով:

ԼՈՍՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Տարրինակ սովորությունն է թողնում մեզ վրա *trivium*-ի գիտու-թյունների յերկրորդի՝ Հռետորության ներկայությունը միջնադարյան դպրոցում: Հռետորական արվեստի կանոնները սուրբ գրքի մեկնության հետ, իհարկե, շատ հեռավոր աննշություն ունեյին: Մեզ բացատրում են, թե նրանք ծառայում էյին Հողեոր պերնախոսության համար: Այս բացա-տրությունը մեզ լիովին կրավարարեր, յեթե մենք լիմանայինք դրան հա-կասող մի փաստ: Բանն այն է, վոր համարյա գերմանական պետություն-ները հիմնադրությունից մինչև խաշակրաց արշավանքների դարաշրջանը միջին դարերում արվեստի այդ բարձր տեսակով բուրավին չեն դրազվում: Յեթե յերբևիցե Հողինների հովիվներն ստիպված են լինում հիշել, վոր ջա-րողով դասախարակին ու խրատան իրենց պարտականություններից ամե-նատառջինն է, ապա նրանք յեկեղեցու կատարյալ որհնությամբ և ավա-նությամբ ավելի բարձր են համարում, ասանց խելքին դու աալու, պար-զապես վստահելի գրքերով կարդալ Հին զբոժաասցությունները: Թերեա կարելի չե տեսլ, վոր Հռետորություն սովորում էյին առանց դրա կարիճ զգալու, արաղիցիայով: Բայց արաղիցիայի սղջեցության պատկերացումն էլ չպետք է ի շարը դործ դնել: Մտավոր անդնականության այդ դարա-շրջանում վորքան էլ վոր մեծ լիներ նրա ուժը, նա չէր կարող փրկել

այն, ինչ վոր հասարակությունը բոլորովին չէր հասկանում և վորի կարիքը բոլորովին չէր զգում: Զե՞ վոր ես բոլորովին չխանգարեց, ինչպես մենք տեսանք, վոր միջին դարերը կորցնեն զբնատոնեյական ժառանգության կեանքը ավելին:

Յեկն այս տարակուսանքից չափազանց հասարակ եր. միջնադարյան դպրոցը յերկար ժամանակ հեռաորություն համարյա չէր սովորեցնում: Հռոմեական հեռաորությանից արագիցիաով այդ դպրոցում մտացել եր անունը և հաս ու կենա գրգռել, վորոնցից աշակերտներն իմանում էին, թե ինչ դիտություն եր այն և ինչ են նշանակում նրա տերմինները: Իսկ հեռաորական դասարանի իսկական աշխատանքը բոլորովին այլ եր:

«Յեթն, ընդհանրապես, միջնադարյան դպրոցներում հեռաորությունն ավելի լուրջ վերաբերմունք չէր գտնում, ապա նրա փոխարեն և մեծ մասամբ նրա անվան տակ՝ մեծ յեռանդով ավանդվում եր մի ուրիշ արվեստ, վորը պատմաստվել եր նրան և նրանից փոխ տակ իր պրիմները. դա dictamen prosalcum-ն եր, այսինքն՝ որինակելի մեղով նամակներ, թղթեր և ընդհանրապես գործարար և իրավական թուղթի վավերագրեր կաշմելու արվեստը: Մենք ունենք հաստատ վկայություններ, վոր գործարար վոհով գրավոր վարժությունները զլիազոր մասն էին կազմում այն բանի, վոր դպրոցներում հեռաորական պարագմունքներ անունն եր կրում... Վորովհետև այն ժամանակվա նամակներում և թղթերում ստիպված էին մեծ մասամբ խոսել իրավական թուղթի հարցերի մասին, ուստի գործարար վոհի տեխնիկայի հետ միասին պետք եր լինում աշակերտներին հաղորդել նաև գործարար մարդկանց համար անհրաժեշտ վորոշ իրավաբանական տեղեկություններ: Կասկած չկա, վոր շատ վաղեկան դպրոցներում հեռաորություն սովորեցնելու ժամանակ և կարգապահում, և վերլուծվում էին հոգևոր որևէների ժողովածուները, վոր միշտ էլ գտնվում էին վաղեքրի գրադարաններում, ինչպես նաև հռոմեական իրավաբանական աղբյուրները, վորոնք հասել էին Հին գրականության այլ մասցորդների հետ միասին: Վոր իրավունքի ուսումնասիրությունն անելության մեջ եր trivium-ի հետ, այդ առթիվ կան դանդաղ ցուցումներ, և նույնիսկ կարելի չէ յենթադրել, վոր վորոշ ժամանակաշրջաններում հեռաորության դասավանդումը հանդում եր dictaen-ի վարժությունների և որևէների ընթերցման: Այսպես և սուս նույն Շպեխարը, և սա ավելի չէ հասկանալի, քան այն, թե հեռաորությունը սուրբ գրքի բացատրության և զոյություն լուսնեցող հոգևոր պերճախոսության համար եր:

ԲՎԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Թվարանությունը, յերկարալուստյան Հիմունքները, որացուցային առաջարկության Հիմքերը մեզ համար մանկական դիտություններ են, վորոնք մի մի կերպ չեն կարող համեմատվել միջնադարյան դիալեկտիկայի հարադար մանվածապատումների հետ: Միջին դարերում հակառակն եր: «Quadrivium»-ի դիտությունները մասին մասնաշար մեղամ, — դրում և սուրբ Բոնիֆացիուսը, — լուծալ վախից կարվում է: Նրանց առաջ բոլոր դիտությունները պարզապես մանկական խաղեր են: Հերերտը (1003), վորն էնքը բոլոր յոթ ազատ դիտություններն ավանդում եր Բեյմսի իր

հռչակալոր դպրոցում, թվարանությունն սկսել հնարավոր եր համարում միայն բացառիկ միջոցի տեր աշակերտների հետ: Վերանաթափախ արացիակաները, — միջնադարյան դրոշներն այսպես են անվանում թվարանական դասարանի աշակերտներին: Վերականգնողական, այսինքն՝ «զոհար» բազմապատկման և բաժանման — ժամանակակիցներն այս պատվավոր անունն եյին տալիս X դարի հռչակալոր դպրոցական և հասարակական գործիչներից մեկին, Աբրահին Ֆլեբի քաղաքից (1004): Նույնիսկ հետագա դարաշրջանում, յերբ այսպես կոչված արարական թվանշանների ու զերոյի գործածության մեջ մտնելը մենապես պարզեցրեց թվերով գործողությունները, մյուս կողմից ել առևտրի և արդյունաբերության զարգացումն առաջ բերեց թվարանություն իմացող մարդկանց ուսմեղ պահանջ, այնուամենայնիվ քաղաքային դպրոցները յերկար ժամանակ ստիպված եյին սահմանափակվել «բանավոր դիտություններով», տարրական մաթեմատիկայի դասավանդությունը համարելով անառելի շոյլություն:

Միջնադարյան դիտականներն այդ վախճանական թվարանության հանդեպ, այդ մեղ համար ծիծաղելի հնչող անունները, ինչպես, որինակ, «զոհար» բաժանման, լիովին հասկանալի յին դառնում, հենց վոր մենք նեղություն քաշենք նայելու այն ժամանակվա մաթեմատիկական դասադրերը: Ընթերցողին դադարաբար տալու համար, թե ինչն եր Հերբերտի աշակերտներին ստիպում քրտնախաշ լինելու, յես կրեմ նրա մեթոդով ամբողջ թվերի բաժանման մի նմուշ: Այդ նմուշը յես առնում եմ Գյունտերի «Գեշիչտե Դես մատեմատիշեն Միտտելալտեր»-ից.

5069-ը 4-ի վրա բաժանելիս, գործողությունները դասավորվում են հետևյալ կերպ.

Մենք ունենք.

$$10-4=6, \frac{5000}{10}=500, 6=300,$$

Հիմա կազմենք արտադրյալը.

$$\left(\frac{8000}{10}=800\right) \cdot 6=1800, \left(\frac{1000}{10}=100\right) \cdot 6=600,$$

գորտեղից մենք ստանում ենք.

$$1800+600=2400$$

Ճիշտ նույն մեղով.

$$\left(\frac{1000}{10}=100\right) \cdot 6=600, 600+400=1000$$

Ոգտվելով միշտ նույն յեղանակով, հաշվում ենք արտադրյալը.

$$\left(\frac{1000}{10}=100\right) \cdot 6=600, \left(\frac{600}{10}=60\right) \cdot 6=360, \left(\frac{300}{10}=30\right) \cdot 6=180, \\ \left(\frac{100}{10}=10\right) \cdot 6=60$$

և կազմում ենք գումարը.

$$60+30+60+60=260,$$

Հետո.

$$\left(\frac{200}{10}=20\right) \cdot 6=20, \left(\frac{100}{10}=10\right) \cdot 6=60, \text{ իսկ } 60+20+60=140.$$

Ընթանալով նույն ուղիով, մենք կստանանք.

$$\left(\frac{100}{1}=10\right) \cdot 6=60, 40+60=100, \left(\frac{100}{10}=10\right) \cdot 6=60,$$

$$\left(\frac{60}{10}=6\right) \cdot 6=36, \left(\frac{80}{10}=8\right) \cdot 6=48, \left(\frac{10}{10}=1\right) \cdot 6=6; 6+8+6+9=29$$

Հետո դանում ենք.

$$\left(\frac{20}{10}=2\right) \cdot 6=12, \left(\frac{10}{10}=1\right) \cdot 6=6; 6+2+9=17; \left(\frac{10}{10}=1\right) \cdot 6=6;$$

$$7+6=13; \left(\frac{1}{10}=1\right) \cdot 6=6; 8+6=9.$$

Այս գումարը բաժանարարի նման մի թիվ է, Վոր փոքր է 10-ից: Այսպիսով, բանից դուրս է գալիս, Վոր բաժանման մնացորդը հավասար է.

$$9-1,8=1.$$

Իսկ Վորոնեյի քանորդը մենք դանում ենք գումարման միջոցով.

$$\begin{aligned} & \frac{1}{10} (5000 + 3000 + 1000 + 1000 + 1000) + \frac{1}{10} (600 + 300 + 100 + \\ & + 200 + 100 + 100 + 100) + \frac{1}{10} (60 + 30 + 10 + 20 + 10 + 10 + 10) + \\ & + 2 = 1267. \end{aligned}$$

Սակայն այն աներևակայելի դժվարությունները, Վորոնեյ գեմ միջին դարերում ստիպված էլին կռվել թվարանական դասարանի աշակերտները, միայն այն ժամանակվա գիտական յեղանակների անկատարելիությամբ չեն պայմանավորվում: XIV և XV դարերում Հիմնական թվարանական գործողություններն ստանում են այժմյան շատ մասիկ մե, բայց այդ չի խանգարում, Վոր թվարանությունը միայն շարժական դժվար և խորթմաս գիտություն: Այս բանում մասամբ մեղավոր եր այն, Վոր նրա մեջ ներխուժել եր դոգմատիկ և բարոյական աստվածաբանությունը, Վորը նույնպիսի Հիմնավոր մեղով խառնում եր այդ բնագավառը, ինչպես և քերականության բնագավառը: Բազմական և ասել, Վոր աստվածաբաններին հաճույք պատճառելու համար թվի մասին յեղած վերացական ուսմունքը՝ ուրբ գրքի միասին մեկնաբանման համար կիրառելու հետ միասին՝ յերկար ժամանակ նախորդում եր գումարման և հանման կանոններին, իսկ աստղաբանական դասարանում աստղաբանական-աստղադոստիկական դասընթացը նախորդում եր ժամանակի բաժանման յեղանակներին ուսումնասիրությանը: Բայց դժվարությունների զլխավոր աղբյուր, անկասկած, հանդիսանում եր այն ժամանակվա մաթեմատիկոսների կատարյալ մանկավարժական անզորությունը, նրանց կատարյալ անկարողությունը քել թե շատ պարզ մեակերպելու իրենց հայանի կանոնները:

Ն. Սմիռնովսկի «Очерки по истории народной школы в Западной Европе», М. 1836 г. стр. 49:

Ծ. Պատկանք

Մտաավորապես համալսարանների հետ միաժամանակ առաջանում է կրթական հիմնարկների յերկրորդ նոր մեջ՝ քաղաքային զարոցները։ Այդպես են կոչվում այն զարոցները, վորոնք գտնվում են քաղաքների տեսչության տակ, և վոր թե այս կամ այն յեկեղեցական որդանների, քաղաքային դռման և նշանակում նրանց ուսուցիչներին, հսկում է, շնք է հասկացնում, յերբեմն եւ ուսուցչի պահպանման համար վորոշ դռմար է բաց թողնում։ Բայց ընդհանրապես վերջինս իր գոյությունը պահում է աշակերտներից դանձա՛մ ուսման վարձով, վոր սովորաբար ստացվում է տարվա յուրաքանչյուր քառորդում և հաճախ լրացվում է բնարերքով։ Դարոցի վարիչն ինքն և իրեն համար որնականներ վարձում։ Ուսուցչական տխաւսանքի առաջարկն աճում եւ համալսարանական կրթության անձան հետ միասին։ Միջին դարերի վերջին բոլոր ավելի հարուստ քաղաքներում քաղաքային զարոցների ուսուցիչներն արդեն դիպլոմավոր անձինք էին, և միայն ուսուցչի որնականները (locati) վարձվում էին նաև սովորող յերիտասարդությունից։ Այդպիսի զարոցներում ուսման ծրագիրն ըստ կյության շատ քիչ բանով եւ տարբերվում յեկեղեցական զարոցների ծրագրից։ Նա հաճախ ընդգրկում եւ միայն տարրական դրագիտությունը և լատիներեն լեզվի տարերքը։ Քաղաքային մեծ զարոցներում, ինչպես, որինակ, Նյուրնբերգում, Ուլմում, Հաղենաույում, այլ ծրագրեր մի փոքր ընդարձակ եւ և, իր մեջ ընդգրկելով ամեն հեղինակներին, դուպաղկում եւ համալսարանների արտիստիկ ֆակուլտետի ցածր դասընթացներին։ Այստեղ ամբողջ դրոշը պարանաւորվում եւ քաղաքի կողմից ծախս կատարելու պարտասակավությամբ և զարոցի ղերատեսչին ունեցած կրթության տախնանով։ Այդ ժամանակ ընդհանրապես զարոցական և համալսարանական կրթության միջև ճիշտ սահմաններ դեռևս գոյություն չունէին։ այդ սահմանազմումն անց է կացվում XIX դարից վոր շուտ։

Ինչ վերաբերում է քաղաքային զարոցի ծագման և դեպի հին յեկեղեցական զարոցներն ունեցած նրա հարաբերության խնդրին, ապա, ըստ յերևույթին, նա մեծ մասամբ առաջանում է առաջ գոյություն ունեցող միական զարոցից։ այդ վերջինս կազմված եւ փոքրամթիվ աշակերտներից, վորոնց միական ժաւնան պահում եւ յեկեղեցու պապավորության կարիքների համար և վորոնց նա պարտավոր եւ կամ անձամբ, կամ ուսուցչի որնությամբ դրագիտություն սովորեցնել։ Քաղաքների անձան և առևտրա-արդյունաբերական գործունեյության զարգացման հետ միասին զարոցական վորոշ դիտելիքների պահանջը զարձակ ավելի ընդհանուր և ստիպողական, և կրթություն վորոնող բյուրգերական յերիտաների թիվն սկսեց աճել։ Դարոցների անձան հետ միասին սկսեց աճել նաև բյուրգերության հետաքրքրությունը նրանց հաջողություններով, և քանի ավելի յեր քաղաքը ժաւնակցում զարոցների կազմակերպման ծախսերին—զարոցական շնքեր կառուցելու և ուսուցիչների պահպանման ծախսերին—այնքան ավելի յեր բյուրգերությունն սկսում մեռք բերել պատրոնատի իրավունք նրանց վրա։ Քաղաքային ինքնավարության զարգացման ընդհանուր ընթացքը, նրա աղեկցության սփերայի ընդարձակումը և ավելի ու ավելի

մեն անկախություն մենք թերեւու հանգամանքն աշտեղ ևս արտահայտվեց յեկեղեցուց կատարելապէս ազատագրվելու ցանկությամբ և, աշտելով, միջին դարերի վերջին քաղաքային դոմաներին մենք գտնուի ենք զգարոցի տերերէն դերում:

Մրան շատ հաճախ նախորդում եր համառ և կատաղի պայքարը դերոցների նախկին հոգևորական շտերերէն դեմ—կապիտուլյար կամ մայր յեկեղեցուց զգարոցի վարեն սխալաբար դեմ, վորը պաշտպանում եր աշտակերաներ ընդունելու և ուսուցիչներ նշանակելու իր քացառիկ իրավունքը, մի իրավունք, վոր ունեւր անսեսական արժեք, վորովհետե հաճախ սխալաբաները licentia docendi (զատաւանդելու իրավունք) տալու և զգարոցներում պաշտոնի նշանակելու համար վորդ ելին վերցնում: Միաժամանակ կտրեւր և նկատել, վոր նման պայքարը յերեք հակայեկեղեցական և հակադեմոքրական բնույթ չեւր կրում: Վեճն աշտեղ վոչ թե կրթության ամբողջ դորը զեկեղեցու տնայամար յեկեղեցու ունեցած իրավունքների մասին եւ, այլ միայն տեղական իշխանությունների զգարոցական իրավասության մասին, և յեկեղեցական բարձրագույն ինստանցիաները սովորաբար աշտեղեցներում, համաձայն միջնադարյան յեկեղեցու ընդհանուր քաղաքականության, վոր ոգնում եր զգարոցին և կրթությանը նրանց բոլոր մեւերում, քաղաքների կողմն ելին պահում: Ընդհանրապէս պետք ե ընդունել, վոր XV դարի վերջին համարյա տասնց զգարոցի քաղաք չեւր մնում և վոր ուսումնորանները հաղվադրու չեյին նույնիսկ մանր տվաններում և դպուղերում, ինչպէս այլ տպացուցեց կենպոյերը Եղատի նկատմամբ: Իսկ տասնց վորեն հետքի վորքոն զգարոցներ են կորել: Այլեւ խուր քաղաքներում միաժամանակ դպություն ունեյին մի քանի զգարոցներ, իսկ նրանց կողքին դեռու շարունակում ելին իրենց դպությունը պահպանել վանքերի և կապիտուլյար զգարոցները: ասենք, զգարոցների այլ հին տիպերն աշտարգեն ինստանկումն ելին սարում:

Վերջապես պետք և հիշատակել, վոր հասարակական զգարոցների կողքին քաղաքներում սկսեցին նաև դարդանալ մասնավոր զգարոցական հաստատությունները, վորոնք ընդառաջեցին ազդարանակության լայն խափերի տարրական կրթության նկատմամբ ունեցած անող պահանջին: Գրադիտության դերամտական զգարոցները (Lese- und Schreibschulen), վոր կատարելապէս մասնավոր մեռնարկություններ ելին և յերկու սեռի յերեխաներին դեւկարդալ ելին սովորեցնում վոչ թե լատիներեն, այլ մայրենի լեզվով, միջին դարերի վերջին հանդիպում են համարյա բոլոր աշէր ընդեռող քաղաքներում, հաճախ նույնիսկ բողական քանակությամբ: Յեղ քաղաքային իշխանությունները վորոշ տեղերում նրանց վրա արգեն ուշադրություն են դարձնում և ի զեկավարություն նրանց հրատարակում են հատուկ հրահանգներ: Այս զգարոցներն, ի տարբերության հին եղիմնական կրթության, հանդիսանում են իսկական մողովդական կրթության սողմերը:

Այսպիսով, հաղիվ թե մենք սխալվենք, ընդունելով, վոր միջին դարերի վերջին բոլոր քաղաքային քիչ թե շատ ունեւր ազդարանակությունն արգեն կարդալ, հաճախ նաև դրել դիտեր: Վրեւակադրական տվյալների քացականության դեպքում տպագրության արող դարդացումը և արտադրության ինքնուրույն աշէր ընկնող ճյուղի վերածվելը կարող են շատ կատարելապէս

րևոր փառա՝ ծառայել Հոգևո այս Հայացքի՝ դա կարող եր տեղի ունենալ միայն դրբի մասսայական պահանջ լինելու դեպքում:

Հայտնի չէ, թե տպագրութիւնն ինչպիսի նկայական դեր խաղաց XVI դարի սկզբի Հոգևոր մեծ շարժումներում: Յեռ կ'իշխեցնէմ Լուսինքնն և Հուստոններն նրանց պատճիւններով: Այն գլխապատույտ արարութիւնը, վորով այդ թերթիկները մի քաղաքից մյուսն ելին՝ անցնում և մասսաների կողմէից մեռցնց-մեռց խլում, կարելի չէ բացատրել միայն նշանով, վոր քաղաքային բնակչութիւնը կարող եր և ուզում եր կարգալ:

(Ծ. Գաւլենի «Исторический очерк развития образования в Германии» գրքից, էջ՝ 21—24

ՖԵՆՈՂԱԿԻ ԴԱՍԽԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ¹⁾

Ապրում են ամբողջ Ֆենոլայների մի քանի վորդներ, վորոնց յոթ տարեկան Հասակից աշտանդ են դառնում, վորդեպի մի փորձված առաջնի դեկամբարութամբ դաստիարակութիւն ստանան, սովորեն սուր և նիզակ գործածել, խիզախորեն միավարել և յուրացնել այն նուրբ կրթութիւնը, վոր պահանջում և իսկական առաջնից...

Ամբողջ նեղ և խնդրուկ սենյակներից Հիմա ամբողջ յերիտասարդութիւնը գնում է պարտել: Յերածիշը դառնից, և սաղարթախիտ լորենու սովորում պարեր են կազմակերպում, վորոնց յերիտասարդներն անձնատուր են լինում իրենց ամբողջ խանդով: Յերզով մայնակցելով Լուսինքնի Հնչյուններին, նրանց լրջան են մտնում, զուլգերն արագ սուրում են, շնչառութիւնն ու ուժերը Հատնում են, շարժերը խառնվում, յերածիշը շարունակ արագացնում է տեմպը... Հանկարծ լորը լղիմացով, կարբվեց...

Գարերը փոխվում են գնաակ նետելու, Հետո՝ ալքակապուկ, պահ-մոտցիկ խաղերով և բռնելախաղով:

Բակի ազատ տարածութիւնը, վոր ընկած է պարտելից դեպի մախ, Հասակացվում է ուղղական վարժութիւններին: Այնտեղ ամբողջ տահմիկ բնակիչների զավակները վաղ տարիներից սովորում են մի վարժեցնել, սուր, վահան և նիզակ գործածել, աղեղից, արքալիտից արձակել, նիզակ նետել: Զարգացնել իրենց մարմնական ուժերը ցատկումով, վազքով, մազլցելով և ուրիշ վարժութիւններով և մեռք բերել ճարակութիւն—աւա Ֆենոլայական ժամանակվա բարձր դասակարգի դաստիարակութիւն գլխավոր խնդիրը: Տարիների Հետ միասին ճրջավազքի, նիզակ նետելու, միավարելու և այլ մարզանքների այս սերը չի նվազում, այլ է՛լ ավելի աճում է, և Հասակավորները Հանույցով անձնատուր են լինում նրանց Հենց այս Հրապարակում: Բայց այդ մարզանքները միայն նախապատրաստութիւն են ավելի լուրջ ճրջումների Համար: Մարտիկներն իրենց ուժն իր ամբողջ փայլով ցույց են տալիս զինախաղերի (տուրնիրների) ժամանակ, անվիհեբութիւնն ու ճարակութիւնը՝ վորտրդութիւն ժամանակ:

¹⁾ Н. Г. Тарасов и С. П. Моравский, Культурно-исторические картины из жизни Западной Европы IV—XVIII в. в.

Մ Ի Զ Ն Ա Դ Ա Ր Յ Ա Ն Հ Ա Մ Ա Լ Ս Ա Ր Ա Ն Ն Ե Ր

ԳՐԻԳՈՐ IX ՊԱՊԻ ԲՈՒԼԼԱՆ ՓԱՐԻՋԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԴԱՍԱԴՈՒԼ
ՀԱՅՏԱՐԱՐՆԻՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԱՍԻՆ, 1231 Թ.

Միջնադարյան Համալսարանները, զանկիւմ պապի Հատուկ Հովանավորութեան առկա, անընդհատ կոչով ելին իջում ախ բազմանքի Հետ, վորտեղ զանգում ելին իրենք: Համալսարանի պայքարի միջոցներէն մեկն եր գաւախտութիւններ կարգաւ զաղարեցնելու Հայտարարութիւնը, մինչև վոր Համալսարանի կողմէն բազմաքն ներկայացրած պահանջները կկատարվէին:

Ստորև քննվում է Գրիգոր IX պապի բուլլան (կննդակը) Փարիժի Համալսարանին, Վորպէս XII—XIII դարերի տեղիէլ ախ:

ՅԵՄԹԵ, պատահի, մեզանից խլեն բնակարանները Հարկադնելու մեր իրավունքը (չափը սահմանելու), կամ յեթե մեզ մոտ բացակայի վորեւե ալլ բան, կամ յեթե մեզանից վորեւե մեկին վորեւե վերապորանք կամ ծանր վնաս Հասցվի, ինչպես, որինակ, մահ կամ Հաշմութիւն, ապա յեթե զուք Համապատասխան դիմումից Հետո 15 որվա ընթացքում չբաժարարվեք, զուք կարող եք զաղարեցնել մեր գաւախտութիւններին ընթերցումը, մինչև վոր մեզ լրիվ լափով չբաժարաքեն: Յեւ յեթե պատահի, վոր մեզանից վորեւե մեկն անորինական մեւով բանտարկվի, ապա յեթե մեր դիմումից Հետո ալլ անարգարութիւնը չվերացվի, զուք կարող եք, յեթե ալլ անհրաժեշտ եք զանում, անմիջապէս զաղարեցնել մեր գաւախտութիւնները:

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԴԱՍԱԴՈՒԼՆ ՈՒՔԱՎՈՐԳՈՒՄ, 1209 Թ.

Ուրեք Վննողների ժամանակագրութիւնը:

Մտաւորարարիկ ալլ նույն ժամանակներում մի ուսանող, վոր Ոջրս վորդում աղատ արվեստներն եր ուսումնասիրում, պատահաբար սղանեց մի կնոջ և, յերբ նա զանվեց մեռած, նա իր փրկութիւնը փախուստի մեջ վորոնեց: Բայց քաղաքի գաւախտը և մյուսները, վոր յեկել ելին Հանցադործութեան վայրը և կնոջը մեռած ելին զտել, սկսեցին մարդասպանին վորոնել ախ բնակարանում, վոր նա վարձել եր յերեք ուրիշներին (ուսանողներին) Հետ, և Հանցադործին չգտնելով, բռնեցին նրա յերեք բարեկամներին, վորոնք մարդասպանի մասին Համարյա թե վոյինել չդիտելին, և նրանց բանտ նետեցին: Մի քանի որ անց, անընդհանր թաղավորի Հրամանով, ի խախտումն յեկեղեցու աղատութեան, նրանց բոլորին քաղաքից դուրս Հանեցին և կախեցին: Այդ բանի շնորհիվ, Համարյա յերեք Հաղար

ուսանողներ, նույնպես և մադիսարաններն ու սքոլարները թողնելն Ոգըստի-
վորդը, և համալսարանում վուլ վոջ չմնաց: Նրանցից վոմանջ զնացին
Գեմբրիլ՝ ազատ արվեստներ ուսումնասիրելու, մյուսները՝ Ռիդինգ զնա-
ցին, իսկ Ոգստիվորդ քաղաքը մնաց զատարկ:

ՄԵԿԼԻԱՍԱՆ ԹԱԳԱՎՈՐՆ ՈԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄ Ե ՓԱՐԻՋԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԴԱՍԱԳՈՒՂ, 1220 Թ.

(Փարիզի համալսարանի ժամանակագրությանց)

1220 Թ. Փարիզում, կարնալայի ժամանակ տեղի ունեցած ուսանողական լուրջ ա-
հադուությանը, և մի քանի ևոյի վերադարձնելն: Քաղաքի իշխանությանները տնօրենիմ
միջոցներ ղթեցին և յերկու ուսանողի ղիխանցին: Նրա Լեանտեքով զտաղուլ հայտա-
բարկնց, և պրոֆեսորներն ու ուսանողները թողնելն քաղաքը, աղեկորվելով Մեմեր, Որ-
լան, Ուլթա և ուրիշ վայրեր, ըստ վորում Մեմերում և Որլանում ինկվիզիցն յերկու
միմյանց Լեա մըցով համալսարաններ: Յնդիպուպան իջուր հրատարակում էր Լեադու-
անքի Լամարեչումը յեկեղեցուց, և համալսարանը յերկու տարի փակ մնաց: Նաազու-
լավոր պրոֆեսորներին և ուսանողներին իր կողմը դրովելու համար տեղիական թաղավոր
Հներիկ II ցիմեց համալսարան հրավերով, վորի Լեանտեքով նրանցից շատերը փոխ-
ղըրվեցին Գեմբրիլ, և աղվիթով տանելից տարվա ընդհատումից Լեա (1214—1220)
Փեմբրիլի համալսարանը նորից աշխատեց:

«Թաղավորից՝ վոցլույն Փարիզի պրոֆեսորներին և ամբողջ կորպու-
րացիային: Սոնարհարար կարեկցելով անաբադար որինքի շնորհիմ Փարի-
զում կրած մեր դժբախտությաններին և աղետներին, մենք, մեր բարե-
պաշտ ողնությամբ, յերկուշուած վերաբերմունքով զեպի տառված և նրա
տուրք յեկեղեցին, ցանկանում ենք վերականգնել մեր դիրքն՝ ազատության
համապատասխան պայմաններում: Ուստի մենք վորոշեցինք հայտնել մեր
ամբողջ կորպուրացիային, վոր յթիև դուք կցանկանաք տեղափոխվել մեր
անդիական թաղավորության մեջ և մնալ դիտական դրադմունքների հա-
մար, ապա այդ նպատակի համար մենք մեզ կարամագրենք մեծ և փոքր
քաղաքներ, և մեծ ալմաններ, վորը վոր դուք ցանկանաք ընտրել, և ամեն
տեսակի հարմար մեռով մենք կնպաստենք, վորպեսպի դուք ազատության և
հանգստության վայելեք, ինչպես վոր այդ համելի յե տառնուն, և մենք
ամբողջովին կընդատալենք մեր կարեքներին:

Վորը և հաստատում ենք մենք, Թաղավորս, Ռիդինգում, 16 Հուլիսի
1220 Թ.՝:

ՓԱՐԻՋԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՍՏԱՏՈՒՏԸ ԴԱՍԱԵՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՐԴԱԼՈՒ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ, 1355 Թ.

Պատախտությանը (յթե չհաղկեց ուսումնական նպատակներով պատգարծող ցի-
պուսները) ուսուցման միակ մեթոդն էր միջնադարյան համալսարաններում: Մական աշ-
հարքը, թե զտախտությանն ինչպես պետք և կորդուլ, ըստ յերևութին յեղել և կատարել
վեների տարվա, ինչպես այդ վկայում է Փարիզի համալսարանի արվեստների ֆակուլ-
տետի տարե ինքնուղ վորումը (1355 Թ.):

Փորձվեցին ազատ արվեստների վերաբերյալ զբոքեր (զատախտու-
թյուններ) կարգադուլ յերկու մեթոդ: Առաջին մեթոդով փիլիսոփայության
մադիսարաններն իրենց ամբիոններից արագ խոսում են, այնպես վոր ուն-

կընդդէմներէ ուղեղը կարող է այդ նաոներն ըմբռնել, բայց մեռքը չի կարող խոստածը գրի առնել: Յերկրորդ մեթոդով մազիտարութենքը խոսում են պանդաղ, այնպէս վոր ունենողները կարող են այդ նաոները գրի առնել խոսողներէ ներկայութեամբ: Այդ յերկու մեթոդներէ մանրակրկիտ ստուգման և փոխադարձ համեմատութեան մասնակ լափալույսը նախալից առաջինը, վորովհետեւ սովորական ուղեղի ընդհանուրութունը, վոր արտահայտում է հասկացողութունները, զարգացածներ կազմելու մէջ, առաջուց մասնանշում է, վոր մեր կարգացածներում ցանկալի յի նմանօրէն նշան: Ուստի մենք բոլորս, վորպէս մեկ մարդ, արժեստի մազիտարութենքս, ինչպէս դաստիարակութեան կարգացողներս, այնպէս եւ չկարգացողներս, վոր հասկացական այս նպատակի համար ելինք հրովիրօմ, հանեցինք հետեւյալ վորոշումը.

Բոլոր դաստիարակները, ինչպէս մազիտարութենքը, այնպէս եւ սքոլարները, միեւնոյն ֆակուլտետում, վորտեղ եւ վոր այդ ֆակուլտետում նրանք կանանսփորտական վորեն գիրք կամ վորեն դասընթաց կարգալու լինեն կամ շարադրման այս կամ այն մեթոդով վորեն հարց զննելու լինեն, պետք է հետեւն կարգալու առաջին մեթոդին, նպատակ ունենալով նրանց ընդունակութիւններէ առաջին լրիվ զարգացումը, այսինքն՝ շարադրելով (դաստիարակութիւնները) մասնանշված յեղանակով, թեկուզ և իրենց ներկայութեամբ վոր վոր չկարողանա իրենց խոսածը գրի առնել: Այս մեթոդի համաձայն պետք է տեղի ունենան գրույցներն ու հարցերի զննութիւնները համաշարաններում, և դրան պետք է հետեւն դաստիարակները նաև մյուս ֆակուլտետներում:

Այս վորոշումը խախտողներին, լինեն նրանք մազիտարութենք կամ սքոլարներ, մենք զրկում ենք իրենց գիրքից մի տարով, վորպէս դաստիարակների, ինչպէս նաև զրկում ենք նրանց պատիւներէց և պաշտոններէց և այն ամենից, ինչով մեր ֆակուլտետն ոգնում է նրանց: Բայց յիթի վորեն մեկը կրկին նման արարքը, ապա մենք առաջին կրկնութեան համար պատիւր դարձնում ենք կրկնակի, իսկ յերկրորդ կրկնութեան համար՝ քառասուսուկում և այլն: Նաև ունենողներին, վորոնք կխառնվեն այս վորոշման կատարմանը և այդ նպատակով կզիմեն զոտոցի, շփոցի կամ աղմուկի կամ շար նետելու, անձամբ կամ իրենց ընկերների կամ աջակիցների ոտանդակութեամբ, կամ վորեն այլ միջոցով, — մենք զրկում ենք մեզ հետ շփույց և հետացում ենք մեր շրջանից մեկ տարով, և յուրաքանչյուր կրկնութեան համար մենք պատիւն տվելացնում ենք յերկու կամ չորս անգամ՝ լիբեում ասածի համաձայն:

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԸ XIV—XV ԴԱՐՆԵՐՈՒՄ

Ձ. Պատուհն

Գերմանական համալսարաններն ընդհանուր առմամբ կառուցվում եյին ֆարիդի համալսարանի որինակով. փիլիսոփայական և աստվածաբանական դիստիպլաններէ համար ֆարիդը միշտ եւ մնում եր վորպէս ամբողջ Արևմտեայն Յեմբրոպայի հոգևոր միտապոլիս:

Ինչ վերաբերում է համալսարանների կառուցվածքին, սահմանադրութեան, ապա նրանք հանդիսանում են ուսուցիչների և ուսանողների ազատ

կորպորացիա վորոշ արտոնություններով, վոր շնորհել եր աշխարհական և հոգևոր իշխանությունը: Universitas անունը նրանց վորակում է վորպես կորպորացիա. studium generale անունը—վորպես ուսումնական հաստատություն ունիվերսալ ծրագրով. studium privilegiatum—ազատագրված դպրոց—անբաժին ընդգծում և այն առավելություններն ու արտոնությունները, վորոնցով նրանք ոգտվում են: Այս վերջինները վերաբերում են, գլխավորապես, յերկէ բանի: Նախ՝ համալսարաններն իրավունք ունեն սովորեցնելու, ստուգումներ կատարելու և baccalaureus, magister, կամ doctor աստիճանները տալու: Այս իրավունքը նրանց, սովորաբար, շնորհում և հոգևոր իշխանությունը, Հռոմի կուրիան, Յերկրորդ՝ նրանք ինքնավարություն ունեն, այսինքն՝ իրենց կանոնադրություններն ու կանոններն իրավունք ունեն իրենց մշակելու: Յերրորդ՝ իրենց անդամներին իրենց են դասում, վորոնք հանված են սովորական դատարանի իրավասությունից. բացի սրանից, նրանք ազատվում են ինչ հարկերից և տուրքերից. այդ իրավունքները նրանց շնորհում են սերբիտորիալ կամ քաղաքային իշխանությունը:

Այդ իրավունքներն իրադրոնելու համար միջնադարյան համալսարանն ուներ կրկնակի կազմակերպություն: Ուսումնական գործը վարելու, դասախոսությունների և քննությունների համար նա բաժանվում եր ֆակուլտետների, վորոնք չորսն՝ եյին՝ յերեքը մասնագիտական—աստվածաբանական, իրավաբանական, բժշկական — և մեկը՝ հանրակրթական, facultas arthum, վորտեղ իրենց համար նոր տեղ դասն էին artes liberales. Այս վերջին ֆակուլտետը, վորպես ստորին, միջանկյալ դիրք է զբաղում մասնավոր դպրոցների, վորոնք սահմանափակել են իրենց ծրագրերը, հասցնելով այն մինչև միայն լատիներեն լեզվի ուսումնասիրությունը, և բարձր ֆակուլտետների պրոֆեսիոնալ-գիտական դասընթացների միջև: Յուրաքանչյուր ֆակուլտետի գլուխ կանգնած է ընտրովի ղեկավար: Ֆակուլտետի, վորպես աջգլխին, գլխավոր խնդիրն եր կազմակերպել և բաշխել դասախոսությունները, կազմակերպել դիսպուտներ, կատարել ստուգումները և բաժանել դիտական աստիճանները: Մագիստրոսի աստիճան հատկացնելը միաժամանակ հանդիսանում եր դասառավական կորպորացիայի ինքնավարման ակտ, վորովհետև մագիստրոսի կամ դոկտորի տիտղոս ստացողին իրավունք եր տալիս ամբար ֆակուլտետում հանդես գալու վորպես դասախոս: Ասենք, այստեղ սովորաբար զբաղվում եր այն կապը, վոր համալսարանի դիտնական կորպորացիան կապում եր յնկեղեցու, վորպես ամեն մի դիտության ղեկավարին վեհապետի հետ. հոգևոր բարձրաստիճան անձերից մեկը նշանակվում եր համալսարանի կանցլեր և ավելի կամ նվազ չափով ձևական մասնակցություն եր ունենում էլիցենցիաներն տալու հարցում, վոր դասառնակելու իրավունք եր տալիս:

Ինքնավարության և դատարանի իրավունքն իրադրոնելու նպատակներով universitas-ը բաժանվում եր ռադլերին, վորոնց կազմի մեջ մտնում են նաև ուսանողներն ըստ իրենց ծագման: Այդպես ընտրում են իրենց ներկայացուցիչներին (procuratores) և ունեյին իրենց սեփական պանծարկողները: Ամբողջ համալսարանի գլուխ կանգնած եր ընտրովի ղեկավարը: Հաճախ ղեկավոր եր ընտրվում ազնվատոհմ ծագում ունեցող վորեւ ուսանող. նրան արվում եր այդ պաշտոնի հետ կապված բոլոր պա-

տիմեքն ու ծախեքը, իսկ զորքերը փաստորեն վարում էր այն ժամանակ համալսարանի վորեն ավելի հին տեղում: Սակայն գերմանական համալսարաններում շատ շուտով ազդեցը համարյա բոլորովին մեռան. նրանց այստեղ հենց սկզբից արհեստական էին և ընտանորեն առաջացած այն կորպորացիաները չէին, ինչպես Ֆրանսիական և իտալական համալսարաններումն էին:

Դասավանդությունը փակված էր հաստատուն սահմանված մեկերի մեջ: Գաղափարների բովանդակությունն իսկ ելական գծերով մեկ ընդմիջատրված էր գրոցի: Ամենուրեք նրանց հիմքում գրված էին այն գրքերը, վորոնք կանոնական նշանակություն ունեին: Աստվածաբանական ֆակուլտետում նորմաները աված էին սուրբ գրքով և յեկեղեցական զոգմայով. միայն մեկնությունը, սխառեմատիզացիան և պատճառաբանման յեղանակը անհասական մաքի համար վորոշ ազատություն էին տալիս: Իրավաբանական ֆակուլտետում դասախոսությունները բովանդակությունը նույնպես խիստ նորմալորված էր. յեկեղեցական իրավունքը ուսումնասիրվում էր յեկեղեցական ժողովների և հռոմեական կուրիայի canones et decreta-ներով. հռոմեական իրավունքը՝ Հուստինիանոսի կոդեքսով. այստեղ էլ գլխավորը ինտերպրետացիան և սխառեմատիզացիան էր: Յերկու ցածր ֆակուլտետներում սուրեկալով մասնագությունը զույց և մի փոքր ավելի շատ էր ազատություն տրվում, բայց այնուամենայնիվ՝ այստեղ էլ կար վորոշ ընդունված ուսմանք, վոր շարադրված էր հավանություն գտած գրքերում: Հիպոպիկրատի և Գալենի ատեղծագործությունները թեղական ֆակուլտետում, Արիստոտելինը՝ փիլիսոփայական ֆակուլտետում յուրատեսակ կանոն էին, այնպես վոր նրանց բովանդակության ուսումնասիրությունը կաղմում էր գիտական գրադմունքների իսկական առարկան:

Բովանդակության պարզորոշությանը համապատասխանում էր նաև միջնադարյան համալսարանական դասավանդության մեք: Բոլոր չորս ֆակուլտետներումն էլ այդ մեք միևնույնն էր՝ դասախոսություններ և դիսպուտներ: Դասախոսություններն (praelection) այն ժամանակ գիտություն մի վորեն բաժին սխառեմատիկ շարադրանքը չէին հանդիսանում, ինչպես վոր այժմ են, բայց և միտամանակ դա գրքից կատարված պարզ թելադրություն չէր. մեք գործն այնպես պետք և պատկերացմենք, թե պրոֆեսորը բացատրում և ամփոփում էր այն գրքերի տեքստը, վորոնք զանգվում էին ուսանողների մեռքին: Ուստի և միջին դարերում գիտական գրականության յերկու գլխավոր մեքերը հանդիսանում էին commentatio-ները և summa-ները: Դիսպուտների նպատակն էր՝ սովորեցնել ուսանողներին աղատ կերպով անորենելու դասախոսությունների ժամանակ նրանց հաղորդած և, զույց, կոնպեկաներով անպիր արած նյութը: Որինակ, ահա թե ինչպես էին կատարվում մագիստրոսական դիսպուտները, վորոնց կորպորատիվ մասնակցություն էր ունենում ամբողջ ֆակուլտետը՝ մագիստրոսները և ուսանողները: Մագիստրոսներից մեկը զնում էր թեգիսները. ներկաներն այդ թեգիսները հերթով հերքում էին (arguere) տրամաբանորեն կաուցված փաստաբեկումներով. իսկ դիսպուտատորի խնդիրն և ջանքարիսկ այդ փաստաբեկումները, ապացուցելով կամ նրանց ներքին տրամաբանական սնանկությունը, կամ ընդհանուրի կողմից ընդունված սկզբունքների հետ ունեցած նրանց հակասությունները: Ուսումնական

ընույթ կրող գիտականներում ուսանողները վարժվում էին այդ նույն յերկու բաներում՝ դրույթների պաշտպանության և հերքման մեջ, զոր, իհարկե, մտքի ակտիվության զարգացման համար շափազանց նպաստակա մար յեղանակ էր հանդիսանում և գիտելիքները միշտ պատրաստ ունենալու սովորություն էր զարգացնում։ Դիսպուտները զստախոսությունների համար սանձրածելու լրացումն էին հանդիսանում, վորոնք միայն պատսիվ ըմբռնումն էին պահանջում։

Ուսանողն իր ընտրած ֆակուլտետի դասընթացն անցնում էր խիստ առճամոված կարգով։ Վորպեսզի իրավունք ունենար նշանակած ժամկետն անցնելուց հետո քննության ներկայանալու, նա պետք է սահմանված հաջորդականությամբ լսեր վորոշ ճոժակությամբ զստախոսություններ և ժառանկյեր վորոշ թվով գիտությունների։ Առաջին քննությունը նրան տալիս էր առաջին գիտնական աստիճանը՝ բակկալաւրի (baccalaureus) կոչումը։ Հետո նորից վորոշ զստախոսություններ և մարզանք գիտականների ժամանակ և նոր քննություն, զոր գիտնական բարձր աստիճանը, բաղադրուսին, magister, աստիճանը, կամ դասաւուսի, doctor-ի աստիճանն ստանալու իրավունք էր տալիս (magister տեղմինը հաճախ դործ էր անվում ցածր ֆակուլտետներում, doctor տեղմինը՝ բարձր ֆակուլտետներում)։ Քննություններ տալը և աստիճան ստանալը, ժամանակով facultas artium-ում, սովորաբար կատարվում էր միանգամից մի ամբողջ խումբ ուսանողներով, և բոլոր ֆակուլտետներում կատարվում էր մեծ ցերեմոնիաներով, ինչպես նաև զգալի ծախսերի հետ էլին կապված։ Պետք է նկատել, զոր բոլոր քննությունները զուտ ակադեմիական ընույթ էին կրում, և բոլորովին՝ պրոֆեսիոնալ։ զա ստույգումն լեր այն բանի, թե մարդը պիտանի յե այն կամ այն պաշտոնի համար։ Վոչ մի հատուկ իրավունքներ չտալով, այդ աստիճանները միայն վկայականի նշանակություն ունեյին, վոր ապացուցում էին, թե այդ մարդը համալսարանական դասընթացն անցել է և միայն այն համեմարարականն էին հանդիսանում, վոր պարունակվում էր հենց այդ փաստի մեջ։ Մասնավորապես սա վերաբերում է նաև հոգևոր պաշտոններ ստանալուն, վորոնք այն ժամանակ գիտնական մարդկանց համար համարյա միակ նյութական ապահովություն էին հանդիսանում։ զրա համար համալսարան ավարտելը և աստիճան ստանալը վոչ սանձրածելու նախապայման էին հանդիսանում, վոչ էլ քիչ թե շատ հաստատուն յերաշխիք, ինչպես այդ ներկայումս և։

Միջնագարյան գիտական կարչերան կարելի յե մասնավորապես պատկերացնել մի առաջինի սխեմայով։ Ապագա գիտնականն ամենից առաջ փոքր հասակում անցնում է կապիտուլյար, վանական կամ քաղաքային զգրուցի դասընթացը, վորտեղ սովորում է կարգաւ, դրել, հաշիվ և լատիներեն լիզու։ Տասնինը տարեկան հասակում նա զնում է վորեն համալսարան, վորտեղ նրան գիմաւորում են վորպես բիակն (deanus) պատանու, շտաւում են (depositio) և, վերջապես, ստիպելով յենթաթիվել՝ բաժնականաւափ ընկերական ծաղր ու ծանակի, ընդունում են համալսարանական կորպորացիայի շարքերը։ Սակայն հաճախ այնպես էր լինում, վոր համալսարան մտնում էին ավելի ջահել հասակում։ ալդպիսի տղաների համար, վորոնք զեռես կարիք ունեյին տարրական դասավանդման, համալսարաններին կից հաճախ կազմակերպվում են paedagogia, այսինքն՝ հանրակա-

ցարան ունեցող դպրոցներ, վորոնք գտնվում էին Համալսարանական իշխանությունների իրավասության տակ: Սովորաբար, յնթաստարգ ուսանողը մերժավոր աշակերտ էր մտնում արտասիրական ֆակուլտետի մի վորակե մադիստրոսի մոտ: Նա ապրում է collegium-ում նրա հսկողության տակ՝ Համալսարանական շենքում, կամ Ջրուբայում (bursa), վոր պահում է մադիստրոսը Համալսարանի հսկողության տակ: Այսպես նա մի յերկու տարի դասախոսություններ է լսում, մասնավորապես Արիստոտելի տրամաբանությունից և ֆիզիկայից, մասնակցում է ֆակուլտետային դիսպուտներին և դրանց նախապատրաստական վարձություններին, դրա հետ միասին կատարելագործվում է լատիներենում և, վերջապես, Հանդուսթյամը բռնելով առաջին ֆնուսթյունը, դառնում է ազատ դիստությունների բակալաւիբ (baccalaurius artium): Վորպես այդպիսին նա յերկու տարի էս դասախոսություններ է լսում Արիստոտելի բարձրագույն գրքերի, Հոգեբանության, մետաֆիզիկայի, բարոյագիտության և քաղաքականության մասին, ուսումնասիրում է նաև մաթեմատիկա և տիեզերագիտություն, միաժամանակ, վորպես պրոֆեսորի ոգնական, մասնակցում է դասավանդության և դիսպուտներին և իր կյանքի 20 կամ 21-րդ տարում տալիս է յերկրորդ ֆնուսթյուն՝ magister artium-ի աստիճանի Համար: Հիմա նա սկսում է ինքնուրույն կերպով դասախոսություններ կարդալ և դիսպուտներ կազմակերպել: Հաճախ նույնիսկ նրան պարտավորեցնում են առնվազն յերկու տարի դասավանդել ֆակուլտետում և այդպիսով docendo discere (սովորեցնելով սովորել): Սրան զուգընթաց, նա վորպես Scholaris կարգ է անցնել բարձրագույն ֆակուլտետներից մեկի՝ իրավաբանական կամ աստվածաբանական (ինչ վերաբերում է բժշկական ֆակուլտետին, ապա նա միշին դաբերում, զոնե Գերմանիայում, Համարյա վու մի դեր չի խողում) ֆակուլտետի դասընթացը: Իր ընտրած բարձրագույն ֆակուլտետում, նա նորից նույն կարգով մի քանի տարուց հետո հասնում է բակալաւիբի և դոկտորի աստիճաններին: Հետո նա կամ մնում է Համալսարանում վորպես դասախոս, վորտեղ նա կարող է մնալ բերել վորեւէ նվիրաբերությունից ստացվող յեկամուտներով ապահովված սեղ կոլեգիայում կամ կանոնիկոստում, կամ թե ստանձնում է վորեւէ յեկեղեցական պաշտոն: յեկեղեցական բարձր պաշտոններ ստանձնելիս, կամաց-կամաց սովորություն էր դարձել պահանջել վորոշ Համալսարանական դիմանական աստիճան: Բայց ինքնուրույն Հասկանալի չէ, վոր այս դիտական ուղին մինչև վերջը բոլորը չէին անցնում: Մեծ մասն, ընդհանրապես, իրենց ուսման մեջ facultas artium-ից դնել չէին անցնում: Անկեղծորեն կենից ափելին թողնում էր Համալսարանն առանց վորեւէ աստիճան, թեկուզ նույնիսկ baccalaurius artium-ի աստիճան, աստիճալու:

Ահաբանելու է մասնաձեւը նաև մի գլին միջնադարյան Համալսարանի կառուցվածքում: Նրա ամբողջ էությունը վրա ընկած է յեկեղեցու կնիքը, վորով և պաշտամավորվում է նաև նրա ունիվերսալ ու ինտերնացիոնալ բնույթը, իզուր չէ, վոր Համալսարանն ամբողջովին անել է, զոնե Գերմանիայում, յեկեղեցական հողի վրա, Հոռմի դահի Հովանավորության տակ: Յեկեղեցու ուսմանը վորոշում է նրա դասավանդումը: յեկեղեցու լեզուն դառնում է նաև նրա լեզուն: Համալսարանի բոլոր անդամները, ուսանողներն ու պրոֆեսորները, իրենց ստանը Համարյա միշտ այս կամ այն

կերպ կապված են յեկեղեցուց ոմայցված յեկամուտներին: Յեվ կաֆեդրաների համար վորպեն ազաւոգություն ծառայում են, դոնե զերմանական համալսարաններում, գլխավորապէս կանոնիկոսների պաշտոնյաները՝ առանց պաշտոնաւոյրում ապրելու պարտաւորության: Համալսարանների ինտերնացիոնալ բնույթի հետ, վորը նրանց յեկեղեցու և վանական որդեաների հետ ազգակից և դարձեալ, սերտ կապված են միջնադարյան գիտնականների և ուսանողների փոխորությանն ու ամենուրեքությանը: Ամենից առաջ զերմանական ուսանողների մաստաքական ուխտադնացության վայր հանդիսանում են ֆրանքիական և իտալական համալսարանները, վորոնք այն ժամանակ մերոնցից ափելի կուլտուրական և նուրբ էյին համարվում: Բայց միջնադարյան ուսանողն ընդհանրապէս չափազանց շարժուն է. ուսանողական պրոլետարիատը, վոր շարունակ տեղից-տեղ, յերկրից-յերկիր և թափառում, ուրախ ու անհոգ, բայց մուրացկան և անպատկառ, յերբեմն-յերբեմն աղաքանակչության համար կոտորալով ցավ ու շարիք եր հանդիսանում:

(Ճ. Գաուլենի գրքից՝ «Исторический очерк развития образования в Германии», перевод под ред. Черанского, стр. 28-31.

Թումա Ավդինացի

ՀԱՏՎԱԾ «ԳՈՒՄԱՐ ԱՍՏՎԱՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ» («Summa Theologica») ԳՐՎԱՆՔԻՑ

Հատոր I, հարց 16-րդ

Բաժին I.

ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՃԵՄԱՐՏՈՒԹԵՈՒՆ ԱՐԴՅՈՒՄ ՄԻԱՅՆ ՄՏԳՈՒՄ ԴՈՅՈՒԹԵՈՒՆ ՈՒՆԻ

1. Ըստ յերևութին, ճշմարտությանը միայն մտքում չէ, վոր գոյություն ունի, այլև գլխավորապէս իրերում: Վորովհետև ճշմարտության նման սահմանումը, ըստ վորի ճշմարիտ է այն, ինչ վոր կարելի չէ տեսնել, սուրբ Ավդուսարինոսը մերժում է, վորովհետև, ասում է նա, այդպիսի բնորոշումով յերկրի ընդերքում թաղված քարերն իսկական քարեր չէյին լինի, վորովհետև նրանց անտեսանելի չեն: Նա մերժում է նաև ճշմարտության այսպիսի սահմանումը. «Ճշմարիտ է այն, ինչ վոր այնպես գոյություն ունի, ինչպես վոր այն թվում է նրան համալողին, յեթև նա ունի կամք և ընդունակություն նրա մասին գիտելիք մեռչ բերելու համար»: Վորովհետև, ափելացնում է նա, սրանից կրղխեր, թե վորինչ ճշմարիտ չէր լինի, յեթև չլիներ վոչ վոք, վոր կարողանար հանաչել այն: Նա ճշմարիտն այսպես է սահմանում. «Դա այն է, վոր գոյություն ունի: Ըստ յերևութին սրանից բղիւում է, վոր ճշմարտությանը գոյություն ունի իրերում և վոչ թե մտքում:

2. Բացի դրանից, այն բոլորը, ինչ վոր ճշմարիտ է, այդպես է շնորհիվ ճշմարտության: Յեթև ճշմարտությանը գոյություն ունի միայն ճշտութեւ, ապա պետք է ճշմարիտ համարել այն բոլորը, ինչը վոր համարում

են զորպես աղպիսին: Սա յե հին փիլիսոփաների սխալը (Aristot., Metaph., XI, 6 և IV, 19 և հետևյալները), զորոնք ստում եյին, թե ճշմարիտ և այն բոլորը, ինչ զոր թվում և աղպես: Սրանից նույնպես կարող եր բղխել, թե յերկու հակասական ճշմարտություններ կարող եյին միասնակ և միեւնոյն ժամանակ ճշմարիտ լինել, զորովհետև տարբեր մարդիկ կարող են ճշմարիտ համարել այն բաները, զորոնք միմյանց հակասում են:

3. Նայած թե վերև եր գոյություն ունի կամ գոյություն չունի, նրա մասին կազմած պատկերացումը սխալ և կամ ճշմարիտ, ինչպես ստում և Արիստոտելը (Categoriae, c. 1): Ուրեմն, ճշմարտությունն ավելի շատ իրերի մեջ և, քան թե մաքում:

Բայց կա և այս պնդումի հակառակը. Արիստոտելն ստում է, թե ճշմարիտն ու սխալը գոյություն ունի զոչ թե իրերում, այլ մաքում (Metaph., lib. VI, 8):

Նկ. 11. Քեմս Ազգային:

Սրան պիտի պատասխանել, թե ինչպես վոր բարիքը մի նպատակ է, զորին ձգտում և հրապույրը, այնպես ել ճշմարիտը մի նպատակ է, զորին ձգտում և ինտելլեկտը: Բայց հրապույրի և ինտելլեկտի միջև, ցանկության և իմացության միջև գոյություն ունի անպակի տարբերություն, զոր իմացությունը գոյություն ունի համապատասխան այն բանին, զոր նախելի ստարիկան գոյություն ունի իրեն նախադր սուբյեկտում, մինչդեռ ցանկությունը գոյություն ունի այն սուբյեկտի հակման համապատասխան:

վորը ձգտում է ցանկալի որոշակաւ: Յեւ, այսպիսով, ցանկութեան նպատակը, այսինքն՝ բարիքը գտնվում է ցանկացված առարկայի մեջ, այնինչ, իմացութեան նպատակը, կամ ճշմարիտը, գտնվում է մտքում: Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր բարիքը գոյութիւն ունի առարկայի մեջ Համաձայն այդ առարկայի գեղի հրապույրն ունեցած Հարաբերութեան, և նշան այնպես, ինչպես վոր շնորհիվ դրան բարիքի հիմքը մեկից մյուսին է անցնում, այնպես վոր հրապույրի մասին ասում են, թե նա բարիք է (կամ լավ է), վորովհետեւ նա թույլ է տալիս դրդովել այն արտաքին առարկայի բարիքով, վոր ներգործում է նրա վրա, — այնպես էլ, քանի վոր ճշմարտութեան շնորհիվ ներգործականութեան, վոր գոյութիւն ունի նրա և նրա կողմից լոճրոնվող իրի միջև, գտնվում է մտքում, անհրաժեշտորեն հետևում է, վոր ճշմարտութեան հիմքը մտքից տարանջատվում է իր կողմից անաշխոյ իրի վրա, այնպես վոր այդ իրը կոչվում է ճշմարտութեան այն Հարաբերութեան Համապատասխան, վոր նա ունի մտքի հետ: Բայց լոճրոնվող (կամ մտքով ներմշտնվող) իրը կարող է Հարաբերութեան մեջ լինել (կամ կապ ունենալ) զինքնարեքարք, յերբ նրա գոյութիւնը կախված է մշտքից: Իրը պատահական Հարաբերութեան մեջ է նրա հետ, յեթե միայն կարող է նրա կողմից անաշխոյ: Այնպես, ասում զինքնարեքարք Հարաբերութեան մեջ է այդ տունը կառուցող անարարապետի մտքի հետ, բայց նա միայն պատահական Հարաբերութեան ունի գեղի այն մարդկանց միտքը, վորոնցից նա կախումն չունի: Բայց յերբ ցանկանում են վորեւէ իրի մասին դատողութեան անել, ապա հինգում են վոչ թե այն բանի վրա, ինչ վոր նրա մեջ պատահական է, այլ ավելի շուտ այն բանի վրա, ինչ նա ինքնին Հանդիսանում է: Հետևարար, ճշմարիտ պիտի Համարել ամեն մի իր, վորը բացարձակորեն Հարաբերակցութեան (Համաձայնութեան) մեջ է այն մտքի հետ, վորից նա կախումն ունի: Սրանից էլ՝ ճշմարիտ են ամսվանում արվեստի այն յերկերը, վոր Համապատասխան են մեր մտքին: Ըճմարիտ ասւն է այնպիսի ասւնը, վորը կատարելապես արտահայտում է նրան կառուցող անարարապետի միտքը: Ըճմարիտ խոսք է այն, վորը լավ արտահայտում է այդ խոսքն արտասանող մարդու գաղափարը: Նույնպես էլ բնութեան էյակները մասին են ասում, թե նրանք ճշմարիտ են, յեթե նրանք վերարտադրում են նմանութեան այն տեսակների հետ, վոր գոյութեան ունեյին աստվածային մտքում: Քարի մասին ասում են, թե նա ճշմարիտ է (կամ իսկական է), վորովհետեւ նա այնպիսի բնութեան ունի, վոր Համապատասխանում է, մինչև նրա ստեղծվելը, աստվածային մտքի կողմից նրան Հատկացրած բնութեան: Այսպիսով, ճշմարտութեանը նախ և առաջ պարունակվում է մտքում, 'յերկրորդ' իրերում, այնքան, վորքան նրանք վերարեքարք են մտքին, վորպես իրենց սկզբնապատճառին կամ սկզբունքին:

Ֆրենսիս Բեկոմ

ՍՊՈՂԱՍՏԻԿ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

I

Մենք չենք կարող դարձանալ, վոր մարդկությանն արժանի մեծ դյուտերը հանրածանոթ չդարձան, յերբ մարդիկ չնչին և մանկական դրադմունքներով բավարարվում կամ նույնիսկ հանույժ եյին ստանում. զեռ ափէին. նրանք կարծում եյին, թէ այդ դեպքում նրանք ինչ-վոր մեծ նպատակ են հետապնդում կամ նույնիսկ հասնում են ինչ-վոր մեծ նպատակի:

Յեզ աշխարհ չղեկաց և անել այն, վոր բնագիտությունը բոլոր դարերումն էլ ծանր հակառակորդների յն հանդիպել, վորոնց հետ զժվար եր դարձ անկենալ. յես ի նկատի ունեմ անհավատաւթյունն ու կոչը և անշարժութիւնը քննարկութեանը կրոնի մեջ: Վորովհետեւ մենք զիտենք, վոր հին հույների մեջ այն մարդիկ, վորոնք այն ժամանակվա մարդու գեղեւտայդ բանի համար չհարմարեցված ականջներէ առաջ առաջին անգամ քոց արին շանթի և փոթորկի քնական պատճառները, մեղադրվեցին աստվածների նկատմամբ անորինութեան մեջ: Ափէի լազ չեյին վերարելում նաեւ զբնութեան յեկեղեցու հայրերը նրանց նկատմամբ, վորոնք ամենահամոզեցուցիչ ապացույցներէ հիման վրա (վորոնց հիմա վոչ վոք կասկածի չի յենթարկում) պնդում եյին, թէ յերկիրը կլոր և, և վորոնք, հետեւաբար, ընդունում եյին հակառակների դոյութիւնը:

Նույնիսկ իրերի ներկա դրութեան ժամանակ դատողութիւնները բնագիտական յերեւոյթների մասին ափէի ու ափէի զժվար և վտանգավոր են դառնում, շորհիվ սքոլաստիկ-աստվածաբանների դուժարային շարադրանքի (աստվածաբանութեան), վորոնք աստվածաբանութիւնն ըստ իրենց հայեցողութեան սխառմէի բերելով և նրան գիտական ձեւեր տալով, կրոնի կոթիւնը, նրան անհամապատասխան հարաբերութեամբ, խառնեցին Արիստոտէլի զժվարմբոնէի փիլիսոփայութիւնը, վոր մշտական վեճերի առիթ և սալիս:

Նորից դպրոցների, համալսարանների և ուրիշ նման հաստատութիւնների, վորոնք կոչված են գիտական մարդկանց և գիտութիւնների մշակման համար, սովորութիւններում և վորոշումներում ամեն ինչ այնպիսի դրութեան մեջ են, վոր խանգարում են գիտութիւնների առաջընթացութեանը, վորովհետեւ ընթերցանութիւնն ու վարժութիւնն այնպես են դասավորված, վոր հազիվ թէ ուղեղն ի գիտակի լինի մտածելու կամ խորհրդածելու մի այնպիսի բանի մասին, վորը դուրս և դալիս մտքերի սովորական շրջանակի սահմաններից: Իսկ յեթէ, թերեւ, մեկ կամ յերկու մարդ հանգդենն արտահայտելու իրենց մտքի ապատութիւնը, ապա արդ հոսման նախազգի միայն իրենցով, վորովհետեւ նրանք ուրիշների հետ ընկերակցելուց վոչ մի ոգուտ չեն ստանա: Յեզ յեթէ նրանք այդ համոզմունքների մեջ հաստատուն կլինեն, ապա նրանց կայունութիւնն ու նրանց հայացքների լայնութիւնը կարող են նրանց բավականաչափ գնաւել իրենց բարե-

կեցությանն ստեղծելու գործում: Վերսկզևս աշխարհի մարդկանց ուսմունքը շղթաներով կապվում են հասուկ գրողների յերկերին, և յեթե վորեւ մեկը կհանդգնի շահամատենել աշխարհի ճշմարտությանը, ապա նա խելուն, վորպես ապտամբ և հեղափոխական միտք, յենթարկվում և հարձակման:

(«Новый ограном» кн. I, афоризм 89—90, перевод проф. И. Д. Виноградова).

II

Այլասերված գիտնականության աշխատանքն իշխում էր սքոլաստիկների մեջ. ունենալով սուր և ուժեղ միտք և առատ ժամանակ, նրանք կարող էին միայն շատ քիչ զանազանակերպել իրենց ուսմունքը: Նրանց միտքը պարփակված էր մի քանի հեղինակների (պլատոնական իրենց վրա իշխող՝ Արիստոտելի) նեղ աշխարհում, ճիշտ այնպես, ինչպես վոր իրենք փակված էին վանքերի կամ ուսումնական հաստատությունների խցերում. նրանք համարյա չգիտեին վոչ բնության պատմությունը, վոչ մարդկության պատմությունը, և նրանց ուղեղը քանակապես սահմանափակ նյութից, բայց սրամտության անընդհատ լարումով, աշխատասիրությամբ սկսեց հյուսել այն գիտական վոտայանք, վոր մենք գտնում ենք նրանց յերկերում: Չե՞ վոր մարդու սրամտությունն ու քանականությունը, յեթե նա մշակում և առանձն ստեղծագործությունների հայեցողությունից առացած նյութը, հարմարվում և մի առարկայի, վորը նրա առաջ վորոշ սահմաններ և դնում. բայց յեթե նա ինքն և իր որակալը և ամեն ինչ առնում և իր ներսից, ինչպես սարդը վոտայանաթելերը, այն ժամանակ նա աշխատանքն անվերջ է, այն ժամանակ նա հյուսում և գիտնականության վոտայանք, վոր ապշեցնում և հյուսվածքի նրբութամբ, բայց վորն երևան չե և անորոշում և:

(Յիբուտ և ըստ Մանրի «История педагогики» т. I, пер. З. Райх).

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐԻ ՎԵՐՋԸ ՅԵՎ ԱՆՑՈՒՄԸ ԴԵՊԻ ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

Գ Լ Ո Ւ Ն Կ

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՀՈՒՄԱՆԻԶՄԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐԱՇԻՋԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՐԵԱՆԵՐՆ ՈՒ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Գ. Գ. ՄԻՇՈՒԼԵՎ

Առաջ ամեն մի կրթության ալֆան և ոմեգան համարվում էր լատիներեն լեզվի ուսումնասիրությունը, այն էլ գլխավորապես ձեռագրի կողմից, և Արխատուելի մի քանի գրվածքների ծածմումը (Ստիկայի, Պոլիտիկայի, Պոետիկայի)։ Արխատուելի գրվածքները հունարեն լեզին կարգացվում, այլ լատիններեն թարգմանությամբ և այն էլ վոչ թե ամբողջությամբ, այլ հատվածներով, խնդրված բազմաթիվ մեկնություններով, վորոնք բուն տեքստն ամբողջովին ծածկում են։ Այդպես էր, ընդհանրապես, միջին դարերի կրթության բնույթը։ Վերածնության դարաշրջանն այդ տեսակետից աչքի ընկավ ամենամարմատական փոփոխություններով։

Նախ՝ լատիններեն լեզվին ավելացավ նաև հունարենը, վորի ուսումնասիրությունը, ինչպես տեսանք, միջին դարերում անհետացել էր համարյա ամբողջ Արևմտյան Յուրոպայից։

Սակայն եյականը վոչ այնքան այն էր, վոր դպրոցական կրթությունը հարստացավ գիտության մի նոր բնագավառով, նոր առարկայով, վորքան այն, վոր փոխվել էր ամբողջ դասավանդման վորդին, նրա ընդհանուր կողմնորոշումը։ Թեև այդ դարաշրջանի հույնագիր գործիչ Սենաս Սիլվիուսը, հետապալում Պիոս II պապը, իր հայտնի երկու գում՝ «De Librorum Educatione»^{*)}, արտահայտելով իր ժամանակակիցներից շատերի կարծիքը, ստում է, թե քերականությանը չմի գուռ է, վոր տանում է դեպի ամեն մի գիտության կամ կրթության, այնուամենայնիվ ինքը և այն ժամանակվա ուրիշ նշանավոր մարդիկ անհրաժեշտ էյին գտնում ծանոթացնել պատանեկությանը, գլխավորապես, կլասիկ հնության գրական

ՆԳ. 12. Վատարեն զս ձեռքեր.

*) Այդ փոքրիկ ժանկավորական երկուգը փառարեն մի նամակ է, վոր խորհուրդներ է դարձնակում Ձեխիայի և Վնդերոյի դասանի Թաղավոր Վադիլուվի (1450) դաստիարակության վերաբերյալ։

յերկերին և այն ել ամենարագմազան յերկերին: Կորուսող եր տրվում կարգալ լատիններեն լեզվով Կիկերոնին, Վիրգիլիոսին, Տիտոս Լիվիոսին, Սալլուստին, Կվինտոս Կուրցիուսին, Լորացիոսին, Կվինտիլիանոսին, Ուլիզիսին, Տերենտիուսին, Յուվենալին. հումարեն լեզվով՝ Հոմերոսին, Հեդիոգեսին, Քսոփոսին, Պլատոնին, Արիստոտելին, հունական վոդյերգականերին և պատմարձաններին: Առանձնապես կարևոր և մասնանշել, վոր նման խորհուրդները լոկ ցանկությունները չեյին մնում, այլ իրականացվում էյին իսկական դպրոցական կյանքում:

Տարբեր կլասիկ հեղինակների հենց նոր տված թվարկումը մենք փոխ ենք տեսլ Բրունի Դարեցցոյի «Գրականության ուսումնասիրության մասին» («De Studiis et Litteris») հարսնի մանկավարժական դրվածքից, վոր համարունը դրված և մոտ 1405 թ. և իր մեով մի նամակ և՛ ուղղված մի քարձր աղնվատուն և յերիտասարդ իտալուհու՝ Բապտիստա Մալատեստային, Ուրբինո դքսի դստերը: Դա մի ավելորդ անգամ ընդգծում և այն, մեր ուսումնասիրած դարաշրջանի համար չափազանց կարևոր և բնորոշ, հանդամանքը, վոր մեր նկարագրած մտավոր շարժման մեջ կանայք — և այն ել չափազանց աղնվատուն կանայք—ամենադործույնյա մասնակցություն ունեյին:

Յեղբափակելով իր նամակը, Բրունին հետևյալ կերպ և արտահայտվում.

«Այն քարձր կրթությանը, վորի մասին յես սկզբում խոսեցի, կարող և հասնել միայն նա, ով շատ և տեսել և շատ և կարողացել: Ահա թե ինչու պեսք և ուսումնասիրվին հնության և՛ րանաստեղծները, և՛ պատմարձանները, և՛ հետադրները, և մյուս գրողները: Նրանք թուրքն ել պեսք և աղղեցության իրենց մասը դործեն, վորպեսզի վերջնական արդյունք ստացվի: Միայն այդպիսի պալմաններում մենք կարող ենք լրիվ և րազմակողմանիորեն ճանաչել հնությունը: Միայն այն ժամանակ մենք ամեն մի պարագայում արագ և ճիշտ յեյք կդանենք, լինի դա վորեւ պրակտիկ մի դործ կամ վորեւ վեհ կամ գիտություն»:

Ահհրածեղա և մասնանշել նաև, վոր այն ժամանակ, յերբ միջին դարերում ամեն մի ուսումնաց, ընդհանրապես ասված, կյանքից հեռու յեր և ամեն տեսակի ակադեմիական կամ այլ գիտություններ և վեհեր հանախ աշխատում, վեր էյին անվում լողոմսիտայի, լեզվակոչի, —վերածնության շրջանում ուսումն սկսեց գուտ դործնական նպատակներ հետապնդել: Կլասիկ լեզուները, վոր ստալ ուսումնասիրվում էյին լոկ լատինական պերնախոսությանը յուրացնելու համար, վերածնության դարաշրջանում, դըլխտորապես, գնահատվում էյին նրա համար, վոր նրանք ծառայում էյին վորպես կլասիկ գրողների ստեղծագործություններում պարունակված փաստերի և մտքերի գանձարանի րանայինը: Այսպես, որինակ, Արիստոտելի Պոլիտիկան համարվում եր ամենախելացի մեռնարկը պետական կառավարչության հարցերի վերաբերյալ, իսկ Վեգեցիոսի և Հուլիոս Կեսարի դըրվածքները (Epitoma Rei Militaris) ռազմական արվեստն ուսումնասիրելու համար լավագույն մեռնարկներն էյին համարվում, Վիրգիլիոսը լավագույն մեռնարկն եր համարվում նրանց համար, վորոնք դյուղաստեղծությամբ էյին պարապում: Դասախարակության ընդհանուր հարցերի և տնային տնտեսության ընդհանուր ղեկավարման հարցերի վերաբերյալ ա-

մենաստողջ դադափարներ յուրացնելու համար պետք էր գիտնել մի կողմ-
 մից՝ կիկերոնի մի ջանի զբաժանքներին և մյուս կողմից՝ Պլուտարքոսի և
 այլն։ Այդ կարծիքին ելին ամենաականաւոր հումանիտաները։ Յիսկ ի
 նկատի ունենանք այդ տեսակի փաստերն ու նկատառումները, ապա պա-
 րագոյքս չի թփաւ այն պնդումը, թէ ուսուցական կրթութեան ներկայիս կողմ-
 նակիցներն ըստ ելուցքի հումանիտաների մեծ զործերի և դադափարների
 իսկական շարունակողներն են հանդիսանում և վոր կշարիկ կրթութեան
 կողմնակիցները։ Վերածնութեան դարաշրջանի զործիչների պատգամներին
 դեմ են գնում, թէ և մեականորեն, առաջին մակերեսային հայացքից,
 թփում և, թէ նրանք էլ նույն զործն են անում, ինչ վոր սկսել էին XIV և
 XV դարերի հումանիտաները։

Սա դեռ բախական չէ, յերկու հին լեզուներից առնվազն մեկը, այն
 է՝ լատիներենը փաստորեն ուսումնասիրվում էր վորպէս կենդանի լեզու։
 յերեխաներին այդ լեզվով խոսել և գրել էին սովորեցնում, վորովհետեւ
 այն ժամանակվա աշխարհում հաճախ լատիներեն էին խոսում և ալիքի
 հաճախ գրում։ Դա վոր միայն յեկեղեցու լեզուն էր, այլև, ինչպէս մենք
 տեսանք Պետրարկայի և Բոկակաչիոյի որինակով, զբաղանութեան լեզուն
 էր։ Բացի դրանից, լատիներենը գիտութեան լեզուն էր և նույնիսկ ամեն
 տեսակի միջազգային կոնկլաւիների կամ, ինչպէս մենք հիմա յենք արտա-
 հայտում, գիշտմատիայի, համագումարների լեզուն... Այսպիսով, մենք
 հանգում ենք յերկրորդ թփացող պարզուգծին, այն պնդումին, թէ մեր
 ժամանակվա գլխավոր նոր լեզուների դասատուներն այն զործի իսկական
 շարունակողներն են հանդիսանում, վոր կատարում էին մեր ուսումնա-
 սիրած Վերածնութեան դարաշրջանի զործիչները, յերբ գրաւվում էին
 հումանիտաների կամ մանավանդ լատիներեն լեզվի ծանօթութեան տարածման
 զործով։

Հետո Վերածնութեան դարաշրջանի զործիչները, — կրկին հակառակ
 միջնադարում տիրող հայացքներին, — մզում էին շնորհալի լատիական
 առածը, թէ՛ *mens sana in corpore sano*։ Ուստի յերբ դաստիարակու-
 թեան և ուսուցման հարց էր բարձրանում, նրանք մատնանում էին խա-
 դերի և ուրիշ, վարժութեանների միջոցով յերեխաների ֆիզիկական առող-
 ւութեան պահպանման ամբողջ կարեւորութեանը։ Վերևում ցիտված զբը-
 վածքի հենց առաջին եջերում Յնեսա Սիլվիուսը (հետագայում Պիոս II-պա-
 պը) ասում է, վոր բիշոփանական կրթութեան ելական մասն և կազմելու դա-
 նապան վարժութեանների միջոցով հարկվութեան դարգացումը։ Յերիտա-
 ոսրդին պետք է սովորեցնել աղեղից նետ արձակել, պարատիկով նետել,
 նիզակ զործածել։ Նրան պետք է սովորեցնել միավարել, ցատկել, լողալ և
 այլն։ Նրան մի արվեստի տիրապետելը ցանկալի չէ ամեն մեկի համար, և
 այդ մասին հոգալը մանկավարժի համար անպաշխ չպետք է համարվի։
 Նույն մեւով պետք է խրախուսել յերեխաների մզումը դեպի խաղերը,
 միայն թէ այդ խաղերը կոպիտ չլինեն։ Ժամանակն այդպէս պետք է անց-
 կացնել ամեն որ, յիսկ մենք չենք ցանկանում, վոր ուսումը յերեխաների
 համար դառնա մի ինչ-վոր զգվելի բան...»։ Հետո Սիլվիուսը վկա յն բե-
 րում Պլատոնին, վոր պարզ կերպով ցույց է տալիս, թէ նա վորտեղից է
 առնում այդ առողջ մտքերը։ Մենք գիտենք, վոր միջին դարերում, վորի
 ուսմունքով վորպէս և մարմնի հակամարտութեանն անվերանալի յեր, Պլա-

տոնի ստեղծագործութիւնները բոլորովին մոռացված էին մեռած:

Դժգոյս և հաճախ, բայց բոլորովին ճիշտ և, վոր Վերածնութեան դարաշրջանից մեզ հասած մանկավարժական գրվածքներում կարելի չէ նույնիսկ գտնել ցուցմունքներ՝ յերեխաների հետ տարօրոյ պարագմունքներէ անհաստատանքման անհրաժեշտութեան մասին, նախան առանձին յերեխաւորներէ ընդունակութիւններին և մշտամիտներին: Այդպիսի հաշտեցներ, որինակ, դարգացում են դաստիարակութեան վերաբերյալ ամենանշանաւոր եայուդներէ մեկում, վոր պատկանում և հռչակաւոր՝ պաղուացի հումանիտա Պետրոս Վերգերիուսին: Այդ եայուդը հրապարակելից մաս 1404 թվականին և «De ingenuis moribus» վերնագրի և կրում: Նա նամակի մեկ ունի և իր մեջ պարունակում և խորհուրդներ Պաղուայի դքսի վորդի Յրանչիակո Կարբարի դաստիարակութեան վերաբերյալ և պատկանում և Վերածնութեան դարաշրջանի ամենաազդեցիկ և ամենակարեւոր մանկավարժական գրվածքներին: Համարյա հարյուր հիսուն տարի նա յնշանդով կարգացում էր, թեւ, ճիշտ և, գրանից հետո հիմնադրապէս մոռացվեց: Հենց այդ նույն եայուդում մենք գտնում ենք, գուցե, եւ տալիս զարմանալի մի դադարաւոր, այն, վոր յերեխաների կրթութեան և դաստիարակութեան գործը պետական գործ և և վոր թե միայն նշողներին վերաբերող մասնաւոր գործ... Ինչպէս հայտնի չէ, այդ դադարաւոր Յեմրոպայի նույնիսկ ամենաստանաւոր պետութիւններում միայն XIX դարի յերկրորդ կեսին քիչ թեւ շատ լրիւ իրականացում ստացավ:

Ո՞վքեր էին այդ և շատ ուրիշ նշանաւոր մանկավարժական դադարներէ մանկեակները, վորոնց վրա մենք կանգ չենք առնում, վորպէսզի մեր աշխատութեան նախալը չափազանց չմեծանա:

Այդ դադարներէ մանկեակը և միտմանակ նրանց կյանքի մեջ մարմնացնողը հանդիսանում էր, ի միջի այլոց, արդէն քանիցս հիշատակված Լեոնարդո Բուռնին (1369—1444), Հոմերոսի և Պլատոնի հռչակաւոր թարգմանիչը վերեւում ցիւղած «De Studiis et Litteris» աշխատութեան հեղինակը: Սակայն, տալիս մենք դեռ և իտալում Գուարինո դի Վերոնան (1374—1460), կլասիկ լեզուներէ դպրոցի ղեկավարը Յլորենցիայում, հետապնդում նույն Յլորենցիայում հոմարեն լեզվի պրոֆեսոր, վորտեղ նա փոխարինեց հռչակաւոր Կրիզոլորին:

Գուարինոյի մահվանից հետո, դպրոցն իր մեռած առաջ վորդին, Բատիստա Գուարինոն, վերեւում հիշված «De Ordine Docendi et Studendi» գրվածքի հեղինակը: Հետո անհրաժեշտ և հիշատակելի նաև վերահիշյալ Վերգերիուսին, Յրանչիակո Յիլեմիտին և ուրիշներին:

Գուարինո դի Վերոնան ուներ թաղամայի ուղղակի արդենք, վորոնք գալիս էին նրա մոտ վոր միայն Բատիստայի զանազան մասերից, այլև Յեմրոպայի ուրիշ յերկրներից: Սակայն նրանցից ամենանշանաւորը և մեզ համար ամենակարեւորը պետք է համարել Վերածնութեան հռչակաւոր մանկավարժ Վիտտորինո Ռամբալդոնուն, կամ այլ կերպ՝ Վիտտորինո դա Յելարինին (1378—1446), վորի վրա մենք մանրամասն կանգ ենք առնելու, վորովհետեւ նա կազմակերպել էր յերեքիցե դպրութիւն ունեցող ուսումնական հաստատութիւններից ամենանշանաւորը և, համեմայն դեպք, ամենանշանաւորը մեր ուսումնասիրած դարաշրջանում:

Սեփական նախնան Վիստորինո դա Ֆելարեյի մասին խոսելը, հարկա-
փոր ե մի քանի խոսք տաել Վերաննուիթյան դարաշրջանում գոյութիւն
ունեցող, այսպէս կոչված, շալաւատական դպրոցներէն առթիւ: Ահա թե,
ստիպարար, նրանք ինչպէս ելին առաջնում:

Մի վորեն չափազանց ազնվատունճ աղայի կրթութեան և դաստիարա-
կութեան համար հրաշքովում եր հայտնի հումանիտաներէց մեկը: Իսկ
վերջինս, ստիպարար, հիմնում եր մի ամբողջ դպրոց, պետք ե կարծել,
այն ճիշտ նկատառումով, վոր վոչ մի դաստիարակութիւն չի կարող ճիշտ
տարվել, յեթե յերեխան կամ նույնիսկ յերիտասարդը մնում ե առանց ըն-
կերներէ հասարակութեան: Ամենից հետաքրքիրն ու կարեւորը, սակայն,
այն ե, վոր թեև մեն մասամբ ընկերներ ընարվում ելին արիստոկրատիկ
ընտանիքներէ, բայց աշակերտներէ թվում լինում ելին նաև ժողովրդի
ընդունակ յերեխաներէ: Այդպիսի դպրոցներ գոյութիւն ունեյին Ֆլո-
րենցիայում, Վենետիկում, Պադուայում, Պալիայում, Վերոնայում, Ֆեր-
րարում և Իտալիայի մի քանի այլ քաղաքներում: Եռասով նրանցից մի
քանիսը մեն անուն մեռք բերին: Այդպիսին եր, որինակ, Գասպարինո Բար-
գիցցիայի դպրոցը Պադուայում, վոր հիմնվել եր XV դարի հենց սկզբին:
Այդպիսի եր նաև Գուարինոյի դպրոցը Ֆերրարում, վորի նկարագրութիւն-
նը, որինակ, կարելի չե գտնել Մոննիյի հայտնի զբովանդում*):

Սակայն այդ բոլոր դպրոցներն սովերի տակ թողցե Վիստորինո դա
Ֆելարեյի դպրոցը, վոր հիմնվել եր Մանտուայում (1378—1446):

Վիստորինոն դաստիարակվում եր Պադուայում, հենց նոր հիշատակ-
ված Բարգիցցայի, իր ժամանակվա լատինիստներէց ամենամեծի տանը:
Հետո նա ավարտեց Պադուայի համալսարանը և մի վորոշ ժամանակ ինք-
նուրույն կերպով դրաղվում եր մաթեմատիկայով: Դրանից հետո նա գնաց
Վենետիկ և Գուարինոյի ղեկավարութեամբ սկսեց ուսումնասիրել հունա-
րեն լեզուն: Հինգ տարվա բացակայութիւնից հետո հայրենիք վերադառ-
նալով, Վիստորինոն հիմնեց իր սեփական մասնավոր դպրոցը:

Այսպիսով, Վիստորինոն ստացաւ, այն ժամանակներում հնարավոր,
լավագույն կրթութիւն: Նա զերազանցորեն տիրապետում եր վոչ միայն
հին լեզուներին և նրանց դրոշմանութեանը, այլև մաթեմատիկային:

Դա XV դարի 20-ական թվականներին եր: Հենց այդ ժամանակ Ֆրան-
չեզի Գոնզաղան, Մանտուայի փոստական զերազույն կառավարիչը, ցան-
կանալով փայլ տալ իր քաղաքին, առաջարկեց Գուարինոյին՝ տեղափոխ-
վել Մանտուա և այնտեղ հիմնել դպրոց, վորտեղ նախ՝ դաստիարակվելին
Գոնզաղայի յերեխաները և յերկրորդ՝ Գուարինոյի համաձայնութեամբ,
նաև ուրիշ յերեխաներ: Գուարինոն հրաժարվեց: Այն ժամանակ Գոնզա-
ղան դիմեց Վիստորինո Ռամբալդսոնին, կամ այլապէս՝ Վիստորինո դա
Ֆելարեյին, վորը յերկար տատանվում եր, բայց վերջապէս պատասխա-
նեց.

«Յետ այդ նշանակումն ընդունում եմ միայն այն պայմանով, վոր
դուք յերեք և վոչ մի պարագայում ինձանից չփետք և պահպնէք վորեն
բան, վոր անվայել լինի ինձ և մեզ համար: Յետ մեզ մոտ կմնամ միայն
այնքան ժամանակ, քանի զեռ մեր իսկ կյանքն արժանի կլինի հարգանքի:

* Monnier, Quattrocento, tome I, 284.

Գոնդազան համաձայնվեց այդ պայմաններին, և զբանջ իրոք պահանջեցին մինչև Վիտտորինոյի մահը, վոր տեղի ունեցավ մեր նկարագրած փոստից քսան յերեք տարի հետո:

Գոնդազայի յերեսաները դանձում էյին Վիտտորինոյի անմիջական խնամքի տակ: Նրանք այն ժամանակ յերեք աղաներ էյին, 3-ից մինչև 9 տարեկան հասակում: Ըստ իր հայեցողության, Վիտտորինոն իրավունք ունեւր միացնելու նրանց ուրիշ ընկերներ Մանտուայի աղնփառուհի բնակիչներին վորդիններից: Մի տարի հետո նա ընդունեց Վենետիկից և Հյուսիսային Իտալիայի այլ քաղաքներից իր մի քանի անձնական բարեկամներին վորդիններին: Յերեսանների սպրուտաթի և ուսուցման համար նա վարձատրություն առնում եր համաձայն ծնողների ունեցած միջոցների:

Ժամանակի ընթացքում իրենց վորդիններին Վիտտորինոյի դպրոցն սկսեցին տալ Իտալիայի մյուս քաղաքների տեր-իշխանները: Սակայն Վիտտորինոն չեր մոռանում այն չարչարանքներն ու զրկանքները, վոր ինքն եր կրել իր կրթության ձգտումները բավարարելու համար, ուստի մի ընդունում եր նաև աղքատ ընտանիքներից շնորհալի յերեսանների, յեթե նրանց հանձնարարում էյին կատարելապես վստահելի մարդիկ կամ իր անձնական մտաթի բարեկամները: Այդ յերեսանների հետ նա վարվում եր ճշտ այնպես, ինչպես և իր մնացած աշակերտների հետ: Վորովհետև նրա դպրոցը, ըստ մեր տեղեկությունների, ուսումնական փակ հաստատություն եր (զիշերութիկ), ուստի Վիտտորինոն ստիպված եր իր վրա վերցնելու նաև յերեսանների սննդի և հագուստի ծախսերը: Այսպիսով, նրանցից մի քանիսը մնում էյին դպրոցում, Վիտտորինոյի խնամքին, 10 տարի և նույնիսկ ավելի:

Իրենց յերեսաններին նրա դպրոցն էյին տալիս վոշ միայն խաղական աղնփաղանությունը, այլև այն ժամանակվա ամենահայտնի պիանակալաններից շատերը: Այդպես վարվեցին Գրեգորիո Գուարինոն, Գովիոն, Ֆելիքսոն և մի քանի ուրիշները: Գոնդազան, այդ ժամանակ արդեն Մանտուայի մարկիզը, դուցե իր կին Գառլայի աղջնության տակ, իր յերեսանների համար ընկերներ ընտրելու գործում Վիտտորինոյին կատարյալ ազատություն եր տալիս:

Վիտտորինոն լիովին արդարացրեց այդպիսի բացառիկ վստահությունը դեպի իրեն և շուտով Մանտուայի դպրոցն այնպիսի համբավ ձեռք բերեց, վոր այնտեղ սկսեց դաստիարակվել ամբողջ Հյուսիսային Իտալիայի արիստոկրատիան: Հետագայում Վիտտորինոյի մոտ աշակերտներ էյին ուղարկում Ֆրանսիայից և Գերմանիայից:

Մանտուայի մարկիզը Վիտտորինոյի և նրա աշակերտների տղամարդկության առկ դրել եր իր սիրած պալատներից մեկը, վոր «Casa Gioiosa», այսինքն՝ «Տոնախմբության տուն» անունն եր կրում: Վիտտորինոն նրան ««Casa Giocosa», այսինքն՝ «Պաղերի տուն» անունը ավեց: Ինչպես արտահայտվում և մի խաղացի պատմագիր, Վետիկին պալատն իրոք զարմով զրպեան խաղերի և մտավոր վայելքների տուն, յերբ դադարեց չգեղ տոնախմբությունների տուն լինելուց:

Դպրոցի տեղի դիրքը հրաշալի յեր: Նա կանգնած եր քաղաքի ծայրամասերից մեկում մի բարձրավանդակի վրա, վորից սքանչելի տեսարան եր բացվում դեպի Մինչիո գետը:

Համարենք Վիտտորինոյի ցուցմունքներով տունը վերստին հարգարժան էր, պատերը դարգարված էին խաղացող յերեսանների վորմանակարներով: Ընդհանրապես դարոցի ամբողջ շենքը և նրա դիբոնի այնքան դրամի էին, վոր լիովին արդարացնում էին «Casa Giocosa» անունը: Այդ անունով էլ դարոցը մտավ պատմության մեջ: Մենք այն կտմանենք Վերջանիկ տունը կամ Վերջանկության տունը:

Վերջանկության տունը պատկանելի մեծության սենյակները բարձր էին, լուսաստա և ոգով լի, միջանցքները նույնպես լուսավոր էին և լայն: Վիտտորինոն կարծում էր, վոր սարքավորանքի գեղեցկությունն ու դրամությունը նպաստում են առողջ մտավոր աշխատանքին: Այս խնդրում նրա տեսակետը խիստ հակառակ էր այն տեսակետին, վոր գերելիսում էր միջին դարերում, յերբ յենթադրում էին, թե վատառողջ, աղքատ վայրն առանձնապես պիտանի յե համալսարաններ և ընդհանրապես դարոցական հիմնարկներ կառուցելու համար*):

Վերջանիկ տունը, ընդհակառակը, յերեք կողմից շրջապատված էր մեծ և գեղեցիկ մարդադեանով, վորն էր մի մասով համում էր մինչև դեռ: Մարդադեանը կարում էին մի քանի լայն ճանապարհներ, վորոնց յերկարությամբ հրաշալի ծառեր էին տնկված: Վիտտորինոն չափազանց զննատուն էր այդ մարդադեանը, վորովհետև նա ծառայում էր սաների խաղերի համար: Վորջան գծվար և մեղ այդ բոլորը պատկերացնել XV դարի համար և վորջան դա հիշեցնում է ներկայիս անգլիական լավագույն միջնակարգ դարոցները, վորտեղ ապրում և սովորում են անգլիական բուրժուազիայի յերեսանները**):

Չպետք է մոռանալ, վոր Վիտտորինոյի դարոցում բոլոր աշակերտները դիւրեթիկ էին և վոր դա, ըստ յերեսության, մտնում էր Վիտտորինոյի պլանի մեջ, վորովհետև միայն այդպիսի պայմանում նա հնարավոր էր համարում հասնել կատարելապես հաջող արդյունքների:

Թեև Վերջանիկ տունը էր արտաքինով մնում էր վորպես պալատ, բայց Վիտտորինոն այնտեղից հանեց այն ժամանակվա համար ամբողջ փարթած և նոխ կահավորությունը և ընդհանրապես բոլոր սովորող դարգարանները, այնպես վոր յերեսաններն ու պատանիները փաստորեն ապրում էին, վորքան վոր դա վերաբերում էր զոնն սենյակների կահավորությանը, համեստ շրջապատում: Բայց ամենանշանավոր հանգամանքն այն էր, վոր բոլոր աշակերտներն ապրում էին բոլորովին միատեսակ պայմաններում և վոր նրանց նկատմամբ, ինչպես ինքը՝ Վիտտորինոն, այնպես էլ նրա ողնականները կատարելապես միատեսակ վերաբերմունք ունեյին: Մուլությունը, հանդգնությունը կամ անհնազանդությունը, ով էլ վոր մեղանչեր այդ բաներում, պատժվում էր հավասարապես, առանց աշխատանքի յերեսանների համար վորևե գիլում անելու:

Ասեմք, շատ հազվադեպ էր լինում, վոր Վիտտորինոն ստիպված լի-

*) Վորջան էլ առ մեղ անհավասար էր, բայց չափազանց կոպտանա (երգին) դիմապաններ նման հայացքը միջին դարերի համար բնորոշ են համարում: Տես՝ *Մի լավագույն հեղինակավոր աշխատություն*, Mullinger, The University of Cambridge from the earliest time, Cambridge, 1873. 42՝ 339- (Գլուխ Student Life in Middle Ages):

**) Տես մեր գիրքը: «Очерк развития и современного состояния среднего образования в Англии»:

ներ պատիժներէ դնելու: Նա իր սաների հետ ապրում էր անպէտ, ինչպէս մի հայր իր զավակներէ հետ և նա նույնին նման շատ էր նվիրում նրանց, քան այդ կարող էր անել զինքն հայր:

Յեւ իրոք, Վիտտորինոն, յերեխաներից բացի, ուրիշ հետաքրքրություններ չուներ: Նա նրանց սովորեցնում էր, նրանց հետ միասին հալում, խաղում էր նրանց հետ, նրանց հետ միասին եղևուրսիայի յեր դնում և այլն: Յերեխաները սիրում էին նրան և, ընդհանրապես, անխոս հպատակում էին նրան: Սակայն, պատահում էր, վոր նա ստիպված էր լինում մեկին կամ մյուսին պատելու, ըստ վորում Վիտտորինոն սկզբունքորեն չէր հրատարակում նույնիսկ Ֆիլիպիական պատերից, զնելով այդ վորպէս յերկընդարանք զպրոցից զուրս անելու հետ:

Վիտտորինոն, ինչպէս մենք հիշատակել ենք, խիստ հոգ էր տանում յերեխաների առողջութեան, նրանց ֆիզիկական զարգացման մասին: Պատահում են, վոր մի անգամ նա նկատում է ինչ-վոր բանի մասին տաք-տաք դրուցող սաների: Համոզվելով, վոր նրանք դասերի մասին են խոսում, Վիտտորինոն նրանց կարգադրում է միանալ իրենցից վոշ հետու խաղացող ընկերներին: Այդպիսի մանկավարժներ կարելի չէ դնել միայն մեր ժամանակներում, այն ել զուցե միայն ժամանակակից Անգլիայում, վորտեղ, ինչպէս հայտնի չէ, շատ միջակարգ զպրոցներում պարտադիր են վոշ միայն դասերը, այլև խաղերը և վորտեղ, ուսուցիչներ հրավիրելիս, տեղեկութեանք են պահանջում վոշ միայն նրանց ակադեմիական տառիճաններէ և արժանիքների մասին, այլև նրանց վորակի մասին, վորպէս սպորտամենների կամ, ավելի ճիշտ, վորպէս խաղերի մեջ յերեխաներին զնկավարդների:

Վիտտորինոյի, վորպէս հումանիտար դատախարակութեան պաշտպանողիստի, խնդիրն էր հանգիստնում ամբողջ մարդու ներդաշնակ զարգացումը՝ նրա մարմնի, մտքի, բնավորութեան, և այդ տեսակետից նա բարձր է իր ժամանակվա մյուս նշանավոր մանկավարժներից, թիկուզ հենց մի քիչ առաջ հիշատակված Գուարինոյից, վորը, գլխավորապէս ձգտում էր իր աշակերտներին զարմնել լատինացեա և, մանավանդ, հունացեա:

Վիտտորինոն իր գլխավոր խնդիրն էր համարում պատրաստել ազապաքաղաքացիներ, կյանքի մարդիկ, զործի մարդիկ, այնպիսի մարդիկ, վորոնց համար զբաղման և գիտական հետաքրքրութեանը չկարողանային ծածկել չբնականաբար իրականութեան հերթական, կենսաթրթիւ խնդիրները:

Ինքնաբերական հասկանալի չէ, վոր աշակերտները լատիներեն և հունարեն լեզուների ուսումնասիրութեան վրա ժամանակ չառնէին զործադրում, չէ՞ վոր մենք գտնվում ենք Վերածննդի դադափարների և հրապուրանքների կատարյալ ծաղկման դարաշրջանում: Սակայն այդ արժանահիշատակ դարաշրջանի դադափարների մյուս շնորհալի արտահայտիչների նման և նույնիսկ ավելի մեծ չափով, քան նրանցից շատերը, Վիտտորինոն իր աշխրհ չէր փակում այն բանի վրա, թէ կլասիկ լեզուներից բացի, կարեւոր են նաև գիտութեան մյուս բնագավառները: Նրա մոտ նույնիսկ ձգտում էր նկատվում հաղորդելու իր աշակերտներին գիտելիքների վորոշ հանրադիտութեան: Ինչպէս նրա ժամանակակիցներից մեկն է տեսնում Վիտտորինոյի մասին:

«Laudabat illam, quam Greci ^{ἐκκαλοῦσιν} vocant, quod ex multis et variis disciplinis fieri doctrinam et eruditionem dicebat»^{*)}.

Ավելի ուշագրով, քան աշակերտներին ամենաբազմազան գիտելիքներ հաղորդելու մզուսմը,—վորի համար Վիտտորինոն զանազան ուսուցիչներ եր հրավիրում,—ավելի ուշագրով են, առում ենք մենք, Վերջանիկ տան մեջ զործադրվող ուսումնական մեթոդները: Թվարանությունից սկզբնական անգլեկությունները յերկրաներին հաղորդվում են խաղերի միջոցով, ըստ վորում, ինչպես Վիտտորինոն եր ասում, այդ դեպքում նա ընթանում եր հին յեղիպտացիների հետքերով: Իսկ յերկրաշափություն սովորեցնում եր զծաղրության, մակերեսներ և ծաղալներ չափելու աշխատանքների հետ միասին և նկարահանումներով: Ի դեպ, հիշեցնենք ընթերցողներին, վոր Վիտտորինոն ակամավոր մաթեմատիկոս եր:

Հետո, Վիտտորինոյի զարոցում սովորեցնում եյին Հանրահաշիվ, աստղաբաշխություն, վորով նա փոխարինեց նախկին աստղագիտությունը: Նույնիսկ ընտկան պատմությունը Վիտտորինոն չեր մոռացել, թեև, իհարկե, այն մեծով եր տարվում, վոր մեր նկարագրած ժամանակում այդ համապատասխանում եր դիտության արդ հյուսիս մանկական վիճակին:

Հաղթի թե հարկավոր լինի ավելացնելու, վոր զարոցական բոլոր պարագայինքները կենտրոնն այնուամենայնիվ կլսակի լեզուներն եյին կազմում, ըստ վորում լատիներեն լեզուն ուսումնասիրվում եր վորպես կենդանի, խոսակցական լեզու, ինչպիսին վոր այն ժամանակ զգալի չափով, նա յեր փաստորեն, մանավանդ Իտալիայում: Հիմք կա կարծելու, վոր հունարեն լեզուն ևս ուսումնասիրվում եր վորպես կենդանի լեզու, ըստ վորում զործադրվում եր խոսակցական մեթոդը: Վիտտորինոյի զարոցն ասանձնապես հռչակված եր հունարեն լեզվում աշակերտների մեռք բերած հաջողություններով: Կարելի չե պնդել,—և զրա համար կան ապացույցներ,—վոր նկարագրվող ժամանակում հունարեն լեզուն վո՛չ մի անգ այնպես հիմնավոր չեր ուսումնասիրվում՝ վո՛չ Բոլոնյում, վո՛չ Պադուայում, վո՛չ Ֆերրարիում: Մինչդեռ վերոհիշյալ բոլոր քաղաքներում համալսարաններ կային, Մանտուայում արդպիսին չկար: Այդ հանգամանքը, առում ե Վերածնունդյան հայտնի հետադադող Բուրկհարդաը, պարզ կերպով ցույց և տալիս համալսարանները յերկրորդական դերը հունարեն լեզվի ուսումնասիրության ասարժման զործում, զոնե այն չափով, ինչ չափով այդ վերաբերում ե Հյուսիսային Իտալիային:

Հետո պետք ե ասել, վոր Վիտտորինոն իր աշակերտներին ծանոթացնում եր լատին և հույն հեղինակների չափազանց ըստ և քաղժաղան յերկերի հետ: Դրա շնորհիվ նրա աշակերտներն իրենց պարագայինքներում ավելի լավ եյին ծանոթանում կլասիկ աշխարհին, քան նույնիսկ այն յերիտասարդները, վորոնք համալսարաններում մադիստրոսի կամ դոկտորի ատիճաններ, եյին ստանում: Վիտտորինոյի զարոցի հռչակն այնքան մեծ եր, վոր նրա աշակերտները կարիք չունեյին աստիճաններ ստանալու համար անցնել համալսարան. բոլորն ասանց այն ել հավատում եյին, վոր նրանք

*) Որո զովարանում եր այն, վոր հույները ննջիլլոպեդիա յն անվանում, վորովհետև ըստ նրա խոսքերի, դիտությունն ու կրթվածությունը կաղվում են գիտելիքների ըստ և բազմազան հյուսիքից:

լազ տիրապետում ելին կլասիկ լեզուներին, մի բան, վեր ամենից շատ եր
գնահատվում այն ժամանակվա կրթված մարդկանց կողմից...

Իհարկե, նրանք, վերոնք Մանսուայի դպրոցն ավարտելուց հետո ցան-
կանում ելին աստվածաբանություն, իրավունք կամ բժշկություն ուսում-
նաթիռել, պետք է Պալիայում, Բոլոնյում կամ Ֆերրարում մտնելին հա-
մալսարան. մնացած բոլորն ել համալսարան մտնելու վրա մի կարիք չու-
նեյին...

(Գ. Գ. Միսակի «Главные моменты в развитии западно-европейской
школы» Գրքից, 1913 թ. էջ 28-40)

գրել զոթական շրթառով, այնպես, ինչպես վոր ինքը գրում էր իր բուր
գրքերը, վորովհետև գրքերի ապագրությունը գեուհս զործածական չէր:

Հետո իր աշակերտի հետ ուսուցիչին ուսումնասիրում էր *De modis significandi*-ն Գուրաներիդի, Ֆասկինի, Տրադիսեզի, Գվալեսոզի, Ժան լե Վոյի, Բեյլլինգանդի և ուրիշների մեկնություններով հանդերձ. այս բանի համար նա զործադրեց 18 տարի և 11 ամիս և նրան այդ այնքան լավ սովորեցրեց, վոր քննության ժամանակ աշակերտն այդ բուրքը կարող էր վույ միայն անդիր տանել, այլև հակառակը: Յեզ վորդին իր մորը մասներով ապացուցեց, վոր *de modis significandi non erat Scientia*.

Հետո նրա հետ նա կարգաց *Անիանի Computus-e*^{*)}, վորի ընթերցանության վրա զործադրեց 16 տարի և 2 ամիս, և այդ ժամանակ ուսուցիչը Տուրազ Ուլֆերը վարձանովեց 1620 թվին:

Դրանից հետո Գարգանայուան անցավ ուրիշ ուսուցչի մոտ, ներ անճանդացող Ժորեկինա Բերդեյի մոտ, վորը նրա հետ հիմնավորացուհս ուսումնասիրեց *Hugutia*-ն, *Hebrardi Graecismum-e*, *Doctrinale-e*, *Partes-e* և *Quid est, Supplementum-e*... և բացի դրանից, նման մի քանի այլ գրվածքներ, վորոնց ընթերցումից նրա խմատությունն այնպես աճեց, վոր այլևս յերբեք այն ավելացնել կարելի չէր:

Սակայն նրա հայրը նկատեց, վոր ընայած նրան, վոր նրա վորդին պարագում էր մեծ ջանասիրությամբ և այդ բանի վրա զործադրում էր իր ամբողջ ժամանակը, այնուամենայնիվ նա առաջադիմություն չէր ցույց տալիս և, ղեռ ավելի վատ, սովորելուց դառնում էր ավելի հիմար, անխելք, ավելի մտածկուտ և տարբերակ: Յեզ յերբ նա այդ առթիվ իր դարգը պատմեց Դոն Ֆիլիպոզ դե Մարեյին, նա՝ ակնարկեց, թե ավելի լավ կլինի վոյինը չսովորել, քան թե ուսումնասիրել այդպիսի գրքեր և այդպիսի ուսուցիչների հետ, վորովհետև նրանց գիտությունը արժարություն է և նրանց խմատությունը—հարգի մղեզ, վորոնց արդելակում են ավելի ուղեղների զարգացումը և վոլնչացնում են պատանեկության բողբոջները: Վրակ վորդես ապացույց,—ասաց նա,—վերցրեք մեր ժամանակվա աղային, վորը միայն 2 տարի յն սովորել, և յեթե նա չունենա ավելի լավ դատողություն, ավելի պերճախոս չլինի և չկարողանա ավելի լավ գրուցել և իրեն ավելի լավ պահել, ապա ինձ համարեցեք ամենամեծ դատարկարանի մեկը: Գարգանայուայի հորն այդ չատ դուր յեկավ, և նա հրամայեց փորձել այդ:

Հիմ և ճոր դատարկարկությամ արգասիքների համեմատությունը

Յերեկոյան խնույթին ղե Մարեն իր հետ բերեց մի մանկավիճի, ծագումով Վիլլ-Գոնժուց, անունը Յեզդեմոն, վորն այնքան լավ էր սանըրված,* այնքան սիրուն հաղմված, այնքան խնամքով մաքրված և այնքան բարեբախտ, վոր ավելի չուտ հրեշտակի յեր նման, քան թե մարդու: Հետո ղե—Մարեն ասաց Դրանդուղեյին.

«Տեսնում եք այս մանկան, նա ղեուհս 12 տարեկան չկա: Հիմա մենք

*) Առաջադաշտական մեծարկ արեգակի և լուսնի ընթացքը, վրակի թիվը և այլն հաշվելու համար, վոր լույս տեսավ 1608 թվին:

կանանք, թե ինչ տարբերություն կա նախկին ժամանակների մեր դատարկ ֆանտազյորների խառնուրդում և մեր ժամանակվա յերիտասարդների մեջ: Փորձը Գրանդուդյանին դուր չեկավ, և նա աղային հրամայեց խոսել: Իր տիրոջից, փոխարքայից թույլատվությամբ խնդրելով, Յեմզե-մոնը գլխարկը մեռքին, բաց դեմքով, կաթիլ բերանիկով, հաստատուն հայացքով, պատանեկական համեստությամբ դուրս չեկավ Գարգանդայության առաջ և, իր հայացքը նրան ուղղելով, սկսեց նրան գովել և փառաբանել: Նախ՝ նրա առաջինության և լավ բարքերի համար, յերկրորդ՝ դեռության, յերրորդ՝ նրա ազնիվ ծագման, չորրորդ՝ ֆիզիկական զնգեկության համար և հինգերորդ՝ մեզմ առաջնություններով սկսեց նրան խրատել, թե պետք և չորր հարգել և միշտ նրան լսել, վորովհետև նա մեծ ջանք և ինսֆուս նրան կրթություն տալու համար: Ի վերջո, նա խնդրեց իրեն համարել իր ամենախոնարհ ծառաների թվում, վորովհետև ներկա բազմում նա յերկնքից չի կարող այլ վորդոքություն խնդրել, բացի նրան վորակե կերպ վորակե ծառայություն մատուցելու յերջանկությունից: Այս բոլորն ազնից աշխարհի մի նուրբ ծեսներով, աշխարհի համոզեցուցիչ տոնով, աշխարհի պարզ շարադրանքով և պերճախոսությամբ, մի աշխարհի զնգեցիկ լատիներենով, վոր տվելի շուտ նրան կարելի չի ընդունել նախկին ժամանակների Գրանդուդին, Կիկերոնի կամ Սմիլդայի տեղ, բայց վոր յերբեք մեր դարի աղայի: Իսկ Գարգանդայայի իրեն պահելու յեղանակը բոլորովին այլ էր. նա կոզի նման սկսեց բառաչել, դեմքը գլխարկով մածկեց, և նրանից նույնպես անկարելի չի մի բառ դուրս քաշել, ինչպես և սատկած եղից:

Ժորելինին վորդեցին: Նրա տեղը զբաղում է Յեմզեմոնի դաստիարակ և Պոնոկրատը: Բժշկական միջոցի ունեությամբ Պոնոկրատը կարողանում է Գարգանդայային մոռացնել տալ այն բոլորը, ինչ վոր նա մինչև այժմ սովորել էր:

Նոր դաստիարակությունը գեանատում և ժամանակը

Այժմ Գարգանդայան վեր էր կենում առավուրդ ժամը մոտ հին: Յերբ նրա մարմինը չփում էլին, նրա համար բարձր և լսելի մայնով կարգում էլին սուր դրժից մի ել, ամեն մի զլխի համար անհրաժեշտ բացատրություններով, վորը համեմարարված էր Անագնոստ անունով մի մանկավարժի, վոր Ժաղումով Բաշեյից էր: Կարգացածի քառերի և բովանդակության համապատասխան, նա զոգրանում, փառաբանում էր ասածուն և զհույություն հայտնում, վոր ընթերցանությամբ նրա համար բացվեցին նրա մեծությունն ու հրաշալի նախասահմանումները...

Ուսուցիչը մի անգամ ևս կրկնում էր կարգացածը և բացատրում դոգմա տեղերը: Հետո նրանք դիտում էլին յերկնքը, տեսնելուց համար, թե նա արդյոք նույն վիճակումն էր գտնվում, ինչպես վոր իրենք տեսել էլին յերեկ յերեկոյան և թե այսոք արեգակն ու լուսինը կենդանակերպի (զոգիակով) վոր նշանն էլին մտնում:

Այս բոլորը վերջնապես հետո նրան հազնում էլին, սանրում, մազերը խոպտում, զարդարում և ոծում էլին. այդ ժամանակ նրա հետ կրկնում էլին յերկվա անցած դասերը: Նա անպիք ասում էր և վորպես

սոցացույց սովորական կյանքից բերում եր գործնական որինակներ, վոր յերբեմն տեսում եր յերկու կամ յերեք ժամ. բայց սովորաբար նրանք կրկնողությունը վերջացնում եյին չնց վոր նա բուրդովին հազնված եր լինում: Սրանից հետո նա ամբողջ յերեք ժամ գրադվում եր ընթերցանությամբ:

Առավոտյան ուժեղ մտավոր պարապմունքներին հաջորդում է բացօթյա խաղը

Վերջացնելով ընթերցանությունը, նրանք տանից դուրս եյին գալիս, խառնելով կարգացածի բովանդակության մասին, և ուղևորվում եյին մարդապահին, վորտեղ գնդակ եյին խաղում, մարզելով մարմինն այնպես, ինչպես առաջ ուղեղն եյին մարզում: Ամբողջ խաղը տարվում եր կատարելով ազատությամբ, վորովհետև նրանք խաղը դադարեցնում եյին ըստ ցանկության, բայց սովորաբար խաղը միայն այն ժամանակ եյին թողնում, յերբ ջրախնդից ամբողջովին թաց եյին լինում կամ յերբ հոգնում եյին: Այն ժամանակ նրանց, վորքան կարելի յեր, չորացնում եյին և որում, նրանք հազնում եյին մաքուր սպիտակեղեն և, վորպես զրոսանք, գնում և՛ յին տեսնելու, թե նախ արդյոք պատրաստ է: Սպասելով նաչին, նրանք պարզ և հստակ արտատանում եյին դասից քաղած մի քանի մաքեր: Մինչ այդ նրանց ախորժակը գրգռվում եր, և առաջին խակ հնարավորության զեղչում նրանք սեղան եյին նստում:

Ճաշի ընթացքում Գաբգառնոյում շատ ոգտակար տնդիկություններ և ստանում

Ճաշի սկզբում, մինչև խմելը, սովորաբար կարգացվում եր մի վորևև լավ պատմվածք չին հերոսական սխրագործությունների մասին: Յեթն Գաբգառնոյում ցանկանում եր, ապա ընթերցանությունը շարունակվում եր, կամ սկսվում եր ուրախ խոսակցություն: Նախ խոսում եյին այն բուրբ արժանիքների, հատկությունների, գործողությունների և բնության մասին, ինչ վոր բերվում եր սեղան՝ հացի, գինու, ջրի, աղի, մսի, ձկան, պտուղների, բանջարեղենի, արժատիքների, ինչպես նաև դրանց պատրաստելու յեղանակների մասին: Այդ մեով գործելու հետևանքով նա կարճ ժամանակում սովորեց բոլոր համապատասխան տեղերը Պլինիոսից, Աթենքից, Դիոսկորիդից, Հուլիոսից, Պուլլուկից, Գալենից, Պորփյուրից, Ուպլիանից, Պալլերիոսից, Աբլիոսից, Հելիոդորից, Սիլիանից և ուրիշ շատերից: Նման խոսակցություններից հետո, վորպեսզի համոզվեն, թե ի՞նչն արդյոք ճիշտ են ստում, նրանք հրամայում եյին բերել այդ գրքերը և դրանում եյին համապատասխան տեղերը. կարդալով դրանք, Գաբգառնոյում այնքան լավ եր իր մաքում պահում դրանք, վոր այն ժամանակում նույնիսկ չկար բերել, վորը գոն նրա իմացածի կեն իմանար: Հետո նրանք խոսում եյին առավոտը կարգացած դասերի մասին և իրենց նախ ավարտում եյին սերկևիլի պատանդով. հետո նա կիվի փայտից պատրաստած ստամբորիով մաքրում եր իր ստամները, մաքուր ջրով լվանում եր աչքերը և ստամբոյին առատաճեղճությունն ու վորդրմածությունը դոմարանելու համար կազմված մի քանի աղօթքներով աստուծուց շնորհակալ եր լինում:

Դիտողական պիտույքների միջոցով Գաղափարախոսական ուսումնասիրում
և մաքնամառիկամ

Հետո բերում ելին քարտեր, թայց վոչ խաղի համար, այլ մաթեմատիկայի վրա հիմնված հաղաթափոր մանրունք և ներություններ ուսումնասիրելու համար, վորի հետևանքով նա այդ դրաղմունքն այնքան սիրեց, վոր ետևից և ընթերցից հետո հոմարությամբ դրաղվում եր դրանով, ինչպես վոր առաջ դրաղվում եր քարտ և զոր խաղալով. դրանց միջոցով նա այնքան լավ ուսումնասիրեց այդ գործի տեսությունն ու պրակտիկան, վոր տնղիացի Տունասալը, վոր հատկապես գրում եր մաթեմատիկայի մասին, ստիպված եր խոստովանելու, վոր նրա հետ համեմատած ինքը մաթեմատիկայից ավելի քիչ և հասկանում, քան գերմաներեն լեզուն: Նա գիտեր վոչ միայն այդ, այլև մաթեմատիկայի մյուս ելուղերը, ինչպես, որինակ՝ յերկրաչափությունը, աստղաբաշխությունը և յերաժշտությունը, վորովհետև նաչից, հետո նրանք պարաբասում ելին հարյուրավոր փոքրիկ զննչիցիկ յերկրաչափական գործիքներ և ֆիզուրներ, գործադրում ելին նաև աստղաբաշխական ֆորմուլներ:

Գաղափարախոսական զբաղվում և յերաժշտությամբ

Դրանից հետո նա դրաղվում և յերաժշտությամբ, յերգելով վորեն յերգչորս և հինգ մայնով, կամ այնպիսի թեմայով, վոր ծագում եր սրա կամ նրա գլխում: Ինչ վերաբերում և յերաժշտական գործիքներին, նա սովորում եր նոպալը, ջութի, շափնետի, տավղի, դերմանական ֆլեյտայի և իննը կափարեկյա ֆլեյտայի, ջութակի և տրոմբոնի (շեփորի) վրա: Այսպիսի մի քանի ժամեր անցկացնելուց հետո, նա յերեք ժամ պարապում եր հատկապես առավոտյան սովորած դասերը կրկնելով, գիրք կարդալով, ինչպես և սովորելով գծադրել և ընդորինակել հին հռոմեական տառերը:

Գաղափարախոսական ուսումնասիրում և ռազմա-ասպետական արվեստը

Վերջացնելով այս, նրանք Գիմնասիա անունով տուրենացի մի յերիտասարդ ազնվականին հետ միասին, վորը նրա ղեկավարն եր և նրան միավորություն եր սովորեցնում, թողնում ելին բնակարանն ու դուրս ելին դալիս: Նա փոխում եր զգեստը և հեծնում եր արշավամի, հեծնում եր խաչանական, արարական, հովտակ, թեթևազնայ մի. այն ժամանակ նա կատարում եր հարյուրավոր սրաբաշխներ, միում ստիպում եր ապառ ցատկել փոռի վրայով, թուշի արգելքի վրայով, վաղել շուրջանակի աշ և մախ կողմով:

Հետո նա վոչ մի նիզակ չեր կտրում (վորովհետև մեծ հիմարություն և, յերբ վորեն մեկն ասում և, յես մրցախաղում կամ կովում 10 նիզակ կտրեցի, —այդ հյուն ել կարող և անել, —իսկական փառքն այն և, վոր մի նիզակով 10 թշնամու ջարդես), այլ ամուր պողպատե նիզակով կրքեկահան եր անում դարբասիքը, ծակում եր դրահը, տապալում ծառը, հանում եր ողակներ, փախցնում թամբ, կրծքակալ, մեռնոց, և այս բոլորը նա կատարում եր, ընայած նրան, վոր վորից գլուխ ղինված եր լինում:

ինչ վերաբերում եր ձիու վրա նստած չեփոր փչելուն, շրթակացնելուն ու թիկացնելուն, ապա վոչ վոչ նրանից լավ աչդ չեր կարողանում անել:

Ձիով կատարած մյուս վարժություններումն էլ նա այնքան ճարտար էր, վոր Ֆերրարցի միավարության ուսուցիչը նրա համեմատությամբ պարզապես կապիկ էր: Առանձնապես նա վարպետ էր առանց զետնի դիպչելու մի ձիուց մի այլ ձիու վրա թռչելու, առանց ասպանդակների ողնության նիզակը մետնի ձիու վրա ցատկելու և առանց ստնձի մին վարելու գործում: Այդպիսի հանդուգն թռչչոցները ռազմական վարժությունների համար ելին: Հետևյալ բոլոր նա վարժվում էր սակրով, վորն այնքան ճարպիտ էին եր թոփահարում, ամեն մի հարվածից հետո այնքան ճարպիկ էր վեր թափահարում և այնքան ճարպիտությամբ էր պտտացնում, վոր դաշտում և բոլոր փորձերում համարվում էր իսկական ասպետ:

Հետո նա տեղ էր նետում, լայն յերկայայրի սրով, իսպանական սրով, կարն սուտերով, դաշույնով, դրահավորված և առանց դրահների, վահառով, թիկնոցը մետնին, կտր վահանով ուսեղ հարվածներ էր հասցնում:

Նա վորում էր պախրա, այծյամ, արջ, վարաղ, նապաստակ, մոխրազույն կաթավ, փափան, արսու: Նա պիտի սովորեր նետել բունացքով մեծ զնդակ և վոտքով վարպետորեն հրել:

Նա կովում էր, մարզվում էր վազի և ցատկումների մեջ, բայց վոչ յերեք վտանալստիյա ցատկումներում և վոչ մի վոտքով և վոչ էլ զերմանական ցատկումների մեջ (վորովհետև Գիմնաստի կարծիքով այդպիսի ցատկումներն անպուհ ելին պատերազմում), այլ մի թափով թռչում էր փոսերի, ցանկապատերի վրայով, ցատկում էր վեցվոտայն պատի վրա և մալլցում էր զետնից նիզակի բարձրությամբ ունեցող լուսամուտի վրա:

Նա վարժվում էր զետում լողալու մեջ, լողում էր կրծքով, մեջքի վրա, կողքով, ամբողջ իրանով, միայն վոտքերով, ջրից զուր հանելով մի մետքը, վորով զիբք էր բռնած լինում. այսպես լողալով նա կարում էր ամբողջ Սենան առանց զիբքը թրջելու, և Հուլիոս Կեսարի նման աստամներով բռնում էր թիկնոցը. հետո միայն մի մետքի ողնությամբ ստակալի ուսով ցատկում էր նավակի մեջ, այնտեղից նորից դիվիզայր նետվում էր ջուրը, հետախուզում էր զետի հատակը, ստորջրյա զարերի մեջ վորոնումներ առնում, սուզվում էր զետափոսերի և ջրապտույտների մեջ. նավակը շուտ էր առալի, քչում էր զանդաղ և արագ, հոսանքով վեր և վար, կանդենցնում էր ամենաարագ ընթացքի ժամանակ, մի մետքով նավակն էր վարում, իսկ մյուսով աշխատում էր մեծ թիով, առապաստներն էր բաց առնում, պարաններով մալլցում էր կայմի վրա, վազում էր առապաստափայտերով, ստուգում էր կողմնացույցը, առապաստը դնում էր ջամու ուղղությամբ և վարում էր զեկը:

Ջրից զուրս գալով, նա արագ վազում էր սարն ի վեր և նորից հեռ վազում. կառվի նման բարձրանում էր ծառերը. վորպես սկյուռ մի ծառից մյուսն էր ցատկում, հսկայական ճյուղեր էր կտրում. յերկու լավ սրած դաշույններով և յերկու ծակիչներով մկնիկի նման բարձրանում էր մեղահամիտ վրա և նորից իջնում, մարմնի անդամներն այնպես լավ ծալելով, վոր վոչ մի անգամ նրան վոչ մի վնաս պատահուել չեր կարող:

Նա նետում էր նիզակ, յերկաթե մոզ, զար, տեղ, նետ, առապարանիզակ. աղեղից կպցնում էր սևին, մեկան վրա լարում էր ծանր ինքնաձիգ

սպեղը, հրացանից մի մեռածը նշան եր բռնում, մենակ նշանի եր դնում ինքսանթը, պարթևները նման նշան եր խփում, խփում եր թուփակին, նրանց նման կրակում եր մորից սարն է վեր, սարից մորը, առաջ, կողքի, հետ:

Բարձր աշտարակից պարան եր կապում, վոր իջնում եր մինչև դետին՝ մեռեցիք ողնությամբ աշխան համարժակ և վստահ բարձրանում եր աշտարակի վրա, հետո աշխանից իջնում, վոր հարթ մարզագետին վրա ել այդ ամիսի լավ կատարել հնարավոր չեր: Յերկու ծառերի մեջ դնում էյին հաստ գերան, նա մեռեցիով կախում եր այդ գերանից՝ և աշխան վարդապետին հետ ու առաջ եր սահում, առանց վտանգիով վորեն բանի գիպելու, վոր ամենաարագ վազած ել նրան հասնել չեր կարելի:

Իր թոքերն ու կուրծքը զարգացնելու համար նա սասանայի պես դուռում եր: Յես լսեցի, թե ինչպես մի անգամ նա սուրբ Վեկտորի գոնիքից դեպի Մոմարաբ գոռում եր Յեկզեմին: Տրոյայի առման ժամանակ, հիշան առած, Մոնետորն ել այդպես չեր դուռում:

Մկանների զարգացման համար նա կարգադրեց իր համար պատրաստել յերկու արհիճն կշռաքարեր, վորոնց նա անվանում եր *alteres*: Նա գրանցեց ամեն մեկը մի—մի մեռելի վերջնում եր գետնից, բարձրացնում գլխից վեր և այդ գրությամբ առանց վորեն լարման պահում եր $\frac{3}{4}$ ժամ և ամիսի: Դա մի անորինակ ում եր:

Նա խաղում եր մարզամուկների վրա, ըմբռնարտի յեր գուրս դալիս առաջնադուռն ուսեղների հետ և վտանգի վրա աշխան պինդ եր կանգնում, վոր յերջանկահիշատակ Միլոնի նման բալլերին առաջարկում եր իրեն տեղից շարժել: Հենց նրա որինակով ել նույն խնձորն առնում եր մեռը և խոստանում եր այդ խնձորը տալ նրան, ով կարողանար իր մեռելից այդ խնձորը խել:

Արդպես ժամանակն անցկացնելով, չորանալով, սրբվելով և փոխելով հագուստը, նրանք կամացույց վերադառնում են տուն, անցնելով մարդագետնով կամ ընդհանրապես խոտով և հացարույտերով անած տեղերով: Այնտեղ նրանք գիտում էյին ծառերն ու հացարույտերը, գրանց մասին տեղեկություններ, էյին հավաքում հին գրողների գրվածքներում, վորոնք այդ մասին գրել են, ինչպես, որինակ՝ Թեոֆրաստի, Դիոսկորիդի, Մարտինի, Պլինիոսի, Նիկոմադի, Դալանի գրվածքներում և չէր գրվով բույսեր էյին բերում տուն, վորտեղ Ռիդոտոմ մոնկլավիկը (բուսարան) պահում եր այդ աշխուս, ինչպես վոր պահում եր քրիչը, փայտաբլ, ծուռ բահը, սկոսաքաշը, թիակիկները և հերբարիկայտայի այլ գործիքները: Վերադառնալով տուն, նրանք կարգացածից վորոշ բան կրկնում էյին, մինչև վոր ընթրիքը կպատրաստեյին, և հետո նստում էյին սեղան:

Յերկույամ զվարճամբներ

Յերբեմն ընթրիքի ժամանակ շարունակում էյին (քանի դեռ ցանկանում էյին) նաչին սկսած ընթրցանությունը, իսկ մնացած ժամանակն անց էյին կացնում լավ, գիտական և ոգտակար գրույցներով:

Դուհարանական աղթքից հետո նրանք սկսում էյին յերգել կամ նվագել ախորժալուր գիրծիքների վրա, իսկ յերբեմն ել իրենց թույլ էյին տա-

լիս զգարճանալ թուղթ և զար կամ սկահակ խաղալով. նրանք ուրախ հասում էյին միասին և մինչև քուն մանելը մամանակ էյին անցկացնում:

Յերբեմն նրանք հաճախում էյին դիտնական մարդկանց կամ ախպիտների ժողովները, վորոնք յեղել էյին ոտար յերկրներում:

Գարգամիտյում ուսումնասիրում է աստղաբաշխությունը,
դիտելով աստղային յերկիմբը

Կնո գիշերին, քնելուց առաջ, նրանք գնում էյին տան միջի ամենաբաց տեղը, վորպեսզի դիտեն յերկինքը, ուշադրություն էյին դարձնում գիտավորներին վրա, յեթե նրանք լինում էյին, աստղերի մեկ, տեսքի, տեղի, դիմակայության և միացման վրա:

Հետո պաշտօնադրանքների որինակով, նա իբ ուսուցչի հետ միասին համառոտակի կրկնում եր այն գործը, ինչ վոր որվա ընթացքում կարգացել, տեսել, իմացել, կատարել և լսել եր: Դրանից հետո աղոթքի մեջ արարել-ասածու անունն էյին տալիս, ամբացնում էյին իրենց հավատը դեպի նա և փառաբանում էյին նրա անսահման վորդրածությունը. գոհություն հայտնելով անցածի համար, նրանք իրենց հանձնում էյին նրա աստվածային զբաղարարությանն ու վորդրածությանը: Կատարելով այս բոլորը, նրանք գնում էյին քնելու:

Գարգամիտյում ուսումնասիրում է մարդկանց զարծումնությունը՝
արկեսումները, արվեստները, ասկետները և այլն

Յերբեմն նրանք զուրա էյին դալիս տեսնելու, թե ինչպես են մեծապ հալում կամ զենք մուլում, հաճախում էյին նաև մոսկերիներին, սկնադործներին, քարի վրա փորագրողներին, ալքիմիկոսներին, դրամահատներին. բացի դրանից հաճախում էյին մանածագործական արհեստանոցները, թափիչ և զորգ զործելու արհեստանոցները, մամադործներին, հայկադործներին, տպագրիչներին, յերգիչնոն շինող վարպետներին, ներկարարներին. ամեն տեղ, ուր նրանք մանում էյին, նրանք թեյադրած էյին վճարում, վորի շնորհիվ կարող էյին դիտել և ուսումնասիրել արդյունաբերությունն ու արհեստների ասպարիզում կատարված դյուտերը:

Նրանք ներկա էյին լինում հրազարակային դասախոսություններին, դպրոցական հանդեսներին, փորձերին, զեկլամացիաներին, ճարտար փաստաբանների պաշտպանողական ճառերին, ավետարանական քարոզիչների քարոզներին:

Գարգամիտյան հաճախում եր նաև սրամարդկության դահլիճներն ու վալերը, վորտեղ մեծամարտում եր զենքի բոլոր տեսակների մեծ վարձիտների հետ և տկնաբախոհն ապացուցում եր, վոր նա զենքին նույնքան լավ և տիրապետում, վորքան և նրանք, յեթե վոչ ալելի լավ: Նրանք գնում էյին ղեկավարանքի պահեստները, սերմերի կրպակները, զեղատները, ուշադրություն նայում էյին օտարերկրյա բույսերի արմարիքները, տերևները, պտուղները և տերքերը, կուպրը, ոծանելիքները, միամամանակ և այն, թե այդ բոլորն ինչպես են պատրաստում:

Նա հաճախում եր նաև խեղկատակներին, մեռածուններին և չուկայական աղմկարարներին և դիտում եր նրանց ախմարությունները, ոչինքադությունները, մարմնի շարժումները և նրանց խելացի շագակրատանքը:

Ձրաւամբ բնութիւն ծագում

Այսպէս եր դաստիարակվում Գարգանայում: Նա ամեն որ առաջադի-
մում եր և այդ դաստիարակութիւններից էր Համար ոգոււս եր քաղում, վո-
րովհետեւ, ինքնաւորեալն Հասկանալի յե, վոր նրա Հասակի և նրա ընդու-
նակութիւնների տեր յերիտասարդն, անընդհատ պարապմունքների դեպ-
քում, պետք և առաջադիւի: Այդ պարապմունքները, վոր սկզբում դժգոյս
էին թփում, Հետագայում աշխատեալն Հանելի, Հելտ և գրովիլ դարձան, վոր
ավելի շուտ թաղափորի ժամանց էին թփում, քան թե աշակերտի դաստիա-
րակութիւն: Բայց, աշուտանալիւ, վորպէսզի ծանր ժառփոր պարապ-
մունքների մէջ ընդհատում տրիւր, Գոնկրատն ամեն ամիս ընտրում եր
մի պարզ որ. ալը ժամանակ նրանց վաղ առաջնութիւնց քաղաքից դուրս ե-
լին դալիս և դնում Ժամախիլի կամ Բուլոն, Մոնրուս, Շարանտոնի կամուր-
ջը, Վանի կամ Սեն-Կլու: Այնտեղ նրանք ամբողջ որն անց էին կացնում
ուրախութեան, զվարճանքների, ցնծութեան, խաղերի, յերգեցողութեան
մէջ, Թափալում էին խոտերում, բներից թռչնիկներ էին Հանում, լոր,
դորս և խեցեղան էին բռնում:

ԳԱՐԳԱՆՅՈՒՄԻ ՆԱԿԱՆ ԻՐ ՎՈՐԴԻ ԳԱՆՏԱՐԳՈՒՆԵՐՆ

Յերիխամերի և Ծնողների համդեպ նրանց ունեցած
պարտականութիւնների մասին

Դուք արդէն նկատեցիք, վոր Գանապըլուիլը սովորում եր յնոսնդով
և մեծ ոգուաւով: Նրա ուղեղը յերկտակ շանճարան եր Հիշեցնում, նրա Հի-
շարութեան ծափալը Հափասար եր միթապաղի մէթի աստնեկու տակաւի:

Մի անգամ նա Հորից Հետեյալ նամակն ստացավ.

Վիմ սիրելի՛ վորդի,

Այն շնորհներից, վորորժամութիւններից և առաջնութիւններից, վո-
րով ամենապար աբարիլը դարերի սկզբից պարզեւել և քարդարել և մարդու
բնութիւնը, ինձ առանձնապէս զարմանալի յե թփում՝ այն, վորի շնորհիւ
մարդու մահկանացու բնութիւնն անմահութիւնից վորու լան և մեռք բե-
րում և յերկրային անցողական կյանքում Հաղեթացնում և էր տնունն ու
զարմը: Այդ մեռք և բերլում սերունդների միջոցով, վոր մեռք ննում ենք
որինական ամուսնութեամբ:

Ուստի առանց Հիմնական պատճառի չե, վոր յես գովարանում եմ անա-
ծում, իմ պահպանիլն, այն լանի Համար, վոր նա ինձ Հնարախորութեան
տիկց իմ գաղափարութեանն ու Ծերութիւնը տեսնել ծաղկած քո յերիտասար-
դութեան մէջ, վորովհետեւ յերբ նրա ցանկութեամբ, վոր ամեն ինչ լափում
և ամեն ինչ կառավարում և, իմ Հաղին թողնի էր մարդկային կայարանը,
յես բոլորովին չեմ մեռնի, այլ միայն մի անգից կիտիաղով եմ մի՛ այլ անգ,
քանի վոր քո մէջ և քո միջոցով յես իմ տեսանիլի պատկերով կեանք
դանինների այս աշխարհում, չիփելով, ինչպէս վոր յես սովոր եմ, աղնիւ
և լափ բարեկամների Հասարակութեան Հետ:

Բայց շնայած այն բանին, Վոր իմ բարեհիշատակ Հայրս, Գրանդուգյի արքան, իր բոլոր ջանքերն ու կարողութիւնը գործադրեց, վորպեսզի յետ լիովին կատարելագործված պետական դիւսթոյններէ մեջ և վորպեսզի աշխատանքն ու ջանքերը վաղ միայն համապատասխանէին, այլև նույնիսկ զերազանցէյն նրա ցանկութեանը, — շնայած զբան, ինչպես Վոր դու շատ լավ հասկանում ես, այն ժամանակը, յերբ յետ եյի դաստիարակվում, դիւսթոյններէ համար ալիւլի քիչ եր նպաստաւոր, քան այժմս և և յետ այնքան դաստիարակներ լուսնայի, Վորքան դու ունես։ Այն ժամանակը զետես խաղար եր, զետես ուժեղ եր բարբարոսներէ՝ դոթերէ՝ շարքառատիկ ազգեցութեանը, վորոնք վոյնացրին ամբողջ լավ գրականութիւնը։ Բայց աստուծո շնորհով զեռ իմ կենդանութեան ժամանակ դիւսթոյններէն վերադարձեցին լուսն ու արժանիքը, և այնպիսի փոփոխութիւն կատարվեց, Վոր Հիմա յետ հաղթով թե ոտորին զգրոցի նույնիսկ առաջին դասարանն ընդունվեցին — յետ, Վոր իմ հասուն հասակում համարվում եյի (և վոյ առանց հիմքի) իմ դարի ամենազիւնական մարդը։

Դասարակ ինքնադրութեան համար չե, Վոր ասում եմ այս, թեև քեզ գրած նամակում կարող եյի և անպատիւ կերպով պարծենալ, վորովհետեւ այդ Թույլատրվում և քաջաւերվում և այնպիսի հեղինակութիւններէ կողմից, ինչպես Մարկոս Տուլիան և (նրա Վերսութեան մասին) զբռն) և Պլուտարքոսը (նրա այն յերկում, վոր վերնադրված և Վնտիտոն լատալացնող գովարանութեան մասին), այլ բացառապես նրա համար, վորպեսզի արտահայտեմ զեղի քեզ ունեցած իմ ամբողջ քնքշանքը։ Հիմա բոլոր դիւսթոյնները վերականգնված են, նույնպես և ինչուները՝ հումարներ, առանց վորի դիւսթոյն ամբողջ և, Վոր մարդ իրեն զիտնական անվանի, յերարայեցեանը, քաղզեցեանը, լատինեանը։ Հիմա գործածվում և սղագրութեանը, վորն այնքան զեղեցիկ և և հիշա, վորի գլուստն արվեց իմ ժամանակ շնորհով աստվածային ներշնչման, ինչպես Վոր, ընդհակառակը, շնորհով աստանայական ներշնչման հարկեց թնդածութիւնը, — աշխարհն այժմ լի յի զիւնական մարդկանցով, ամենակրթված դասաստուներով, ամենաընդարձակ գրադարաններով, այնպես Վոր, իմ կարծիքով, յերբեք, — վոյ Պլատոնի, վոյ Կիկերոնի, վոյ Պապինյանի ժամանակներում, — ասումն համար այնպիսի հարմարութեանը չկար, ինչպիսին այժմ ենք տեսնում։ Այսուհետեւ հասարակութեան մեջ իրեն տեղ չի դանի այն մարդը, Վոր նախապես չի մաքրովի Միներվա աստվածուհու զուարանի առաջ։ Յետ տեսնում եմ, Վոր ներկայիս ավազակները, գահիճները, ավանալուրիստները և միապետներն ալիւլի յեն զարգացած, քան իմ ժամանակվա զոկաորներն ու քարոզիչները։

Ասելն անգամ ալիւլորդ և Կանայք և աղջիկներն այժմ մշտում են դիւսթոյն, աղբ յերկնային մանանային։ Նույնիսկ յետ, իմ այս հասակում ստիպված եմ հումարն ստիպել, վորը յետ չեյի տաում, ինչպես Կատոնը, բայց պատանի հասակում ժամանակ լուսնայի յուրացնելու։ Յեւ ահա յետ հանուլքով վաբիւք եմ զգում, կարգաւով Պլուտարքոսի Վարքերը, Պլատոնի սքանչելի դիւլոգները, Պալտանիտի նկարագրութիւնները և Աթենքի

հնությունները, սպասելով այն ժամին, յերբ արարել-ասանում հանելի կլինի կոչելու ինձ իր ժոռ և հրամայելու թողնել յերկիրը: Ուստի, վարդիս, հորդորում եմ ձեզ այսամանի անթիվներդ ողորդարձել գիտություններում և առաքելությանց մեջ վարժվելիս զմեզ:

Նոր կրթության ծրագիր

Դու անդամ ես փարիզում, ձեզ հետ և թո՛ղ զատարարակ նպաստեմքը. մեկը բանասիր և կենդանի խրատներով, իսկ մյուսը՝ զողելի որինակներով կարող են ձեզ սովորեցնել: Յե՛ս ձգանում և ցանկանում եմ, վոր դու կատարել-լինես ուսումնասիրես լեզուները, ինքե՛ն Հինգերենը, վոր ժառանգում և կոմստիլանսը, յերկրորդ՝ լատիներենը և հինգ՝ յերթայնցս բնոր սուրբ դրժի համար, նաև հախառադպե՛ն-քաղցեայայց լեզուն և առարկաները: Հուճարեմում հետևի Գլատոնի վռնին, շատիներեմում՝ Կիկերոնին: Դու թո՛ղ հիշողության մեջ պետք և պահես բոլոր պատմական դեպքերը, այդ բանում ձեզ կողմի դանազան հեղինակների տեղեկագրությունը: Յերբ դու դեռ բուրբուղին փոքր ելիր-հինգովեց տարեկան-յես թո՛ղ անգլիցի փորձ հակումն դեպի ազատ արվեստները՝ յերկրաշափությունը, թվարանությունը և յերանշնչությունը, լայրանակի դրանց ուսումնասիրությունը. իմացիր աստղաբանության բոլոր որնքները. առաջնագիտությունն ու գրքացությունը թո՛ղ, վորպես դասարկ և սուս գիտություններ: Ապեր արա ջանջաքայնական իրավունքի գեղեցիկ բնագրերը, դու դրանք կարողարես ինձ պարզաբանումներով:

Ինչ վերաբերում է ընտելյան յերևութների ճանաչողությանը, յես կուզենայի, վորպեսզի դու կրան անձնատուր լինելի հետաքրքրությամբ, վորպեսզի վոր մի ծով, վի՛ն մի գետ, վի՛ն մի անգյուղ լինի, վորեց իջնելին դու չճանաչելիք: Յե՛զ բոլոր թռչուններին ոգում, անասունների բաշտ ծառերը, թփերն ու թփիկները, բույր խոտերը յերկրի վրա, բոլոր մետաղները նրա ընկերներում: Արևելքի և Հարավի բոլոր թանգարտեց պանծերը, այդ բոլորն ուսումնասիրելի: Թո՛ղ վրենչ ձեզ անհայտ չմաս: Մանրակիրկիս կերպով և կրկին ու կրկին կարգավ հունական, արարական և լատինական բոլորների դրժերը, շարհամարելով վո՛ւ թալուղիստներին և վո՛ւ գաղանապետներին (կարալիստներին). անասունայի ողորությամբ մեռք բեր մի ալլ աշխարհի կատարյալ ճանաչողություն, ճանաչի, թե ինչպես և մարդը: Որական մի ջանք ժամ հատկացրու սուրբ դրժի ընթերցանությանը: Նախ՝ Հուսարեն լեզվով կարդա Վնոր կատարանը և Վնաքելական թղթերը, իսկ հետո յերթայնցներն լեզվով՝ ՎՀին կապկալանը:

Մի խոսքով, ինչպես տեսնում ես, — իմաստությունն անհասակ ծով է: Վարովհես, յերբ դու զառնաս մեծ աղամարդ, դու ստիպված կլինես խախտել պարագմունքներդ հանդարտ ընթացքը և սովորել միավարել, դնեք դարձածել՝ իմ տունը պաշտպանելու, և մեր բարեկամներին ողնելու: Համար, յեթե նրանց վրա հարձակում լինի վորևե շարադրմաների կողմից:

Յե՛զ յես ցանկանում եմ, վոր դու շուտով փորձելիք ձեզ, թե վորքան ևս առաջադիվել. դրա համար ստեղծելով միջոցը հասարակական գիտելուստներն են բուրբի հետ, ինչպես նաև դրականապետներին և գիտնական-

ներին այցելելը, վորոնք Փարիզում ավելի շատ են, քան թե վորեն այլ տեղ:

Բայց քանի վոր, ըստ Սողոմոնի խոստատիքան, խոստատիքունը մուտք չունի չարակամ հոգում և դիտուիքունն առանց խղճի միայն քայքայում և հոգին,—ուստի, վորդիս, դու պետք և հնազանդվես, սիրես և վախենաս առածուց, ծառայելով նրան քո բոլոր մաքերով, հույսերովդ ու քո հավատով, և միանալ նրան վողորժած գործերով, վորպեսզի յերեք ժեղքը քեզ նրանից չբաժանի:

Այս աշխարհի գոյթակղութիւնները թող քեզ վրա իշխանութիւն չունենան, և քո սիրտը թող խուսափի ունայնութիւնից, վորովհետև մեր կյանքն անցողական և, իսկ ստածո խոսքն ապրում և հալիտայն: Յեղիբ պատրաստ ծառայելու քո բոլոր մերձավորներին և սիրիբ նրանց, ինչպես ինքը քեզ: Հարգիբ դատախարակներէդ, խուսափիբ այն մարդկանց հասարակութիւնից, վորոնց շեյիբ ցանկանա նմանել, վորպեսզի արժանի մնաս առանձն մեծ և հարուստ վողորժութիւններին:

Իսկ յերբ կանանես, թե մեռք ես բերել բոլոր գիտելիքները, վոր կարող ելին քեզ տալ այդ յերկրում, վերադարձիբ ինձ մօտ, վորպեսզի մահվանիցս առաջ յեւ կարողանամ տեսնել և որհնել քեզ: Ամեն:

Ուստիդե, մարտ ամսի տասներյոթերորդ որ:

Քա իայր Գարգամիսյաւա:

ՏԵԼԵՄԻ ՌԹԵՎԱՆԸ*)

Տելեմիսների քննկարանը

Բակի մեկտեղում կար մի հոյակապ գեղեցիկ այրատարեւ շտարվան, վերևում առաստալիքան յեղյուր բռնած յերեք դրացիաներով. նրանց ստիճեքերից, բերանից, ականջներից, աչքերից և մարմնի մյուս անցքերից չուր եր թափվում:

Հիշյալ բակում ներքին շենքը պահպանվում եր քաղկեդոնաքարից և ծիրանաքարից շինված գեղեցիկ անտիկ կամարակապ սյուներով: Ներսում կամարների տակ կային յերկար և լայն գեղեցիկ սրահներ, զարդարված գեղանկարչութամբ, սրախբայի յեղյուրներով, ինչպես նաև միայեղյուրների, ռեզեպյուրներին յեղյուրներով, գետածիքի և փղերի ժանիքներով և այլ զարմանալի իրերով:

Կանայք դրողեցնում ելին Արախ և Մեղեմբրինա աշտարակների միջև ընկած քնակարանը, աղամարդիկ՝ մնացածը:

Կանանց քնակարանի առաջը, յերկու առաջին աշտարակների միջև նրանց զմարմանքների համար դրածվում ելին՝ առաքիռնը, միարւղաբանը, թառքոնը, լողալու ավազանները և հոյակապ յեռահարկ բազանիքը, վորոնք հրաշալի կերպով ոժտված ելին այն ամենով, ինչ անհրաժեշտ եր, ի թիվս դրանց նաև անուշաբույր կոյրալը:

Դեռի մօտ դրոսանքների համար կար գեղեցիկ սյուրակ, մեկտեղում

*) Դատախարակութիւն նոր սխռոճի կազմակերպման համար Գարգամիսյան հիմնը մի հասակ հիմարէ՝ Տելեմի սքիանը:

մի աքանջելի լարերին թուռով: Մյուս յերկու աշտարակներէ միջև դառնում էին դնդախաղի մարզաբանները և ուրիշները: Աշտարակի կողմը դառնում էր պաղատու աղբին, լի ամեն տեսակի պաղատու, ծառերով, վորոնք անկման էին շնչ շարժերով: Վերջում կար մի մեծ պուրակ, վոր վխտում էր ամեն տեսակ զաղաններով:

Յերբորդ աշտարակների միջև տեղավորված էր ձգարանը, վորտեղ արձակում էին աղկից, արդախաղի և հրացանից: Մյուս աշտարակից այն կողմ սկսվում էին միշտակների սպասաշենքերը, սպասաշենքերի հետեւ՝ փոռոները: Ախոռների մոտ՝ բաղնաքոյր, վոր վարում էին իրենց զոր-
ծում խիստ փարձված բաղնաքոյրներ: Կողուցն ամեն տարի լրացվում էր Կանդիայից, Վենետիկից, Մարմաթիայից ամեն տեսակի թռչունների լա-
վազուն նմուշներով՝ արծիւներով, ուրուրներով, նախարազներով, բա-
ղներով, գիշանդղներով, աղաւթներով և այլն:

Թուռներն այնքան ընտելացած և սովորեցրած էին, վոր դառնում խայտալու համար ամբողջ դուրս թռչելով, նրանք վորում էին բոլորը, ինչի վոր նաեղիկում էին: Ենամոցը գտնվում էր մի փոքր հեռու, դեպի պուրակը:

Բոլոր դահլիճները, սենյակներն ու կարիճները կառավորված էին տարբեր դորդերով, նայած տարբա յեղանակին: Հատակները ծածկված է-
ին կամաւ մաուզով, անկողիները՝ ժանեկապատված էին: Յուրաքան-
չյուր զգեցարանում կար բյուրեղյա հայելի, դուռ վտակուց պատրաստած
և մարգարտով զարդարած շրջանակով: Հայելին այն մեծության էր, վոր
մարդուն արտացոլում էր իր ամբողջ հասակով:

Դաշխիճի յեղի մոտ, կամանց մասում տեղավորված էին պարճյու-
մերների և սափրիչների շենքերը, վորոնց մեռքի տակով անպաճան անց-
նում էին կամանց այցելող ազամարդիկ: Պարճյումերներն ամեն առավոտ
կամանց սենյակներն էին ընդում վարդի, մրտենու և նարնջի ջուր և ամեն
մի սենյակ ընդում էին թանկագին ծխաման, վոր ծխում էր ամեն տե-
սակի բուրբոխ համեմունքներով:

Ինչպես էյին հազմված Տիւնի ոչ-եւանի մեմալյացմերն ու մեմալեցուհիները

Մեմառաստի գոյության սկզբում կամայք հաղմվում էին իրենց ընա-
րությամբ և ըստ իրենց ցանկության: Իսկ հետո իրենց սեփական կամքով
սեփոթման մացրին, վորի մասին՝ ստորև: Նրանք հաղմում էին ալ ու
կարծիք չուլիներ, վորոնք ծնկից յերեք մաս վեր էին հասնում, յեղ-
րերն տեղեկադարձ էին կամ միջակար ժանյակով: Կապիշները թեքերի
զույնին էին և շրջափակում էին ծունկը վերեկից և ներքեկից:

Մաշխները, պարահանդեսի կոշիկները և կիսակոշիկները—վառ բաց-
մանիւկապուն կամ կարծիք թափից էին: Ետակի վրայից հաղմում էին
մեռաքան կամուսից կոտնու, վորի վրայից հաղմում էին սպիտակ, կար-
միր, մոխրագուն կամ շագանակապուն գիպակից կրիւնին, վրայից՝ ար-
ծաթյա գիպակից վտակ միջակարերով շրջադառա, տկոսներով կամ ըստ
ցանկության և յեղանակի համապատասխան—տաշաից, մեռաքանից, դե-
ղին, բաց-դեղին, կարմիր, սպուսապուն, կամաւ, մոխրապուն, կապույտ,
սպիտակ, նարնջապուն, շագանակապուն թափից, վտակ կամ արծաթե

փարչայից շրջապահս, վոր նախած տոներին լինում եր կապիտանով և ասեղնագործված: Հետո, նախած սեղոնին, թիկնոցներ նույն կտորից կամ մաշուկից և այլն:

Ամառը յերբմէն թիկնոցների փոխարեն հաղնում եյին վերահիշյալ կտորից կարճ թնթե վերնապահս (մանալի) կամ բացմանիշակապույն թափլից վռակեկար, արծաթե ուլունքով կամ թե, վերջապես, վորորումս վռակե յերկշերով մալթրասնական կուրակա, կարասեղերը հեղկական մարգարիտներով զարդարոված:

Գլխարկի վրա միշտ վրայում եր թեքերի գույնին համապատասխան գույնի փետուրներից փունջ, վռակե վահանակներով զարդարոված:

Ձմեռը վերնապահները զարդարովում եյին թանկագին մորթիներով, ինչպես, որինակ՝ լուսանի, սև ջրարջի, կալարթիական կլաքիսի, սամույրի և այլն:

Գլխարկը համապատասխանում եր յեղանակին: Ձմեռը կրում եյին ֆրանսիական, զարնանը՝ իսպանական, ամառը՝ անգլիական զլխարկներ, բացի կիթակի և տոն սրերից, յերբ բոլորը խատորեն հասնում եյին ֆրանսիական մոդային, վորովհետև այն մշակներից ավելի սովոր և և պարկեշտ:

Տղամարդիկ հաղնում եյին իրենց մեով. մուգ կաթիլ, վարդապույն, սպիտակ կամ սև գույնի մաշուկ կամ բրդե անդրափարսեք. վերևի մասը՝ նույն գույնի կամ համապատասխան յերանդի թափլից, ասեղնագործած և շրջապահոված ազատ ֆանտազիայով: Կամզուր նույն գույնների, նույն մեով սեղնագործած վռակյա կամ արծաթյա փարչայից կամ թափլից, ասլախից. նրա վրա՝ նույն գույնների յերկից և վռակյա նարմանդիեր եմալով: Բանկոնները փարչայից, կամ մաշուկից և կամ թափլից եյին: Թիկնոցները նույնքան նուրբ և գեղեցիկ եյին, վորքան և կանանց թիկնոցները: Մետաքսե գլտիկները համապատասխան եյին կամզուրների գույնին. նրանց կրում եյին վռակեզոն կոթով և տարտաի գույնի թափլե պատյանով հրաշայի սուտերներ. պատյանների ծայրապամակը՝ վռակուց՝ վռակերչական աշխատանքով զարդարուն. ունեյին նաև նույնպիսի դաշույններ:

Դղակները՝ սև թափլից, ողերով և վռակյա կոնակներով: Վերևից խնամքով հարմարեցրած եր սպիտակ փետուր, վռակյա վահանակներով և վերևից կախոված սուտակներով, գմբուխաներով և այլ թանկագին քարերով:

Տղամարդիկ և կանայք միմյանց այնքան եյին համակրում, վոր նրանց ամեն ուր միատեսակ եյին հագնվում: Վարդեպիկ հաղուսանների նկատմամբ լոխարվելին, հասկապես նշանակված եյին մի քանի յերկտապարդներ, վորոնց ամեն առավոտ ասեղեկանում եյին, թե այդ ուր կանայք ինչպես են հագնված լինելու: Վորովհետև ամեն ինչ տրվում եր կանանց կամքով: Բայց չկարծեք, վոր նրանց հարուստ և գեղեցիկ զարդարվելու համար ավելորդ ժամանակ եյին կորցնում, լավ՝ ոչ. ամեն առավոտ հատուկ հանդերձապահները պատրաստ եյին պահում ուղած զգեստը. իսկ աղաթիկները սովորած եյին մի ակնթարթում կանանց վռախի զլուխ հաղցնելուն:

Իսկ վորպեսպի այդ զգեստները նրանց բոլորն էլ ժամանակին ստանալին, Տեյիմի անասափի մոտ ուղիղ կես մղոն յերկաբուխամբ տարածվում եր մի մաքուր և լուսավոր շենք, վորտեղ ապրում եյին բոլոր ակնապարծ-

ները, թրաշինները, կարողները, ժողկեկարողները, դերձակները, պատառազորներն ու զորագործները, թափազորները։ Ամեն մեկն զրազվում էր իր արհեստով, և բոլորն էլ միասնակյացներ է և միանմունչիներ է համար։

Վրոն սենյոր Նաուդիկչեա ամեն տարի իրեն պատկանող Մարգարայա և Կանիբայան կղզիներից նրանց ուղարկում էր յոթական նավ, բեռնված զոսկով, հում մետաղաով, մարգարաով և թանկագին քարերով։

Յեթն մարգարիաները հասնում էին և փոխում էին իրենց մաքուր սպիտակ գույներ, նարսար-վարպետները նրանով կերակրում էին աշապողներին և աշպխատ վերականգնում էին նրանց սկզբնական գույնը։

Տեխնիսմների կյանքում ի՞նչ կարգ էր սահմանված

Նրանց ամբողջ կյանքը կարգավորվում էր վոչ թե որենցներով, ստատուաներով և կանոններով, այլ բարի և ազատ կամքով։ Անկողնուց վեր էին կենում, յերբ՝ ուզում էին. ուտում, խմում, աշխատում, քնում էին, յերբ ցանկանում էին։ Վոչ վոչ նրանց չէր արքիանցում, վոչ վոչ չէր ստիպում վոչ ուտել, վոչ խմել, վոչ վորեն բան անել։ Դանդաղարտյան արդպես էր վորտչել։ Նրանց անդամներում (կանոնակարգում) միայն մի հագված կար. «կապ», ինչ վար կուզեցաւ։

Վորովհետև աղաւ, աղնիվ, կրթված մարդիկ, չգիշերով կարգին հասարակության մեջ, արգեն բնությունից այնպիսի բնաղղ և հակումն են ունենում, վորտեք նրանց մղում են ստաքինի վարժունքների և հետու պահում արամներից. այդ բնաղղը նրանք անվանում են պատիվ։ Բայց նույն մարդիկ, յերբ նրանք ստոր հպատակության և ստիպունքի հետեանքով ենլված և սարկացված են, աղնիվ հակումից յերես են դարձնում (վորի շնորհիվ նրանք ազատորեն մզաում էին առաքինության), վորպեսզի իրենց վրայից դեն չդրան և տալարեն սարկության լուծը։ Վորովհետև մենք միշտ մզաում ենք այն բանին, ինչ վար արգելված և և ծարավի յենք նրան, ինչ մերժում են մեզ։

Ենորհիվ այդ ազատության սահմանից մրցակցություն բուրբի կողմից անելու այն, ինչ վոր ուզում էր անել վորեն մեկը, Յեթն նրանցից մեկը—ազամարդ կամ կին—ստում էր. խմե՛րք—խմում էին բոլորը։ Յեթն ստում էր. խաղա՛նք—խաղում էին բոլորը։ Մեկն ու մեկն ստում և. զնանք դաշու, զվարճանանք—բոլորը համամայնվում էին զնալ։ Յեթն խոտք էր լինում վորտորգության զնալու մասին—ազա կանայք նստում էին իրենց հրաշալի յորդա միերը և մեռնոց հաղած մեռքի վրա նստեցնում էին բաղն, ուրուր, նախարարն կամ մի այլ գիշատիչ թռչուն։ Տղամարդիկ բռնում էին ուրիշ թռչուններ։

Յեթն նրանք բոլորն էլ այնքան աղնիվ էին կրթված, վոր նրանց մեջ չկային այնպիսիները, վորտեք չգիտեցային կարգալ, գրել, յերգել, յերաբըշտական գործիքների վրա նվագել, խոսել հինգ—վեց լեզուներով և ամեն մի լեզվով գրել թե՛ վոստանավորով և թե՛ սովորական խոտքով։

Յերբեք չէին տեսել այդպիսի քաջ, արդյախ ուժեղ, քայլելու և միավարության մեջ այդպիսի նարպիկ ասպետների։ Վոչ վոչ նրանցից լավ չէր տիրում զենքին. չկային նրանցից ավելի առույգ և ավելի ուրախ մարդիկ։

Յերբեք չեյին տեսել նաև այդպիսի գեղեցիկ, այդպիսի սիրելի կանանց, ավելի նվազ մանձրալի, ավելի ճարտար մեղազարմուհիներ, ինչպես կարի, այնպես էլ ամեն տեսակի կանացի աչքիմ ազատ աշխատանքի մեջ, ինչպես վոր այնտեղ կային:

Այդ պատճառով էլ, յերբ լինում եր, վոր մեկն ու մեկն սթևանից պետք է դուրս դարձնուի մեղմեղի ցանկությամբ, կամ վորեւե այլ պատճառով—նա իր հետ տանում եր կանանցից մեկին,—նրան, ով նրան իրեն ճամար յերկրպագու յեր ընտրելու նրանք ամուսնանում եյին: Յեմ յեթե նրանք Տելեմուս աստուծոյ էյին համարում յայնքաւ և բարեկամությամբ, ապա ամուսնության մեջ էլ շարունակում եյին ավելի լավ կյանք վարել և մինչև իրենց կյանքի վերջը շարունակում եյին սիրել իրար այնպես, ինչպես սիրում եյին հարսանիքի որդ:

Միշել Մոնտեն

Փ Ո Ր Ձ Ե Ր

Համբանք

Ն. 14. Մոնտեն:

Միշել Մոնտեն (1533—1592) — նշանավոր ֆրանսիացի գրող-հումանիստ. իր «Բարեբան» նա խելախել զրեւոյաւորության յենթադից սոլաւաթիկ կրթությամբ, գիտկերտակմությամբ, մակերեսային և գաւաթիկ գլխաւորությամբ: Մոնտենը կրու ծաղրի յե յենթադիկ գրեթեմբ ընտան ավանանքին, վորոնց մաս գլխաւորությամբ լոյում է ուղեղի մակերեսի վրա: Նրա ինքնալի խուս, ցնեղատարն ժամոզ մարչն է: Մոնտենը կոչմակից և գիտելիքների գիտակցական և սրգանական յուրաքանչեւ, աշակերտների ինքնադրոնելությամբ, նրանց մեկ հարցաւորության և իրենց գիտելիքներն աղատարն գործադրելու կարգության զարգացնելուն: Մոնտենը բարեկամության շարքերից դուրս յեկան կոչմանաւորով վորդի յե. նա իր ուշադրաւորացի և, մանկաւորագին, իր մանկավորական տաւիթների մեջ վառ և աղանդաւոր կերպով արտաւայել և խաւոր բարեկամության և մեղաւորութեան ավանանքության գաւանդներն ու արամարությանները:

Մոնտենի «Բարեբան»-ից ստորի բերվող համբանքը առիւն ենք Վ. Մեյերովի աւտերն թարգմանությանց (Փ. Рабле и М. Монтен, «Мисел о воспитании и обучении», М. 1896), վերադրելը զրեւոյաւորաւ կոչմակին են:

ՄԱՐԿԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՄԸ ԼՈՒ ՁԻ ՅԱՆՈՒՄ ՈՒՆԵՐԻ ՁԱՐԿԱՅԱԼ ՄԱՍԻՆ ՅԵՎ
ԱՐԿԱՅԱՐԿՈՒՄ Ե ԱՐԿԱՅԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՅՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ձարմանալի չե, վոր աչն մեթողով, վորով մենք ենք սովորում, վոր աշակերտները, վոր էլ ուսուցիչներն ավելի ճարպիկ չեն դառնում, թեև դառնում են ավելի գիտուն: Յեմ իրոք մեր հայրերի ամբողջ հոգացողաւ

թյունն ու մեզ վրա կատարած ծախսը սահմանափակվում են մի ցանկությամբ՝ լցնել մեր գլուխը գիտելիքներով։ Ըստ վորում չեն պահանջվում վե՛լ կանոնավոր դասադուրթյուն, վե՛լ տուաքինություններ։ Մի վորեն անցորդի մասին բացականակներ մեր ժողովրդին։ Վե՛, գիտնական մարդ ես— և մի ուրիշի մասին, թե Վե՛, լավ մարդ ես—այս վերջինի վրա նա ուշադրություն չի դարձնի։ Եւս թե վո՛րտեղ ե պետք, վոր մի յերբորդը դնի։ Վե՛, չեմար գլուխներս։ Մենք հանույցով անդկականում ենք՝ իսկ նա հուճարեն և լատիներեն գիտե՛։ Ինչպես և նա գրում։ Կրողայո՞վ, թե՞ վոտանավորով։ Բայց վո՛ւ վորի չի հետաքրքրում, թե նա արդյոք ավելի լավ և ավելի հասկացո՞ղ և դարձել, թե վո՛ւ, իսկ գլխավորն այդ և։ Գետք և հարցնել, թե ո՞վ և ավելի լավը, և վո՛ւ թե՛ ով և ավելի գիտուն։

Մենք աշխատում ենք միայն նրա համար, վոր լցնենք մեր հիշողությունը, իսկ մեր բանականությունն ու խիզը չենք լցնում։ Ինչպես վոր յերբեմն թույլանները թույլում են հատիկներ վորոնելու և, գտնելով տանց համը տեսնելու, տանում են իրենց մազուկներին քեթանը դնելու, այնպես էլ մեր պեղանաները դրճերից ընտրում են խմաստություններ, տանում են իրենց լեզվի ծայրին, վորպեսզի այն նորից քամուն տան։

ՄԺԱՆԱՅՏԻ ՈՒՍՈՒՑՆԵՐԸ ԱՇԽԱՏՆԵՐԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՐ ՁԵՆ ՁԵՐՈՒՄ

Բայց ամենավաճն այն և, վոր նրանց աշակերաններն ու թույնիկները գիտությունը չեն սովում և չեն զորանում։ Այդ գիտությունը մեղքեց—մեղք էլ տալիս միայն նրա համար, վորպեսզի դրանով փայլեն, ուրիշներին զվարճացնեն, և ստիպեն իրենց մասին խոսել, —ճիշտ այնպես, ինչպես մանր դրամը, վոր գործ և սովում միայն հաշիվ տեսնելու համար։

Մենք կարող ենք ասել։ Կիկերոնն աշույն և ասում, այսպես և Պլատոնի խոսելու մեղ, սա հենց իրեն Արիստոտելի բառերն են։ Իսկ մե՞նք, մենք ի՞նչ ենք ասում։ Ի՞նչպես ենք դասում։ Ի՞նչպես ենք վարվում։ Ձե՛ վոր թուխակն էլ կարողանում և չաղակրատել։

Սոյ ինձ հիշեցնում և այն հարուստ հումեքացուն, վորը հսկայական ծախսով գիտությունը բոլոր հյուղերում աշխատող գիտնականներին իր շուրջն էր հավաքում։ Ե միշտ իր մոտն էր պահում, վորպեսզի, յեթե նա իր բարեկամների շրջանում ստիպված լիներ խոսելու, նրանցից յուրաքանչյուրն ըստ իր մասնագիտության ոլորտը նրան կամ հասով, կամ տալովանդով։ Նա գտնում էր, վոր այդ գիտությունն իրեն և պատկանում, վորովհետև այն գտնվում և իր մարդկանց գլխում, ճիշտ այնպես, ինչպես վոր լի՛նում են մարդիկ՝ վորոնց գիտությունը պարունակվում և թանկարժեք դրողարանում։ Յես նանալում էյի մեկին, վորն իմ հարցին, թե նա ի՞նչ գիտե, միշտ գիբք էր խնդրում, վորպեսզի այդ դրբում ցույց տար այն, ինչ իրեն հարմար յեր։

Մենք ուրիշների կարծիքներն ու դիտեցանն ենք հավաքում և դրանով սահմանափակվում ենք, փոխանակ այն մեր սեփականությունը դարձնելու։ Մենք նման ենք այն մարդուն, վորը կրակի կարիք ունենալով, գնում և հաքանի մոս և, այնտեղ մեծ, պայծառ կրակ գտնելով, նստում և տաքանալու, բոլորովին մոտանալով, վոր ինքը պետք և իր հետ կրակ տաներ։ Ի՞նչ ողուտ այն կեղակրից, վորը չի մարթվում և չիլա չի գտնում և

սրգանելով եղծից չի յուրացվում: Արդյոք մենք կարծո՞ւմ ենք, վոր Հուկուլյոսը, վորը կըթուլթան շնորհիվ մեծ զորավար դարձավ, թեև փորձառություն չուներ, մեղ նման է սովորել: Մենք մեր Հուսիսըը շափից շատ ենք ուրիշներ զրա դեմ, վորի շնորհիվ ել մեր ուժերը թուլանում են: Մահվան սարսափն եմ ուզում հաղթահարել, յես այն պեսք և Սենեկայից սովորեն: Ուզո՞ւմ եմ ինձ կամ ուրիշի համար միեկխարանք դանել, յես պեսք և այն կիկերոնից փոխ առնեմ: Յես դուցե այդ իմ մեջ ել դանելի, յեթե ինձ սովորեցնեյին այդ: Յես այդ սնունդ և աղերսած գիտությունը չեմ սիրում: Յեթե մենք ուրիշի գիտնականության շնորհիվ կարող ենք դառնալ գիտնական, ապա այնուամենայնիվ խմատուն դառնալ չենք կարող, վորովհետև մեղ այդպիսին դարձնում և մեր անհական խմատությունը:

Դիտելովուր ծաղրում և այն ուսուցիչներին, վորոնք աշխատում են սովորել Վոդյուսի ասանջանքները և իրենց ասանջանքները չեն նախընտրում: Ծաղրում և այն յերստիշաներին, վորոնք իրենց Փլեյստաները լարում են և իրենց բարձրի զրա ուշադրություն չեն դարձնում: Այն հռետորներին, վորոնք աշխատում են իրենց նաւը լավ արտասանել, բայց չեն աշխատում անել այն, ինչ վոր լավ է: Յեթե, ընայած պարագայներին, մեր հոգին չի ուղղվում դեպի լավ նախապաշը, յեթե մեր դատողությունն ավելի առողջ չի դառնում, ապա, իմ կարծիքով, ավելի լավ է, վոր իմ ամբողջական խաղաղ—զանե նրա մարմինն ավելի հիգուս կդառնա: Բալական և նայել 15—16 տարի դպրոցում միայն չեստ վերադարձած պատանուն: Նա վոր մի բանի համար պիտանի չէ: Տվյալ դեպքում ամենից ցայտուն աչքի յե խփում այն, վոր հոնարեն և լատիներեն լեզուն նրան առավելանից ավելի հիմար և դուռը են դարձրել: Նա պեսք և իր հես բերել չի հողի, բայց բերել և այն փքլած: Նա այն փքել է, փոխանակ լցնելու: Գրտապարտան իր աշակերտներին առաջարկում եր ընտրություն կատարել: Կամ վճարել նրան այնքան, վորքան ինքն եր պահանջում, կամ առնարում յերգվել, վոր իրենք նրա ուսմունքից ստացած ոգուաը դնահատում են այսօրան, և դրա համոմայն վճարեն նրան իր աշխատանքների համար: Եթե այդ կանոնը կիրառվեր մինչև այսօր, ապա մեր մանկավարժները, յեթե իմ փորձառությանը վստահեյին, վերջնականապես կանանկանային: Իմ ուսում չառած հայրենակիցներն այդ մեծ կըթուլթան ստացած պարսններն հանաքով անվանում են Վերսերիվածներ: Lettre-ferite, կարծես գիտությունները նրանց մուգնով են հարվածել: և իրոք հաճախ թվում է, թե նրանք իրենց առողջ դատողությունը բոլորովին են կորցնել: Դյուլայցին և կոչկակարը պարզապես իրենց նախապաշումն են դնում և պարզ ստում են այն, ինչ վոր գիտեն: Իսկ սրանք, ցանկանալով ավելի բարձր յերևալ և փայլել իրենց գիտությամբ, վորը լուրում է նրանց ուղեղի մակերեսի զրա, խոսում են մութ և խրթին լեզվով: Հոսում են նրանց գեղեցիկ նաւերը, բայց թող ուրիշները նրանց հասկանան: Նրանք հրաշալի գիտեն Հալենի պատվերները, բայց բոլորովին չգիտեն Հիվանդի վիճակը: Նրանք քո գլուխը արգեն լցրել են որենքներով, իսկ իրենք դորմի եյությունը չգիտեն: Նրանք գիտեն բոլոր առարկաների տեսությունը, բայց պեսք և դանել մեկին, վորը կարողանա այդ տեսությունը կերտել պրակտիկայում:

Ով ավելի է մեծ ուշադրութեամբ կզդտի նման առեսակի մարդկանց, վորոնց թիվը շատ մեծ է, նա ինձ նման կտեսնի, վոր նրանք վոչ իրենց են համարում, վոչ ուրիշներին, վոր նրանց հիշողութեամբ չափ է, բայց ուղեղը բոլորովին զարգացած չէ:

Գիտութեամբ չզուտաբար է, վորպէս մի վորքէ հապուստ, հազցնել հոգու վրա, պետք է այն մարմնացնել, չզուտաբար է այն միայն նախաձեռնել, այլ պետք է լավ ներկել: Եթե գիտութեամբ չի փոխում և չի լավացնում հոգու անկատար վիճակը, ապա ավելի լավ է ամեն ինչ թողնել, զեն գցել— դա վտանգավոր զեղակ է, վորը խանդարում է իր տիրոջը և նույնիսկ նրան վերք հասցնում, Եթե նրա մեռքը թույլ է և նա լավ ծանօթ չէ նրա գործածութեանը:

ԹՈՂՆԻ ՅԵՐԵՆԱՆ ԻՆՏԸ ՄՏԱՄԻ

Շարունակ գոտում են աշակերտի տկանքին, կարծես մազառուով ջուր են լցնում, իսկ աշակերտի պարտականութեամբ միայն ստանալ կրկնելն է: Յեռ կուղենայի, վորպէսզէ ուսուցիչը դործի աշխատանք ուղղեր, վորպէսզի նա հենց սկզբից աշակերտի ընդունակութեանն համապատասխան նրան արտահայտվելու հնարավորութեան տար, զարգացնելով նրա մեջ հաշիվ գելպի աստղիկները, ստիպելով, վոր նա նրանց մեջ ընտրութեան կատարի և միմյանցից տարբերի, վորպէսզի յերբեմն աշակերտին ուղիցույց տա, յերբեմն էլ թույլ տա, վոր աշխատանք նա ինքը գտնի: Յեռ չեմ ուզում, վոր միշտ ուսուցիչը մենակ ինքը գտներ և խոսեր: Են ուզում եմ, վոր նա իր հերթին լսեր աշակերտի խոսքերը: Սոկրատը և հետո Արգեդիլայը նախ ստիպում էին խոսել իրենց աշակերտներին, և հետո արգեն իրենք էին խոսում: Obest plerumque is, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui docent. (Սովորեցնողների հեղինակութեամբ հաճախ վնասում է սովորել ցանկացողներին):

Լավ է, Եթե ուսուցիչն աշակերտին ստիպում է քայլել իր առաջ, վորպէսզի հնարավորութեան ունենա գտնելու նրա քայլելու մեկ մասին, այլև այն մասին, թե վորքան պետք է ինքը զինի, վորպէսզի հարմարվի աշակերտի ուժերին: Յեթե աշխատանք հարաբերակցութեամբ չլինի, մենք ամեն ինչ կփռացնենք: Կարողանալ ընտրել աշխատանք հարաբերակցութեամբ և դործել աշխատանքին հիման վրա—ահա դա յե ինձ հայտնի բոլոր պարտականութեաններից ամենազգալարը: Իսկ կարողանալ ինչն էլ մինչև նրա մանկական վարժանքները և զեկավարել զրանք—այդ կարող է ամեն միայն վրեժ և ուժեղ հոգին: Յեռ ավելի համարձակ և հաստատ եմ գտնում սարն ի վեր, քան սարն ի վայր:

Հարմանալու վրինչ չկա, Եթե նրանք, վորոնք ինչպէս աշխատանք ուսուցիչութեան է դարձել, մեռնամուխ են լինում միտմամանակ տարբեր տարբեր և տարբեր խելքի տեք մարդկանց սովորեցնելուն և դաստիարակելուն, բողբոջելով յերեխաների մեջ հազիվ գտնում են յերկուսին—յերեքին, վորոնց մեջ յերևան են դալիս իրենց դաստիարակչական միջոցների լավ պատշտները: Թող յերեխաներից ուսուցիչը հաշիվ պահանջի վոչ միայն դասի բառերի, այլ նաև իմաստի և եյութեան համար: Թող նա գտներ ավանդույթի մասին դասի, վորքէ նրանց հիշողութեան վկայութեան, այլ նրանց կյանքի ավանդույթների հիման վրա: Թող ուսուցիչն ստիպի

իր աշակերտներին՝ շարադրելու սովորածը հարյուր տարբեր մեկերով և կիրառելու այն հենց նույնքան տարբեր դեպքերի նկատմամբ, վորպեսզի տեսնի, թե արդյոք նրանց այդ բոլորն ըմբռնել և յարացրե՞լ են. թող նա Յլատոնի ժանկավարժական կանոններն ընդունի ի զնկավարութայան առայն, թե ինքն ինչ է անելու: Ձե՞ վոր, յերբ կերպուհուրը հետ և զայն այն մեռով, ինչպես վոր կուլ եր տված, դա չմարտելու և ստամոքսի թուլութայան ապացույց է. ստամոքսն իր զորքը չի կտաարել, յեթե նա չի փոխել վո՛ւ վորակը, վո՛ւ էլ մեն այն բանի, ինչ վոր նրան տված եր ժարտելու համար: Մեր հոգին միայն իդուր տեղն և հաղվում, յեթե նա կապկաղված և հանձնված և ուրիշների ֆանտազիաների կամքին, յեթե նա նրանց դասերի ստրուկն ու դերին և լոկ. մեզ այնքան են վարժեցրել տարատեսակների, վոր մենք ազատ չայլել չենք կարողանում. մեր ստույգութայանն ու ազատութայանը հանգել են. *nunquam tutelae suae fiunt* (նրանք յերբեք իրենց սեփական տերը չեն լինում):

Ուրեմն թող դատախազին ստիպի աշակերտին ամեն ինչ հետապնդել և թող առանց վորեն հիմքի և պարզպես հեղինակութայան ողնությամբ նրա դուրիք վռնել չմտնի: Թող Արխատակի սկզբունքները նրա համար լինեն նույնը, ինչ վոր են սոսյիկներին և եպիկուրյանների սկզբունքները. թող նրան ցույց տան զանազան դատողութայաններ, իսկ աշակերտը թող ինքն ընտրի, յեթե կարող է. իսկ յեթե չի կարողանա, ապա կմնա տարակուսանքի մեջ:

Եւմարտութայանն ու բանականութայանն ընդհանուր են բոլորի համար և բոլորովին ել ավելի մեծ շտիով չեն պատկանում նրան, ով այն առաջինն և արտահայտել, քան նրան, ով հետո յն արտահայտել. մի վորեն միտք հալոսարտադրեա պատկանում և Յլատոնին և ինձ, վորովհետեւ յն և նա միատեսակ ենք ըմբռնում և տեսնում: Մեզուները և այտեղ, և այնտեղ հյուսիսը ծագիկներէյ են հալագում. բայց հալագածից նրանք հետադարձ մեղք են պատրաստում, վորն իրենց և պատկանում. դա արդեն այլևս զայտուրց չէ, սուսամբար չէ: Այսպիսով, աշակերտը կզործադրի ուրիշներէյ փոխ առածը և բոլորն իրար կխառնի, վորպեսզի այդ բոլորէյ ստեղծի իր սեփական յերկը, որինակ՝ իր կարծիքը: Նրա դատախազութայանը, այլաստանքն ու դրազմունքն ուրիշ վո՛ւ մի նպատակ չունեն, բայց բանականութայան զարգացումից: Թող նա լուի, թե այդ գեղարվեստ ինչն եր նրան ողնում, և թող նա ինձ ցույց տա, թե իր բոլոր փոխ առածներէյ նա ինչ է ստեղծել:

ՈՒՍՄԱՆ ՎՈՐԱՆ ՍՏՈՒԳՎՈՒՄ Ե ԿՅԱՆՔԻ ՊՐԱՅՆԻՅՈՑՈՎ

Մեր պարապմունքները մեզ տված ոգւտան այն է, վոր մենք դառնում ենք ավելի լավ և ավելի խելոք: Էթանականութայանը, —ասում և Յեպիխարմը, —տեսնում է և լուսւմ. բանականութայանն ամեն տեղից ոգւտ և քաղում, ամեն ինչ կարգավորում է, ամեն տեղ զործում, ամեն տեղ իշխում և կառավարում է. մնացած բոլորը կույր է, խուլ և հոգի չունի: Իհարկե, չտալով աշակերտին ինքնուրույն գործելու ազատութայան, մենք նրան դարձնում ենք ստրկամիա և վախկոտ:

Ո՞վ է յերբնիցն հարցրել աշակերտին, թե նա ի՞նչ է մտածում պեր-

Հախտութեան և զերականութեան մասին, կիկերոսի այս կամ այն մտքի մասին: Այդ բոլորը նրանք խոթում են մեր հիշողութեան մեջ, վորպես պատգամախոսի սուսյթներ, վորտեղ տառերն ու վանկերն ամբողջ ելու-
թյունն են կազմում: Անգիր խմանալը դեռևս խմանալ չի նշանակում. դա պարզապէս նշանակում է պահել այն, ինչ վոր հիշողութեանը տօժան է ի պահպանութիւն: Այն, ինչ վոր գրեւին ինչպես հարկն է, այն գործա-
դրում են տառնոց ուսուցչին նայելու, առանց հայացքը գրքին ուղղելու: Չուտ գրքային գիտութիւնը վորքան խղճուկ գիտութիւն է: Յետ կար-
ծում են, վոր այդ վերջինս ծառայում է վորպես զարգարանք և վոչ թե՝
չի՛մք. այս զեպում յետ հետևում են Պլատոնի կարծիքին, վորն ասում է.
գիտականութեան, արհմութիւն, անկեղծութեան—հա ճշմարիտ փիլիսո-
փայութիւնը. ուրիշ գիտութիւնները և ընդհանրապէս բոլորը, վոր ու-
նեն այլ նպատակ, հասարակ զարգարանքներ են: Յետ կուզեյի, վորպեսզի
Պալլասը կամ Պոմպոյնը, իմ ժամանակիս ամենահարուստ պարողները,
մեզ կապրիտներ սովորեցնէին, սովորելով մեզ միայն նայել, բայց տեղին
չարժէի. հիշտ այնպէս, ինչպէս վոր նրանք, վորոնք ասանք մեր ուղեղին
գործել սովորելու, ուղում են մեր ուղեղը զարգացնել, կամ նրանք, վո-
րոնք ասանք վորքե վարժութեան ուղում են մեզ միտաբարութիւն, նիզակ
գործածել, վին նվագել կամ յերգել սովորեցնել. ինչպէս նրանք, վորոնք
ասանք վարժեցնելու վո՛չ խոսելու, վո՛չ էլ մտածելու մեջ, ուղում են մեզ
սովորեցնել հիշտ մտածել և լսով խոսել: Մինչդեռ լսով ուսուցման ժամա-
նակ ամեն ինչ, վոր յերևում է մեր աչքերին, մեզ համար փոխարինում
է գիրքը՝ մանկկալիկի շարաններութիւնը, սպասավորի հիմարութիւնը,
սեղանի շուրջը տեղի ունեցող խոսակցութիւնը—այս բոլորը նոր նյութ է
մտածողութեան համար:

ՃԱՆԱԳԱՐԱՐՊՈՒԹԵՈՒՆԸ ՎՈՐՊԵՍ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑ

Այդ բանին հրաշալի նպատակում են մարդկանց հետ ունեցած շփումը
և արտասահմանյան յերկրներ համարելը, իհարկէ, վոչ թե նրա համար
միայն, վորպեսզի խմանալ (ինչպէս այդ անում է մեր ֆրանսիական աղնը-
վականութիւնը), թե քանի քայլ է Santa Rotonda-ն, կամ ինչ չքեզ վար-
տիչ ունի սենյորա Լիփիան կամ ուրիշները, թե վորքան ներսնի դեմքն
այս կամ այն ավերակի վրա ավելի յերկար կամ ավելի լայն է, քան վորքե
մեզայի վրա,—այլ գլխավորապէս նրա համար, վորպեսզի ճանաչել այդ
մարդկութիւնների բնավորութիւնն ու սովորութիւնները, նաև նրա համար,
վորպեսզի մեր ուղեղները հզկենք և կոկենք ուրիշների ուղեղներով: Յետ
կուզեյի, վոր ճանապարհորդութիւններ մեծարկիւնին վոյ հասակից.
բայց նախ է ասալ (վորպեսզի մի հարթամով յերկու նապաստակ վորտալ)
այն հարևան ժողովուրդների մաս, վորոնց լեզուն մեր լեզվին քիչ նմա-
նութիւն ունի, այնպէս վոր լեզուն լիարդպէս հարմարվել նրա հնչյուն-
ներին, յեթե դուք նախորդ նրան լիարժեքնեք այդ քանին:

ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌԵՖՈՐՄԱՅԻԱՅԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Երազմ Ռոսսերգամցի

Երազմ Ռոսսերգամցի (1406—1536) Հյուսիսային Համալսարանի Նյանմալթեր ինքնաշարժիչը և Հանգրիսանում։ Մշտելով յեկեղեցական-կրոնական իդեալազիայի հոգի վրա, նա ձգտում էր զրիստոնեական ուսմանը մաքրել ժիլնադարյան սրբապատկառից։ Իր թաղ-

Նկ. 15. Երազմ Ռոսսերգամցի

մաթիվ յերկերում նա խորացանում է սրբապատկան և նրա կրօններին՝ զոչրոցական ուսուցիչներին և դիմանկաններին։ Հաղտաարիմ Համալսարանների արտադիցիային, նա դիմում է Հին Հույների և Հռոմայեցիների ինքնուրույն կտաթիլ յերկերի չփշաջրան տեղադր մաքրությանը և Համմաարարում է ուսման սկզբնական տարիները նվիրել Հունական և Հուսմեյական գրադներին։ Նա գրել է մի լարց Հասուի մանկավարժական գրվածները։ Վերելիսները սկզբնական աղսա դասախոսակության մասին, Վերելիսների քաղեկրթության մասին, Վերլոյցները, Վերլոյցն ուսուցման մամանկը, Վնամակներ գրելու յեղանակը և այլն։

Ստորի յերջում նե Համալսաններ Վիմարության Խառադովությանց-ից՝ յերականուսթյան ուսուցիչները մասին և Վերելիսանների սկզբնական աղսա դասախոսակության մասին արտադասից՝ կաղիս ուսուցիչները և մարմնական դասախոսների մասին։

ՀԻՄՄԱՐՈՒԹԵԱՆ ԶԱՏԱԳՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՏՎԱՆՔ ՊԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Անցնում եմ նրանց, վորոնք մահկանացուների մոտ իմաստունների համբավ են վայելում և վորոնք, ինչպես սովորում ե, մեղքերում վրակն ելուղ ունեն բռնած: Մարդկանց այդ կատեգորիայի մեջ առաջին տեղը զբաղում են քերականության ուսուցիչները: Ահա մարդիկ, վորոնք ամենաշարաբախտ և խղճուկ մարդիկը կլինեյին, կլինեյին ճակատագրի խեղական խորթ զավակները, յեթե նրանց խղճուկ պրոֆեսիայի շղճալիությունը չզարգարվեր մի վորոչ քաղցրացուցիչ խելացնորություն: Նրանք զատապարտված են միջ թե հինգ անկեղծներին, վորոնք մասին խոսում և հումական հայանի կպիպումը, այլ ամբողջ հարյուրի: Միշտ կիսաքաղց, անլվա, չամբում, կեղտոտ հագնված նրանք նստած են իրենց դպրոցներում, վորոնք իրենց մեջ միացնում են բանախ հրապույրներն ու խոնգոցը: Փոքրահասակ թուկից փախածների վայրազ վոհմակի հետ գլուխ յեղնելը—ապահիլ ալխատանք ե: իդուր չե, վոր նրանք ժամանակից շուտ ել ծերանում են, խլանում են մշտական ալմուկից և անկերից և թառամում են մշտական զարշահոտությունից և կեղտից, վորոնց մեջ նրանք ստիպված են իրենց կյանքն անցկացնել: Խղճուկ մարդիկ, —կասեք դուք: Բայց տեսեք, վոր նրանք իրենց թվում են մահկանացուների մեջ ամենաառաջինները—և այդ իմ շնորհիվ: Ինչպիսի ինքնաբերականություն մը նրանք ահ են ապլիս այդ վախճան յերեխաների խմբին իրենց զաման տեսքով և ահարկու մայրով: Ինչպիսի հանույթով են նրանք իրենց սաներին հյուրասիրում քանոններով, հրկուսներով, մարականերով և մուկնում են ամեն տեսակի մեղքով, հիշալեմ կումանի ելը^{*)}: Նրանք այնքան բավական են իրենցմով, վոր նրանց չըջապատող կեղտն իրենց նուրբ մաքրություն և թվում, ամբիկական զարշահոտությունը՝ անուշահոտ բուրմունք, սեփական ստրկությունը՝ արգասիք, և իրենց բռնապետությունը նրանք չեյին փոխի Զալարիսի կամ Դիոնիսիոսի իշխանության հետ:

(Գրք. Գ. Ն. Արգանի «Хрестоматия по новой истории» Գրքի, 1916):

ԿՈՊԵՏ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐ

Մեն գտնախառնություն և, յերբ ուսուցչի գործադրած յեղանակները խլում են յերեխայից պարագլուխ ամեն մի սեր ու ցանկություն, նախքան նա կհասկանա այն բանական հիմքերը, ըստ վորոնց նա պետք ե այդ պարագլուխները սիրել: Առաջին քայլը կրթության ճանապարհին՝ դա իր դաստիարակի հետ կապվելն ու մտերմանալն ե: Այն յերեխան, վոր ուսուցչի շնորհիվ ամենից առաջ սիրել և պարագլուխները, ժամանակով կսիրի նաև ուսուցչին այն ամբողջ սիրով, վոր ստանելու յն գեղի գիտությունները: Յեղ իսկապես, ինչպես վոր նվերները սովորաբար հանելի յեն լինում այն ժամանակ, յերբ մեղ համար առանձնապես թանկագին ու սիրելի մարդկանցից ենք ստանում, այնպես ել այն հասակում, յերբ զոհեա

^{*)} Ակնարկում ե «Ելն ապլիսի մորթով» հայանի տառը:

բանական հիմունքներով պարագմունքներում հանույժ չեն կարողանում դառնել, կրթությունը սիրում են հանուն այն սիրո, վոր առածում են դեպի այդ կրթությունն ավուղը: Յեզ Սուրբատը հրաշայի յն արտահայտվել, թե ամենից լավ ուսանում են այն ժամանակ, յերբ ուսման սեր ունեն: Իսկ մեծք ամենայն պատրաստակամությամբ սովորում ենք նրանց մաս, ում սիրում ենք: Բայց լինում են ուսուցիչներ, իրենց զործադրած մեներով այնքան անզուրկան, վոր նրանց չեն սիրում նաև նրանց ամուսինները. այդ մասյլ մարդիկ, վարվեցողության հակակրկի, վաճող մեներով, զբո-դուհ են թվում նաև այն մոմենտին, յերբ լավ արամազրության մեջ են դառնում: Նրանք փաղաքշական խոսքի անընդունակ են. նրանց համար զվար և ծաղալ ուրիշի ծաղիկն է պտտասխան. կարելի չէ ասել, վոր նրանց ծնվելու ժամանակ դեղուհիները (границы) նրանցից յերես են շուտ ավել: Այդ մարդկանց յես զժկամությամբ կվտառեն զայրենի միերի սանձաւարումը. ևս առավել, իմ կարծիքով, չի կարելի նրանց մեղքը առ զյուրարեկ արարածներին, վորոնց չրթների վրա դեռևս կաթը չի շորացել: Մինչդեռ մի քանիսները չենց այդ մարդկանց են ընդունակ համարում մեղավորելու մասառ շատով, վոր թաղարկով, վոր աննուշգիւի չի-մարը և անաղարտ ու անբասիր ուսուցիչը միևնույնն են: Բայց իդուր են վտառում նաև արտաքին տեսքին. կախելու արժանի ստահակի այդ զմե-րի տակ շատ հաճախ թաղված են լինում անվայել բարքեր. ամոթն ինձ թույլ չի տալիս ասելու, թե հանուն ինչ նողկանքների համար այդ զահի-ները շահագործում են այն սարսափը, վոր նրանք ներշնչում են յերեսա-ներին: Նույնիսկ ծնողները չեն կարող յերեսաներին լավ դաստիարակել, յեթե նրանց միայն վախ են ներշնչում: Առաջին զործը՝ դա այն է, վոր ստիպեն քեզ սիրել. հետո կամաց-կամաց արգեն վոչ թե վախ և առաջա-նում, այլ հարգանքն ու պատիվը, վորոնցով ավելի շատ բան է մեծք բերվում, քան թե վախով:

(Ճրմուռու Գէորգի ՎԻՏՐԻՆԻ ՎՈՍՓԻՏԱՆԻԿ և
ՕԲՐԱՅՈՎՈՒՄՆԻՑ ԳԵՐԵՅ, ԲՈՐԿՈՒ ԳԵՐԳԻՍ):

ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ՊԱՏԻՃՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Վերադառնում եմ մանկության: Յերեսներին ծննդի լպեաք է վար-մեցնել: Դաժան մարմնական պատիժներն առաջացնում են այն, վոր հպարտ բնավորությունն աղքեցության համար դառնում է անմատչելի, իսկ սասոր բնավորությունը՝ անձնատուր և լինում հուսահատության: Մարմինն առ-տիճանաբար բուռնցնների համար դառնում է անզգա, իսկ վոզին՝ պար-ստվածքի: Դա դեռ քիչ է. քիչ թե շատ խիստ նկատողութունների հա-նախակի լպեաք է դիմել: Անպատեհ տված գեղը ծանրացնում է հիմուն-դությունը, փոխանակ թեթևացնելու. իսկ յեթե այն միշտ զործածես, ա-յա կզաղարի դեզ լինելուց և կազդի վոչ ավելի, քան անախորժ և բու-ժիչ հասկություններից զուրկ կերակուրը: Բայց ահա մեր ակամքները տարան հեռական պատգամախոսություններով, թե՛ ճիզ սիրում է իբ վոր-դուն, թող նրան հաճախ պատժէ: Մեկ էլ, թե՛ Վոսիբ վիզը մանկու-թյան հասակում և խորտակի կողերը նրա, քանի դեռ նա (յերեսան) յերե-տաւարդ է: Պատժի այդ յեղանակները կարող էլին պեաք դալ հին ժա-

ժանակների հրեաներին: Վորովհետեւ յեթե մենք այն վերջնենք բառացի իմաստով, ապա ի՞նչը կարող է ավելի անհեթեթ լինել, քան Վիլլը ծոռելու և զկողերը փչրելու խրատները: Արդյաք չի՞ ստացվում այն, վոր դա ավելի շուտ չեղ և, վորքին դուժմանին են լծում, և վոչ թե ժողովային եյակ, վորքին դատարարակում են առաքինության համար: Յեւ վնչու՞ համար են այդ բոլոր գաժան միջոցները: Նրա համար, վոր այդ վորդին հետս իր մերձավորի դուռը բացխելու կարիք չունենա: Հրեական իմաստությանն ուղու և պաշտպանել վորդուն չգավարությանից, վորպէս լարիքների վատաղույնից: Ի՞նչ կարող է լինել ավելի անասնելի, քան արդ հայացքը: Իսկ մեր խաբաղանք թող լինեն հորդորն ու խրատը, վոր պիտի առլ համոզեցուցիլ սոսնով, յերբմեծ ել նկատողությունը, բայց չափավորված մեղմությամբ և վոչ թուլամտորված խայթոցներով: Ահա մեր խաբաղանք, վոր մենք պիտի վերջնենք մեր վորդիների համար և մեռքից բաց չթողնենք, յեթե ցանկանում ենք, վորպէսզի նրանք, լավ դաստիարակություն ստանալով, առաքինի կյանքի համար միջոցների իրենց սեփական պաշարն ունենան և սահման չլինեն զեկավարելու համար հարևաններից խորհուրդ խնդրելու: Փիլիսոփա լինելը մեզ սովորեցնում է, թե մանկական ուղեղների համար կա յերկու խթան՝ աժոթ և փառք. աժոթը—զա արժանի հանդիմանություն ստանալու վախն է, իսկ փառքը՝ բոլոր արվեստների մայրը: Ահա մեր գաղանկների ուղեղի համար քաջալերանքի նշմարիտ միջոցները: Կուզե՞ք արդյաք, վոր ցույց տամ նաև այն գաղաղանք, վորով պիտի և հարդանել կողերը: Վհամառ աշխատանքն ամեն բանում հաջողություն է առլիս, —ասում է բանաստեղծներից ամենազերպացը: Ուրեմն, ի՞նչ դաստիարակությամբ և քանադորությամբ, թող ամեն կերպ հոգ տանենք. թո՛ղ համառենք, կրկնենք, պնդենք: Ահա թե ի՞նչպիսի գաղաղանով պիտի և յերեխաների զկողերը փչրել:

Մարտին Լութեր

Մարտին Լութեր (1483—1546) — Բեֆորացիայի առաջնորդ Գերմանիայում: Մտնկալության բուրժուական պատմաբանները (Գ. Եմիլս, Յուսմեր և ուրիշները) նրան համարում են զերմանական ժողովրդական զարդի հայր: Այդ հայտարարության մեջ կա նշմարության միայն մի փոքր ծաւ: Լութերն անհրաժեշտ եր համարում, վոր ժողովուրդը ստանձնաշուշ կարգա, ժողովրդի համար պահանջում եր սաբբական գրադիտություն: Բայց ինչանքին միանալուց և Նեոփոխական շարժումը (կալուցիական մեծ պատերազմը) ճնշելու գործին ողնելուց հետո, Լութերն աշխտ իր մախը լնր բարձրացնում է պաշտպանության ընդհանուր ուժան գաղափարի: Այդպէս կոչված զգիտական պրոֆեսիաների համար պատրաստող լատինական զարդ և կիրանիւրյա կանսիկացում—սառ Բեֆորացիայի ժանդարմական մեծարկումների արշալանք:

Մարտին Լութերն են ընդունում Լութերի ախ ժողովրդից, վորանք ժողովրդական կրթության հարցերին են նվիրված:

Լութերի գիտական զննակիցն եր Մելանխոնը: Նա և Եսայիքը, լննելով հուսմանների կառիւցիւթի վրա, լատինական զարդը անփորձի յնթադիկիցն Լութերական հիմունքներով: Այդ զարդացում հումանիզմն աշխտերից և դարձով ամեն ինչ մոռնալ ֆոր-

Նկ. 18. Լուսին:

ժախճ. ամեն ինչի վրա իշխում էր զերպանական էկեզիստիկայի միջոցով և հին պատկերների վրին ստեղծական նկարագրությունը: Այդ պարզի բնույթի ժախճ պատկերացում առկա է Շատրվի գլխավորային ուսման պլանը, վոր բերում ենք սույն գլխում:

ԹՈՒՂԹ ԳՆԻՄԱՆԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԳՆՈՒՆԵՆԵՐԻՆ ՅԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՀԻՄՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ (1524 թ.)

Գերմանիայի բոլոր քաղաքների քաղաքագլուխներին և քաղաքային խորհուրդների անդամներին,

Էվանգելիստիկա և իստագուստիկա առաժույց, մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի հորից: Միջոցառլ կառավարիչներ, իմաստուն և խելացի մարդիկ... Յես կուզեյի, վոր դուք ինձ լսեյիք համարձակ, մաքուր սրտով, սիրով ու զոհով: Յեթե դուք ինձ լսեք, ապա, անկասկած, վոչ թե ինձ, այլ Քրիստոսին լսած կլինեք. իսկ ով չի լսի, նա արհամարած կլինի վոչ թե ինձ, այլ Քրիստոսին: Ուստի յես խնդրում եմ ձեզ բոլորից, իմ սիրեցյալ կառավարիչներ և բարեկամներ, ի սեր աստուծո և ի սեր խնամադուրկ մեացած խելն պատանեկության, այդ գործը ընդին չհամարեք, ինչպես վոր այդ անում են մի քանիսները, վորոնք իրենց կարության մեջ չեն առնում սատանայի դավերը: Վարովհեան անոց սերնդին ողնելն ու խորհուրդներ առլը մեծ և վեհ պարտականություն է, վոր դրված է ձեզ վրա, չափազանց մեծ կարեւորություն ունեցող հոկայական պարտականություն Քրիստոսի և աթեղիքի հանդեպ: Յեւ այդպես վարվելով մենք լավագույն ձևով ընդատալ ենք գնում մեր սեփական շահերին: Հիշեք նաև, վոր սա-

առանայի անձան, զազանի և շարանեց փորձություններին կարելի չե դիմադրել միայն քրիստոնեական արի ջանքերով: Միեւելի կառավարիչներ, յեթե մենք ամեն տարի անհրաժեշտ ենք գտնում այնքան մեծ զուսարներ ծախուել թողանդիներ պատարտելու, անապարհներ անցկացնելու և ուղղելու, կառուցիներ, հողաբերեր և հողաբուրներ նման բաներ կառուցելու և վերանորոգելու: Համար, միայն նրա համար, վորպեսզի քաղաքի հանդրատառքայանք, կարգն ու խաղաղությունն ապահովենք, ապա խեղճ տառապշալ պատանեկության համար արդյոք չպէ՞տք և դո՞նե այնքան ծախենք, վորպեսզի նրանց համար մեկ կամ յեւելու ուսուցիչ պահենք: Ամենազորն առաջած իսկապես այցելել և մեկ, զերմանացիներն, իր վորդորմության բանձերովն և մեկ աղէկ և իսկական փռակ բերք: Զե՞ վոր այժմ մեր մեջ այնքան կան հրաշայի և զխանական յերիտասարդներ, վորոնք լեզուներին և արվեստներին մեջ տիրում են հարուստ զխելիքներին, և այդ մարդիկ կարող եյին մեծ բարիք տալ, յեթե մենք հանձնարարելից նրանց սովորեցնելու մեր անող սերնդին: Մի՞թե մենք չենք տեսնում, վոր ներկայումս յերեք տարիւմ մեջ ազային այնքան են պատրաստում, վոր նա 15 կամ 18 տարեկան հասակում զիստ աղելի, քան թե մինչև այժմս կարող եյին սովորեցնել բոլոր միջնակարգ դպրոցներն ու վանքերը միայն վերցրած: Ասենք մինչև այժմս միջնակարգ դպրոցներն ու վանքերն ուրիշ ի՞նչ եյին անում, բացի իրենց սաներից ամենակներ և հիմարներ պատրաստելուց: Կային այնպիսիները, վոր այնպեղ սովորում եյին 20, 40 տարի և վորինչ չգիտէին՝ վո՛ւ լատիներեն, վո՛ւ գերմաներեն: Յե՛ւ բացի դրանից, վորքան շնորհալի պատանիներ, շնորհիվ իրենց մշտական անառակության, մուրթվել են ճիշտ անապարհից: Բայց վորովհետև ներկայումս առաջած մեկ այնքան տառապեն շնորհել և, պարզեւելով այնքան մեծ թվով մարդիկ, վորոնք ընդունակ են սովորեցնելու յերիտասարդ սերնդին և լավագույն մեղով մեղավորելու նրանց ընդունակությունները, ապա այժմս իսկապես հարկավոր և, վոր մենք շարահամարենք տիրոջ վորդորմությունը և շախմատներ նրան իզուր դռները բացիելու:

Այո՛, կասեք դուք, թեպետև մեկ հարկավոր և և մենք պետք և զգուրոցներ ունենանք, բայց ի՞նչ ողուտ լատիներեն, հունարեն և հրեաներեն լեզուներ և այլ ազատ արվեստներ սովորելուց: Բա՛վական չե՞ր լինի արդյոք սովորեցնել նրանց զերմաներեն լեզվով Աստվածաշունչ և առածո խոսքը, վորոնք մեր փրկության համար այնքան ելական են: Այ՛մի, յես վախենում եմ, վոր մենք, զերմանացիներս, միշտ և հալիտայն պետք և միայն անասուններ և վաշերենի կենդանիներ մեանք, ինչպես վոր ամենայն իրավամբ մեր հարեանները մեկ անվանում են... Իհարկե, յեթե նույնիսկ լեզուներից վո՛ւ մի ողուտ չկա, ապա միայն այն միտքը, թե նրանք աստուծո աքաբիտի աղնիվ և փռավոր պարզեն են, վորով աստված մեկ այցելել և հարստացրել է,—ասում եմ, միայն այդ միտքը պետք և նրանց մշակելու համար հզոր պատճառ, զետեա աղելին նույնքան հզոր և ձգողական ուժ հանդիսանա... Վորովհետև խաղաղի իշխանը բա՛վականալով ինչացի չե հապանալու համար, վոր այնպեղ, վորանեղ ծաղկում են լեզուները, շուտով իր իշխանությունն այնքան խախտված և թուլացած կլինի, վոր ինքն այլևս ի վիճակի չի լինի այդ նեղքովանքը վերանորոգելու: Բայց

այժմ, յերբ նա ի վիճակի չէ խանդարելու, վորպես նրանք յեռանդուն կերպով անեն և պտուղներ տան, նա մտածում է, թե ինչպես անի, վոր նրանց այնքան նվաստացնի և թուլացնի, վորպեսզի նրանք կտառերկապես քայլվեն և մեռնեն ինքնաթիռաբար...

Վորովհետեւ ինչպես վոր արևի լույսը ցրում է գիշերօր խափարը, այնպես էլ լեզուներն անողուտ են դարձնում հայրերի բոլոր մեկնությանները։ Յե՛վ վորովհետեւ բոլոր քրիստոնյաները սուրբ գիրքը համարելու յեն վորպես իրենց միակ սեփական գիրքը և վորովհետեւ մեզ համար մեզք է և ամօթ լսով չիմանալ մեր սեփական գիրքը և լեզուն ու մեր ասածու խոսքերը, ապա ալիկի մեծ մեզք է և ալիկի մեծ ամօթ չսովորել լեզուներ, մանավանդ այժմ, յերբ աստված մեզ տալիս է և ապառ կերպով առաջարկում է գիտնական մարդկանց, անհրաժեշտ գրքեր և ամեն բան, ինչ անհրաժեշտ է այդ նպատակի համար և, այսպես ասած, մեզ սովորողարար տանում է դեպի այդ պարսպմունքները, — ուստի նա ցանկանում է, վոր նրա գիրքը մեզ համար բաց լինի։ Ո՛ր, վորքան ուրախ կլինեյին սրեցյալ հայրերը (յեկեղեցու), յեթե նրանք նույնքան հեշտությամբ կարողանային ձեռք բերել սուրբ գրքի իմացությունն ու կարողանային լեզուներ սովորել, վորքան վոր մենք այդ կարողանում ենք անել այժմ...

Բայց դուք ասում եք. «Դե՛հ մեր բոլոր յերիտաներին չենք կարող գիտնականներ դարձնել. մենք ասանց նրանց յուր գնալ չենք կարող. մենք ասե՛ր նրանց ողնության կարիքն զգում ենք»։ Բայց յես այն կարծիքին չեմ, թե պետք է այնպիսի դպրոցներ բանալ, վոր մենք մինչև այժմս ունեյինք, վորտեղ Դոմասի կամ Ալեքսանդրի ուսումնասիրության համար յերիտասարդները 20—30 տարի եյին զործադրում և վորտեղ, սակայն, նրանք վոյնել չեյին սովորում։ Այժմ աշխարհը փոխվել է, և զործերն ել այլ կերպ են արգելում։ Յե՛վ յես միայն ցանկանում եմ, վոր իմ առաջարկած դպրոցում տղաները միան որական մեկ կամ յերկու ժամ, իսկ մնացած ժամանակը տանն անցկացնեն կամ վորևէ արհեստ սովորելով, կամ անելով այն, ինչ վոր դուք եք նրանցից ուզում։ Այսպիսով, կարելի չե այդ յերկու դործն ել հոգալ, քանի զեռ նրանք յերիտասարդ են և քանի զեռ հանգամանքներն այդ բանի համար նպաստավոր են։ Ձե՛ք վոր պատահում է, վոր նրանք ասան անգամ ալիկի ժամանակ են կորցնում կրակելու և զուռդ խաղալու վրա։ Ձեր փոքրիկ աղջիկները նույնպես հեշտությամբ կարող են բավականաչափ ժամանակ դանել մեկ-յերկու ժամով դպրոց գնալու համար և միաժամանակ կարող են փրենց ամային բոլոր դործերը կատարել։ Ձե՛ք վոր ալիկորդ խաղի, ալիկորդ պարերի կամ ալիկորդ քնի համար նրանք ալիկի յեն ժամանակ կորցնում։

Եստա պարզ է, վոր մենք պետք է անեկե՛ք և լրջորեն վորոշենք ճիշտ դաստիարակել մեր պատանեկությանը և այդպիսով աշխարհին տանք իմաստուն և զործունյա մարդիկ։ Սատանային ալիկի հանելի յեն կոպիտ չիմարենք և անպետե՛ք մարդիկ, վորովհետեւ վորտեղ այդպիսի մարդիկ չառ են, այնտեղ դործերը լատ վատ են քնթանում։

Ուստի մեծապես անհրաժեշտ է, — վոչ միայն պատանիների համար, այլև մեր բոլոր աշխարհական և հոգևոր հիմնարկությունների բարգա-

գամ՝ ան և կայունության համար, — վոր մենք խելուն և շատ լուրջ կերպով մեռնարկենք այդ գործը...

Առաքի, սիրելի կառավարիչներ, մեռնարկեցե՛ք այդ գործը, վոր խիստ կերպով մեզ վրա յե դնում աստված, վորին մեզ պարտավորեցնում և մեր պաշտոնը, վորի կարիքն այնպես զդուս և մեր պատանկությունը և առանց վորի չեն կարող յոյա դնալ վո՛ւ աշխարհը, վո՛ւ վողին (այսինքն՝ վո՛ւ աշխարհականները, վո՛ւ հոգևորականները)։ Ավա՛ղ, դժբախտաբար, մենք չտալապանք շատ յերկար ժամանակ դաժմում եյինք ապականության և մահվան խաղաղում, չտալապանք յերկար ժամանակ մենք զերմանական տեսաւաններ եյինք։ Այժմ մենք այնպես պիտի գործենք, ինչպես վայել և բռնական արարաններին, և զսահմանք աստծուց նրա տված բոլոր բարեքներին համար, և թող մյուս յերկրները տեսնեն, վոր մենք նույնպես մարդ ենք, զևս ավելին՝ վոր մենք այնպիսի մարդիկ ենք, վորոնք կարող են նրանցից վորոշ բան ստուրել և վորոշ բան ել նրանց սովորեցնել այնպես, վոր մեր միջոցով՝ աշխարհն ավելի լավանա։ Ենս իմ գործը կատարեցի, և յես շատ եմ ցանկանում ոգուտ և բարի խորհուրդ տալ այս զերմանական յերկրին...»։

ՅԵՐԵՄԻԱՆԵՐԻՆ ԴՊՐՈՑ ՈՒՂԱՐԿԵԼՈՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ (1530 Թ.)

Ենս համարում եմ կառավարության պարտքը, ստիպելու իր հպատակներին, վորպեսզի նրանք իրենց յերեսաններին դպրոց ուղարկեն։ Ձե՛ վոր, անկասկած, կառավարության պարտականությունն և վերահիշյալ պրոֆեսիաների և պաշտոնների համար ապահովել կոնստանդնուս, այնպես վոր մենք յերեք ժարոցիչներին, իրավարաններին, ծխական քահանաներին, դրացիներին, բիշկներին, դպրոցական դասուցիչներին և ուրիշներին պակասություն չունենանք, վորովհետև մենք առանց նրանց կառավարվել չենք կարող։ Եկե՛ն կառավարությունը պատերազմի ժամանակ իրավունք ունի ստիպելու իր հպատակներին, հատկապես նրանցից ամենատաժեղներին, զորք ունենալու մուշկեաներին և նիգակներին հետ, պատեր մազլեղու և կատարելու պատերազմի առաջադրած այլ գործողություններ, ապա անհամեմատ ավելի հիմք կա զգլխու ժողովրդին, վորպեսզի նա իր զավակներին պահի դպրոցում, քանի վոր այստեղ, յերկրի վրա տեղի յե ունենում պատերազմներից ամենատարափելին, վորտեղ զինազաւար յերեք չի լինում։ Դա հենց այն պատերազմն և, վոր մենք մղում ենք սատանայի դեմ, վորը զտանի և անկաստելիորեն մղուում և քամել քաղաքներ և թագավորություններ, և բոլորովին զրկել նրանց բոլոր արի և լավալուն մարդկանցից, մինչև վոր բոլորովին դուրս կհանի կորիզն ու կթողնի միայն կեղևը, լի անպետք մարդկանցով, վորոնք նրա մեղքին, — ի հաճույս նրա, — միայն մարիոնետներ կլինեն։ Հետո մեր քաղաքը կամ մեր յերկրն իսկական սով կզգա, և առանց պայքարի սովերի անգամ, առանց աղմուկի և առանց վորևե նախազուշացման նրանք ներսից կկոծանվեն։ Տաճիկն անդամ այլ կեղև և վարվում, վորովհետև նա ամբողջ պետությունից վերջնում և յերբորդ վորդուն և ստիպողաբար նրան գտնախա-

բակում ե մի վորոշ պրոֆեսիայի համար: Յեկն առավել մեր կառավարչ-ները պետք է դռնե վորոշ յերեխաների ուղարկեն զպրոց: Այդ չի նշանակում, թե յես կուզենայի յերեխաներին ծնողներից կարելը, — յկա միայն կուզեյի, վոր յերեխան իր սեփական բարիքի և ընդհանուրի ոգտի համար պատրաստված լիներ վորևե արհեստի մեջ, վորը նրա ջանքերի համար նրան առատ պատուներ տար: Ուստի և թող իշխանություններն այս բուրն իրենց սրտին մտա ընդունեն, և թող նրանց հոգան այս մասին: Յեկ յեթե նրանց կնկատեն ապագա խոստացող վորևե պատանու, թող նրան զպրոց ուղարկեն:

ՈՒՍՈՒՑԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹԵԱՆ ԱՐԺԱՆԻՒՄԻ ՅԵՎ
ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ (1530 Թ.)

Դուք վո՞րտեղից կարող եյիք մեռք թերել քարոզիչներ, իրավաբաններ և բժիշկներ, յեթե քերականության և պերճախոսության արվեստները չի նեյին: Դա այն աղբյուրն է, վորից բոլորն են այդ բոլոր պրոֆեսիաները: Մի խոսքով, յես մեզ կասեմ, վոր աշխատասեր, հավատարիմ զպրոցական ուսուցիչը կամ ուրիշ վորևե մեկը, անկախ նրա տիպոսից, վոր աշխուրհն դաստիարակում և սովորեցնում է աղաներին, յերանց չի կարող լրիվ չափով վարձատրվել, և վոչ մի դրամով չի կարելի վարձատրել այն բանի համար, ինչով վոր մենք նրան պարտական ենք: Ի միջի այլոց, նույնն եր առում նաև Հեթանոս Աբխառտսելը: Սակայն այդ կոչումն մեզ մոտ այնքան է արհամարհված, վոր կարծես թե այն վոչ մի արժեք չունի, և միաժամանակ ել մենք բոլորս մեզ քրիստոնյաներ ենք համարում: Ինչ վերաբերում է ինձ, յեթե յես պարտավոր լինեյի կամ ստիպված լինեյի թողնել քարոզչի կոչումը և ընտրել մի այլ պրոֆեսիա, ապա յես չլիտեմ մի պաշտոն, վոր ինձ ավելի դուր գար, քան զպրոցական ուսուցչի կամ աղաների դաստիարակչի պաշտոնը: Վորովհետև յես համոզված եմ, վոր քարոզչությանից Հեստ, զա աշխատանքի ամենաողտակար և ամենալավ տեսակն է ամբողջ աշխարհում, և յերբեմն յես մտածում եմ, թե այդ յերկու պաշտոններից վո՞րն է ամենապատվավորը: Ձե՞ վոր ծեր շանը դուք այլևս նոր ֆուկուսներ չեք կարող սուլորեցնել, և դժվար է Հին մեղավորներին վերափոխել, բայց մենք հաճախ քարոզի միջոցով մեռնաբերում ենք այդ վերջին աշխատանքին, բայց մեր ջանքերը հաճախ իդուր են անցնում: Սակայն յերխատաբար ծառերը Հելտ է ծուկ և դաստիարակել, թեև նրանցից մի քանիսն այդ դեպքում յերբեմն կտալվում են: Բարեկամս, յերկրի վրա դուք չեք գտնի ավելի բարձր առաքինություն, քան այն, վոր ունի մի ոտար մարդ, վոր վերցնում է մեր յերեխաներին և նրանց բարեխղճ դաստիարակություն է տալիս, — մի աշխատանք, վոր ծնողները չառ հազվադրուս դեպքերումն են կատարում նույնիսկ իրենց սեփական յերեխաների նկատմամբ:

ՍՏՐԱՍՏՈՒՐԳԻ ԵՏՈՒՐՄԻ ԳԻՄՆԱԶԻԱՅԻ ՈՒՍՄԱՆ ՊԼԱՆԸ

Վերականգնել և Կոբերլեյ (Cubberley) Ծառերի աշխատությունների հիման վրա:

1537 թ. Յոհանն Ծառերը նշանակվեց քաղաքային լատինական դպրոցի ղեկավար, վոր հիմնել էր Սարաատուրգ քաղաքը դրանից մի քանի տարի առաջ: Դպրոցի գործերը վրա էլին ընթանում: Ծառումին կատարյալ ազատություն էր տրված այդ դպրոցը վերականգնելու համար: Նա այն վերանկեց հումանիտական լատինական դպրոցի, սակայն դպրոցից դուրս զցեց սպորան ու մրցությունները, վոր կերտվում էին խաղական պալատական դպրոցներում և անդլիական քերականական դպրոցներում: Դպրոցը բաժանվում էր 10 դասարանի, ամեն մի դասարանի համար առանձին ուսուցիչով: Ծառով այդ դպրոցը զարմավ այն ժամանակվա ամենահռչակավոր լատինական դպրոցը: Ծառումն այդ դպրոցը, վորին նա գիմնադրա անունը տվեց, վարեց 45 տարի: Նրա դասընթացն էր.

1. 10-րդ դասարան—մտնում են 7 տարեկանները.

կնդիք՝ լավ հիմք դնել:

Ձևավորել և ուղղել աշխուրհի տառերի արտասանությունը:

Լատիներենի ընթերցանություն, գրություն և ուղղագրություն սկզբունքները:

Ուսումնասիրություն լատինական հոլովումների և խոնարհումների:

Հիշողությունը յուրացնել գերմանական կատեխիզիսը:

2. 9-րդ դասարան—հասակը 8—9 տարեկան.

Ավելի հիմնավոր յուրացում լատինական հոլովների և խոնարհումների:

Սովորում են լատիներեն շատ բառեր, ժանտվանդ առարյա առարկաների անուններ, ինչպես վոր այդ ընդունված էր հոմեյացիների յերխաների համար:

Ծառ են կարգում լատիներեն պարզ տեքստեր և հիշում բառեր ու նախադասություններ: Հստիումն բուր գոյականների և բայերի խոնարհումն:

3. 8-րդ դասարան—հասակը՝ 9—10 տարեկան.

Առանձնապես հոգ է տարվում, վորպեսզի տղաները չմոռանան այն, ինչ վոր յուրացրել են ավելի ցածր դասարաններում:

Պատի ուժը մասերից յուրացանչյուրի ավելի խոր յուրացում:

Յուրաքանչյուր հոլովման և յուրաքանչյուր խոնարհման կատարյալ բերանումն:

Ծառերի գիկերտնի նամակներին ընթերցումը, միշտ ընդգնելով քերականական կառուցվածքը և վորոշ լատինական դիալեկտներ:

Վճանական գրավոր վարժություններ, վորոնք փոխարինում են բանավոր սերտողությունը:

4. 7-րդ դասարան—հասակը՝ 11 տարեկան.

Լատիներեն՝ շարահյուսության կանոնների սերտումն, հիմնվելով կիկերոնի վրա:

Վճռական վարժությունների համար վորոշ տեղերի ողջագործումը:

Գերմանական կատեխիզիսի թարգմանությունը կլսակ կատիներենով:

Դամմաների և ինտերվալների սերտումն յերաժշտության մեջ:

Կարգալ յերկու դիալեկտներ, վոր ազգագրված են Շաուրմի ժողովածույում, «Կիկերոնի նամակների» յերկրորդ գիրքը, Կատոնի կանոնները, լատիներեն կատեխիզիսը և «Կիրակնորյա քարոզները»:

5. 6-րդ դասարան—հասակը՝ 11—12 տարեկան.

Կարգալ Կիկերոնի ավելի յերկար նամակները, ինչպես նաև Տերենցիուսի «Էմիլիան», Յեզուսից, Ամբրոսիոս յեպիսկոպոսից, Մարցիալից և Հորացիոսից ընտիր կտորներ:

Դրավոր վարժություններ՝ վոճի մեջ ավելի նուրբ գեղեցկությունն ձեռք բերելու համար:

Շարաթ և կիրակի որբը պետք և նվիրվեն Լութերի ավելի համառոտ լատիներեն կատեխիզիսին և Իերոնիմոսի մի քանի նամակների ընթերցանությանը:

Հունարեն լեզուն պետք և սկսվի այս դասարանում:

Յերաժշտության մեջ շեշտը դրվում և տեմպի (տակտի) վրա:

Տղաներն այժմ պետք և առաջ գնան ֆերականության մեջ և պետք և առորյա կյանքի առարկաներ նշանակող լատիներեն բառերի պաշար ունենան:

6. 5-րդ դասարան—հասակը՝ 12—13 տարեկան.

Լատիներեն բառարանի հարստացում անհայտ առարկաների բառերով:

Լատինական պոեզիայի առաջադասության ուսումնասիրություն, լեռտալսելով այն:

Առասպելաբանության ուսումնասիրություն:

Կարգալ Կիկերոնի «Կատոն»-ը և «Լելիան» և Վերգիլիոսի «Ենկիդը»:

Վոճի ավելի ուժեղ մշակում: Սեփական առաջակազմության սկզբնավորություն:

Տղաները պետք և լրացնեն իրենց լատիներեն բառերի պաշարը:

Գերմանության նմուշների թարգմանություն և հետո հակառակ թարգմանություն լատիներենով:

Շարունակել Հունարեն լեզվի ուսումնասիրությունը. ավելացնել բառապաշարը. կարգալ ավելի պարզ գրքեր:

Կարգալ Պողոս առաքյալի թղթերը:

Հիմնավորապես իմանալ Հունարեն և լատիներեն ֆերականությունը:

7. 4-րդ դասարան—հասակը՝ 13—14 տարեկան.

Ուժեղ կերպով կրկնել այն, ինչ վոր յուրացված եր բաժականին վաղ:

Շարունակել «Ինամքով պրակտիկան» վոճարանության մեջ:

Կարգալ կիկերոնի Ե-րդ հասն ընդդեմ Վերքեի, Վեմակներ բարեկամներին—ի յերկրորդ դիրքը, Տերնցիուսի Վեդելֆերն և Հոբացիուսի նամակներն ու ստաբիլների լատիներեն լեզվով. հումարեն՝ Վերինակների դիրքը—ը:

Հումարեն թերականության ուսեղ կրկնողություն:

Պոզոս առաջալի թղթերի ընթերցում:

8. 3-րդ դասարան—հասակը՝ 14—15 տարեկան.

Նախկին պարապմունքների ծավալի ընդարձակում:

Սկսել պերնախոսության պարապմունքները:

Կիկերոնի Վեմակներ բարեկամներին—ի յերրորդ դրքի, Հուկիանոսի Վենիպոլա—ի և Վերդիլիուսի Վենեյական—ի Ե-րդ դրքի ընթերցանությունը լատիներեն լեզվով. հումարեն՝ Վերինակների կամ Վեդելֆերների առաջին դրքի ընթերցանություն և Դեմոսթենեսի հետտորական լավագույն յուլյաների ժամանակակա ուսումնասիրություն:

Ընախը հետտորական նախերի թարգմանություն հումարենից լատիներենի և ընդհանրապես:

Պինդարի Վեներոդների փոխադրությունն ուրիշ լատիով:

Խաղալ Տերնցիուսի և Պլավտի կոմեդիաները:

9. 2-րդ դասարան—հասակը՝ 15—16 տարեկան.

Հույն բանաստեղծների և հետտորների բառացի մեկնաբանություն:

Հետտորական (նարտասանական) և բանաստեղծական մեքերի մեջ յեղան կապը (շարադրություններում):

Անգիր անելու համար ավելի արտահայտիչ կտորներն արտադրել տեսարաններում: Հույն աշխատանքը նաև լատիներեն հեղինակների նկատմամբ համեմատական կարգով:

Ամենուրյա փոխարանական վարժությունների կարևորությունը:

Պերնախոսության ուսումնասիրությունը անջատերի հիման վրա և նրա զործադրությունը Դեմոսթենեսի և Կիկերոնի նախերի նկատմամբ:

Տրամաբանության ուսումնասիրություն այս դասարանում:

Կերակի ուրեն անգիր սովորել Պոզոս առաջալի թուղթն առ հոռոնյացիները:

Շարունակել զրամատիկական ներկայացումները, մացնելով նաև Արիստոփանի, Նիփիդիդեսի և Սոֆոկլեսի յերկերը:

Կարգալ Դեմոսթենեսի 2-րդ Վենիպոլիկան, Կիկերոնի պաշտպանողական նախերը Տոգուս Ռոսցիլին Ամերիկի և Կայնոս Ռարբիլիուսի, և Վերինակների առաջին դիրքը:

Տարրական պարապմունքներ մաթեմատիկայից:

10. 1-ին դասարան—հասակը՝ 16—17 տարեկան.

Ընդարձակել արամարանության և պերնախոսության պարապմունքները և զործադրել զրամե Կիկերոնի և Դեմոսթենեսի նկատմամբ:

Կարգալ Վերդիլիուսից, Հոմերոսից, Թուկիդիդեսից և Սալյուստիից:

Հանախակի Թարգմանություններ կլասիկ լեզուներից և ընդհանրապես, գրել արձակ և վոտանավորով, գեկլամացիա (արտասանություն)։ Դրամասիկական ներկայացումներ ամեն շարաթ։

Շարադրել Պոչուս առաքյալի թղթերը պերճախոսության հին ուսուցիչների մեով։

Յերկրաշափությունից՝ ուսումնասիրել Յեզկիլիականի առաջին գիրքը։

Մի քանի խիստ ասարական տեղեկություններ աստղաբաշխությունից։

«ԳԻՏՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻՆ» ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ XVI Դ. ԳԵՐՄԱՆԱՅՈՒՄ»)

Ամենից առաջ յեր կտամ նրանց արաաքին կառուցվածքի թուցիկ ակնարկը։ 1543 թվից բողոքական Գերմանիայի Հոգի վրա կողք-կողքի գոյություն ունեն զգիտական դպրոցներին յերկու տեսակ՝ քաղաքային դպրոցներ և պետական դպրոցներ։ Քաղաքային դպրոցները միջնադարյան համանուն դպրոցների անմիջական շարունակությունն են. այդ դպրոցները հիմնում են քաղաքները և կառավարում և քաղաքային դաման, վորը նշանակում և վարձատրում և ուսուցիչներին. նրանց վերահսկումն ամեն տեղ, մասնավոր մանր քաղաքներում, միավանդակ և քաղաքային զբաղիչ և, ինչպես վոր եր արդեն միջին դարերում։ Դպրոցական տեսությունը, ինչպես նաև դպրոցական կանոնադրությունների հրատարակությունը նույնպես քաղաքային դամանների մեովքն և գտնվում, ըստ վորում նրանք անխաթառելիորեն ոգնություն են հրավիրում Հոգևորականությանը։ Հին դպրոցների վերակառուցման պուղընթաց հիմնվեցին շատ նոր դպրոցներ, վորոնց մեջ գերակշռում և գիտությունների շատ ընդարձակ դասընթաց ունեցող տիպը. գիտական դպրոցը, ըստ հնարավորին, ակադեմիական դասավանդման տարերքներով նրա բարձր աստիճանում, վորպես այսպես կոչված lectiones publicae, ավելի հարուստ քաղաքների համար դասնում և փառասիրության տարակա և անկախության նշան։

Գետական դպրոցները՝ իշխմանակամ կամ զմեռակալակամ դպրոցները, վոր նաև վամբական**) եյին կոչվում, —մեֆորմացիայի դարաշրջանի ստեղծագործություն են՝ հիմնված տիբակալ իշխանների կողմից, նրանք դանդում են իշխանների հակողություն և վարչության տակ։ Նրանց խնդիրն և՛ հասարակական միջոցների հաշվին ամբողջ յերկրից համագած ամենաշնորհալի աղաներին պատրաստել հասարակական ծառայության համար։ Վորոշ չափով նրանք իրականացումն եյին այն պահանջի, վոր Լութերն առաջարկել եր աշխարհիկ իշխանություններին։ Առաջինը նման դպրոցներ կազմակերպելու ուղին բռնեց Մորից Սաքսոնացին։ 1543 թ. նա հիմնեց սաքսոնական իշխանական յերեք Հուշակավոր դպրոցները Պֆորտում, Մեյսենում և Գրիմում, հատկացնելով նրանց վերացրած վանքերի շինքերն ու հողերը։ Այդ դպրոցները 230 աղաներ ուսուցանելու հաշվով եյին բացված,

*) Էթնական դպրոցներ (die Gelehrtenschulen) — մի տեղին և, վոր XVI—XVIII դարերի Գերմանիայում դարձ եր ամվում զգիտական դրոֆեսաներին համար նախադասարանայ միջնակարգ ուսումնական հաստատությունների համար։

**) Այն դաստնով, վոր մեֆորմացիայի կողմից վերացրած վանքերի շինքերն ու հողերը՝ այդ դպրոցները բաժնուլու համար եյին դրոնադրվում։

ըստ վերում 100 տեղ սաքսոնական քաղաքներինն էլին, 76 ազնվական տոհմերին և 54 իշխանները: Տղաները, վերոնք ընտրվում էին ըստ նրանց ընդունակությունների և անապահովմանության աստիճանի, պետք և ունենային լատիներեն լեզվի տարրական գիտելիքներ, և 5—6 տարվա դասընթացի ընթացքում պատրաստվում էին համալսարանի մտնելու համար. աշակերտների միջին տարիքը 12—20 էր: Սաքսոնական համալսարաններում, Լայպցիգում և Վիտտենբերգում պատրաստված էին հանրակացարաններ,

Նկ. 17. Մելանիան:

վոր իշխանական դպրոցների տաներին հնարավորություն էին տալիս հասարակական միջոցների հաշվին ստանալ նաև համալսարանական կրթություն: Դրա փոխարեն նրանք պարտավորվում էին հետագայում ծառայել իշխանին հոգևոր կամ աշխարհիկ պաշտոններում: Սաքսոնական դպրոցներից հետո առաջ յեկան մի ամբողջ շարք նման հիմնարկներ նաև ուրիշ վայրերում: Յեա կթվեմ նրանցից ամենահայտնիները՝ հարստված—վյուրթեմերը յան վանական դպրոցները՝ 1559 թ., Ամսթախի դպրոցը՝ 1582 թ., Կորուրգի դպրոցը՝ 1605 թ., հյուսիսում—Շտետինի դպրոցը՝ 1543 թ. և պոմերանյան—բանդենբուրգյան իշխանական դպրոցը Յոտխիմստալում՝ 1607 թ.:

Այդպիսի դպրոցների կազմակերպումը մի խուշոր քայլ է միջնադարյան պետությունից դեպի արդի կուլտուրական պետություն տանող ճանապարհին. այսպիսով, գիտական կրթությանն սեփականելու, գիտական պրոֆեսիաների համար համապատասխան նախապատրաստման հոգառությունն ընդունվեց վորպես պետության անմիջական գործը: Բայց զընդոցական գործի զարգացման համար ել դա զգալի առաջագիժություն էր:

զննադոյական դպրոցները դարձան գիտական չիմֆերի վրա դրված ամբողջ միջնակարգ կրթության կորիզը. նրանք վերջնական, ավարտօրէն ձևեր ստացան, վորոնք դարձան նորմա նաև մյուս նման հաստատութիւնների համար. գերմանական դպրոցի դիմով անցած բոլոր փոթորիկների մէջ նրանք պահպանեցին դպրոցական կրթության հաջորդականութիւնը. այդ տեսակետից առանձնապէս կարևոր դեր խաղացին հռչակավոր սաքսոնական և վյուրտեմբերգյան դպրոցները: Մեծ թվով նշանավոր մարդիկ, վոր այդ դպրոցների չիմնադրման որից մինչև մեր օրերը դուրս են յեկել այդ դպրոցներից, վկայում են դպրոցական կյանքի այդպիսի անմար' ոջախների դաստիարակչական և կրթական ուժը: Նրանք Գերմանիայում նույն դիրքն են զբաղում, ինչպէս վոր Անգլիայում Իտոնի, Գարբուռլի, Ռեզերի public schools-ները:

(Տ. Գուլտեի «Исторический очерк развития образования в Германии» գրքից. Թարգմ. Աղերանկա խմբ. էջ՝ 72—73):

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ (XVI դ.)

Ն. Գ. Տարաուզ և Ս. Մորպեի «Культурно-исторические картины из жизни Западной Европы. IV—XVIII в. и. քրտւմ եկարպրում են վաճառականի շնամիքի կենցաղ և, ժամաւորապէս, յերէիաների դաստիարակութիւնը: Անհրաժեշտ և ժամանակէ, վոր մէջ յերկու պատկերն իրականութեան տեսարկէի, իմաստ գիտական շնամիքումների վրա հասուցած լուսանկարը համարվելու հաղանկութեան շուրջ. դա ավելի շուտ զգարվեստական վերաբարպրութեան և, քան զուտ գիտական հասուցման:

Վերնագրերը գրեւորմամբ կազմույն են:

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԻ ՅԵՐԵՆԵԱՆԵՐԸ ՍՈՎՈՐՈՒՄ ԵՆ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՎԻ ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Ճաշից մի վորոշ ժամանակ անց վաճառականի աղան նորից պատարաստվում և դպրոց գնալու: Առավոտյան ժամը 6-ից մինչև 8-ը նա արդեն դպրոցում լիցել և և յեկել և տուն ճաշելու: Ժամը 12-ից մինչև 2-ը նորից դասեր կան:

Կրթութիւնը պարտադիր չէ, բայց շատերը հասկացել են նրա կարևոր նշանակութիւնը: Կարգաւ, զբել և հաւլիլ շիմանալը բյուրդերները համարում են լափաղանց անձեռնառու և ամօթալի: Կրթութեան տեսակետից բյուրդերներն այժմ, թերևս, արեւմտականութեանից բարձր են կանգնած: Նախնի մի քանի դպրուցներ և արհեստավորներ կարողանում են ջոկել լաւանական դիրքը:

Քաղաքում կան մի քանի դպրոցներ. նրանցից մի քանիսը զգրմանական են, մյուսները՝ բարձրական:

Մեր վաճառականի վորդին գնում և զգրմանական դպրոց, վորտեղ նա սովորում և գերմաներեն լեզվով կարգաւ և զբել, կազմել գերմաներեն նամակ և զգրծիքների վրա հաւլիլ, ինչպէս նաև տերտել լաւանական աշխուրհներ: Առանց դրանց նա յուս գնալ չի կարող, յերբ նա կսկսի իր հար դրծերը վարել: Իսկ յեթե նա կցանկանա շարունակել իր կրթութիւնը, նա կարող է անցնել բարձրագույն բարձրական դպրոցը, վոր-

տեղ նրան սովորեցնում են լատիներեն լեզու, յոթ ազատ արվեստները, կատեխիզիս և յեկեղեցական յերգեցողութիւն:

Այն դպրոցը, վորտեղ հաճախում և վաճառականի վորդին, բազմապէս համեա չտիր ունի, ինչպես և ժյուս քաղաքային դպրոցները: Նա բազմացած և մի դասասենյակից, վորտեղ յերբմե յերեք ուսուցիչ է միաժամանակ են պարտադրւում, մեկ սենյակից, վոր հատկացված և լինում ամուրի-վերատեսչին և մի քանի յոցիկներից, վորտեղ վորժառութաւանների (նարերի) վրա քնում են դյուլից կամ այլ քաղաքներից յեկած աշակերտները: Այդ յոցիկներում վաւարաններ չկան: Տաքացվում են միայն դասասենյակը և վերատեսչի սենյակը*):

ՈՒՍՈՒՑԻՉ

Նեղ ու ցածր դասարանում արդեն հազարից ևն մի քանի ալպը ընկնեն: Դասավանդութիւնը տառնում և տեսչի վարձած ոգնականը: Նա մեխանիկորեն սովորեցնում և այն քիչը, ինչ վոր ինքը գիտէ: Նրա արդոված գլխած ու զուստ և հոգնած գեմքը վկայում են, վոր մեծ չե այն վարձատրութիւնը, վոր նա ստանում և իր ծանր աշխատանքի համար: Այլմե տեսուչը, դպրոցի ղեկավարը չի կարող ոտնիկով, ուսման վարձով և աշակերտների բերած նվերներով ապրել, և միջոցների ուժեղացման համար սակաված և ստանձնել քաղաքային քարտուղարի պարտականութիւնը, ապա ալպիւի ոգնականի համար, յերբմե, ուրիշ վրինչ չեր մնում, բոցի իր հույսը հարուստների կարեկցութիւն վրա դնելուց կամ պանդխտանացում հաշկուց**):

ԳԻՐ ՅԵՎ ԼԱՇԻՎ

Աշակերտներից մի քանիսի համար հիմա գրաւորի դաս և: Կուցած, Իրանք խնամքով դնում են տառերը մեղրամոմի բարակ շերտի վրա, վորով պատած են նրանց վորտե տախտակները: Թուլքն ու մաղաղաթը դնուս շախմատից Թանգ են: Մեռաղյա, վորտե կամ ալպիյա գրով նրանք հանդուսում կամ սեղմելով դուրս են բերում անկյունամուր տառեր, վոր նախորդ նրանց համար գրել և խնտ ուսուցիչը: Մյուս աշակերտների համար հաշկելու դժվար դասն և: Նրանք մեռքերին ունեն յերկարավուն տախտակներ, վորոնց վերևի մասը կլորացրած և: Դա հաշկելու հատուկ գործիք է—հաշկեստախակ (արակոս): Տախտակի յերկարութիւնը դժած են մի շարք զուգահեռական գծեր, վերևում աղեղնակներով: Գծերի մեջ աշակերտները գրում են ուսուցչի թերագրած հոռմեյական թվերը: Միա-

*) Դպրոցի լուսավորութիւնն ու առցանցը աշակերտների պարտականութիւնն էր: Ուսման վարձ վերադ յարգանելու աշակերտ մեծը պարտաւոր էր բերել սահմանված չափով փայտ կամ ծառիչ համապատասխան վեր և բերել մեկ մոմ, վորովհետե մեծը պատերն սկսում էին լուսարոցից ստա: Մոմի մնացորդները մնում էին տնային:

**) Վորդեպի կարգանաց դասը մասիւր աշխատանքի քի մասին XV—XVI դ. դ., սեւրամեն և համեմատել տնայն և նրա սղնակնի աղիկը մյուս պրոֆեսորների ալմ յիմամբ կու: Տեսուչը տարեկան ստանում էր 5,5-ից մինչև 28 ֆլորին, սենյակ և հաշ, նրա սղնակնը—Տախան ֆլորին տասնց հաշի, այն ժամանակ, յերբ դյուլում ամանակ չուրը վաւարում էր 7-8 ֆլորին, իսկ տալիստաւուհին—3-4 ֆլորին, աղբուսը տի-բուից:

վորենքը նրանք զբոսն են առաջին սյունյակում, տասնավորները՝ յերկրորդ, հարյուրավորները՝ յերրորդ սյունյակում և այլն: Դժվար է թվեր գրելը, բայց ավելի դժվար է գումարման, հանման, բազմապատկման և բաժանման գործողություններ կատարելը: Շատ քերն են կարողանում այդ և քիչ հասկանալի աշխատանքի ընթացքում աշակերտներից վուր բուրն են անհրաժեշտ ուշադրություն և վարք պահպանում: Թե մեկը և թե մյուսը պահպանելու համար, ինչպես և ստալադիմությունը բարձրացնելու համար, ուսուցիչը խիստ պատիժներ է գործադրում, շատ հաճախ մարմնական պատիժներ: Ծիպոսը նրա գլխավոր դաստիարակչական միջոցն է, և շատ քիչ աշակերտներ են խուսափում դրանից:

ՈՒՍՈՒՄԸ ՏԵՎՈՒՄ Ե ԱՄՐՈՂՔ ՏԱՐԻՆ. ՃՊՈՏԻ ՈՐ

Ուսումը տեղում է ամբողջ տարին: Աշակերտներն արձակուրդ չունեն: Միայն մի քանի յեկեղեցական տոներ և դպրոցական տոնն են խախտում դպրոցական կյանքի միտրինակությունը: Մեր վաճառականի վարդին անհամբեր պապսում է դպրոցի սուրբ հովանավորի հիշատակի որված, արատարոքի պապսում է ամառվան, յերբ աշակերտներն ու ուսուցիչն ամբողջ դպրոցով դնում են անտառ՝ իրենց ձեռքով հիպոտեզի համար վոստեր փաղելու:

ՎԱՃԱՌԱՎԱՆԻ ԱՂՋԻՎԸ ՍՈՎՈՐՈՒՄ Ե ԳՐԵԼ, ԿԱՐԳԱԼ ՏԵՎ ԼՍԵՎԵԼ, ՏՆԱՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այն ժամանակ, յերբ ամուսինը զբոսնեյակումն է, վորդին՝դպրոցում, վաճառականի կինը տատկիկ և աղվա հետ միտսին դրազված են տան գործերով: Աղվիվը ֆաղաբային դպրոցում ստացել է վորուզ կրթություն՝ նա կարողանում է կարդալ, գրել և հաշվել, վորով նրա ընկերուհիներից քերն են կարող պարեննալ:

Բայց նրա գլխավոր դաստիարակությունը կենտրոնացած է տանը, վորտեղ նա պետք է սովորի անտեսություն վարել և վարժվել այդ բանին: Թեև կատրեղեն գործելն արդեն իսկ հասկանքի ցեխի մասնագիտությունն է դարձել, ներկելն ու սպիտակացնելը՝ ներկաբարների և սպիտակացնողների ցեխի գործը, բայց և այնպես ըստ հին սովորության, անտեսելու կարիքից յեկեղեցի, ունեւորների լրջանում ևս գործում և մանում են տանը:

ԽԱՂԵՐ

Խեղդուկ և նեղ դպրոցում յերկար ժամանակ միևնույն տեղում նստելուց հետո, տղան բաց ողում հանույթով զվարճանում է իր ընկերների հետ: Արագությունը հանում են զնդակը, հալն ու ողակապը, և տղան արդեն բակումն է: Սկսում են ողակապ դրոշել, հալ պատացնել և զնդակ խաղալ: Այդ խաղերին փոխարինում են պահմոտցիվը, աշակապուկը, արթուրման, զօրյարման ու զայլը. արանց միտում են վաղը՝ թղթից լինած ֆամաղացով, թաղաղուր տալը և վոտնացուպերով ման զայլը:

Կարճած, ուրախ-ուրախ ընկերները ցրվում են իրենց աները, և մեր տղան մնում է մեռակ: Նա հանում է չիկլիկանը, փայտե մին, բայց ու

մենեց շատ նրան դրափում են փոքրիկ փայտե արքալեռը, աղեղն ու նե-
տերը:

Աղջիկը դորեկելուց հոգնելով, խնամքով ծալում է ալիսատանջը, ինչ-
պես մայրն է պահանջում, և նույնպես մեռչ է առնում խաղալիքները,
հանում է իր տիկնիկները, վերանայում և նրա հանդերձարանը և մաս-
նում, թե կրկին ինչն է պակաս, ինչ պետք է կարել:

Յերբ նա այդ բոլորից կմանձրանա, մեր յերեսանների համար ելի կա
զվարճանք՝ վանդակներում դիտուն նարեկներ և թուխակներ և, վերջա-
պես, կատուն:

ՀԱՆՆԼՈՒՆԵՐ

Միջնադե իջնելու հետ միասին յերեսանները, վաղվելուց, ծիծաղից և
աղմուկից հոգնելով, հանդարտվում են: Նրանք նստում են նստարանի
վրա և մինչև ընթրիքի ժամանակը մարզվում են հանելուկների և շուտա-
սկուկների մեջ. ընթրիքը մի անգամ էլ տարզի ընտանիքը հավաքում է
սեղանի շուրջը:

ՀԵՔՈՒՄՔՆԵՐ ՅԵՎ ԱՂՈՔ

Ընթրիքից հետո, ուղտվելով մինչև քնելը մնացած ժամանակով, յերե-
սաները խնդրում են տատիկին՝ պատմել իրենց տնիոցելի Զիզֆրիդի մա-
սին: Գրավիչ և պատմում տատիկը, թոռներն ուղադրությամբ հետևում
են նրա բառերին, բայց շուտով հոգնածությամբ հալթում ե՝ յերեսանե-
րի կողքերն սկսում են փակվել: Այդ ժամանակ տատիկը կարգադրում է
նրանց կանգնել աղոթքի: Քեա ուղում եմ դնալ քնելու, — արտասանում են
նրանք, — թող խնձ հետ դան 12 հրեշտակներ, յերկուսը գլխավերև, յեր-
կուսը՝ կողքերիս, յերկուսը՝ վտաններս մոտ: Թող յերկուսն ինձ ծածկեն,
յերկուսն էլ արթնացնեն: Թող յերկուսն էլ ինձ խրատեն յերկնային դրախ-
տի համար: Հրեշտեղտ առյով հորն ու մորը, յերեսանները գնում են քնե-
լու: Յերեսաններից՝ հետո շուտով պառկում են տանտիրուհին և տատիկը:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԸ ՌԵՖՈՐՄԱՑԻԱՑԻ ԵՐՋԱՆՈՒՄ

Ձ. Գաուլսն

Ժողովրդական դպրոցը հանդիսանում է նույն Ռեֆորմացիայի, յիթե
վուչ ստեղծագործությունը, ապա նրա առավել հեռավոր հետևանքը: Նո-
րից նոր յեկեղեցու, ընդհանուր բնույթն է ստեղծում նրա յերևան դալու
անհրաժեշտությունը: Մաքուր ուսմունքով վորդվող ճշմարիտ հավա-
տը, — հա կրոնի գլխավոր հիմքը. բայց մաքուր ուսմունքը կարող է
հիմնվել միայն սուրբ գրքի վրա, միմիայն նրա վրա և վու թե յեկեղեցու
արտաքին հեղինակության վրա: Ուստի Լութերի առաջին հոդան այն եր,
վոր ամեն տեսակի ճշմարտության այդ աղբյուրը նորից մասշնի դառնա
Բրեստոսի բոլոր հավատացյալների համար. Առավանշելի ժողովրդական
լեզվով թարգմանությունը, վոր մինչ այդ խանդառությունը պահպանվում
էր հոգևորականության մեջ կողմից, քանական թվականներ ժեն դորն և
հանդիսանում: Հենց այստեղից էլ բխում է մի պահանջ՝ յեկեղեցու բո-
լոր անդամներին սովորեցնել կարգալու արվեստը, վորպեսզի աստուծո

խոսքն անմիջականորեն մասշնի լինի բոլորին: Իհարկէ, սրանից հետո անհրաժեշտ է դառնում նաեւ հետեյալ փայլը՝ ողնիկ այդ խոսքի նիշտ հասկացվելուն, վորովհետեւ առանց դեկլարության ընթերցանությունը շատ հեշտութեամբ տանում է դեպի մոլորություն, ինչպես շատ շուտով այդ բանում համոզվեց նաեւ նոր լեկեղեցին: Իրանց հնարավորությունը վերացնելու և սուրբ գրքի նիշտ ըմբռնման ուղին ցույց տալու համար Լուսինը կազմեց իր յերկու հատեխիդները՝ մեկը համառոտն ընդհանուր գործածության համար, մյուսը՝ ընդարձակը քահանաների և ուսուցիչների հա-

Նկ. 18. Փառաքանի դպրոց (XVI դ. վերջ):

մար. Նրանք հանդիսանում են *summa doctrinae*, վորի համաձայն պետք էր սուրբ գիրքը կարդալ և բացատրել:

Այսպիսով, կարդալ և կատեխիզիս սովորեցնելն է հանդիսանում այն սրմառը, վորից անում է բողոքական ժողովրդական դպրոցը:

Բայց, իհարկէ, այդ դպրոցը վերանորոգիչների գլխից պատրաստ և ուղատաշխմում գուրս լինում: Միայն շատ դանդաղ և աստիճանաբար եղեր-մանական դպրոցը, նույնիսկ նրա գաղափարը, աստիճանացով լատինական դպրոցից և, վորպէս հասարակական դպրոցի տոմեմին մե, ստացավ ինքնուրույն դոյություն, իսկ իսկական բանումն է՝ ավելի մեծ ժամանակ պահանջեց: Սկզբում վերանորոգիչների ամբողջ ուշադրությունը կլնեման էր եզրամական դպրոցը վերանորոգելու և վերականգնելու անհրաժեշտութեամբ. ընդհանուր ուսումը հիշատակվում է միայն զուգընթացաբար, վորպէս կցորդ: Արդպես պետք է ըմբռնել նաեւ Լուսինի առաջադրանքները, վոր նա ներկայացրեց իր լրջանային թղթով, ուղղված գրե-

տանյա աղնականությանը 1520 թ. և զերմանական քաղաքների վարչություններին՝ 1524 թվին: Առաջին թղթում նա Հարեանցիորեն խոսում է աղջիկներին զպրօցների մասին, զվորակ աղջիկներն որական մի ժամ պիտի Ավետարան լսեյին զերմաններն կամ լատիններն լեզվով: յերկրորդ թղթում նա պահանջում է, վորպեսզի զիտական նախապարհ չընտրող աղաներն այնուամենայնիվ մեկ կամ յերկու ժամ հանախելին աղապիտի զպրօց (խոսքը լատինական զպրօցների մասին է, վոր պես է քաղաքային վարչությունները բանային), իսկ մնացած ժամանակն աշխատելին տանը և արհեստ սովորելին: Սաքսոնական զպրօցական կանոնադրությունն էլ քաղաքներում միայն մի զպրօց է նանաչում, վորը հանախում են բոլոր աղաները, և ուղղակի ալ զպրօցից դուրս է հանում զերմաններն լեզվի զսովամոզությանը: Հսոփորենցն էլ միայն լատիններն, և վոչ թե զերմաններն, հունարեն կամ հրեաներն, ինչպես վրժանք մինչև այժմս տնում եյին, ծանրաբեռնելով յերեսաներին նման բազմաբարձությամբ: Այսպիսով, Հեց առաջին աստիճանից իսկույն անցնում եյին լատիններն կարգալուծ և զերլուծ, ինչպես նաև սկսում եյին Դոնաուի և Կաանի ուսումնասիրությունը*): Յերկրորդ զնիկառանց սկսում էր լատինական քերականությունն ու Հեցիկական ընթերցանությունը: սակայն կրոնի դասավանդությունը (զբա համար Հառկացվում էր շարաթ որը կամ չորեքշաբթին), ըստ յերևույթին, տարվում էր զերմաններն լեզվով, վորովհետև հավատո Հանդանկի, պատվիրանների և Հայր մերի լատիններն բացատրությունն իր նպատակին չէր հասնի, այն է՝ բխրատել յերեսաներին զբխտոնեյական և ստավամառան կյանքի սկզբունքներով: Ամենաշնորհալի և զիտական պրոֆեսիայի համար նշանակված աղաներն Հնոս անցնում եյին յերրորդ զնիկառանց, րուն Հուսանխատական դասարանը: իսկ մնացածներն իրենց կատարելիքով և լատիններն կիսաապուստ զիտությամբ զործնական կյանքի մեջ եյին մանում: Այդպես էր նաև աղելի ուշ ժամանակվա զբոցրոցական կանոնադրություններում, վոր կազմել եյին Մելանխտոնն ու Բուդենդապներ: լատինական զպրօցն իսկական հասարակական զպրօց է. զերմանական զպրօցները Հիշվում են այստեղ և արևել, վորպես զոյություն ունեցող Հիմարկներ, վորոնք կարելի չե և լվոնելանցնել:

Առաջին զպրօցական կանոնադրությունը, վոր զերմանական զպրօցներին մասին հասուկ բաժին ունի, Հեցող Քրիստափորի 1539 թ. Վյուրտեմբերգյան կանոնադրությունն է (նա Հնոսաքերքի և նաև ալլ տեսակետներով): իր բոլոր երկան զներով նրան և հետևում սաքսոնական կուրֆյուրստության 1580 թ. զպրօցական կանոնադրությունը: Սակայն այստեղ ևս զերմանական զպրօցն ընդունվում է վորպես դատն անհրաժեշտություն, վորպես մանր գյուղերում և սովաններում իսկական լատինական զպրօցին փոխարինող զպրօց, վոր կարելի չե հանդուրժել: իսկ արևել, վորտեղ կա բնականաբան զպրօց, զերմանական ուսումնարանն ընդունվում է վորպես նրա հասարակ լատինականը կամ կցորդը: Գերմանական զպրօցում դասավանդվում է ընթերցանություն, գիր, կատարելիք և յերգեցողություն: դասավանդում է, սովորաբար, ժամկույր (քիտեր), վորին ար-

*) Լատիններն յերկառերի ժաղամուս, վոր հիմամբ վերադրվում էր Կաան Ավագին:

գելլում է այդ պաշտոնի հետ համատեղել պահնորդի (ստրամնիկի) կամ դաշտային պահակի պաշտոնը... Դպրոցի տեսուչ հանդիսանում է քահանան. համայնքն ընտրում է ուսուցիչն, բայց գերիմոնղանոր (համբարակը) նրան յննթարկում է ստույգական քննության կրոնի հիմունքներից և դպրոցական արվեստից:

Սեկան թեև պաշտոնական կանոնադրություններում գերմանական դպրոցները, կամ ինչպես մենք հիմա կասեյինք, ժողովրդական դպրոցները միայն հարևանցիորեն են հիշատակվում (միայն XVII դարը, այդ դարաշրջանի մանկավարժական վերանորոգիչների ազդեցության տակ, ընդունեց նրանց վորպես մարդկային համակցության հատուկ և մեծ կարևորություն ունեցող խնդիր), բայց իրականությունն, իհարկե, չէր հրաժարվում այդ դպրոցների նկատմամբ յեղած և ավելի ու ավելի ուսեղացող պահանջը բավարարելուց: Գերմանական դրապիտական դպրոցները, վորոնք մեծ քաղաքներում առաջ էլին յեկել վորպես մասնավոր հիմնարկներ գեոևս XV դարում, բնականորեն շարունակում են աճել և զարգանալ, ըստ յան վոր նոր դպրոցական հիմնարկները հաճախ նրանց ծուռ-մուռ են նստում, վորպես Winkelschulen-ի, վորպես զընդհատուկյա դպրոցների վրա: Նրանք հիշատակվում են դպրոցական կանոնադրություններում, որինակ, համբուրգի և Բրաունշվեյգի (քաղաքային), ըստ վորում այստեղ նրանց մասին խոսվում է նույնիսկ վորպես պաշտոնապես ընդունված հիմնարկների մասին, վորոնց դաստանները հաստատվում են քաղաքային խորհրդարանի կողմից: Պեաց է յննթարկել, վոր նոր յեկեղեցին գյուղերում նույնպես չլցացավ յեռանդով տնցկացնելու պատանեկության ընդհանուր ուսումը: Դպրոցական կանոնադրություններն առաջին անգամը չեն, վոր ղեկերեսարում են գյուղական դպրոցների կազմակերպումը: Նրանք դպրոցների այդ տիպի մասին խոսում են վորպես տեղերում ինքնաբերաբար առաջացած հիմնարկների մասին, և միայն ընդունում են նրա որինականությունը և պահանջում են նրանց տարածումը:

Դպրոցների հետ միասին պեաց է հաշվի առնել նաև յեկեղեցու և ընտանիքի աշխուժացած գործունեությունը: Լութերի խիստ հորգորները պատարներին և ընտանիքի հայրերին իրենց զավակներին և տնցիկներին հաղատի մեջ ամբապնդելու պարտականությունների մասին—ինչպես վոր այդ մենք տեսնում ենք, որինակ, Փոքր կատեխիզիսի առաջարկում (1519)—անհետևանք չմացին: Յեթե սկզբում այստեղ խոսքը պատվիրանները, հավատո հանգանակը և հայր մերը յեկելով թողիր անելու մասին եր, ապա ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր ինքը դործը վերելվելիւ հանգելու յեր դրապիտություն սովորեցնելուն: Յես ինչո ել կարգալ սովորել եմ դպրոց մտնելուց շատ առաջ իմ մորից, և հակված եմ կարծելու, վոր նման պարապմունքները բոլորովին ել հազվադյուս լինին գյուղական բողոքական ընտանիքներում, և վոր դրանք ել իրենց սկիզբը Ռեֆորմացիայի դարաշրջանից են առնում: Այն ժամանակ պատարներն ել ինչպես հասակավորների, այնպես ել յերեսանների ուսուցիչներն էլին հանդիսանում: Յերեսանների էկրակնորյա ուսուցումը դարձավ քաղաքային և հիւս հնարումը, քաղաքային, վորն ինքն արդեն կրում եր ուսուցչական ընույթ:

Առեւեք, յեկեղեցում յերեխաների հետ հաճախ պատարի փոխարեն պարսպում եր ժամկույր:

Մի քանի խոսք եւ կազմելացնեմ կարգապահութեան մասին. նա աշնպես եւ խիստ եր մեռւմ, ինչպես վոր միջին դարերումն եր: Պատանեկական դաստիարակութեան սկզբունքն եր. շոգութիւն հնազանդութիւն (նկատեւք, վոր այդ սկզբունքը դաժանում եր նաև Գլխին): Ուսումն ինքը լիովին հնազանդութեան, խոնարհ ներքմբում եր հանդիսանում՝ լատինական եւ դերձանական պարոցներում դասավանդման եւ ուսման ընդհանուր հիմնական մէջ ալման դասի անդեր անելն ու դաս լսելն եր: Ով չեր կարող կամ չեր ցանկանում կատարել այն, ինչ վոր պահանջում եր, նա շուտով ըմբռնում եր, այն բաների դասն իմաստը, թե՛ զուս պարտաւոր եւս: Ծիպտալ մեռւմ եր վորպես դաստիարակութեան եւ ուսուցման ունիվերսալ միջոց. չկար դպրոց, վորտեղ նա, ինչպես վոր հիմք կա կարծելու, ամեն որ լզարծանգիւր, հաճախ ամեն մի լսաի ու սահման անցնելով. վոչ միայն շարակամութեանը, այլև մտապահութեանը կամ անընդունակութեանը միահալմաստ ճիպտալով ելին պատմում:

Յեկ ըստ ելութեան այդ դրութեան մեկ գործը մեռւմ եր մինչև XVIII դարի վերջը:

(Տ. Պատանեի «Исторический очерк развития образования в Германии», стр. 82—87):

ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԵՈՒՆԸ ՄՈՐԱԿԱՅԻ ԱՆԱՐԱՊՏՈՍԱԿԱՆ (ԿՐԿԱԿԱՌՆԻՐՆԵՐԻ) ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐՈՒՄ

Ա. Նորունմանով

XVI դարի հեղափոխական անարապտիստի համար համալսարանը կեղծ դիտութեան աղբյուր ե, վոր իր նորացան կեղծ դիտանականութեամբ միադնում ե ճշմարիտ խնայողութեան պարզութեանը: Այլապիկ խնայողութեանը մեկ ստաշարկում են իրենց արվեստը, — ստում ե անարապտիստներից մեկը — Ո՛վ դուք, հիմարներ: Աստուծո խնայողութեան անկարելի յե դուրս պոկել դժբերից ե ախ սովորեցնել բարձրագույն դպրոցներում: Մի դար առաջ մտաւորապես նույն վերաբերմունքն ունէին դեպի համալսարանական դիտութեանը նաև սարդիանները: Քաղաք ե վոչ կարգալ, վոչ ուսումնասիրել, վոչ ել ուրիշներին ցույց տալ վորևէ դիք, վոր գրած լինեն գովաստները, մագիստրատները կամ խնայողները, վորովհետև նրանք մարդ են, իսկ մարդկանց հասուկ ե սխալվելը... Ով դադարում ե յոթ արվեստներից մեկով կամ սովորեցնում ե ուրիշներին, կամ ուսուցչի կոչում ե ընդունում, նա հետեւում ե հեթանոսների որինակին, նա դասարկ մարդ ե ե մահացու մեղք ե գործում:

Թե՛ նրանք ե թե՛ մշտաներն ատիպում ելին իրենց միացան դիտանականներին վորևէ արհեստ սովորել: Սակայն թե՛ նրանք ե թե՛ մշտաները, ինչպես ե նրանց աղելի վտը նախորդները մոլորութիւն անարական կրթութեանը մեծ նշանակութեան ելին տալիս: Որինակ XIV դարի սկզբի վաղեմաների համայնքների մասին նրանց հայածող դոմինիկյան-ինկվիզիտորը գրում ե. «Բնորն սուանց բացառութեան, թե սղամարդիկ ե թե կանայք, թե ծերերը ե թե փոքրերը, անընդհատ սովորում են ե սովորեցնում: Այլապատ-

վորք, վոր ցերեկն աշխատում ե, գիշերը սովորեցնում ե կամ սովորում խեղճ*):

Հումանիստ Մենես Սիլվիոս Պիկոլոմինին, վոր 1451 թ. այցելել եր տարրիւմներին, գրում ե. «Մարզկանց այդ խարզախ ցեղը միմիայն մի լավ հատկութիւն ունի՝ սիրում ե կրթութիւնը»**):

Իսկ վո՞րն ե աղանդավորների այդ տարբերակն կրթութիւնը: Ըստ յերևույթին նա ամենից առաջ սահղծում եր զգայրնիքը: Ինկվիզիցիայի արգիստի վերաւոյց Բերնար Գոլիգոնը, վոր Հերետիկոսների հարցաքննութիւն համար հատուկ մեղմարկ եր կազմել, մատնանում ե, վոր վաղեմաներն իրենց ուսմանըը միշտ ել հաստատում եյին սովետարանից բերված բազմաթիւ ակրտներով, ճիշտ ցույց տալով, թե ցիտաւները վո՞րտեղիք են առնված: Վո՞մանք նաև կարգալ գիտեն ե կարգում են այն, ինչի մասին վոր խոսում են ե քարոզում, մյուսները խոսում են առանց դրօշի, մանավանդ նրանք, վորոնք կարգալ չգիտեն, բայց իրենց ճատն անգիր են արեթ***):

Նման բան հիշատակում ե Մենես Սիլվիոսը տարրիւմների մասին: Այն, ինչ վոր մենք գիտենք միջնադարյան Հերետիկոսների համայնքների կյանքից, ցույց ե տալիս, վոր նրանց ամբողջ կենցաղամեք վորոշ չափով աշխատանքի դպրոց եր հանդիսանում. նա դաստիարակում եր աշխատանակ մարդիկ, վորոնք հարգում եյին Փիլիկական աշխատանքը, վարժվում եյին կուլեկտիվ աշխատանքին: Հայանի յն այդ համայնքների թողած ազդեցութիւնն արդարեւարեւութիւնն միտքը տեսակների զարգացման վրա: Բայց զգարոցական ուսումն՝ ստեղծով, վորն զուսուցիչ-յեղորք տարտականութիւնն բնագալաւն եր կազմում, հասկացվում եր կարգալու, գրելու ե կրօնի ուսուցումը, իսկ վերջինս բացառապէս դաստիանդվում եր յերգելով:

Աշխատանքային դպրոցի տեսութիւնն առաջին մօտեցան գերմանական անարտարոխանները XVI դարում****):

Դյուղացիական ապստամբութիւնն ե Մյունխենի արհեստավորների ապստամբութիւնն անշուքից հետո նրանց մի մասը լուսնբերականների ե կաթոլիկների հալածանքների պատճառով Գերմանիայից փախալ Մորաւիա, վորտեղ նրանց, շնորհիւ իրենց աշխատանակութիւնն, ապստամբան տվին տեղական Փետողաները: Այնտեղ նրանք փորձեցին կազմակերպել կոմունիստական համայնքներ՝ գուլգի կոտարյալ համայնականութիւնն, հասարակական սպասման ե յերեխաների հասարակական դաստիարակութիւնն սկզբունքներով: Մորաւիայի իշխանութիւններն վերաբերմանը նրանց նկատմամբ հաճախ փոխվում եր, բայց ընդհանուր առմամբ նրանք այնտեղ

*) Բանվիճակն շարադրութիւն «Adversus Valdenses», վոր գիտութիւն մէջ հայանի յն «Аноним из Пассау» վերնագրով: Տես՝ Maxima Bibliotheca Veterum Patrum XXV. Տես՝ Հասարակ «Средневековые реформаторы» գիրքը:

**) Aenos Silvius Piccolomini «De ortu et historia Bohemorum». Տես՝ Հասարակ:

***) Հասարակ, հատ. II, էջ՝ 48, 50:

****) Ինկվիզիցիական անարագիտանքի մասին գերմաներեն լիզվով կո ընդարձակ դրականութիւն, վորից այստեղ ի նկատի յեն ստեղծ Keller-ի, Wappler-ի ե ուրիշների աշխատութիւնները:

խաղաղ ազդեցին մինչև XVII դարի կեսը, յերբ յերեսուժածյա պատե-
րազմն ստիպեց նրանց թողնել Մորավիան:

Նրանց համայնքները ներսում կատարված կրթա-դաստիարակչական
դործունեությունը մասամբ մեզ հայտնի յե 1568 թ. դրի առնված վորո-
չումների և ճին սովորությունների ժողովածուից, մասամբ ել նրանց չա-
րամիտ հակառակորդ Գրեհամփոր Անդրեաս Ֆելչեր քահանայի դրվածքից,
վոր հրապարակված և 1607 թ.: Դա մի ընդարձակ բանավեճային դրվածք
է, վոր ունի ճշիտան չորս հիմնավոր պատճառներ, թե ինչու յերկրում
անարապախտներին չպետք և հանդուրժել զերնազերը*):

Այդ սովյալների հիման վրա անարապախտները դպրոցական-դաստիա-
րակչական դործը հետևյալ դեղերով և պատկերանում. ա) յերեսուժների հա-
տարակական դաստիարակություն, բ) ուժեղ Նոպրոգուսթյան Ֆիդիկական
և սուղղապահական դաստիարակության մասին, գ) յերեսուժների մասնա-
ցությունն արտադրական աշխատանքին, զ) դրելու, կարգալու և աստուծո
հանաջողության ուսուցումն:

Յերեսուժն մոր մոտ եր միտմ միայն ծնով կերակրելու շրջանում: Այդ
շրջանն անցնելուց հետո նրան տալիս էին զգալոցական տունը, վորտեղ և,
լստ յերեսուժին, միտմ եր մինչև այն ժամանակ, յերբ արդեն կարող եր
ընդհուպ մասնակցել արտադրական աշխատանքին: Թե զա վոր տարիքին
եր համապատասխանում՝ ճիշտ սովյալներ չկան: Դպրոցական տունն ու-
նեը, ինչպես վոր մենք հիմա կասեյինք, ճախաղաղոցական և զգալոցա-
կան քամանմանքներ: Ինչպես յերեսուժ և, մի քանի համայնքներում նա-
խաղաղոցական դաստիարակության տունը և զգալոցական ուսուցման տու-
նը առանձին-առանձին էյին: Յուրաքանչյուր տան անտեսությունը և յե-
րեսուժների Ֆիդիկական խնամքը վարում եր զգալոցական մայրը, վորի
արտադրության տակ կային մի քանի զգալոցական ջույրերը և դայակ-
ներ: Յերեսուժների ուսուցումը, նրանց բարոյական դաստիարակությունը
և լստ յերեսուժին, ընդհանուր մանկավարժական ղեկավարությունը և
հսկողությունը դրվում եր զգալոցական վարպետների ձեռքին: Թե վոր-
քան եր նրանց թիվը—գեղար և ասել, 1568 թ. ճին սովորությունների մի
քանի տեղերն՝ ասում են կարծես, թե ամեն մի զգալոց մեկ ուսուցիչ ունի,
մյուս կողմից՝ մնացել և Գեորգոս Շերերի հատը՝ ուղղված 1568 թ. նո-
յեմբերի 15—ին Նիրշիցի համայնքի զգալոցական տան ուսուցիչներին, վո-
րից յերեսուժ և վոր նրանք այնտեղ, մի քանի հոգի էյին: Վերեսուժներին
աստված և համայնքի սովազաններն են հանձնել ուսուցիչներին, ուստի
նրանք պարտավոր են նրանց դաստիարակել աստվածային յերկյուղածու-
թյան մեջ և նրանք տանից չպետք և մի ժամից սվելի բացակային և յերե-
խային հանձնեն զգալոցական ջույրերի պատասխանատվությունը:

1568 թ. վորոյումների մեծ մասը վերաբերում և յերեսուժների սուղ-
ղապահության և Ֆիդիկական դաստիարակության հարցերին: Յերեսուժնե-
րին զգալոցական տուն ընդունելիս, ամենից առաջ ճննում են նրանց սուղ-
ղական վիճակը և կերակուր ընդունելու, խմելու, ճննելու և լողանալու ժա-
մանակ հիմնադեքին առանձնացնում են սուղղիներից: Դպրոցական մոր

*) Մորավյի անարապախտների մասին տեղեկություններն առնված են Loserth-ի
«Der Communismus der mährischen Wiedertäufer» աշխատությանից, գլ. 8:

պարտականությունն և սրբել ժողքը յերեխաների բերանը և դպրոցական ժույրերին սովորեցնել, թե ինչպես և այլ արվում։ Միաժամանակ նախատեսված է՝ Հիփանդ յերեխաների բերանը մաքրելուց հետո, չլվացած մատներով լմանել ասողիների բերանը, այլ նախորդ պետք և մատները լվալ ջրով և չորացնել մաքուր շորով։ Քույրերն ու դասիկները պետք և պահպանեն ժողքի յերեխաների ջուհը, խնամքով ծածկեն քնի մեջ բացվածներին։ Ճիշտ ցուցմունքներ են արվում նաև լողաձուլու մասին. քնելուց անմիջապես առաջ արգելվում և յերեխաներին կերակրել։ արգելվում և քնած յերեխաներին հանկարծակի արթնացնել և ծեծել քնի մեջ ճշացող յերեխաներին։ Անկողնու սպիտակեղենը և հագուստը պետք և մաքուր պահելն, ժամանակին փոխվեն և չարաթը մեկ անգամ նախն հագուստները միջատներից մաքրելու նպատակով։ Որն սկսվում և շատ վաղ. աղջիկները մեկուր վեր են կենում ժամը 5-ին՝ ճամնելու համար, տղաները՝ ժամը վեցին։

Ամառը պատկում են քնելու սրելի մայր մանելու հետ։ Ճաշին ուսուցիչը մեծ յերեխաներին տալիս և հաց և միս, իսկ միջոք բաժանում և դպրոցական մայրը։ Ճաշի ժամանակ ուսուցիչներն ու ժույրերը խոսելու չեն խրատական բաների մասին։

Վորուշումները բավականին մեծ տեղ են տալիս պատիժների կարգադրման հարցին։ Ինչպես յերևում է, դպրոցական ժույրերի հետևողականության և ինքնազուգաման ունակությունների վրա այնքան էլ չեն վստահում։ Ինչպես վերևում արդեն ասվեց, ուսուցիչը յերեխաներին նրանց հույսով չպետք և թողնի, վորովհետև կանայք հաճախ են ջլոխյանում և յերեխաներին նիպտաներով ծեծում են. անասունների պես։ Մինչդեռ զգաժան ծեծով շատ բանի չես հասնիչ, անհրաժեշտ և յերեխաների վրա ազդել խրատներով, վորովհետև այնքան նրանց ինքնադատելու չեն կարողանային, ապա նրանց համար ուսուցիչը հարկավոր չէր լինի։ Յեթն մանելու ժամանակ յերեխան մեղանում և, չպետք և անմիջապես պատժել՝ բավական և, վոր այդ մասին հայտնի դպրոցական ժողով։ Հասակավոր յերեխաներին խոտիվ արգելվում և ծեծել ժողովիներին։ Բայց և միաժամանակ մարմնական պատիժներ դրոծածվում են, միայն թե մի վորուշ հուռի մեջ են դրվում։ Մանր դանցանքներ կատարելու դեպքում (նիշտակված են դուրսբյուր և ստախոսությունը), ուսուցիչը մաղկում և տղաներին, իսկ դպրոցական մայրը—աղջիկներին։

Այդ դեպքերում ծեծը պետք և համարարտասխան լինի զանցանքի ատիժանին և կատարվում և վու թե սուսիկ-փուսիկ, այլ բոլոր յերեխաների առաջ, վորպեսզի նրանց դրանից այնքան զգածություն չլինի։ Գլխին, չթիունքներին խփելն արգելվում էր։ Մանկավարժության ամենատաղավոր հումանիտական տեսարանների համայնքներին կատարելապես համաձայն, անարատարանները մատնանում են դատարարական յիշանակները աշակերտներին բնավորությանը հարմարեցնելու կարևորությունը՝ վորմանց վրա լավ կազդես փառաբանքով, մյուսների վրա—ալիքներով, յերբողների վրա—խոսա միջոցներով։

Վորուշումների մեջ անհամեմատ ավելի քիչ և խոսվում ուսուցման

Հարցի մասին: Ուսուցիչը պետք է սովորեցնի կարգաւ, գրել և առաջաձեռն գիտութեան: Վերջինս՝ անարապատիւների ուսմանը ձեռք է կտանի: Գիտի մեղով, Հարց ու պատասխանով և, իհարկե, աղօթքների ուսումնասիրութեան միջոցով: Քիչ քանի գրանցի ինչ առարկաներ ելին անցնում, ինչ յեղանակով ու մեթոդով... այդ մասին վրէժնը Հայոցի լեռնալեռացնում և Լոզերար: Ամենայն Հայաստանութեամբ ուրիշ շատարկաները լեյին ել անցնում: Կրօնական աղանդավորների տեսակետից, վորոնք ձեռն մասամբ դուրս ելին յեկել արհեստավորների միջավայրից և անվտանգութեամբ ելին Համակիւմ գեղի Համալսարանական դիտութեանը, մազիսարտներն ու զոկարները, ուսուցումը դաստիարակութեան բաղկացուցիչ մասն է կազմում: Իսկ այդ վերջինը կազմված է աշխատանքի և ողջակար վարպետութեան և աստուծոյ յերկրագործութեան բնականացնելուց: Յերկրորդի մէջ լավագոյնն Հաղորդութեան Հասնելու Համար անհրաժեշտ է կարգաւ և գրել խմանալ, իսկ առաջինը մեղք է բերվում վրէժն անջան զգրուցական ուսուցմամբ, վորքան ամբողջ կենցաղով և աստիճանաբար յերկրաներին Հասակաւորների աշխատանքի մէջ ներգրավելով: Ասեմք, մասամբ արդեն անարապատիւների յերկրաները ևս ներգրավվում ելին այդ աշխատանքին: Հարեանցիւրեն խոսելից աղջիկների մանկու մասին: Համանակն է, վոր զգրուցական տներում արտադրական աշխատանքի մյուս տեսակներն ել ելին կիրառվում, թեև այդ մասին պարզ ցուցմունքներ չկան: Բոլորը, միասին վերցրած, ներքուստ անջան ամբողջական են և արտադրանքին սովորական, վոր Հաղիվ թե Հիմք լինի ուրիշ տեսանակն առարկաներէն գոյութեանը յենթադրելու Համար:

Այսպես թե անպակ՝ մեր առաջ գծադրվում է (թեև վրէժն) Համառ և յուրովի բարեխիղճ մանկավարժական աշխատանքի պատկեր: Լոզերարը նույնիսկ Հնարավոր է Համարում տեսլու, վոր 1568 թ. կանոնադրութեանն անպիսի Հոգովաններ և պարունակում, Վորոնք կարող են պատիվ բերել նույնիսկ նոր ժամանակից զգրուցին: Յերևում է, վոր այն ժամանակներում քիչ լեյին անարապատիւական մանկավարժութեան յերկրագործութեանը, վորովհետև նրանց զգրուցները Հանախում ելին նաև նրանց աղանդին լոյսակառնողները: Բայց կային և յերգվալ թշնամիներ: Վերահիշալ միշտն իր զՀիսուն յորս Հիմունքներում: Կատարի Հարձակումներ և զործում նրանց մանկավարժութեան վրա: Վերջացնոր անարապատիւները բնութեան դեմ են դնում, իրենց սերունդների նկատմամբ նրանք ավելի Հիմար են, քան վորք թշնամիները և ավելի խոստախրոս, քան վայրենի զապանները: Վորովհետև Հենց վոր մայրը յերեխային ծնից կարում է, նրան վերցնում են խեղկան, Հարապատ մորից և Հանձնում են այդ բանի Համար նշանակված քույրերին, Հետո ել՝ անձանթ ուսուցիչներին և դպրաբարոքը դեկավարուհիներին, վորոնք առանց սիրո, առանց սովթի և կարեկցութեան, յերբեմն կատարաբար և անխղճորեն ծնում են նրանց: Հետևանքն այն է լինում, վոր Հինգից տարուց Հետո մայրերն արդեն չեն կարողանում վորուշել, թե ով ումից է ծնվել, վորի պատճառով արշուձապահութեան դեպքերը Հանախ են լինում: Յերեխաներն ապրում են նեղվածութեան մէջ, սպառնի կամ այլ անասունների նման, և նույնիսկ ավելի նեղված վիտում են իշտեղունների նման: Այդ պատճառով ել նրանց յերեխաները Հիման

դուռ են, փքված, ուռած: Ճիշերի կարծիքով այս և անարապատիտներին հալածելու Վե-րդ հիմքը:

Հալմանական և, վոր այստեղ վոր ամեն բան բանավիճողի կատաղությամբ և բացատրում: 1568 թ. վորումներից վերևում մեջ բերված հասկանի իր կատակածոտ վերաբերմունքով դեպի դուրաբարբոք քույրերը, վոր հակամետ են յերեխաներին կատաղորեն մաղկելու ճիպտով, կարծես թե հանաառուս են բանավիճողի խոսքերը: Հալմանական և, վոր Վոյաբարբոք քույրերին նման որինակներ իրոք չեղել են: Կարելի չե նաև խիստ կասկածել, թե վորքան մանկավարժական են փոքր յերեխաների հետ տարվող մանելու պարսպմունքները: Ով դեթ մի անգամ տեսել և, թե ինչպես եր այդ կատարում մեր Միլին Ռուսաստանի դուղերում, վորտեղ փոքր յերեխաներն ամբողջ որբորով նստում եյին դաղգյաչի առաջը և կռների վրա թեկ փաթաթում, նա հալմանորեն կհամամայնվի, վոր ինչքան ել վոր այդ աշխատանքը կատարելագործես, այն միշտ ել մանկական հասակի համար անհամապատասխան կլինի: Վեթե յերեխան մանելիս կմեղանշի բառերը... կարծես, մեղ մտցնում են այդ միտպողաղ, տաժանելի աշխատանքի միջոցորտի մեջ: Բայց այնուամենայնիվ հաղիվ թե հնարավոր լինի Ճիշերի հետ համամայնվել: Յեվ նա ինքն ել հերքում և իրեն իր Վե-րդ հիմքում, խոստովանելով, վոր անարապատական մանկավարժությունը յերկրում անկասկած հաջողություն ունի: Վե՛ր, դու փրկի՛ր. ի՛նչ մեծացել և դործը. վորովհետև հիմա Մորավիայում բոլոր կանայք ստիպված են վորպես ծծմայրեր, դայակներ և ոտնոտներ պահել անարապատ կամանց, կարծես թե այդ գործում ամենափորձվածները նրանք են:

(II. Զորաւանաւոյ «Теория трудовой школы в ее историческом развитии» դրէթ, 1931 թ. էջ 44-49):

XVI—XVII Դ. Դ. ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ-ՈՒՏՈՊԻՍՏՆԵՐԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԸ

ԹՈՒՄԱՍ ՄՈՐ

ՈՒՏՈՊԻԱ

Համոզմաներ

Թոմաս Մոր (1478—1535), անգլիական հումանիստ, ապրում էր Հենց աշխատանքի, յերբ, ըստ իր արտահայտության, «վախճանները ուսում էին ժողովանքը, յերբ ֆեոդալիզմին փոխարենով կապիտալիստական իրավունքը հաղթանքով աղքատացնում էր արհեստավորներին և գյուղացիներին: Իր «Սոսոպիան» գրքում, գրված 1516 թվին, սոցիալական պրոբլեմների լուծումը Մորը վերստին է ժամանակ սեփականության (հրամարմնում) և հումանիստական հասարակության կազմակերպելու մեջ: Ռեալիստ է, վաղ դաստիարակության բոլոր պրոբլեմներն աշխատակության մեջ այլ կերպ են գրվում, քան նրանք գրված էին դասակարգային հասարակության կյանքում: Գաղափարների մեջ առաջին տեղում Թ. Մորն էր, վաղ ժամանակ ուսումնարանական աշխատանքի հետ միացնելու սկզբունքին, առաջին տեղում կանգնեց ֆիզիկական և ժամանակային աշխատանքի մեջ յնչպես հակադրության վախճանն ուղիս վրա: Գիտությանը, կրթությանը նա յերազում էր զարմեղ բոլոր աշխատավորների սեփականության, դաստիարակությանը նա համարում էր մի հար միջոց հասարակական արտադրությանը բարձրացնելու համար և մի զարմեղ բազմակողմանի զարգացման ժողովի պատրաստելու համար:

«Սոսոպիան» ամբողջությամբ և նրա առանձին տեղերը, վաղ նվիրված են դաստիարակության հարցերին, ընտանեկան, կրթում են իր կերտողի տնտեսական պատմական սահմանափակման կնիքը: Ուսյց ինքնասինքյան դաստիարակության պրոբլեմները չորս զար առաջ ալլալիսի սկզբնությամբ լուծելու փորձերը վկայում են մեծ սոցիալիստ-ուսոպիստի մաքի բացառիկ համարակությանն ու խորությանը:

«Սոսոպիայից» առաին յերմով համոզմաները ամփում են Ա. Գ. Գենկելի ուսերին թարգմանությանը:

Վերնապերը քրեատմատիա կազմողն են:

«ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ» ԿԱՌՈՒՑՎԱՐԺԸ

Ուսոպիստ կզգում հաշվում են Հիսուսն չորս ընդարձակ և զեղեցիկ ջաղաքներ: Նրանց լեզուն, սովորությունները, Հիմնարկությաններն ու տրենիները միևնույնն են: Բոլոր Հիսուսն և չորս ջաղաքներն ել լինված են

*) «Մանի զեա նա կազմում և հասարակական կառուցվածքի Հիմքը, ամենաբազմաթիվ և արտադրական գաղափարների բաժինը կմա աղքատությանը, վիշտը և հուսահատությանը, դրում էր Թ. Մորը: Մի ուրիշ տեղ, «Մանի տեղ, վարանց զայության ունի սեփականության իրավունքը, վարանց ամեն ինչ շափում է փողով, արգարության և հասարակական բարեկեցության մասին խոսք լինել չի կարող»:

միևնույն հասակագծով. այնտեղ կան միատեսակ հասարակական շենքեր, միայն մի փոքր հարժարեցրած յուրաքանչյուր վարչի կարիքներին:

Քաղաքների մեջ յեղած ամենափոքր տարածությունը 24 մղոն է. ամենահեռու գտնված քաղաքները, այնուամենայնիվ, միմյանցից մեկ որվա հեռիտան հանապարհից ափելի հեռու չեն գտնվում: Յուրաքանչյուր քա-

Նկ. 12. Քաղաքի տեսք:

ղաք փորձված և ընդունակ ծերունիներից իբ համար ընտրում է յերեք ներկայացուցիչներ: Նրանք հավաքվում են Ամառադասում, փորտեղ և զըն-
նում են յերկրի գործերը: Ամառադասան կղզու գլխավոր քաղաքն է, նրա կենտրոնական դիրքը նրան դարձնում է յերկրի ներկայացուցիչների լա-
վազույն հավաքավայրը: Ամեն մի քաղաքին տրտերն այնպես են տված, փոր նրանք շրջապատեն քաղաքը վաղ պակաս, քան 12 հազար քայլով (12 մղոն), յերբեմն ել ափելի:

Ընդհանրապես այդ հողամասի մեծությունը կախված է քաղաքների մեջ յեղած տարածությանից: Նրա ընտելիչներն աշխատում են իրենց հաս-
կացված սահմաններից դուրս չգալ: Նրանք իրենց հողի սեփականատերեր չեն համարում, այլ ափելի շուտ՝ վարձակալներ:

ԱՅԵԱՏԱՆԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄՆ ՈՒ ՆԱԽԱԿԱՏՐԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ «ՈՒՏՈՐՈՍՏՈՒՄ»

Յուրաքանչյուր հողատիրական ընտանիք բաղկացած է ստնվազն քա-
ռասուն հողուց՝ աղամարդ և կիւն՝ և յերկու տարուկներից ու կառավար-
վում է ընտանիքի մեկ հոր և մեկ մոր կողմից, փորձեց լուրջ և բանիմաց
մարդիկ են: Յերեսուն ընտանիքից բաղկացած յուրաքանչյուր խումբ կա-

ուսմամբ և մեկ զՖիլարիթի միջոցով: Ամեն տարի քաղաք են վերադառնում քսան հազարք, վորոնք վերջացել են իրենց յերկրագործական ծառայության յերկամյա ժամկետը: Նրանց փոխարենում են քսան նոր հազարքներ, վորոնց ծառայության ժամկետն սկսվում է հենց այդ ժամանակվանից: Նոր յեկվորները խորհուրդներ են ստանում նրանցից, վորոնք արդեն մի տարի աշխատել են, իսկ հետևյալ տարին ուրիշների դեկավարելու: Հերթը հասնում է նաև իրենց: Այսպիսով, հազարքներից յուրք միանգամից չեն լինում ազատ և սկսածներ, և հասարակությանն ստիպված չի լինում վախենալ այն մարդկանց անփորձությանից, վորոնք ազատվելու չեն նրա պարենը:

Կա մի դրագմանք, վորով յուր ուսուցիչացիները, կանայք և ազամարդիկ, պարտավոր են միասին և վորից վու՛ վոք չի՝ համարձակվի հրամարվելու, այլև հազարքությունն է: Յերեսաներն այն ուսումնասիրում են անասկանորեն զգորոցներում և գործնականորեն՝ քաղաքը չըխառնող դաշտերում, ուր նրանց ստանում են պրոսնելու: Նրանք այնտեղ սեռնում են, թե ինչպես են հողը մշակում: այնտեղ նրանք իրենք նույնպես աշխատում են և միամտամտակ զարգացնում են իրենց ֆիզիկական ուժերը:

Բայց բացի հազարքություններից, վորից, ինչպես ասվեց, վու՛ վոք իրավունք չունի խուսափելու, յուրացանչյուր ուսուցիչացու համար սահմանում, և նաև վորեւ հասում արհեստ: Վրանք քաթան կամ բուրդ են գործում, մյուսները դառնում են քարտաշներ և թրուսներ, յերթողները՝ մետաղ կամ փայտ են մշակում: Նրանք յուրորն սովորեցնում արհեստներն են:

Բոլորն ստանց բացառությամբ, վու՛ միայն աղամարդիկ, այլև կանայք, պարտավոր են ուսումնասիրել վերահիշյալ արհեստներից մեկն ու՛ մեկը: Վորովհետև կանայք ափելի թրւյլ են, ուստի նրանք ամենից շատ մշակում են վու՛ և բուրդ: Իսկ աղամարդիկ մեծ մասամբ այն աշխատանքներն են կատարում, վորոնք ուժ են պահանջում: Սովորաբար ամեն մեկն ուսումնասիրում է իր ծնողների արհեստը, վորովհետև աղջկացության և որինակի միջոցով յերեսայի մեջ, սովորաբար, դարգանում են և՛ սեր, և՛ անակաթյուն՝ դեպի այդ գործը: Իսկ յեթե յերեսաներից վորեւ մեկն ափելի մեծ հակումն է զգում դեպի վորեւ, այլ արհեստ, ապա նրան ընդունում են այն ընտանիքում, վորտեղ հասկապես այդ արհեստով են դրագվում, ըստ վորում վու՛ միայն յերեսայի հայրը, այլև կուսավարությանը հող են տանում, վորտեղի աշակերտը սովորելու համար մտնի մի աղնիվ և առաքինի ընտանիք:

Յեթե մի վորեւ արհեստ իմացողը ցանկանում է ուսումնասիրել նաև մի ուրիշ արհեստ, նա կարող է այդ անել միևնույն հիմունքներով: Նրան իրավունք են վերապահում ընտրելու այն, ինչ վոր նրան ափելի չե հետաքրքրում, կամ թե՛ քաղաքը նրան ինքն է նշանակում, նկատի առնելով հասարակական պահանջները:

ԳԻՏԱԿԱՆ ԶԲԱՆԺՈՒՄՆԵՐԸ ՅԵՎ ԿԱՏԱՐԱԿԱՆԻՆԵՐԸ ԱՐԿԻՍՏՆԵՐԻ ՄԵՃ

Ամեն առաջին, արևի ծագելուց առաջ, բացվում են հասարակական սրահները: Միայն նրանք են պարտավոր գնալ այնտեղ, ով իրեն բացա-

ուսպեա գիտութեանն ե նվիրել, սակայն բոլորը — տղամարդ և կին, ինչ ժառանգիտութեամբ ել վոր դրազվելիս լինեն—իրավունք ունեն հաճախելու աջք սրահները: Ժողովուրդը ժառանգութեն հաճախում ե այլ սրահները, և այնտեղ աճեն մեկն դրազվում ե գիտութեան այն ճյուղով, վորը հարմարվում ե իր գործին կամ համապատասխանում ե իր ճաշակին:

Ուրիշներն իրենց ազատ ժամերը, զվտավորապես, նվիրում են իրենց ժառանգիտական արհեստում վարժվելու համար: Դրանք մեծ փաստք նրանք են, վորոնց միտքը հարմարեցված չե վերացական դադարներէ համար: Դրա համար նրանց վոչ միայն չեն արհամարհում, այլ ընդհակառակը խրախուսում են, վորովհետև նրանք ցանկանում են կատարելագործվել իրենց գործում, իրենց համաջազացիներէ բարիքէ համար:

**ՈՒՏՈՊԻԱՅԻՆՈՐԸ ՀԱՐԳՈՒՄ ԵՆ ՎՈՁ ՔԵ ՀԱՐՍՏՈՒՔՅՈՒՆԸ,
ԱՅՈՒ ԵՆԻՔՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆԵՐԸ**

Նրանք հիմար են համարում նրանց, ովքեր իրենց ափելի աշխիւ և ափելի մեծ հարգանքի արժանի յեն համարում նրա համար, վոր ափելի նուրբ բուրդ ունեն հալած. բայց չե՞ վոր այլ բուրդը վոյսարի մեղքից ե խուզված և առաջ նրա հաղուսած եր հանգիստանում: Նրանք չեն հասկանում, թե այլ ինչպես վտակին, վոր ինքնին մի բոլորովին անողուտ իր ե, այլպիսի բազմական մեծ արհեստական արժեք ստացավ, այնպես վոր այն նույնիսկ ափելի չե գնահատվում, քան ինքը մարդը, վորն իր սեփական քմահաճույցով նրան վորոչ գեր ու նշանակութուն ե տալիս:

Բացի դրանից, նրանք չեն կարողանում ըմբռնել, թե այլ ինչպես հարուստը, վոր վոչ մի գիտութեան չունի, հիմար ե, վորպես կոճղը, դատարկ ու անբարոյական ե, իրենից կախման մեջ և պահում մի ամբողջ խումբ խելացի և առաքինի մարդկանց միմիայն նրա համար, վոր նրանց մի քանի դրամ ե տալիս: Բայց չե՞ վոր բարձր կարող ե նրան դափնանել, ասում են նրանք, իսկ որե՛նք (վորը նույնպես հաճախ փոշի չե դուռնում ճիշտ այնպես, ինչպես և բարձր) կարող ե խել նրա փողերը և նրան մասնել նրա ամենամարդ ստրուկների մեռքը: Այն ժամանակ այլ նույն հարուստն իրեն յերջանիկ կհամարէ, յեթե նրան հաջողվի իր փողերի հետ միասին, վորպես սպրտանք, ծախել իրեն իր նախկին ստրուկին:

Կա և մի ուրիշ հիմարութեան, վոր ուսողպացիներն ել ափելի չեն արհամարհում և համարյա բոլորովին չեն հասկանում: Դա այն ե, վոր մարդուն, նրա հարստութեան համար, աստվածային պատիվներ են տալիս, թեև յերկրորդակաները նրա պարտադանները չեն և նրա ծառայութեաններէ չեն ոգտվում: Ձե՞ վոր այլ հիմարները շատ լավ են հասկանում, վոր վոսկու նման տուրքակն իրենից ներկայացնում ե մի զարդիկ վաճառական և վոր նրա բոլոր գանձերից իրենց յերբեք և վոչ մի կոտրիկ չի հասնի:

Այլպիսի համարմունքներ մեր կղզաբնակները կապում են մասամբ շնորհիւ գիտութեանների ուսումնասիրութեան և մասամբ շնորհիւ դատարարութեան, վոր նրանք ստանում են պետութեանից, վորի հաստատութեանները հակասում են մեր բոլոր անհեթեթութեաններին: Ճիշտ ե, նրանցից շատ փոքր մասն ե ազատվում ֆիզիկական աշխատանքից և իրեն նվիրում բացառապես մտքի զարգացման: Դրանք, ինչպես արդեն տալից,

Նրանք են, վորոնք մտնկությանից ցուցարեւել են յերջանիկ ընդունակություններ, թափանցող միտք և հակումն դեպի գիտությունները: Սակայն, չնայած դրան, բոլոր յերեխաները լավ դաստիարակություն են ստանում. բացի դրանից, քաղաքացիներէ, աղամարդկանց և կանանց, հակառակն մենամտանությունն իր ամբողջ ազատ ժամերը նվիրում և մասվոր պարտաւորութիւններ:

**ՈՒՏՈՊԻԱՅԻՆԵՐԸ ՄԺՈՒՄՏԻՄԱ ՅԵՎ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՆ ԼԱՅԱՊԱՏԱՐՄՈՒՆԵՐԸ
ՁՈՆ ԺԱՆԱՅՈՒՄ**

Ուսուցիկացիները գիտություններն ուսումնասիրում են իրենց մայրենի լեզվով: Այդ լեզուն հարուստ և, նշյուն և մտքերի լավ հաղորդիչ է: Մեծ կամ վրձն գիտութիւնները այն տարածված և աշխարհի այն մասի բաժանակալապէ տարածութեան վրայ:

Մինչև մեր դարն ուսուցիկացիները վրձնել լինին լսել մեր մեծ փէլիստօֆաների մասին, այն ինչ յերաժշտութեան, դիւնկտիկայի, թվաբանութեան և յերկրաչափութեան բնագիտականութեան նրանք նույն դասերն են արել, ինչ վոր մենք: Յեթն նրանք ամեն ինչով համարյա թէ հաճախովել են մեր նախնիքներին, ապա միայն մի բանում նրանք խիստ հետ են մնալի նրանցից՝ մամանակակից դիւնկտիկայում. նրանք գիտես չեն հնարել լակոնական վրձնի, տալտոլովիտի և ալլեգորիայի այն նուրբ կանոններին և վրձն մեկը, վոր դաստիարակում են մեր յերիսասարգութեանը արամարանութեան պրոֆեսորներին լսարաններում: Նրանք գիտես վերացականութեաններին չեն հասել, և ինչ վերաբերում է մարդուն իր ընդհանուր կտրկյամբ կամ, մեծաֆիզիկներին արտահայտութեամբ, ունիվերսալ մարդուն, ապա մեր նմանաւոր բոլոր հակներին այդ ամենահակադրականին, Ուսուցիկայում նույնիսկ չեն նկատել:

Դրա փոխարեն նրանք հրաշալի հասկանում են լուսատուների ընթացքը և յերկնային մարմինների շարժումները: Նրանք հնարել են հատուկ մեքենաներ, վորոնք շատ մանրամասն ու զննական մեծով պատկերացնում են արեգակի, լուսնի և իրենց հորիզոնում տեսանելի աստղերի փոխադարձ հարաբերակցութեանները: Ինչ վերաբերում է մոլորակների բարեկամութեան և թշնամութեան և մնացած բոլոր խաբերայութեաններին, աստղային գուշակելուն, ապա նրանք այդ մասին չեն ել մտածում: Յերկարատե գիտութեաններին վրա հիմնված նշաններով նրանք կարողանում են գուշակել անձրեւը, ջամին և յեղանակի ալլ փոփոխութեանները: Բնութեան յերեւելիքները, մակընթացութեանն ու տեղափոխութեանը, վրի ալի լինելը, յերկնիքի և յերկրի ծագումն ու կառուցվածքը բացատրելու համար նրանք, բացի բնական-պատմական յենթադրութեաններին, ուրիշ յենթադրութեաններ չեն անում: Վորոշ տեսականներին նրանց թեորիաները հիւնցնում են հին փիլիսոփաների թեորիաները. բայց յերեւոյն ել նրանցից չեղվում են. սակայն նրանց կառուցած նորապայն թեորիաներում նույնպէս, ինչպէս և մեզ մոտ, կան տարածայնութեաններ:

Բարոյական փիլիսոփայութեան մեջ նրանք նույն հարցերն են քննում, ինչ վոր մեր փիլիսոփաները: Նրանք մարդու հոգում, նրա մարմնում և արտաքին աշխարհում վորոնում են այն, ինչ վոր կարող եր նրան յերջան-

կացնել. Նրանք իրենց հալոց են տալիս, թե արդյո՞ք գլաֆն ամականը վերաբերում է, առանց բացատրության, նյութական և ինտելեկտուալ յերջանկության բոլոր ելեմենտներին, թե՞ միայն մասովոր ընդունակությունների զարգացմանը: Նրանք հետադառում են առաջինությունն ու վայելքը: Սակայն նրանց մոտ ամենաաղմիկ հետախուզությունը համարվում է մարդկային յերջանկության ազդարարի կամ ազդարարների դյուարը:

ՈՒՅՈՂԻՄԱՑՈՒՆԵՐԻ ԳԱՅԵՌՈՒՄԱՆՍԱԿԱՆ ԿՐԾԸ

Ահա նրանց կրոնական կատեխիզիսը. Հոգին անմահ է: Առաջին, ինքը բարի լինելով, Հոգին նրա համար է ստեղծել, վարպետել նա յերջանիկ լինելի: Առաջինությունը վարձատրվում է մահվանից հետո, իսկ պատիժներն ախտից վոճարագործության համար են:

Թեև այս գրգմերը կրոնին են պատկանում, սակայն ուսուցիչացիները կարծում են, զոր միայն բանականությունը թափական է, վարպետել հավատալ դրանց և դրանք հիշա համարել:

ԹՈՒՄ ԿԱՍՎԱՆԵԼԼԱ

Ա Ր Ե Վ Ի Ք Ա Ղ Ա Ք Ը

Համոզմանք

Թոմս Կամպանելլա (1608—1690), գոթիկյան վանական, վեր աղբում էր Թոմս Մորից մի հայրաբանյակ հետ: Նա իր ձեռքի քաղաք ուսուցիչան դրեց 1602 թ., յերբ բանասերված էր: Այդ դրամբում դրված են գաղափարական ախդիտի պրոբլեմներ, վեր աբմասագիտ բարեխախտում և Կամպանելլայի մանանկվա գաղափարական պրոբլեմական և թնդիտ: Ինչպես և Թոմս Մորց, նա, հրամարվելով մանավոր սեփականությանից և հայտարարելով հասարակության կոմունիտական կազմակերպումը, Կամպանելլան արժանաբանական հետազոտականությանը մանանկ մանկավարժական ախդիտի պրոբլեմների, ինչպիսին են յերթնաների հասարակական գաղափարականությանը, ուսուցման միջոցում ախտառնից և մարմնամարդության հետ, ընդհանուր և թափակոթմանի պիտական կրթությանը, համարա կրթությանը աղամարդկանց և գիտանց համար:

Ստորի թերվում են համոզմանք այդ դրամբից, Թ. Ա. Գեորգիովա ուսուցիչն թարգմանությանից (հրատ. Academia, 1934):

ՔԱՂԱՔԻ ՏԵՄԻՆ ՈՒ ԿԱՑՈՒՑՎԱՆԵՐԸ

Ընդարձակ հարթության վրա բարձրանում է մի բարձր բլուր, վորի վրա է տեղավորված մի քաղաքի մեծ մասը, իսկ նրա բազմաթիվ շրջակայքները տարածվում են լեռան ստորադից շատ հեռու, վորի մեծությունն ախդան է, վոր քաղաքի շատ լայնքի ափելի յե յերկու մղոնից, իսկ նրա շրջակիճը հավաքում է յոթը մղոնի: Իսկ շնորհիվ այն հանդամանից, վոր նա ընկած է բլրի ստորադի վրա, նրա մակերեսն ափելի մեծ է, քան յեթե նա դանկեր հարթության վրա: Քաղաքը բաժանվում է յոթն ընդարձակ գոտիների կամ շրջանների, վորոնց կալվում են յոթը մարտականի անուններով: Մի շրջանից մյուսն ընկնում են շորս սալահատական

փողոցներով, չորս գոների միջով, վորոնք նայում են աշխարհիս չորս կողմերին: Յեւ, իբրեք, նա այնպես և շինված, վոր յեթն առաջին շրջանը զրոհով առնվի, ապա յեթևորդն առնելու համար հաքկավոր կլինեք յեր-

Նկ. 20. Թոմա կամդանելու:

կու անդամ ափելի ջանք՝ զործադրել: Իսկ յերրորդին տիրելու համար՝ զբանից ել ափելի: Ուրեմն, յաւրաքանչյուր հետևյալ շրջանն առնելու համար հաքկավոր կլինեք միշտ ել յերկու անդամ ափելի ջանք և աշխատանք զործադրել: Այսպիսով, յեթն մեկը մասադրված լինեք զրոհով այդ քաղաքն առնել, նա ստիպված կլինեք առնել այն յոթ անդամ: Բայց ըստ իս, առաջին շրջանն անդամ առնելն ահհնարին և՛ այնքա՛ն լայն և նրան շրջապատող հողաթումբը և այնքա՛ն նա ամբաջված և բրզերով, աշտարակներով, բարաններով և փոսերով:

ՉԱՐՉԱՅԻՎ

Նրանց զերազույն կառավարիչն և քահանան, վոր իրենց լեզվով կոչվում և Վերեդալն, իսկ մեր լեզվով մենք նրան կոմսանեյինք Մետաֆիզիկ: Նա հանդիսանում և բուրբի գլխավորը և անցավոր ու հողևոր զործերում և բուրբ հարցերում ու վեճերում նա յե վերջնական վճիռ կայացնում: Նրա մոտ կան յերեք կառավարչակիցներ՝ Պոն, Սին և Մոր*), կամ ըստ մեզ՝ Ույժ, Իմաստություն և Մեր:

*) Այս կառավարիչների անունները առնված են ույժ, իմաստություն և սեր նշանակող բառերի համադրանքից (Potentia, Sapientia, Amor).— Ի. Ս.

ՌԵՅ ԿԱԹԱՎԱՐՁԻ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուշի տեսչության տակ է գտնվում այն տները, ինչ վերաբերում է պատերազմին և խաղաղությանը՝ ռազմական արվեստը, դերադույն հրամանատարությունը պատերազմում. բայց այս դործումն էլ նա Արեգակից բարձր չի կանգնած։ Նա կառավարում է գլխավորական պաշտոնները, գլխավորներին, անորինում է մասնակարարումը, ամբողջությունները, պաշարման գործը, ռազմական մեքենաները, արհեստանոցները և վարպետներին, վոր սպասարկում են այդ արհեստանոցները։

ԻՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱԹԱՎԱՐՁԻ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իմաստության անորինության տակ են գտնվում ազատ արվեստները, արհեստները և ամեն տեսակի դիտությունները, նաև համապատասխան պաշտոնատար անձինք և գլխավորները, ինչպես և զարդանական հաստատությունները։ Նրան յենթակա պաշտոնատար անձանց թիվը համապատասխանում է դիտությունների թվին՝ կան Աստղաբաշխ, ինչպես նաև Տիեզերագետ, Յերկրաշափ, Պատմադիր, Բանաստեղծ, Տրամաբան, Զարտասան, Քերականագետ, Բժիշկ, Ֆիզիկոս, Քաղաքագետ, Բարոյագետ։ Յեղ նրանք միայն մի դիրք ունեն, վորի անունն է Իմաստություն, վորտեղ զարմանալի սեղծ և մատչելի մեղծ լարադրված են բոլոր դիտությունները, Համամայն պլուրադորյանների կողմից ընդունված կարգի, այդ դիրքը կարգում են ժողովրդին։

ԿՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՅՈՒՐԱՅՈՒՆ ԼԵՏՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽՆԵՐԻ ՈՂՆՈՒԹՅԱՐԸ

Իմաստության կարգադրության մեղծը քաղաքի թե ներքին և արտաքին, թե ստորին և վերին պատերը զարգարված են սղանչելի նկարչության մեղ, վոր զարմանալի ներդաշնակ հետևողականության մարտացույց է բոլոր դիտությունները։ Տառարի արտաքին պատերի և վարադույնների վրա, վորոնք իջնում են, յերբ քահանան քարոզ է ասում, վորպեսզի նրա մայրը չկորչի, նկարված են բոլոր աստղերը, վորոնց յուրաքանչյուրի կողքին յերեք սող վոտանավորով նշանակված են նրա ուժերն ու լարմունքները։

Առաջին լրջանի պատի ներսի կողմի վրա նկարված են բոլոր մաթեմատիկական Փիդուրները, վորոնք տվելի շատ են, քան գտել էյին Արեգի մեղն ու Յեղիկիդեղը։ Նրանց մեծությունը համապատասխան է լինում պատերի չափին, և նրանցից յուրաքանչյուրն ունի համապատասխան բացատրական մակագրություն մեկ տուն վոտանավորով. կան այնտեղ և վորոշումներ, և թեորեններ և այլն։ Պատի արտաքին կորուսյան վրա տմեկից առաջ գտնվում է ամբողջ յերկրադնդի խոշոր պատկերը. Հետո գալիս են ամեն տեսակի մարդերի քարտեզները, վորոնց կողքին արձակով դրված են սովորույթներին, որենքներին, բարքերին, նրանց բնակիչներին ծագման և ուժերի համատու նկարագրությունը. այստեղ Արեգի քաղաքի

այսուրեմն զերևը դժարգլան են նաև այդ բոլոր մարդերում զործածվող այսուրեմները:

Յերկրորդ շրջանի, կամ շնեքերի յերկրորդ շարքի պատի ներսի կողմի վրա կարելի չե տեսնել ինչպես ամեն տեսակի խկական թանկագին և հասարակ քարերի, հանքերի և մետաղների կտրվելը, այնպես ել նրանց նկարները, ամեն մեկի մաս իր բացատրությունը յերկրորդ վոտանավորով: Դրաի կողմի վրա նկարված են աշխարհիս վրա գտնված ծովերը, գետերը, լճերը և աղբյուրները, ինչպես նաև զինիները, յուզերը և բոլոր հեղուկները: ցույց և արված նրանց ծագումը, վորակն ու հատկությունները: խկ պատերի յեղատաների վրա գրված են հեղուկներով լի անոթներ, վորոնց պահված են հարյուրից մինչև յերեք հարյուր տարի զանազան հիմնդություններ բուսելու համար: Նույն տեղում, համապատասխան վոտանավորներով, կային կարկուսի, ձյան, ամպրոպի և բոլոր ողային յերեկոթների խկական պատկերները:

Յերկրորդ շրջանի ներսի կողմի վրա նկարված են ծառերի և խոտերի բոլոր տեսակները, խկ նրանցից մի մասն ել շնեքերի գրաի պատի յեղատաների վրա անում ելին ծաղկամանների մեջ: Նրանց կցված են բացատրություններ այն մասին, թե վո՛րտեղ վորա՛նք են առաջին անգամ գտնված, ի՛նչ ու՛մ և հատկություններ ունեն և ինչով են նրանք նմանվում յերկնային յերևույթներին, մետաղների, մարդկային մարմնի և ծովի մեջ կատարվող յերևույթներին: Ինչ զործածություն ունեն բժշկության մեջ և այլն: Արտաքին կողմի վրա՝ գետի, լճի և ծովային մկների բոլոր տեսակները, նրանց բարձրներն ու առանձնահատկությունները, բազմացման, կյանքի և բուսման յեղանակները: Նրանք ինչ ոգուտ են աշխարհին և մեզ, ինչպես նաև նրանց նմանությունները յնության տեղծած կամ արհեստական յերկնային և յերկրային առարկաներին: այնպես վոր յես բոլորովին աղչել ելի, տեսնելով յեղանկություն մուկ, չգթա-մուկ, գրա՛, մեխ, առաղ, անանդամ, վորոնք իրենց տեսքով նշանությամբ համապատասխանում ելին մեզ մոտ գոյություն ունեցող առարկաներին: Այնտեղ կարելի չե տեսնել ծովային վոզմներ, և՛ խխուհներ, և՛ վոտարներ և այլն: Յեվ այն բոլորը, ինչ վոր արժանի չե ուսումնասիրության, այնտեղ ներկայացված են զարմանալի նկարներով և բացատրական մակագրություններով:

Չորրորդ շրջանի ներսի կողմում պատկերացված են ամեն ցեղի թռչուններ, նրանց հատկությունները, չափերը, բարձրը, գույները, աղբյուր մեկերը և այլն: Ֆենիքան ել նրանք խկապես գոյություն ունեցող թռչուն են համարում: Արտաքին կողմի վրա կարելի չե տեսնել սողունների բոլոր տեսակները՝ ոճեր, վիշապներ, վորդեր. և միջատներ՝ ճանճեր, ծածակներ, բղիղներ և այլն: ցույց են արված նրանց առանձնահատկությունները, թուփավորության հատկությունները, զարմարության յեղանակները և այլն: Յեվ գրանք այնտեղ աղելի չառ են, քան թե նույն խկ կարելի չե պատկերացնել:

Հինգերորդ շրջանի պատի ներքին կողմի վրա գտնվում են յերկրային կենդանիների բարձր տեսակները, վորոնց տեսակների քանակը պարզապես աղչեցուցիչ է՝ մենք նրանց մեկ հազարերորդ մասն անգամ չենք համարում: Յեվ այնքան բազմաթիվ են նրանք ու այնպիսի չափեր ունեն, վոր

Նրանք նկարված են նաև շրջանային պատի արտաքին կողմի վրա: Միայն ձկների տեսակներն այնտեղ այնքա՞ն շատ են և այնքա՞ն գեղեցիկ են նկարված և այդ բոլորն ա՞յնպես հասկանալի ձևով են բացատրված:

Վեցերորդ շրջանի պատի ներքի կողմի վրա պատկերացված են բոլոր արհեստներն իրենց գործիքներով և նրանց գործադրությունը զանազան ժողովուրդների մոտ: Նրանք զատվորված են ըստ իրենց նշանակության և ունեն բացատրություններ: Հենց այդտեղ էլ նկարված են նրանց հնարողները: Իսկ արտաքին կողմի վրա նկարված են բոլոր գիտությունների, ուսուցանելու ձևերի, հնարողներն ու որենագիրները. յես այնտեղ տեսա Մոֆսեսին, Ողիբիսին, Յուզիաներին, Մեղուրիսին, Լիկուրդոսին, Պոմպիլիոսին, Պյութագորասին, Ջամուլիոսին, Սուրենին և ուրիշ շատերին: Նրանք ունեն նաև Մուհամեդի նկարը, վարդին, սակայն, նրանք արհամարհում են, վորպես հիմար և աննշան որենագիր: Բայց դրա փոխարեն ամենապատվալուր տեղում յես տեսա Հիսուս-Քրիստոսի պատկերը և տասներկու առաքյալներին, վորոնց նրանք խորապես հարգում են և փառաբանում են, համարելով նրանց գերմարդիկ: Տեսա յես Կեսարին, Ալեքսանդրին, Պյութորոսին, Հաննիբալին և ուրիշ փառապանծ մարդկանց, վորոնք փառք են ձեռք բերել պատերազմում և խաղաղ գործերով, զլիսավորապես հոռի-յացիներին, վորոնց պատկերները դրվում են պատի ստորին մասում, կամ մարենքի տակ: Իսկ յերբ յես սկսեցի դարձանքով Հարցնել, թե նրանք վորտեղից գիտան մեր պատմությունը, ինձ բացատրեցին, թե իրենք գիտեն բոլոր լեզուները և միշտ աշխարհիս շրջա կողմն են ուղարկում հետախույզներ և գեղապաններ առանձին ժողովուրդների սովորությունների, ուսերի, վարչական և պատմության հետ ծանոթանալու համար, ծանոթանալու այն ամենին, ինչ վոր նրանք ունեն լավ և վատ, և հետո Հաղորդելու իրենց հանրապետության: և այդ բոլորը նրանց շատ և հետաքրքրում: Յես այնտեղ իմացա նաև այն, վոր դեռ մեզանից առաջ լինացիներն արդեն Հնարել էին ուժամիկ մեքենան և սպաղարությունը: Այս բոլոր նկարների համար նրանք ունեն դասախարակներ, իսկ յերկխաներն առանց գրվածարության և, կարծես խաղալով, գիտողական, զննական միջոցով ծանոթանում են բոլոր գիտությունների հետ մինչև տասը տարեկան զառնալը:

ՄԵՐ ԿԱԶՈՒՄԻՆ ԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ

Միքո տեսչությանը յենթակա յեն, նախ՝ զտվականությունը և հրակողությունը, վորպեսզի աղամարդկանց և կանանց կապակցությունը տար լավագույն սերունդ: Յեզ նրանք ծագրում են մեզ նրա համար, վոր մենք յեռանդով Հոգալով շների և ձկների ցեղի աղվալացման մասին, միտամտնով արհամարհում ենք մարդկային ցեղը: Նույն կառավարչի տեսչության տակ են դրվում նորածինների, դասախարակությունը, խժկությունը, զեղեր պատրաստելու գործը, ցանքերը, հումքը և պտուղներ հավաքելը, յերկրագործությունը, անասնապահությունը, ուստեսը և ընդհանրապես այն ամենը, ինչ վոր վերաբերում է ուտելիքին, հագուստին և սեռական հարաբերություններին: Նրա տրամադրության տակ են մի շարք դասախարակներ և դասախարակչուհիներ, վորոնց պարտականությունն է հետևել այս բոլոր գործերին:

Իսկ մետաֆիզիկը հսկում է այս բոլորին վերահիշյալ յերեք կառավարիչների միջոցով, և առանց նրա դիտության վրային չի կատարվում: Նրանց հանրապետության բոլոր գործերը քննում են այդ չորս հոգին, վորանք փոխադարձ համաձայնությամբ ժխտում են Մետաֆիզիկի կարծիքին:

Յեւթ թիւն նրանց մարդում ապրող մնացած ազգաբնակչության մեջ կանոնաց ընդհանրություն չի սահմանված, բայց իրենց մեջ այդ ընդունված է այն հիման վրա, վոր նրանց մոտ ամեն ինչ ընդհանուր է: Ամեն ինչի բաշխումը դոմվում է պաշտոնատար անձանց մեղքին. բայց վորովհետև դիտության յանհերք, պատիվներն ու վայելքն ընդհանուրի սեփականության են կազմում, ուստի և վոր վոր վրային չի կարող յուրացնել:

Նրանք պնդում են, վոր մեզ մոտ սեփականությունն առաջ է դալիս և պաշտպանվում է նրանով, վոր մեղանից յուրացանչյուրն ունի իր ստանձին բնակարանն ու սեփական կի՛նն ու յերեխաները: Մրանից առաջ է դալիս ինքնասիրությանը, վորովհետև չե՞ վոր իր վորդու, համար հարստության և պատվովոր գիւրք մեռք բերելու և նրան խոշոր ունեցվածքի ժառանգ գարծնելու համար մեղանից ամեն մեկը կամ սկսում է կողոպտել պետությունը, յեթև նա հարուստ և աղնվատահ լինելով, վրնչից չի վախենում, կամ թե չե դառնում է ժլատ, դավաճան և կեղծափոր, յերբ հզորություն, հարստություն և աղնվական ծաղում լուսնի: Բայց յերբ մեռք հրաժարվենք ինքնասիրությանից, մեզ կմնա միայն սերը դեպի համայնքը:

ՀԱՆՈՒՍՏԻ, ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԾԵՎ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԸ

Տղամարդիկ և կանայք նրանց մոտ համարյա միասեռակ զգեստ են կրում, վորը հարժարեցրած է ուղղական գործի համար, միայն կանանց թիկնոցն իլնում է ծնկներից ցած, իսկ աղամարդկանցը ծնկներին չի հասնում: Յեւթ բոլոր դիտությունները նրանք միասին են ստվորում: Յերկրորդ տարուց մինչև յերրորդ տարին յերեխաները ստվորում են խոսել և աշուրենք, գրոսնելով աների պատերի շուրջը. նրանք բաժանվում են չորս ջուկառի, վորոնց վրա հսկում են այդ նպատակով նշանակված չորս դիտական ծերունիները: Մի վորոշ ժամանակից հետո, այդ նույն ծերունիները նրանց հետ պարապում են մարմնամարդությանը, վաղցով, սկսվառակ նետելով և այլ վարժություններով և խաղերով, վորոնց միջոցով համալսի գորդանում են նրանց բոլոր անդամները: Մինչև յոթ տարեկան հասակը նրանք միշտ բորիկ և գլխաբաց են մոտ դալիս: Միաժամանակ նրանց ասնում են արհեստանոցները՝ կոշիկակարների, հացթուխների, գարբիների, ասաղձագործների, նկարիչների և ուրիշների մոտ՝ նրանցից յուրացանչյուրի հսկումները պարզելու համար:

Պատերի վրա յեղած նկարների միջոցով մաթեմատիկայի հիմունքների տարրական ուսուցումից հետո, ութ տարեկան հասակի մեջ, նրանց ուղարկում են լսելու դասախոսություններ բոլոր բնական դիտություններից: Ամեն մի առարկայի համար կան չորս դասախոսներ. և չորս ժամվա ընթացքում բոլոր չորս ջոկանները հերթով լսում են նրանց, այնպես վոր այն ժամանակ, յերբ վոժանք մարմնական վարժություններով են պարապում

կամ Հասարակական պարտականություններ են կատարում, մյուսները յետանդով պարտում են դատախազություններին:

Հետո Նրանք բոլորն սկսում են ուսումնասիրել ավելի վերացական գիտություններ՝ մաթեմատիկա, բժշկություն և ուրիշ գիտելիքներ, շարունակ և յետանդով դրադելելով վերաբանություն և զանազան Հարցերի գրծնություն: Հետագայում բոլորը, յուրաքանչյուրն իր առաջնորդի կամ ղեկավարի ցուցմունքով, պաշտոններ են ստանում այն գիտությունների կամ արհեստների ապարիզում, վերանց նրանք ամենից շատ են առաջագիտություն ցույց ավել: Նրանք գնում են դաշտերն ու արտաները գիտելու և յերկրագործությունն ու անասնապահությունն սովորելու, և ամենատեղանի ու ամենաարժանավորը Համարվում և նա, ով ավելի շատ արվեստներ և արհեստներ և ուսումնասիրել և ով ավելի մեծ Հմտություն և կարողանում գործադրել այն: Այդ պատճառով էլ Նրանք ծաղրում են մեզ այն բանի Համար, վոր մենք վարդիաններին ազնիվ չենք Համարում, այլ ազնիվ Համարում ենք Նրանց, վորոնք վոչ մի արհեստ չգիտեն, սպրում են անգործ և իր պարտադրության և չվարտության Համար բազմաթիվ ծառաներ են պահում, վորոնց միջից էլ պետության կորստյան Համար դուրս են գալիս այդքան դատարկապարտներ և շարադրոծներ:

ԳՆԵՐԱՅՈՒԹՆ ԿԱՅԱՎԱՐՄԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բայց վոչ վոք չի կարող Հասնել զերազույն կառավարչի կոչմանը, լացի նրանից, ով գիտե թուր ժողովուրդների պատմությունը, նրանց բոլոր սովորությունները, կրոնական ծեսերը, որենքները, բոլոր Հանրապետություններն ու միապետությունները, որենպիքներին, բոլոր գիտությունների և արհեստների Հնարդներին և յերկնքի կազմությունն ու պատմությունը: Այդ բանի Համար անհրաժեշտ և Համարվում նաև ծանոթանալ բոլոր արհեստներին (չն՝ վոր յերկու որվա ընթացքում կարելի չե Հասկանալ նրանից մեկն ու մեկն ստանց գործնականորեն տիրապետելու այն, այլ միայն նրա կիրարկության և պատկերների միջոցով յուրացնելով այն): Պետք և գիտենալ նաև Փիլիսոփայական, մաթեմատիկական և աստղագիտական գիտությունները, Լեզուներին ծանոթանալն այնքան էլ երական չե, վորտե՛հ նաև Նրանք ունեն բազմաթիվ Թարգմանիչներ, վորպիսի պաշտոնով նրանց Հանրապետության մեջ ծառայում են յերականները: Բայց բոլորից առավել անհրաժեշտ և ըմբռնել մեծաֆիլիկան և աստվածաբանությունը, Հանաչել բոլոր արվեստների և գիտությունների արժատները, Հիմունքներն ու սուղանյութները. իրերի նմանություններն ու տարբերությունները. աշխարհի անհրաժեշտությունները, ճակատագիրն ու Հարմարին. ուժը, իմաստությունն ու սերը իրերի և աստուծո մեջ. գոյակի կարգերը և նրա Համապատասխանությունը յերկնային, յերկրային և ծովային տարրերին և իգեաշխան իրերի Հետ աստուծո մեջ, վորքան վոր այդ ըմբռնելի չե մահանացունների Համար, նույնպես և անհրաժեշտ և ուսումնասիրել մարգարեներին և աստղագիտությունը: Այսպիսով, արդեն շատ առաջուց Հայտնի չե, թե ով կդառնա զերազույն կառավարիչ: Բայց վոչ վոք այդ կոչումը չի ստանում յերեսուն տարեկան Հասակը լրանալուց առաջ: Այդ պաշտոն

անփութութիւնի յետ անբան ժամանակ, մինչև վոր դանփի անպիտան, վորն իր նախորդից ամէնի յետ իմաստուն և ամէնի ընդունակ և կատարելու համար:

ԿՅԱԼՔԻ ՅԵՎ ԶԲԱՆԴՈՒՆԻՔԻՆԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԻՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ
ԿԱՆԱՆՑ ՅԵՎ ՅՂԱՄԱՐԿԱՆՑ ՄԻՋԵՎ

Տները, ննջարանները, մահնակները և մնացած բոլոր անհրաժեշտ իրերը—նրանց մոտ ընդհանուր են: Բայց յուրաքանչյուր վեց ամսից հետո պետքը նշանակում են, թե ով վո՛ր լըջանում և ո՛վ առաջին, ո՛վ յերկրորդ ննջարանում պետք է քնի. նրանցից յուրաքանչյուրը նշանակվում է աստերով գլանն վրա: Վերացական գիտությաններով և արհեստներով դրաղվելն ընդհանուր է թե՛ ազամարդկանց, թե՛ կանանց համար, միայն մի տարբերությամբ՝ բոլոր ծանր արհեստները և քաղաքից դուրս կատարվող աշխատանքները ազամարդիկ են կատարում, ախպես, որինանձ՝ հերկը, ցանքը, պտուղների հավաքը, կալը և խաղողի քաղը: Բայց վոխարները կթելու և պանիր պատրաստելու համար սովորաբար նշանակվում են կանայք. նույնպես և նրանք գուրս են պալիս քաղաքի լըջանից վո՛չ հետո խոտ հավաքելու և աղիներում աշխատելու: Իսկ կանանց աշխատանք են համարվում այն աշխատանքները, վոր նստած կամ կանգնած են կատարվում, ախպես, որինանձ՝ մանելը, գործելը, կտրելը, մազեր և միտուք խուլելը, դեղեր և ամեն տեսակի զգեստների պատրաստելը: Սակայն ստաղձադործական և դարբնի աշխատանքներում, ինչպես և գործիչներ պատրաստելու գործում կանայք չեն աշխատում: Բայց նկարչությամբ դրաղվել նրանց թույլ են տալիս, յերթե նրանք նկարչության մեկ ընդունակութուն են ցույց տալիս: Իսկ ինչ վերաբերում է յերաժշտության, ապա նրանով քաջատաղես կանայք են դրաղվում, վորովհետև նրանց մոտ աչք ամէնի դուրեկան է ստացվում, յերաժշտությամբ դրաղվում են նաև յերթիսները. բայց փողի և թմբակի վրա նրանք չեն նվագում: Նրանք են նաև ճաշ յեփում և սեղան պատրաստում. բայց ճաշի ժամանակ պատարկումը կազմում է մինչև քսան տարեկան տղաների և աղջիկների պարտականութունը: Ամեն մի լըջան ունի իր խահանցները, կրպակները, ամանեղենի, ուտելիքների պաշարի և խմիչքի համար մուռները: Այս աշխատանքներում բոլոր պարտականությունների կատարմանը հսկելու համար նշանակված են մի պատկառելի ծերունի և մի պատվ կին, վորոնք կարգադրում են պատարկողներին և իրավունք ունեն ծնելու կամ հրամայելու, ծննդու անփութութիւն և անհապաղելիքին. միտմանակ նրանք նկատում և հաշի յեն ստնում այն տղաներին ու աղջիկներին, վորոնք վորոշ պարտականություններ մշուանքից ամէնի լավ են կատարում: Ամբողջ յերթատարգությունը պատասխարում է հասակաւորներին, նրանց, վորոնց քառասուն տարին արդեն լրացել է: Յե՛վ յերթիսյան, քնելու ժամանակ, և ստաղձայան պետք և պետուհին ուղարկում են յերթատարգներից մեկին ամեն մի ննջարանը հերթով պատասխարելու: Յերթատարգները պատասխարում են միմյանց, և վա՛յ խուսափողներին:

ԾԱՆՄԱՆԱԼ ԳՈՐԾԻ ՄԱՍԻՆ

Ուսկաւաւարէին յենթաբկված են՝ ռազմական հանգերձանքի պետը, հրետաւորի, հեծելաւորի և հասակաւորի պետերը, զինվորական նարաւարպետները, տարատեղները և ուրիշները, վորոնք, իրենց հերթին, ունեն բազմաթիւ ստորագրայւներ և իրենց յենթակա պետեր և ռազմական վարպետներ: Բացի զրանից, նա յե կաւաւարում տալետներին, վորոնք բոլորին ռազմական վարժություններ են սովորեցնում: Այդ տալետները, ունենալով հասուն հասակ, փորձված զեկաւարներ են և տասներկու տարեկան հասակի տղաներին սովորեցնում են զենք զարձանել, վորոնք աղեն զրանից առաջ կրտսեր զատաւարակներէ զեկաւաւարությամբ՝ սովորել էյին ըմբռնարա, վաղջ, քաբ նետել և այլն, իսկ այժմ սովորում են ժարա վարել թշնամիների, ձիերի և փղերի զեմ, սուբ, նիզակ, նետ և պարտատիկ զարձանել, ձիաւարել, հարձակվել, նաւանջել, պահպանել ժարաակարգ, ողնել զինակիցներին, կանխել թշնամիների հարձակումը և հաղթել նրանց: Կանայք ևս իրենց սեփական պետերի և պետուհիների զեկաւարությամբ սովորում են աղբ բոլոր պրիումները, վորպեսզի հարկաւոր յեղած զեպջում ողնեն տղամարդկանց քաղաքը պաշտպանելու ժամանակ և հանկարծակի հարձակման ու զբուհի ժամանակ պաշտպանեն քաղաքի պատերը իրենց զաւաթանած Մպարտուհիների և Ամաղոնների որինակով:

ՅԵԶՎԻՏՆԵՐԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յեզվիտները որպէն շրջան էր իզմախու Լաշուս (1491—1550), նախկին ուղանալու ուղի, վերջ էր տալիս կյանքը նվիրեց Յեզվիտների դեմ պայքարելուն։ Այդ որպէն ժարանուղ կաթոլիկական տնային տնտեսւոր զննարկից մեկն էր, նա կազմակերպեց ուղեւորական գիտելիքները տնտեսական սկզբունքներով։ XVI և XVII դ. դ. այդ

ՆԳ. ՄԼ. Իզմախու Լաշուս։

որպէն կաթոլիկական պրոպագանդայի և շնորհախնամների դեմ պայքարելու ուղեւորելու լուսնական զարմանալի մաս մանկավարժական աշխատանքը աչքի ընկնող տեղ էր գրավում։ Չգտնելով իրենց դասակարգներին յանձնարելու իր ուղեւորական, նրանց իրենց դիմադր ուղեւորականը դարձրին միջնակարգ և բարձրագույն կրթութեան վրայ։ 1615 թ. յեզվիտների մեռնին էր 873 գուշէ, իսկ 1710 թվին ադրին 612։ XVII—XVIII դ. դ. Արեւմտյան Յեզվիտների կաթոլիկական յերկրներում միջնակարգ և բարձրագույն ուսումնական կենտրոնների մեծ մասը գտնվում էր յեզվիտների մեռնին։ Նրանց հետ մանկավարժները զուգը յեկան, իր ժամանակին նրանց գուշները Յեզվիտական տնտեսական էլին համարվում։ Ի միջի աշխարհում աշխարհ են իրենց կրթութեանն ուսուցելու մեռնիկապետները և ֆրանսիական հեղափոխութեան զարմանքների շարքը։

Յեզվիտներն 1586 թ. ժալանքին, և 1590 թ. վերջական խնդրութեամբ ընդունվեց նրանց հաշիվադր զարդարական կանոնագրութեանը (Ratio studiorum et institutiones

scholasticas societatis Iesu), վորն Համարյա առանց փոփոխութիւններէ պահպանէց Տիմէ 1533 թ.։ Այդ կանոնադրութիւնը ժողովրդէն կերպով կարգավորում եր տնայն զգրոցական կիսէր, նշադրէն ու ժեթադիկան քիցիլիկայի փոխարէն յեղիտանէրը ժաջրէն պարզաներէ, ժրջման և լրտեսութիւն սխտեմ։ Հրտարվելով մեքնայական տերտալութիւնից, ուսուցման ժեթադիկան նրանց կողմէն իրենց սաների ինքնադրութիւն և փոխարէնութիւն կու իտալաւու կու։

Եղատմ զնելով պատրաստել Հոռմայական յեղիկնաւ Համարիմ պաշտպաններ, յեղիկաներն աշխատում էին կաթիլիկութիւն զգրմաները զարմել յերիտադրութիւն ֆանտաթիկ Համարմանը։ Նրանց ալ յպատակին Հանում էին ինչպէս զատմանցման զորիւ Հնում զըմտելով, աշխտել էլ զատարարութիւն լարտար մշակման յեղիկներով։ Ուսուցիլը պէտք է հանալի յարաբանլար սանին, նրա տարակուսանքները, նրա թույլ և ուժեղ կողմերը, պէտք է զրալիք սանի վտանգութիւնը և սնկանալիքներն աղեր նրա աշխտանալայցի մնալման վրա։ Ուսուցիլն հակալական իշտակութիւնն առլով, յեղիկաներն առլին էին, վոր ժաջրէն սխտեմտաթիկ կերպով մանկավարժներ պատրաստելու զորնը։

«RATIO STUDIORUM ET INSTITUTIONES SCHOLASTICEA SOCIETATIS IESU»

(Հիտուրան Ընկերութիւն զգրոցական պարտականքների պլանն ու կազմակերպումը)

Հ Ա Տ Վ Ա Ս Ն Ե Ր

ՊԵՏԻՄԵՆԻԻ ՄԱՍԻՆ (1583—1586 թ. թ.)

249. Ան աշակերտները, վորանց կամ իրենց զատերին անփույթ են վերաբերվում, կամ Համարութիւն են ցուցարկում, վոր զատարանումն էլ վոր լինեն, իրենց անփույթ վերաբերմանը և անհնազանդութիւնն Համար պետք է պատմվին առանց վորնե աշխտութիւն։ Յեթն Հասակն ի նկատի առնելով կամ վորնե աշխտարանում յարանաւով նրանց մաղկել չի կարելի, ապա նրանց պիտի յենթարկվին աշխտութիւններ, վորոնց ամաշխտում են, — որինակ՝ նստել բարձր տեղ, կամ կանգնել, յերբ ուրիշները նստած են, կամ իջնել ալիքի ցածր տեղ, կամ զգրոցական շինքն ալիքի։ Բայց լալիքի զորմաղկուն աշխտի պատիժներ, վորոնց զորմաղկութիւնը բարեպաշտ բնասանքներն իրենց իրաւունքն են Համարում։ Իսկ յեթն աշակերտները զգրոցական պատիժներ յենթարկվել շին ցանկանում և զերաղատում են Հնումաւ (զգրոցից), թող Հնուման, վորովհետեւ մենց ալիքի շատ Հոգում ենք մեր աշակերտներին վորակի մտին, քան թե նրանց քանակի։ Մենք Հույս ունենք, վոր ապագայում զգրոց աշխտն ալիքի կհանախեն, վորքան առաջադիմութիւն և պատանեկութիւն կըթմութիւն զորմում մենց ալիքի շատ հիմք կուենանք։

250. Աշակերտները մանաւոր մնով շին պատմվում, աշխտիւն աշխտելով, յեթն նախն անմաւորութիւնն ու զանցանքն՝ զրա Համար Հատուկ հիմք կլինի, և աշխտել պարտականքներ յետի (պրիֆիկտի) զատաւանում։ Այդ զեղբում պատմի մամանակ, բացի պատմալից, ներկա յեն լինում մեր որդիներ յերկու Հոգի։ Բայց ամեն մի պատմի մամանակ, յերբ ալ կաղված է մարմինը մերկացնելու կու, պետք է պահպանել բարեպաշտ պարկեղծութիւն, և զեռահատներ յերբին պիտաւոր միանալովից

չպետք է հանել, այլ աստիճանաբար, վորպեսզի մաշին այնքան յերևա, վորքան այդ անհրաժեշտ է պատիժը գործադրելու համար, — վոչ ավելի: Պատժելիս պետք է զղուշանալ չափի սահման մի խախտումից, և աշակերտների սովորական դանդաղների համար նրանց վեց հարվածից ավելի չպետք է տալ, այն էլ չափավոր հարվածներ այնպես, վոր պատիժը միայն ցած պատճառի, և վոչ թե Եղևոսի մարմինը կամ չափից ավելի վնասի: Յեթն դանդաղան ավելի մեծ լինի, ապա այդ դեպքում աշակերտներին ասանց պրեֆեկտի կամ սուպերիորի համաձայնութեան չի կարելի պատժել, վորք մեղավորութեան չափի համապատասխան նշանակում է հարվածների թիվը: Այդ դեպքում պատժելիս ինքը պրեֆեկտը պետք է ներկա լինի, վորպեսզի վորքան Եղևոսի հարաձայնութեան թույլ չարգի: Վերջապես, սահմանց քիչ և թույլատրվում ականջները քաշել, հարվածել դեմքին կամ գլխին^{*)}:

ՄՐՏՈՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ (1886 թ.)

Աշակերտները բաժնականապի խթանվում են փոխադարձ մրցումներով: Այդ նպատակով յուրաքանչյուր աշակերտի համար նշանակվում է տխրան, վորն իրավունք ունի սահման սեղան, յերբ կնկատի, թե մյուսը սխալվում է, ուղղել նրան. իսկ յեթե նա չուղղի, ապա սխալի մեղքն իր վրա ևս կընկնի: Իսկ յերբեմն նրանք (աշակերտները) խնդրում են ուսուցչին՝ թույլ տալ բարձրագույն դեկլարիայից վորքան մեկին անմասկան մրցման հրավիրել, պայմանով, վոր հաղթելու դեպքում զբաղին բարձրագույն տեղը... Յերբեմն մրցումներ են տեղի ունենում նաև ամբողջ կից դասարանների միջև, յերբ ստորին դասարանները մրցում են բարձր դասարանների հետ, բայց վոչ հակառակը, վորովհետև առաջինը կարող է պատվազոր թվալ, իսկ յերկրորդը՝ ամոթալի: Այսպիսով, յորրորդ դասարանցիք մրցում են յերրորդ դասարանցիների^{**)} հետ, յերկրորդ դասարանցիք՝ առաջին դասարանցիների հետ, հումանիտաները՝ հեռաբանների հետ, և արտակ, վորտեղ դասարանների թիվը հավասար չեն, մի դասարանը կարող է մրցել յերկու դասարանի հետ: Այդ մրցումներին մասնակցում են նաև յերկու դասախարակները, վորովհետև «Վորդումները» (Constitutiones) նրանց ևս առաջարկում են մրցել, պահպանելով անհրաժեշտ համեմատութեան, վորքան մեկի նախադասութեամբ, ով այս դեպքում պետք է ամոքեն զս վորպես իշխանութեան: Բոլոր զպրցոցները չպետք է միաժամանակ մրցեն, վորպեսզի մեծ թվով անցուդարձ անողներից, այս ու այն կողմ դժանդդներից չափազանց մեծ աղմուկ չտասցվի: Ուրեմն, յուրաքանչյուր յերկու դասարանների նշանակվում է վորոշ սթ, այնպես վոր բոլոր զպրցոցների համար ամսական յերկու մրցումից պակաս չլինի, ինչպես վոր առաջարկում են նաև «Վորդումները»: Իսկ յեթե ինքը պրեֆեկտը չի կարող նախադասել, ապա թող նա մեկ ուրիշին նշանակի: Այդ մրցումը պետք է տեղի մաս կեն ժամ, թեև այս դեպքում բարձր դասարանների համար

*) Ratio studiorum et Institutiones scholasticae Societatis Iesu (Monumenta Germaniae Praedagogica, her. von K. Kehrbach, Berlin, 1887, B. II, SS. 279—280).

**) Յեղևոսիան զպրցոցներում դասարանների կարգը մերի հակառակն է, այսինքն՝ ամենաբարձրը առաջին դասարանն է:

կարող և հատկացվել նաև մի ամբողջ մամ: Յեւ մի վորու զպրոցի վոչ բոլոր աշակերտներն են մըցման մեջ մտնում բարձր զպրոցի հետ, այլ միայն լավերն ու ընտրյալները, վորոնց առաջիկա նախաամարտի համար զեկազարը տալիս և անհրաժեշտ ցուցմունքներ, մինչդեռ զպրոցի մնացած աշակերտները զեկուլքիոններին*) հակոթության տակ մնում են (դատարաններում) վորեւ գրավոր աշխատանք կատարելու համար:

ՓԱՆՈՆՆԵՐ ՓԻՆՍՈՒՄԵՆՏԻՍԻ ՊՐՈՆԵՍՈՐԻ ԼԵՄԱՐ՝ ԳՐՎԱՄԺՈՑ (1599 թ.)

1. Վորովհետև ազատ արվեստները և բնական զիտությունները մարդու միաջը նախապատրաստում են աստվածաբանության, նրա կատարյալ ճանաչողության և այն ուստադործելու համար, ինչպես նաև այդ արվեստներն ինքնբերական նպատակ են այդ նպատակին, ուստի թող դատարանը պատշաճ խնամքով, անկեղծորեն ձգտելով նրանց բոլորի մեջ դանել ակնածանք զեղյի աստված և աստուծո փառաբանության, դրանք այնպես շարադրի, վոր իր բոլոր ունեղիթներին, մանավանդ մերոնց, նախապատրաստի աստվածաբանության համար, և աստվածապես զրդի նրանց իրենց արարչին նմանելու համար:

2. Բոլոր կարևոր հարցերում թող նա՝ ընտանջի Արխատուլից, բացի այն զեղյերից, յերբ նրա յերկերի վորեւ կտորը չի համաձայնում ձեմարանի սովորական հայացքներին, և մանավանդ յեթև կհակադի ճշմարիտ հավատին: Արխատուլի կամ վորեւ այլ փիլիսոփայի նման առարկությանները թող նա խնամքով հերքի և տեսլանի ժողովի վորուումների հիման վրա:

3. Ինչ վերաբերում է Արխատուլի այն մեկնելներին, վորոնք քրիստոնեական կրոնի մասին վրա կարծիք ունենին, ապա թող նա զպրոցում կարգա նրանց կամ նրանց մասին խոսի խիստ մեծ ընտրությամբ և թող զգուշանա, վորպեսզի աշակերտները նրանցով չվարակվեն:

4. Այդ նույն պատճառով ել թող նա իր վոչ մի գրվածքում Ավերոեսի (կամ ուրիշ նման փիլիսոփայի) մուլտությունները սխառմի չվերածի և, մյուս կողմից, թող նա ասոնց հատուկ զոխաբանության նրանից վերջնի այն, ինչ վոր կարող է լավ թվալ, և, յեթև կարելի չե, թող ապացուցի, թե այդ փիլիսոփայի վորեւ այլ աղբյուրից ինչ է վերջբերի:

5. Թող վոչ ինքը, վոչ ել իր աշակերտները չմիանան վոչ ավերոեսներին աղանդին, վոչ աղեքսամդրյաններին աղանդին, վոչ ել նրանց նման մի այլ աղանդի, և թող նա չթաղցնի Ավերոեսի կամ Աղեքսամդրի կամ ուրիշ նմանների մուլտությունները, այլ ընդհակառակը, թող ավելի սուր կերպով պարսաժի նրանց հեղինակությանը:

6. Ընդհակառակը, թող նա միշտ ել մեծ հարգանքով խոսի սուրբ Թոմայի մասին և թող շարունակ մեծ սիրով հետևի նրան, և յեթև վորեւ բանին հավանության և տալիս վոչ ամբողջովին, թող նա այդ անի ամենայն հարգանքով և կատարյալ լրջությամբ**):

*) Իձ., B. V. SS. 171—172.

**) Իձ., B. V, 49՝ 329—332.

Լատիներեն կարգադրելուց այժմ անցնենք յեզդիտական դաստիարակութեան բարոյական կողմին։ Առաջինն ըստ Հնարագորութեան պետք է իր աշակերտներին հետ ըստ սկսի խոսել միայն լատիներեն և այն ել լավ, կլասիկ լեզվով։ յեթե դործը վերաբերում է զգրոյցին, աշակերտներին իրար հետ խոսելիս ել մայրենի լեզվով ոգովել չի թույլատրւում։ Զանցառուներն ստանում են վատ թմանշան և ընդհակառակը, նրանք, ովքեր լատիններեն լավ են խոսում, պարզեւատրւում են, ստանալով արտոնութիւններ։ Այսուհե, յեզդիտական մանկավարժութեան սխառեմում, մենք առաջին անգամ ենք հանդիպում մրցութեան հասկացողութեանը, փառասիրութեան ոգտագործմանը։ Առաջին հայացքից դա նոր չի թվում։ Հումանիտաները լայն շափով ոգտւում եյին աղպիխ յեղանակից, վոր լիովին համապատասխանում էր նրանց հայացքներին։ Բայց յեզդիտներն ալեյի հերուն են դնում։ զերմաներեն խոսելու համար պատժվածն աղատւում է, և զա հրաշալի մրցում է համարւում, յեթե նա նույն որը նույն զանցանքի մեջ բռնի իր զտաւնկերոյը և վկաների ոգտութեամբ աղացուցի աղ։ Փառասիրութեանը զրգուելու և բովարարելու համար է ծառայում նաև այսպես կոչված «կոնցերտումը», վորի մասին Ratio-յում ըստ է խոսվում։ Ամեն մի աշակերտի նշանակւում է արտյան, qui ius habeat alterum, quoties errantem audierit, corrigendi; si non correxerit, sit eiusdem noxae reus (վորն իրաւունք ունի ուղղել ուրիշին ամեն անգամ, հենց վոր լսեր, թե նա սխալ է դործել։ յեթե նա նրան չուղղեր, այդ բանում ինքը մեղաւոր կլիներ)։ Մրցումն ալեյի հաջողութեամբ էր առաջանում, յերբ ամբողջ դասարանը բաժանւում էր յերկու մասի, կամ յերբ զեկուրիան հանւում էր զեկուրիայի գեմ, կվարտայի աշակերտները մրցում են տերցիայի աշակերտների հետ, հումանիտաները՝ ճարտասանների հետ։ Հանդիսաւոր մեով սարգում աղ մարտերի համար նախարք որ և ժամ էր նշանակւում, և յերբն վիճարանութիւնները խիստ սուր և տաք բնույթ եյին ստանում։ Գրաւոր աշխատանքներն ուղղելու ժամանակ ևս աղտւում եյին արտյանով ընկերների սխալների հետեից ընկնելու համար։ Բացի զբունից, զստարաններում, ընարւում եյին զբարձր աստիճանաւորներն, վորոնց ալեյի դիտական դուռաւորում տալու նպատակով մեծարում եյին հուսական կամ հոմեթական պետական գործիչների և զտապետների անուններով։ Դիտարանների ժամանակ յուրաքանչյուր կուսակցութեան բարձր աստիճանաւորները անգղութւում եյին ոգտութաւոր տեղերում՝ ճաղաչարքի հետևում։ Ամենաբարձր աստիճանին արժանանում էր նա, ով կոնցերտաւորութեան ժամանակ ամենից լավ էր զրում։ Աղ հայտարարելու համար յերկու ամիս մեկ անգամ հանդիսաւոր որերին զգրոցի պատերից կախւում եյին աշակերտների լուսաղայն վոտանաւորները, Բաժանւում եյին նաև մրցանակներ, զլիւսւորապես, լատիններեն արձակի համար։ Պարզեւատրւումների առնունքը, ըստ Հնարագորութեան ալեյի մեծ շուքով, հայտարարւում էր հրապարակով, ըստ վորում նրանցից ամեն մեկին հերոզը կանչւում էր հետևյալ խոսքերով. «Quod felix faustumque sit rei literariae omni-

busque nostri gymnasii alumni! Primum praemium meritis et consecutus est N». (Քո՛ղ սա լավ նշան լինի մեր դպրոցի և մեր սաների համար: Առաջին մրցանակին արժանացել և ստացել է աշխնը): Հետո հաջորդին հանձնվում էր մրցանակը դեպքին պատշաճ գոտանալորով, Վորը, յեթե այդ հնարավոր էր, նրանից հետո խումբը կրկնում էր: Այդ առիթ ուժեղ է արտահայտված 1832 թ. ուսման պլանում. «Այն ժամանակ ծափահարությունների և շփոթանքի հետևանքով սակավաթիվից ձևավորվում է նվերը»: Այսպիսով, իրենց սաների վրա ազդում էին նվերների, դավաճանների միջոցով: Ձևավորված մրցանակների հրապարակային բաշխումը, փոքրիկ նվերներ և պատվանշաններ արվում էին, թեկուզ փոքրիկ արժանիքների համար՝ հակառակորդին հաղթելու, ամբողջ մի դիրք վերադառնալու կամ անգիր անելու համար և այլն: Բայց պակաս չէին նաև պատվանշաններ անարավարար ջանասիրության կամ անբավարար վարքի մեջ նկատվողների և խռովների ու հորդորներին չենթարկվողների համար, պատիժներ, վոք, դիսպլորապես, նույնպես ազդում էին ինքնասիրության վրա, ինչպես, որինակ՝ անարգանքի նստարանին փոխադրելը (negligentiae scamnum, locus quispiam abiectus maxime atque ignobilis) (անփութության նստարանը վերին աստիճանի ամոթայի տեղ է) և նրա վրա նստածները frequenter examinentur, pudefiant, obiurgentur, vapulent (հաճախ էին հարցվում, նրանց ամոթանք էին տալիս, պարսպվում էին): Վարդես կանոն, մարմնական պատիժներն անձամբ իրենց ուսուցիչները կամ ընդհանրապես որդենի անձամբները լեյլին զործադրում, այլ հանձնարարվում էին հասույկ կորեկտորի, վոչ յեզվիտի:

Ընդհանուր առմամբ դիպչողլիման, առկա լուսավորչի էր, քան թե դատան. Հիմնարկության շահերից յեղենով աշխատում էին խուսափել ամեն տեսակի աղմուկից և սկանդալից: Դրա համար լավագույն միջոցը համարվում էր որ ու դիւր, դասերի և խաղերի ժամանակ աշակերտների վրա ունեցած մանրակրկիտ հսկողութիւնը: Յուրաքանչյուր աշակերտ պարտավոր էր մենքին հաղորդել այն բոլոր վատ բաների համար, վոք նա ըստ և իմանում էր իր ընկերների մասին. այդ պատճառով էլ չափից առկա մանրակրկիտ ընկերների միջև չէր խրախուսվում, վարժիճանե դա խոչընդոտ էր հանդիսանում փոխադարձ լրտեսության այդ սխառի համար: Բացի դրանից, ամեն մի դասարանում կար censor publicus, վոք բոլոր զանցանքների մասին զեկուցում էր պրեֆեկտին: Սակայն վերին դերժանական դավաններից այդ կարգերի դեմ առարկություններ ստացվեցին, վորտեղ աշակերտների մեջ կռիվների և թշնամության առիթ էին տալիս: Ուստի Ratio-ի մեջ առնուցվեց՝ pro regionum consuetudine և Գերմանիայի համար թույլատրվեց՝ omitti poterit et a Magistro alia ratio iniri, qua discipulorum defectus cognoscat (այդ միջոցը կարող է չզործադրվել, և մաղխարոսին թույլատրվում է դանել այլ միջոց, վորի ողնությամբ նա կարողանա տեղեկություններ ստանալ աշակերտների զանցանքների մասին): Սաների մեծ մասը դիւրերթիկներ էին, հանրակացարանում ապրողներ, ուստի և Հիմնարկը պետք է հոգար նաև նրանց ժամանցի և հանույթների մասին: Յեզվորդիճանե աշակերտների կազմը

ժամադր լրացվում էր արեւմտահայ եկեղեցիների դավանանքով, ուստի անհրաժեշտ էր հետեւել նրանց վայելուչ վարքին, իրենց պահելու համեմատոր մեկերին, լավ առողջանության և գեղեցիկ մեղակերին: Այդ արտաքին դատախարակութեան հաջողութեանը նպաստում էին հրապարակային արտասանութիւններն ու կատակերգութիւնները կատարումը: Իսկ հասարակական ներկայացումներին հաճախելը խոստով արգելված էր բոլոր աշակերտներին, նրանք չպետք է հաճախէին նաև ad spectanda supplicia reorum, nisi forsitan haereticorum (դիտելու մոհապարծների ժաշտպատիւնը, բացի հերետիկոսներինը), ինչպես արգելացրած է Ratio-ի առաջին, ընդհանուր առմամբ ժանկարթաթական այնպիսի սակարկ ալքի ընկնող, խորագրութեան մէջ: Դրա փոխարեն կողմնադէպի ներսում թափանցական ներկայացումները խոշոր գեր եյին խաղում. նրանց լեզուն, իհարկե, շատինքնն էր:

Այն բոլորը, ինչ վոր մինչև այժմ ստանց, վերաբերում էր ինչպես գիշերաթիկ, այնպես էլ յերթնակ աշակերտները դատախարակութեանը, վորոնք որդեկի մէջ չէին ժամելու: Մոնթերի դատախարակութեան և կրթութեան ժամանակ, իհարկե, սպեցիֆիկ յեղձխական ուղղութիւնն արգելի սուր կերպով և արտահայտվում: Այստեղ, վորտեղ խոսքը անհատին սեփական կամքից և սեփական դատողութիւններից կատարելապես հրաժարեցնելու մասին է, adhibeo voluntatis atque indicii, յեկեղեցում և մեծերին տնիստ հպատակվելու, ut cadaver vel baculum senis (վորպես դիակ կամ դավաղան), աշխարհական բոլոր հարաբերութիւնները վերջնականապես խզելու մասին և, — այստեղ ամեն ինչ նախատեսված է, ամեն ինչ վաղորդե կարգադրված և մեքենայացրած է: Դատախարակութեան այս մասի հիմքում դրված են exercitia spiritualia (հոգևոր վարժութիւններ), վորտեք առաջին տեղում Լոյսն էր հնարել, բայց նա որդեկի շահերից յեկեղեցի բոլորովին նոր մեղով վերամշակել էր: Այդ հոգևոր ապրումները հաշված են չորս շարաթիւս համար. առաջին շարաթիւս՝ խորհրդածրութիւնների առարկան սեփական մեղանշանակութիւնն է, յերկրորդ շարաթիւս՝ Հիսուսի կյանքը, յերրորդ շարաթիւս՝ նրա շարժարանները, չորրորդ շարաթիւս՝ նրա հարութիւնը: Աղոթքներ, խորհրդածրութիւններ, վարժութիւններ, վճիռներ, 'հանդիս' — ամեն ինչ ճշտորեն դասավորված և կարգադրված է՝ ինչպես իրեն հաշիվ փայլ էր մեղքերի համար, ինչպես պատկերացնել դժոխքն ու նրա տանջանքները, ինչպես պետք է աշխատել մաքով սեղափոխվել գեղի Հիսուսի կյանքից առնված գեղքերը: Այս գեղքում գործադրվում են ամեն տեսակի զգայական ոճանդակ միջոցներ, խաղար կամ լույս, ֆերմութիւն կամ ցուրտ, սենյակների դասավորում, կերակուր կամ պահեցողութիւն. ամենայն մանրամասնութեամբ նախատեսված են այն միտքը, վորով յես արթնանում եմ, զգացմունքը, վորով յես քնում եմ, նույնիսկ այն ժեստերը, վոր ուղեկցում են այդ մաքերն ու զգացմունքները, բայց և միևնույն ժամանակ վոր ազատութիւն և իրողութիւն յերևակայութեան համար, նրա համար, վորպեսզի այն կարողանա հասնել մինչև յերևակայութեան զգայական ըմբռնումը, մինչև տեսիլներ և հալոցքիմացիաներ: Այս բոլորը հաշված է այնպես, վոր մարդկողը հասնի մի վորոշ արամադրութեան, չընթակալի մըն-

քեզի մի վորոշ շրջանակի մեջ և թույլ տա, վոր թե մեկը և թե մյուսն
ամբողջովին տիրեն իրեն: Ամենական բարոյական կամքի ամբացումը վե-
րացում և կատարելագուս՝ խաղում են վոր թե բարոյական, այլ զգայա-
կան լարի վրա, յերևակայությանն զգայական ուղղութիւնք դրողնու վրա: Այսպիսի
միջոցներով, վերջիվերջո, մարդկույնի հասցնում են մի վնդի,
բայց արդեն, իհարկե, վոր ազատ, այլ վարպետորեն դասավորված վար-
ժությունների նշման տակ, վոր մասամբ զբողման մեջ, մասամբ հոգնա-
ծության մեջ նրա կամքը կատարելագուս յենթարկում և յեկեղեցու և որ-
դենի իշխանութանը*): Այս յեղանակով մեռք են բերում հնազանդություն
caeco quodam impetu voluntatis parendi cupidae sine ulla prorsus
disquisitione (կամքի կույր շարժումով, վոր բոլորովին առանց վորեւէ դա-
տարարյան փոխադրում և հաշտարկել): Ի նկատի ունենալով disquisitio-ն
նման արդեւումը, նշանակություն չունի խորհրդածությունն այն բանի
մասին, quae cum peccato manifesto coniuncta non sunt (ինչ վոր
կապված չէ ակնբարե մեղքի հետ): Հենց այդ և հանդիսանում որդենի դա-
տարարութեամբ սովորաբար լատիններեն լեզվով հանդես յեկող և բարոյական
լիովին ճիշտ դրույթի վրանդը՝ նպատակն արդարացնում և միջոցները
(media honestantur a fine)՝

(«История педагогики» Цигаера, автори-
зованный пер. Е. Цитрон и А. Карнаухова,
1911, стр. 143—147):

ՅԵՐԱԿՏԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

(Գուգայի Վախտակն Նամակներ-ից)

— Հիմա յես մտադիր եմ բացատրել մեզ այն հարմար միջոցները, վոր
մենք ամէլ ենք մարդկանց, վորպեսզի նրանք հենց մարդկանց հետ ունե-
ցած հարաբերութիւններում և ընդհանրապես այս աշխարհի զորքերում
կարողանան մեղքերից խուսափել:

Առաջինը, վոր այդպիսի զեպքերում մեծ մասամբ զժպարացնում և,
զա ստախոսութիւնից խուսափելու ցանկութիւնն և, մանավանդ այն ժա-
մանակ, յերբ հաճույքով ցանկանում եւ մարդկանց ստիպել հաճատալ վոր-
եւէ սուտ բանի: Հենց այդպիսի զեպքերում հրաշալի ծառայութիւն և մա-
տուցում մեր ուսմունքը յերկրորդութիւն մասին, վորի համաձայն, Սան-
խեցի ստելով, զթույրտալով և ոգտվել յերկիմաստ բառերով, ըստ վո-
րում պետք և այնպես անել, վոր մարդիկ այդ բառերն այլ իմաստով հա-
կանան, ջան թե դու յես հասկանումս:

— Յես այդ գիտեմ, սիրելի հայր, —ասացի յես:

— Մենք մամուլի միջոցով այդ մասին արեքան շատ ենք խոսել, —ըս-
տանակեց յեզվիսը, —վոր այդ վերջիվերջո ամբողջ աշխարհը պետք և ի-

* Սիւլ իյննէր հորեն, թե նման դատախարկութիւնը թույլ և անկամ մարդիկ
և ստեղծում, սիւլ իյննէր վոր միայն դատախարան, այլ և ոգերանորոշ. նման մեծ
դատախարկութեան ամեն մեկի մեջ հորապես ապրում և ամբողջի կամքը, որդենի կամքը,
և հետևապես նպատակը լիովին իրականացնում և:

ճանաւ. բայց դուք գիտե՞ք նաեւ, թե ինչպէս պետք է վարվել, յեթե յերկրմաստ բառեր չգտնվեն:

— Վո՛չ, արժանապատիւ Հայր:

— Յեւ այդպէս ել կարծում եյի,—ասաց նա,—այդ դեռեւս նոր ուսմունք է մտքի մէջ քաղում պայմանի մասին (restrictiones seu reservationes mentales), վոր տալիս է Սանխեցը Հենց նոր մեջ բերված տեղում: Վարելի չէ, ստուծ է նա, յերդամոր պնդել, վոր չես արել այն, ինչ իսկապէս արել ես, յեթե միտածանակ մտովի յենթադրում ես, վոր այդ չես արել այսինչ կամ այնինչ որք կամ ծնվելուցդ առաջ: Կամ ընդհանրապէս արդ դեպքում մտքում ունենալ այլ հանգամանքներ, բայց այնպէս, վոր խոսքի մեջ չլինի վոր մի այնպիսի բառ, վորն իր իմաստով կարողանար մատենել մտքինդ: Նման դործելակերպը չսփառանց հարմար է բազմաթիւ դեպքերում և միշտ ել խիստ արդարացի, յեթե հարկավոր կամ ոգտակար և լինում անողշուքյան, պատվի կամ դուշեի համար:

— Ինչպե՛ս: Յեմ վա ստախոսություն, և կամ նույնիսկ յերդմեղանցություն չի՞ համարվի:

— Վո՛չ,—պատասխանեց պատերը,—Սանխեցն այդ սպացուցում է նույն տեղում, ինչպէս և մեր պատեր Ֆիլիուցիուսը, վորն ստում է, թե՛ նպատակն արդարացում է միոցմբը: Կա նաեւ ստախոսությանց խոստովելու մի այլ, ավելի վստահելի միջոց, վորի էությունը հետևյալն է՝ յեթե բարձրաձայն ասես. ցերդվում եմ, վոր յես այդ չեմ արել, իսկ կամացուկ քեզ համար ավելացնես. այսոր. կամ թե չե՛ տեսնով ամենքին լսելի ձայնով. յերդվում եմ, միտածանակ անձայն ասես. վոր ասում եմ, և հետո նորից բարձրաձայն շարունակես. վոր յես այդ չեմ արել: Դուք պարզ տեսնում թե, վոր այդպիսով դուք մեր խոսքերում ճշմարտությունից մազաշափ անգամ չեք շեղվում:

— Յեւ համաձայն եմ,—ասացի յես,—բայց դուցե կարելի չէ յեղրակացնել, վոր արդպիսով անլսելի ասվում է ճշմարտությունը, իսկ ի լուր ամենի՞ ստառ: Բացի դրանից, յես վախենում եմ, վոր միայն շատ քիչ մարդիկ այնքան քաջություն կուենան, վոր ի ղիճակի լինեն ոգտադործելու արդ մեթոդները:

— Մեր հայրերը,—առարկեց նա,—սովորեցնում եյին լեզուստ յայն մարդկանց, վորոնք չէին կարողանում գործադրել Հելված մտովի սահմանափակումները, թե սուստ վտանելու համար բաղկան ի, վոր արդպիսի մարդիկ պարզապէս ասեն, թե իրենք չեն արել այն, ինչ վոր իսկապէս արել են, յեթե միայն մրամք ընդիմընդադես մտադիր եմ իրենց խոսքին տալ այն իմաստը, վոր մրամ կտար խելացի մարդը: Խոստովանեցեք, վոր մեզ արդեն շատ դեպքեր են հանդիպել, յերբ դուք զմիարության մեջ եք դանդել, վորովհետեւ այս ուսմունքին ծանոթ չեք յեղել:

— Յերբեմն պատահել է,—ասացի յես:

— Արդյոք չե՞ք համաձայնվի նաեւ,—շարունակեց նա,—վոր հաճախ չափազանց հարմար կլիներ, վոր խղճով պարտավորված չլինեյեք կատարելու մեր ասված խոսքը:

— Դա աշխարհումս ամենամեծ հարմարությունը կլիներ:

— Յեթե արդպէս է, ուրեմն լսեցեք ընդհանուր՝ կանոնը (վոր ասլիս է

Յոկորաբը)․ «Տված խոստումը չի պարտավորեցնում, յեթե այն ժամանակ, յերբ այդ խոստումը տալիս ես, մտադիր չեմ դրանով քեզ կապելու։ Նորից շատ քիչ է պատահում, վոր այդպիսի դիտավորություն ունենա, յեթե իսկույն յերդումով կամ պայմանագրով չես հաստատում այդ․ Հեռեւորաբ, յեթե ուզակի և պարզորեմ ասում ես․ «Յես այդ կամեմ», ապա այդ բաների տակ հասկացվում է, քե դու խոստացածդ մտադիր ես կատարելու միայն այն դեպքում, յերբ քո դիտավորություններդ չեն փոխվի, վորովհետև դրանով դու քո ազգատւութիւնը ճշել չես ցանկանում»։

(Յուսեբ ՎІсторія педагогикѣ, т. II, стр. 398—401)։

Ժուլյանի*)

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆԻՔՆԵՐԻ ՍԵՐ ԱՐԹՆԱՅՆԵԼՈՒ ՅԵՐԿՈՒ ՄԻՋՈՑ

Մեր կանոններում կա մի դժուարութիւն, վորի մէջ մեն խառնութիւն ու նշմարտութիւն և պարունակվում, այն է՝ յերեխաների վրա ազելի մեն Հաղորդութեամբ կարելի չի ազդել անպատգութեան ահով, քան թե պատեի ահով։ Դուք Հաղվագրում եղանակ մի այնպիսի Որբի(խաբ)», վոր կոչելու համար շարունակ պատրաստ է, վորը կարողանա իր մեղում յերկար և Հաղորդութեամբ պահել նույնիսկ ամենափոքր մի դպրոց։ Ուստի խելացի ուսուցիչը պիտի սահմանափակվի յերկու միջոցներով՝ զովասանքով և պարտաւանքով։ Հենց այդ միջոցներն են, վոր նպատակն են մըրցակցութեանը, որում և դրդում են յերեխաների շարունակութեանը։ Նույն նպատակին մենք հասնում ենք նաև այն ժամանակ, յերբ աշակերտների միջև մըրցութիւն ենք սահմանում։ Որինակ, թող աշակերտն իր դասն առանձին չպատասխանի։ Թող նա արտյան ունենա, վորը պատրաստ է նրան քննադատելու, չտապեցնելու, Հերքելու, Հրճվելու։ Նրա պարտութեամբ։ Ճիշտ այնպես էլ, վորեւ մեկին առանձին դաս Հարցնելն այնքան էլ ոգտակար չէ․ անհրաժեշտ է, վոր պատասխանողն ամապողնիստ ունենա, վոր նրան ուղղեր, յեթե նա իր պատասխանները կշիտի, իսկույն պատասխան տար, յեթե նա աստանում է, խոսեր նրա փոխարեն, յեթե նա ստիպւած է լուել։ Կազմակերպեցեք մըցում բարձր և ցածր դասարանների միջև․ Թե մեկ և թե մյուս կողմից մարտիկներ ընտրեցեք․ զատաւորներ նշանակեցեք․ Հրավիրեցեք Հանդիսատեսներ, անական կամ կողմնակի․ վորպես Հանդիսատեսներ ընտրեցեք, յեթե կարելի չէ, պատկառելի մարդկանց։ Նույն դասարանի մեկ կամ մի քանի աշակերտների կարելի չէ ստիպել մի փոքրիկ հաս կարդալ, կարդալ բանաստեղծներից Հատվածներ կամ դասարանի ուսերին Համապատասխան վորեւ նման մի բան։ Այդ վարժութիւններին կարելի չէ Հրավիրել ստորին դասարանի աշակերտներին,

*) Ժուլյանին, յեղիս զրոյներէ մեկը, ապա և յեղիաների անկալարժան զոտ բնութագրէր։ Մտքի բերվում են յերկու համար, վոր ամբում են ծրարուս Գեյթ ՎІсторія воспитанія и образованія դրէր, ուսերն թարգմ. Գ. Գ. Գեյթովի։ — Ի. Ս.

**) Հարցելու ուսուցիչը, վոր մարմնական պատիժներն համար էր դիմում։

վորդեպի նրանք լսեն, իրենց դարձանքն արտահայտեն, ծափահարեն արտասանողին, ի պատիվ նրա վորեն եղիպարմ կաղեն, առաջարկեն նրան լուսնելու վորեն գտվար հարց և այլն։ Այդ բոլոր վարժաւթյունների մասնակ, բացի լսալինքներից, այլ լիզվով խոսելն արգելված պիտի լինի։ զրան հասնելն ալիլի հնչու է, քան կարծում են, նույնիսկ փոքր յերեխաների համար, վորովհետեւ արդ տարիքը նույնն է, ինչ՝ վոր փափուկ մեղրամոծը, վորին սեփական ցանկությամբ ինչ մե ուղիծան, կարող են աւել։

Մանկական այդ վաղեւորությունը, զերեք կատարելու այդ սերն ուսուցիչն իր գործունեության համար ոտար, դատարկ ու սին բան չպետք է համարի։ Ընդհակառակը, նա դրանով պետք է զբաղվի վորպես լուրջ դործով, վորպես իր պարտականությամբ։ Թո՛ղ նա մարտիկների հետ մուլվի մի ամբողջության մեջ։ Թող նա թափանցի այս և այն բանակի հետաքրքրությունների և առգնապների մեջ։ Թո՛ղ հետևի՝ նրանց, ամենվի պարտավանների հետ, ցնծա հաղթողների հետ, փառարանի մեկի հաղթանակը, ապա մյուսների պարտությունը և հույս տա նրանց, վոր մյուս անգամ ալիլի յերջանիկ լինեն։ Թող պարտավաններին հնարավորություն տա հրապարակութեն լսելու հակառակորդների պարտավանքն ու դաժան դատաւ զեհուր և, ընդհակառակը, թող հրամայի փառարանել այդ վերջիններին հաղթությունը։ Յեթե նա հարմար է համարում, պարտավանները հաղթողների վտանների տակ կղենն արժաւենու հյուսղ կամ պատկ, զարդարված մաս պալեններով և վտակեղծված։

Այխառանքի համար վորպես պարզ և սուսցած դպիները կարելի չե ցուցադրել մի վորեն ալքի ընկնող տեղում։ Կրթված մարդկանցից կարելի չե կաղմել սենառ, վորոնք պետք է ճննության ստենն իրիպումները և վորդեն, թե զանցադրոն ինչ պատմի չե յենթակա։ այդ դատաւեհուր պիտի հայտարարվի հրապարակով։ Բարձր սենառի վեհուր կհաստատի ուսուցիչը։ Մի քանի զանցանքներ, վորպես չափազանց ծանր, կղբվեն ցնդորակա մասքանում և հատուկ տախտակների վրա, վորոնց ամեն մեկը կարող է ծանոթանալ, ըստ վորում ցուցադրված կլինեն նաև զանցանք կատարողների անունները։ Յեթե պետք է, չափաւթ մեկ անգամ կամ ալիլի հանախակի արդ զբանցումները բարձրաձայն կկարդացվեն։ Նույն մասքանում կղբանցվեն նաև ալիլի շնորհալի զղումքները, վորոնք ալքի կընկենն առաջանդով, նրաղեղությամբ և մաքերի հարտար զարդացմամբ։ այդ զղվածքներին կմիացվեն զաւթանաական կարճիքներ։ զբաւնության տապարկում նրանց հիշատակը հաղեքացնելու և նրանց անուրը հնչակելու համար դրանք կղբվեն նույն մասքանում։

Ուսուցիչներից վոմանք խոշոր տատերով դրում են զանցանքը, յեթե չափազանց կարևոր է, մասնավոր, յեթե այն կատարել են դատարանի առաջին աշակերտները, և կախում են պատից կամ, վոր ալիլի լավ է, ստիպում են նրանց մեկ կամ յերկու անգամ բարձր ձայնով կարդալ, վորպետի այդ զբանցվածն ու այդ ընթերցումը խոցի նրանց լսողությունը և զանցանքն ալիլի խոր տաղավորվի նրանց մտքում։ Մյուս ուսուցիչներն սորվում են բոլոր զպրոցականներին՝ այդ զանցանքները գրել հետևյալ որվա համար տված ալխատանքում։ Յերբողներն այդ զանցանքներն արդարացնելու համար պաշտպաններ են նշանակում։ պաշտպանների զուր

ջանքերն այդ գանձանքները դարձնում են ծաղրելու ավելի արժանի. յերևումն ծաղրն ու հեղձանքն ավելի յեն վիրավորում, քան լուրջ հանդիմանությունը: Ուսուցիչներեդ վրձանք դասարանի մեջտեղը կամ վորեն անկյունում դնում են անարդարացի նստարան, վորն անվանում են բանա. ով արդատեղ նստում է, նա արտասովորվում է անպատվությամբ: Զանի դեռ նա մնում է այդ նստարանի վրա, նրա վրա կախված է մտնա անարդանքի պիտակը: Նրան տեղափոխում են այլ նստարան, յեթե նա զան իր ընկերներից վորեն մեկից լավ է պատասխանում կամ յեթե նրա աշխատանքներն ավելի խնամքով են կատարված լինում:

Վրձանք դասարանի մեջ դնում են հաղթանիշ, վորի վրա հաղթողները կախում են պարտավորելից շահած դրանները: Մյուսները գրանցում են մատյանում, սուսնց անունները մեջ բերելու, այն բոլորը, ինչ վոր աշակերտները լավ բան են կատարում քարեպաշտության և պարագ-մունքների բնագավառում, և այդ բոլորն ստիպում են ամեն շարաք կամ ամեն ամիս կարգալ՝ մյուս աշակերտներին ամառացնելու կամ նրանց որինակ տալու նպատակով: Կան և ուրիշ նման բազմաթիվ միջոցներ, վորոնցով վոչ միայն հրաշալի կերպով կարելի չե խթանել մանկական բարոն-դանությունը, այլև վորոշ չափով թեթևացնել ուսուցչի աշխատանքը և պատել նրան մարմնական պատիժների դիմելու անհրաժեշտությունից, վորը նրան կարող է առելի դարձնել:

Գովեստներն ու պարտավանքն ուսուցիչը կախի բաշխել խելամոռեն ու զգուշությամբ: Պարգևները նա պատահաբար և չափից դուրս չի շուայի. նա այնպես կվարի, վոր պարգևները դնահատվեն վոչ թե ծավալով և բովանդակությամբ, այլ ըստ այն բանի, թե այդ պարգևներն ո՞վ է ավելի: Պարտավանքներ տալու մեջ պետք է ավելի զգուշ լինել, քան պարգևա-արելիս: առանձնապես պետք է զգուշանալ, վորպեսզի ասելություն կամ զգուշ շարտադրանքի դեպի նա, ում ուղղված է հանդիմանանքը կամ պարտավանքը, շարտադրանք արժամարհանք կամ նրա ուղղվելու նկատմամբ հուսահատություն: Յեվ իրոք, յերբ յերեխաները տեսնում են, վոր իրենց չեն հարգում կամ նրանց նկատմամբ հուսահատվում են, նրանք իրենց և հուսահատվում են, կորցնում են արիությունը և ուղղվելու համար վոչ մի նիւ չեն գործադրում: Ուստի հրապարակորեն կամ միայնակ նրանց ուղղված հանդիմանանքը պետք է խառնել մի վորոշ չափի զովեստների հետ, նրանց հուսադրել, թե նրանք կուղղվեն, և հետագայում աշխատել, վորպեսզի այդ հանդիմանանքները յերեխան արդեն մեղանից լլոխ, այլ ուրիշներից: Իսկ դուք բարձրացրեք նրա արիությունը և նրան զովարանեցեք:

Յերբ տարվա վերջին աշակերտները կփոխադրվեն բարձր դասարան, ապա, յեթե նրանք մեծ հասախոջություն են ցույց տվել, մանավանդ, յեթե իրենց որինակով և իրենց ջանքերով մրցակցություն են առաջ բերել և պարագմունքներում աչքի չեն ընկել, պետք է նրանց զովել և քաջերայաց դնահատել նրանց գիտությունն ու ջանասիրությունը: Նրանց անունները կարելի չե գրել կամ տպել տախտակների վրա, վորոնք զարդարված են զափնիներով, այդ տախտակները կախել դասարանի դռների վրա և այլն: Կարելի չե պատվով հարաբարել այդ անունները և հրապարակաթե դեկ-

լամացիաների ժամանակ, յերբ մի դատարան հրաժիրում է մյուսին, այդ աշակերտներին տալ վորսն պարզէ: Գիտական դիտողւումներէ և վիճարանություններէ ժամանակ, վորոնք կազմակերպվում են դատարաններում և վորոնք ուսուցիչները կարող են դիտմամբ վորոշ փայլ տալ, այդ աշակերտներին կարելի չէ ընտրել միջնորդ դասաւոր: Կարելի չէ դպրոցական այդ ստւերներէն ժամանակ նրանց բացարձակ լիազօրել վորպէս դատավորներ տալ իրենց կարծիքը, բայց միմիայն զազանի յերկուողներէ միջոցով:

ՈՒՍՈՒՑՅՈՒ ԼԵՂԻՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հեղինակությունը հրամայելու, արգելելու և կասալարելու հնարավորությունն է. նա պատկանում է մեկին՝ համաձայն իրավունքի կամ մեռք և բնութամբ արհեստականորեն: Բայց սովորաբար իրավունքը բավարար հիմք չի կազմում, յեթե նրան չի միանում արգիստը:

Հոգևոր կոչում ունեցող ուսուցիչը յերեք մեռք և հեղինակություն մեռք բերում.

1. Նա աշխատում է արժանանալ իր աշակերտներէ հարգանքին: Այդ նա մեռք կրերի, յեթե վերջիններս նրա բարեպաշտության և դիտության մասին լավ կարծիք կազմեն:

Նա իրեն աջակց ախարի ցույց տա, վորպէսզի աշակերտները համոզվեն, վոր իրոք արժի նրան լսել: Առանձնապէս թող նա կանգնած լինի իր դասավանդելիք առարկայի բարձրության վրա. թող նա դատարան մանի միշտ նախորդ կշռադատելով և նախադատարանելով իր խոսելիքը և վոր թե միայն իրեն դիտուն մնացնելով. թող նա վոչինչ չրերի, վորի վրա աշխատանք չի թափել, վորն, աշակէս ստած, չի հղկել: Աշակերտներէ ներկայությամբ թող նա զգուշանա հրապարակելու, խեղկատակության, քեթեւամտության վորսն նշան ցուցարեւելուց, թող նա չհրապարակի վորսն անվայել քանով, վոր կարող է արդարացի կերպով զեպի իրեն արհամարհանք դարձնել: Թող նա միշտ և ամեն տեղ ցուցարներէ հոգևոր անձին միայն բարեպաշտություն, աջակիտի խելք, վոր խորապէս զգա ամեն ինչ, վոր հոգևոր է և հրձի նրանով. թող նա ամբողջովին համակամ արհամարհանքով զեպի մարդկային գործերը, բավարարություն դանի իր մեջ: Թող սուս զովեաններ չվորոնի և հիշի Քրիստոսի խոսքերը, թե՛ Վերջին լուսավորեացի լոյս մեր առաջի մարդկան, վորպէսզի անցնեն զգործս մեր բարիս, և փառավորեացնն զհայր մեր վոր յերկինս է:

2. Ուսուցիչն աշխատում է, վոր աշակերտներն իրեն սիրեն: Նրանք կսիրեն, յեթե տեսնում են, վոր նա մասնագիտած է իրենց առաջադիմությամբ, վոր նա չափավորում է իրեն և ինքն իրեն սիրում է, վոր նա կատարեմտ է, հակված չէ հաճատաւու չարությանը, վոր նա նույնքան մասնելի չէ և բարի մենակ յեղած ժամանակ, վորքան և լուրի և և մանրակշիռ հասարակության մեջ, վոր նա արդարացի չէ ամենքի նկատմամբ, մի քանիսի նկատմամբ ափելորդ. ներդաժատություն և ափելորդ, մանրություն չի ցույց տալիս, վոր նա մշտաւ և պատեկելու մեջ և պատմում է վոր թե ստեղծությունից, այլ ախ պատահումով, վոր ստեղծած է այդ անել, վոր նա ի նկատի ունի միայն զանցանք գործողի շահը և, յեթե հիմք կա, սիրով համաձայնվում է ներել կամ մեղմացնել պատիժը:

Յերբեմն աշակերտի արատը կուղղվի, մանավանդ թաղուն արատը, յեթե մենք պատժելու փոխարեն նրան ներենք, յեթե նա անկեղծորեն և ծաղուք արտով խոստովանում և և յերբ այդ կարելի չե անել առանց անհարմարությաննների, Յերբեք չպետք և պատիժ տալ, մանավանդ, յեթե ծանր պատիժ է, առանց նախորդ այն կողմնակի դատավորների զննության ղեկելու։ Բայի դրանից, պատիժը պետք և զանցանքին համապատասխան լինի։ Դժվար և հաճախալը, թե զուր տեղը տված կամ չափազանց դատան պատիժը վո՛րջան և չարացնում։ Դրանք դժվար են մոռացվում։ Ուստի պետք և լավ հաճախացած լինել, վոր զանցանքը կատարված և, լավ հետադառել այն և, յեթե, կարելի չե, այնպես անել, վոր զանցանուն խոստովանի արածը։ Յեթե մենք բավականաչափ հաճախացած ենք, վոր զանցանքը կատարված և, պետք և պատիժ չափավոր լինի, նայած թե մենք վո՛րջան ենք կատկածում և վո՛րջան տարակուսում։ Յերբ մենք պատժում ենք, ապա միտմամանակ բարկություն, մեծամտություն կամ շարտինդություն չպետք և արտահայտենք։ դրանից ավելի ստեղծ լինա չկա։ Թող վերափորանքներ, վաս խոսքեր չլինեն, վորոնք յերբեմն տղաների վրա մեռում են վորպես մականուններ (ավելի անուններ)։ Վերափորական վունիք մի՛ք սաի նրանց հայրենիքի, ընտանիքի կամ նրանց մարմնական կամ բնական պակասությունների վերաբերյալ։ Պետք և բավականաչափ մասնանշելով զանցանքը, նրա կարևորությունը, թվել նրա ցավայի հետևանքները, յերբեմն միայն ավելացնելով դրան բարեարտությունը և զթափարտությամբ մեղմացրած սպառնալիք։ վերջապես, պետք և մեղավորին իր զանցանքը ջախելու միջոց ցույց տալ, վորպեսզի նրա նկատմամբ չարգարանան կվիճախանոսի խոսքերը, թե՛՝ Վեբերիաներին իրենց լավ պահել չեն սովորեցնում և պատժում են իրենց վատ պահելու համար։ Ավելի լավ և կիրառել այն կանոնը, վոր տալիս և կիկերունը պարտականությանը I դրժում։ Վերբ մեկին դժմում են դառն հանդիմանանքներով, ապա պետք և այդ վերջինը համոզված լինի, վոր յեթե նրանք այդքան դատն են, ապա այդ նորից իր շահերի համար են։

Ուսուցիչը չպետք և կարճաճանապես սպառնա աշակերտին պատժել նրան։ Նա չպետք և պատիժը նշանությամբ վորոշի, հակահասության մեջ մանի նրա հետ, յեթե աշակերտը ժխտում և փաստը, և կրկնի, թե այնուամենայնիվ պատիժ նշանակվելու չե, վորովհետև հաճախ առաջ են դալիս պատիժը բեկանելու։ Հիմքեր, յերբ մենք ստիպված ենք լինում գիշել ծնողների խնդրանքներին և հեղինակությանը կամ իշխանավոր անձանց կարգադրություններին։ այդպիսի դեպքերում մենք ստիպված կլինենք զղջալ մեր զուր սպառնալիքների համար։ Հաճախ սպառնալիքների և պատիժների փոխարեն ավելի լավ և աշակերտներին, մանավանդ հասակավոր աշակերտներին, ներշնչել այն միտքը, թե վորջան հանելի և շահավետ և բանավոր դիտություններով զբաղվելը, ցույց տալ նրանց, թե վո՛րջան հաստատուն և անական և աղբ ոգուարը, թե հետադաշում նրանք վո՛րջան ոգնում են փառք և նյութական հաջողություն մեռք բերելու համար և այլն։

Ճիշտ նույնպես ուսուցիչը կարճամտա աշակերտների սիրուն նաև այն ժողովանակ, յեթե հույ կտանի նրանց ստողություն, համալի, կրթության, պատվի և նույնիսկ նյութական շահերի մասին։ Նա պետք և ոգ-

նույնպէս հասնի թուլներին, այցելի հիվանդներին, հովանավորի նրանց, վորոնց ուրիշ հովանավորողներ չունեն, բոլորի նկատմամբ, մանավանդ սասարեկացիներին և չքավորներին նկատմամբ ուշադիր հոր և բարեպաշտ մոր քնքշանք տանել: Նա պիտի աշակերտներին ծնողներին հետ հարաբերութեան մեջ մտնի, յեթե այդ նրան սգաակար կթվա, գրի նրանց, հաղորդի յերեւոտներին պարտադանցություններին, առաջադիմութեան կամ անփութութեան մասին: Աշխատանք կատարելիս կատարյալ նշտապահութիւն պահանջելով, նա, սակայն, այս դեպքում մտալ խտտութեան չպետք է յերեւելան բերի: Նա բոլոր աշակերտներէից չպետք է պահանջի այն ամենը, ինչ վոր իրավունք ունի պահանջելու, յեթե նա ստիժի չի գտնում զգովելու հանդուրժումները, ապա նա, զոնե, պետք է խրախուսի ապացուցման ջանքերը:

Վեպ ուսուցիչը,—իրավացի կերպով ասում է կոմիտիլիանոսը,— իր աշակերտներէից յուրաքանչյուրին պետք է ոգնի՝ գտնելու իր մեջ լավը, ավելացնել այն, ինչ վոր նրան պակասում է, ուղղել և փոխել այն, ինչ վոր իրեն անկատար է թւում:

3. Ուսուցչի համար հեղինակութիւն մեծք բերելու յերբորդ կարևոր պայմանն այն է, վոր աշակերտները նրանից վստիկանան: Նրանք կվստիկանան, յեթե զգան, վոր նա թույլ չէ, վոր քիչ բան պահանջելով, նա անհողողդ և համառ է իր պահանջներում, և վոր նա արդարացի չէ վարձում, յերբ խտտորեն և միաժամանակ զգուշացնողութեամբ ստիպում է կատարել իր հրամանները: Նրա հեղինակութեամբ քիչ չի նպաստի նաև այն, յեթե նա միշտ համարար ասն կգործողքի, յեթե նրա խոսքը կլինի իմաստուն, ազատ կոտորութիւնից և դատմանութիւնից, բայց չի վստահութեամբ և լըրջութեամբ, վոր արտահայտվելու չէ նրա հաստատուն և ուժեղ մայնի մեջ, յերբ նա ստիպման կլինի նկատողութիւններ անելու: Աշակերտներին զգացնել առլ, վոր նրանց բոլոր վարձումքը հարմի յեն գտնում նրանց ծնողներին, կնշանակի մեծք բերել ևս մի միջոց՝ աշակերտներին, նույնիսկ մեծ տարիքի՝ աշակերտներին, վախ ներշնչելու համար:

Վորպեսպի հեղինակութիւն մեծք բերելու մեր մասնանշած յերեք միջոցները հաջող արդշունք տան, ուսուցիչն ամեն կերպ պետք է աշխատի լավ նմանել իր աշակերտներին, ուսումնասիրել, թե ինչ կարող է պահանջել նրանցից յուրաքանչյուրից, նայած այն պայմաններին, վորոնց մեջ գտնվում է ամեն մեկը, նրա հասկացողութիւնը, տարիքը և բնավորութիւնը: Նա պետք է կապ պահպանի դասարաններին տեսուչների և իր կուլիգանների (պաշտոնակիցների) հետ: Նա յերբեք չպետք է տարվի սրընթաց տապով, ալլ պետք է, աստուծո անունը կանչելով, հասուն գաստողութեամբ կշռի ամեն ինչ:

ՑԱՆԿԱՅԻՆ ԿՈՄԵՆՏԱՐԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՍԻՍՏԵՄԸ

U b u 7 1 7 U 4 S 1 4 U

Յան Ամու Կամեննիու (1692—1670), Վոլինյան յեպրաբլերի տառերի յեպրիկոպոս, իր ժամկավարժական զբոսներում (և առնելից առաջ ՎՄԻՆ զեղակոխարում) ավելի XV և XVI դ. դ. ժամկավարժական ժառի զարգացման հանրապետարը և ժամանակակից զեղակոխարի հիմքերը զբեց:

Հումանիտաները մալքի յնթարկեցին բարբարոսական լաւիններնը և մէջնադարյան զարգեցները և համալարանները սխալաստիկան: Լաւերական անթորաջանն իր տառլինն առաղում տառլ թաւեց մասալական մաղմլըզական զարգեքի պահանքը: Ուսաղլիսա-սացլիսանները, առաւարտիւղ լաւաղարմըզա մասանները աղասուաները, սղըզանքանն նաը հիմքերւղ զեցեցին զառաւարտալիսան զարեքի աղմասական վերալաւալանքան ընդարմաղլ պլան: Թաղանքները զարմանալաւան սանեցեցին զարգեքի մի նաը այդ՝ մալքերի լեղլղի զղա-սացը: Մի լարք աղանգաղթաւան զմաղթաաւան կաղմակերպալիսաններ հաղաղալիսաղթ իրականքանում եյին ընդանաուը սղըզանական կըթալիսանը: Բիկանի փլիխափալիսանն լաիլիլիլի լաղմանն հաղըքն սխալաստիկական միմաղլն: Պասալաթաղիսանն այդ թաւը զառաւանքանն ու նաը պըզալիկանն պղեք եր մի ընդանաուր իբընլ: Լինեց աղը եր, զոր կառաքեք նոմնիլուը, զորն սանեցեցին մի ներգաղթակ մանկաղթարմական սխաւմ, զորն իր կիմնական թաղմաղալիսաղթն պաղմանկանքն պըթըթըթիլ եր:

ԳՅԱՆՔԻՆԵՐԸ, զոր զօրս եր յեկեւ զԲՈՒՆԺԱՍ յԱՅԴԱՅԻՆՔԻՆԻ ԼՈՐՏԵՐԻՆԻ, զԵՐԿՈՑ XV—
—XVI Գ. Գ. զՃՈՒՆԻՐԱՍՏԱՆԻ ԼՈՐՏՈՒՆԻՆԻՆԻ ՃԵՒՆ ԵՒՆԻ ՆԵՐԿԱՅԱՅԵԱՄ, ԻՐ ՃԱՆԿՈՒՄԸ
ՃԱՎՈՆԻ ՏԻՆՈՒՆԸ ՄԱՆԿԱՆԻՆԻ ՈՒՅԻՄ Ե ՎՆԱՆԿՈՒՄԻՆՈՒԹՅԱՐ ԽՐԱՄՈՅԻՆԵ ՂԵՂԻ ՆՈՐ ԺՈՒՆ
ՃԱՆԿԱՆԻՆԻ ՆԱՅԵՂ ԳՐԱՄԱՆԻՆԻ ԲԱՐՏՈՒՍ-ՂԵՐՈՒՄԻՆԻ ՎՈՒՆԻՆԵՐԸ ՃՈՂՈՐԴՈՒՆԻ
ԻՐՈՒՄԻ ՍՈՂԱՅԵՐԸ:

Բարձրագույն ժողովրդականից լիջ լիջ ախյոխ զճախանալթաք և շեռնալա-
կանալթաք չիք պաշտպանում ընդհանրապես ուսման և միասնական զգրչից զպաշտպարչ,
ինչպես Գոմեհեթերը Եթերիկ ևնի յերկրաների ուսում, ըստ ժրթում 6—12 տարեկան (ու-
սուով միայն մայրենի լիջլիվ, ժմայրենի զպրոցին զպաշտպարչ, լալի, խամպապրոցի կըր-
թալթյան պահանջ (եամեն ըսն սովորեցնել ամենքին ալմինքն՝ կյանք մանուկներին սո-
վորեցնել ճիպտակ ամենպիլազմորի,—լիք աշտակ զու և կատարվում է,—ճիմանցները,
տրեհները և նպաստները)—որտեք են Գոմեհեթուի ճիմանկան նպատարական պահանջնե-
րը ժողովրդական կրթութան սխառնի նկատմամբ:

Բայց մեն ժամկավարքի ղեկավար պատմական արժանիքն այն է, վոր եւ անհուս-
լիկորէ վուզով ժշակից անսլիկիբի ուղիներէ վրա զարգացող յնձրապական նոր գործոյի մեթո-
դիկան, զարգացոյց գիտապական ուսումնաման դպրակները, վորն ժամանակակից զգուսի-
կայի խորքիտիրոջն մնին եւ Նանդիտուսում, Էմմայութիւնը միշտ էլ պնդեւ ե յնիւր զգու-
սանքները (վորովհետեւ իմացութիւն մնէ չկա վրիշէ, վոր ասով ղայտութիւններում
յեղան լլինին). ուստի ե ուսուցումը պետք էր տեսնէ վորն թն իրերի բանավոր բացատրու-
թիւնը, այլ նրանց վրա կատարվող աստիպական գիտազութիւնը, Էուշիկի Նմուշ
զգայարանները միայն աստիպեք են, վոր ասում են զեղի գիտութիւնը—այս ե նրա
պատմականիկն իրեք վոր Էլուսի կաննը:

Իր մեթոդական գաղափարները կոմենտառը փորձում էր կիրառել գաղափարներ սովորեցնելու գործում: Նա հրատարակում է *Janua Linguarum Roserata* գիրքը (վեպուսների բաց դուռը), ժողով լատիներեն լիզիկ սուսանափորությանը միացնում է Հենց Դան Իրերի

Մ Ե Ծ Դ Ի Դ Ա Կ Տ Ի Կ Ա,

ՎՈՐ ՓԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Ե

ԱՄՆՈՒՄ ԱՄՆ ԻՆՉ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼՈՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՐՎԱՍԵՐ

ԿԱՄ

յուրաքանչյուր քրիստոնեական պետության բոլոր համայնք-
ներում, քաղաքներում և գյուղերում այնպիսի զպրոցներ
հիմնելու հիշտ և հրաշալի միջոց, վորտեղ յերկու սեռի
ամբողջ պատանեկությանը, ուր ել վոր լինի,
առանց բացառության սովորեր գիտություն-
ներ, կատարելագործվեր բարքերում,
համակվեր բարեպաշտությամբ և,
այդպիսով, պատանեկական հա-
սակում կարողանալ սովո-
րել այն բոլորը, ինչ վոր
հարկավոր և ներկա
և ապագա կյան-
քի համար

ԿՐՃԱՏ, ՀԱՃՆԼԻ, ՀԻՄՆԱՎՈՐ,

վորտեղ այն բոլորի համար, ինչ վոր առաջարկվում և
Հիմքն առնվում և իրերի սեփական բնությունից.
Ընձաբառություան ապացուցվում և մեխանիքական արվեստ-
ների բնագաղափարից առնված գուգահեռ որինակներով.
Կարգը բաշխում և ըստ տարիների, ամիսների, որերի, ժամերի,
վերջապես,
Այս խորհուրդներն հաշտությամբ կատարելու համար ցույց
և արվում հնչտ և հիշտ
Ուղի

ՄԵՐ ԴԻԴԱԿՏԻԿԱՅԻ ԱԼՖԱՆ ՅԵՎ ՈՄԵԳԱՆ

ԹՈՂ ԼԻՆԻ

հետախուզել և գտնել մի միջոց, վորի ժամանակ ուսուցանողները
քիչ սովորեցնելին, իսկ սովորողները ավելի շատ սովորելին.
զպրոցներում ազմուկ. թմրեցում, առողուտ աշխատանք ավելի
քիչ լինել, իսկ ավելի շատ լինել ազատ ժամանակ, ուրախու-
թյուն և հաստատուն հաշտություան. քրիստոնեական պետության
մեջ ավելի քիչ լինեն խավար, խռովություն, յերկպառակու-
թյուն, իսկ ավելի շատ՝ լույս, կարգ, խաղաղություն և հան-
գընաություն:

Ն Ե Ր Ա Մ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ԲՈՒՈՐ ՆՐԱՆՑ, ՎՈՐՈՒՔ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԿՆԵՐԻ ԳԼՈՒԽ ԵՆ ԿԱՆԳ-
ՆԱՍ՝ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐԻՉՆԵՐԻՆ, ՅԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՀՈՎԻՎ-
ՆԵՐԻՆ, ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐԻՆ, ՅԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԵՆՈՂՆԵՐԻՆ ՅԵՎ
ԽՆԱՄԱԿԱՆԵՐԻՆ ԹՈՂ ՎՈՐՈՐՄՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆԻ
ԱՄՏԵՈՒՑ ՅԵՎ ՄԵՐ ՏԵՐ ՀԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻՑ Ի ՀՈԳԻՆ ՍՈՒՐԲ՝

Ստեղծագործաւքյամ յերկու հրաշալի գործերը՝ դրախտ և մարդ:

Մարդու և դրախտի համեմատությանը

1. Յերկրի Հողից ստեղծված մարդուն աստված նախ տեղափոխեց Արե-
փելցում տնկած վայելիքի դրախտում վուլ միայն Նրա Համար, վորպեսզի
նա պահպանի և մշակի այն (Գրք. Ծննդ., 2, 15), այլև Նրա Համար, վոր
ինքն էլ քաղցրության պարտեզ ծառայի իր աստուծո Համար:

2. Վորովհետև ինչպես վոր դրախտն էր աշխարհիս ամենազարեկան
մասը, այնպես էլ մարդը բոլոր արարածներից ամենազարեկին էր: Դրախ-
տը ամեկված էր Արեփելցում, մարդն ստեղծված էր նմանությամբ Նրա, ով
ծագել էր սկզբից, Հափառնության սրբից: Դրախտում անեցրած էր ա-
մեն տեսակի ծառ, զեղեցիկ տեսողության Համար և զուրեկան հաշակե-
լիքի Համար, այն բոլոր ծառերից, վոր ուրիշ տեղերում ցաք ու ցրիվ ա-
նում էյին ամբողջ յերկրագնդի վրա: Մարդու, վորպես միակ կենսաբնա-
կեանի մեջ, Հափառած են ամեն տեսակի անեղեքական Նյութ, զեղեցիկու-
թյան և պատկերների բոլոր աստիճանները, վորպեսզի արտահայտվի աստ-
վածային խմաստության ամբողջ ճարտարությունը: Դրախտն ուներ ծառ
զիտության բարձր և չարիք: Մարդն ունի խելք ամեն մի բարիք և չարիք դա-
նադանելու և կամք բարիքն ու չարիքն ընտրելու Համար: Դրախտումն էր
կյանքի ծառը: Մարդու մեջ կա նույնիսկ անմահության ծառ, այն է՝ աս-
տուծո խմաստությանը, վորը մարդու մեջ Հափառնական արժաններ է
զցել (Սիրաք, 1, 14): Դրախտը վորտեղում Համար վայելիք տեղից բղից
մի զեա, վորն այնտեղ բաժանվեց չորս ակունքների (Գիրք Ծննդոց, 2,
10): Մարդու սրտի մեջ լցվում են սուրբ Հոգու զանազան շնորհները, վոր-
պեսզի վորտեղն Նրան, և կրկին Նրա վորովայնից կենդանության ջրի Հե-
ղեղներ են Հոսում (Հովհանն, 7, 38), այսինքն՝ մարդու մեջ և մարդու
վրա բազմազան մեղով լցվում և աստուծո խմաստությունը, վորպես չորս
կողմ բաժանված զետեք: Նույնն և վկայում նաև ասաքայլը, ասելով, թե
յեկեղեցու միջոցով գլխավորներին և իշխանավորներին յերկելցում Հայտնի
ի դառնում աստուծո բազմազան խմաստությունը (Թուղթ առ Յեփեսա-
ցիա, 3, 10):

3. Ուստի Հիբալի ամեն մի մարդ քաղցրության դրախտ է իր աստուծո
Համար, յեթե նա մնում է այն տեղում, ուր տեղափոխված էր:

Նույնպես և յեկեղեցին ինքը, վոր աստուծուն Հափառաբիմ մարդկանց
ժաղով է, սուրբ դրքում Հանախ Համեմատվում է աստուծո դրախտի, պար-
տեզի, Հաղողի աշղու հետ:

Յե մեկի և քե մյուսի կորուստը

4. Բայց, ո՛ր, դժբախտություն մեր: Մենք կորցրինք մարմնական վաճառքները դրախտը, վարակող սպրտում ելինք: Ղրա հեռ միասին կորցրինք նաև Հոգևոր վաճառքների դրախտը, վոր մենք ինքներս ելինք: Մենք արտաքսված ենք յերկրի անապատները և ինքներս ել դարձել ենք անապատ, լքված, նողկալի և կեղտոտ մի վայր: Վորովհետև մենք ապերախ դռնը՝ վեցինք այն բուրբի համար, ինչով վոր աստված մեր մարմնի և Հոգու համար մեկ առատությամբ շնորհեց դրախտում: ուստի և մենք արդարացիորեն զրկված ենք թե մեկ և թե մյուս շնորհներից, մեր Հոգին և մեր մարմինը մատնված են արամության և դառնությունների:

Դրախտի վերականգնման ամենաիրական միջոցը—պատանկություն
պառչան դաստիարակության միջոցով

15. Ինչ սուրբ գիրքը մեկ ամենից ասաջ ուսուցանում է, թե յերկրի տակ մարդկային ապականվածությունն ուղղելու համար չկա մի ուրիշ, ավելի իրական միջոց, քան պատանկության եղև դաստիարակությունը: Այսպես, Սողոմոնը, վոր չբնի և մարդկային մոլորությունների բոլոր լաբիրինթոսները, դաժնաբանում է, թե չապականվածը չի կարող ուղղվել և զրկանքը չի կարելի համբերչ, և վերջնական դժուր է պատանկությանը և աղաչում է, վոր նա իր պատանկության սրբերին եիշի անեղծադիմ-այնստուծո երկիր, և զպատուիրամու նորա պաշխա. զի այս է մարդն ամենիմ» (Ժողովող, 12, 13): Յե՞ մի այլ տեղ նա ասում է. «Նորոգումն երկրապարտի բոս նամապարտաց իւրաց. նա՛ և յարժամ ծերացի՛ ոչ մերժեսցի ի նոցամէ» (Ասակց Սողոմոնի, 22, 6): Ուստի Դավիթն ասում է. «Եկայ՛ք, որդիք իմ, և լուսարուք իմն, և գերկիւզ Տեան ուսուցից ձեզ» (Սաղմոս, 33, 12): Բայց և ինքը յերկնային Դավիթը և ճշմարիտ Սողոմոնը, աստուծո հաժխանական վորդին, վոր մեր կերպարանաբերության համար եր ուղարկված յերկնից, կարժես տարածած ձեռքով մեկ նույն ուղին և ցույց տալիս, ասելով. «Թույլ տա՛մ մամկնուդդ զալ առ իռ. և մի՛ արգելա՛մ զդուս. զի այնպիսեացդ և արժանիքիմ Աստուծոյ» (Մարկոս, 10, 14): Իսկ մեկ մտացածնեբիս նա այսպես և ասում. «Երբե ոչ դարձչիք և լիմիչիք իբրև գմամկտի, ոչ մտամիցե՛ք յարժանիքիմ երկնից» (Մատթեոս, 18, 3):

Մտնուկները վոչ միայն վերափոխության առարկա յեն, այլև նրա որիմակը

16. Ո՛ր, ի՞նչ խոսքեր են: Բուրբ լեցնե՛ք աչք խոսքերը, խնամքով կլեցնե՛ք այն, ինչ վոր ախտեղ ասաց բուրբ ուսուցիչն ու տերը: Թե ինչպես նա միայն փոքրիկ մանուկներին և պիտանի համարում աստուծո արքայության համար, նույնիսկ մատանդներ այդ նույն թագավարության համար, և միմիայն նրանց և թույլ տալիս մատանկելու այդ մատանդությանը, վորոնք կմանովն մանուկներին: Ո՛ր, յեթե դուք, սիրելի մանուկներ, հակառակե՛ք մեր աչք յերկնային աստվելությունը: Չմ՛զ և

պատկանում այն բոլոր գեղեցկութիւնը, յերկնային հայրենիքի նկատմամբ ունեցած այն ամբողջ իրաւունքը, զոր գեոուկ մնացել է մեր ցեղին: Ձեզ եւ պատկանում Քրիստոսը, ձեզ՝ զոգու սրբապարծումը, ձեզ՝ աստծո զօգործութիւնը, ձեզ ապագա դարի ժառանգութիւնը: Ձերն են այդ բոլոր բարեքները, ձերն են առաքելապետ եւ նշմարապետ նրանք, նույնիսկ մի-միայն ձեզ ի նկատի ունեն, հուցե միայն մեկը՝ փոխփելով դատնա այն-պես, ինչպես զոր գուք եք: Մեզ, հասակավորներին, զոր միայն մեզ ենք մարդ համարում, իսկ ձեզ կապիկներ, միայն մեզ՝ իմաստուններ, իսկ ձեզ հիմարներ, միայն մեզ՝ պերճախոսներ, իսկ ձեզ անբան, ուղարկում են մեր դպրոցը: Դուք մեզ համար ուսուցիչ եք տված, մեր գործերը կատարելապես սրինակ են նստաթիւ մեր գործերի համար:

Բնկեղեցու փոխակերպումն ամերածնշտորեմ պիտի ե մաճուկմերից սկսվի

19. Այստեղից մի առաջին անհրաժեշտ յեղբակացութիւն՝ յեքն մարդկային ցեղի ապակամվածութիւնը պիտի ե բուծել, ապա այդ, գլխավորապէս, պիտի ե կատարվի պատանկութիւն գգուշավոր ե իմաստա դաստիարակութիւն միջոցով: Հալոստարտապես ե նա, ով ուղում ե նորոգել պարտեզը, պետք ե նոր ծառեր տնկի ե տնկիներին բարեհաղոյ անձան համար նա պետք ե հոգատարութիւն խնամի նրանց, զորովհետեւ արդեն ծերացած ծառերի փոխադրման ե նրանց պողարերութիւն պատվաստելու համար արվեստը չնչին ուժ ունի: Այդ պատճառով ել սին աշխարհիկ մասածութիւններով ե սովորութիւններով չբուծված ե չապակամված պարզ սրտերն աստծու համար ավելի յեն պիտանի:

Խնչ ե եշամակում պատանկութիւնը իմամբով դաստիարակել

22. Պատանկութիւնը խնամքով դաստիարակել նշանակում ե հոգ տանել պաշտպանելու նրանց հոգիներն աշխարհիս ապակամվածութիւնից ե զոգխաբհ ու մշտական խրատներին ե որինակներին միջոցով նպատակ նրանց մեջ դառնված բարոյականութիւն սերմերի հաղոյ անմանը, զորպես-ղի, վերջապես, նրանց միտքը համակվի աստուծո, հենց իրենց ե բազմազան աւարկանների նշմարիս իմացութիւնը ե զորպեսզի արդպիտով նրանք սովորեցին այս աշխարհում տեսնել աստուծո լույսը ե ամեն բանից շատ սիրելին լույսի աստծուն ե պաշտելին նրան:

Ներկայումս վատ ընկերակցութիւնը կործանում ե պատանկներին

26. Բայց այժմ մենք աղբում ենք միտին, բարիները չարերի մեջ, ե չարերի թիվն անսահման աճելի յե բարիներից: Չար մարդկանց սրինակն այնքան ուժեղ ե զրաւում պատանկներին, զոր առաքելութիւններին հետեւելու անհրաժեշտութիւն մասին յեղած հորդորները, զոր մենք մաստուցանում ենք զորպես հակաթույն, բոլորովին չեն աղբում կամ չնչին ուժ ունեն:

Եմազմբն էլ չեն հագում կամ չեն կարգաձուլում դիմադրել չարին

27. Իսկ ի՞նչ ասենք, յեթե առաքինության առջև հորդորներն ել շատ հաղթողեալ են արվում: Միայն շատ քիչ ծնողներ կան, վորոնք իրենց յերեխաներին կարող են վորեն լավ բան սովորեցնել, արդյոք այն պատճառով, վոր իրենք ել նման վրիճել չեն սովորել, թե՛ այն պատճառով, վոր այլ բանով զբաղված լինելով, առջև բանի մասին չեն հոգում:

Նաև վաղ բոլոր ուսուցիչները

28. Նաև շատ քիչ ուսուցիչներ կան, վորոնք կարողանում են պատանեկությանը բարի կանոններ լավ ներշնչել: Յեւ յեթե յերեխիցե աղաղակն դառնում է, ապա վորեն ստորագ ջրան իր մոտ է առնում նրա համար, վոր նա իր աշխատանքը մասնավոր կերպով նրա յերեխաներին նվիրել: Իսկ ժողովրդից նրան խլում են:

Ընդհանրապես այստեղից ե բոլորն վայրենացում ու վատացումը

29. Այդ պատճառով ել կատարվում է այն, վոր մնացած պատանեկությանն անում է առանց պատշաճ խնամքի, նման այն անասունին, վորը վոչ վոք չի տնկում, չի ջրում, չի կարում, չի ուղղում: Այստեղից են բոլորիսում այն վայրենի բարձրերն ու սովորությունները, վոր տիրել են աշխարհը, բոլոր քաղաքները և գյուղերը, բոլոր աներն ու բոլոր մարդկանց, վորոնց մարմիններն ու հոգիները, վոր կողմից ել նայելու չենես, լցված են անբուսական խառնակության: Յեթե այսոր կենդանանային և մեղ մոտ վերադառնային Դիոգինեսը, Սոկրատը, Սենեկան, Սոլոմոնը, կզանեյին նույնը, ինչ վոր կար իրենց ժամանակ: Յեթե յերեխիցե աստված ցանկանար խոսել մեղ հետ, նա նույնը կասեր, ինչ վոր ասել է յերբմե: «Ամենեքեան խոսորեցան, ի միտին անպիտանացան: Ոչ ոք է որ ասնէ զգաղցրութիւն, և չէ ոք միշտ ի մի» (Մատթ. 13, 2):

Ուստի բոլորն ընդհանուր ուժերով պետք է հոգան ընդհանուրի բարիքի մասին կամ սպասն տիրոջ բարկությանը

30. Ուստի, յեթե յերկրաշնչի վրա կա մեկը, վոր կարող է վորեն խորհուրդ տալ կամ գտնել կամ վողրով, հառաչանքով, լացով ու արցունքով կարող է ասածուց աղերսել այն միջոցը, վորով ամենից լավ կարելի չէ ոչնչել անող սերնդին, նա թող չլռի, այլ խորհուրդ տա, մասնի, աղայի: «Ամի՛ն» որ մկրեքեցանցէ զհոյրն ի ճամապարհիս, — ասում է աստված (Յերկրորդ որինաց, 27, 18): Նշանակում է անիմված ե և նա, ով կորող է հույրին հանել սուտ ճանապարհից, բայց չի հանում: Վա՛յ նրան, շոր զայթաղեցուցնէ զմի ի փռքիկանցս յայցանէ՛ս: — ասում է Քրիստոսը (Մատթ., 18, 6, 7): Նշանակում է, վա՛յ նաև նրան, ով կարող է հետո պահել նրան զայթաղեցուցանից, բայց չի հեռացնում: Աստված արգելում է լինի ամուսնանալու և դաշտերում քափառող կամ բեռան մամբարայում տակ ընկած իշում կամ յեգանը և երամայում է ոգնի նրան, յերե

նայնիսկ չիմանա, քե ումն է նա, յերե նայնիսկ իմանա, քե նա քո շնամումն է (Յեկեց, 23, 4, Յերկուրդ արինաց, 22, 1): Յեզ նրան արդարեւ հանելի՞ կլինեք, յեթե մենք, տեսնելով զոչ թե անբան անասուններն, այլ ամբողջ աշխարհն, և զոչ թե մեկն կամ մյուսն, բանական արարածն մոլորությանը, անհոգ անցնում ենք մասով, առանց միջոցներ մեզ տեսնու: Ո՛ր, թո՛ղ չլինի արդ, թո՛ղ չլինի:

Պետական իշխանություններին

32- Կատարեցեք արդ զործը դուք, իշխանավորնե՛ր, բարձրալատաւծո սպասավորնե՛ր, և սրով, արգարության սրով, վորով աստված զատեալեւ և մեզ, զոչնչացրե՛ք այն արամազբությունները, վորով լի յե աշխարհը և վորով նա բարկացնում և աստնում:

Յեզ յեկեզեցու սպասավորներին

33- Կատարեցեք արդ զործը դուք, սուրբ պաշտոնյաներ, Հիսուս Քրիստոսի հավատարիմ սպասավորներ, և մեզ հապառացած յերկայրի սրով, խոռի սրով, հալածեցեք չարիքը: Դուք Հենց դուք համար ել նշանակված եք, վորպեսզի արմատախիլ աննէ, և՛ կործաննէ, և՛ վատնէ, և՛ քայքայի չարին, և նորից տեսչեք և անեցնեք բարին (Յերեմիա, 1, 10. Սաղմոս, 101, 5. Թուղթ առ Հռովմայեցիս, 13, 4 և այլ տեղ.): Դուք արդեն հասկացա՛ք, զոր մարդկային ցեղի մեջ միայն այն ժամանակ կարելի յե հաջողությամբ հակառակել չարին, յերբ նրան հակառակ են կանգնում զազ հասակից. զոր հավիտենության համար հատկացված ծառերը հաջողությամբ տնկվում են միայն նոր տուններ տնկելու և սնուցանելու միջոցով. զոր միայն այն ժամանակ կարելի յե հաջողությամբ ավարտել Միտնի կառուցումը Բաբելոնի փոխարեն, յերբ աստուծո պատանիրների կենդանի քարերը ժամանակին են կոտրում, տաշում, ճշկում և հարմարեցնում յերկնային շէնքին: Ուրեմն, յերե մենք ցանկանում ենք ունենալ պաշտոնն ձեռով կարգավորված և ծաղկած յեկեզեցիներ, պետություններ և տնտեսություններ, ապա ամենից առաջ մենք պետք է կարգավորենք և ծաղկած վիճակի մեր դնենք դպրոցները, վորպեսզի նրանք դառնան մարդկանց ճշմարիտ և կենդանի արհեստանոցներ, տնկարան յեկեզեցու, պետությունների և տնտեսությունների համար: Միայն այն ժամանակ մենք կեանքենք մեր նպատակին, ուրիշ միջոցով՝ յերբեք:

ՀԱՎԻՏԵՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆԸ ՊԱՏՐԱՍՏՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԻ
ՅԵՐԵԲ ԱՍՏԻՃԱՆ՝ ՃԱՆԱԶԵԼ ԻՐԵՆ (ԻՐԵՆ ՀԵՏ ՄՈՒԱՍԻՆ ՆԱՅԵՎ ԲՈՂՈՐ
ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ), ԿԱՌԱՎԱՐԵԼ ԻՐԵՆ ՅԵՎ ԶԳՏԵԼ ԱՌ ԱՍՏՎԱԾ

Ինչի՞ց են խմացվում մարդու յերկրորդական նպատակները, վոր
առորտադասված են այն գերագույն նպատակին (հավիտենականության)

1. Պարզ է, վոր մարդու վերջին նպատակն է հավիտենական յերամու-
քյունն առածո՝ Հեա: Իսկ թե վորո՞նք են այս անցավոր կյանքին ստորա-
դասված և նրան ծառայող նպատակները, աբդ պարզ է այն աստվածային
խորհրդի բառերից, վոր եա գումարեց, յերբ ցանկացա՞վ ստեղծել մար-
դուս: Արասցում մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանության, և իշ-
խեցեմ ձկանց ծովու, և քաչեց երկնից, և ամանաց, և ամենայն երկրի և
ամենայն սողնոց որ սաղին ի վերա երկրի:

Այդ նպատակները յերեմն են. մարդը պետք է լինի.

1) Բոլոր բանականությամբ ոժտվածներից մեկը

2) Իշխող իրեն վրա

3) Աստուծո ուրախությամբ

2. Ուստի սրանից պարզ է, վոր մարդը նրա Համար է գրված տեսա-
նելի արարածների մեջ, վորպեսզի լինի.

I. Բանական արարած:

II. Արարածների վրա իշխող արարած:

III. Մի արարած, վոր հանդիսանում է իր արարչի պատկերն ու ուրա-
խությամբ:

Այս յերեք կողմերը միմյանց Հեա այնպես սերա են մխցված, վոր
նրանց միջև չի կարող թուլությունը և վաչ մի բաժանում, վորովհետե
նրանց մեջ է ներկա և ազդատ կյանքի Հիմքը:

Ի՞նչ է նշանակում լինել բանական արարած

3. Լինել բանական արարած նշանակում է լինել ամեն ինչի հետազո-
տող, անվամոռ և հաշվող, այսինքն՝ գիտենալ, կարողանալ անվանել և
հասկանալ ամեն բան, ինչ վոր աշխարհն իր մեջ պարունակում է:

Ի՞նչ է նշանակում լինել արարածների վրա իշխող

4. Արարածների իշխում լինել նշանակում է բոլոր առարկաները դա-
սավորել ըստ Յրանց հասուն կանխատեսների, անփական շահի համար ոգտա-
վիտ ձևով գործադրել նրանք:

Ի՞նչ է հշամակում լինել աստծո պատկեր

5. Վերջապես, լինել աստծո պատկեր հշամակում է նշանությամբ պատկերացնել իր նախապատկերի կատարելությունը, ինչպես վոր ինքն ասում է. յեղե՛ք սուրբ, ինչպես վոր յես, ձեր աստվածը, սուրբ եմ:

Այս յերեք պահանջները համգում են. 1) կրթությամբ, 2) Առաքինությամբ և 3) Բարեպաշտությամբ

6. Սրանից հետևում է, զոր իսկական պահանջները, զորին մարդը պետք է բաժարարի, հետևյալներն են. նա 1) պետք է իրազեկ լինի բոլոր առարկաներին, 2) տիրապետի նրանց և ինքն իրեն և 3) իրեն և առեն բոն վերադրի ասածուն, բոլոր առարկաների աղբյուրին: Յեթն այդ յերեք պահանջներն աբառահայտնք յերեք հանրածանոթ խոսքերով, հասանանք. I) գիտական կրթություն, II) առաքինություն կամ բարոյականություն, III) կրոնականություն կամ բարեպաշտություն: Գիտական կրթությամբ ստեղծվ մենք հասկանում ենք բոլոր առարկաների, արվեստների և լեզուների գիտությունը. բարոյականությամբ սովորած սակ մենք հասկանում ենք զուշ միայն արտաքին պատշաճությունները, այլև մղումների աճողը ներքին և արտաքին հիմքը. կրոնականությամբ սակ՝ այն ներքին աստվածապաշտությունը, զորի միջոցով մարդու զուգին կապվում է միանում և զերպումն երակի հետ:

Այդ յերեք հատկություններն իրենց մեջ պարունակում են մարդու ամբողջ եյությունն այն կյանքում. մնացած բոլորը յերկրորդական են

7. Այս յերեք հատկությունների մեջ են մարդու աճողը գերազանցությունը, զորովհետև միայն զրանք են կազմում ներկա և ապագա կյանքի հիմքը. մնացածը (առողջությունը, ուժը, գեղեցկությունը, հաբստությունը, պատիվը, բարեկամությունը, հաջողությունը, յերկար կյանքը) կյանքի համար կամ միայն վերադիր են և արտաքին զարդարանք, յեթն աստված զորեն մեկին տա, և կամ թե՛ ափսոսող ունայնություն, անողուս բն, մնասակար խուլընդոտ, յերբ մեկն ազաւարար ձգտելով զրանց, սեփական ջանքերով ձեռք է բերում և, արհամարհելով զլիազոր բարիքները, միայն զրանցով է գրաջվում և իրեն թաղում և զրանց սակ:

Գ Լ Ո Ի Ե Վ Ե Տ Ե Ր Ո Ր Դ

ՄԱՐԴՈՒՆ, ՅԵԹԵ ՆԱ ՊԵՏԻ Ե ՄԱՐԴ ԴԱՌԱ, ԱՆՀՐԱԺԵՏ Ե
ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ ՍՏԱՆԱԼ

Սերունքը դեռևս պտուղներ չեն

1. Ինչպես տեսանք ընությունը մարդուն տալիս և գիտություն, բարոյականություն և կրոնի սեղմեր, բայց բուն գիտությունը, առաքինությունն ու կրոնը նա չի տալիս: Այդ վերջինները նա ձեռք է բերում աղոթ-

քի, ուսման և գործունեության միջոցով: Այդ պատճառով ել մի վճռի չառ լավ բնորոշեց մարդուն, վարպետ մի կենդանու, վորն ընդունակ է սովորելու, վորովհետև նա չի կարող մարդ գտնալ, յիժն չսովորի:

Որիմանները ցույց են տալիս, վոր մարդն առանց դաստիարակությամբ դասնում է վաղ այլ ինչ, յերեք վաղ միայն գազամ

6. Կան որինակներ, վորոնք ցույց են տալիս, թե մի քանի մարդիկ, վորումք մանկությամ ժամանակ վայրենի գազամների կողմից գաղացված և իրանց մեջ դաստիարակված են յեղել, ամբամ արարածներից վաղիմչ ավելի չեն խմացել և նույնիսկ լեզվի, ճեռքերի և վնասների շարժումների մեջ գազամներից վաղիմչ չեն տարբերվել, յերեք միայն նորից նրանք մի փոքր չեն շփվել մարդկանց հետ: Բերեմ մի քանի որինակներ. 1540 թ. ժոռ, խոր անասունք անգլավորված Հետաների գյուղերից մեկում, ծնողների աշխարհող անելու հետևանքով կորած մի յերեք տարեկան աղա: Մի քանի տարեկանց գյուղացիք նկատեցին, վոր գայլերի հետ վազվազում է նրանցից տարբեր ինչ վոր կենդանի, չորգտանի, բայց դեմքով մարդու նման: Յերբ այդ լուրը տարածվեց, այդ վայրի պետը հրամայեց փորձել, թե արդյոք չի՞ կարելի այդ կենդանուն վորեն կերպ վողջ բռնել: Նրան բռնեցին և տարան պետի ժոռ, վերջապես՝ Կասեկ լանդգրաֆի ժոռ: Յերբ նրան բերին իշխանական պալատ, նա բերողներին մեղքերից դուրս պրծավ, փախավ և թաղվեց նստարանի տակ, բարկացած հայացքով գիտեցով այնտեղից և գարշելի վրանց բարձրացնելով: Իշխանը հրամայեց նրան մարդկանց մեջ պահել: Դրանից հետո դադանը կամաց-կամաց սկսեց հանգարտվել, հետո՝ կանգնել հետին վռագերի վրա և քայլել յերկու վռագով, վերջապես խնայեց խոսել և դառնալ մարդ...

Դաստիարակվելու կարիք են գգում. 1) քրամխամներն ու շնորհալիները

7. Ահա քե, ընդիմադրապես, ինչ պետք է ասել այն քանի մասին, քե կրքությունը պետք է բույրին: Յեթն մենք այժմ ճննության առնենք մարդկանց տարբեր հատկությունները, ապա նույնը կպահենք: Ո՞վ կհերքի, վոր հիմարներին դաստիարակությունը հարկավոր է նրանց թմական բխմանությանը վերացնելու համար: Բայց փաստերն շնորհալիները դաստիարակությամ կարիք ավելի ունեն, վորովհետև հարցադեր միտքը, յիժն ուղտակար բանով չլրացվի, կակի գրավել անողուստով, տարբերակ և վնասակար բանով: Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր վորքան ավելի պաղարեր և դաշտը, այնքան ավելի առտոտրեն և մարտինի՝ և ուղտակուռ անցնում, այնպես ել աչքի ընկնող միջոց տեր մարդիկ կլլվեն տարբերակ մաքրում, յիժն նրանց իմաստության և առաջինության սերմերով չսերմանենք: Յեթն գործող ալրադային բավականաչափ հացահատիկ՝ այլի նյութ՝ շատակարարենք, ապա նա ինքն իրեն կգերի և, ջաղացաբարբից քերվածքներ հանելով, ազմուկով ու դղրդյունով անողուստ փուլի կբարձրացնի, վնասելով և բաժանելով նույնիսկ առանձին մասեր, — ճիշտ այդպես ել լուրջ աշխատանքից գուրկ գործույնա միտքը կքաղվի դասարկ և վնասեղար բաների մեջ և հենց իրեն կորստյամ պատճառը կդառնա:

2) Հարուստներն ու չփաղորները

8. ԽՆՆ ևն հարուստներն առանց իմաստության, յեթև վու թեփով պարարացրած խոզեր: ԽՆՆ ևն չփաղորներն առանց իրերի հասկացողության, յեթև վու բռններ տանելու դատապարտված եղբ: ԽՆՆ և անուս գեղեցիկ տղամարդը, յեթև վու փեռապարզ թուփակ, կամ ինչպես վու ձեկն և ասել՝ վոսկյա պառլամ, ուր արձիճն դաշույն է դրված:

3) Նրանք, ովքեր ուրիշների գլուխ են կամգնելու, և նրանք, ովքեր հպատակվելու յեն

9. Նրանց, վուրոնք յերբեքն ուրիշներին գլուխ են կանգնելու՝ թուգափորներին, իշխաններին, ձեռաստիճան անձանց, յեկեղեցու հովիթներին և գիտնականներին նույնքան անհրաժեշտ և նախապես իմաստությամբ համակվել, ինչպես վու ուղեցույցին անհրաժեշտ են աչքեր, թարգմանչին՝ լեզու, փողին՝ ձայն, արին՝ բերան: Հպատակները ևս պետք է հավատարմապես լուսավորվեն, վուրպեսզի կարողանան խոհեմաբար հպատակվել իմաստուն տերերին—վու թե ասիականցով, ասիականի հեղուքամբ, այլ հասույցով, կարգապահության սիրուց դրդված: Վերսկիտե բանական արարածին վու թե բղավելով, վու բանտարկությամբ, վու փայտի հարվածներով, այլ բանականությամբ պետք է կառավարել: Յերե դա այդպես չի կատարվում, ապա անպատկույնումն ընկնում՝ Յակ աստծու վրա, վուրը նրանք ևս հավատարմապես իր պատկերն են տվել. և մարդկային գործերն էլ, ինչպես վուր այդ իրոք տեղի ունի, յի կլինեն բռնությամբ և հուզմամբով:

Ուրեմն, բուրն առանց բացառության, պետք է դատարարվությանն ստանամ

10. Ուրեմն, հաստատ համոզվենք, վուր բուր նրանք, վու մարդ են ծնվել, դատախազության կարիք ունեն, վուրվհեռե նրանք նախապես սահմանված են մարդ լինելու համար, և վու թե վայրենի դադաններ, անբան կենդանիներ կամ կոպիտ դժբանք լինելու համար: Այստեղից հետևում է նաև ասել, վուր ամեն մեկը գերազանցում է մյուսներին այնքան, վուրքան Յու մյուսներից ավելի յե մարդկի:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԵՏԻ Ե ԿՐԹՎԻ ՄԻԱՄԻՆ. ԴՐԱ ՀԱՄԱՄ
ՀԱՅԿԱՎՈՐ ԵՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Յերեխաների հոգսը, միշտն ասած, ծնողներին է պատկանում

1. Յույց տալով, վուր դրախտի բույսը, ջրիտունների և անասունների կույրույն, յի կարող անել արիպես, ինչպես անասուն և անուշ, այլ խնամքի կարիք և զգում, հիմա տեսնենք, թե այդ հոգան ո՞ւմ վրա յե ընկած:

Ամենից բնականն է, վոր այդ ընկնում է ծնողների վրա, վորպեսզի նրանց, վորոնց կյանք տալու մեղքն իրենց վրա չեն կրում, բանական, բարոյական, սուրբ կյանքի պատճառն եւ իրենց հանդիսանան:

Սակայն նրանց ոգմելու համար նշանակված են դպրոցներն ուսուցիչները

2. Վորովհետեւ եւ՝ մարդիկ, եւ՝ մարդկանց զբաղմունքները յաղմպան են և քիչ են ախտիոնները, վորոնք կամ մեռնաւառ են, կամ կարող են, կամ իրենց զբաղմունքների հետ միասին բավականաչափ ժամանակ ունեն իրենց սեփական զավակներին դաստիարակության դարձին նվիրելու համար, ուստի մի փրկարար մասշտաբման ընտրելով վաղուց արդեն ախտիոն կարգ է մտցրած, վոր շատ ընտանիքների զավակներ միասեղ կրթվելու համար հանձնվում են ընտրած մարդկանց, վորոնք աչքի չեն ընկնում իրերի ըմբռնողությամբ և բարքերի խստությամբ: Պատանեկության արդիւնքի կրթիչներին սովորաբար դաստիարակներ, ուսուցիչներ, պրոֆեսորներ են անվանում, իսկ միասեղ վարժությունների համար հատկացված տեղերը, դպրոցներ, ուսումնական հիմնարկներ, լսարաններ, կոլլեգիաներ, դիմապիաներ, հեմարաններ և այլն:

Վերապես, ամեն տեղ պետք է դպրոցներ բացվեն

Ամեն մի քրիստոնեական պետության համար կարևոր է, վորպեսզի այդ սրբազան սովորությունը վաղ միայն պահպանվի, այլև տարածվի, այն է՝ վորպեսզի ամեն մի բարեկարգ մարդկային համակեցության մեջ (լինի դա քաղաք, ավան կամ գյուղ) կազմակերպվի դպրոց, վորպես պատանեկությանը միասեղ դաստիարակություն տալու մի հաստատություն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

ԴԳՐՈՏԵՐԻՆ ՊԵՏԲ Ե ՀԱՆՁՆՎԱՄ ԼԻՆԻ ՅԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ ԱՄԲՈՂՋ
ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դպրոցները պետք է լինեն պատանեկության ընդհանուր հավաքականներ

1. Վաղ միայն հարուստների կամ աղքատականների զավակները, այլև բոլորը համասարապես, աղքատականներն ու վաղ-աղքատականները, հարուստներն ու չքավորները, աղաներն ու աղքիկները, բոլոր քաղաքներում և ավաններում ու գյուղերում պետք է ներդրավվեն դպրոցներում, ինչպես վոր այդ բոլորում է հետևյալից:

Վարավիտեկ բոլորն էլ պետք է վերափոխվեն աստուծո պատկերով

2. Նախ և առաջ բոլորը, վորումք վորպես մարդ են ծնվել, ծնվել են միևնույն գլխավոր նպատակի համար, վորպեսզի մարդ լինեն, այսինքն՝ լինեն բանական արարածներ, արարածների վրա իշխողներ և իրենց արարչի հիշա պատկերը: Ուստի բոլորին եւ ախպես պետք է առաջնորդել, վոր

բուրն եւ գիտութեան, առաքելութեան եւ կրօնին հաղորդակից լինելով, կարողանան իսկական կյանքն ոգաւորեալ մեծով անցկացնել եւ իրենց արժանաւորապէս նախապատրաստել ապագայի համար:

Բայցը պետք է մախապատրաստվեն իրենց կոչման պարտականութեանը իրենց համար

3. Հետո մեզ չգիտեմք, քե՛ս աստվածային մախախմամութեան այս կամ այն մարդուն ինչ գործի համար եւ մախատեսել: Համենայն դեպս հայտնի չէ, Վոր աստված յերբեմն ամենաչքավոր, մերժված եւ խաղաղ մարդկանցից իր զօրքի համար ամենաշքաւալի գործիքներ եր պատրաստում: Ուրեմն, թող նմանվենք յերկնային արեգակին, Վորը լուսավորում, չեղմացնում ու կենդանացնում եւ ամբողջ յերկիրը, Վորպէսզի բոլորը, ինչ Վոր կարող եւ ազնիւ, կանաչել, ծաղկել, պտուղ տալ, — ապրի, կանաչի, ծաղկի, պտուղներ տա:

Իդական սեռին արդո՞ւք պե՞տք եւ քույր տալ գիտական կրթութեան ստանալ:—Այո

5. Գտնել բավականաչափ հիմք հոգուս այն պնդումի, քե՛ս իզական սեռն ընդհանրապէս պետք է հեռու պահել իմաստութեան ուսումնասիրութեանից (լատիններն, թե՛ մայրենի լեզվով դաստիարակելիս լինի այն)— չի կարելի: Ձե՛ք Վոր կանայք նույնպէս աստուծո պատկերն են, նույնպէս հաղորդակից են աստուծո վոգորմածութեանը եւ ապագա դարի թաղափորութեանը, նրանք նույնպէս կենդանի խելք ունեն եւ ընդունակ են բժշկելու իմաստութեանը (հաճախ ավելի, քան մեր սեռը), նրանց նույնպէս մատչելի չեն բարձր գիտութեանները...

Ուրիշ առարկութեան

8. Յեթն Վորքե՛ս մեկն ասեր. Խո՞նջ կլինի, յեթե՛ս արհեստավորները, գյուղացիք, բեռնակիրները եւ մուշիսկ կամայք գիտնականներ դառնան, յետ կոտորածի: Կլինի այն, Վոր պատանեկութեան առջ ընդհանուր ուսման պատշաճ կազմակերպման դեպքում Վո՞ւ Վո՞ք խորհրդածութեան, ցանկութեաններ, մշտուններ եւ աշխատանքի համար լավ նյութի պահպանութեան չի զգա. բոլորը կ'իմանան, թե՛ կ'յանքում ունեցած իրենց ցանկութեաններն ու գործողութեաններն ինչ նպատակի պետք եւ ուղղեն, ինչ սահմանների մեջ պիտի մնան եւ յուրաքանչյուրն ինչ մեծով պետք եւ պահպանի իր պաշտոնը: Բացի դրանից, նույնիսկ աշխատանքների եւ գործարարութեանների մեջ բոլորն իրենց հաճույք կ'ապահովեն խորհրդածելով աստուծո խոսքերի եւ գործերի մասին եւ կ'իտաւորեն պարտաւորութեանից, Վոր վտանգավոր եւ մարմնի եւ արյան համար, հաճախակի կարգաւորվ աստվածաշունչը եւ ուրիշ լավ գրքեր (Վորոնք առջ քաղցրութեանը ճաշակողներին գրավում են եւ՛ ալիւն լավ հրապարակներով): Յե՛վ կ'ասեն մեկ ընդմիջում—բայցը կ'աւելորեն ամենաւրե՛ք տեսնել աստուծո, ամեն տեղ գտնել, ամեն տեղ ըմբռնել ճշման եւ այդպիսով այս կ'յանքը, Վոր լի չէ վշտերով, ավելի լավ անցկացնել, մեծ

ցանկութեամբ և հուսով սպասելով համիտեանակամ կյանքին: Մի՞թե յեկեղեցու նման վիճակը մեզ համար չիւր լինի այն դարաւոր, վոր մենք մասնու մասն ունենալ յերկնքի տակ:

Գ Լ ՈՒ Խ Տ Ա Ս Ե Ր ՈՐ Գ

ԴԳՐՈՑՆԵՐՈՒՄ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ՀԱՄԱԳԱՐՓԱԿ Ե ԼՒՆԵԼՈՒ

Ի՞նչ է այն շաւին իմչք—ը, վոր պետք է սովորեցնել և սովորել դպրոցներում

1. Հիմա մենք պետք է ցույց տանք, վոր դպրոցներում պետք է ամենօրե ամեն ինչ սովորեցնել: Բայց սա չպետք է ախտաւ հասկանալ, վոր իբրեւ մենք բոլորից պահանջում ենք իմանալ բոլոր գիտութիւններն ու արվեստները (մասնավոր ճիշտ և խոր գիտելիքներ): Դա ինքնին անողոք և և, շնորհիվ մեր կյանքի կարճատևութեան, մարդկանցից վուր վոքի համար ել հնարավոր չէ: Մենք տեսնում ենք, վոր ամեն մի առանձին գիտութիւն այնքան հետաւն և այնքան խորն և տարածվում (որինակ՝ ֆիզիկան, թվարանութիւնը, յերկրաչափութիւնը, աստղաբաշխութիւնը և այլն, նուրիակ գյուղատնտեսութիւն, աղակտրութիւն, մասին յեղան գիտութիւնները և այլն), վոր յեթե վորեւ մեկը ցանկանար կատարել բոլոր տեսական հետախուզումներն ու դործնական վործերը, ապա ամենապարագանց ընդունակութիւնները գեղցում անգամ հարկավոր կլինեն մի ամբողջ կյանք: Բայց բոլորի համար, վորոնք աշխարհ են մանում վուր միայն վորպես հանգիստանանք, այլև վորպես ապագա դործիչներ, անհրաժեշտ և սովորել նկատելու ամենապարագա հիմունքները, որենքներն ու նպատակները, վոր աշտեղ կա և կատարվում է, վորպեսզի այս աշխարհիկ բնակարանում չհանդիպի վուր մի անհայտ բան, վորի մասին նրանք չկարողանային իրենց համեա գտողութիւնն ունենալ և վորը նրանք չկարողանային խելացիորեն, առանց վնասակար սխալի դործադրել վորու նպատակի համար: Ահա թե ընդհանրապես ինչի մասին պետք է հոգալ և ինչին, նույնիսկ, պետք է հասնել:

Դա հեց այն է, ինչ վոր ամէնաւորում ունի ամբողջ մարդու մեկավարում հետ

2. Որեմն, վնասակարին և սուանց բացատրութեան պետք է մզակ, վորպեսզի դպրոցներում և հետո ել, դպրոցների շնորհիվ, ամբողջ կյանքում: I) գիտութիւնների և արվեստների միտցով գարգանամ ընդունակութիւնները, II) կատարելագործվեմ լեզուները, III) մեկավարվի բնավորութիւնն այն ամենի համար, ինչ վոր բարոյական է, IV) աստիճան պաշտօնի անկեղծութեմ, սրտանց:

Իմաստութիւն, խոհմտութիւն, բարեպաշտութիւն

3. Երեւոք բան է ստել նա, ով ստել է, թե զգարոցները մարդկայնութեան արհեստանոցներ են, այնքանով, իհարկե, վորքանով վոր նրանք

հասնում են այն բանին, Վոր ժարդը դառնում է նշարիւ մարդ (այսինքն՝ հաշի տոնելով առաջուց զգում նպատակները)։ I) բանական արարած, II) արարած, վոր իշխում է արարածների վրա (նույնիսկ իմն իրն վրա), III) արարած, վոր իր արարչի համար ծառայում է վորպես ուրախություն։ Մենք դրան կհասնենք, յնթն զպրօցներն ի վիճակի լինեն ժարդկանց դարձնելու ինկում իմաստում, արարվների մեջ խոհեմ, սրտով բարկաշու։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ս Տ Ա Ս Ն Մ Ե Կ Ե Ր Ո Ր Դ

ՄԻՆՁԵՎ ԱՅԺՄ ԶԿԱՅԻՆ ԴՊՐՈՇՆԵՐ, ՎՈՐՈՆՔ ԻՐՆՆՆ ԼՊԱՏԱԿԻՆ
ԼԻՈՎԻՆ ԼԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ԱՆՆՆՆՆ

Իմն է իր նպատակին ճշտորեն համապատասխանող դպրոցը

1. Այդպիսի 4ամբանի Հայտարարութիւն անելով, յես չափազանց հանդուգն կլմամ։ Բայց յես կու եմ անում բուն դործին և քեզ, ընթերցող, դատաւոր եմ կարգում, իսկ ինքս միայն միջոց եմ հանդիսանում։ Դպրոց, վոր լիովին համապատասխանում է իր նպատակին, յես անվանում եմ այդպիսին, վորը մարդկանց իսկական արհեստանոց է հանդիսանում, վորտեղ սովորողներն ժխքը լուսավորվում են իմաստութիւն փայլով, վորպեսզի արարութեամբ թափանցի ամեն ինչ, վոր բացահայտ և թաղնված է, վորպես հոգին և հոգեկան քաղաքներն առաջինութեամբ ուղղվում են դեպի ընդհանուր ներդաշնակութիւն և սրտերը փրկվում են աստվածային սիրով և այնքան են համակվում դրանցով, վոր նշարիւ իմաստութեամբ դաստիարակվելու համար քրիստոնեական դպրոցները հանձնված ենք արդեն այստեղ, յերկնքի տակ, սովորում են յերկնային կյանք վարել, մի խոսքով, վորտեղ բոլորը բազմակողմանիորեն սովորում են ամեն ինչ։

Վոր դպրոցները պետք է այդպիսիք լինեն, բայց իրոք այդպես չեն, — ապացուցվում է. 1) դոկտոր Լուքերի ցանկութեամբ

3. Դպրոցներ հիմնելու մասին կայսրութեան դատերին ուղղած իր հորդորի մեջ դոկտոր Լուքերն (1525 թ.), ի միջի այլոց, հետևյալ յերկու ցանկութիւնն է հայտնում. նախ՝ վորպեսզի բոլոր բաղաժնեքում, ավաններում և գյուղերում յերկու սեռի պատանեկութեամբ կրթութեամբ տալու համար (ինչպես վոր մենք դրա անհրաժեշտութիւնն ապացուցեցինք փաստաբանութեամբ, IX գլխում) դպրոցներ հիմնվեն, այնպես վոր նույնիսկ իրենց յերկուսեքսութեամբ և արհեստների միլիոններն ամեն ոք, գան յերկուսեքս ժամ դպրոց համակննն և այնտեղ գիտութեամբ, լավ բարձ ու վարձ է կրն սովորեն. յերկրորդ՝ վորպեսզի աշակերտները սովորեն վարեն ավելի հեշտ մեքողով, վորը վաղ միայն յիտանցներ ուսումնից, այլ ավելի շուտ վորոշ հրապարակաւ գրավեր դեպի ուսումն և, ինչպես նա յես ասում, վորպեսզի դպրոցական պարսպամբներին տղաները պակաս համույճ չստանան, քան ամբողջ օրերով ընկույզ կտն գնդակ խաղալուց և վազվզելուց։ Այսպես է ասում Լուքերը։

2) Բուն իրականություն վկայությամբ, վերսկսելով

4. Իսկապես, խելացի խորհուրդ և այդպիսի մեծ մարդուն արժանի։ Բայց ո՞վ չի տեսնում, Վոբ մինչև որս ել այդ խորհուրդը ցանկություններ չբռնեց դուրս չի գալիս։ Ո՛րք են այդ ընդհանուր դպրոցները։ Ո՛րք և այդ գրավիչ մեթոդը։

Դպրոցներ դեռ ամեն տեղ չեն հիմնված

5. Ամեն տեղ մենք դրա հակառակն ենք տեսնում։ Վորովհետև, նախ՝ վաղ մեծ համայնքներում, ավաններում և գյուղերում դպրոցներ դեռևս ամեն տեղ չեն բացված։

Իսկ վերտեղ ել վոբ կամ, այնտեղ ել չեն մտածում, վերաբերվի նրանի՝ ծառային քույրին

6. Իսկ վորտեղ ել վոբ կան, այնտեղ նրանք գոյություն ունեն վոբ բուրբ համար սուսնք բացառությամբ, այլ մի ջանքիս համար, այն ե՛ր ավելի հարուստների համար, վորովհետև նրանք շատ թանկ են, ուստի և չգալորներին ընդունում են միայն յերբեմն-յերբեմն, պատահականորեն, չնորհիվ վորեն մեկի խղճալարությամբ։ Բայց վոբ չգալորների մեջ համայնականություն չեն մտնում և կործանվում են ի մեծ վնաս յեկեղեցու և պետության աչքի ընկնող ընդունակության տեղ մարդիկ, — այդ չափազանց հավանական և։

Դպրոցները պարապմունքների վայր չեն հաղիսանում, այլ բուր ծեծելու տեղեր

7. Հետո, պատանեկության ուսուցման համար մինչև այժմ համարյա միշտ գործ և անվել այնքան դժվար մեթոդ, վոբ սովորաբար դպրոցները աղաների համար համարվել են ա՛ռ տալու առարկա, իսկ մաթերի համար՝ բանա՛. աշակերտների մեծ մասը դեպի գիտություններն ու գրքերը սիրտ խառնելու աստիճան զգլանք զգալով, շտապում եր արհեստավորների արհեստանոցները կամ մեռնարկում եր այլ առարկա գործեր։

Վաղ մի տեղ ամեն քամ չեն սովորեցնում. չեն սովորեցնում մույնիսկ գլխավորը

8. Իսկ այն աշակերտները, վորոնք մտնում ելին դպրոցում (ծնողների կամ հովանավորների կամքով, կամ հույս ունենալով, վոբ գիտության ոգնությամբ յերբեկցել մի վորեն գիրքի կհասնեն, կամ դեպի այդ գիտություններն ունեցած ազատ հակումն ունենալու հետևանքով), բավականաչափ լուրջ և խելացի կրթության չեյին ստանում, այլ ավելի շուտ՝ խեղաթուրված և սխալ։ Վորովհետև այն, ինչ վոբ պետք եր, առավելագույն, առանցիկ մարդկանց ուղեղներում, — քարեպաշտությամբ և քարոյանմությամբ, — գլխավորապես արհամարհված եր մտնում։ Յես ասում եմ, վոբ

ամեն անգ զպրոցներում այդ մասին շատ քիչ են հազ տանում (նույնիսկ հեմարաններում, վորոնք, սակայն, պետք է վոր մարդկային զարգացման բարձրագույնն ստախնանի վրա կանգնած լինեն), հենց զբանից հեղ զառնուկներն փոխարեն, սովորաբար, դուրս ելին զայլա վայրի ավանակներ, ուսանեմ, կամակոր ջորինեք, իսկ առաջինութեան հաղթած բնավորութեան փոխարեն նրանք մեռք ելին բերում միայն մակերեսային վարվեցողութեան շփման մեջ, թանկագին ստարերկրյա զգեստ և զառարկ աշխարհիկ շքեանի համար մարդկան աշխարհ, մեռքեր, վորոնք, Լեզուների և արվեստների աշխարհ յերկար ուսումնասիրութեամբ հղկված այդ մարդուկներից ս'ւմ մաքուր կանցներ մյուս մահկանացուների համար շափավորութեան, վարկախուզութեան, խոնարհութեան, մարդկայնութեան, արժանաւորութեան, համարութեան, ժուսկայնութեան և այլն սրինակ ծառայել, իսկ ինկից և ալ: Մի՞թե նրանից չե, վոր դպրոցներում յերբեք լալ կյանքի մասին հարց չի հարուցվում: Այդ և վկայում դիտելովնայի անկուսը համարյա բոլոր զպրոցներում. ալդ և վկայում և բարձրանց անկուսը բոլոր զասերի մեջ. վկայում են շատ բարեպաշտ մարդկանց անվերջ զանգասները, հասալանքն ու արցունքները: Յեղ այս ամենից հետո զհոռւս պաշտպանել զպրոցի ներկա դրութեանը: Մենք բռնված ենք ժառանգական, առաջին մարդկանցից մեղ անցած հիմնականութեամբ, այնպես վոր մենք, կենաց ծառը մի կողմ բռնած, մեր խառնաշփոթ ճգնումներն ուղղել եմք միայն իմաստութեան ծառին: Այդ խառնիխուռն ճգնումներին բավարարելու համար զպրոցները մինչև այժմ միայն դիտելիքների հետևից ելին ընկած:

Ոգտվում են վաչ քե ազատ, այլ բռնի մերողով

9. Բայց ի՞նչ կարգով, ի՞նչպիսի հաջողութեամբ ելին ճգնում հասնել դրան: Գործն այնպես եր ընթանում, վոր հինգ, տասը և ավելի տարիներ մարդկային միաքն զբաղեցնում ելին այն բանով, ինչ վոր կարելի չեր ընդգրկել մի տարվա ընթացքում: Այն, ինչ վոր ամենայն հեշտութեամբ կամաց-կամաց կարելի չեր լցնել ուղեղները, այն զուով լցվում, նույնիսկ մեխովում եր: Այն, ինչ վոր կարելի չեր աշխարհի պատկերացնել դիտողական և պարզ մեղով, այն արվում եր մութ, խառնաշփոթ մեղով, կարծես զուս հանելուկներ լինեն:

Կրթութեանը մեծ չափով բառերի հետ ծանոթանալն և հանդիսանում, քան քե իրերի

10. Ներկա դեպքում յես լուում եմ այն մասին, վոր հաղիվ թե մի վորեն անգ միաքն անվեր առարկաների, իրերի իսկական հատկիներով. կուսեմ միայն, վոր միաքն, սովորաբար, լցվում եր բառերի կեղևով (Թուրակների ինչ-վոր ցանցառ շաղակրատութեամբ), կարծիքների թեփով և ծխով:

Վերքամ ճգնված և խնկված և լստիմներն լեզվի ուսումնասիրութեանը

11. Թեև ուղ և միայն լստիմներն լեզվի ուսումնասիրութեանը (յես այն կշարտիմ 'հարևանցիորեն վորպես սրինակ): Առաջա՛ն իմ, վորքան

խնամ, ի՞նչ դժգոհ, վա՛րժան ձգձգում եր այն: Մարդիտանանքը, կառապանները, խոհանոցում, դռքի մեջ աշխատող սովին տեսակ արհեստավորները և այլ ստոր գործունեներով պարագոյներն ինչ ստար լեզու տես, նույնիսկ յերկու կամ յերեք լեզու ավելի շուտ են սովորում, քան դպրոցների սաները, ունենալով հակադաս ազատ ժամանակ, իրատ լարվածության պայմաններում միայն մի լատիներեն լեզուն: Յեւ այն եւ ի՞նչ պիտի անհավատար հաջողությամբ: Առաջինները մի քանի ամօրից հետո ազատ խոսում են այն, ինչ վոր իրենց հարկավոր է. վերջիններս՝ նույնիսկ տանհինդ կամ քանտ տարուց հետո և այն եւ, սովորաբար, միայն այն ժամանակ, յերբ կապկապված են լինում իրենց հենակներին, քերականություններին և բառարաններին, — կարող են լատիներեն լեզվով վորեն բան տալ և այն եւ վոր ստանց դեմ տանելու և կեկմալու: Ինչի՞ց կարող է տեսցվել ժամանակի և աշխատանքի այդպիսի ստեղծի կորուստը, յերբ վա՛ յեղաբայութեամբ մերսդից:

Դուկտոր Լուիմի գանգառն այդ առթիւ

12. Ամենագիտուն Ելլհարդ Լուրինը, յերկրաբանության դոկտոր և Ռոսստկի համալսարանի պրոֆեսոր, այդ մեթոդի մասին արդարացիորեն հետեւալն է գրել. «Դպրոցներում տղաներին ուսուցանելու տարածված յեղանակն իմն կատարելագոյն այնպես է պատկերանում, վոր կարծես քեմենը հրավեր է տեսցել մի այնպիսի յեղանակ կամ պլան հմարելու, ըստ վարի ուսուցիչներն իրենց աշակերտներին հասցնելին, իսկ վերջիններս լատիններն լեզվի գիտութեամբ հասնելին միայն ուժից վեր աշխատանքով, մի սեղակի զգվանքով, անսահման տանջանքներով և այն եւ միայն չափազանց շատ յերկար ժամանակամիջոցում»:

Հենց միտս է դալիս կամ խոտով սրտով այդ եմ մտածում, — Դողն ինձ բռնում է, և սարսափն ամբողջ հոգիս է պատում:

Յեւ մի փոքր հետո. «Յերբ յես համախ մտածում եմ այդ մտիմ, ապա խոստովանում եմ, վոր մեկ անգամ չե, վոր յես այն մտիմ եմ յեկել, նույնիսկ յեկել եմ այն համոզման, վոր այդ բայրը դպրոցներում մտցրել է մարդկային ցեղի քշմամի մի ինչ վոր չար և նախանձատ լուգի»:

Այսպես է ասում Լուրինը, վորին յես ցանկացա աշատեղ մեջ բերել, վորպէս շատերից, առանձնապես կարեւոր վիտերից մեկին:

Յեւ հեղինակինը

13. Ասենք, ինչո՞ւ վիտեր վնորենք: Մեր թիւն այնքան է, վորքան վոր դուքս նեք յեկել դպրոցներից և հեմարաններից, հշմարիտ գիտնականության սովերով հաղիվ լուսավորված: Յես ինքս բազմաթիվ հաղարավորներից մեկն եմ, մի դժբախտ մարդ, վորի ամբողջ կյանքի ամենազարգիլ դարունը, պատանեկության ծաղկաթիթիթ տարիները կործանվեցին, խղճալի կերպով վնասելով սխուսատիկական դաստիարակ ու ջնջին բաների վրա: Ա՛խ, քանի անգամ, յերբ ինձ պեռք է յեղել տեսնել լավագույնը,

կյանքին կորած ժամանակի հիշողությունն իմ կրթից հառաչանք և ցածել, աշխարհաց արցունքը, արտին կսկիծ պատահուել: Ա՛խ, քանի անգամ այդ ցավն ստիպել և ինձ բացականչել:

O, quid paetritis reservat si Jupiter annos!
(Ո՛ր, յեթե միայն Սուրբաբնի անցած տարիներն ի՞նչ վերադարձնէր):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ս Տ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒՄԸ ԴԵՊԻ ԼԱՎԸ ՀՆԱՐԱՎՈՐ Ե

Այստեղ հեղինակն ի՞նչ է առաքարկում և խոստամում

2. Մենք խոստամում ենք դպրոցների այնպիսի կազմակերպում, վորի շնորհիվ.

I) Ամբողջ պատանեկությունը (բացի նրանցից, վորոնց աստված դբրկել և բանականությունից) կրթութուն ասանաբ.

II) Ըստ վորում, սովորեր այն ամենը, ինչ վոր մարդուն կարող և դարձնել իմաստուն, ազնիվ, սուրբ.

III) Վոր այդ կրթութունը, վորպես կյանքի նախապայաքաստութուն, սովորավեր միմյն և հասուն հասակը.

IV) Վոր այդ մույն կրթությունն առաջ գնար առանց ընդհատումների և դաժանությունների, առանց վորեն ստիպումքի, վորքան կարելի յե կարք, մեղմ, այնպիս վոր կարծես քե իմքն իրեն գնալիս լինի (ինչպես վոր կենդանի մարմինն աճում և առանց իբ անդամները ձգելու վորեն կարելքն զգալու, վորովհետև, յեթե միայն մարմինն առանց խելացի սնունդ, ջերմութուն և վարժությունների, նա ինքը կամաց-կամաց և աննկատելիորեն կատարյալ անմահ և ուժի կհասնի, — այնպես էլ, սուտ և՛, հողուն խելացիորեն սոված սննդի, ջերմանալու և մարդանքների միջոցներն իրենք իբրենց դառնում են իմաստություն, բարոյականություն և բարեպաշտություն):

V) Տրվեր վոչ քե քվացող, այլ ճշմարիտ, վոչ քե մակերեսային, այլ հիմնավոր կրթություն. այսինքն՝ վորպեսզի բանական արարածը, մարդը, ղեկավարվեր վոչ թե ուրիշի, այլ սեփական բանականությամբ և սովորեր վոչ միայն գրքերում կարդալ և հասկանալ ուրիշների կարծիքներն առարկաների մասին, կամ նույնիսկ կարողանար դրանց պահել իբ հիշողության մեջ և շարադրել, այլ ինքնուրույն կերպով կարողանար խորամուխ լինել մինչև իրերի արմատը և քուրացնել նրանց իսկական իմաստն ու դրոժածությունը: Նույն տեսակետին պետք է լինել նաև բարոյականությունն ու բարեպաշտությունը հիմնավորապես յուրացնելու վերաբերյալ.

VI) Կրթությունը ձեռք բերվեր վոչ քե մեծ քանքների միջոցով այլ վորքան կարելի յե հեշտ, ըստ վորում հասարակական վարժություններին որական հասկացվեր չորս՝ ժամից վոչ ավելի և այն էլ այնպես, վոր մեկ ուսուցիչը բավական. լիներ հարյուրավոր աշակերտների միաստեղ ուսուցման համար տասնապատիկ ավելի հեշտ աշխատանքի միջոցով, քան այն աշխատանքը, վոր այժմ, սովորաբար ծախսվում է մեկ աշակերտի վրա:

Վեց տեսակի տարբեր ընդունակությունները

18. Այստեղ տեղն է համառոտակի մասմանել ընդունակությունների տարբերությունները, *այն է՝ վորոշ բնավորություններ սուր են, մյուսները՝ բուր, զոռանք մեղմ են և ճկուն, մյուսները՝ հաստատակամ են և համառ. մի քանիսներն ինքին գիտությունների նկատմամբ ազատ են, մյուսներն ավելի հաճույք են զգում մեյտամիկական գործունեության մեջ։ Յեւ այս յնուկերու-կրկնակի տեսակի ընդունակություններից առաջ են գալիս վերջիններքի վեցադասիկ խառնուրդը։*

I. 19. Առաջին տեղը բռնում են սուր մտքի տեր, հարցաներ և ընդունակ յերեխաները, վորոնք մյուսներից ավելի յեն պիտանի գիտական գրագ-մունքների համար. *այդպիսիներին պետք է միայն ստաջարկել իմաստու-թյան սնունդ, իսկ նրանց, ապիւյլ բույսերի նման աճում են իրենց իրենց։ Միայն պետք է զգույշ լինել, չպետք է շատ շտապել, վորպեսզի դրա հե-տեանցով նրանց ժամանակից շուտ չթուլանան և ուստապառ չլինեն։*

II. 20. Մյուս յերեխաներն ունեն սուր միտք, բայց դանդաղաշարժ, բէկ լսող են։ Մրանց միայն խթանելու կարիք են զգում։

III. 21. Յերրորդ, կամ յերեխաներ, վորոնք սրամիտ են և հարցաներ, բայց վայրենի յեն և համառ։ *Դպրացներում այդպիսիներին սովորաբար առում են և համարյա միշտ անհուսալի համարում. մինչդեռ սովորաբար դրանցից են մեծ մարդիկ դուրս գալիս, յեթէ միայն նրանց ինչպես հարկն է դաստիարակել։ Վորպես որինակ պատմությունը առլիս է Թեմիստակլիսին, աթենական մեծ զորավարին, վորն իր պատանեկան հասակում աչ-գի յեր ընկնում անհնազանդ, անզուսպ բնավորությամբ (աթպես վոր ուսուցիչներ նրան ստում եր. լէլլա տղա, դու միջակություն չես լինի, պետու-թյան համար դու կամ մեծ բարիք կլինես, կամ մեծ չարիք)։ Հետագայում, յերբ վորեն մեկը զարմանում եր այն փոփոխությամբ, վոր տեղի ունեցով նրա բնավորության մեջ, նա այդպիսի եր ստում. «Վայրի հով-տակներից առացվում են լավագույն նմուշներ, յերն ուսուցման պատ-շան յեղանակ գործադրվի։ Հենց այդպես էլ յեղով Աղեքսանդր Մեծի Բուցեֆալի հետ։ Տեսնելով, վոր իր հայր Փիլիպպոսն ուզում եր հրա-մարդել մի շատ վայրենի նմուշից, վորն իր մեջքի վրա վու մի հեծվորի հանդուրժել յեր կարողանում, նա առաց. «Երբեք անփութության շնորհիվ ոգտագործել յկարողանալով, մարդիկ ի՞նչպիսի նմուշգ են կորցնում։ Յեւ մեծնարկելով այդ դործը, նա մի զարմանալի արվեստով, առանց ծե-ծի հասով այն բանին, վոր այդ մին վու միայն այդ ժամանակ, այլև հե-տագայում Աղեքսանդրին միշտ իր վրա յեր կրում, և ամբողջ աշխարհում յեր կարելի դառնի մի ուրիշ ավելի արկիւ աղելով և այդպիսի մեծ հերոսի ավելի արժանավոր նմուշը։ Գառնելով այս, Գլուսարքոսն ավելացնում է. լէլլա նմուշքը մեզ էիջեցնում է այն, վոր բազմաթիվ ընտիր բնական ճիւղեր կոր-չում են դաստիարակների մեղքով, վորոնք անկարող լինելով կառավարել վտմ և ազատ եյանքներին, ճիւղին եչեր են դարձնում։*

IV. 22. Զորբորդ՝ կամ հնազանդ և միաժամանակ հետաքրքրվող, բայց դանդաղակա և քրամիտ յերեխաներ։ *Այդպիսիները կարող են գնալ ուրիշների հետքերով և վորպեսզի այդ նրանց համար հնարավոր դարձ-*

նենք, մենք պետք է նրանց թուլություններէ նկատմամբ ներողամիտ լինենք, նրանց վրա ծանր բռն չգնենք, վախճն խառորեն չպահանջենք, այլ ավելի շուտ միշտ բարձրացական վերաբերմունք ցույց տանք, ողնելով, ստրացնելով և վերականգնելով նրանց, վորպեսզի նրանք չհուսահատուին: Նման մարդիկ թող ավելի ուշ հասնեն իրենց նպատակին, բայց դա փոխարեն նրանք ավելի ամուր կպահեն այդ, ինչպես վոր այդ լինում է ուշ հասունացած պատգանդի հետ: Եւ ինչպես վոր կնիքը դժվարությամբ է ստացւում կտարբեր վրա, բայց ավելի յերկար է մնում, այնպես էլ նման մարդիկ ավելի մեծ կենսականություն ունեն, քան թէ շնորհալիները, և նրանք այնքան էլ հեղափոխմբ չեն կորցնում այն, ինչ վոր նրանք մի տեղում յուրացրել են: Այդ պատճառով էլ նրանց զգրոցից չպետք է հեռացնել:

V. 23. Հինգերորդ՝ վորոշ յերկսամեր, քրամիտ են և բացի դրանից տարկուտ են և ծուլ: Նրանց գեռես կարելի չէ ուզել, միայն թէ նրանք համառություն չունենան: Բայց այս գեղքում մեծ համբերություն և խոհմություն է պահանջւում:

VI. 24. Վերջին տեղը բնութիւն են քրամիտ և միաժամանակ փչացած ու չարամիտ, մեծ մասամբ անհուսոյի բնավորությունները: Բայց վորովհետեւ հայանի չէ, վոր ամբողջ բնության մեջ կործանարարի դեմ միջոցներ են գտնւում և վոր ի բնէ անպաշարքի ծառերը պաշտան կերպով անկելու միջոցով կարող են պաշտառու դառնալ, ուստի է, ընդհանրապես, չպետք է հուսահատուի, այլ պետք է հոգ տանել, վորպեսզի համառությունը հաղթահարել և վերացնել: Ենթե դա անհնար կլինի, միայն այդ գեղքում ստիպման կլինենք թողնել ծովում և վտառաշատ ծղանք, վորից այլևս հույս չկա Մերկուրիոս քանդակելու: Ամերքի հաղթ վոչ պետք է մշակել, վոչ էլ, բնիկանքապես, ձեռք տալ, ասել և կատարել: Բայց միշտ այդ աստիճան աշխատելով բնավորություն հաղթի թէ հաղթելից մեկը գտնվում աստուծո վորոքածության մի զարմանալի ապացոյց:

Գ Լ Ո Ւ Խ Տ Ա Ս Ն Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

ՈՒՍՄԱՆ ՅԵՎ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԱՀԱՆՋԵՐԸ, ԱՅՍԻՆՔՆ՝
ԻՆՉԳԵՍ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼ ՅԵՎ ՍՈՎՈՐԵԼ ՀԱՍՏԱՏԱԳԵՍ, ԱՅՆԳԵՍ ՎՈՐ
ԱՆԳԱՑՄԱՆ ՀԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՆԱԼ

Հ Ի Մ Ո Ւ Ո Ֆ I

Վոյիկն անժամանակ չի արվում

7. Բնությունը խնամով բնութում է հարմար ժամանակը. որինակ, քաշումը, մտադրելով բազմացնել իր ցեղը, իր դործն սկսում է վոչ թէ մեկուր, յերբ ցրտից ամեն ինչ սառչում է, և վոչ էլ ամառը, յերբ շոգից ամեն ինչ չիկանում և թուլանում է, և վոչ էլ աշնանը, յերբ արեգակի հետ միասին նվազում է բոլոր երակների կենսական ուժը և սկսվում է մեկուր, վոր թշնամի չէ յերխառարդ արարածներին, այլ դարձանք, յերբ

արևը թուրքին նորից կյանք և թարմության ե տալիս։ Այստեղ ևս նորից աստիճանաբար ե կատարվում։ Քանի ղեռ ողը ստան ե, նա մվաներ ե ծնում և սաքացնում ե իր մարմնում, վորտեղ նրանք պաշտպանված են ցրտից. յերբ մի փոքր ավելի յե սաքանում, նա ընի մեջ մու յե անում և վերջապես յերբ տարվա ավելի սաք ժամանակն ե սկսվում, դուրս են դալիս ևուտերը, վորպեսզի կամաց-կամաց աչք քնքուշ արարածները վարժվեն լույսին և ջերմությանը։

Այդ բանի միշտ մեմնդությունն այգեգործության և նարտաբաղնադության մեջ

8. Այդպես ել պարտիզպանը խիստ կերպով հետևում ե, վորպեսզի ամեն ինչ իր ժամանակին անի։ Նա մեկուը չի անկում (վորովհետև այն ժամանակ հյուսիք գտնվում ե արժատում և չի բարձրանում տունկը անելու համար), և վու ել ամուր (վորովհետև հյուսիս արդեն բաշխված ե հյուսիսի մեջ), և վու ել աշնանը (վորովհետև հյուսիս աչք ժամանակ վերադառնում ե գետի արձատը), այլ գարնանը, յերբ խոնավությունն սկսում ե արժատից տարածվել և կենդանացնել բույսի վերին մասերը։ Բայց դրտից հետո ել նա պետք ե խմնա հարժար ժամանակն այն թուրքի համար, ինչ վոր նա անելու յե ծառերի հետ, այսինքն՝ աղբով պարարտացնելու, կտրելու, փորելու ժամանակը և այլն, նույնիսկ ծառ բողբոջներ տալու, ծաղկելու, տերևակալելու, պտուղների հասունացման համար իր ժամանակն ունի և այլն։ Ծիշտ այդպես ել ղիսանկ նարտաբաղնադը պետք ե պահպանի փայտեղեն կտրելու, աղյուսներ թրծելու, հիմքը դնելու, պատերը բարձրացնելու և սվաղելու համար հարկավոր ժամանակը և այլն։

Յերկակի շեղումն այս որինակից

9. Այս սկզբումի դեմ դպրոցներում մեզանչում եմ յերկու ձևով.

I. Մտավոր ընդունակությունները մարզելու համար չի ընտրվում համապատասխամ ժամանակը։

II. Հետագայում վարժություններն այնպիսի խմամբով չեն դասավորվում, վորպեսզի ամեն ինչ ամերածեշտ հաջորդակամությանը առաջ գնա ամիսով կերպով։ Վորովհետև քանի ղեռ տղան մանուկ ե, նրան սովորեցնել չի կարելի, վորովհետև խմացության արժատը նրա մեջ ղեռես շատ խորն և գտնվում։ Մերության հասակում մարդուն մեափորելը չափազանց ուշ ե, վորովհետև խմացական ընդունակությունն ու հիշողությունը գտնվում են նվազման շրջանում։ Կյանքի կեսում մարդուն մեափորելը դժվար ե, վորովհետև խմացության ուժը, տարված լինելով գտնազան առարկաներով, դժվարությամբ կարող ե կենտրոնացվել։ Ուստի պետք ե ողավել պատանեկական հասակից, քանի ղեռ կյանքի և բանականության ուժի վերելք տեղի ունի. աչք ժամանակ ամեն ինչ առում և և արժատները հեռությամբ խորացնում ե։

Ուրեմն այստեղից մենք յեղրակացնում ենք.

Յերեմ տեսակի ուղղում

I. Վոր մարդու կրթութեամբ սկսվելու յե կյանքի գարումքին, աշխիշն՝ մանկութեան հասակում (Վորովհետեւ մանկութեանը հանդիսանում է դարունը, պատանեկական հասակը՝ ամառը, առեական հասակը՝ աշունը, ներութեան հասակը՝ ձմեռը)։

II. Վոր պարագամեջների համար ամենահարմարն առաջնայան ժամերն են (Վորովհետեւ նորից՝ առաջնայան համապատասխանում է զարնանը, կեսորը՝ ամառվան, յերեկոն՝ աշնան, գիշերը՝ ձմեռն)։

III. Վոր այն ամենը, ինչ վոր յեմքակա յե ուսումնասիրութեամբ, ըստ հասակային աստիճանների այնպես պետք է դասավորված լինի, վորպեսզի ուսումնասիրութեամբ համար միայն այն առարկայի, ինչ վոր մատչելի յե բերումն է ընդունակութեամբ։

Հ ի մ ա լ Ո Ֆ II.

Նյութը ձեռք առաջ

Բնությանը մաս իր համար մյուս է պատրաստում, հետո սկսում է նրան ձե տալ։

(Այստեղ է հետագա հասկանքներում մեղք բաց ենթ թողնում թուշի, հարստարտեաի, նկարչի, պարտիզպանի և ուրիշների սրբնակները)։

Շ ե ղ ո լ մ Ո

13. Այս սկզբումքի դեմ դպրոցները մեղանում են հետևյալ կերպ.

Նախ՝ հոգ չեն տանում, վոր ամեն տեսակի գործիքները—գրքերը, քաղտակները, մոդելները, մանրները և այլն—ընդհանուրի գործածութեամբ համար պատրաստված լինեն։ Բայց յերբ մեկը կամ մյուսը հարկավոր են լինում, միայն այն ժամանակ են վորոնում, չինում, թելադրում, արտադրում և այլն, վոր խղճով հետևանքներ և տալիս, յերբ անշարժ կամ անխույժ ուսուցչին և (արդարիքները միշտ ել շատ են) դործի մեղնարկում, ճիշտ անպես, ինչպես վոր լուրջին ամեն անգամ, յերբ դեղ տալու պեսք լինեք, վաղվցեք պարտեղներով ու անասաներով, խոտեր և արմատներ հավաքեք, յեկեք դրանք, քամեր և այլն, միշտևս ամեն մի դեղի համար պեսք և դեղը պատրաստի ունենալ։

14. Յերկրորդ՝ մույնիսկ դպրոցներում գործածվող գրքերում չի պահտամվում այն բնական կարգը, վոր մասն մյուսք տրվի, հետո նրան հետևի ձեք։ Համարյա ամեն տեղ հակառակն է արվում. առարկաների կարգը նախորդում է իրենց առարկաներին, թեև հնարավոր չե կարգ մոցնել այնտեղ, վորտեղ դուռն չկա այն, ինչ վոր կարգի է բերվելու։ Յեա այդ ցույց կտամ շորս սրբնակներով։

15. (1) Դպրոցներում իրերից առաջ խոսքն են սովորեցնում, մի քանի տարե շարունակ միտքն դրառնեում են բանավոր գիտութեաներով, և յես արգեն չգիտեմ, թե նրանց յերբ են հաղորդակից անում ոնալ գիտու-

Թյուններին՝ մաթեմատիկային, ֆիզիկային և այլն։ Մինչդեռ իրն ելալ-
թյունն է, իսկ բառը—մի պատահական բան. իբր մարմին է, բառը՝ զգեստ.
իբր կորիզն է, բառը՝ կեղև և կնիս։ Ուստի մարդկային մտքին պետք է
միաժամանակ առաջարկել քե մեկը և քե մյուսը, սակայն առաջին տեղը
դիտի տալ իրին, վարպես իմացալթյան և խափի առարկայի։

16. (2) Հետո բուն լեզուներով պարագային զործադրվում է բոլոր-
ովին խեղաթյուրված լեզանակ. սկսում էին վաղ քե վերև գրագից կամ
պատշան կազմված բառաբանից, այլ ֆերակամությունից. ախի՛նչ գրող-
ները (ինչպես նաև յուրատեսակ մեծի նաև բառաբանները) տալիս են լեզ-
վի նյութը, խոսքը, իսկ փերականությունը միայն տալիս է բառերի մեք,
բառակազմության, նշանից միացման և կարգի որոնքները։

17 (3). Յերբայ, գիտությունների ընդհանուր տեսությունների կամ
ենցիկլոպեդիաների մեջ ամենուրեք առաջ տալիս են արվեստները, իսկ գի-
տություններին և գիտելիքներին ստիպում են հետևից հետևելու ճշմանց.
մինչդեռ վերջիններն ուսումնասիրում են իրեր, իսկ առաջինները՝ իրերի
մեք։

18. Վերջապես, նախ վերացական մեծի տալիս են կանոնները և հետո
միայն որինակներով բացատրում են առջ կանոնները, թեև լույսը պետք է
նախորդի այն բանին, վորին լուսավորում է։

Ուղղում

19. Այսանդից հետևում է, վոր պահանջվում է հիմնավորապես ուղ-
ղել մեթոդը.

1) պարտառ ունենալ զրգերը և մյուս բոլոր ուսումնական պիտույք-
ները.

2) իմացական ընդունակությունը մեծավորել լեզվից առաջ.

3) վո՛չ մի լեզու չուսումնասիրել փերականությանով, այլ համապա-
աստիան զբողներով.

4) ո՛նալ գիտություններն սկսել որդանականներից առաջ և

5) որինակները առջ կանոններից առաջ։

Հիմնում III.

Նյութը ձևի ըմբռնմամ համար պիտանի յե գաթովում

Իր գործունեությամ համար բնությունը վերցնում է պիտանի առար-
կա կամ գոնն մախ առարկան պարզաստում է, ինչպես հարկն է, այնպես
վոր մա պիտանի լինի։

25. Հետևաբար, սրան համապատասխան՝

I) առնմ վոք, ում վոր դպրոց են տալիս, պետք է դպրոցում պանվի
մինչև վերջ.

II) աշակերտների միտքը պետք է մախտորամադել ամեն մի առար-
կայի, վորի ուսումնասիրությամբ ձեռնարկում են.

III) աշակերտների համար պետք է վերացվեն բոլոր խալընդումները։

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ Բ IV.

Ամեն ինչ ստեղծվում է առանձին-առանձին, վնչինչ չի խառնվում

Բնությունն իր գործերում չի խնձվում, այլ ամեն մի առանձին դեպ-
քում ամեն ինչ ստեղծագործվում է խիստ անշատ.

31. Ուրեմն նմանվենք նրան և հոգ տանենք, չերականությամբ դադ-
ժողի վզին գիշակակա չգաթաթենք և, յերբ գիշակական զարգացում
և միաբլ, աթպես անենք, վոր նարստանությունը նրա գործունեյությունը
չընդհատի. իսկ յերբ մենք պարսպում ենք լստիներեն լեզվով, թող հուճա-
րենն սպասի և այլն: Այլապես առարկաներն իրար կխանգարեն, վորովհե-
տե լստ առարկաների ուղղված զգայարաններն ամեն մեկի նկատմամբ ա-
ռանձին-առանձին ավելի ժիչ են ուշադիր:

32. Ուստի և շարացնելումն էլ գործն այնպես պիտի ընթանա, վոր-
պեսզի միևնույն ծամամակում աշակերտները միայն մի առարկայով զբաղ-
վին:

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ Բ V.

Նախ մերսից

33. Բնությունն իր ամբողջ գործունեյությունն սկսում է մերսից:

37. Հեռահարաբ, որան համապատասխան՝

I) Ուսի, պետի և կրքի բանականությունն իրերի ճանաչողության հա-
մար, յերկրորդ՝ հիշողությունը, յերրորդ՝ լեզուն և ձեռքը.

II) ուսուցիչը պետի և հետազոտի իմացական բնդանականությունների
յերևան գալու բոլոր ուղիները և թայած համգամանքներին գործադրի
ւրանմ:

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ Բ VI.

Նախ ընդհանուրը

Բնությունն իր ամբողջ կրքական գործունեյությունն սկսում է ամե-
նաընդհանուրից և վերջացնում ամենամասնավորով:

Մասնաշեղծ, վոր դարբնեւում չեն պահպանում բնության պահպանող, իրա-
նականությունը վերացնելու համար նմանիւնը հեռու միջոցներ և նմանաբանում.

I. Գիտական գրավումամների համար նշանակվող տղաների ուղեղնե-
րում, հեմց նրանց կրքության սկզբից պետի և մտցնել ընդհանուր գիտա-
կան հիմունքներ, աշխիք՝ նրաթի մի աշխարհի գաղափարում, վորպեսզի
հետագա պարսպունքներն, ըստ յերևույթի, վնչինչ նոր չտան, այլ կար-
ծեն թե լինեն նախորդների հետագա զարգացումը:

Այնպես էլ ծառի վրա, թեկուզ նա հարյուրավոր տարիներ աճի, նոր
գոտեր բուրդովն չեն աճում, այլ միայն սկզբում բուսանները տարած-
վում են նոր ճյուղերի մեջ:

II. Ամեն մի լեզու, գիտություն, արվեստ սկզբում պետի և ավանդ-
վեն ամենապարզ հիմնական սկզբունքներով, վորպեսզի աշակերտները

Նրանց մասին, ամբողջութամբ վերցրած, ընդհանուր հասկացողությամբ
ստանան. հետո պետք է ավանդվեն ավելի լրիվ կանոններով և որոնակնե-
րով. հետո՝ ամբողջական, լրիվ սխառեմներով, ավելացնելով անկանոնու-
թյունները. վերջապես՝ մեկնությունների միջոցով, յեթե միայն վերջին-
ներս հարկադր են: Վարդհանե ով ստարկան հիմնադրուպես յուրաց-
նում է, նա մեկնությունների կարգը շատ չի գլուխ. ավելի ճիշտ, շու-
տով նա ինքն է վիճակի կլինի մեկնարանելու աղբ:

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ VII.

Ամեն ինչ աստիճանաբար, վաղիմ թռիչքներով

Բնությունը թռիչքներ չի գործում, այլ առաջ է ընթանում աստիճա-
նաբար:

Հետևաբար, համաժողով քրամ՝

I) գիտական պարապմունքների ամբողջ դուրսը պետք է միշտ բա-
ժանված լինի դասարանների այնպես, վոր մաթոսդն ամեն տեղ մասնապարհ
հարթի հետո յեկողի մասար է մրտ համար լույս վառի.

II) ժամանակն այնպես խմանով պետք բաշխված լինի, վորպեսզի
յուրաքանչյուր տարի, ամիս, որ և ժամ իր հատուկ խնդիրն ունենա.

III. Ժամանակի և աշխատանքների այս բաշխումը պետք է խիստ կեր-
պով պահպանվի, վորպեսզի վաղիմ վաղ բաց թողնվի, վաղ էլ խեղա-
թյուրվի:

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ VIII.

Կանգ առնել միայն գործն ավարտելուց հետո

Ցերե բնությունը վորքե բամ սկսում է, ապա մտ կանգ չի առնում,
մինչև վոր սկսածը չի ավարտում:

56. Ուստի.

I. Դպրոց սկսած տղային պետք է այնտեղ պահել, մինչև վոր մտ դառ-
նա գիտականորեն կրթված, բարոյական և կրոնական մարդ:

II. Դպրոցը պետք է գտնվի համգիստ վայրում, հետո ազմուկից և
զվարճանքներից:

III. Այն ամենը, ինչ վոր պետք է ըստ առաջադրանքների կատարվի.
պետք է կատարվի առանց վորքե ընդհատման:

IV. Վաղ վառի չպետք է թույլատրվի բաց թողնել պարապմունքները
և խուսափել պարապմունքներից (ինչ առթուով էլ. ուրում է լինի):

Հ Ի Մ Ո Ւ Մ IX.

Պետք է խուսափել այն ամենից, վոր հակակրեյի յե

Բնությունը խմամբով խուսափում է այն ամենից, ինչ վոր հակակրեյի
յե և վնասակար:

Շ Է Ղ Ո Ւ Մ Ա

61. Ուստի խելացի չեն վարվում, յերբ մի վորքե առարկա ուսումնա-

սիրելու հինգ ակերից պատանեկությամբ հաղորդում են նաև վիճելի հարցեր, ախնճ՝ յեթե կատակներ են հարուցում այն առարկայի նկատմամբ, վորն ուղեղով են ըմբռնելու: Դա արդյոք միևնույնը չէ՞, թե խորելու այն բույսը, վորը պատրաստվում է արժատներ արձակել: Կատարելապես իրավացի չե՞ր գրում Գուգոն՞): Եվ ոչ վոր նշարառությունների ըմբռնում մեռչ չի բերի, ով իր կրթությունը քննադատությանից է սկսում: Ինչպիսի չեն վարվում նաև այն դեպքում, յերբ պատանեկությամբ հեռու չեն պահում անբարոյական, սխալ, խառնաշփոթ դժբերից, ինչպես է վատ ընկերությանից:

Ուղղում

62. Ուստի պետք է հոգ տանել, վորպեսզի.

I. Աշակերտներն ուրիշ վնչ մի գիրք չստանան, բացի դասարանում գործածվող գրքերից:

II. Այդ գրքերն այնպես պետք է կազմված լինեն, վոր նրանց ամենայն իրավամբ կարելի լինի իմաստություն, բարոյականություն և բարեպաշտություն լցնելու ճազառ ամվանել:

III. Անբարոյական ընկերություն չպետք է համդարձել վնչ դպրոցներում, վնչ էլ դպրոցի կողմից:

Գ Լ ՈՒ Խ Ս Ա Ս Ն Յ Ո Յ Ե Ր ՈՐ Դ

ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՅԵՎ ՈՒՍՄԱՆ ՀԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Ինքնագնաց ստույգ հաշտություն վորեն բան կատարելը դեռևս բավական չէ: Պետք է ձգտել հեշտության

1. Այսպիսով, մենք տեսանք, թե պատանեկությանը կրթողն ինչ միջոցներով կարող է հաստատարելու հասնել իր նպատակին. Հիմա տեսնենք, թե այդ միջոցներն ինչպես պետք է հարժարեցնել բնական ընդունակություններից: վորպեսզի կարելի լինի դրանք գործադրել հեշտ և համելի կերպով:

2. Եթե մենք հետազոտենք բնության ուղիները, ապա մեզ համար դարձ կլինի, վոր պատանեկության ուսուցումը հեշտ կընթանա, յեթե այն.

Տասը հիմք դրա համար

I) սկսվի վաղ, նախքան միտքը յեմբարկվի փչացման.

II) յերբ նա կատարվի մտերը պատշաճ կերպով պատրաստելով.

III) և ընթացմա ավելի ընդհանուրից դեպի ավելի մասնավորը.

IV) և ավելի հեշտից դեպի ավելի դժվարը.

V) յերբ վնչ վնչ չժամրաբեռնվի չափից ավելի ուսման առարկաներով.

*) Գուգո Գրոցի (1583—1645), Հռիփ-Վոր Հոլանդական զինակա, բնական իրավունքի տեսության Հիմնադրներից մեկը: — Ի. Մ.

VI) յերէ ամեն բանում առաջ կրթական և առանց շտապելու .

VII) յերէ աշակերտների մտքերը վաչ մի բանի շնն հարկադրի, բացի միայն նրանից, վարին իրենի, ըստ իրենց հասակի և ուսուցման մեթոդի .
 ձգտում են .

VIII) յերէ ամեն ինչ կալամուղի արտաքին զգայարանների միջոցով .

IX) կյանքում գործադրելու համար .

X) և միևնույն մշտական մեթոդով :

Հ ի մ ու մ ք I .

Առնվում է մաքուր մշտ

Բնությանն սկսում է միշտ մշտը մաքրելուց (անժաջուրից և վոչ էյականից) :

Ե ե ղ ու մ ն

Տ. Մրանից հետևում է, նախ՝ վոր ամենից լավն է իմաստության ուսումնասիրությանն սկսել քննել ուղեղներից, վորոնք գեղեւս սովոր չեն ուրիշ գրադունքներով գրադիկու, և վոր կրթությունը վորքան ուշ է սկսվում, այնքան ավելի մեծ խալընդստմնելով է կատարվում, վորովհետև միաճն արդեն ուրիշ բաներով է գրադված: Յերկրայի՝ շատ ուսուցիչներ միաժամանակ հաջողությամբ չեն կարող սովորեցնել աղային, վորովհետև հաղիվ թե հնարավոր լինի, վոր նրանք բոլորն ել ուսուցման միևնույն մեկին հետևեն, — հետևանքն այն է լինում, վոր քննել ուղեղները գրադվում են այլ բաներով և իրենց գարգաջման մեջ կանոչ են առնում: Յերբորք՝ անշարժ են վարվում նրանք, վորոնք մեռնամուխ լինելով ավելի հասակավոր յերեմանների և պատանիների կրթության գործին, չեն սկսում նրանց բարձրի կրթությունից, հենց նրա համար, վոր սանձելով նրանց կրքերը, միացած բոլորի համար նրանց գարձենն ավելի հաղմարով: Ձի սանձարողները նախ միու բերանը յերկաթե սանձ են դցում և նրան հնազանդ են դարձնում, հետո արդեն նրան այս կամ այն ջայլքն են սովորեցնում:

Ուստի ճիշտ է ասում Սենեկան, թե՝ «նայս բարոյականությունն ուսումնասիրի, հետո իմաստությունը . վերջինս առանց առաջինի վատ է ուսումնասիրվում»: Նաև Կիկերոնը՝ «Բարոյական փիլիսոփայությունը մտքերը մախապարտաւում է ցանկան ընդունելու համար»:

Ուրեմն .

Ու ղ ղ ու մ ն

I. Պատանեկության կրթությունը վաղ սկսել:

II. Միևնույն աշակերտը միևնույն առարկայից միայն մեկ ուսուցիչ պետ է ունենալ:

III. Ամենից առաջ դաստիարակի մի մեռի շարժումով բարբերի մեջ պետ է ներդաշնակություն մտցնել:

Հ Ի Մ Ն Ա Յ Բ II.

Նյութը դարձվում ք զգայունակ դեպի ձեք, վորը մա պետք է պահպանի.

Բնությանը նախապես նյութն այնպես է տրամադրում, վոր մա դառնում է զգայունակ դեպի ձեք:

Շ Ե Ղ Ն Ա Մ Ո

12. Ուստի վատ եմ հոգում յերեխաների մասին մրամք, վորոնք բռնությամբ ստիպում են մրամք ստիպել: Յե՛վ վերջապես, դրանից նրանք ի՞նչ են սպասում: Յե՛թե ստամոքսը ահաճությամբ և կերակուր ընդունում, և ձենք, այնուամենայնիվ, այն մտցնում ենք ստամոքսի մեջ, ապա դրանից միայն կարող է մեր սիրտը խառնել և ձենք կարող ենք սիրտ թափել, կամ այդ կերակուրը չի մարսվի և ձենք կհիվանդանանք: Յե՛վ ընդհակառակը, այն բոլորը, ինչ վոր մտցվում է քաղցած ստամոքսի մեջ, նա ազատարար ընդունում է, յիսանալով մարմնում և հոգատարությամբ այն դարձնում է հյութ և արյուն: Այդ պատճառով ել Սոկրատես ասում է. «Յեք-ե հարցասեր լինես, կլինես մառ շատ բան իմացող»: Կվինարիխանոսը նույնպես ասում է. «Ուսման ճգնումը հիմնվում է կամքի վրա, վորի վրա ստիպումի՛քով ազդել չի կարելի»:

13. Ուստի

Ո Վ Ղ Ղ Ն Ա Մ Ո

I. Բոլոր հմարավոր միջոցներով տղաների մեջ պետք է բարբոքել գիտություն ծարավ և ուսման խանդավառ քամախիություն:

II. Ուսուցման մերձոր պետք է հեշտացնի ուսման աշխատանքը, վոր-պեսզի չլինի վաշինչ, վոր զովեցնի աշակերտներին և խրտմեցնի հետագա պարապմունքներին:

Ինչպես պետք է տղայի մեջ ուսման բուռն ճգնում առաջ բերեն և պահպանեն

14. Իսկ տղաների մեջ ուսման ճգնում առաջացնում և պահպանում են ծնողները, ուսուցիչները, գաղտը, իրենք ուսման առարկաները, մեթոդը և գաղտցական վարչությունը:

1. Ծնողները

Յերեխաների մեջ ծնողներն ուսման ճգնում են առաջացնում, յե՛թե նրանց ներկայությամբ հաճախ դաժարանում են կրթությունն ու կրթված մարդկանց, յե՛թե յերեխաներին հարգությունով ջանասիրության, նրանց խոստանում են լավ գրգռիչներ կամ զգեստ կամ վորեն այլ գրավիչ բան. յե՛թե նրանք ուսուցչի մասին լավ կարծիք են հարանում (մանավանդ այն ուսուցչի մասին, վորին ցանկանում են հանձնել իրենց յերեխաներին), ինչպես նաև գերազանց կրթություն, այնպես ել յերեխաների հետ ունե-

ցած մեզմ վարդեցողության համար (վերավիտե սերմ ու զարմամբը նմանվելու ձգտում առաջ բերելու ամենազոր միտքներն են համոզիսանում)։ վերջապես, յեթե նրանք յերբեմն յերեխաներին ուղարկում են ուսուցչի մոտ վարեն հանձնարարությամբ կամ փոքրիկ նվերով և այլն, — այդպիսով նրանք հեշտությամբ հասնում են այն բանին, վոր յերեխաներն սկսում են սիրել և՛ դիտությունը, և՛ իրեն ուսուցչին։

2. Ուսուցիչները

16. Իսկ ուսուցիչները յերեխաների մեջ ուսման սեր են դարձնելու, յեթե նրանք աշակերտների հետ մերտաւիտ և սիրալիր են վարվում և խիստ վերաբերմունքով նրանց սրտերն իրենցից չեն վանում, այլ հայտնի են վերաբերմունքով, շարժանքով, բառերով նրանց դեպի իրենց են դրավում։ յեթե, պարապմունքներն սկսելով, ուսուցիչները մտամաշտում են այդ պարապմունքների առաջնությունը, հանելիսությունն ու հեշտությունը, յեթե յերբեմն գովում են ավելի աշխատանքներին (իսկ փոքրիկներին բաժանում են խնձոր, ընկույզ, շաքար և այլն)։ յեթե միայն մի քանի աշակերտների տուն հրավիրելով, նրանց կամ նույնիսկ բոլորին միասին ցույց են տալիս այն բաների նկարները, վոր նրանք յերբեցե պետք է ուսումնասիրեն, ողորկական և յերկարադիական դորձիւններ, դիտարկներ և նման առարկաներ, վոր կարող են նրանց հիացմ պատճառել։ յեթե նրանք յերբեմն աշակերտների միտքով ծնողներին վարեն լուր են ուղարկում։ մի խոսքով, յեթե ուսուցիչները դեպի աշակերտները սիրով կվերաբերվեն, ապա հեշտությամբ կդրավեն նրանց սրտերը, այնպես վոր նրանք ավելի հաճախ ուղարկությամբ դպրոցում կմտնեն, քան թե ստանը։

3. Իմքը դպրոցը, վորը մերժուտ և արտաֆուտ համելի շատ բան ունի

17. Իմքը դպրոցը պետք է հանելի վայր լինի, վորը թե՛ ներքուստ և և թե՛ արտաքուստ տեսողության համար դրսովիշ շատ բան է ունենալու։ Ներքուստ մեա պետք է լինի լուսավոր և մաքուր սենյակ, ամենուրեք պարզաբան գեղեցիկ մկարմերով, լինեն դրանք հռչակավոր մարդկանց պատկերներ, կամ քարտեզներ, կամ սրտամական դեպքեր պատկերող նկարներ, կամ ընդհանրապես վարեն նկարներ։ Դպրոցից դուրս մերն կից պետք է վաղ միայն գրասանի և միատեղ խաղերի տեղ լինի (վորովհետև մենք չենք կաշող յերեխաներին աչք բանից դրկել, վորի մասին կխոսենք ստորև, իր տեղում), այլև մի վարեն պարտեզ, ուր յերբեմն-յերբեմն պետք է հրավիրել աշակերտներին վարչելու ծառերի, ծաղիկների և խոտերի տեսքը։ Յեթե դործն աչքպես դրված լինի, ապա աշակերտները, հալածորեն, դպրոց կհաճախեն վաղ պոկաս հաճույքով, քան տոնավաճառը, վորտեղ նրանք միշտ ել հույս ունեն մի վարեն նոր բան տեսնելու և լսելու։

4. Հենց դառավանդամ առարկաները

18. Դառավանդամ առարկաները մույնպես դրսովում են պատանեկությունը, յեթե նրանք համապատասխանում են վորտեղ հասակի ըմբռնողության տատկանքին և սքովում են պարզ մեղով, ըստ վարում յերբեմն կաշող-

գում են զգարնալի կամ զոնն վաղ շատ լուրջ դատողութիւններ, բայց միշտ այնպիսի մեռով, վոր միշտ հանելի տպագորութիւն թողնեն: Հենց զա յն նշանակում միացնել ոգտակարն ու հանելին:

5. Մերոզը, վորը պետք է բնական լինի

19. Ուսման սեր առաջ բերելու համար մերոզն ինքը նախ և առաջ պետք է բնական լինի: Վարձակահատն այն բանը, ինչ վոր բնական է, առաջ է դնում ինքնաբերաբար: Կարիք չկա ստիպելու, վոր ջուրը հոսի թեք-վանքով: Բաժական է միայն վերացնել ամբարտապէս կամ ընդհանրապես այն, ինչ վոր արգելք է հանդիսանում, և կարելի չէ անանել, թե ինչպես նա խկույն կհոսի: Կարիք չկա նաև խնդրել թուշին, վոր նա վանդակից դուրս թաշի: Բաժական է միայն բանալ վանդակի դուռը: Նույնպես և՛ զիմեղ աչքին և սկանջին ուղղվելու դեպքի դեղեցիկ նկարը և մեղեդին, յիմե ստախոսիները նրանց մեկը կամ մյուսը: Երկուսի դեպքերում ավելի շատ պահանջում է վորեն արգելիլ միջոց: Իսկ թե բնական մեթոդն ինչ է պահանջում, արդ պետք է պարզ լինի նախորդ գլխից, ինչպես նաև հետագա կանոններից:

Յեւ խնայցիորեմ հանլիմ ոգտակարի հետ միացնող

Յերկրորդ՝ վորպէսզի մեթոդը ժաքեր գրաւի, նա պետք է խնայցի-րեն քաղցրացրած լինի, հենց այնպես, վոր ամեն ինչ, վորքան եւ վոր աղ-լուրջ լինի, ավանդվեր բարեկամական և հանելի մեռով, գրույցի կամ բա-նաւոր մրցման մեռով, վորպէս հանելուկներ, կամ առանձնիքի և առակ-ների մեռով: Բայց զրա ժառին ժանրաման կասենք իր տեղում:

6. Դպրոցական իշխանութիւնը

20. Դպրոցի իշխանութիւնն ու հոգարարմունքը կարող են բարբառել աշակերանների յետադը, յիմե իրենք ներկա չեն լինում հասարակական հանդեսներին (վերջիններս կլինեն վարձութիւններ, ինչպես դեկլամ-ցիաներ, դիսպուտներ, կամ ֆեմութիւններ և գիտական աստիճանների բաշխում, — միևնույն է) և ավելի աշխատասեր աշակերաններին իրենք են բաժանում զոգտանական թղթերը և նվերները, առանց ուշադրութեան տունելու անմալութիւններ:

Հ Ի Մ Ա Ն Ո Ւ Ֆ III.

Ամեն ինչ համապատասխան սկզբունքներին

Բնութիւնն ամեն ինչ դուրս է բերում իմալուով աննշան, բայց իր ներքին ուժով հզոր սկզբունքներից:

Զարմանալի շեղումն

23. Այս հիմունքի դեմ դպրոցներում, ասպորաբար, զարմանալիորեմ մեղանշում են: Ուսուցիչների մեծ մասն իր պարագն է համարում սերմի փոխարեն թույն անելը և ճշուղի փոխարեն՝ ծառ, հիմնական սկզբունք-

ների փոխարեն Հաղորդելով զանազան յեզրակացութիւններէ և նույնիսկ լրիվ տեղատեղի ցառաւ: Բայց ինչպէս վոր ճիշտ և այն, վոր աշխարհը կազմուած է յորս տարրերէն (վոր միայն իրենց մեքերով եմ տարբեր), այնպէս եւ ճիշտ և նաեւ այն, վոր գիտական կրթութիւնը Հիմնութիւն և չափազանց քիչ սկզբունքներէ վրաս, վորոնցից (յեթն միայն գիտեմալ գրանք մի-միանցից տարբերելու յեղանակները) յղիտան են անմիջական ճանաչութեամբ գորույթներ, ճիշտ այնպէս, ինչպէս վոր լավ ամբողջած արժանից Ծառի վրաս կարող են անել Հարյուրավոր ճշուշեր և Հաղորդութեան տեղերներ, Ծաղիկներ, պտուղներ: Ո՛ր, թող ասածու զթութիւնը լինի մեր զարի վրաս և բանա վորեն մեկի Հոգեկան աշխարհը, վորոյնսցի նա խորապէս թափանցի իրերի փոխադարձ կապի մեջ և այն ցույց տա ուրիշներին: Մեր փորձը, յեթն արդ աստուած կամենա, մենք կենդանացանք զբնականական պանտֆիլայի մի ակնարկի մեջ, Համեմատեն Հուսալով, վոր իր ժամանակին աստուած կզրդի ուրիշներին տալ ավելին:

Ուզողում

24. Իսկ մինչ արդ մենք այստեղ ժամանակնք յերեք գրույթ.

I. Ամեն մի արվեստ պետք է պարիակված լինի տննականք, բայց ծիշտ կամոմների մէջ:

II. Ամեն մի կամոն պետք է արտախայտվի ամենականք, բայց պարզ բառերով:

III. Ամեն մի կամոնի հետ պետք է տալ բազմաթիւ որինականք, վոր-պետի մրտ բազմաբան կիրառումները բալականականք պարզ լինեն:

Հիմնութիւն IV.

Նախ ավելի հեշտը

Բնութիւնն ընթանում է ավելի հեշտից դեպի ավելի դժվարը:

Համազան շեղումներ

27. Հետեւաբար, սխալ են վարժութիւն, յերեք զայտոյններում մի վորեն անհայտ բան ստորեցնում, են նույնքան մի անհայտի միջոցով, ինչպէս վոր արդ լինում է:

1. Յերեք լատիներեն լեզուն ուսումնասիրել սկսող կամոնները հաղորդում են հենց մույն լատիներենով — զա միեւնույնն է, թե յեթն մեկը Հրեաներեն լեզուն բացատրեք Հենց նույն Հրեաներեն լեզվով, իսկ արաբերեն լեզուն՝ արաբերեն լեզվով:

2. Յերեք մույն սկանազներին վորպէս մեծաբար տալիս են լատիներեն — մայրենի լեզվի բառարան, միմիկն պետք է հակառակը լիներ: Զե՛ վոր նրանք իրենց մայրենի լեզուն չեն ուսումնասիրում լատիներենի ոգնութեամբ, այլ լատիներեն լեզուն, Հետեւաբար արդ զեղծութիւն մայրենի լեզուն, վորպէս արդեն Հայտնի, միջնորդի դեր է խաղում (այս անպատե-

Հուլիան վերաբերյալ մենք ազիլի մանրամասն կզանգատվենք 22-րդ դժխ-
տում)։

3. Յերբ տղայի համար Յշմանկում եմ ռաբանկան-ուսուցիչ, վորը ծա-
նոր չե աշակերտի մայրենի լեզվին։ Յեզ վորովհետեւ նրանք զրկված են
միմյանց հասկանալու ընդհանուր միջոցից և իրար Հետ խոսում են միայն
միմիկայի և կոահուսմների միջոցով, ուստի նրանք միայն այն են անում,
վոր բարելւմյան աշտարակ են կառուցում։

4. Նույնպես շնդվում եմ ուսուցման ճիշտ յեղանակից, յերբ միևնույն
հերակամակամ կամոմներով (որինակ՝ Մեկանխտոնի կամ Ռամուսի) սո-
վորեցնում եմ բոլոր ազգութայումների (Ֆրանսիացի, գերմանացի, չեխ կամ
լեհացի, վենգրիացի և այլն) պատանեկությանը, միևնույն այդ լեզուներից
յուրաքանչյուրն ունի իր Հատուկ և վորով չափով յուրահատուկ Հարաբե-
րությունը լատիներենի նկատմամբ։ Հենց այդ Հարաբերությունն է, վոր
պետք է յերևան Հանդի, յեթև մենք լատիներեն լեզվի հիմնական Հատկու-
թյունները ցանկանում ենք աշակերտներին Համար զարմեւ Հեշտ հասկա-
նալի։

Ուղղում

28. Այդ սխալները կուղղվեն.

I. յերբ ուսուցիչն ու աշակերտը կխոսեն միևնույն լեզվով.

II. յերբ բոլոր բացատրությունները կտրվեն ծանոթ լեզվով.

III. յերբ յուրաքանչյուր հերակամություն և յուրաքանչյուր բռա-
բան կհարմարեցվեն այն լեզվին, վորի միջոցով պետք է ուսումնասիրվի
նոր լեզուն (լատիներեն ճերականություն և լատիներեն բառարանը՝ մայ-
րենի լեզվին, Հունարենը՝ լատիներենին և այլն).

IV. յերբ նոր լեզվի ուսումնասիրությունը կընթանա աստիճանաբար,
այնպես, վոր աշակերտը սովորի նախ հասկանալ (վորովհետեւ դա ամենից
Հեշտն է), Հետո գրել (ըստ վորում նախապես մտածելու Համար ժամանակ
և տրվում), վերջապես խոսել (դա ամենից դժվարն է, վորովհետեւ մարդ
սովորած է խոսել առանց նախապատրաստվելու).

V. յերբ լատիներեն և մայրենի լեզուները միացնելիս, վերջինս, վոր-
պես ավելի ծանոթ, միշտ կմախորդի, իսկ լատիներենը կհետևի նրան.

VI. յերբ ուսուցման մյուսը միշտ այնպես է դասավորվում, վոր ա-
շակերտները ծանոթանում են նախ իրենց համար ամենամոտիկ առարկա-
ներին, հետո վաղ այնքան հեռավոր, հետո հեռավոր, վերջապես ամենա-
հեռավոր առարկաներին։ Ուստի յեթև աշակերտներին առաջին անգամ
վորեն կանոններ են առաջարկվում (որինակ, արամարանությունից, հա-
տասանությունից և այլն), ապա վերջիններս պետք է բացատրվեն այն-
պիսի որինակներով, վորոնք Հեռու չեն աշակերտների լոբանդությունից,
ինչպես, որինակ՝ աստվածաբանական, քաղաքական, բանաստեղծական ու-
րինակները, բայց վերջրած առարկա կյանքից։ Այլապես, աշակերտները
չեն հասկանա վոր կանոնները, վոր էլ նրանց դորմադությունը.

VII. նախ պետք է զարգացվեն տղաների արտաքին զգայարանները
(դա ամենից Հեշտն է), հետո հիշողությունը, հետո ըմբռնողությունը,
վերջապես դատողությունը։ Հենց այդ և հեշտ աստիճանականությունը,

վորովհետև գիտությունն սկսվում է զգայական ըմբռնումից և հետո յերև-
վականության միջոցով անցնում է հիշողության մեջ, հետո մասնագոր-
ները դուրս բերելով դրանում և ընդհանուրի ըմբռնումը, վերջապես, ը-
րազմականապես ըմբռնած իրերի մասին կազմվում է դատողություն, վորը
վորոշում է գիտելիքի նշանությունը:

Հ ի մ ու ն ք V.

Վռչիմչ չափազանց

Բնությունն իրեն չափից դուրս չի ծանրաբեռնում. մա րալականա-
նում է քչով:

Շ ե ղ ու մ մ

30 Հետևաբար, մաքրը ցրվում են, յեթև միամտանուկ աշակերտնե-
րին տարբեր բաներ են առաջարկվում, ինչպես, որինակ՝ քերականու-
թյուն, գիտելիպիկա և, դուք, ճարտասանություն, և՛ տաղաչափություն,
և՛ հունարեն լեզու և այլն միևնույն տարում (տես՝ նախորդ գլխում, հի-
մունք IV):

Հ ի մ ու ն ք VI.

Վռչիմչ սրբմբաց

Բնությունը չի քչւում սրբմբաց, այլ դանդաղ առաջ է գնում:

Շ ե ղ ու մ մ

34. Ուստի պատանեկության համար տանջանք և. 1) յեթև նա ամեն
որ պետք է վեց, յոթ, ութ մամ նվիրի դասարանական ուսուցման և վար-
մություններին և մի քանի մամ էլ տնային գրագմունքներին. 2) յեթև թե-
լադրությամբ գրելով, վարմություններ կազմելով և վորջան կարելի չե
մեն դասեր անդիլ անելով նրան ծանրաբեռնում են մինչև սիրտ խառնելու
և նույնիսկ մինչ թեղադարության աստիճան, ինչպես վոր հաճախ մենք
ինքներս ենք զգացել: Սակայն, յեթև մեկն ուզում է նեղ բերանով փոքր
անոթի մեջ (վորի հետ մանկական ընդունակություններն են համեմա-
տում) հեղուկ լցնել վոր թե կաթիլներով, այլ զոտով միանգամից, ապա
նա ի՞նչ քանի կհասնի: Համենայն դեպս հեղուկի մեծ մասը կթափվի, իսկ
անոթի մեջ անհամեմատ քիչ կլցվի, քան թե կարող եր մանկ զիչ-զիչ լց-
նելիս: Կատարելապես անբաժնեմ է վարվում նա, ով ցանկանում է աշա-
կերտներին սովորեցնել վոր այն չափով, ինչ չափով վոր նրանք յուրաց-
նում են, այլ ինչ չափով վոր ինքն է ուզում, վորովհետև ուժերը վոր քե
ննչում, այլ ռոմանդակությունն են պահանջում, և պատանեկության կրթիչը
քշկի մամ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱՌԱՆ Ե և վաչ քե նրա տերը:

Ու ղ ղ ու մ մ

35. Հետևաբար, աշակերտներին համար նա չե մեծացնում ուսման հե-
տությունն ու դարեկանությունը,

1) ով նրանց դասարանական սրբապնումքների յե գրավում ամենա-

շնչին բիւ ժամերով, այն է՝ չորս ժամով, նույնքան ժամ էլ թողնելով ամային աշխատանքների համար։

II) ով վորքան կարելի յի քիչ է հոգնեցնում հիշողությանը, այն է՝ միայն ամենաշակամով, միացածը թողնելով իր ազատ ընթացքին։

III) ով, սակայն, ամեն ինչ ավանդում է, հաշվի առնելով աշակերտի բարձունքային աստիճանը, վերը կմեծանա նրա հասակի-է նրա գիտական զբաղմունքների առաջ գնալու հետ միասին։

Հ ի մ ու լ ն ք V II.

Վաշինչ բռնի կերպով

Բնությանը վաշ մի բան դուրս չի հանում բացի նրանից, ինչ վոր, ներսում հասունանալով, դիպի դուրս է ձգտում։

Շ է դ ու լ մ ն

37. Հետապես, ուղեղների վրա բռնություն է դործադրվում. 1) յեթե նրանց ուղղում են ախպիտի ստորեկանների վրա, վորոնց համար նրանք վաշ իրենց հասակով, վաշ էլ լավբանություն ընդունակությամբ չեն հասունացել. 2) յեթե վորեւե բան ստիպում են սովորել կամ հիշողությամբ պատկերացնել առանց նախապես թափանցանալով բացատրելու, վերլուծելու և հրահանգելու։

38. Ուստի.

I) յերկխոսմանի հետ պետք է սկսել միայն այն, ինչ վոր վաշ միայն բույլ քն տալիս, այլև վորին ձգտում են նրանց հասակն ու ընդունակությունները։

II) վաշինչ չպետք է ստիպել ամգիլը անելու, բացի նրանից, ինչ վոր բանականությամբ լավ ըմբռնված է։ Յեւ վերջին տղայի հիշողությունից վաշինչ չպետք է պահանջել. բացի նրանից, ինչ, ըստ հաստատ նշանների, հա յուրացրել է։

III) վորպես խնդիր պետք է առաջարկել միայն այն, վորի ձևն ու նորման բավականաչափ պարզաբանված են նմանվելու համար։

Հ ի մ ու լ ն ք V III.

Ամեն ինչ պիտի ակնբեր լինի արտաքին զգայարանների համար.

Բնությանն իմքն իրեն ոգնում է ամեն հմարավոր յեղանակներով։

Շ է դ ու լ մ ն

40. Ուստի դաժան է այն ուսուցիչը, վորն աշակերտներին աշխատանք է տալիս առանց թափանցանալով բացատրելու, թե բանն ինչու՞ն է և ի ջուրջ տալիս, թե աշխատանքն ինչպես պետք է կատարվի. ճանախանդ ա-վելի քիչ է ոգնում նրանց կատարած փորձերում, այլ ստիպում է, վոր իրենք քրանեն ու չարչարվեն և կատարում է, յերբ նրանք վորեւե բան ախպես չեն կատարում, ինչպես վոր հարկն է. Խեչ է սա, յեթե վաշ պատանեկության տանջում։ Դա միևնույն է, ինչ վոր յեթե հանկարծ սաղն-

ստան սախաբեր մանկանն ազատ քայլելու, յերբ նա դուռնս վախենում և վառ-
ջի վրա կանգնել և, յեթե նա չկարողանար աթոռնել, հարձակվեր նրա
վրա ծեծելու համար: Բայց բնությունը մեզ սովորեցնում է այլ կերպ
վարվել. միշտ ունենլ թուլյերին, քանի դու նրանք բավականաչափ ուժ
չունեն,

41. Ուրեմն.

Ուղղում

I) Ուսումնի համար ծեծ չպետք է քույլ տալ (վարդհեստ յեթե չեն
սովորում, ապա աթոռ բռնում ուսուցիչն է մեղավոր, վորը կամ չի կարո-
ղանում սովորեցնել, կամ չի հոգում, վոր աշակերտը սեր տանի դեպի
ուսումը):

II) Բայց, ինչ վեր աշակերտները պետք է սովորեն, պետք է մրանց
պատմել և քացատրել այնպիսի պարզությամբ, վարպետի մրանի այդ պատ-
կերացման այնքան պարզորոշ, վորքան իրենց հիմք մտառ:

III) Իսկ վարպետի այդ բուրնի ավելի ենշտ սպավորվի, պետք է, ըստ
հնարավորությամբ, գործի կամչել արտաքին զգայարանները:

Որեթե, միշտ պետք է միացնել լսողությանը տեսողության հետ,
խոսքը՝ ձեռքի գործունեության հետ. այսինքն՝ ախ, ինչ վոր նրանք պետք
է յարացնեն, պետք է վրէժի միայն պատմել աշակերտներին, վորպեսզի
նրանց հոգու մեջ թափանցի, այլև պետք է դիմել նկարների ոգնության,
վորպեսզի աշակերտի միջոցով առարկան ապավորվի նրանց յերևակայության
մեջ, իսկ աշակերտներն էլ իրենց հերթին պետք է սովորեն իրենց մաքե-
րը բառերով հաղորդելու և արտահայտելու գրանց մեջքի գործունեյու-
թյան միջոցով, — այնպես վոր առարկան միայն այն ժամանակ թողնեն,
յերբ այն բավականաչափ ապավորվել է սկզբնականում, աշխուժում, ուղե-
ղում և հիշողության մեջ: Իսկ այդ նպատակի համար լավ կլինի, վոր-
պետի այն բուրնը, ինչ վոր յարտաքին յարանմանում անցնում են,
լինի դա քերտնամներ և կամեմներ կամ դասավանդվող առարկայից առնը-
ված պատկերներ և երկրամեմներ, պատկերացվելիս դասանմանակի պատե-
րին: Յեթե դա իրոք աղպես լինի, ապա աթոռ խիտ կնպաստեք առար-
կայի ապավորելուն: Նույն նպատակին կծառայեք նաև այն, վոր աշա-
կերտներին սովորեցնելից մացնելու իրենց որդերի կամ ժողովածուե-
րի մեջ այն բարբը, ինչ վոր նրանք ըսում կամ կարդում են գրքերում,
վորովհետև աղպետով մեծ ոգնում ենք յերևակայությանը, իսկ հետա-
գայումն էլ ավելի հեշտությամբ կարթնացվի նաև հիշողությանը:

Հիմունք IX.

Ամեն ինչ հաշված է գլխավորապես ոգտի համար

Բնությանը վնչիմն չի արտագրում, վորի ոգնուրը շատով տկներն
չդառնար.

Նամուդություն

44. Աշակերտի աշխատանքը կրթիկացվի, յերբ վորն քան սովորեց-
նվիս մրան ցույց են տալիս, քե ուսումնասիրվող առարկան սովորական

կյանքում ինչ ոգուտ է տալիս: Այս կանոնը պետք է պահպանվի կատարելապես ամեն ինչում՝ քերականության, դիալեկտիկայի, թվաբանության, յերկրաչափության, ֆիզիկայի մեջ և այլն: Առանց դրան, ուսուցիչն ինչ էլ վոր պատմի, յերկրաներին կթվա այլ աշխարհից դուրս յեկած հրեշի նման մի բան. առանց հոգալու այն մասին, թե արդյոք այդպե՞ս և կարգը և ի՞նչպես և այդ կատարվում, ողան ավելի շուտ ամեն ինչ կընդունի համարումով, քան թե կաշխատի իմանալ այդ: Բայց յեթե նրան ցույց տանք ամեն մի առարկայի նշանակությունը, դա կընանակե այդ առարկան ուղղակի ստլ նրա ձեռքը, այնպես վոր նա կսկսի գիտակցել իր գիտությունը և հետազոտումն էլ հասնւյթով աշխատել:

45. Պետք է սովորեցնել միայն այն, ինչ վոր ակնհայտնի կերպով ծառայում է ոգտի համար:

Հ Ի Մ Ա Ն Ո Ւ Մ X.

Ամեն ինչ միատեսակ ձևով

Բնությունն ամեն ինչ արտադրում է միատեսակ ձևով.

Շ Ե Ղ Ա Ն Ո Ւ Մ

47. Հետևաբար, մեքողի զամագանակերպությունը մուրեցնում է պատանկությունը և չափազանց խնմում պարապմունքները, վորովհետև վոր միայն տարբեր ուսուցիչներ են գիտությունները զանազան ձևով ավանդում, այլև միևնույն ուսուցիչը տարբեր ձևով է ավանդում, որինակ՝ այլ կերպով քերականությունը, այլ կերպ գիտելիական և այլն, մինչդեռ ամբողջի ներդաշնանության, ինչպես նաև իրերի և բույսերի միմյանց հետ ունեցած հարաբերության և կապի համապատասխան, այդ առարկաները կարելի չեն ավանդել միակերպ:

Ո Ն Ղ Ղ Ա Ն Ո Ւ Մ

48. Ուստի պետք է հոգ տանել, վորպեսզի այսուհետև.

I) բոլոր գիտությունները դասավանդելու համար գոյություն ունեցա միևնույն մեքողը, բոլոր լեզուները դասավանդելու համար՝ միևնույն մեքողը.

II) վորպեսզի միևնույն դպրոցում բոլոր վարժությունների համար գոյություն ունեցան միևնույն կարգը և միևնույն յեղանակները.

III) վորպեսզի միևնույն առարկայի համար, վորքան հմարավոր է, միևնույն երառաբանության գրքեր լինեն:

Գ Լ Ո Ւ Ե Տ Ա Ս Ն Ո Ւ Թ Ե Բ Ո Ր Դ

ՀԻՄՆԱՎՈՐ ՈՒՍՄԱՆ ՅԵՎ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Սովորական կրթությունը մակերեսային է

1. Շատերը զանգառում են, և դործն ինքն էլ վկայում է այդ, վոր դպրոցում քչերն են հիմնավոր կրթություն ձեռք բերում. իսկ մեծամաս-

նախընտան ասանում ե մակերեսային կրթութիւն կամ միայն կրթութեան սովերն ե ասանում:

Դրա յերկու պատճառները

2. Յեթն կհաջցեն զրա պատճառը, ապա զա յերկու տեսակ ե. զըպ-
յոցներում գրադրում են աննշան ե անտգուտ առարկաներով, արհամարհե-
լով ավելի հիմնականները, կամ թե չե աշակերտները նորից մոռանում են
այն բոլորը, ինչ վոր սովորել են, վորովհետեւ նրանց գիտական գրադ-
մունքների մեծ մասն անցնում ե ուղեղի միջով, բայց այնանց չի մնում:
Վերջին թերութիւնն այնքան ե սովորական, վոր զիչ կհանդիպեք մարդ-
կանց, վորոնք զրանից չլանդատվելին: Յեթն հիշողութիւնն արագու-
թյամբ մեղ ամեն ինչ հաղորդէր, ինչ վոր մենք յերթնիցե կարգացել, լսել
ե մտքով բարացրել ենք, մենք ինչպիսի գիտնականներ կհամարվելինք—
մենք, վոր վոչ մի առիթ բաց չեյինք թողնում բազմազան գիտելիքներ
մեռք թերելու համար: Բայց վորովհետեւ փաստորեն այլ կերպ ե լինում,
ուստի պարզ ե, վոր մենք չուրը մտքով ենք վերցնում:

Այդ յերկու պատճառների վերացման միջոցը պետք ե փոխ առնել բնական մեթոդից

3. Բայց այդ յարիքի դեմ միջոց արդյոք կգտնվի: Միջոց անպայման
կգտնվի, յերե մեմ մերից մտնելով բնության դպրոցը, հետազոտեմք յեր-
կար աղբիւր համար նշանակված արարածների տեսիլման ուղիները: Կա-
րելի չե, ասում եմ յես, զստեղ մի յեղանակ, վորի ոգնութիւնը ամեն մեկն
ի վիճակի կլինի իմանալու վոչ միայն այն, ինչ վոր սովորել ե, այլե ու-
վորածից ավելին, ե այդ զեղծում վոչ միայն ազատ կերպով տալ ուրի-
շին այն, ինչ ստացել ե ուսուցիչներից ե զբողներից, այլե հիմնավորա-
պես զստեղ իրերի մասին:

4. Իսկ զբան կհասնեն.

- I) յերե գրադրեն միայն իսկապես ոգտակար առարկաներով.
- II) բայց դրա փոխարեն բոլորով միասին, առանց բացառութեան.
- III) յերե ամեն ինչի համար ամուր հիմք կդրվի.
- IV) յերե այդ հիմքը խոր կդրվի.
- V) յերե հետագա բոլորը կհիմնվի միայն այդ հիմքի վրա.
- VI) յերե այն բոլորը, վոր տարրերիւր հմարավորութիւն ե տալիս,
կտարրերվեն ամենամիշտ ձևով.
- VII) յերե հեմարդը կհիմնվի նախորդի վրա.
- VIII) յերե այն բոլորը, վոր փոխադարձ կապ ունեն, միշտ կմիաց-
վեն.
- IX) յերե ամեն ինչ բանականութեան, հիշողութեան, լեզվի տեսակե-
տից կդասավորվեն կարգով.
- X) յերե ամեն ինչ կամբազմյալի մշտական վարժութիւններով:

Հ Ի Մ Ո Ս Տ Վ Մ.

Ամեն ինչ սեփական արմատներից

Բնությունն ամեն ինչ հանում է արմատից և վաշինչ՝ վաքեւ ուրիշ քանից.

22. Այս կանոնից հետեւում է այն, զոր պատանեկության ինչպե՞ս հարկն է ուսուցանելը չի նշանակում աշակերտների գլուխը լցնել զբող-
նեից հաժարած ամեն տեսակի ֆրազների, ասույթների, մտքերի խոտ-
նուրդով, այլ նշանակում է ի հայտ բերել իրերի ըմբռնումը, այնպես, զոր
նրանից, զորպես կենդանի աղբյուրից, ասվակներ բղխեն, ճիշտ այնպես,
ինչպես բնի բողբոջներից աճում են տերեւներ, ծաղիկներ, պտուղներ, իսկ
հետեւյալ ասարին յարաջանչյուր բողբոջից նորից ծնում է նոր ճյուղ իր
տերեւներով, ծաղիկներով և պտուղներով:

Հրեշավոր շեղումն դպրոցներում

23. Փաստորեն դպրոցները մինչև որս հոգ չեն տարել, զորպեսզի
աշակերտների մտքերը վարժեցնեն, յերիտասարդ ծառերի նման, իրենց
կյանքը սեփական արմատից դարգացնե ու համար. դրա փոխարեն նրանց
սովորեցրել են իրենց վրա ծառից պոկ ք ճյուղեր կախուտել և աղաչիտով,
Յեղոպոսի ազուգիի նման, դարգարել իրենց ուրիշի փեսուհիներով. և աշ-
խատում ելին վաղ այնքան հարմարներել պատանու մեջ թաղնված ըմբռն-
ման աղբյուրը, զորքան զուրդել նրան ստար առվակներով: Դա նշանա-
կում է. դպրոցները վաղ թե բուն իրերն ու առարկաներն ելին ցույց տա-
լիս, թե ինչպիսին ելին նրանք ինքնին, այլ այն, թե այս կամ այն առար-
կայի մասին ինչ է մտածում ու գրում է՝ մեկը, ե՛ր մյուսը, ե՛ր յերբորդը,
ե՛ր յարբորդը, ե՛ր ասանեորդը, այնպես զոր շատ բաների մասին շատերի
հակասական կարծիքներն իմանալը մեծ գիտնականության նշան էր հա-
մարվում: Սրանից բղխում էր այն, զոր մեծ մասամբ դրադվում ելին մի-
այն նրանով, զոր մեծ մասամբ թերթում ելին գրողներին և նրանցից դուրս
հանում փրագներ, ասույթներ, մտքեր, և աղաչիտով առանձին լալիներից
կարված վերմակի նման կազմում ելին գիտություն: Հենց նրանց և գի-
տուն Հորացիոսը, բացականչելով. «Մ՛, որքնաղուշնե՛ր, սարկական անա-
սուն եզ գուշն և խկապես անասուն, զոր սովոր է միայն ուրիշի բռնները
կրելու:

Յերկու տեսակի վնաս, վոր բղխում է կրթված մարդկանց կողմից
դեպի իրենց կրթությունն ունեցած անփույթ վերաբերմունքից.

27. Յեվ իրեք, այս տեսակներից չուղղված մեթոդի անպետեությունը,
նույնիսկ միաստեղծութունն ակնհայտ են: Վորովհետև 1) շատ շատերի,
յեթն վաղ զգալի մեծամասնության կրթությունը սահմանափակվում է մի-
այն անվանակարգությամբ, այսինքն՝ թեև շատերը կարողանում են ասել
տերեւներն ու արվեստների կանոնները, բայց պատշաճ կերպով կիրառել
դրանք չեն կարողանում:

2) վոչ վաքի մատ ել կրթությունն ընդեանուր գիտություն չե, վորն ինքն իրեն ոգնում, ամրացնում և տարածում է. այլ իրենից ներկայացնում է կարկատած մի բան, այստեղ մի ինչ վոր կտոր, այնտեղ ել մի կտոր, մի այնպիսի բան, վարը վոչ մի տեղ իրենից բավականաչափ կապակցված բան չի ներկայացնում և քիչ քե շատ հաստատուն պտուղ չի տալիս: Գրողները տարբեր առաջինքները և կարծիքները կազմված այդպիսի գիտությունը չառ նման է այն ծառին, վոր գլուխացիները սովորաբար դարգարում են իրենց տներն ոտելիս. Թեև այդ ծառը խախտարդեա հերքով դարգարված է նրա վրա կախ տված կանաչիներով, ծաղիկներով, պտուղներով, նույնիսկ դրաստանդներով և պտակներով, բայց վորովհետև այդ դարգարածներն իր սեփական արմատից չեն ծաղում, այլ դրանց են կախված, ուստի և դրանք վոչ կարող են բուսմանալ, վոչ ել յերկար գոյություն ունենալ: Այդպիսի ծառը վոչ մի պտուղ չի տալիս, և նրա վրա կախված ճյուղերը չորանում են և թափվում: Հիմնավորապես կրթված մարդը սեփական արմատ ունեցող ծառ է, վոր պահպանվում է սեփական խոնավությամբ և այդ պատճառով ել միշտ (և ամեն որ ավելի ուժեղ) ապրում է, կանաչում, ծաղկում և պտուղներ է տալիս:

Ո Ւ Ղ Ղ Ա Ն Մ Ն

28. Սրանից յեզրակացությունն այս է. վորքան հեռավոր է, պետք է մարդկանց սովորեցնել, վոր իրենց իմաստությունը նրանք վոչ քե գրքերից առնեն, այլ յերկմից և յերկրից, կազմինքրից և համարեմինքրից բազեն, այսինքն՝ նրանց պետք է սովորեցնել ճանաչել և հետազոտել բուն առարկաները, և վոչ թե միայն նրանց մասին յեղած ուրիշների գիտողություններն ու վկայությունները: Յեղ յեթե գիտելիքները քաղեն վոչ թե վորևե այլ աղբյուրից, այլ առարկաների և իրերի բուն որինակներից, ապա դա կնշանակի, վոր մարդիկ նորից բռնել են հին իմաստանների ճառագարնը: Ուստի պետք է որեմե լինի.

I. Առնել ինչ բախցեցնել իրերի ամաստան սկզբունքներից:

II. Վոչիմչ չսովորեցնել միմիայն հեղինակության հիման վրա, այլ առնել ինչ սովորեցնել արտաքին զգայարանների և բանականության միջոցով, հիմնված ապացույցների վրա:

III. Վաչիմչ չդասավանդել միայն ամալիտիկ (*վերլուծական*) մեթոդով, այլ ավելի շուտ առնել ինչ ավանդել սինթետիկ (*համադրական*) մեթոդով:

Հ Ի Մ Ա Ն Ո Ւ Մ VI.

Առնել ինչ պետք է պարզ կերպով մասնատվի

Վորքան բազմազան է գործադրությունը, վորի համար բնությունը վորևե բան է պատրաստում, այնքան ավելի մա նրան ամբառվածություն է տալիս:

30. Ուստի պատմանկությանն ուսուցանելիս առնել ինչ պետք է, վորքան կարելի չե, ավելի մասնատել, վորպեսզի վոչ միայն սովորեցնողը, այլև սովորողն առանց վորևե շփոթության գիտակցի, քե ինքը վորտեղ է

գտնվում և ի՞նչ է ամուսն: Ուրեմն, չսովորած մեծ նշանակութիւն կա-
նանա, յիմե զպրօքներում զործածվող բոլոր գրքերը կազմվեն այնպես,
վոր վորքան կարելի յե աղելի նիւտ համաձայնեցված լինեն բնութիւն աշ-
տուցմունքի հետ:

Հ ի մ ու մ ք VIII.

Ամեն ինչ ամբողջատ կապակցվածութեան մեջ

Բնութեանն ամեն ինչ միացնում է մշտական կապով.

35. Սրանից հետեւում է.

I. Ամբողջ կյանքի զբաղմունքներն այնպես պետք է բաշխված լինեն,
վորպեսզի նրանք հանդիսանան մի համընդհանրացում, վորի մեջ ամեն ինչ
բոլոր մի ընդհանուր արմատից, ամեն ինչ գտնվելու իր տեղում:

II. Ամեն ինչ, ինչ վոր դասավանդվում է, պետք է բանականութեան
փաստարկութեամբն ապացուցվի, վորպեսզի կապակցի և մոռացու-
թեան համար հեշտութեամբ տեղ չմնա:

Բանականութեան փաստարկութեանն աշխարհը են, աշխարհա-
ներն են, աշխարհակներն են, վորոնք իրերին առաւ կայունութեան են
տալիս, թույլ չեն տալիս, վոր նրանք յերեւան և քայքայվելով թափվեն:

Ինչ է նշանակում սովորեցնել պատճառների հիմամբ վրա

36. Իսկ ամեն ինչ ամբողջելու բանականութեան փաստարկութեամբն
նշանակում է ամեն ինչ սովորեցնել պատճառների հիմամբ վրա, այսինքն՝
ցույց տալ վաղ միայն, քե ինչն ինչպես է կատարվում, այլև՝ քե ինչու
նա այլ կերպ չի կարող կատարվել: «Վորովհետեւ վորեւէ բան իմանալ նշա-
նակում է ուսումնասիրել իբրեւ նրա պատճառների հիման վրա: Ուրեմն, մենք
ուզում ենք, վորպեսզի աշակերտները սովորելին պարզ ու վորոշակիութեան
և հեշտութեամբ ճանաչել բոլոր բաների առաջացումը, խոսքի բոլոր զարմ-
վածքների (կամ կոռուցվածքի) պատճառները և բոլոր կանոնների հի-
մունքներն արվեստի բնագիտութեամբ (վորովհետեւ գիտութեանն իրար-
մեք պետք է ստեղծելովն վաղ թե բանականութեան փաստարկութեամբով
կամ յենթադրութեամբով, այլ հենց իրենց իրերի անմիջական քննու-
թեամբ): Դա, բացի զգալի հաճութեցից, կտա նաև հասուն ոգուս, ճանա-
պարհ հարթելով ամենահիմնավոր կրթութեան համար, վորովհետեւ այդ-
պիսով, վրացվեն սովորողների աշխարհը կամավոր և ինքնուրույն կերպով
ճանաչելու մի առարկան ուրիշ առարկաների միջոցով:

Յեղրակացութեան

37. Այդ պատճառով եւ զպրօքներում ամեն ինչ պետք է դասավանդվի
պատճառների հիմամբ վրա:

ՊԱՐԶԱՏՐԱՆ ԱՐԱԳՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՔՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Մատնանշում են դժվարությունը: Պատասխան՝ հետևապես, պետք է վերանել կրճատման միջոցներ

1. Վճռանք ասում են. այդ բոլորը շափազանց դժվար է և ձգձգված: Այդ բանի համար վաճառքի մասնակցներ են հարկավոր, վաճառքի գրառումներ: Վաճառքի մեծ աշխատանք կապահովելի ժամանակահատվածի կրճատումը: Կապահովումներ. իհարկե, յեթե վաճառքի կրճատումը չանհաջող, ապա այդ աշխատանքն անընդհատելի է, և համարյա անվերջ: Ձեռք վոր արվեստը նույնպես չեղարկ է, ընդարձակ է խորը, ինչպես և ինքն աշխարհը, վորը պետք է յեթադրվել բանականության: Բայց ո՞վ չգիտե, վոր նույնիսկ ձգվածը կարելի չէ ներկայացնել ազդված ձևով, դժվարը առկա կրճատ մեջ: Ո՞վ չգիտե, վոր չուղղակիներն արագ հյուսում են հարգարժանարար վոր թեքեր և իրենց բազմապատկյալ գործանալի բանվածքներ գործում: Ո՞վ չգիտե, վոր շրջադաստները հեղուկությամբ հարգարժանարար հասարակներ են ազում և ասանց դժվարությամբ մաքուր խոսում են թեքն արյուրից: Ո՞վ չգիտե, վոր մեղմադաստները վորք մեղմանների ոգնությամբ և համարյա առանց լարումի բարձրացնում և տեղափոխում են հակադաս ծանրությամբներ: Վոր կշռողները մի ունցիայի՝ ոգնությամբ, վոր հեռացվում է լծակի կենտրոնից, հաղապարակչում են շատ ու շատ ֆունտեր: Նշանակում է, վոր միայն ուժը չէ, վոր կարող է վարկե մեծ գործ կատարել, այլև արվեստը:

Դեղ տալուց առաջ պետք է վերանել հիվանդությունը

2. Բուժելու միջոցները մեծ կգտնվեն վաճառք, քան կվարձեն հիվանդություններն ու նրանց պատմությունները:

Ի՞նչն իսկապես կարող էր այն աստիճանի արդիական դպրոցական աշխատանքն ու նրա հաղորդականները, վոր աշակերտների մեծ մասը, թեկուզ և իրենց ամբողջ կյանքը դպրոցումն անցկացնեն, — գիտես չի ուսումնասիրել բոլոր գիտություններն ու արվեստները, իսկ դրանցից մի քանիսն նույնիսկ չեմքում չեն վաղջուներ:

Դպրոցների սակավ հաջողության ուրք պատճառները

3. Դրա ամենատառաջ պատճառները հետևյալներն են. նախ՝ չեն յեղել վաճառքի պարզ ու վորք մեղմադասներ, վորոնց պետք է աշակերտներին հասցնել յուրաքանչյուր տարվա, ամսվա, որվա ըմբացում. ուսումը յեղարկվում էր ամեն տեսակի տատանումների:

4. Յերբարձր՝ գծված չեն յեղել այն ուղիները, վորոնք անհասկած տալու են դեպի մեղմադաս:

5. Յերբարձր՝ այն, վոր ի բն միացված է յեղել, միասին չեն անցել,

այլ անգառ-անգառ: Որինակ՝ նորեկներին միայն կարդալ էին սովորեցնում: գիրք մի քանի ամսով հետաձգում էին: լատինական դպրոցում պատանիներին մի քանի տարի շարունակ ստիպում էին դրազվել բառերով՝ տոմեց բուն իրերը համաշխու, այնպես զոր պատանեկական տարիներն անցնում էին զերտականության ուսումնասիրության վրա, իսկ փխխտության պարագային զրեհը հետաձգվում էին մինչև ազկել հասում տարիքը: Հետո նրանց ստիպում էին միայն սովորել և յերբեք թույլ չէին տալիս սովորեցնել: այնինչ աչք բուրբը (կարդալն ու գրելը, բառն ու առարկան, ուսումնն ու ուսուցումը) պետք և յիտաեղ ընթանային, հիշտ այնպես, ինչպես զոր զազկին զտարերի բարձրացնելն ու ինչցնելը, խոսակցության ժամանակ—լսելն ու պատասխան տալը, զնդակ խաղալիս—զնդակի նետելն ու բռնելը և այլն կատարվում են միասին, ինչպես զոր աչք մենք տեսանք իր տեղում:

6. Չորրորդ՝ հաղիլ քե վորեն տեղ արվեստներն ու գիտություններն ավանդվում էին թալակամաշակի պարզ և նցիկլապեղիկ անասլայանք, այլ ուսումնասիրում էին միայն հասկանալի: Այդ պատճառով ել ստացվում եր այն, զոր նրանք աշակերտների աշխրին թվում էին զորպես զառեւաբայի կամ ցախի կույտեր, և նրանց մեջ յեղան ներքին կապը զոր զոր չէր կարողանում հասկանալ: Ուստի մեկը մի զորք եր սկսում, մյուսը մեկ ուրիշը և զոր զորք կըթուլվային ընդհանուր չէր և այդ պատճառով ել լիսվին հիմնավոր չէր:

7. Հինգերորդ՝ դիմում էին զամագան և բոլորովին տարբեր մեքողի՝ մի քանի դպրոցներում մի մեքողի, ուրիշ դպրոցներում՝ մի այլ մեքողի: զա զեն քիչ և, միևնույն ուսուցիչը մի արվեստ կամ լեզու սովորեցնում եր այնպես, մի այլ արվեստ կամ լեզու՝ այլ կերպ: Յեզ—զոր ազկել յե զատ—հետեղական չէին միևնույն ստաղկան՝ անցնելիս, այնպես զոր աշակերտները հաղիվ թե յերբեքն իրենց պարզ պատկերացնում էին, թե իսկապես իրենք ինչ են անում: Սրանից բխում էին տատանումներ, հաղաղումներ և զեն մի տատակայից մյուսին լանցան, արդեն յերեսն եր զալիս կամ զզվանք, կամ հուսահատություն, այնպես զոր շատերն այլ առարկաներից հաղակել անգամ չէին ուզում:

8. Վեցերորդ՝ չկար միևնույն դասարանի բոլոր աշակերտներին միաժամանակ սովորեցնելու ձև, յեղանակ: ումիքը ծախսվում էին առանձին աշակերտների հետ պարագայու վրա: և յեթե աշակերտները բազմական շատ էին, ապա դաստիարակներն ստիպված էին յեղան աշխատանք տանել, իսկ աշակերտները կամ հարմար առիթ էին ստանում անողուտ ժամանց ունենալու, կամ տանիլում ու շարշարվում էին, յեթե արդ ժամանակ ստիպված էին լինում զորեն աշխատանք կատարելու:

9. Յաթերորդ՝ յերե ուսուցիչների քիվը շատ եր լինում, ապա դրանից նորից միայն նոր խառնաշփոթություն եր առաջանում, վորովհետև համարյա ամեն ժամ բոլորովին տարբեր քան էին տալիս և բացատրում: զենես չենք խոսում այն մասին, զոր ուսուցիչների, ինչպես նաև զրեհի շատությունը ցրում և միաքը:

10. Վերջապես, աշակերտներին քույլ եր տված ինչպես դպրոցում, այնպես ել դպրոցից դուրս առանց դաստիարակների գիտություն կարդալ

կողմնակի գրքեր. յենթադրում ելին, վոր վորքան գրողներին շատ կարգան, առաջադիմելու հետազոտութիւնն այնքան ավելի կժենձանա, մինչդեռ գրանից միայն զարգանում է ցրվածութիւնը: Ուստի պետք է զարմանալ վոչ թե այն բանի համար, վոր միայն քննելն ելին անշնորհ թուր առարկաները, այլ այն բանին, վոր զոնե մեկը կարողանում եր զուրա զալ այդ լարիքնթոսից. վերջինս վիճակվում եր միայն առանձնապէս շնորհալիներին:

11. Հետեւաբար, հետազոտում անհրաժեշտ կլինի վերացնել այդ խորհրդաներն ու արգելքները...

14. I) Մեկ դպրոցի կամ գոմե մեկ դասարանի գլուխ կանգնելու յն մեկ ուսուցիչ:

II) մեկ առարկա պիտի ուսումնասիրվի մի հեղինակի գրքով.

III) ամբողջ դասարանին տրվելու յն մի ընդհանուր աշխատանք.

IV) բոլոր գիտութիւններն ու լեզուները պիտի դասավանդվեն միևնույն մեթոդով.

V) ամեն ինչ ավանդվելու յն հիմնավոր, կարճ և պարզ, այնպես, վորպեսզի ըմբռնողութեամբ բացվի այնպես, վոր կարծես բանալիքով եմ բաց անում և առարկաներն իրենք իրենց բացվեն Յրանց առաջ.

VI) ամեն ինչ, վոր կապ ունեն իրար հետ, կդասավանդվին կապակցեցված.

VII) ամեն ինչ ըմբռնալու յն ամլիցելի հետևողականութեամբ, այնպես, վորպեսզի այսօրվա ամեն ինչն ամբողջներ յերեկվամբ և նախապարհ հարքեր վաղվա համար.

VIII) և վերջապես, յերե նմուզականքն ամեն տեղից կվերացվի:

Պ Բ Ի Լ Ե Մ I

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐՈՂ Ե ՄԵԿ ԱՌՍՈՒՑԻՉԸ ԲԱՎԱԿԱՆ ԼՈՆԵՆ ԱՇԽԱԿՐՏՆԵՐԻ ԱՄԵՆ ՄԻ ԹՎԻ ՀԱՄԱՐ

Ինչու պետք է մեկ դպրոցի գլուխ կանգնած լինի մեկ ուսուցիչ:

16. Յես վոչ միայն պնդում եմ, վոր մեկ ուսուցիչը կարող է զեկավարել մի քանի հարյուր աշակերտներին, այլ նաև պնդում եմ, վոր աշակերտ պետք է լինի, վորովհետև այդ կարգն ամենանպաստակարմարն է ինչպես ուսուցչի, այնպես ել աշակերտների համար: Առաջինը, անկասկած, այնքան ավելի մեծ հաճույքով կկատարի իր աշխատանքը, վորքան ավելի մեծ բողոքութիւն կտեսնի իր առաջ (ինչպես վոր հանգստիորների մաս աշխատանքը յետում է, ցերբ նրանք հարուստ յերակ են տեսնում), իսկ վորքան ավելի յն վաղաւորված ինքը, այնքան ավելի աշխույժ են նրա աշակերտները: Նույնպես և իրենց աշակերտներին իրենց մեծ թիւն ավելի մեծ հաճույք և ոգուտ կտա (բոլորի համար ել հաճելի յն աշխատանքի մեջ ընկերներ ունենալը). նրանք փոխադարձաբար միմյանց կխրախուսեն և կօգնեն, վորովհետև այդ հասակն ել մրցակցութեան իր հասակ ներքին մղումներն ունի:

Բացի դրանից, յեթև ուսուցչին քչերն են լսում, ապա մի կամ մի այլ բան հեշտութամբ կարող է վրիպել բոլորի անանջներէց. ընդհանառակը, յեթև նա շատ ունկնդիրներ ունի, ապա յուրաքանչյուրն ըմբռնում է վորբան կարող է և հետագա կրկնությունների ժամանակ այդ բոլորը վերահանդնում է և նախալուծում է ընդհանուրի սպան, ըստ վորում ուղեղն ուղեղով և հիշողությունը հիշողութամբ սրվում են: Մի խոսքով, ինչպես վոր հասցնութիւն խմորը հունցելով և փուռը վառելով շատ հացեր է թխում, ինչպես աղյուսագործը շատ աղյուսներ է թրծում և զբաղաւր մի շարժանքով հարյուրավոր է հազարավոր որինակ գիրք է ապում, նիւտ նույնպես էլ զարոցական ուսուցչիչը միևնույն զարոցական վարժություններով պետք է, առանց իրեն վորեն վրաս պատճառելու, միաժամանակ և միանգամից մեն թվով աշակերտների ոգուտ տա: Այսպես, մենք տեսնում ենք, վոր ինչ անասկի նրադավոր ծառ ուղում է լինի, նրան պահպանելու և սնելու համար բաժական է ծառի մի բուն, իսկ արեգակը բաժական է ամբողջ յերկրագունդը բեղմնավորելու համար:

Բայց և այնպես այդ ի՞նչպես պետք է անել:

Աշակերտները բաժանվում են ըստ դասարանների

18. I. Յերե մա ամբողջ մասամբ բաժանի վորաշ խմբերի, որինակ, տասնյակների, ամեն մի խմբակի համար նշանակի վերականգնութիւն, իսկ նրանց վրա, իր հերթին, նշանակի ուրիշներին և այլն մինչև ամենաավագին ներառյալ:

Վոչ վաքի առանձին չեն սովորեցնում, այլ բոլորն միասին

II. Յերե մա յերբեք մեկ-մեկ չի սովորեցնի, վոչ մասնավոր ձևով դարոցից դուրս, վոչ էլ հրապարակորն զարոցում, այլ բոլորն միաժամանակ և միասին: Հետևաբար, նա վոչ վորեն առանձին-առանձին չպետք է ժողանա և չպետք է թույլ տա, վորպեսզի վորեն մեկը ժողանա իրեն, այլ կանգնելով ամբիոնին (վորակոչից նրան բոլորը կարող են տեսնել և լսել), նա արեգակի նման բոլորի վրա իր ճառադասութենքն է տարածում. իսկ բոլոր աշակերտները, հայացքները, լսողությունն ու ուղադրությունը նրան ուղղած, պետք է վորսան այն բոլորը, ինչ վոր նա բառերով հաղորդում է, մեղեքով կամ նկարի վրա ցույց է տալիս:

Այսպիսով (ըստ ստանի), ճի կնունից հաջողվում է վոչ միայն յերկու, այլև շատ, պատեր սպիտակացնելը:

Պետք է պահպանել բնդիտնութի ուղադրությունը

19. Միայն անհրաժեշտ է բոլորի և ամեն մեկի մեջ ուղադրություն առաջացնելու կարողություն, վորպեսզի աշակերտները կարծեյին, թե ուսուցչի շուրթերը (ինչպես վոր իրաք դա աղապս է) աղբյուր են, վորից նրանց համար բլխում են գիտությունների ստվակներ, և սովորելին խելոյն սակը պահել ուղադրության անթը, հենց վոր կնկնտելին, վոր աղ

աղբյուրը բացվում է, վորպեսզի վաշինչ չթափվեր առանց ըմբռնվելու: Հետևաբար, առաջնի գլխավոր հոգսը լինելու յե. խոսել միայն լսողների համար, սովորեցնել միայն ուշադիրներին: Վորովհետև յեթե վորսե տեղ հալմար է գալիս, ապա հենց այստեղ է տեղին Սենեկայի խոսքը, թե՛ «Պետք է խոսել միայն նրա համար, ով ուզում է լսել», ինչպես նաև մասամբ Սոգոմոնի խոսքը, թե՛ «Այլ յերկայնամիտ՝ հանձարեղ է» (Առակք Սոգ., 17, 27), այսինքն՝ վորք, վոր նա քամուն չի տա, այլ կգործի մարդկային հոգիներում:

Ի՞նչպես է դա հնարավոր: Վերակացումների և իրեն ուսուցչի ոգևորյալ, ուր խելացի պայմանների կատարումն ղեկավարում

20. Նման ուշադրության գրգռում և պահպանում են վաշ միայն դեկուրիոններն ու մյուս անձինք, վորոնց հանձնված է հեղուկությանը (վորպեսզի նրանք աշխուրջ կերպով հետևեն մյուսներին), այլ ավելի մեծ շափով ինքն ուսուցչիը և այն ել հետևյալ ութը պարմաներում.

1. Յեթե ուսուցչին աշխատում է միշտ վորսե հետաքրքիր և ոգտակար բան հաղորդել, վորովհետև դա կզրզի աշակերտներին ջանասիրությամբ և պատրաստի ուշադրությամբ մեռնամուտ լինել աշխատանքի:

2. Յեթե նա ամեն մի աշխատանքի սկզբին շահագրգռում է աշակերտներին, համեմատաբարելով նրանց այն առարկան, վորի մասին խոսելու յե, կամ զրգռում է նրանց հետաքրքրությունը, բարձրացնելով հարցեր, լինի դա արդեն անցածի մասին, վորպեսզի աղջկաով, վերականգնելով կապը. անցել անցնելից առարկային, կամ այն առարկայի մասին, վորի մասին նա ուզում է գրուցել. վորպեսզի աշակերտները գիտակցեն իրենց ադիստությանն այդ տեսակետից և ավելի մեծ անհամբերությամբ սպասեն հարցի պարզաբանությանը:

3. Յեթե նա, բարձր տեղ կանգնած, ղիտում է բոլորին և արգելում է վորսե բան անել, բացի այժեքը հառած իրեն նայելուց:

4. Յեթե նա պետպանում է ուշադրությունը նրանով, վոր ամեն տեղ, վորտեղ միայն հնարավոր է, ազդում է արտաքին զգայարանների վրա, վորք մենք մասնանշեցինք XVII դլխում, ութերորդ հիմունքի 3-րդ կանոնում: Դա վաշ միայն հեշտացնում է գործը, այլև նպաստում է ուշադրության պահպանմանը:

5. Յեթե նա յերբեմն-յերբեմն ընդհատում է իր շարադրանքը, որինակ, այսպիսի հարցերով. «Այսինչյան կամ այնինչյան, յես մար ի՞նչ ասացի: Կրկինը այդ նայսադասությամբ»: «Առա, ի՞նչպես մնմի հասամք այդ բանին» և այլն, նայած դասարանի մակարդակին: Յեթե վորսե մեկը նկատվի անուշադրության մեջ, նրան պետք է նկատողության անել կամ տեղն ու տեղը պատժել. այդպիսով, ընդհանրապես, կերտիսումի յեռանդը՝ ուշադիր լինելու համար:

6. Յերբ կեարցնես մեկին, և նա կապ կրնկնի, նույն մեռով անցիր մյուսին, յերբորդին, տասմերորդին, յերեսմերորդին և, առանց հարցը կրկնելու, պատասխան պետամբիր: Այս բոլորն այն նպատակով է արվում, վորպեսզի բոլորն աշխատեն ուշադիր լինել. դեպի այն, ինչ վոր ասվում է մեկին, և գրանից ոգուա ջաղել:

7. Կարող ե պատահել, Վոր յեթե աշակերտներից մեկը կամ մյուսն անկարող եմ հարցին պատասխանելու, ապա նա հարցն առաջարկում ե ամբողջ դասարանին. այն ժամանակ նրան, ով առաջինը կամ բոլորից լավ ե պատասխանում, պետք ե բոլորի ներկայությամբ զտվել, վորպեսզի նա ժրջակցության որինակ հանդիսանա: Յեթե մեկն ու մեկը սխալվում ե, պետք ե նրան ուղղել (Հայանարեւելով ե վերացնելով Հենց սխալի ստիժը, Վոր խորաթափանց ուսուցիչն իսկույն կզտնի): Այդպիսի մեք կարող ե խիստ շատ նպաստել արագ հաջողություն մեռք բերելու համար:

8. Վերջապես, դասը վերջանալուց հետո պետք ե աշակերտներին հմարավորություն տալ, վոր ճրամք ամեն բան, ինչ վոր ցանկանում եմ, իրենք հարցնեն ուսուցչին. միևնույն ե, Հենց նոր անցած դասում կամ նույնիսկ նախորդ դասերում հանդիպած զմեզուրության մասին: Բայց մասնավոր հարցեր չպետք ե թույլ տալ. թող ամեն մեկը, ով կարէք ունի, բոլորի ներկայությամբ կամ անմամբ, կամ իր զեկուրիոնի միջոցով (յեթե նա չի կարող նրան բաժարարել) զիմի ուսուցչին խորհուրդ ստանալու համար, վորպեսզի մնացածները բոլոր հարցերից ե պատասխաններից կարողանան իրենց համար ոգոււս քաղել: Նրան, ով ամենից հաճախ ե ոգտակար հարցեր հարուցում, պետք ե ամենից շատ զտվել, վորպեսզի մնացածների համար որինակներն ե ջանասիրության խթանների պակասություն չլինի:

Պ Բ Ո Ւ Ե Մ II

ԻՆՉՊԵՍ ԿԱՐԵՒԻ ՅԵ ԱՆԵԼ, ՎՈՐ ԲՈՂՈՐԸ ՄԻԵՎԼՈՒԾԸ ԳՐԲԵՐՈՎ ՍՈՎՈՐՆԸ

Հիմզ պահանջներ

I. Թույլ չտալ, վոր այդ ժամանակ ուրիշ գրքեր կարդան

31. Ամենքը գիտեն, Վոր առարկաների թաղմազանությունը ցրում ե զգայաբանները: Ուստի հրաշալի կրնառումս կլինի, նախ՝ յերե պշակերտներին կրույաւորվի ունենալ միայն այնպիսի գրքեր, վորոնք մշտնակված եմ իլինց դասարանի պարասլումբների համար, այնպես Վոր միշտ գործադրվեր այն, ինչ Վոր Հենքն ասում ելին զհարեւորության ժամանակ, թե՛ «Արա՛ այս»: Վորովհետեւ Վորքան քիչ կլինեն նրանց ալքերն զբաղեցնող կողմնակի գրքեր, այնքան ավելի շատ նրանց միտքը կգրավեն հարկավոր գրքերը:

II. գործածութեամբ համար մշտնակված գրքերը պետք ե պատրաստ ունենալ

32. Յերկրորդ՝ յերե բոլոր այդպիսի ուսումնական պիտույքները, ինչպես, որինակ՝ գրատախտակները, գեղազրութեամբ որինակները, դասագրքերը, բառարանները, արվեստների սիստեմատիկ տետրութեանները ե այլն նախորդ պատրաստած կլինեն: Վորովհետեւ այն զեկուրում, յոր ուսուցիչներն աշակերտների համար նոր են միայն (ինչպես Վոր հաճախ լինում ե) ալքերեական տախտակներ պատրաստում, զեղադրական որինակներ գրում, կանոններ, տեքստեր կամ տեքստերի թարգմանութեաններ Ծանկալարձ. պատմ.—10

թելադրում և այլն. ա՛խ, վո՛րքան շատ ժամանակ և կորչում դրա վրա: Ուստի շատ մեծապես կլինի բոլոր դատարաններում դործածվող բոլոր դժբերքն ունենալ բազմական քանակությամբ. իսկ այն դրժերին, վորոնք պետք է թարգմանվեն մայրենի լեզվով, պետք է կցել նաև թարգմանությամբ: Այդպիսով, այն բոլոր ժամանակը, վոր ծախսվում է թելադրության, գրելու և թարգմանության վրա, կարելի չե ավելի մեծ ոգուսով դործագրել բացատրության, կրկնողության և նմանվելու փորձերի վրա:

Պ ա ր ա պ մ ու ն ք

33. Կարիք կ'ա վախճմալու, քե դա ուսուցիչների համար կլինի զիտ-զուրյում մրամջ անփութություն համար: Յեթե, որքնակ, ճարդիչը բացատրեց աստվածաշնչից կարգացած սրբազան տեքստը և ունկնդիրներին ցույց տվեց նրա դործադրությամբ (խրատելու, հուսադրելու, մխիթարելու համար և այլն), ապա նրան իր պարտականությունները պիտի կատարած համարել, յեթե նույնիսկ նա տեքստն աղբյուրներով ինքը չի թարգմանել, այլ վորեն տեղից պատրաստի թարգմանություն և փոխ առել (վորովհետև ունկնդիրներին համար դա բոլորովին ել կարևոր չէ): Ընչու նույնպես ել բոլորովին ել աշակերտներին դործը չէ, թե ուսուցիչն է մշակել դասը, թե նրա փոխարեն մի ուրիշը, միայն թե մեռչի տակ լինի այն, ինչ վոր վերաբերում է դործին. իսկ ուսուցիչը պետք է ճշտորեն ցույց տա այդ ուսումնական մեռնաբերի դործադրությամբ: Բայց ամեն ինչ պատրաստի ունենալը մեծ նշանակություն ունի, վորպեսզի մի կողմից ավելի ազանով-ված լինել սխալներից, մյուս կողմից՝ դործադրած վարժությունների համար ավելի մեծ ազատություն ունենալ:

III. Գրքերը պետք է գրված լինեն ճիշտ, բայց և միաժամանակ ընդհանուրի համար հասկանալի լեզվով

34. Համաձայն մեր առաջադրած հեշտության, հիմնավորությամ և կրճատմամ որևեմքերի, այդպիսի գրքեր պետք է կազմել բոլոր դպրոցների համար. մրամջ պետք է ամեն ինչ լրիվ, հիմնավոր և ճիշտ շարադրեն, տալով ամբողջ տիեզերքի ճիշտ պատկերը (վորը պետք է մտքերում ապավորվի): Յեզ այն, ինչ վոր յես առանձնապես ցանկանում եմ և ինչի վրա վոր պնդում եմ, դա այն է, վոր այդ դրժերն ամեն ինչ պետք է շարադրեն պարզ, մատչելի լեզվով, ամեն կերպ շուտափութելով աշակերտների ուղին և ոգնելով նրանց, վորպեսզի նրանք իրենց, նույնիսկ առանց ուսուցչի ոգնությամբ, հասկանան ամեն ինչ:

Ինչո՞ւ շարադրման մեք խոսակցական է լինելու

35. Այդ նպատակն ի նկատի ունենալով, յես կուզեմայի, վոր մրամջ կազմված լինեյին խոսակցական մեռվ: Վորովհետև այդ դեպքում՝

(1) Բովանդակությանն ու շարադրանքը հեշտությամբ կարելի չե հարմարեցնել յերեխաների ըմբռնողությամբ, վորպեսզի նրանք վորեն տեկարելի կամ շափազանց անժառելի և դժվար բան չերևակայեն. մինչդեռ

չկա ավելի անկեղծ և քնակամ քան, քան գրույցը, վորի մէջնոցով մարդուն կամայ-կամայ և անկատելութեն կարելի չե տանել ուր վոր կամենաս: Այդպիսի մեռով են բոլոր կամեկներն իրենց զխաղությաններն արտաշայտել բարեբերի անկման վրա՝ մոզովդէին խրատելու համար. այդ մեռով շարադրեց իր փիլիսոփայությունը Պլատոնը. արդպես շատ բան դրեց կի-կերները. արդպես մշակեց Ալգուստինոսն իր ամբողջ աստվածաբանությունը—նը—նա բոլորն եւ զգրված ներդաժառությանից զնպի ընդհանուրի հաս-կացողությանը:

(2) Խոսակցութեանմերմ արք-մացմում, աշխուժացմում, ռժանդակում եմ ուշադրութեամբ, և շնորհիվ հարցերի ու պատասխանների բազմապահութեան, նրանց տարբեր առիթներին և մեկերին՝ զբաղիչ բովանդակու-թեան խառնուրդով հանդերձ՝ բացի դրանից, շնորհիվ խոսող անձանց բազ-մապահութեան և փոփոխութեան,—ուղեղը վրչ միայն մտնէրույթ չի զգում, այլ ընդհակառակը, լսելու ավելի ու ավելի ուժեղացող պահանջ է տա-լանում:

(3) Դրա շնորհիվ կրքութեամբ ավելի չե ամրացում: Վորովհետեւ ճիշտ այնպես, ինչպես վոր մենք ավելի լաճ ենք հիշում այն դեպքը, վոր-րին մենք ինքներս վրա յնեց յեղել, քան այն, ինչ վոր մենք միայն լսե-լով դիտենք, այնպես եւ շահեկրտների զլիւում, ինչպես փորձն եւ ապա-ցուցում, ավելի հաստատուն եւ մեծում այն, ինչ վոր մենք սովորում ենք հաստեկեղութեան կամ խոսակցութեան մեռով (վորովհետեւ մեզ թվում եւ, թե արդասեղ մենք վոր միայն ունկնդիրներ ենք, այլև հանդիսատեսներ), քան այն, ինչ վոր մենք լսում ենք դաստիարակի հասարակ պատմածից:

(4) Յե՛վ վորովհետեւ մեր կյանքի մեծ մասն ամբ է կենում գրույցով, ապա այդ գործում պատմեմքներին ավելի հեշտ եւ համապատասխան զկե-վարութեամբ տալը, յիշք մըմանց աւարտեցնեմք վոչ միայն հասկանալ ռզտա-կարը, այլև կարգաւմալ մրա մտքին խոսել բազմազանորն, գեղեցիկ, լուրջ և ամբողջաբանիկ:

(5) Վերջապես, խոսակցութեամբ հեշտացմում եւ կրկնութեամբ, վոր աշակերտները հենց իրենք եւ միասին կարող են կատարել:

IV. Գրքերը պետք է միեմույն հրատարակութեամբ լինեն

36. Լաճ եւ նաեւ, յեթե միեմույն հրատարակութեամբ գրքեր լինեն, այն-պես, վոր երբը, տեղերը և բնութեամբապես բոլորը համապատասխանեն միմյանց. զա հարկավոր է տեղեկանքների և տեղական հիշողութեան հա-մար, նաեւ նրա համար, վոր վոր մի բանում արդեւէ չլինի:

V. Նրանց բովանդակութեամբ պետք է պատերիմ գրված լինի

37. Շատ լաճ կլինի նաեւ այն, յեթե յարաբանչաւոր դասարանի բոլոր դրքերից կատարված թաղվածքները գրված լինեն դասաւանդակի պատերին, մասամբ վորպես արտադրումներ և պատկերներ, վորմանց վրա ամեն ոք կարողանայիմ զարգամալ աշակերտների գագնումբը, եիշողութեամբ, միտ-քը: Իդուր չե, վոր համաձայն հենքի գրույցների, Սոկուրայի տահարում պատերի վրա արտադրված ելին բժշկական արվեստի բոլոր պատկերները,

վորանք և նկարագրեց Հիպոպոկրատը, զազաւնի մանկով այդ սքրաւալը: Այդպէս ել տատաւած տիեզերքի աջ հակա խաչատառակ տեսարանն ածենուրհէ լցրել և նկարներով, արձաններով, պատկերներով, վորպէս իր իմաստութեան կենդանի կերպարանքներով, և նա ուղում է, վորպէսզի մենք դրանց միջոցով լուսավորվենք:

Պ ր օ ր ի մ VIII.

ԴԺՎԱՐՈՒԹԵՈՒՆՆԵՐԸ ՎԵՐԱՏՆԵԼՈՒ ԾԵՎ ՆՐԱՆՑԻՑ ԽՈՒՍԱՓՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑ

Ավելորդ ուսումնական մշտութի վերացումը գովելի չէ

52. Անհիմն չէ սոված, թե՛ չկա ավելի ունայն, քան գիտնալ և սովորել շատ բան, և հասկալապես այն, ինչ վոր վնչ մի ոգուտ չի տալիս. և հետո՝ իմաստուն և վնչ քն ճա, ով շատ գիտն, այլ ճա, ով ոգտակար բաներ գիտն:

Մշտն համաժան դպրոցական աշխատանքները ևս կարող են թեթեացվել, յեթե վորտէ չափով կրճատվի նաև ուսումնական նյութը: Դա կարող է կատարվել, յեթե վերացվի.

I. Անպիտէր:

II. Ոտարը:

III. Չափազանց մասնագիտականը:

I. Անպիտէր առարկաների (վորպիսիք շատ են հերամասների գրքերում) վերացումը

53. Պիտէ չն այն, ինչ վոր չի նպատաւում վնչ բարեպաշտութեանը, վնչ բարոյականութեանը և առանց վորի գիտական կրթութեանը, այնուամենայնիվ, կարող է յուս գնալ, որինակ՝ հեթանոսական սատկանների առնանքն ու սուսագնէրը, կրոնական սովորութիւնները, նույնպէս և բանաստեղծների և կոմիկների ծաղրական աղատ, հաճախ նույնիսկ սանձարձակ բնավորութեան զգոնքները և այլն: Եթե վորեւ մեկը կարէք կղզա վորեւ նման բան կարողալ իր գրողներից, թող կարդա իրեն համար, բայց գրանով դպրոցներում, վորտեղ իմաստութեան հիմքը պիտի դրվի, դրողվելն անօգուտ է: Եթե՛ անմշտութեան, — առում է Սենեկան, — սովորեցնել ավելորդ բաներ, յերբ ժամանակն այդքան քիչ է: Ուրեմն, վնչինչ չպիտէ և ուսումնասիրել միայն. դպրոցի համար, այլ ամեն ինչ պիտէ և ուսումնասիրել էյամֆի համար, վորպէսզի հետո, դպրոցից դուրս գալուց հետո, քամին վնչինչ չտանի:

II. վերացումն անհամապատասխանի (վոր ինչում են վորոշ առարկաներ վորոշ կառուցվածքի ուղեղի տնր մարդկանց համար)

54. Ոտար է այն, ինչ վոր չի համապատասխանում այն կամ այն աշակերտի մտավոր կառուցվածքին: Ինչպէս վոր տարբեր են խոսերի, ծառերի, գաղանների հատկութեանները, ըստ վորում մեկը պահանջում է մի

տեսակի, իսկ մի ուրիշը՝ մի այլ տեսակի խնամք և բուրբը չի կարելի
 միատեսակ դարձադրել, այդպես են նաև մարդկանց ընդունակությունները:
 Լինում են, իհարկե, հազվագյուտ չեբխեկներ, վորոնց ամեն ինչ մաս-
 չելի յե. բայց չառ են և այնպիսիները, վորոնք վորոշ առարկաների
 նկատմամբ դարձանակի կերպով կույր են և թուփ: Մարդ կա, վոր աբ-
 ծիվ և հայեցողական գիտությունների համար, իսկ գործնական պարագա-
 ծուքների համար նույնքան և պիտանի, վորքան ելը քնար նվագելու հա-
 մար: Մեկ ուրիշը՝ ամեն բանի ընդունակ ե՝ պոեզիայի, արժարանու-
 թյան և այլն: Ի՞նչ պիտի անել, Աշխատել քաջ տալ բնությունն այնտեղ,
 ուր նրան վնչիմչ չի գրավում, նշանակում է ցանկանալ կռվի բնության
 պես՝ իզուր աշխատում: Այստեղ կամ վոչելի չես հասնի, կամ չես ձեռք
 բերի այն, ինչ վոր կվարձատրեր քո աշխատանքը: Բայց վորովհետև ու-
 սուցիլը բնության ծառան է, և վոր թե տերը, կրթիչ և և վոր վերանո-
 րողիչ, ուստի քող մա, տեսնելով, վոր վորեւե աշակերտ ձեռնամուխ է ի-
 նույն գործի, առանց դրա համար բնական ձիք ունենալու, նրան չաշխա-
 տի հարմարեցնել, հաստատապես հուսալով, վոր այդ պակասությունը
 կհասուցվի վորեւե մի այլ բանով, ինչպես վոր ամբարաբար լինում է: Չե՞
 վոր, յեթե ծառից մի ճյուղ կտրենք կամ պոկենք, մնացածներն ալելի
 տուր կանեն, վորովհետև ամբողջ կենսական ուժն այնտեղ է նետվում:
 Ոնկ յերբ վաչ մի աշակերտի հակառակ իր կամքի չեն ստիպի և վաչ մի
 յանի, այն ժամանակ վաչ մի զգվամբի մասին խոսք էլ չի լինի, չի լինի
 պատճառ մտավոր ուժի բթացման համար: Ամեն վոք հեղուկությամբ կհա-
 ոստագործի այն թնազավառում, վորին ձգտում է նրա թաղան հակումը
 (վերին նախախնամության կամքով), և հետագայում իր տեղում հաջողա-
 թյամբ կմտաայի առանուն և մարդկային հասարակությանը:

III. Վերացումն չափազանց մասնագիտականի

55. Ծիշտ մույն ձևով, յերե վորեւե մեկը կցանկանար խիստ մասնա-
 ցիտական հարցերի հետախույն լինել (ինչպես, որինակ՝ խոտերի և դա-
 ղանների բույր՝ ասորբությանները և այլն), ապա այդ բոլորին խիստ
 ճանճրույթ կպատկաներ և խիստ մեծ ձգճվածություն ու խառնաշփոթու-
 րյուն կառապացնր: Դպրոցներում կատարելապես բավական է հիմնավո-
 րապես անցնել առարկաների տեսակներն իրենց կարևորագույն (բայց ճըշ-
 գրիտ) տարբերություններով. մնացածն առիքը պատահած դեպքում իրեն-
 իրեն կսովորվի: Ինչպես, որինակ, նա, ով ուզում թշնամու վրա արագ
 հաղթանակ տանել, նա իրեն չի դրադեցնի ինչ-վոր խիստ աննշան կետերի
 պաշարումով և իր ամբողջ ուշադրությունը կզարմնի պատերազմի գլխա-
 վոր խնդրի վրա, խմնալով, վոր յեթե նա բաց ճակատամարտում հաղ-
 թություն տանի և նվաճի գլխավոր բերդերը, մնացած բոլորը կամովին
 անմասուր կլինեն իրեն, այնպես ել, ընդհանրապես, այդ թնազավառում,
 յեթե գլխավորը բուրացվի, մանրուքները կհետեն նրան: Այս տեսակի
 արդեւներին են վերաբերում այսպես կոչված վոկաբուլաներն (բառա-
 գրքերը) ու բառարանները, վորոնք, ինչպես գիտեք, պարունակում են ամ-
 րող լեզվի բոլոր բառերը: Բայց վորովհետև նրանց մեծ մասը վոչ մի

տեղ չի գործածվելու, ուրեմն ել ինչո՞ւ համար ենք մենք ազաներին ծանոթանում անգիր սովորեցնելով կամ թափեր վորոնել տալով:

Ահա թե ինչ կարելի չե տեսլ ուսուցման և ուսման կրճատման միջոցների մասին:

Գ Լ ՈՒ Ե Ք Ս Ա Ն Ե Ր ՈՐ Դ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԹՈԴԸ ՄԱՍՆԱՎՈՐԱԳԵՍ

Գիտությունը մտավոր հայեցողությունն է, վոր հիմնվում է նույն պահանջների վրա, ինչ վոր և մեր մարմնական տեսողությունը

2. Գիտությունը կամ իրերի ցամաչողությունը, հանգիստանալով վոր ալ ինչ, յերեք վեջ իրերի ներքին հայեցողություն, իր գոյության համար նույնքան պայմաններ և պահանջում, վորքան և արտաքին գիտողությունը կամ տեսողությունը, այն է՝ աչիքը, դիտողությամբ առարկա է լույս: Միայն այդ պայմանների առկայության դեպքում տեղի չե ունենում տեսողության անարդյունքի տեսողության աչք ծառայում է քանակաչափությունը կամ մասվոր քննադատականությունները. առարկա՝ բոլոր իրերը, վորոնք գտնվում են մեր խնայությունից դուրս և մեր խնայությունից ներսում. լույս՝ անհրաժեշտ ուշադրությունը: Բայց ինչպես վոր արտաքին տեսողության դեպքում անհրաժեշտ է վորոչ հատություն, յեթե ուղում են առարկան տեսնել ախպես, ինչպես վոր նա կա, այնպես ել՝ առարկա հարկավոր է վորոչ մեթոդ, վորին համապատասխան իրերն ուղեղին ախպես պատկերանային, վորպեսզի նա այդ իրերն արագ և ճիշտ լսվաներ և խոսանքեր նրանց մեջ:

3. Ընդհանրապես, պատանին, վորը կցանկանա քանակացել գիտությունների գաղտնիքը, պետք է կատարի չորս պայման, այն է՝

1) նա պետք է մաքուր պանի հոգևոր աչքը.

2) դիտողությամբ առարկաները պետք է մտնեցվեն նրան.

3) ուշադրությունը պետք է նրան հատուկ լինի.

Յեւ հետո՝

4) այն, ինչ յեմքակա յե նրա դիտողությամբ, պետք է միշտ նրան ներկայացվի մեկը մյուսի հետևից, համապատասխան մեթոդով. այն մասնակ նա ամեն ինչ կըմբռնի ճիշտ և հեշտ:

Ամեն տեղ ամենակամ դիտողություն

6. Ուսուցանողների համար սրանից բխում է մի վտակի կանոն. ամեն ինչ, վորքան հնարավոր է, ներկայացնել զգայարաններին, այն է՝ տեսանելին՝ տեսողությամբ, լսելին՝ լսողությամբ, հոտանելին՝ հոտանելիքին, ճաշակելին՝ ճաշակելիքին, շոշափելին՝ շոշափելիքին. իսկ յեթե վորեւե րան կարող է միաժամանակ ըմբռնվել մի քանի զգայարաններով, ապա պետք է միաժամանակ ներկայացնել մի քանի զգայարանների, ինչպես վոր այդ սովոր է 17-րդ դարի 8-րդ հիմունքում:

Այդ տեսակի կանոնի համար՝ յերեք պատմաւ. 1. Խնացութեան սկսվում է զգացողութեամբ

7. Դրա համար էա յերեք չափազանց կարևոր պատճառներ:

• Խնացութեան սկիզբը միշտ պետք է թղթի զգայարաններից, վորովհետև խնացության մեջ չկա վրիժի, վոր առաջ զգայության մեջ յեղած չլինի. ուստի և ուսուցումը պետք էր սկսել վաղ քե իրերի բանավոր բացատրութեանից, այլ նրանց վրա կատարած առարկայական դիտողութեաններից: Յեւ միայն հետո, յերեք իրն արդեն ներկայացրած ե, պետք է հետևի խոսքը, այն առիթի բազմակողմանիորեն պարզարանելու համար:

2. Ամբաստանում է նրանով

8. Յերկրորդ՝ նշատութեանն ու գիտութեանն նշատութեանը մույնպես հիմնվում են վաղ այլ ինչի, քան զգայարանների վկայութեամբ վրա: Վորովհետև իրն տանից առաջ և անմիջականորեն ազդվորվում է զգայարաններում և հետո միայն, շնորհիվ զգայարանների՝ ուղեղում: Դրան վորպես ազատության ծառայում է այն, վոր զգայական շարժումներն ինքնաշարժական հավատ և ընդառնում, վոր յեղբայրացութեանների կամ կողմնակի վկայութեանների ժամանակ, առիթի մեծ վավերականության համար, նորից վկա լին յերում զգացողութեանը: Բանականությանը մենք վստահում ենք այնքան, վորքան նա հաստատվում է աչքի ընկնող որինակներով (վորոնց ստուգությանն ազատություն է զգայարաններով): Վաղ վորքի չի կարելի առիթի հավաստելու կողմնակի վկայութեան, վորը հակասում է սեփական զգացողութեանը: Ուստի դիտութեանն այնքան առիթի չե ստույգ, վորքան առիթի չե նա հնարում զգայարանների վրա: Սրան համաձայն, յերեք մենք մտադիր ենք ուսումնարաններում տարածել իրերի նշանիս և ստույգ գիտութեանը, ապա մենք ընդհանրապես պետք է աշխատենք ամեն ինչ սովորեցնել ամենակամ դիտողութեամբ և զգայական դիտողականութեամբ ոգնութեամբ:

3. Հազարավում է հիշողութեամբ

9. Յեւ վորովհետև զգացողութեանը հիշողութեամբ ամենավստահելի դեպքում է, ուստի բոլոր իրերի զգայական դիտողականութեանը կանի այն, վոր յերեք մեկը մի բան գիտե, ապա կիմանա հաստատ: Յեւ իսկապես, յերեք յես գտնե մի անգամ շաքար եւ հաշտելի, գեր մի անգամ ուղտ եւ տեսել, լսել եւ ստիպել յերկր, յեղել եւ Հոգնում և չրջել եւ քաղաքում (միայն ուշադրութեամբ), ապա այդ սովոր ազդվորվում է իմ հիշողութեան մեջ և նրանից կորչել չի կարող: Այդ պատճառով եւ մենք տեսնում ենք, վոր յերեքաները նկարներով հնարութեամբ յուրացնում են սուրբ գրքի և այլ պատմութեանները: Պարզ է, վոր մեզանից յուրացանքներն իր համար առիթի հեշտ և հիշատ դադարիս կկորցնեն, թե ինչ է ռեզիդյուրը, յերեք գեր մի անգամ նրան տեսնել (գտնե նկարի վրա). վոր ամեն մեկն առիթի լավ գիտե այն գործի պատմութեանը, վորին նա ինքը մասնակցել է, քան յերեք նրան, վոր մասնակցի չի յեղել, հարյուր անգամ կրկնելին այդ:

Նկարների ամօգնականիի ոգուամ ուուուգմամ պրոցեսուս

10. Բայց յեթե ինչ-ինչ պատճառներով բուն իրերը մեռք թերեւ չի կարելի, ապա դրանք կարելի չե փոխարինել պատմեմներով կամ ուսումնական նպատակներով պատրաստած նկարներով, ինչպեւ վոր բուսաբանները, կենդանաբանները, յերկրաչափները, քարանդակիները և աշխարհագիրներն ունեն մի պատկեր սովորութիւն՝ կցել նկարներ իրենց նկարա-

Նկ. 23. 1873 թ. Ամստերդամի Հրատարակութեան շտապի Փակեթներն:

դրութիւններին: Նույնը պետք եր անել Փիղիկայի և նման մեծաբաններում. որինակ՝ մարդկային մարմնի կազմութիւնը, իմ կարծիքով, հրաշալի կերպով կարելի չե պարզել, յեթե մարդկային վոսկորներից կազմած կմախքը (վոսկորների սովորաբար պահպանում են ճեմարաններում կամ նույնիսկ փայտից պատրաստած կմախքները) պատել կաշվից պատրաստած և բոլորով լցրած մկաններով, ջիւերով, նյարդներով, յերակներով, զարկերակ-

ներով, փորոտիքների հետ միասին, թռչե՛րով, սրածով, սառնանիով, լյարդով, սառածորով և այլքներով. տանն ինչ պտաշան կարգով և հարարերու թյամբ, յուրաքանչյուր անգամի անունների և նշանակության մակագրությամբ: Եկթև բնադիտությամբ պարտադր աշակերտին կանգնեցնես այդպիսի մոզելի տառ, քանզես այն և բոլոր մասերը ցույց տաս նրան, ոպա նա, կարծես խաղալով տանն ինչ կուսումնասիրի և դրանով կհասկանա իր սեփական մարմնի կառուցվածքը: Այդպիսի դիտողական ձևն անրկմեր (հենց այնպիսի առարկաների պատկերներ, վորոնք ձեռք բերել չի կարելի) պետք էր պատրաստել այն ամենի համար, ինչ վոր արժանի չե ուսումնասիրության, վերաբոցի նրանք դարձանք մեռելի տակ լինեն: Եկթև դրա համար վորոշ ծախս և աշխատանք պահանջվեր, այնուամենայնիվ նման ծախսը կվարձարվեր ավելցուկով:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ք Ծ Ա Ն Ե Բ Կ Ո Ւ Ե Բ Ո Ր Դ

ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՄԵԲՈՂԸ

Ինչու՞ և ի՞նչ լեզուներ պետք է ուսումնասիրել

1. Լեզուներն ուսումնասիրում են վոչ վորպես կրթության կամ իմաստության մի մասը, այլ վորպես կրթությունը յուրացնելու և այն ուրիշներին հաղորդելու միջոց: Ուստի. 1) բոլոր լեզուները չպետք է ուսումնասիրել, մի բան, վոր անհնարին և. և վոչ ել շատ լեզուներ, վոր անուղուտ և, վորովհետև մամանակ և խլում, վոր անհրաժեշտ և իրենն ուսումնասիրելու համար. պետք է ուսումնասիրել միայն այն, ինչ անհրաժեշտ է: Իսկ անային դործածության համար ամիրածեշտ է մայրենի լեզուն. հարևանների հետ հարաբերության պահպանելու համար՝ հուրևամ լեզումները, որիանո՞ լեհերի համար՝ գերմաներենը, մի ուրիշ տեղ՝ հունգարերենը, վալախերենը, թյուրքերենը. իսկ գիտական բովանդակությամբ գրքեր կարդալու համար, սարխեն՝ ընդհանրապես կրթված մարդկանց համար՝ լատիններն լեզուն. փիլիսոփաների և բժիշկների համար՝ հուսարենն ու արաբերենը. ստավածարանների համար՝ հուսարենն ու յերբայեցերենը:

Պետք է արդյոք ամեն մի լեզու ուսումնասիրել մինչև լրիվ կատարելության աստիճան

2. Չպետք է բոլոր լեզուներն ուսումնասիրել նրանց ամբողջ ծավալով մինչև լրիվ կատարելության աստիճան, այլ միայն այնքան, վերքան այդ կպահանջի անհրաժեշտությունը: Որինակ՝ կարգք չկա հունարեն և յերբայեցերեն լեզուներին տիրել մայրենի լեզվի չափ, վորովհետև չկան մարդիկ, վորոնց հետ մենք կարողանայինք այդ լեզուներով խոսել. բավական և այդ լեզուներն ուսումնասիրել այնքան, վորպեսպի մենք կարողանայինք այդ լեզվով գրված գրքերը կարդալ և հասկանալ:

Լեզուներն առանց իրերի. չպետք է ուսումնասիրել

3. Լեզուների ուսումնասիրությունը պետք է ձեռք-ձեռքի ընթանա իրերի ուսումնասիրության հետ, մանավանդ պատանեկական տարիներում.

այնպես, վարպետի մեծ իրերը նույնչափ ուսումնասիրելիք, վարպետ և խոսքը, մեր ըմբռնողությանը նույնչափ զարգացնելիք, վարպետ և արտահայտելու կարողությանը: Ձե՞ վոր մենք մարդկանց ենք կրթում և վոչ թե թուրքներ:

Հետևություններ. 1. Իրերն ու լեզուները կարելի չե սովորել միևնույն գրքերով

4. Մրանից հետևում է, նախ՝ բառերն իրերից առանձին չպետք է ուսումնասիրվեն, վորովհետև իրերն ել առանձին դրություն չունեն, ասենք առանձին մասնակի ել չեն. բայց նայած նրանց մեջ յեղած կապին, յերկուսն են աշտուղ կամ այնպեղ, կտառում են այս կամ այն դրոշմությանը: Հենց այս նկատառումն ել դրդեց մեզ հրատարակելու լեզուների դուռը, վորի մեջ բառերը, կապված նախադասությանների մեջ, միամասնակ արտահայտում են նաև իրերի կապը—և (ինչպես կարծում են) վոչ առանց հաջողության:

2. Լեզուն իր ամբողջ ծավալով իմանալը և վոչ վաճի համար անհրաժեշտ չէ

5. Յերկրորդ՝ որանից հետևում է, վոր վոչ վոք լեզուն իր ամբողջ ծավալով իմանալու կարիքը չի գլուս, ծննդաղելի և միտառության կլինի, յերկն մեկը մշտն աշխարհին: Վարովհետև իմել կիկերանը լատիններն լեզուն (վորի մեջ նա առնարարքն որինակն է համարվում) չգիտեր իր ամբողջ ծավալով, վորովհետև նա խոստովանվում է, վոր արհեստավորների տնիսիկական արտահայտություններն իրեն ամծանք են. և դա հաճախայի չե. չե՞ վոր նա յերեք կողակարներին և կաշեգործների հետ այնքան մոտ հարաբերությաններին մեջ չեք մտնում, վորպեսզի լիովին ծանոթանար նրանց բոլոր հարմարեցումներին հետ և ուսումնասիրեր այն բոլոր առարկաներին սովորները, վոր նրանք գործածում ելին: Յեզ նրա ինչի՞ն եր պետք ուսումնասիրել այդ բոլորը:

Յերկուսները պետք է գրավեն մանկական բաներով. նրանք կարիք չունեն բերելու կիկերանի և ուրիշ հեղինակների գրվածքները, բանի դեռ հասուն տարիքի չեն հասել

7. Յերրորդ՝ որանից հետևում է, վոր յերկուսներն ինչպես իրենց ըմբռնողությունը, այնպես ել իրենց լեզուն պիտի զարգացնեն մանկական հասակին հարմար բաներով, ավելի հասուն տարիներին քաղնելով այն, ինչ հասուն է հասակավորների: Իզուր կլինեք տալ աղանդերին կիկերանին և մյուս մեծ գրողներին, վորանք դասողությաններ են առյախ այնպիսի առարկաների մասին, վորանք մանկական ըմբռնողության սահմաններից դուրս են գալիս: Ձե՞ վոր յերեք նրանց չեն հաղանում բովանդակությանը, ապա ինչպե՞ս պիտի հաղանան հարմար բառերով բովանդակության արտահայտելու արվեստը:

Ուրը կամոն տարբեր լեզուներ ուսումնասիրելու վերաբերյալ

8. Ինչ վերաբերում է պոլիգլոտիային, այսինքն՝ տարբեր լեզուների ուսումնասիրությանը, ապա մեր մեթոդը կարող է այն կրճատել և հեշտացնել, վերի համար մենք ապրիս ենք ութը կանոն:

I. 9. Յուրաքանչյուր լեզու պետք է առանձին ուսումնասիրել

Նախ, իհարկե, մայրենի լեզուն. հետո այն լեզուն, վերը գործածվում է մայրենի լեզվի փոխարեն, այն է՝ Հարևանների լեզուն (ժողովրդական

	Corax coracatur Die Krähe krachet	} 44 A a
	Ovis balat Das Schaf blöcket	} 55 B b
	Cicada stridet Die Heuschrecke zirchet	} 66 C c
	Upopa didt Der Wiedhops ruft	} 77 D d
	Infans ejulat Das Kind wimmert	} 88 E e
	Ventus lat Der Wind wehet	} 99 F f
	Anser gignit Die Gans gackert	} 00 G g
	Os balat Der Mund hauchet	} 11 H h

14. 24. ՄԻ ԻՆ «Orbis Pictus»-ը:

լեզուները, իմ կարծիքով, պետք է նախադրեն գիտական (լեզուների), հետո լատիններին, վերջապես՝ հունարենը, յերբայեցեբնը և այլն՝ միշտ մեկը մյուսի հետևից, յերբեք միասին, այսպես մեկը մյուսին կիսանգարի: Սակայն յերբ նրանք բոլորը, շնորհիվ ընտելության, կամրանան, վորպես յեզրափակում, կարելի չե համեմատական բառարաններում, յերականությաններում և այլն նրանց համեմատել միմյանց հետ և դրանից ոգուտ ստանալ:

II. 10. Յուրաքանչյուր լեզվի համար պետք է հատկացված լինի վորոշ ժամանակ, վորպեսզի մենք յերկրորդական գործը չգործենք դիմավոր և իրերի ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ ժամանակը վոկարուլների վրա չկորցնենք: Վորովհետև մայրենի լեզուն անմիջականորեն կապված է իրերի հետ, վորոնք աստիճանաբար բացվում են իմացության առաջ, ուստի նա մտիրածիտարար պահանջում է մի քանի տարի. մոտավորապես ութից մինչև տասը տարի, — հեռեւորար ամբողջ մանկությանը, ներառյալ

Նաև պատանեկութեան մէջ մասը: Հետո կարելի չե անցնել վորակ ալլ կենդանի լեզվի, վորոնցից յարաջանելուրը մեկ տարվա ընթացքում կարելի չե բաժական կարգին ուսումնասիրել: Ըստինքն լեզվի պարապմունքը կարելի չե վերջացնել յերկու տարում, հունարենինը՝ մեկ, յերբայցեքնինը՝ կես տարում:

III. 11. Ամեն մի լեզու պետք է ուսումնասիրել ավելի պրակտիկայի միջոցով, քան թե կամեմքով:

Այսինքն՝ ըստ Հնարավորութեան ավելի հաճախ լսելու, կարգադրու, վերլուծելու, արտադրութեան, բանավոր և գրավոր նմանողութեան միջոցով: Հմտ. նախորդ գլխի I և II դրույթներում ստվածք:

IV. 12. Սակայն կամեմքը պետք է ոգնեն և ամրացնեն պրակտիկան: Ինչպես վոր շարադրված է նախորդ գլխի յերկրորդ և ալլ դրույթներում: Դա ստանձնապես կարևոր և դիտական լեզուներում, վորոնք ըստ անհրաժեշտութեան դրբերից են զարգում. սակայն, նաև կենդանի լեզուներում, վորովհետև խոսիչներն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն, հունգարերեն լեզուները նույնպես կարող են կանոնների սակ դրվել, ինչպես վոր ալլ արդեն արված է:

V. 13. Լեզվի կամեմքը պետք է փրակտիկան և վնչ թե փիլիսոփայական քննույր կրեն:

Այսինքն՝ նրանք չպետք է լինեն նուրբ հետազոտութեանն քառերի, նախադասութեաններ, միացումների հարաբերակցութեան և ծագման մասին, քնն ինչու պետք է այս այսպես կամ ալլ կերպ լինի, ալլ պետք է պարզ և հասարակ շարադրել այն, ինչ վոր կա իրոք և քնն ինչպես է այդ արվում: Պատահական կապի, նմանութեան և տարբերութեան, անալոգիայի և անոմալիայի նուրբ քննութեանը, վոր հանդիպում են քառերի և ստորկանների մեջ, փիլիսոփայի գործն է, իսկ քանասերի համար դա միայն արդելք և հանդիսանում:

VI. 14. Նոր լեզվի կամեմքն ուրվագծելու համար նորմա պետք է ծառայի առաջուց ուսումնասիրած լեզուն, այնպես վոր միայն մատնանշվի մեկի և մյուսի մեջ յեղած տարբերութեանը:

Կրկնել յերկու լեզուների համար ընդհանուրը վոր միայն անոգուս է, ալլև ուղղակի գիտասկար, վորովհետև, իսկականի հակասակ, թվացող ազնի մեծ ծավալն ու ավելի մեծ լեզումն ուղեղի վրա նշող ազդեցութեան են գործում, որինակ՝ թուրքովին կարիք չկա հունարենի քերականութեան մեջ կրկնելու դժուրանի, լայի, հոլովների, ժամանակների և այլն հասկացողութեանների սահմանումները, վորովհետև դրանց ըմբռնումն ինքնառախելան յենթադրվում է: Ուստի պետք է անդ տալ միայն նրան, ինչով վոր հունարեն լեզուն շնորհում է արդեն ծանոթ ըստինքն լեզվի գործածութեանից: Յեղ այն ժամանակ հունարենի քերականութեանը կարելի չե շարադրել մի քանի թերթի վրա, և ամեն ինչ անհամեստ ավելի պարզ, հեշտ, հեշտ կլինի:

VII. 15. Նոր լեզվում առաջին վարժութեանները պետք է արդեն ծանոթ մշտութի շուրքը պատվին:

Այն ժամանակ ստիպված լինք լինի մեր ուշադրութեանը միաժամանակ ուղղել քառերի և իրերի վրա և դրանով իսկ քայքայելու և թուլացնելու

այն, այլ միայն բառերի վրա, վերապահել բառերն աղելի հեղա և շուտ յուրացնենք: Այդպիսի նյութ կարող են առլ կամ կատելիզիսի գլուխները, կամ սրբազան պատմութեան, կամ վերջապես մի վորևէ այլ բան, վորը բովանդատուի ծանոթ և (գուցե պետք դա մեր Նախագուշակը և մեր Դուռը. ասենք, առլ զբերքը, շնորհիվ նրանց հակիրճութեան, աղելի պիտանի յեն անպիտան համար, իսկ մյուսները, շնորհիվ համարի հանդիպող միևնույն բառերի կրկնութեաններին, վորոնք առլ պատճառով բանականութեան և հիշողութեան կողմից աղելի ամուր յեն յուրացվում, ոգտակար են ընթերցանութեան և վերընթերցման համար):

VIII. 16. Բոլոր լեզուները կարելի չեն ուսումնասիրել միևնույն մեթոդով:

Այն է՝ պրակտիկայի միջոցով, աղելացնելով ամենահեղա կանոնները, վորոնք ցույց են առլիս միայն տարբերութիւնը, համեմատած ծանոթ լեզուների հետ. հետո՝ ծանոթ նյութի վրա կատարած վարժութիւնների միջոցով և այլն:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ք Ս Ա Ն Ե Ր Ե Ք Ե Ր Ո Ր Դ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴ

Բոլոր մանկացի յերկրորդական է, իսկ գլխավորը՝ բարոյականութեան ու բարեպաշտութեան հմ

1. Գիտութիւնների, արվեստների և լեզուների աղելի հաջող ուսուցման և ուսումնասիրութեան մասին բովանդակին առկայ: Դրա վերաբերյալ կատարելապես տեղին և հիշելի Սենեկայի խոսքերը (88-րդ նամակում). «Այդ բոլորը մեմֆ պետք է վնջ միայն սովորեմք, այլև յուրացեմք, վորովհետև առլ բոլորը ծառայում է միայն վորպես նախապատրաստութիւն աղելի մեծ դործի և, ինչպես նա ասում է, «դա մեզ համար միայն սկիզբ է և վնջ քն իսկական աշխատեմք»: Իմաստութեան ուսումնասիրութեանը, վորը մեզ բարձրացնում է և դարձնում արի և մեծանդի, այսինքն՝ այն, ինչ վոր մենք բնորոշեցինք բարոյականութեան և բարեպաշտութեան բառերով, հասկնութիւններ, վորոնց շնորհիվ մենք իսկապես բարձրանում ենք միացած արարածներից և մոտենում մեր աստծուն:

Դա պետք է արվեստ դարձնել

2. Հետևաբար, պետք է վորքան կարելի չէ աղելի ջանք թափել, վորպեսզի կատարյալ ձևով մշակել ճշմարիտ բարոյականութեան և ճշմարիտ բարեպաշտութեան տարածելու արվեստը և մտցնել այն դպրոցներում, վորպեսզի նրանք իրոք դասնան բարձրկանց արհեստանոցներ, ինչպես վոր նրանց անվանում են:

Տնտնըվեց կանոն բարոյականութեան սովորեցնելու արվեստի համար

3. Բարոյական կրթութեան արվեստն ունի տասնընեց հիմնական կանոններ. նրանցից առաջինն է.

I. Պատանիների քրտնքում պետք է արմատացնել բուրբ առաքինության մեջ առանց բացառության:

Յեթն նրանից, ինչ վոր ասելի է և բարոյական, հաննէք թեկուզ վորեւ լան, նա կգտանա թերի և կխախտի ներդաշնակութիւնը:

II. 4. Իսկ առավելագոյն հիմնական կամ այսպէս կոչված կարդինալ առաքինության մէջ՝ ԽՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՉՓԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՐԻՈՒԹՅՈՒՆ և ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ նրա համար, վորպէսզի չենք առանց հիմքի չկատուցենք և վորպէսզի նրա վաստակած մասերը չերեքան իրենց հիմքերի վրա:

5. Պատանիներն ԽՄԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ քաղելու յնմ լավ դաստիարակության մէջ, մասնաշնչով իրերի իսկական տարբերությունները և համեմատելով միմեջ արժանիքները:

Վորովհետեւ ճիշտ գատուութիւնն իրերի մասին ամեն մի առաքինության ճշմարտ հիմք է կազմում:

6. ՉՓԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ պետք է սովորեցնել և վարժեցնել չափավորության կերպիւր և ընդլիճ ընդունելիս, բնի մեջ և արքունի մեղիս, աշխատանքներում և խաղերում, խաղակցության և լսողության մեջ, մի խառնով, դաստիարակության ամբողջ ժամանակվա ընթացքում:

Միտմանակ պետք է պատանիներին հիշեցնել մի վտակ կանոն՝ վորինչ չափից ավելի, աշխիճ՝ յերեւել չհասնել մինչև հաջեցում և զգգանք:

7. ԱՐԻՈՒԹՅԱՆ նրանք պետք է սովորեն, հաղթանարելով իրենք իրենց, այսինքն՝ սանձանարելով անժամանակ վազելու կամ խաղալու ցամաքայումը, զսպելով անհամբերությանը, օրատուքը, բարկությանը:

Այդ բանի հիմքը պետք է դնել ամեն բանում մտածված վարվելու սովորությունը, վորինչ չանել կրքի կամ ուժեղ հուզմանքի աղակցության տակ: Մարդը բանական էլակ է ուստի նա պետք է վարժվի զեկաւարելի բանականությամբ, իր արարքներում կուտակելով, թե ինչը, ինչու և ավելի զնայեալ ինչպէս ճիշտ անել, այնպէս, վորպէսզի մարդն իրոք լինի իր գործողության մեջ իր սիրը: Յեւ վորովհետեւ աղաներն ընդունակ չեն (գոնե վոր բոլորը) ամեն ժամանակ իրենց մտածված և խելացի պահելու, ուստի արիւթյան և ինքնազստման սովորեցնելիս հրաշալի միջոց կլինի, յեթն նրանց ստիպեն կատարելու վոր թե իրենց կամքը, այլ ուրիշի կամքը, ամեն բանում խոնարհությամբ հնազանդվելով մեծերին:

8. ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ կսովորեն, յերբեք չվիրավորելով, յարաբանելով ինչ ստիպել արժանի, խառնակելով ստից և կնդիմից, ցույց տալով իրեն վարպետ նշառակ և սիրալիր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ք Ս Ա Ն Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Դ

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԿԱՐԿԱՊԱՀՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Կարգապահությունը դպրոցին անհրաժեշտ է

1. Ձեռնական ժողովրդական առանձն ճիշտ է ասում, թե՛ դպրոցն առանց կարգապահության, վրանք վոր քրապացն առանց ջրի: Ինչպէս վոր քրապացն անպայման կանգ կառնի, յեթն չուրը կարենք, ախպես եւ զընդոցում կզազարի ամեն մի գործունեություն, յեթն ախտեղից վերաց-

նենք կարգապահութիւնը: Յեթն արտերը ճարտանենք, աշտեղ խելուք աւում են հունձի համար վնասակար մշակութային: յեթն ծառերի ճուղերը չկարտենք, նրանք ծածկվում են աղելորդ ընձույղներով: Սակայն արանից յի հետեւում, քե դպրոցում պետք է տիրեմ աղաղակներ, հարվածներ, ծեծ, ընդհակառակը, այնտեղ, ինչպես ասուցիւնների, այնպես էլ աշակերտների մեջ պետք է իշխեմ կայստատւոյութիւնն ու ուշադրութիւնը: Վարդահայտ ինչ է կարգապահութիւնը, յեթն վոյ մի միջոց, վորի շնորհիվ աշակերտները գտնում են խելական աշակերտներ:

Երա մեջ պետք դիտել յերեք պայման

2. Ուստի պատանեկութան դաստիարակի համար ոգտակար կլինի իմանալ կարգապահութիւն-ճպատակը, ճշութիւնը և ձևը, վորպէսզի նա անտեղյակ չլինի, թե արդեօտի կանոններով ինչու, յերբ և ինչպես պետք է խառնութիւն գործադրել:

1. Կարգապահութիւն ճպատակը

3. Նախ՝ կարծում եմ, վոր բոլորը համաձայն են այն մտքին, քե կարգապահութիւնը պետք է գործադրել մեղանշողների մկատմամբ: Սակայն վոչ այն պատճառով, վոր վորեւ մեկը զանցանք է գործել (կորածը հետ չես դարձի), այլ նրա համար, վորպէսզի հետագայում կանխել զանցանքը: Կարգապահական միջոցները պետք է կիրառել առանց ջգտութիւն, բարկութիւն և տառապիւն, այնպիսի անաշտութիւնով և մաքուր սրտով, վորպէսզի նա, ում պտտում են, ինքը հասկանա, վոր պատիժը չենց իր խել ողտի համար և նշանակվում և թղթում և իր վրա նշանակված անձանց դեպ իրեն ունեցած հայրական բարեհաւ վերաբերմունքից, և վորպէսզի չենց արդ պտտնառով ել նա արդ պատիժն ընդունի նույն զգացումով, ինչով վոր ընդունում են բռնիկ նշանակած ամեն մի դառն դեպ:

2. Այն ճշութիւն, վորի շնորհիվ աշակերտների մկատմամբ պետք է կիրառել կարգապահութիւնը: Սակայն վոչ պարագրումների համար

4. Պետք է խիստ կարգապահութիւն պահպանել վոչ քե գիտական գրադումբների համար, այլ վարքի համար: Յեթն պարագրումները ճշտ են աւճանակած (ինչպես վոր արդ մասին մենք արդեն խոսել ենք), ապա նրանք ինքնաշտիւնյան մաքի համար մզդական ուժ ունեն և իրենց հետաքրքրականութիւնով բաւարին (զուցե բացառութիւնով վորեւ հրեշներին) գեպի իրենց են դրաւում: Յեթն գործն այլ կերպ և դրված, ապա դա վոչ թե աշակերտների, այլ ուսուցիչների մեղքն է: Յեւ յեթն մենք արդեօտի միջոցով չենք կարողանում դրաւել մաքերը, ապա, իհարկե, ուժ գործադրելն իղուր է: Հարվածներն ու աքացիներն, ընդունակ չեն դեպի գիտութիւնը սեր ներշնչելու: Դրա փոխարեն նրանք լավագոյն միջոցն են դեպի նա զգանք և տառապիւն առաջացնելու համար:

Ինչպես պետք է պարապմունքները խրախուսել

5. Վերջնական յեթե յերբեմն հարկավոր է լինում խթանել և հորդորել, ապա այդ կարելի չէ այլ միջոցներով անել, Վոյ թե հարվածներով:

1. Յերբեմն ծանր խոսքով, բուրբի ներկայութեամբ պարտավելով, յերբեմն մյուսին դուրելով, թե՛ «Ա՛յ, մա կամ մի ուրիշը, տես ինչ լավ է մկատում: Վարժամ միշտ հասկանում է ամեն ինչ: Իսկ դու մատած ես, վոնց վեր բնի տիկ»:

2. Յերբեմն աշակերտի վրա կարելի չէ ազդել ծաղրով. «Ա՛յ, դու ցանցառ, այդքան հեշտ բանն էլ չես հասկանում: Ինչո՞ւլ ես տարված»:

3. Կարելի չի մուշտպես կազմակերպել շարաքակամ կամ, գոնե, ամսական մրցումներ տեղի առաջնութեան կամ պատվանշանի համար, ինչպես վոր մենք մի այլ տեղ մտանանչել ենք: Պետք է միայն հսկել, վոր դա անողուտ հանձքի է ծաղրի առարկայի չվերածվի, այլ վորպեսզի գովասանք ստանալու ձգտումը կամ պարտավանքի ու ցածրանալու վտան ընդհանրապես նպաստե յին աշխատասիրութեամբ: Ուստի չափազանց կարևոր է, վորպեսզի այդ ժամանակ դաստիարակը ներկա լինի, վորպեսզի գործը լուրջ և մաքուր տարվի, վորպեսզի անգույժ գտնվածներին պարտավելին և ամաչացնելին, իսկ ջանասիրներին գովելին բուրբի ներկայութեամբ:

Բայց վարժի համար

6. Կարգապահական միջոցներն ուղիքի խիստ է անխնա պետք է դործադրել նրանց նկատմամբ, վորոնք գտնցանքներ են կատարում վարժի դեմ:

Այն է՝ 1. Ամաստվածութեան ակներև արտահայտութեան համար, ինչպես, որինակ, առտծուն հաշոյելու, արտաղծութեան, անառակութեան և ընդհանրապես տիրոջ որենքի դեմ րացելիքաց հանցանք կատարելու համար: 2. Համառութեան և դիտավորյալ յարութեան համար, յեթե, որինակ, վորեն մեկն արհամարհական վերաբերմունք է ցույց տալիս դաստիարակի կամ մեծերից վորեն մեկ ուրիշի կարգադրութեաններին և դիտավորյալ կերպով ու պիտակցորեն չի կատարում այն, ինչ վոր պետք է: 3. Հպարտութեան և մեծամտութեան կամ մեկ նախաձեռնի ու ծուլութեան համար: յեթե մեկը, վորին ընկերը խնդրել է սովորեցնել և ոգնել իրեն, մերժում է նրան:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ք Ս Ա Ն Յ Ո Յ Ե Ր Ո Ր Դ

ԴՊՐՈՑ-ԱՐՀԵՍՏԱՆՈՑԻ ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ ԶՈՐՄԻ ԸՍՏ ՀԱՍԱԿԻ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԻ ՅԵՎ ԸՍՏ ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԵԱՆ

Լույսի զավակները պետք է հետևեն մշխարհիս զավակներին իմաստութեամբ

1. Իրենց աշակերտներին արհեստավորներն առաջուց վորոշ ժամկետ են նշանակում (յերկու, յերեք տարի և այլն, մինչև յթը տարի, նայած արհեստի նրբութեանն ու բարդութեանը), վորի ընթացքում իրենց ուսման աճողը դասընթացն անպայման պետք է ավարտվի, և ամեն մեկը, ու-

սումաստրելով իր արգիստին վերաբերող ամեն ինչ, աշակերտից դառնում է վարդապետ, իսկ Հեսո Նաև վարպետ։ Հետևաբար, աշակետ պիտի լինե՞ր և պարսպակամ ուսուցումը՝ արվեստների, գիտելիքների, լեզուների համար ել պետք է իր շրջանները նշանակել այնպես, վորպեսզի վորոշ շարք տարիների ընթացքում ավարտվի կրթության ամբողջ դասընթացը և վորպեսզի մարդկության այդ արհեստանոցներից դուրս գան իսկապես կրթված, իսկապես բարձրակամ, իսկապես քաղաքացի մարդիկ։

Ամբողջ մարդուն ճանալորելու համար պետք է զործադրել պատանկության ամբողջ ժամանակաշրջանը, այսինքն՝ 24 տարի

2. Այդ նպատակին հասնելու համար, ուղեղի զարգացման համար վերցնում ենք պատանկության ամբողջ ժամանակաշրջանը (վորովհետև չե՞ք վոր աշակեղ մի արվեստ չէ, վոր պիտի սովորեն, այլ ազատ արվեստների մի ամբողջ հանրապետւմար՝ բոլոր գիտությունների և մի քանի լեզուների հետ միասին), սկսած ժանկությունից մինչև հասուն հասակը, այն և՛ 24 տարի, վորն սովորված ենք բաժանելու վորոշ ժամանակամիջոցների, համաձայն իրեն շնության ցուցմունքի։ Փորձը ցույց է տալիս, վոր մարդու մարմինն աճում է մասափորտպես մինչև քսանհինգերորդ տարին, վոր աղելի։ Հետո նա սկսում է ամրանալ։ Այդպիսի դանդաղ բն (վորովհետև վայրենի դադանների աղելի մեծ մարմիններն իրենց իսկական մեծությանը հասնում են մի քանի տասնամեկ, տնովալս, մեկ, յերկու տարում) աստփածային նախախնամությունը պարզեւ է մարդկային լնությանը, պետք է կարենել, նրա համար, վորպեսզի մարդն ընդհանրապես աղելի շատ ժամանակ ունենա կյանքի պարտականությունների համար նախապատրաստվելու համար։

Այդ ժամանակաշրջանը պետք է բաշխվի չորս դպրոցների միջև

3. Ուրեմն, աշակերտը սաղոց հասակի տարիները բաժանենք չորս տարրեր տառիճանների՝ ժանկության, պատանկության, յերիտասարդության, աւանական հասակ, հասակացնելով յուրաքանչյուր տառիճանին մեկական վեցամյակ և ըստ տառիճանի դպրոցների այնպես, վորպեսզի.

I Մանկության

II Պատանկության

III Յերիտասարդության

IV Աւանական հասակի համար

Միջոց
լինել

Մայրական ծոցը։

Յարրական դպրոցը կամ մաշիկների լեզվի հասարակական դպրոցը.

Լատինական դպրոցը կամ գիմնազիոն.

Ճեմարանը և նախապարհորդությունները։

Մայրական դպրոց պետք է լինէ յուրաքանչյուր տանը. մայրենի լեզվի դպրոց՝ յուրաքանչյուր համայնքում, դյուլում, ալմանում. գիմնազիոն՝ յուրաքանչյուր քաղաքում. ճեմարան՝ ամեն մի քաղաքության մեջ կամ յուրաքանչյուր մեծ նահանգում։

Աշխատանքի խնդիրները դարձցում պետք է տարբերվեն վաղ ք-ն
նյութով, այլ միայն ձևով

4. Այդ դպրոցները վորժան ել վոր միմյանցից տարբերվեն, այնպեղ պետք է վաղ թն տարբեր բան առանգվեն, այլ միևնույնը, միայն տարբեր ձևով, ախինքն՝ այն բոլորը, ինչ վոր մարդկանց կարող է խակական մարդ դարձնել, քրիստոնյաներին՝ խակական քրիստոնյաներ, զիտնականներին՝ խակական զիտնականներ. միայն՝ ըստ հասակային աստիճանների և նախորդ նախապատրաստության, վոր միշտ զեղի բարձրն է ձգտում: Վորովհետև մեր բնական մեթոդի որենքների հիման վրա ուսումնական աւարկաները չեն բաժանվելու, այլ միշտ միասին են առնողվելու: Ճիշտ այնպես, ինչպես վոր ծառը միշտ աճում և ամբողջութամբ, իր բոլոր մասերով միասին, հավասարաչափ, ինչպես այս, այնպես ել հետագայ տարում, և միշտ՝ քանի նա կանգուն և, նույնիսկ հարյուր տարի հետո:

I

Դպրոցների տարբերությունն ըստ վարժությունների ձևի
վերալիետե մի տեղ այլ կերպ և դասավանդվում, մի ուրիշ տեղ՝ այլ

5. Սակայն նրանց մեջ տարբերությունը յերեք տեսակ կլինի: Նախ՝ սկզբնական դպրոցներում ամեն ինչ ավանդվելու յն ավելի քնդիանուր և ավելի կոպիտ գծերով, իսկ հետևյալ դպրոցներում ամեն ինչ ավելի մաքուր ձևով և ավելի ճիշտ: Ճիշտ այնպես, ինչպես ծառն ամեն նոր տարի սրմաններ և ճյուղեր ալելի յն սրձակում, ալելի յն ամբանում և ալելի շատ պտուղներ և տալիս:

II

Վարժիետե մի տեղ այս և շատ, մյուս տեղ՝ այն

6. Յերկուրդ՝ աւաղին մայրական դպրոցում, զլիստվորապես, մարգվելու յնն աշտաքին զղայարանները, վորպեղի յերկաաները աւորեն ճիշտ վարվել ստարկաների հետ և ճանաչեն նրանց: Մայրենի լեզվի դպրոցում ընթերցանութան, գրելու, նկարչության, յերգեցողության, հաշվելու, շափելու, կշռելու, բազմապես ձևով անդիւր անելու միջոցով և այլն մարգվելու յնն, ներքին զղայարանները — յերևակայությանն ու հիշողությանն, իրենց գործադիր որդանների՝ ձեռքի և լեզվի հետ միասին: Գիմնատիայում զարգանալու յնն ըմբռնողությանն ու դասողությանը զղայարանների ոգնութամբ հալաքած բոլոր ստարկաների՝ զիտնկալիկայի, քերականության, հոնտորության և մնացած ուսուցիչականների և արվեստների միջոցով, վոր դաստիանողվում են նրանց հետ ծանոթանալու նպատակով, իրենց փաստական և պատճառական կապի մեջ, ախինքն՝ ինչպես իրենց յերևութների, այնպես ել նրանց պատճառների հետ: Վերջապես՝ ճեմարանները, զլիստվորապես, զարգացնելու յնն այն, ինչ վոր կամքի բնագավառին և պատկանում՝ ընդունակությունները կպանպանեն:

ուսուցիչները, հագնեցան մերդաշնակութային (և ներդաշնակութային և քերչու աշխարհի, ինչ վեր և անհրաժեշտակութային) կտա աստվածաբանությունը, մտավոր մերդաշնակութայինը—փիլիսոփայությունը, մարմնի կենսական գործունեությունները կսովորեցնի բժշկականությունը, արտաքին բարեկեցությունը կպարզաբանի իրավագիտությունը:

Այդպիսի հետևողականության մերթիմ հիմնադրումը

7. Հենց դա յն մտքերի հաջող կրթության նշանաբան մեթոդը. նախ՝ տոարկաները ներկայացվում են արտաքին զգայարաններին, վորոնց վրա նրանք ազդում են անմիջականորեն. հետո գրգռված ներքին զգայարանները, իր ներթիմ, սովորում են արտահայտել և զիտողականորեն պատկերացնել այն տոարկաների արտացոլումը, վոր ըմբռնել են արտաքին զգայարանի միջոցով, ինչպես ներքնապես հիշողության միջոցով, այնպես և արտաքնապես մեթոդի և լեզվի միջոցով: Միայն այն նախնական աշխատանքից հետո յն, վոր ուղեղը մանուկ և իր իրավունքների մեջ և, մանրակրկիտ քննությունից հետո բարձր իրերի հիմունքների ուսումնասիրության համար կատարում և համեմատություններ և ժողովոր գնահատումն. առ կազմում և իրերի իսկական ըմբռնումը և դատողությունը նրանց մասին: Վերջապես, կամքը (մարդու միջնակետը և նրա բարձր գործադրությունների գեղատարբ) սովորում և իր իշխանությունն որինաշարունակ տարանջուռ. առնել ինչի վրա: Իրերի ըմբռնումից առաջ կամքը ձևավորել ցանկանալը (ինչպես վոր՝ իմացությունը յերևակայությունից առաջ և յերևակայությունն զգայարանից առաջ)—իդուր աշխատանք և: Սակայն այդպես վարվում են նրանք, վորոնք իսկապես դուրսվում են նեցող և զգայական տոարկաների նախադրությունից առաջ ազաններին արամարանություն, պոեզիա, հեռադրություն, բարոյագիտություն են սովորեցնում. ին՝ վոր դա միևնույն և, թե իր դողգողուն վտանգերով հաղիմ քայլող յերկու տարեկան յերևապիմ ցանկանան պարել սովորեցնել: Մենք հաստատապես վնուել ենք առնել սեղ հետևել բնության առաջնորդությանը և, ինչպես վոր նա իր ուժերն աստիճանադար և բաց անում, այնպես և մենք մասվոր ընդունակությունների դարգացման ժամանակ պիտի հետևենք նույն կարգին:

III

Վարդիկնտե վումմի աշատեղ եմ ասվորում, ուրիշներն ել՝ այնտեղ

8. Յերբարդ տարբերությունն այն և, վոր ստորին զգայաներում՝ մայրական և մայրենի լեզվի դարձմանում՝ ասվորելու յն յերկու սեռի ամբողջ պատանեկությունը, լատինական դարձում, գլխավորապես կրթվելու յն յերիտասարդները, վարմի ի նկատի ունեն ավելի բարձր բան, քան յն արհեստով գրավելը. իսկ մեծարամնրում պատրաստվելու յն ապագա գիտնականները և ուրիշների գեղավարները, վորպեսզի յեկեղեցին, զբարեցները, պատվականը պահեստում միշտ ևլ պիտանի դրոժիներն ունենան:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ք Ս Ա Ն Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

ՄԱՅՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

Ամենից առաջ պետք է ուսումնասիրվի էմբիոնականը

1. Հենց առաջին տարիներում ծառն իբրև բնից արձակում է այն հյուսվածքը, զոր հետո նա ունենալու չէ, այնպես զոր նրանք հետո միայն անհրաժեշտանալու չեն։ Այնպես էլ այն բույսերը, ինչով մենք ջանկատում ենք ուսումնական իբրև արդյուն իբրև արդյուն կյանքի ընթացքում, պետք է նրան պատվաստենք արգեն այն առաջին զարգացում։ Այս կատարելու հարադրությունը չերևան կդա, յեթե մենք մի հայացք նետենք գիտությունների բնագավառի վրա։ Գծենք այն համառոտակի, զամենևինով բույսերը քան թափանցիկ։

Այս առաջինում յուրացման յեմբիոնական գիտությունը մյուսների քվարկումը

2. ՄԵՏԱՄԻՋԻԿԱՆ (այսպես կոչված) ընդհանուր գծերով իբրև սկզբնական այսպիսիք է անուն, զորովհետև սկզբում յերևույթների ամեն ինչ պատկերացնում են ընդհանուր և խառը մեծով, քանի զոր նրանք այն բույսերից, ինչ զոր տեսնում, լսում, հաշվում, չափում են, այնպիսի տպավորություն են ստանում, թե դա մի բան է, բայց չեն կարողանում դատել, թե դա մասնավորապես ինչ է, մինչև զոր սովորում են, միայն առաջնահարգ, տարբերել։

Այսպիսով, նրանք սկսում են ըմբռնել ընդհանուր տեղիքները՝ վարեն բան, վայրեն, կա, չկա, այսպես է, այսպես չէ, վարեն, յերբ և այլն, մեծ է, մեծ չէ և այլն, այն, ինչ զոր կարծում են մտափոխելու հիմունքները։

3. Այդ առաջինից մեջ տարիներում ՄԻՋԻԿԱՆԻՑ տղային կարելի չէ այնքան առաջ տանել, զոր նա իմանա, թե ինչ է զուրը, հաղը, ողը, կրակը, ամօրվա, մյուսը, սառնայցը, քարը, յերկաթը, ծառը, խոտը, քաչառը, ճուղը, յեղը և այլն։ Նա կարող է իմանալ իբրև մարմնի անդամների, գոնե արտաքին անդամների անուններն ու զործածությունը։ Այդ բույսերը հեռավորում ուսումնասիրվում է այդ հասակում և բնագիտության հիմքն է դնում։

4. ՈՊՏԻԿԱՆԻ Հիմունքները տղան համաշուրջ է այն ժամանակ, յերբ սկսում է տարբերել և անդամել լույսը, մութը, սպիտակ և գլխավոր գույների՝ սպիտակի, սևի, կարմրի և այլն տարբերությունները։

5. ԱՍՏՂԱՐԱՇԵՈՒԹՅԱՆ սկզբը կլինի այն, յերբ տղան կդիտենա, թե ինչ է յերկիմբը, արեգակը, լուսինը, աստղերը և կկարողանա նկատել, զոր նրանք ամեն ոք ծագում են և մայր են մանուկ։

6. ԱՆԵՍԱՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ մեջ առաջին քայլերը կարվեն այն ժամանակ, յերբ յերևույթները կտվորեն հասկանալ, թե ինչ է սարը, հովիտը, դաշտը, գետը, գյուղը, քերդը, քաղաքը, համաձայն այն վայրի տարածանքին, զորտեղ նրանք դաստիարակվում են։

7. ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ հիմքերը դրվում են այն ժամանակ, յերբ

աղան Հասկանում է, թե ինչն է կոչվում ծամ, որ, շաքաթ, տարի- նաև՝ ինչ է ամառը, ճմեար և այլն։ Հետո՝ յերեկ, յերեկ չի առաջիմ որը, վազը, վազը չի մյուս որը և այլն։

8. ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ սկիզբն այն էլինի, վոր աղան ի վիճակի էլինի հիշու և պատմելու այն, ինչ պատահել է մոտ որերիմ, ինչպես է մեկը կամ մյուսն այս կամ այն դեպքում իրնմ պահել։ Թող այդ խոյրը լինի թեկուզ մանկական մեռով։

9. ԹՎԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ իր արժանեքն է արձակել, յեթե աղան Հասկանում է, թե ինչ է զգիլը և ինչ է շատը, գիտե Հաշվել, զոնե, միշտ տառը և գիտել, վոր յերեքն ավելի շատ է յերկուսից և վոր յեթե յերեքին ավելացնենք մեկ, կդառնա չորս և այլն։

10. ՅԵՐԿՐԱՆՈՒԹՅԱՆ տարբերը նա կյուրացնի, յեթե Հասկանա, թե ինչն ենք մենք անվանում մեծ և փոքր, յերկար և կարճ, լայն և նեղ, հաստ և բարակ։ Հետո, ինչն ենք անվանում գիծ, խաչ, շրջան և այլն, յեթե նա տեսնի, թե ինչպես է այս կամ այն իրը չափվում թղով, արժանեղով, սամենով և այլն։

11. Ստատիկայի սկիզբը կղզվի, յերբ նա տեսնի, թե իրերը կշուում են կշուողով և կազորի ինքը մեռքի վրա վորևե քան կշուել, վորպեսզի խոնա, թե քեքե և այն, քե ծամը։

12. Սկզբնական Հրահանգներ ՄԵՆԱՆԻԱԿԱՆ աշխատանքներում յերեսաները կստանան այն ժամանակ, յերբ նրանց թույլ կտան և նույնիսկ կազորեցնեն մի վորևե քան անել, ախենք՝ իրերը տեղադրելու այս ու այն տեղ, այս ու այն մեռով կարգավորել։ այդ իրերը, շինել և կտրել, կապել ու քանդել և այլն, ինչպես վոր սիրում են անել այդ Հասակի աղաները։ Յեղ վորովհետև դա վոչ այլ ինչ է, յեթե վոչ շարահայի ընության տե՛ր մարդկանց միզն ու ջանքն արհեստականություն վերադարձրելու իրերը, ուստի վոչ միայն չպետք է արգելել այդ փորձերը, այլ պետք է նույնիսկ խթանել և խելացի կերպով ուղղություն տալ, ղեկավարել։

13. Բանականության ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱԿԱՆ արվեստն արդեն այս աստիճանում մասնավոր է իրեն և սաղմեր արձակում այն ժամանակ, հենց վոր աղան, նկատելով, վոր խոսակցությունը Հարցերից և պատասխաններից է կազմվում, ինքն էլ սովորում և Հարցնել և Հարցերին պատասխաններ տալ։ Միայն քե պետք է սովորել միանց տալ համապատասխան հարցեր և պատասխանն ուղղակի տված հարցին, վորպեսզի յերթմանը սովորեն իրենց միտքը կենդանացնելու առաջարկած քեմայի վրա, և վոչ քե ցրվեն։

14. Մայրենի լեզվով ճիշտ խոսելը, ախենք՝ տառերը, վանկերը, բառերը հաղաթաշխված մեռով արտասանելը կազմելու յե մանկական ՔԵՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ։

15. ՀՌԵՏՈՐՈՒԹՅԱՆ Հիմքը կղզվի, յերբ յերեսաներն սկսեն նմանվել տնային դարձածության մեջ յեղած փոխարկություններին և դարձվածքներին։ Առասկացության ժամանակ առանձնապես Հարկավոր է ուշադրության դարձնել, խոսքի Հասկությանը Համապատասխան արտասանության կապակցությամբ Համապատասխան ժեստիկուլացիայի վրա, որինքն՝ վորպեսզի Հարցնելիս բարձրացնեն վերջին վանկերը, պատասխանելիս ցածրացնեն և այլն, մի քան, վոր արդեն ինքը ընությունն է սովոր-

բեցնում և վորը վորեն չեղման զեպում կարելի լինի խելացի ցուցմունքով հեղատությամբ ուղղել:

16. ՊՈՆՋԻՍԵՒ կանխորոշ ճաշակունքն կլինի, յեթև այս առաջին հասակում վորքան կարելի չե շատ, առաջնապես բարոյական, գոտառավորներ սովորեն, լինեն դրանք ոխթական կամ մեղաբական, ինչպես վոր դործածական են յուրաքանչյուր չեղվում:

17. ՅԵՐԱՅԵՆԻԹՅԱՆ սկիզբ կլինի սաղմոսներից և սրբազան յերգերից վարեն հեշտ տեղեր սովորելը, վոր կարող և կատարվել ամենորյա ազգիքի վարժությունների ժամանակ:

18. ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԻՑ սկզբնական դիտելիքներն այն են լինելու, վոր խմանալու չեն այն բոլոր անձանց անունները, վորոնցից բաղկացած է ընտանիքը, այն է՝ ով և կոչվում հայր, մայր, աղայիսիմ, ծառա, վարձու բանվոր և այլն. հետո պետք և խմանալ առն ժառերի անունները՝ զավիր, խոհանոց, ճնշարան, ախոռ և այլն—և անային պարտականքի՝ սեղան, ախես, դամակ, ալիկ և այլն և դրանց զործածությունը:

19. Ավելի դժվար կլինի մտցնել նրանց ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ մեջ, վորովհետև այդ քննույլ հասակի խմատությունն իր առն շրջանակներից հաղթի և դուրս գալիս. ասենք, կարելի չե վորձել, յեթև, սրինակ, յերեխաները նկատում են, վոր մի քանի մարդիկ հավաքվում են խորհրդարանում և կոչվում են խորհրդի անդամներ, վոր նրանցից մեկը քաղաքագլուխ անուն և կրում, մյուսը՝ քաղաքային դատավորի, յերրորդը՝ քաղաքի և այլն:

20. Բայց այստեղ առանձնապես ամուր հիմքեր պիտի ստանա ԲԱՐՈՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՄՈՒՆԻԲԸ (ԲԱՐՈՑԱԿԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ—ԵՏԻԱՆ), յեթև մենք ցանկանում ենք, վորպեսզի առաքելությունները սերտանեն լավ դատարանկված պատանեկության հետ:

Որինակ.

1) ԶԱՓԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ, վոր հանդիսանում է ամամբարի նկատմամբ վորոշ չափ պահպանելը և կերակրի մեջ, զաղցն ու ծարավը հաղեցնելու համար, անհրաժեշտից վորինչ ալիկի թույլ չտալը:

2) ՄԱՔՐԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ՝ ուսելու ժամանակ վաշելույ վարժույթը և հազուադէպ, նույնիսկ տիկնիկների ու խաղալիքների հետ զգույլ վարվելը:

3) ՀԱՐԳԱՆԻ՝ մեծերի նկատմամբ քաղաքավարի լինելը:

4) ՀՆԱՁԱՆԻԹՅՈՒՆ՝ միշտ պատրաստ լինել և արագ կատարել հրամանները և արդելումները:

5) Խիստ ձԵՄԱՐՏԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ բոլոր խաղերում, վորպեսզի յերեք թույլ չտրվի ստել և խաբել, լինի զա համաքով, թե լուրջ (վորովհետև վորեն վատ բանի վերաբերմամբ համաքը վերջիվերջո կարող է գտանալ լուրջ պակասություն):

6) ՅԵՐԵԽԱՆԵՐՆ ԱՐԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ կոչվորեն, ախրժ կամ քի հակառակ ուրիշի վոշ մի բանին չգիտելուով, չհանելուով, չպահելուով, չթողնելուով, վոշ վորքին չարեք չպատահանելով, վոշ վորքի չխախտնելով և այլն:

7) Իսկ գլխավորը՝ թող սովորեն ՍԻՐԵՆ, վորպեսզի պատրաստ լինեն իրենց ունեցածը կիսելու, յերբ վորեն մեկն անհրաժեշտությունից ստիպված նրանցից կիսնգրի. ուս զեն քիչ և, վորպեսզի նրանք ողնեյին նաև սե-

փական կամեցողությամբ: Վորովհետև հենց դա յն այն համարիտ քրիստոնեական սերը, վոր ամենից առաջ մեզ պատվիրել է Քրիստոսի վոգին և վորով ճեղքացող աշխարհի ստուը յեսասիրության մեջ մարդկանց սրտերը բացաժտեան առանձնապես կծառայի յեկեղեցու բարեքի համար:

8) Յերեխաներին պետք է վարժեցնել նաև ճշտական ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ և գրադմուշեների, լինի դա լուրջ գործ կամ խաղ—միկնույնն և, վորպեսզի նրանք ծուլության տանել չկարողանան:

9) Թող նրանք չսովորեն խոսել և գուրս տալ ամեն ինչ, ինչ վոր լսում են, այլ սովորեն նաև խելացիորեն ԼՌՆԼ, յերբ գործն այդ է պահանջում, այն է՝ յերբ խոսում են ուրիշները, յերբ ներկա յն պատվավոր մարդկանցից վորեն մեկը, յերբ գործն ախպես և, վոր պահանջում է լուսության:

10) Բայց այս առաջին հաստկում նրանք հատկապես պետք է դասախարակված լինեն ՀԱՄԱԲՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ, վոր կպահանջվի նրանց ամբողջ կյանքի ընթացքում, վորպեսզի կարողանան հաղթահարել իրենց ավելի չուս, քան թե կբքեն ուժով գուրս կպտկվան և արժատներ կարձակեն, և սովորեն ղեկավարվել բանականությամբ և վու թե բոլորական պոթկութենեով, զսպել բարկությունը և վու թե ազատութուն տալ և ալլն:

11) ՀԱՃՈՅԱԿՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆ ու ուրիշներին ծառայելու պատրաստակամությունը պատանակության և նույնիսկ ամբողջ կյանքի լավագույն զարգաբանքն է կազմում: Այդ պատճառով ել արդեն այս առաջին վեց աստում պետք է վարժեցնել նրանց այդ բաներին, վորպեսզի յերեխաներն առիթ բաց չթողնեն լինելու ամեն անգ, վորտեղ կարելի յն հուսալ վորեն բանով ոգտակար լինել մերձավորին:

12. Սակայն սրան պետք է միացնել վարքի ՊԱՐԿԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, վորպեսզի անհարժար դրության մեջ չընկնել և հիմարություններ չանել, այլ վորպեսզի ամեն անգ վարվել վայելուչ համեստությամբ: Սրան են վերաբերում հասարակական քաղաքավարության, վողջունելու, վողջունչաներին պատասխանելու մեները. կարիք ունեցած ղեկցում քաղաքավարի խնդիրը. արած շնորհի համար վայելուչ դուխ տալով, մեռք համբուրելով շնորհակալութուն արտահայտելը և այլն:

21. Վերջապես, ԿՐՈՒԻ և ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ուսումնասիրության մեջ վեց տարեկան տղաներին կարելի յն այնքան սովորեցնել, վոր նրանք իրենց հիշողության մեջ կպահեն կատեխիզիսի գլուխները, իրենց դավանանքի հիմնական սկզբունքները, կական հասկանալ այն և, վորքան վոր թույլ է տալիս նրանց հասակը, կիրառել կյանքում: Այն է՝ լի աստվածային զգացմունքով, իրենց ասաջ տեսնելով ասածուն, վոր ամեն անգ և, և զողջով նրա, վորպես շարքի համար արգարադատ պատժողի առաջ, նրանք վու մի վստ արարք իրենց չպետք է թույլ տան. մյուս կողմից՝ սիրելով, պաշտելով, կռնելով և փառաբանելով ասածուն, վորպես բարի գործերի համար վողորժած վարձաարողի և կյանքում ու մահվանից հետո նրանից վողորժածություն սպասելով, առիթ լայ չթողնել կատարելու միշտ լավ, աստվածահաճո գործեր և աշխատով ապրել, վոնց վոր, ասածո աշխերի առաջ և, ինչպես սուրբ պիրքն է ասում, աստուն հետ քայլել:

Այդ տեսակ դատախարակութեան նպատակ մանկութեան ժամանակ

22. Այսպիսով, քրիստոնեաների յերեխաների մասին կարելի չէ ասել այն, ինչ վոր ասիտարանին ասում է իրեն Քրիստոսի մասին, թե «Եվ Յիսուս զարգանալը իմաստութեամբ և հասակաւ և շնորհօք յմատուծոյ և ի մարդկանէ» (Ղուկ. 2, 52):

Ինչու այստեղ վաչ մի ավելի հաստակ ցուցմունքներ տալ չի կարելի

23. Այսպիսով, ահա թե ինչ նպատակներ է ունենալու. ահա թե վորոնք են մայրական դպրոցի խնդիրները: Դա մանրամասն դարգաշենել, պատկերացնել ճիշտ գաստվորութեամբ, թե ինչը և վորքան կարելի չէ անել յարաբանչյուր տարվա, ամսվա, օրվա ընթացքում, ինչպես վոր մենք խորհուրդ ենք տալու անել մայրերի լեզվի և լատինական դպրոցներում այնպես, ինչպես վոր այդ կարելի չէ անել հետադուր դպրոցներում: Եւ այստեղ տեղին չէ յերկու պատճառով: Նախ՝ վորովհետեւ անային դպրոցների մեջ ծնողները չեն կարող նույնպիսի ճիշտ կարգ ու կանոն պահպանել, ինչպես հասարակական դպրոցում, վորտեղ բացառապէս դրադմում են պատանեկութեան կրթութեամբ: Երկրորդ՝ վորովհետեւ յերեխաների մեջ բուհականութեան ու իմացունակութեան արտաւայտում է չափազանց անհամարաչափ: Ժեկի մեջ ավելի շուտ, մյուսի մեջ՝ ավելի ուշ: Վրանք յերկու տարեկան հասակում հրաշալի կերպով խոսում են և նարդիկ են ամեն բանում, մյուսները հինգ տարեկան հասակում հալիվ հալատարում են նրանց: Այնպես վոր վաղ հասակի այդ սկզբնական կրթութեան անհրաժեշտ և թողնել ծնողների խոհեմութեամբ:

Ասեմք, ահա յերկու երաշալի ոճմնդակ միքոց.

I. Դասագիրք մայրական դպրոցի համար

24. Ասեմք, յերկու բան այստեղ կարող են ոգուտ տալ: Նախ՝ պնտ է ծնողների և դպակների համար կազմել ձեռնարկ, վորպեսզի նրանք իրենց պարտականութիւններին ամտեղյակ չլինեն: Այդ ձեռնարկում մաս-մաս պետք է նկարագրվի այն բոլորը, ինչ վոր պետք է յերեխաներին սովորեցնել՝ ինչպիսի զնպգերում պետք է ձեռնարկել այն կամ այն դորձը. ինչպիսի դարձվածքներով և ինչպիսի ժեստերով պետք է այդ հանդիպել յերեխաներին: Մենք համեն ենք ասում այդպիսի գիրք կազմել (ձեռնարկ մայրական դպրոցի՝ վերնագրով):

II. Զգացմունք զարբանցնելու միքոց

25. Մյուս ոգտակար ձեռնարկը մայրական դպրոցում վարժութեաների ժամանակ կլինի պատկերազարդ գիրքը, վորը վերլիվերիտ պետք է ամբիշտպես տալ իրենց յերեխաների մեռքը: Վորովհետեւ այստեղ պետք է աստվելապէս զարգացնել զգայարանները հանդիպող տարբիւններից ապավորութեաներ ըմբռնելու համար, իսկ տեսողութեանը զգայարանների մեջ

առաջին տեղն է բռնում, ուստի կատարելագույն նպատակաւորմար կլինի մացնել աշտակ բոլոր տարրերը և՛ փիզիկայի, աստիկայի, աստղաբանության և այլն, յերկրաչափության, թեկուզ և գիտությունների այն կարգով, ինչպես վոր նկարագրեցինք: Այստեղ կարելի չէ նկարել սառ, հովիտ, ծառ, բայում, ձուկ, ձի, յեղ, վոյսար, զանազան տարիքի և բոյի մարդ-նույնպէս՝ լույս ու խաւար, յերկիմք, արեգակ, լուսին, աստղեր, ամպ, գլխավոր գոյցները. անսահման յան և արհեստների պարագաներ՝ քաղաքական, սկստեղներ, գալաքներ, մարմիկներ, աքցաններ և այլն. նաև զանազան անձանց պատկերներ, ինչպես, արինակ՝ քաղաքի Ոկարը գալիսանով և բազը գլխին, զինված զինվորին, գլուզացում՝ գալաքով, տալալալին՝ սայլով, փոստատարին՝ գետի ափիւ—այս բոլորի տակը պետք է գրված լինի նրանց նշանակութունն ու անունները՝ ձի, յեղ, շում, ծառ և այլն:

Այդ գրքի տված նգուտը

26. Այդպիսի գիրքը յերեք տեսակի ոգուտ և տալիս. 1) իրերից ստացված ազդեցությունների ուժեղացման խմատով, ինչպես վոր արդեն ասված է. 2) յերկառարգ մաքրը գրաւելու խմատով, վորպեսզի նրանք բոլոր գրքերում վորոնեն հետաքրքրաւոր քաներ. 3) ընթերցանությունը հեշտացնելու խմատով: Վարովհեան քոյր ասարկաների նկարների տակ գրվելու յին նրանց անունները, ուստի հենց գրանցից էլ կարելի չէ սկսել տատերի ուսումնասիրությունը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Յ Ք Ս Ա Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

ՄԱՍՐԵՆԻ ԼԵՃՎԻ ԴՊՐՈՑԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ

Մայրեմի լեզվի դպրոցները պետք է նախարդին լաբինակամ դպրոցներին

1. Իններորդ. գլխում մենք ապացուցում ելինք, վոր յերկու սեռի ամբողջ յերկառարգ սերունդը պետք է հասարակական դպրոցներ համախի: Հիմա յես կալիւցանեմ, վոր ամբողջ յերկառարգությունը նախ՝ պետք է մայրենի լեզվի դպրոցն սնցնի: Ետտեղ զեմ են գրան: Այսպես, Ցեպարը Յեկեղեցական պետության 1 գրքի 7-րդ գլխում և Ալստեղ*) ճիպրացական խորհրդածությունները գրքի 6-րդ գլխում խորհուրդ են տալիս մայրենի լեզվի դպրոցները տալ միայն այն աղաներին և աղլիկներին, վորոնք հետապալում գրաւելու յին արհեստներով, իսկ այն աղաներին, վորոնք ծնողների նշանակումով ձգտում են բարձրագույն կրթության, չտալ այդ դպրոցները, այլ ուղղակի տալ շտտինական դպրոցները: Ալստեղն ալիւլացնում է. ով ուզում է, թող այլ կերպ մտածի՝ յես տալարկում եմ կրթության այն ուղին, վորի վրա յես կցանկայի տեսնել նրանց, վորոնց համար յես լալալու յերկրությունն եմ ցանկանում: Բայց մենք, մեր գիտականիս և իմանական գրութիւններից յերկուով, յենք կարող գրան համաձայնել:

*) Ալստեղ (1588—1638)—առաջնորդության և փրկության պրոֆեսոր Հերբերտ, համեմատել ուսուցիչը:

Վերսկիներս

2. Այն է՝ 1) Մենք պնդում ենք բուլոյրի, վորոնք մարդ են ծնվել, ընդհանուր ուսուցման վրա, սովորեցնելով նրանց այն ամենը, ինչ վոր մարդկային է։ Պետք է բուլոյրին միասին տանել առաջ, քանի դեռ կարող են միասին գնալ, վորպեսզի բուլոյրը փոխադարձաբար իրար աշխուժացնեն, հորդորեն, վարժեցնեն։ 2) Մենք ցանկանում ենք բուլոյրին դաստիարակել բուլոյր առաքելությաններով, քաջասության շունելով համեմատության, համամայնության, փոխադարձ սպասավորության համար։ Ուստի յերեսաներին այդպան վաղ միջանցից չպետք է բաժանել և մի քանի ընտրյալներին չպետք է ստիժ տալ նայելու իր վրա ինքնարաքականության զգացումով, իսկ ուրիշների վրա՝ ասեղությամբ։ 3) Ձեռնարկել կյանքի վեցերորդ տարում վորոշելու, թե ո՞վ ի՞նչ կոչման համար է պիտանի՝ դիտության, թե արհեստի—թվում, թե մի փոքր շուտ կլինի։ Վաղ մտքի ուժը, վաղ էլ ընտրության հակումներն այստեղ գեղեկաբանականաբար չեն արտահայտվում։ Ղա ուվելի պարզ յերևան կղա հետազայում։ Միևնույնն է, ինչպես վոր պարտիզում մենք չենք նախշում, թե վո՞ր խոտերը պիտի քաղահանենք, վո՞րը թողնենք, քանի դեռ նրանք փոքր են, բայց նախշում ենք այն ժամանակ, յերբ նրանք աճում են։

2Կ՝ վոր միայն հարուստների, ազնվասունճ բարձրաստիճան անձանց յերեսաները չեն ծնվում նման բարձր գիտելիքների համար, վորպեսզի միայն նրանց համար բաց լինի լատինական, զպրոցը, իսկ մնացածները (վորպես անհուսայիներ) չեղաքացվեն։ Քամին փչում է, ուր վոր ուղւում է, և միշտ վորոշ ժամանակին չի սկսում փչել։

3. Մեր չորրորդ պատահուն այն է, վոր մեր ընդհանուր մեթոդը միայն լատիներենին՝ այդ ընդհանուրի կողմից ամեն չափից ալելի պաշտօնում հալերճաւարսին—չի մզում, այլ նախապարհ է հարթում նաև բուլոյր ժողովուրդների մայրենի լեզուների ճշակման համար (վորպեսզի ամեն մի վոգի ալելի ու ալելի փաստարաներ ախրոյր)։ այդ նպատակը չի կարելի խախտել այդպես կամայականորեն թռչելով ամբողջ մայրենի լեզվի վրայով։

4. Հիմնգերբող՝ ցանկանալ վորեն մեկին ոտար լեզու սովորեցնել ալելի շուտ, քան նա կշուրացնի իր մայրենի լեզուն, զա միևնույնն է, թե ցանկանալ իր վորդուն միախաբել սովորեցնել ալելի վաղ, քան նա քայլել կտովորի։ Ալելի լավ է վարվել խիստ բաժանումով ըստ աստիճանների, ինչպես վոր այդ մտածանշված է XVI դլիում, Հիմունք IV։

Ինչպես վոր կիկերոնը հրաժարվում էր պերնալտուսքյուն սովորեցնել նրան, ով խոսել չգիտեր, այնպես էլ մեր մեթոդն ուղղակի հայտարարում է, թե նա չի կարող լատիներեն լեզու սովորեցնել նրան, ով իր մայրենի լեզուն չգիտեր, վորովհետև նա վերջինս ընդունում է վորպես ուղեցույց առաջինի նախապարհի վրա։

5. Վերջապես, հետապնդելով սեալ կրթության նպատակներ, մենք միատեսակ հեղուսթյամբ կարող ենք աշակերտներին տանել նրա արտաքին շրջաշոջով այն գրքերի ոգնությամբ, վորոնք զբոված են մայրենի լեզվով և իրերի անուններն են հաղորդում։ Դրանից հետո նրանց համար

հէտ կլինի յառններն սոփորել, միայն նոր անոնները հարմարեցնելով արդէն նաեւ իրերին և իրերի փաստական իմացութեանը նարտար հետեւողականութեամբ միացնելով նրանց պատշաճական կապի հետազոտութեանը:

Մայրենի լեզվի դպրոցի նպատակն ու դերը

6. Հիմնովելով դպրոցի դաստիարակման բաժանման մեր յեղձարութեան վրա, այսպէս բնորոշենք մայրենի լեզվի դպրոցը: ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՎԻ ԴՇԳՐՈՅԻ հիմնական դերն ու նպատակը կլինի. սովորեցնել ամբողջ մատաղ սերնդին վեցից մինչև տասներկու տարեկան (համ տասներեք) հասակի սահմաններում այն, ինչ վեր պետք կլինի մարդուն իր ամբողջ կյանքի ընթացքում:

Այն և՛

I. Ազատ կարգով բոլորը, ինչ վեր տպւած և գրւած և մայրենի լեզվով:

II. Գրել նախ գեղեցիկ, հետո արագ, վերջապէս, ճիշտ, մայրենի լեզվի փրակամութեամբ կամոմների համաձայն, վերն անհրաժեշտ կլինի պարզ մեղով շարադրել աշակերտների համար, միացնելով նրանց համար վարժութեանը:

III. Հաշվել քվերով և հաշվիչով, նախ և վերջին:

IV. Չորհել ըստ կանոնների բոլոր մեղով յերկարութեանը, լայնութեանը, տարածութեանը և այլն:

V. Յերգել բոլոր գործածական մեղդիաները. իսկ ով ափելի և ընդունակ՝ ծանոթանալ նաև գեղարվեստական յերաժշտութեան սկզբի հետ:

VI. Անգիր իմանալ բոլոր սաղմոսների և յեկեղեցական յերգերի մեծ մասը, վեր գործ եմ անվում վերևն վայրի յեկեղեցում. վորպեզի դաստիարակած լինելով տառնուն փաստարանելով, աշակերտները կարողանան (ինչպէս առաջին և երկրորդ). լսեն նախ իմաստութեամբ ուսուցանել և խրատել զմիման, սաղմոսիք և օրհնութեամբ և երգով հոգևորք՝ և շնորհօք օրհնել ի սիրտ մեր զԱստուած (Թուղթ առ Կողոճաքիս, 3, 16):

VII. Բացի կատիօիգիսից, ճիշտ իմանալ սրբազան պատմութեանն ու սուրբ գրքի գլխավոր տեսութեան այնպէս, վեր կարողանան անգիր ասել:

VIII. Իմանալ, հասկանալ և աշխատել կյանքում կիրառել բարոյականութեանն ուսումնիք, վեր տեսնել և շարադրւած լինի կամոմներով և բացատրւած օրինակներով, այդ հասակի ընթացողութեան համապատասխան:

IX. Տնտեսութեանից և քաղաքականութեանից այնքան հասկանալ, վորպեզի ըմբռնել այն, ինչ վեր ամեն որ նրանց աշխարհի առաջ կատարուած և նրանց տանը և քաղաքում:

X. Ունենալ հասկացողութեանն աշխարհի ստեղծագործութեան, անկման, վերականգնման և աստու գերիմաստութեամբ մինչև մեր որերը կատարելու ամենաընդհանուր գծերով շարադրւած պատմութեան մասին:

XI. Բացի գրածից, տիեզերագրութեանից ուսումնասիրել ամենակարևորը. յերկմի կլորութեան, մեղտեղում կախւած յերկրի գեղանկութեան մասին. յերկիրը վաղադր ուկիմանսի մասին. ծովերի և գետերի բազմազան վարդապատկանքի մասին. աշխարհիս ակելի խոշոր յերկրամասերի, Յեկլուդայի ամենակարևոր տեսութեանի մասին, առանձնապէս իր հայրենի:

միջի ֆազաների, լեռների, գետերի և զանազան հուշարձանների մասին :

XII. Վերջապես, ծանոթանալ ըստ հնարավորության բոլոր ֆիլ քե շատ ընդհանուր արհեստավորական պրիտմներիմ, մասամբ նրա համար, վորպեսզի վոչ մի բանում, ինչ վոր կատարվում և մարդկային կյանքում, կատարելապես անտեղյակ չմնալ, մասամբ ևլ նրա համար, վորպեսզի հետազայում ավելի հեշտությամբ յերևան գա բնավորության հակումը՝ թե առանձնապես ով ինչ բանի սեր և զգում :

Ինչու մեմ այստեղ այդպիսի ընդարձակ մպատակմեր ենք դնում

Դ. Յեթն մայրական լեզվի այս դպրոցում այս բոլորը կատարվի ինչպես հարկն է, ապա զետաճանները վոչ միայն լատինական դպրոց մասնւլիս, ալլև յերկրագործությամբ, առևտրով, արհեստով դրողվելիս, վոչ մի տեղ չեն հանդիպի վոլնիլի, վորին, թեկուզ մասամբ, այտեղ արդեն ծանոթացած չլինեն, առտի այն բոլորը, ինչ վոր հետազայում մեկն ու մեկը կուսումնասիրի իր արվեստում, կամ կլիի սրբազան ժողովներում կամ մի ալլ տեղ, կամ վերջապես կեղարդս վորևե գրքում, կլինի միայն տրդեն առաջուց յուրացրած առարկաների ավելի լրիվ լուսարանությունը կամ ավելի մասնակի պարզաբանությունը. և այն ժամանակ նրանք իսկապես կհամոզվեն, վոր իրենք ընդունակ են աթմ ավելի ճիշտ ըմբռնելու, գործելու և զատելու աթ մասին :

Գ Լ ՈՒՆ Յ Ե Ր Ե Ս ՈՒՆ Ե Ր ՈՐ Դ

ԼԱՏԻՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Լատինական դպրոցի բնութագիրը: Նրա մպատակմերը՝ չորս լեզու և արվեստների լրիվ ենթիկյուպեղիա

I. Յես կարծում եմ, վոր այս դպրոցի նպատակն և լորս լեզուներով ուպատել արվեստների ամբողջ ենցիկյուպեղիան: Այն և, որինական կարգով զետաճաններին բոլոր դասարաններով անցկացնելով, մենք պետք և նրանցից պատրաստենք.

I. Փերականմեր, վորոնք ի վիճակի կլինեն լատիներեն և մայրենի լեզվով լիակատար փերպով բացատրել բոլոր լեզվական յերևույթները, իսկ հուճարեն և յերբայեցեքեն լեզուներով՝ ինչքան վոր ամբարտելու և :

II. Դիալեկտիկմեր, վորոնք լիովին փորձված լինեն հասկացողութունները սահմանելու և տարբերելու մեջ, ապացույցներ անցկացնելու և հերքելու մեջ :

III. Հոնկտրմեր, կամ պերմախտներ, վորոնք ընդունակ լինեն ամեն մի առարկայի մասին տալ գեղեցիկ դասողություններ :

IV. Թվաբանմեր և V. Յերկրալափմեր. նախ՝ զանազան տեսակի կարիճների համար, յերկրորդ՝ վորովհետև աթ գիտությունները, գլխավորապես, սրում և զբոլում են վոգին ուրիշ առարկաներ ուսումնասիրելու համար :

VI. Յերածիշտմեր, պրակտիկներ և թեորեմիկներ :

VII. Աստղաբաշխներ, զորոնք դռնն դիտեն Հիմնական տեղեկությունները զօլորտի ուսմունքի և հաշվելու բնագավառից, զորովհետև առանց դրանց ֆիզիկան, աշխարհագրությունը և պատմության մեծ մասը մուխ կմնան:

2. Սրանք էլին հենց այն հռչակագրու յարմ ազատ արվեստները, վորոնց իմամալը, ըստ ժողովրդական հայացքի, մարդում դարձնում է փիլիսոփայության մագիստրոս: Բայց զորովհետև մեր աշակերտներն ափսիս թաթիբ կանգնեն, նրանք բացի դրանից պետք և լինեն:

VIII. Ֆիզիկոսներ, զորոնք հասկանային աշխարհի կառուցվածքը, տարրերի ուժը, կենդանիների տարրերությունները, բույսերի և մեռածների հատկությունները, մարդկային մարմնի կազմությունը և այլն, ինչպես և այդ ստեղծագործությունների գործադրությունը մեր կյանքի պահանջների նկատմամբ, զորը կընդգրկի բժշկականություն, յերկրագործություն և այլ մեխանիկական արվեստների մի մասը:

IX. Աշխարհագրագետներ, զորոնք իրենց ուղեղում կրում են յերկրագնդի, ծովերի, կղզիների, գետերի, պետությունների և այլն պարզ պատկերը:

X. Ժամամակագիրներ, զորոնց հայտնի լինեն դարերի հեղաշրջումները ժամանակների սկզբից, ըստ առանձին շրջանների:

XI. Պատմաբաններ, զորոնք կարողանային թվել ամենակարևոր ժողովությունները մարդկային ցեղում, խոշոր պետություններում, յեկեղեցում, դանադան սովորություններ և գեղեցիկ ցեղերի և մարդկանց կյանքում և այլն:

XII. Բարոյագետներ, զորոնք կարողանային կատարյալ մեղով դիտել առաքինությունների և աբառների տեսակներն ու տարրերությունները, խուսափել վերջիններից, հետևել առաջիններին, ինչպես ընդհանուր բարոնման, այնպես էլ ընտանեկան, պետական, յեկեղեցական կյանքում հասուկ գործադրության մեջ և այլն:

XIII. Վերջապես, մենք ցանկանում ենք, զոր նրանք լինեն աստվածաբաններ, զորոնք զոչ միայն ինչպես հարկն և իմանային իրենց հաղատի Հիմունքները, այլև կարողանային ապացուցել վերջիններս սուրբ գրքով:

3. Պարապմունքների վեցամյա դասընթացն ավարտելուց հետո մեր պատանիներն այդ բոլոր նյութերում պետք է լինեն յերեք վաչ կատարելապես հաստատում (զորովհետև պատանեկական հասակը կատարելություն չի թույլ տալիս, քանի զոր տեսությունը տրակտիկայով ամբացնելու համար ափսիս յերկարատև ժողովածություն և հարկագոր, և մի վեցամյակում հնարագոր էլ չե դիտանականության ուղիներուն սպասել), զոնն պետք է ապագայի համար վորոշ չափով կատարյալ կրթությանն ափսիս հիմքեր ունենան:

4. Վեցամյա դասընթացի տարբեր աստիճանների համապատասխան պետք է հիմնել վեց տարբեր դասարաններ, Վերոնց անունները, սկսած ստորինից, կարող են լին հետևյալները լինել.

Դասարաններ.

- I. Քերականական (Grammatica)՝
 - II. Ֆիզիկական (Physica)՝
 - III. Մաթեմատիկական (Mathematica)՝
 - IV. Բարոյագիտական (Ethica)՝
 - V. Դիալեկտիկական (Dialectica)՝
 - VI. Հռետորական (Rhetorica)՝
-

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԸ XVII Դ. ՅԵՎ XVIII Դ. ԱՌԱՅԻՆ ԿԻՍՈՒՄ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԸ XV և XVIII Դ.Դ.

Ծ. Պատկեր

Ժողովրդական դպրոց. Դիտալոր նորութիւնն այս շրջանում հանդիսանում է ժողովրդական դպրոցի անցումը յեկեղեցուց պետութեան մեծը և ընդհանուր կրթութեան, վերջին ժողաքացիական պարտականութեան, պարտադիր կրթութեամբ: Ժողովրդական դպրոցը XVI դարում գերեւս յեկեղեցու կցորդն եր հանդիսանում, վու ալեկին: XVIII դարի վերջում գերմանական քաղաք յերկրներում նա ecclesiasticum կարգից անցալ politicum կարգը: Դպրոցական դործի ղեկավարութիւնը պետութեանն իր մեռնն առալ, սակայն, ամենալայն լալիալ ողաադործելալ նույն ալը հոգեարականութեանը, վերջին իր նախադնումների կաաարողի: XVI դարում դպրոց հաանիւրը յեկեղեցական պարտականութեանն եր. նրա կաաարմանը հետեւում ելին յեկեղեցական ոււլիլիաները. անվութութեանն ալը դործում յենթարկվում եր յեկեղեցական ալեկ կաա պալկաա լալիալ իրական իրաաանն և գոուչացումների: XVIII դարի վերջում ալը դարմալ մանալվաա ժողաքացիական պարտականութեան. հաաայնքների հաաար աարրական ուաուցման պարտադիր լինելը նշանակում եր պարտադիր հարկալում հոգաա դպրոցի կարիքների. ընաանիքների հաաար դա նշանակում եր յերեխաներին դպրոց աալուց խուաաիւրա. վորմերի հաաար պաաալելու յերկուդի աալ նրանց պարտադիր կերալալ դպրոց աալ:

Վարքան ինն հայտնի յե, պարտադիր կարգալ դպրոց հաանիւրա սկըրումքն աաալին անդաա անցկացվեց վիշմալքաալ դպրոցալան կաեոնադրութեան մեջ 1619 թ.: Այս կանոնադրութեամբ պաաաորների և ուաուցիչների վրա պարտականութեանն և դրվում կալմել քալոր 6-ից մինչև 12 տարեկան ալաների և ալլիկների ցուցակը, վերջինսլի հաարալոր լինի խուել ալն մնողների հետ, վորոնք իրենց յերեխաներին դպրոց ուղարկել ղն ցանկանում, և կարիք յեղաա դեպքում ալլաաիակաա իլլաաալքաալ մեռալ սալիլի Յրանց կաաարելու իրենց այս անխախտիլ պարտականութեանը: Ըսա վորում կանոնադրութեանը պահանջում է, վորպիսլի ալակերտները դպրոց հաանարին կլոր աարին, մեռու և աաաուր, աալալն, վոր նրանք վու մի որ ևն վու մի ժաա քալ ղթողնեն, քալի հացահաաիլները հալաքելու. ժաաանալլանից, յերր նրանց ալլում և լորա լարալ, կարելի յե աալ նրանց դրոսնելու. նաև մի քանի որ աաաարի տոներին: Հոլակալոր

Schulmethodus-ը, հրաաարալալալ Դոթայի հաաար Եոաա Բարեպալաի

կողմից (1642 թ.), այդ սկզբունքն ընդունում է մի հավելումով, ըստ վորի հինգ տարեկանից բարձր բոլոր յերեխաները պետք է դպրոց հաճախեն այնքան ժամանակ, զինչև վոր կտո՞ւրեն այն բոլորը, ինչ վոր նրանց անհրաժեշտ է խմանալ և դպրոցական իշխանության կողմից կրնալովն պիտանի ընթացավարման համար: Եւրաքանչյուր բաց թողած դասի համար քննողները պանծվում է տուրք. առաջին անգամվա համար 1 դրոշ, հետեյալներին համար ավելի շատ, մինչև 6 դրոշ:

Հետեյալ դարի ընթացքում Գերմանիայի բոլոր բողոքական յերկրները յունեցին այդ ուղին, հրատարակելով համապատասխան հրովարտականք, վորոնք կարելի չէ գտնել Ծորմասումի մոտ նրա բնողոքական դպրոցական կանոնադրությանների հավաքածուս—ի մեջ: Փոքր յերկրներն ընդհանրապես այս տեսակեանց ընթանում էյին առաջից, իսկ մեծերը մի փոքր հետ էյին մնում: Յես մեջ կրեքոմ միայն մի քանի տոյալներ այս գործի ընթացքի մասին Բրանդենբուրգյան-պրուսական պետության մեջ, Ճիչան առած, Ժողովրդական դպրոցի դարգացման համար աքտեղ լուրջ միջոցներ մեռք տանվեցին միայն Ծրիդրիխ-Վիլհելմ 1-ի ժամանակ: Մեծ կուրֆյուրստը ուրախ կէինք դրացվելու այդ խնդրով, քայց նրա համար քիչ խոչընդոտ չէր հանդիսանում, ի միջի այլոց, այն հանգամանքը, վոր նա պատկանում եր վերանորոգչական (ռեֆորմատական) դավանանքին (1613 թ., ինչպես հարանի յի, Հոհենցոլլերների գերմանական դարձով վերանորոգչական), իսկ նրա յերկրում գերակշռում էյին լութերականները: Հետեյալ կառավարիչը, —առաջինը, վոր թողավորի, տիրաւոր ընդունեց,—յերազում եր շուրջ և փայլի մասին և Ժողովրդական մասայի կրթությամբ չէր հետաքրքրվում: Ծրիդրիխ-Վիլհելմ 1 գործը մյուս մայրից սկսեց. նրա սիրան ավելի հասարակ Ժողովրդի կողմն եր հակված*), և վոշ թե գերմանականության և նուրբ կրթության կողմը: Ծրանկէրի աչք գնահատողն ու հովանավորն ամենից առաջ մզտում եր քրիստոնէսության տարեքը դարձնել ընդհանուրի սեփականության: Բայց սրա հետ միասին նա հրաշալի կերպով լոճոնում եր նաև տարրական դպրոցական կրթության արժեքն ինչպես Ժողովրդի անուսական կյանքի, այնպես ել գիմնորական ծառայության համար: Հենց առաջինը նա յեր, վոր 1716—1717 թ.թ. հրովարտականքով մացրեց ընդհանուր պարտադիր կրթության, իր սեփեքը ներածին չափ հոգ տանելով նաև դպրոցների նյութական ապահովության մասին, մանավանդ դպրութիւն: Այս դարգացումն, վորոշ լատով, իր ավարտումն է գտնում General-Land-Schul-Reglement-ում, վոր հրատարակված է Ծրիդրիխ Մեծի որով 1763 թ.**): Այդ կանոնակարգի (սեղանակենախի) համաձայն, յերեխաները վոշ ուշ, քան հինգ տարեկան հասակից և մինչև 13 կամ 14 տարեկան հասակը պարտադիր կերպով պետք է դպրոց հաճախեն, զմինչև վոր նրանք վոշ միայն կյուրացնեն այն, ինչ վոր անհրաժեշտ է քրիստոնէսական հավատից, ինչպես և մեռք կրեքոն կարգալու և դրելու կարողության, այլև կրան հաստատուն պատասխաններ այն աւարկանքից, վոր սահմանված է նրանց սովորելու համար հավանության ստացան

*) Նա միայն ֆրաչս յի: Ստորի բնքը Պաուլսենը խոսում է Թալավորի դպրոցական միջոցաւմների իսկական զրգազանւանների մասին: —Ի. Ս.

**) Ծրիդրիխ II-ի զարգացված կանոնադրութեանը տես ստորի XVIII գլխում: —Ի. Ս.

դատադրեցին: Դպրոց չգալու համար դանձվում էր դրամական առաջ հոգուս դպրոցական դանձարանի: Դուսերը, ինչպես և մյուս յերկններում, առաջարկված էր առաջ ամեն ար առաջնայան ժամը 8-ից մինչև 11-ը և կեսորին 1-ից մինչև 4-ը, բացի շրջաշարքի և շարաթ որերից: Դպրոցական շինքն ու ուսուցչի բնակարանը առաջ և համայնքը: Ուսուցիչն էր գոյությունը պահպանում և աշակերտներից ստացած վարձով. կանոնակարգում նա սահմանվում և այս շափերով. նրանցից, ովքեր աշխատեցան են սովորում դանձվում և շարաթական 6 պֆեննինգ. կարգացողներին—9 պֆեննինգ ովքեր կարդում են և գրում՝ 12 պֆեննինգ, բայց ամառը վարձն ինչպիսիք և մի յերրորդով: Ձգախորներին համար վճարվում և յեկեղեցական դանձանակով հափաքած փողից կամ գյուղական դրամարկից: Տեսչության պարտականությունն ընկնում և պատուրի և սուպերինտենդանտի վրա: Այս վերջինը պարտավոր և լինել դպրոցում տարին մի անգամ, իսկ պատուրը՝ շարաթը յերկու անգամ: Պատուրը պետք և ուսուցիչների հետ մանկավարժական դրույցներ և պարագմունքներ ունենալ:

Սկզբնական շրջանում ընդհանուր ուսման առարկաները մնում էին նույնը, ինչ վոր XVI դարումն էին՝ կարգալ, գրել, կրոն և յերկնցողություն: Կամաց-կամաց գրանց սկսում են միանալ հաշիվը և դրական տեղեկություններ բնության և պատմության բնագավառից: Դրա փոխարեն լատիներեն լեզուն, վորը վերջարի 1619 թ. կանոնադրության մեջ դնում հիշվում և գյուղական դպրոցում ավանդվող առարկաների թվում, այնտեղից աստիճանաբար անհետանում է. Եռեսու դարի Գոթայի կանոնադրությանն արդեն նրա մասին չի խոսում: Այդ կանոնադրության հետագա ավելի ուշ հրատարակությաններում դրա փոխարեն բարձր բանականների համար, վոր մասնա չորսը զատերը վերջացրել և, մտցվում և Realia՝ բացի հաշիվից՝ շափաղխություն և բնական պատմության մի ջանքի տարրեր, ինչպես նաև հայրենագիտություն—հոգևոր և աշխարհական տեսակետներից, ըստ վորում դասավանդությունը խիստ կերպով պետք և հետևեր հետևյալ կանոնին՝ յեղնել մոտիկից և դիտողականից: 1763 թ. պրուսական կանոնակարգում պարագմունքների գլխավոր բովանդակությունը դնում մնում և ընթերցանությունը, գրելը, կրոնը, յերկնցողությունը և հաշիվը տարերքը. արանցից բացի, հիշվում և նաև միայն մի բնությունը քրիստոնեական, վորը պետք և հիմնական հասկացողություններ տար աստու, տեղերքի և մարդու մասին, ինչպես նաև մի դատադրույն գյուղական յերկնաներին դանձան անհրաժեշտ և ոչտակար բաներ սովորեցնելու համար: Մի փոքր ավելի հետուն և դնում 1773 թ. սաքսոնական դպրոցական կանոնադրությունը. բացի թվարանությունից, վորի մեջ առավել ընդունակ աշակերտները հասնում են մինչև յերկն կանոնը, բարձր բանականներին պետք և հաղորդվի հասնելի, խոսակցական մեղով անհետադարձ, անհրաժեշտ և պատկար տեղեկություններ աշխարհագրությունից, յեկեղեցական և աշխարհական պատմությունից, մանավանդ հայրենի պատմությունից, Առաքարարկյան դավանանքից, վորեն բան գյուղական և ջաղաքային տնտեսությունից, արհեստների և պրոֆեսիայի մասին, յեկեղեցական և աշխարհական պարտոնների, յեկեղեցական և պետական հիմնական որոնքների մասին և վերջապես որացույցի, լրացրելի և այլ կենսամակարդ. պատմ.—18

կան գործածութեան համար ոգտակար իրերէր կիրառման մասին: Վորքան եւ վոր այստեղ դրված խնդիրները համեաւ են, բայց մենք կարեւոր հիմ-
քեր ունենք կարծելու, վոր շատ և շատ դեպքերում զպրոցը փաստորեն
անհամեմատ աղելի քիչ քան եր առկա: Արդեն ընդհանուր պարտադիր
ուսումն ինքնին ամենուրեք համառ դիմադրութեան եր հանդիպում. այս-
տեղ ստիպված եյին պայքարելու ծնողներէ չքաղութեան, անհոգութեան,
քաղաքածութեան, համարութեան դեմ, ինչպես և կալվածատերերէ շա-
համարութեան դեմ: Հաճախ հանդիպում ենք թուլացումներէ՝ ամառը ցե-
րելովս պարագլուխները կիսով չափ կրճատվում են, և այդ մեռով եւ դըր-
րոցը գործում և շարաթական միայն յերեք անգամ: Հաճախ զպրոցից խու-
ստեցելու համար նշանակված տույժը վոյ մի կերպ հնարավոր չի լինում
դանձել: Այս դարաշրջանի վերջում, սակայն, հազիվ թե շատ յերեխաներ
զպրոցին թուրբովին անձամբ մնացած լինեն: Բայց, դրանից բացի, զըր-
րոցը տուժում եր նաև ներքին անկազմակերպւածութիւնից՝ դասարաննե-
րի լսիկ-լսցուն լինելուց, նամանականը դասատուական կազմի կատարելա-
պես անբավարար պատրաստականութիւնից: Հոտուկ պրոֆեսիոնալ պատ-
րաստութեան տեր ուսուցիչներ այն ժամանակ գեոեա թուրբովին չկային:
Ուսուցչական սեմինարիաներ նոր միայն հայիւ-հայ յերևում եյին հորի-
զոնում. այդ ուղղութեամբ սկսում են համեաւ կերպով աշխատել վորա-
նցները, վոր հիմնված եյին պրուսական դանադան քաղաքներում (Քյոնի-
գլըքերգում, Յյուլլիխաւսլում, Ծտեախում և այլն) ճարտեկէյ Հալլի վոր-
բանցի մեռով, ինչպես նաև Հեկկերի ուսուցչական զպրոցը: Պատարներէց
վոժանք նույնպես յետանդով և սիրով զտաղվում եյին գյուղական զպրոց-
ների դասատուների ուսուցմամբ: 1763 թ. կանոնակարգն այդ գործը նույն-
իսկ նրանց անժիջական պարտականութիւնն և համարում: Բայց գյուղա-
կան ուսուցիչների գլխավոր մասաւյի դրութիւնն այդ տեսակեռեց մնում
եր նույնը, ինչ վոր հնումն եր. նրանք իրենք գիտեյին միայն այն, ինչ
վոր նրանց նույնպիսի մի գյուղական զպրոցում մի ժամանակ սովորեցրել
եյին: Մեծ գյուղերում ուսուցիչը սովորաբար ժամկտն եր լինում. իսկ
մանր գյուղերում պարագլուխ եյին արհեստավորները, ժամավանդ ժըն-
տածները, ի սեր այն մի քանի գրուներէ, վոր յերեխաներին սովորեց-
նելու համար ընկնում եյին նրանց մեռքն իրենց աղքատիկ յեկամուսաններից
բացի: 1738 թ. պրուսական մի հրովարտակ գյուղական ուսուցիչներէ
նյութական կենցաղը բարելավելու համար գյուղում դերմակութեան ար-
հեստով զրաղվելու մենաշնորհը նրանց եր հանձնում: Խնցքատնիցյան հա-
կանայի յե, վոր այդ ժանկավարժներն աշխատեւ խորը գիտելիքների տեր
չէյին: Նրանք գիտեյին կարդալ, գրել և լավագոյն գեպում նաև հաշ-
վել: Իսկ սովորեցնել նրանք թուրբովին լզիտեյին: Կարելի յե պատկերաց-
նել, թե դասավանդութիւնն ինչ դրութեան մեջ եր աղապիսի մարդկանց
մեռքում: Նույնիսկ ավելի լաւ զպրոցներում, ժամավանդ դասերին անկա-
նուն հաճախելու հետեանցով, շատ աշակերտներ վոյինը չէյին ստանում,
բացի մի կերպ կարդալու և անգիր սերտելու կարողութիւնից: Յես իմ
մանկութեան հասակում աղապիսի կարգերի հանդիպեցի գեոեա այն մի-
դարեան գյուղական զպրոցում, վորտեղ յես սկսեցի իմ կրթութիւնը:
Ընկերաներէց վոժանք, վորտեք միայն մեռներն են զպրոց հաճախում,

յերկար տարիներէ ընթացում մեծ տանջանքով եյին. հաղթահարում այրութենը, վանկերն ու բառերի ընթերցումը, ըստ վերում հասնում եյին միայն խիստ հարաբերական հաջողութեան. դրելը տառերի խզուով արտանկարութեան եր հանդիսանում և վերջիվերջո ծանր աշխատանքի գնով մեռք եր բերվում միայն կարողութեամբ՝ անխմաստ կերպով բլբլացնելու բազմաթիվ անգամ կրկնված կատեխիզիայից սերտած պատասխանները և ուրիշ դրժից առնված մի քանի հատվածների և յեկեղեցական որհնեղութեաններէ մեխանիկական անդիր դիտութեանը:

Կարելի չե հարց տալ. արժե՞ր արդո՞ւք ընդհանուր պարտադիր ուսում մտցնել, յեթե դպրոցն ի վիճակի չէր վորեւե ավելի լավ բան տալու: Ավելի ճիշտ չէ՞ր լինի, թողնել այդ դո՞րծն այդ բանում չափազանցած մարդկանց պարտ կամ ջին, յեթե այդքան խղճուկ արդյունքի հանդեց այն բոլորը, ինչի վոր կարելի չէր հասնել ստիպողական ճանապարհով: Յեղ մեղ համար հասկանալի չե այն բուն դայրութիւն, վորով Պետաւրցիին խոսում և այդ պարտադիր կրթութեան մասին: Նա այդ հայտարարում և հողեղանակութեան. մարմնի, զգացումների և բանականութեան կենդանի ուժերը խեղանդամվում են դպրոցում յերկար տարիներ չլթալված նստելուց, մեռյալ տառերի բռնի հայեցողութեանից և անհասկանալի Փորձութեանի անխմաստ կրկնողութեանից: Այնուամենայնիվ դա մի քայլ առաջ եր մտայն ուղիով, բայց ասում եր դեպի լույսը: Հինց ժողովրդական կրթութեան պարտադիր լինին եր, վոր ավելի զգայուն խիղճ ունեցող բոլոր մարդկանց մէջ առաջ քերեց այն դիտակցութեանը, թե հասարակութեանը պարտադիր և ժողովրդի համար այլ դպրոց կազմակերպել: Յեղ պետութեանը, ստիպելով յերեխաներին հանախել դասերին, ստանձնեց մի նոր պարտականութեան, վորը նա պետք և կատարեր. — դպրոցներին տալ ուսուցիչներ, վորոնք պրոֆեսիոնալ պատրաստութեան միջոցով կարողանային դառնալ ժողովրդի իսկական դաստիարակներ: Ասեմք, դերմանական կատարարներն սկզբում այդ պարտականութեան բուն իրենց վրա ախջան ել չեյին զգում: Հայտնի չե, վոր Ֆրիդրիխ Մենը հրամայեց ուսուցչական պաշտանները տալիս, գերադասութեան տալ պարտնաթող դիմորդներին, վորպեսզի նրանք ծերութեան հասակում մի կտոր հաց ունենան. այդպիսով, նրա համար կրճատվում եյին թի՛ դիմորդների և թի՛ ժողովրդական կրթութեան վրա կատարվող ծախքերը: Յեղ յեթե դեպի դպրոցը նման մեղվով եր վերաբերվում արդար թաղավորը, յեթե նրա համար ել սոցիալ-քաղաքական տեսակետից վտանգալի՞ր եր թվում դուրդական դպրոցներում ավանդվող սուարկանների մակարդակի քիչ թե շատ բարձրացումը, — թի՛ չե դուրսացիք փախելում են քաղաքները և քաղաքներէ կամ ուրիշ նման պաշտաններ ևն վորոնում, — հասկա ել ինչ կարելի չէր պարտադիր յունկերներէ և ինչպե՞ս մեղադրել նրանց այն բանի համար, վոր նրանք, վորպէս դուրդական դպրոցների հողաբարձուներ, այնքան ել սիրով զրո՞ւմ չեյին ծախում այդ հաստատութեանների վրա, նույնիսկ այն համեստ սահմաններում, ինչ վոր մտածանքով եր որենքով:

Բայց այստեղ աններելի կէքներ չի՛լել այն մարդուն, վորի դո՞րծունեութեանը պրտական զգոցական պատմութեան ամենափայլուն եջն և կազմում. յոս խոսում եմ Բրանդենբուրգի կաթնամատեր Ֆրիդրիխ Ներ-

հարզ Փոռ Ռոխովի մասին, Ռեկանցի, Բրանդենբուրգի մաս*)։ Գտնելով, Վոր իրենց խնամակալության տակ ապրող գյուղացիների մասով որ մակարդակի բարձրացումը հողատերերի առաջին հողան ու առաջին պարտականությունն է հանդիսանում, Ռոխովը յեռանդուն է ջերմորեն մեծամասն յեղով իր կալվածքներում գյուղական դպրոցների վրա աշխատելու գործին։ Նա այդ դպրոցները գրեց վայելուչ նյութական պայմանների մեջ, ուսուցիչների համար վող շեր խնայում, և ինքն աշակերտների համար գրում էր դասագրքեր և գյուղացիների համար քրեստովաթաններ։ Աղյվականների մեջ շատերը Ռոխովի վրա ծուռ աչքով էին նայում իր կոլմանն անվայել գործերով գրադվելու համար, Բայց ականավոր անմատուցությունները, ինչպես Յեղիցը, կարողացան նրան լիովին զնահատել, և նրա Ռեկանցի դպրոցները վորու տեղերում իրենց համար հետևողներ դասն։ Իր ծագումով Ռոխովին և պարտական նաե. Գերմանիայի առաջին իսկական ուսուցչական սեմինարիան։ Նրա նախամեծնությունը 1778 թ. ալգալիսի հիմնադրության բացեց Հայրերշապտի մայր յեկեղեցու կապիտուլը։

Յեղյափակելով յես կմատանշեմ, Վոր այդ մամանակ հասարակական դպրոցների կողքին կային շատ ու շատ մասնավոր դպրոցներ, մանավանդ քաղաքներում, վորտեղ նրանց հանախ հալածում էին, վորպես բեղհաստակաւ հաստատություններ, բայց բարբոթին ապարդյուն. դա ամենաճիշտ նշանն էր, վոր նրանց իսկական պահանջը զգացվում էր։ Ալգալիսի մանավոր մանկավարժական մեծնարկությունները, վոր հաղորդական կապ ունեյին հին հեղաշալու և դրելու դերմանական դպրոցներին հետ, խիստ տարբեր ընդթ էին կրում։ Նրանց մեջ կային և ճիշտ հիմքերի վրա դրված հաստատություններ՝ աշակերտների զգալի թվով, բայց և շատ էին ախպիսները, վորտեղ մամանակավորապես կադակերգվում էին վորեն ծնողական խմբակի կողմից, վորտեղ իրենց յերեխաների համար միասին ուսուցիչ կամ ուսուցչուհի էին հրավիրում, կային նաե ախպիսները, վոր պարզապես կադակերգվում էր դրամանշներից վորեն մեկը, վորն ստիպված էր աստու սվանով իր գլուխը պահել։ Դրանց դեմ շարունակ բողոքներ էին բարձրանում, հանախ նյութական վնաս պատճառով, վոր ալգալիսի մրցումը հասցնում էր հասարակական դպրոցների ուսուցիչներին, կամ դպրոցական կարգապահությունը նրանց կողմից խախտելու համար. բայց հանախ լսվում էին մեղադրանքներ նաե այն բանի դեմ, թե ինչպես էին սովորեցնում, մանավանդ կրոն, նման հանայնադրածական դպրոցներում (Արեմուսթում գրտեղ ալգալես էին կոչվում)։ Բայց փաստորեն այնտեղի դաստիանդությունը շատ քիչ բանով էր տարբերվում հասարակական ուսումնական հաստատություններից. և այնտեղ և այնտեղ ուսուցիչները համարապես անպատրաստ ինքնուներ էին։ Ուսուցչական սեմինարիաների դարգացման և հասարակական դպրոցների մակարդակի բարձրացման հետ միասին ալգալիսի ցածրահարգ մանկավարժական կոնսերվատիվան ինքն իրեն սկսեց անհետանալ։

(Տ. Գուլենի «Исторический очерк развития образования в Германии», пер. под ред. Сперанского, գրեթե, էջ 150—150),

*) Ռոխովի գործունեության գտնակարգին էլությունը ցարտն կերպով ընդթ գծել է Յեղիցը (տես II գրք)։ — Դ. Ս.

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅԸ XVIII ԴԱՐՈՒՄ

Ա. Յարունմանով

Այն ժամանակ կառավարության և հասարակության առաջ ծառայող գյուղական ժողովրդական դպրոցի շարքը: Սակայն, նախքան դրա մասին խոսելը, անհրաժեշտ է մի քանի գծերով պատկերացնել դերժամական յերկրներում այդ գյուղացիների գյուղական դպրոցի պարզ պատկերը: Լուսինների և Յոթնյոյի ժամանակներից գյուղական դպրոցները տարածված էին ամեն տեղ: Մենք քիչ թե շատ հիշա տվյալներ չունենք, թե գյուղական աղյուսակության վո՛ր մասն եր անցնում այդ դպրոցներով, բայց մենք գիտենք, վո՛ր յուրաքանչյուր քիչ թե շատ մեծ գյուղ ունեւ դպրոց և «դպրոցական վարպետ» (schulmeister): Այդ դպրոցներին ներկայացվող պահանջները յախաղանց աննշան էին՝ սովորեցնել գրագիտության և կատարելիք: Ետա՝ հաճախ նրանք յուրաքանչյուր աշակերտից ստանում էին մի փոքրիկ դումար, բացի դրանից՝ հունձի ժամանակ տաններու խուրձը և տաներին նվերներ՝ յերշիկ, մու և հաց: Յերբեմն նրանք հովիվների նման հերթով հաչում էին ծնողների մոտ: Միջին հաշվով նրանց յեկամուսուր հովիվների յեկամտից յերկու անգամ քիչ եր: Վորովհետեւ դրանով ընտանիքով ապրելը հեշտ չեւ, շատ հաճախ ուսուցչական պրոֆեսիոն մի ոճանդակ վտառակ եր այլ ժամանակագրությաններին տեւ ժարգիւնց համար: Ետա հաճախ ուսուցչական պարտականությունները կատարում էին քետտերները կամ թե չե՝ գյուղական արհեստավորները՝ կոշիկակարները, դերձակները: Պարագմունքները տեղի էին ունենում ուսուցչի բնակարանում և նոր ուսուցչի նշանակելիս հաշվի էին առնում աթ, թե թեկնածուն քետկարան ունե՞, թե վո՛ւ: XVII դարի վերջից մնացել են ուսուցչական կենցաղին վերաբերող խիստ դուռնապեղ և արտահայտիչ փաստաթղթեր, ինչպեւ, որինտի, հետեյալ վերնադրով գրույիլը Վեթը շար վագիներ, վո՛ր ներկայումս սովորաբար զեկախարում են ժամկաններին կամ աչապեւ կոշված գյուղական յուլմայաեքներին, ինչպիսիք են՝ հարաւ, մուլ, կեդմալոր, շարաւիտ, թաց և հիմար զե, վո՛րի հետեից կաղաւով դնում է նաև աղբաւը: Այդ գրույիլում արվում և ուսուցչիներին կանգի խիստ արտահայտիչ պատկերը: Նրանք հարեցող են, աղեւ, յեղհացած, համադյուլացիներին առաջ սողացող, բայց իրենց շարությունն աշակերտների վրա թափող, վորոնց ալելի լալ մազկելու համար նրանք տանն ունեն հատուկ գործիքներ (սանդուղք, ամբարցած առաստաղին, վորի վրա աշակերտները բարձրանում են աշալեւ, վո՛ր փոռերն ու գլուխն անցկացրած լինեն առախնանների միջե, յալ հետույքը ցցված լինի տալ): Ետմայաեքեր Դորեանդերը, վորին չփաղ էին անվանում, ծաղումով Նրֆուրտի մտակալից, իր մաշվածից հետո թողել և հիշատակարան, վորաեղ աշապեւ և տտում: Ամեն մի մուսիկ մեղ հրահանգում և, թե ինչպեւ պեաք և գաւաղանդել, բայց չենց վո՛ր գործը յեղի ուսուցչի վարձատրության ալելայցման և հաւան... նրանցից վո՛ւ վո՛ր տանը չե, և բուրդը պեղում են: զուցե հին շարունը կղիմանա: Հաճախ խուրձերն առաջուց կաշած են բերում կամ փաւձ և ծլած զեղից: Նույնը հացի և յերշիկի նկատմամբ:

չուժայտների համար դիմամբ հատուկ հաց են թրում, նման այն հացին, Վորով շներին են կերակրում: Արդպիսի Վարպետներին կրթական մակարդակը չափազանց ցածր էր: 1798 թ. գերմանական Զվիցերայից մի ուսուցիչ Նարցաթերթում պատասխանում էր, թե իր փոխարեն գրում է պատարը, Վորովհետև ինքը վատ է գրում:

Այս երեք տեսակ իրականությունը, յերբ հասարակության և կառավարության առաջ կանգնեց ժողովրդական դպրոցի հարցը: Հարցը ծննդում էր պարբերականներին եջերում. աչքի յեն ընկնում ժողովրդական դպրոցի մի շարք գաղափարական աշխատողներ: Կառավարությունները նոր դպրոցներ են հիմնում: Կառավարություններից մի քանիսն ուսուցիչներ պատրաստելու համար հատուկ դպրոցներ են ստեղծում (ավարիական Վերմայ դպրոցները) և նույնիսկ ստիպողական ընդհանուր ուսուցման ուղին են թռնում (Ֆրիդրիխ II Գրուսացու հրովարտակը), Ֆրանսիայից առաջ անցնելով, Վորսեղ այդ հարցը միայն հեղափոխությունը դրեց: Բայց միաժամանակ միջոցներ էյին մեռք առնվում, Վորպենպի դպրոցները Վեստբակ ժողովրդին՝ իրենց գրադմուճներից չկտրեյին: Այդ կողմից առանձնապես ընդունվեց և Զետեն-Կառելյի իշխանի 1774 թ. հրովարտակը, Վորով արգելվում է ընդունել գյուղացիների և արհեստավորների Վորպեններին, Վորենցից մի քանիսն իրենց յերեխաներին բարձրագույն կրթության են առլիս, Վորպենպի իրենց ընտանիքը բարձրացնեն իրենց վիճակից ավելի վեր, և արդպիսով Վորպենպեններին, արգյունաբերական պրոֆեսիաներից, արվեստներից և ֆարմիկներից շատ մեռքեր են կտրում: Արտյուտիսանների դպրոցական այդ քաղաքականության մեջ սերտորեն միահյուսվել են յուսավորական փիլիսոփայության ընդամուռից վերցրած մաքերն իշխողների դուստուրյա անտեսական նկատառումների հետ: Կարելյի յե հիշել այն կոնֆլիկտը, Վոր անդի ունեցավ պրուսական մինիստր ֆոն-Յեդլիցի մշտումների՝ կանդենլ ժամանակակից մանկավարժական պահանջների բարձրության վրա՝ և Ֆրիդրիխ II-ի ցանկության միջև՝ տարրական դպրոցներում ուսուցչական անդերն առաջին հերթին հատկացնել յոթնոյս պատերազմի հարձանդամներին, Վորենց կարիքի մեջ էյին: Իշխանությունների քաղաքականության ընդհանուր գիծն այս է. յուրաքանչյուր դաս իր հատուկ դպրոցն է ունենալու, Վորը հարմարեցրած լինի այդ դասի կենցաղի պայմաններին և պետական նշանակությանը: Ուստի նրանք բավականին համակրանքով վերաբերվեցին զեպի մանկավարժական նոր հոսանքները, Վորենց տարրական դպրոցներում ուղղում էյին մացնել արտադրական աշխատանքի ուսուցում՝ գյուղացի յերեխաներին օւղհակություն սովորեցնելը լիովին համապատասխան էր նրանց քաղաքականության ուղղությունը:

(Ա. Ֆրանկաուֆի «Теория трудовой школы в ее историческом развитии», 1927 г. գրեթե):

ՅՐԱՆԿԵՑԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Գ. Գ. Միմուլի

Գրադելով հունարեն և յերաշեցերեն լեզուների՝ սոբինե համալսարանում, Յրանկեն միաժամանակ պատար էր մի քաղաքամերձ աղքատ տղանում (Claucha)։ Այստեղ նա, վորպես Եպեների հետևորդ, սկսեց կատարելիս սովորեցնել ժամերգության ժամանակ վողորմություն խնդրելու համար յեկամ յերեխաներին։ Յերեխաների ազիտությունը, նրանց ծալք աղքատությունը և անսովոր կոպտութունը, վոր վայրենություն էր հասնում, ապշեցրել էին Յրանկեյին։ Նա չէր կարող չբժրունել և չզգալ, վոր այստեղ միայն կատարելիսը քիչ և և վոր աղղղիս յերեխաների համար պետք է ելի վորևե բան անել։ Հենց առաջին հնարավորության զեպքում նա յեկեղեցուն կից աղքատ յերեխաների համար դպրոց բացեց։ Ենորհիվ Յրանկեյի հմուտ և յեռանդուն զեկավարության գործը լավ գնաց, և այդ աղքատների դպրոցը հանդիսացավ առաջին ողակն այն զանազան տեսակ դպրոցների յերկար շրջալսում, վոր նույն Յրանկեյի նախաձեռնությամբ մեկը մյուսի հետևից առաջացան և նրա սովորով կյանքի ընթացքում գտնվում էին նրա ամենամոտ հսկողության և զեկավարության տակ։

ՆՊ 25 և Դ Յրանկե

Վորովհետև վորոշ, թեև շատ չափավոր ունեցվածքի տեր մարդիկ իրենց յերեխաներին չքաղութների դպրոց ուղարկել չէին ուզում, ուստի Յրանկեն նրանց համար հիմնեց այսպես կոչված *Burgerschule*։ Մեր նկարագրած ժամանակ այդքան խորն էր դպրոցում հասարակական դաստիարակը, որ մեկուսացնելու ձգտումը։

Եռսով հատկապես չքավոր զանազանների վորքերի համար կազմակերպեց վորքանոց— *waisenhaus*։ Մի քանի տարի հետո վորքանոցին հետևեցին յերկու միջնակարգ ուսումնական հաստատությունների հիմնադրությունը։ Նրանցից մեկն աղմկականների համար էր և կոչվում էր Պեդագոգիում— *Padagogium*։ Նա կազմակերպված էր մեզ ծանոթ ասպետական ճեմարանների նման, և այնտեղ, ինչպես և ասպետական ճեմարաններում, հունարեն լեզուն իր տեղը պիտի զիջեր ֆրանսերենին։ Եսենց ուրիշ տեսակետներով էլ Պեդագոգիումն իր ունեցված ճեմարաններ էր հիշեցնում։ Ընդհանուր առմամբ կրթության և դաստիարակության գործն այնտեղ այնքան լավ էր դրված, վոր շատ աղմկականներ, ժամանակագ աղևի քիչ ունևորները, իրենց յերեխաներին սիրով հանձնում էին Յրանկեյին։ Մի ժամանակ Պեդագոգիումն իր տեսակի մեջ նույնիսկ որբակերի ուսումնական հաստատություն էր համարվում։

Բուրժուազիայի յերեխաների և քիչ ապահոված դասակարգերի շատ ընդունակ աղաների համար հիմնվեց լատինական դպրոց՝ Schola Latina, Lateinische Hauptschule, վրտեղ ուսման դասընթացը հարմարեցված էր, վսեմագրապես, այն ժամանակվա համալսարանների պահանջներին:

Պալենի նույնիսկ սրանով Ֆրանկեյի յետոնդը չբավարարվեց: 1695 թ. ժողովրդական ուսուցիչներ պատրաստելու համար նա կազմակերպեց այսպես կոչված Seminarium Praeceptorum, ալիկի ուշ հիմնեց որսերգաց միջնակարգ դպրոց և նույնիսկ ուսուցական դպրոց (1708 թ.), վերսեղ դիսցիպուլապես անցնում էլին ճիշտ գիտություններ և կրթական գիտելիքներ:

Ֆրանկեյի պլանները չափազանց ընդարձակ էլին: Դպրոցական դործի կազմակերպման համար աղքատ շատ աշխատելով, նա, վու ալիկի վու պակաս, մասնագիտացած էր նրանով, վոր մեռք քերի միջոց միայն բողոքական յերկրներին, այլև ամբողջ աշխարհի ընդհանուր խղճուկ վիճակի լուրջ, եյական բարելավումն: Սրա հետ և վաղված նրա Seminario Universalis-ի նախապիծը, վորը նրան գրադեցնում էր դեռևս 1701 թվից*):

Վորոնք էլին Հալլեյում Ֆրանկեյի հիմնած դպրոցական հիմնարկները լավ կազմեցը:

Հիմք կա կարծելու, վոր Ֆրանկեյն ծանոթ էր XVII դարի հուսակավոր մանկավարժներ Ռադիկսիայի և Կոմենիուսի աշխատություններին և վոր մասամբ գրանով և քաջատարվում դասավանդման համեմատաբար լավ մեթոդը, վոր կրթություն էր նրա հիմնած ուսումնական հաստատությունում: Մանավանդ դա ճիշտ և լեզուների դասավանդման նկատմամբ: Հենց գրանով ելմանավանդ Կոմենիուսի դադավարների աղեկցությամբ քաջատարվում և նաև այն ուշադրությունը, վոր Ֆրանկեյի ուսումնական հաստատություններում հատկացվում էր ուսուցական գիտելիքներին և կենդանի բնության ուսումնասիրությանը: Այդ նպատակով, ի միջի այլոց, աշակերտների համար սխառնատիկ երգուրախներ էլին կատարվում, վոր այն ժամանակվա համար մեծ նորամուծություն էր: Բացի դրանից, դասարանական պարսպմունքներից հետո Ֆրանկեյն աշակերտներին տանում էր դամազան արհեստանոցներ գիտելու համար, վորպեսզի նրանց ծանոթացնի, թե ինչը, ինչից և ինչպես և չինվում, վորի վրա իր ժամանակին, ինչպես գիտենք, յետնանով պնդում էր Յան Սմոտ Կոմենիուսը:

Ուսումնական դործի լավ գրվածքը Ֆրանկեյի դպրոցներում քաջատարվում և նաև այն համադամեցով, վոր նա ուսուցիչներին չափեց ալիկի աշխատանքով չէր ծանրաբեռնում. ընդհանրապես ասած, ուսուցիչներից վու վոք որական ջորս ժամից ալիկի դպրոցական դասավանդմամբ գրադված չէր: Վերջապես, պետք և մասնանշել նաև այն կարևոր փաստը, վոր Ֆրանկեյի ուսումնական հաստատությունները վաղը գտնվում էր քաղաքից դուրս և շատ առողջ ու գեղեցիկ էր՝ դպրոցական շենքերն էլ իր ժամանակվա համար հրաշալի էլին:

Սրանք էլին Ֆրանկեյի դպրոցների առավելությունները: Ինքնառիչքյան հասկանալի չե, վոր նրանք ունեյին նաև շատ թերություններ, բայց

*) Paulsen, Geschichte etc. Band I, 526

զբանք մեն մասամբ ախպիսի թերութիւններ եյին, վոր ունեյին կամ զուցե ազգի մեն չափով ունեյին նաև մեր ուսումնասիրած ժամանակվա մյուս բոլոր զգրոցները:

Ինչպես մենք ստացինք, Ծրանկէյի ձգտումներէ չի՞քը կրօնական շարժառիթներն ու զգացմունքներն էյին կապում՝ լուսնբնական դաժանութիւնն ալն կենդանի ուժը վերադարձնելու, ցանկութիւնը, վոր նա ունէր Լուսնի մամանակներում:

Սակայն նա, ինչպես և մյուս պիետիստները, այդ տեսակետից շատ հեռու եր պնտւմ: Վիտայն քարեպաշտ մարդը, —ասում եր Ծրանկէն, — կարող և հասարակութեան որինավոր անդամ լինել: Յերիտաներն տմեն որ պետք և հաճախեյին ժամերգութեանը: Բացի դրանից, զգրոցական պարտաւնեցներին հասկացված ժամանակի համարյա կեսը դարձադրվում եր կրօնական ուսուցման և խրատների վրա:

Ծրանկէն վատարեւելպետ իր ժամանակվա, քաղաքական և տմեն տեսակէի այլ ունակցիւնի ժամանակվա մարդ եր, յերբ իր զգրոցներէ տաւմէն կատեղորիաները հարմարեցնում եր դասային նախապաշարումներին, իրեն ժամանակակից դերմանական հասարակութեան դասային խիստ բաժանումներին: Վիտէն տեսակէ ուսուցման ժամանակ, —գրում եր Ծրանկէն, —մենք պետք և ի նկատի ունենանք աշակերտի սոցիալական դրութեանը և նրա ապագա դրադմունքը:

Այս տեսակետից Ծրանկէյի իդեալներն անհամեմատ ցածր են սլավոնական մեն ժանկավարքի իդեալներէ, վորը յերևանա՞ք պատերազմին զեռուս կենդանի յեր և վորը մինչև իր կյանքի վերջին որը հաճախորիմ մնաց իր վաղ իդեալներին և ձգտումներին: Սակայն այդ տեսակետից Ծրանկէյի ժանկավարժական սխաւեմը նույնիսկ Լուսնի մեկ հարանի պատգամների բարձրութեան վրա չեր կանգնած:

Ծրանկէյի պիետիստական ձգտումներին նշանակալից չափով խորթ լեյին տակնապատմութեան անարբերը և ընդհանրապես մուսլի հայացքը մարդու յերկրային կյանքի վրա: Ծրանկէյի զգրոցներում ընդհանրապես չեյին ընդունված վոչ տներ, վոչ կիրակի որեր. չեյին ընդունված այն իմաստով, վոր յերիտաներն այդ որերին, ինչպես միշտ, աշխատում և պարտաւում էյին: Այդ քաղական չե, բոլոր զգրոցներում յերիտաների համար խաղերն արգելված էյին: Ուսուցիչներին առաջադրվում եր բացատրել յերիտաներին խաղերի անորոշ ումայնութեանը և ներշնչել նրանց, թե՛ չի՞քը խաղերը մարդու հոգին հեռացնում են առտնուց և արդիւնով նախապատրաստում նրանց կրօնանեմը: Յերիտաներն իրենց նշմարիտ ուրախութեանը և քաղցր ու սրտայի սիրտանքը պետք և զանեն միայն խնդուն և շնորհալարով փրկել մեզ, և վոչ թե յերկրային վիարձութիւններում, վորոնք հաճախ հասցնում են արցունքներէ: Ճիդիկական վարձութիւններէ համար յերիտաները պետք և աշխատեն, պիտի աշխատեն տանը, բակում, արդում ոգտակար դրադմունք դանել: Ծրանկէն հանձնարարում եր յերիտաներին հաճախակի տանել քաղաքից դուրս, բայց վոչ թե բաց ողում խաղեր վաղմակերպելու համար, այլ կենդանի թմութեան մեջ նրանց զանազան ոգտակար գիտելիքներ հաղորդելու համար:

Այսպես եր Ծրանկէյի զուտ վանական իդեալը, վորի դեմ իր ժամանակ

Նախնի բողոքում եր ինքը Լուսինբերդ։ Այդ տեսակետից Ծրանկեյի գործունեությունը և ինքը պիտիվորն ընդհանրապես նույնիսկ պետկցիոն բնույթ եր կրում։

Ծրանկեյի զարդոցներում կարգապահությունը խիստ եր, և մարմնական պատիժներ հաճախ եյին գործադրվում։ Յերեխաներին վու մի պարզ և չեյին ապրիս, վորովհետև դա իբր թե կարող եր յերեխաների մեջ միայն սնապառություն զարգացնել։ Ծրանկեն ուսուցիչներին նույնիսկ առաջարկում եր խուսափել աշակերտներին սովորական դովետաներ սալուց։ Սակայն չիմք կա կարծելու, թեև այդ բանի համար ուղղակի սպացույցներ չկան, վոր այդպիսի ուժիմն իր ամբողջ խառությամբ կիրառվում եր, գլխավորապես այն զարդոցներում, վորտեղ սովորում եյին լծաւոր մեղսներ յերեխաները։

Չնայած իր թերություններին, Ծրանկեյի չիմած չիմարկություններն ընդհանրապես այնուամենայնիվ լատ բանով լավ եյին այն ժամանակվա մյուս նման չիմարկություններէ։ Դա ապացուցվում և ինչպես այդ չիմարկությունների անընդհատ զարգացմամբ, այնպես ել նրանով, վոր նրանք, գլխավորապես, չիմոված եյին այն ունեանց նվիրարկություններով, վորտեղ համարում եյին Ծրանկեյի գործունեությունը։ 1708 թվին Ծրանկեյի չիմարկներն այցելեց պրուսական առաջին թագավոր Վիլհելմ I-ը։ Նա իր այցելությունից լատ գուց մնաց և այդ ժամանակվանից սկսած չափանախորություն եր ցույց առլիս ինչպես իրեն՝ Ծրանկեյին, այնպես ել նրա ուսումնական հաստատությունների բազմաթիվ սաներին։

1727 թ., յերբ Ծրանկեն մեռավ, նրա չիմած զարդոցական չիմարկություն կար մոտ 100 ուսուցիչներ և մոտ 3000 աշակերտներ։ Այդ հակայական թվի կետից առկլին ստորաբան զարդոցներումն եյին, 400—լատինական զարդոցում, 134—մանկական վորբանոցում և այլն։

Առկլի նշանակալից և այն հանդամանքը, վոր Ծրանկեյի չիմարկությունները (Frankesche Stiftung) մինչև սրա գոյություն ունեն։ Իհարկե, իր առկլի քան յերկու հարյուրամյա գոյության ընթացքում այդ չիմարկություններն ամեն տեսակի բազմաթիվ փոփոխություններ են կրել, ժամանակի փոփոխված պահանջներ և հովերի հոսանքներ համեմատ։ Սակայն նույնիսկ այժմ ել Ծրանկեյի սնված զարդոցական չիմարկների ամբողջ կառուցվածքում զգացվում են սնցալի վորալ արագիցիաներ։

(Գ. Գ. Միխայիլ «Главные моменты в развитии западно-европейской школы» Կրեմ 1913, էջ 188—194)։

ՈՒՍԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԸ ԳԵՐՄԱՆԱՑՈՒՄ

2. Տիպեր

Առկեն Ծրանկեն հղացավ հասարակ մանկավարժական չիմարկություն պրանն այն յերեխաների համար, վորոնց պետք և սովորեցնել միայն գրադիտություն, հաշիվ, լատիներեն, ֆրանսերեն լեզու և եկեղեցիկ, վորտեղ իրենց ուսումը ընն շարունակելու և կզանն մուտայելու աղվական պարաններին վորպես գրադիներ, կալվածքներ, կառավարիչներ, կզատ-

նան մասնավորապէս և պիտանի կլինեն նաև այլ ոգտակար արվեստները համար։ Այդ դպրոցը չիբականացալ վորպես առանձին հիմնարկութիւն։ Բայց նրա նախագծի մէջ պարզորոշ կերպով պարունակվում և ռեալական դպրոցի, վորպէս գործնական պրոֆեսիաների համար նախադասարանական հիմնարկութիւն, գաղափարը, հիշատակ և, ղեկու լատիներէն լեզվի խառնուրդով։ Բայց այդ պլանն ի նկատի առնելից և իրականացնելից Զրանկէի մասնականացի կողմից, վորն ապրում էր Հայլում և պատարի պաշտոն ուներ նույն յեկեղեցում և գոցենա էր նույն համալսարանում, վորտեղ և ինքը Զրանկէն, այն և՛ Քրիստափոր Ջեմլերը։ Վերջինս առաջին անգամ գործածեց ռեալական դպրոցը (Realschule) տեւածը 1708 թ. իր հիմնած այսպես կոչված Վայլէ քաղաքի միտանիջական և մաթեմատիկական ռեալական դպրոցից համար կազմած ծրագրում և առաջին անգամ իրականացրեց վերևում հիշատակված պլանն այդ դպրոցում, վոր նա անվանում էր նաև Վոմբեմտտիկական, արհեստավորական դպրոց։ Այդ դպրոցում պատանիները պետք և սովորելին ոգտակար և ամենորոշ կյանքում անհրաժեշտ գիտութիւններ, նամանավանդ չրջապատող առարկաները նրանց պետք և ցույց տալին *In natura—res ipsissimas* (բուն առարկաները) կամ գոնե նկարների վրա։ Հետևում էին *non scholae, sed vitae discendum* (վոչ թե դպրոցի, այլ կյանքի համար պետք է սովորել) կանոնին, իսկ կյանքը պահանջում էր իմանալ լաթերը, կշիռները, կարկէնի և քանոնի գործածութիւնը, որացույցը, աստղաբաշխութիւն, աշխարհագրութիւն, հետո՝ գիտենալ ֆիզիքական յերևույթները, նկարչութիւն, վորոշ բաներ ազդեածութիւնից, աղբիւրքութիւնից, մեղվարուծութիւնից, անասնո՞ւթից, վտանկանական իրավունքից, հայրենի պատմութիւնից և Ծանոթութիւն հայրենիքի հետ։ Լատիներէնի մասին այստեղ այլևս խոսք չկա։ Պրուսական կառավարութիւնը, վորին դիմել էր Ջեմլերը, աղբ. պլանի մասին հարցրեց Վիտտութիւնների Բեռլինի ընկերութիւնը կարծիքը։ Վերջինս պատասխանեց նմանով, վոր կաթնել էր Լեյքնիցը, վորի մէջ առվում է, վոր Եստղական դպրոցներն ու ճեմարանները, ինչպես և բարձրագույն և ստորին դպրոցները, այն նպատակով են հիմնված, վորպեսզի մանկութիւնից նախադասարանական այն մարդկանց, վորոնք հասարակ պաշտոններ են գրաւելու *in Officiis Ecclesiasticis et Politicis, Civilibus et Militaribus* (յեկեղեցական, պետական, քաղաքացիական և ռազմական ծառայութիւն մէջ), ուստի լատիական ցանկալի յն, վոր վորեւե արհեստի պատրաստվող և մինչև այժմ գերմանական դպրոցներում միայն կարգաւ, գրեց և հաշվել սովորած աղաներին հետագայում վորեւե միտանիջական դպրոցում սովորեցնել նրանց ապագա պրոֆեսիայի համար անհրաժեշտ բոլոր գիտելիքները, մասամբ ընդհանուր, մասամբ էլ շատ պրոֆեսիաներում գործադրվող. ցանկալի յն զարգացնել բանականութիւնն ու ինչքը, վորի շնորհիվ նրանք կարողանալին ապրելով անհրաժեշտ նյութերն ու որդիները, նրանց վորակն ու գինը. սովորեցնել հասարակ և համեմատական կարկէնի գործածութիւնը, գործածել քանոն, անկյունաչափն ու կշիռը, ինչպես նաև այլ չափեր և մասշտաբներ, իսկ կարիք յոգած դեպքում նաև պարզ *globular Microscopium* (մանրադիտակ)՝ մարմինները հիշող գիտելու համար և այլ ոգտակար գործիքներ, ինչպես և գործիքներ

և լծակներ, նրա համար, վորպեսզի այդ գիտելիքները կարողանային ծառայել իրանց իրենց արհեստն ավելի լավ պարզելու և կատարելու, ինչպես նաև ոգուավար պրիմներ հնարելու համար:

Այդ նպատակով կարծիքով քաջալերված Ջեմլերը 1708 թ. մասնավոր կերպով Հալլեյում բացեց իր դպրոցը, իսկ հետո ել՝ նրա յերկուսյա կարճատև դոյությունից հետո կրկին անգամ բացեց այն 1738 թ., հայտարարելով, վոր դասավանդությունը կվերաբերի միայն ամենորյա և անհրաժեշտ բաներին, այն առարկաներին, ինչ վոր առորյա կյանքում անմիջական ոգուտ և տալիս: Դասավանդման առարկաներն ստնված եյին մեխանիկայից, մաթեմատիկայից և եկոնոմիկայից: Բայց այս անգամ ել արդ դպրոցը յերկար դոյություն չունեցավ և, ըստ յերևույթին, փակվեց նրա հիմնադրի մահվանից հետո, վոր տեղի ունեցավ 1740 թ. (կամ մի փոքր ուշ), թեև նման արհեստավորական դպրոցների դադարաբեր համապատասխանում եր մամանակի վաղուտ և սովորողարար պահանջում եր իրականացնել այն հոգւտ արհեստավորների և գերմանական արհեստի շահերի, վոր յերեսնամյա պատերազմից հետո զգալի չափով ընկած եր:

Առաջին մեծ և հաստատուն ուսելական դպրոցի հիմնադիրը Բեռլինում Իոգանն-Յուլիուս Հեկկերն եր (I. Hecker), վորը սուրբ յերբորդության յեկեղեցու քարոզիչը լինելով, Թրանկելի որինակով, չքավորների համար դպրոց հիմնեց, մամանակին ընդարձակեց այն և վերջապես 1747 թ. կադմակերպեց այն գնահատական-մաթեմատիկական ուսելական դպրոցն անունով: Այդ դպրոցը սովորեցնելու յեր այն պատանիներին, վորոնք պատրաստվում եյին գրադվելու դրադությամբ, սուսարով, կապալաւով գործունեյությամբ, գլուխաւսեսությամբ, զեղարվեստներով, մանուֆակտուրայով այն հաւով, վորպեսզի նրանք ավելի լավ և արագ յուրացնեն իրենց սպապա պրոֆեսիան, աշխատեցին զանել ամեն անասկի կատարելագործումներ և կարողանային բնական գիտություններից և մաթեմատիկայից դպրոցում ձեռք յերսած գիտելիքները գործադրել իրենց աշխատանքի սպարիզում: Վերովհետև Թրիդերի Մեծն արդ գործով հնաազգջբովում եր (լուստվորիչը հնաազգջբովում եր մի գործով, վորը ծագել եր շնորհիվ պիտիոթին սողակից վաղու), ուստի կառավարությունն արդ դպրոցն ընդունեց վորպես թագավորական ուսելական դպրոց: Դպրոցն ունեեր յերեք բաժանմունք. բացի բուն ուսելական գիտությունների բաժանմունքից, կային նաև գերմաներեն լեզվի բաժանմունք և լատիներեն լեզվի բաժանմունք. վերջինս նույնպես ուսելատական դասավորում եր կրում, վորովհետև հունարեն լեզուն փոխաբերել եյին Ֆրանսերենով և աշակերտները կարող եյին մանակեղել ուսելական դասարանների առարկաների ուսումնասիրությանը: Հեկկերի առաջարկությամբ վերջիններէս թիվն ընդամենը պետք և լինեւ ութ՝ մաթեմատիկական դասարան, յերկրաչափական, հարաբարապետական և շինարարական, աշխարհադպական, ֆիզիկական կամ բնական գիտությունների դասարան, մանուֆակտուրային-ուսելարական, վաճառականական դասարան, անտեսական, շրջացուցիչ դասարանն (Extraklasse), կամ հաղվալոյտ իրերի դասարան (Kuriositättenklasse): Դասարաններից մեծ մասում սովորեցնում եյին, իւրեկե, նաև Կկարություն: Հաղորդելով տեղեկություններ շերամի ծառեր և շերամի

վորդեր անհնչելու վերաբերմամբ, այդ դպրոցը համարվում էր Զերիդերի Մեծի մի քանի քմահաճույքների և ջանքերին. ինքնըստինքյան հասկանալի չէ, վոր աշակերտներին առնում էին զանազան արհեստանոցներ և գործարաններ: Այսպիսով, այդ դպրոցը հանդիսանում էր արհեստավորական դպրոց, կամ ավելի ճիշտ, մի ամբողջ շարք արհեստավորական դպրոցներ, ինչ վոր ներկայումս մեր օճաչական դպրոցներն արդեն դադարել են լինելուց, վորովհետև լինարարական, արհեստավորական դպրոցներն ու տեխնիքական ուսումնարաններն այդ խնդիրն իրենց վրա չեն վերցրել: Այդ պատճառով էլ աշակերտներն առարկաներն ընտրում էին ըստ իրենց ցանկության, վորքին նպաստում էր պիետիստական գույքընթաց սխառն մտքընելը: Հետևապես, ամեն բանում նկատելի չէ պիետիստների մանկավարժության հետ յեղած կապը:

(Տ. Յիզերի «История педагогики» գրքից, էջ 241—243, 244—245):

ՊԱՍՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԴԱՍՏԱՐԱՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ XVII—XVIII Դ.Դ.

Յ. Պատկեր

Յերեսնամյա պատերազմն ընկնեց և թուլացրեց բուրժուազիային, մի պատերազմ, վոր վերջնաբանապես քայքայեց զերմանական ծաղկած քաղաքները: Այսպիսով, թաղակիւր իշխանների հետ միասին պահպանվել էր միայն սպիտակամուկյունը: Վորպես պալատական և ծառայող դաս, նա նոր ուղղման և քաղաքացիական վարչության մեջ աչքի ընկնող և ազդեցիկ պաշտոններն ավելի ու ավելի մեծ չափով և իր ձեռքն առնում, և մյուս կողմից, վորպես կառավարական ֆունկցիաներ ունեցող խոշոր հողատերերի դաս, նա գյուղացիներին իջնցնում և ճորտերի առտեղանին և իրենց լրիվ անտեսական և սոցիալական կախման մեջ և դնում քաղաքներում ցմակվող անհուսալիսերեն քայքայված մանր բուրժուազիային: Ամբողջ հասարակական կյանքն այժմ կենտրոնացավ նոր աթոռանիստ քաղաքներում՝ Բեռլինի, Հաննովերի, Դրեզդենի, Կասսելի, Դարմշտադտի, Կարլսրուհի, Մյունխենի, Շտուտգարտի, Վիեննայի արքունիքները հանդիսանում են ինչպես քաղաքական, այնպես էլ մտավոր կյանքի կիզակետեր: Հասարակությանը հանդիսանում և պալատական ազնվականությունը. մնացած բոլորը—աճաստաց չէ:

Այդ հասարակությանը մեջ իշխում են ֆրանսերեն լեզուն և ֆրանսիական կրթությունը: Ինչպես վոր ֆրանսիական թաղավորությունը հանդիսացավ որինակ քաղաքական իրավակարգի համար, այնպես էլ ֆրանսիական սպիտակամուկյունը ծառայում էր վորպես նմանողության առարկա ամեն բանում, ինչ վերաբերում էր բարեկիրք վարվեցողության և ազնվիկ սպրեյակերպի համար: Փարիզը դարձավ նոր աշխարհիկ կրթության կենտրոն. բոլոր յեվրոպական պետությունների սպիտակին յերթաապրողությունը հղկվում էր նրբորեն և ձեռք էր բերում savoir vivre. Հենց այնտեղ էլ ստալ յեկավ նոր համալսարհային դրսեմանությունը՝ պա-

լատական գրաման, վորն արտացոլում է բարձր հասարակութեան վեհա-
թյունն ու շուքը, վորտեղ հերոսներ են հանդիսանում աղջկապարտ
մարդիկ և կանայք, լի իրենց արժանապատուութեան դիտակցութեամբ և
վորոնք իրենց վրա լիովին իշխելու զեղով աշխարհի վրա իշխելու իրավունք
են մեռչ բերում: Բոլոր արվեստները՝ նարտախաղապանութիւնն ու աղջկա-
գործութիւնը, նկարչութիւնն ու քանդակագործութիւնը՝ այնտեղ մուր-
վում են մի խմբի մէջ, վորն ի պատիվ մեծ թագավորի որհնեղներ և յեր-
զում: Ժիշտ աղջկան եւ Փաշեղը հովանավորում և նոր դիտութիւններին,
վորոնց մշակման համար հիմնվում է նեմարան. գիտութիւններն իրենց
փառավոր նվաճումներով նույնպես պետք է ծառայեն թագավորական ար-
քանիքի փայլի բարձրացմանը:

Այդ փայլուն զարդացման առաջ աստիճանաբար աղտոտում է տեսիկ
հնազարի լուսը, ինչպես վոր աստղերն են զժողովանում ծաղող արեւի ա-
ռաջ: Յեթն XVI դարի սկզբին գրական աշխարհն իրեն համարում եր մի-
այն վորպես անտիկ ստեղծագործութեան պատգամների պահպանող և հին
հեղինակներին մեջ տեսնում եր ամեն տեսակի կատարելութեան հալիստե-
կան տիպարներ, ապա XVII դարի վերջին նա արդեն համարման կերպով
իրեն հնազարի հետ միեւնոյն մակարդակի վրա յե դնում և նույնիսկ զեմ
չի նրա նկատմամբ իր գերազանցութիւնը հանաչելուն: Համենայն դեպս
գիտութիւնների մեջ մենք հին դարերին գերազանցել ենք. բովանդակն է մի
հայացք գցել մեր հայանագործութիւններին և գյուտերի վրա: Բայց և գե-
ղարվեստական ստեղծագործութեան մեջ, արվեստների և գեղեցիկ գրակա-
նութեան ափերայում, մենք հաղթի թե շատ բանով զինքնք նրանց. մի՞թե
Փրանսերեն լեզուն չդարձավ նուրբ և խնամքով սրված մի գործիք, վորն
ընդունակ է արտահայտելու մտքի և զգացմունքների ամեն մի յերանգ:
Ամենք նաև ուղղական և քաղաքական քննադատում հնազարյան մարդ-
կանց առաջ մենք կարծելու վրէժն լուսնեք. մի՞թե հոռմեյական լեզուն-
ները կկարողանային դիմանալ հրազենով զինված ժամանակակից գումար-
տակներին:

Աղջկան և կատարվում աղջ խիստ չքցաղարձը հին աշխարհի նկատ-
մամբ՝ մենք նրանից այլևս սովորելու բան չունենք, մենք զաղարեցինք
աշակերտներ լինելուց, բոլոր թնազավաներում մենք հասել ենք ինքնու-
րոյնութեան: Արհամարհանքով են նայում Արիստոտելին Բեկոնն ու Դե-
կարտը, արհամարհանքով են վերաբերվում դեպի նա և նոր գիտութեան
չլուս բոլոր ներկայացուցիչները՝ մաթեմատիկոսներն ու Փիլիսոփաները,
սեխնիքներն ու թիւիկները: Դե, իսկապես, նա քննութիւնից ի՞նչ եր հա-
կանում: Նրա ամբողջ թնազխտութիւնը հանգում եր գիտելակրկական ջուր
ծեծելուն, մշուշուտ, աղուտ, վաշ-դիտական հասկացողութիւններով գոր-
ծելուն, այն ժամանակ, յերբ մենք թափանցել ենք յերևութիւնների պատ-
նառական կապի մեջ և զբանով բնութիւնը յնմթարկել ենք մեզ: Դեպի
Արիստոտել յիշած աղջ արհամարհանքը տարածվում է նաև զպրոցներին
և համալսարաններին վրա, վորոնք գեոևս ամուր բռնել են նրա փնիքը:
Ի՞նչ են նրանք իրենցից ներկայացնում: Դարից հետ մնացած ինչ-վոր
հաստատութիւններ, վորտեղ սովորեցնում են միայն ընդդիմադրուի և
շաղկապուի և գաղտփար չեն տալիս, թե ինչն է կազմում հիմարիս, ունայ

դիտութիւններէ բովանդակութիւնը: Պաշտական աշխարհը նույնպիսի դպացումով նայում և նաև դպրոցական դասավանդման հումանիտա առարկաների վրա, դպրոցներում ուսումնասիրող լատինական պոեզիայի և ելակվեցիայի վրա: զբանք մեռած արվեստներ են, վորոնք իրական կյանքում վաղ մի գին չունեն: և իսկապես, ո՞ւր են հարկավոր լատինական գոհեթիկ վտանավորները կամ հանդիսավոր ճառերը:

Յեզ մի՞թէ նույնը չեն աստվածաբանութիւն հարցերին նմիւրած դոգմատիկ և պոլեմիքական սերակատանքը:

Հասարակութիւնն այլևս զբանք հանաչիչ չի ուղում: Նրա սիրելիները գաւտում են անգլիական զեխտները կամ Պիեք Բեյլէ Dictionnaire historique et critique-ում գեանգած իր հոգվածների նուրբ, նրբագեղ սկիզբ-տիցիզմով:

Այդպէս անհետանում և նախորդ ժամանակաշրջանում ստեղծված կըրթութիւն իդեալը—Շտուրմի sapiens atque eloquens pietas. Նրա տեղն այժմ բռնում և մի նոր իդեալ—աշխարհիկ, օհայեստական վոգով—պաշտական—ժամանակակից մարդու, galant-homme-ի կըրթութիւն իդեալը: Այդ galant-homme-ն իրեն կարողանում է պահել ազնիվ ասպետի անթիւքի պերճաշքութեամբ արքունիքում և սալոնում: Բոլոր ներութիւններով անցնելով ասպետական դաստիարակութիւն դասընթացը և միաժամանակ տիրապետելով նոր լեզուները և ծանօթ լինելով նոր դիտութիւններին, նա համասարապես պիտանի յե պաշտական, օգտական և քաղաքացիական բոլոր պաշտոնների համար: Նա լատիններն վտանավորներ չի զբում, բայց զբա փոխարեն ազատ տիրապետում և նոր կամոպոլիտ լեզվին և հիմնավորապես կարդացել և նորագույն գրականութիւնը: Փիլիսոփայութիւնը և աստվածաբանութիւնը սխոլաստիկ թեմաներով նա բանավեհ մղել չի կարող, բայց զբա փոխարեն նա տեղյակ է ժամանակակից դիտութիւններին, բնագիտութեամբ, մաթեմատիկային և հաստատ գիտե պետութիւնների ժամանակակից պատմութիւնը, ծագմանութիւնն ու աշխարհագրութիւնը: Նրան յոտար չեն և նորագույն փիլիսոփաները. աստվածաբանների վայնասունները նրա համար սարսափելի չեն և աշխարհական զբքեր կարողալուց չեն խրանցնում, վորոնցից նա բովանակմալապ ազատամտութիւն և քաղում, վորպեսպի աշխարհիկ ձևով նուրբ ծագրի չենթարկի որթողաքս աստվածաբանութիւն նեղմտութիւնը և համաշարանական փիլիսոփայութիւնն անհոգի պեղանախղով:

Գերմանիան, վորն ալ տարող ժամանակաշրջանում կուրտուրական սփերայում պատիվ լծաւումներէջ գնել չէր անցնում, ընդունեց նաև կըրթութիւնն ալը նոր իդեալը: Մոլիերի և Բուալոյի ծագրը սխոլաստիկ փիլիսոփայութիւն վրա այնտեղ նույնպէս արմաղանք դատով: Երկրորդ մարդը, ինչպիսին Երեստիան Թոմպին եր, անմիւրջ ծագրում և հին հումանիտական գիտականներին և սխոլաստիկ փիլիսոփաներին, վորպէս հին կուրկարանային դպրոցական պեղանաների: Փնչպէս վոր իր նախորդ Բալտազար Շուպլեն, նա չարից զուրս ծիծաղելի յե պտնում աշ, վոր ազնվական դասի յերխաստարդներին զեռես լարումալում են նստացնել վանական դպրոցներում... Գուցե և ճիշդսի տակ լատիններն վտանավորներ թիւել լով և դպրոցական աւանաների համար, բայց ի՞նչպէս կարելի յե դա

Հարմար դասախորակութիւն Համարել աշխարհական Համար, վորոնք պետք է Հանդես գան արքունիքում և Հասարակութեան մեջ: Նույն վերաբերմունքն ունեն գեղարդերը նաև Հայրենիքը. նա ևս ամենացածր կարծիքի յեր Հին դպրոցներէ և Համալսարաններէ մասին, աչք պտտեալով ել նա չցանկացաւ վորոն և կապ ունենալ նրանց հետ. նրա անդն արքունիքն եր և նրա լեզուն՝ ֆրանսերենը: Մի շարք նախադէտքի մեջ նա աշխատում եր ցույց տալ մի ուրիշ—ժամանակակից, ռեալիստական, Հանրապետ կրթութեան ուղի, մի այնպիսի կրթութեան, վոր մեր դարում անհրաժեշտ եր բարձր Հասարակութեան մեջ գեր խաղալու Համար կոչված մարդուն:

Բայց և միաժամանակ պետք է մոռնանալել Հետևյալ Հանգամանքը. Գերմանիայում պաշտօնական-աշխարհիկ կրթութեանն իր կապերը կրօնի հետ անջան խիստ կերպով ըկտրեց, վորքան կաթոլիկ Ֆրանսիայում. այստեղ վու միայն բուրժուական շրջաններում, այլև գրաւոր-աշխարհում կրօնն ալիւի լուրջ կերպով են Հաշիկ առնում: Այսպես, այստեղ նոր կրթութեանը բաղականին զարմանալի կերպով կապվում եր աչք ժամանակ առաջացած կրօնական կյանքի նոր մեկի հետ՝ պիետիզմի հետ, վոր XVII դարում տարածվեց Արևմուտքից և լոբոտաացաւ Հին որթողութեայի դեմ: Ամենից առաջ ներքնապես նրանց միացնում եր ձգտումը գեղարդ ռեալիստականն ու զարծնականը, Հետաքրքրութեանը գեղարդ արդիականութեանը, կյանքը և զգումը գեղարդ թմախնդիր գիտնականութեանը, գեղարդ դպրոցական փիլիսոփայութեան ու աստվածաբանութեան ներառելու հերթաւորները. Հեթանոս Արիստոտելի մասին Եպիկուրը*) մի փոքր ալիւի մեղծ եր արտահայտում, քան Լուսիւրը: Ըստ վորում պիետիզմը, ինչքան ել վոր առտում եր աշխարհը, այնուամենայնիւ գորիստանեյական իմաստութեան պակասութեան չի զգում, վորն աշխարհումն ել, ինչպես վոր նա կու, Համապատասխան միջոցներէ ոգնութեամբ կարողանում եր իրեն Հարկավոր նպատակներին հասնել: Մյուս կողմից, բողոքական-գերմանական Հասարակութեան մեջ ել, նույնիսկ նրա արիստոկրատիկ շրջաններում, ընայան ժամանակակից աշխարհիկ կրթութեան, վարմունքի Հիմալուրց պատկանելիութեան և իսկական բարեպաշտութեան ալիւի մեծ շտիով եր պահպանել, քան Փարիզում: Այսպիսով, մի քանի բարեպաշտ կոմսական արքունիքներում մենք Հանդիպում ենք պիետիստական կրօնականութեան և նորաձև աշխարհիկ կրթութեան ուղղակի մի զարմանալի խառնուրդի: Յերիստարդ կոմս Յինցենդորֆի**) որակում մենք տեսնում ենք, թե ինչպես որակարգանքը, պարերն ու ֆրանսերենի դասերն ընդմիջվում են աշխարհիկ և կրօնական ինքնախորացման հետ:

(Տ. Գուլենի «Исторический очерк развития образования в Германии», пер. под ред. Сперанского 1846, № 111—116):

*) Ֆիլիպ-Յուլիոս Եպիկուր (1635—1706)—բողոքական պիետիզմի Հիմնադիրը:

**) Նիկոլայ-Լուդվիգ Յինցենդորֆ (1700—1760) գերմանական յեղափոխութեան Հիմնադիր:

ԱՍԳԵՏԱԿԱՆ ՀԵՄԱՐԱՆՆԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ

Ծ. Պատկեր

Այդ հեմարանները հանդիսանում են XVII—XVIII դ. դ. նոր, յուրահատուկ ծնունդը: Նրանց նպատակն էր տալ աղնավան յերկրասարգությանը, մինչև արքայազները ներառյալ, նրանց դասային դերքին համապատասխան կրթություն, վորը հասկացան հարմարեցված և զինվորական և քաղաքացիական ծառայության նախապատրաստելու համար: Նման հիմնարկություններն իրենց սկիզբն առնում են դեռևս XVI դարի վերջից. այդ տիպի առաջին դպրոցներն են Collegium Illustre-ն (1589 թ.) Տյուրինգենում և Collegium Mauritium-ը (1599 թ.) Կասսելում: Վեսթֆալյան խաղաղությունից հետո նրանց թիվն արագ աճում է. 1653 թ. հեմարան և հիմնվում Կոլբերում, 1655 թ.—Լյուսերնբուրգում, 1680 թ.—Հալլեյում, 1687 թ.—Հոլֆենբյուրգում, 1699 թ.—Երլանգենում, 1704 թ.—Բրանդենբուրգում, 1705 թ.—Բեռլինում (վորակց 1765 թ. Ֆրեդերիկ Մեծն այն վերանցեց Academie des nobles-ի), 1708 թ.—Լեյպցիգում, 1711 թ.—Եսսալում, 1714 թ.—Հրեդերգհաուզենում, 1745 թ.—Բրաունշվայգում, 1746 թ.—Վիեննայում: Այդ շարքն ավարտվում է 1775 թ. Ետեռպարում Hohe Karlsschule-ի հիմնադրումով, թայց այս հաստատությունը, ինչպես և Բրաունշվայգի Carolinum-ն զգալի չափով այլ բնույթ էր կրում, դրան ավելի վաղ հիմնված հեմարանները: Դասային դպրոցի այդ մեծ XIX դարում նորից անհետանում է. ընդհանրապես տառն այդ տիպի տոռանին հաստատությունները յերկարակեցությամբ աչքի չեյին ընկնում. նրանցից շատերը հետո վերանվում են ինն կադետական կորպուսների, իսկ Հալլեյում և Երլանգենում նրանք զարգացան և դարձան համալսարաններ:

Առաջնական հեմարանների առաջնախն ու անհետացումն արտացոլում են այն փոփոխությունները, վոր զուգընթացաբար կատարվում էին սոցիալական իրավահարգում: XVI դարում, յերբ քաղաքային դասակարգը զուգուր շատ էր հարուստ և աճուր, աղնավանների յերեխաները բոլորգեղների յերեխաների հետ միասին միեմույն ուսումնական հաստատությունները, լատինական դպրոցներն էյին հանգիստ: XVII դարում սկսվեց շերտավորումը. մեծ պատերազմի հետևանքով քաղաքներն ու բյուրդերները յուր անկումն են ապրում, իսկ իշխանական արքայազնությունն ու աղնավանականները վորպես պարտական և զինվորական զատ խիստ բարձրանում, վերելք են ապրում: Կյանքում իրարից բաժանվելով, այդ հասարակական դասակարգերը բաժանվում են նաև դպրոցում: Աղնավան պատանեկությունը թողնում և հին լատինական դպրոցը: Նա այժմ իր կրթությունը կամ տանն և սկսում ստանալ, կամ հոֆմայստերների (արքունապետների) մոտ, վորոնք այժմ քուր. յերկրներում դառնում են աղնավան ընտանիքի սովորական պիտույք (չե՞ վոր աստվածաբանության թեկնածուներ շատ մեծաուր զենքով ինչքան ուղես կարելի յեր վարձել), կամ թե չե՞ նրանց համար հիմնվում են հատուկ դասային դպրոցներ, վոր առանձնապես պատվաժառից Գերմանիայում, վորին աստված այնքան առատորեն պարգևել էր իշխաններով ու արքունիքներով և աճեն տեսակի առաջիկ

կամ նվազ մեծատուն՝ ի վերջապահներով: Գերմանական աղմուկահանութունը շատ խիստ զարգացրեց նաև դատային մեկուսացման վաղին: Սաքսոնիայում 1672 թ. նա հասավ այն աստիճանին, վոր իր զավակներին ասանք մկրտելու պահանջ դրեց, զօրոգնեալ աղմուկահանի պատիվը տուաւ և, յերջ աղմուկին մանկանը մկրտում են նույն չրով, վորով մկրտում են նաև սաոր ծագում ունեցող մարդկանց զավակներին: Նոր իշխանական, լինովնիկական պետութեան շահը ևս գործում եր նույն ուղղութեամբ. աղմուկահանութեան զարգացնելից հասկապես այն զարգացները, վորոնք XVIII դարում եյին հիմնովի, պարզապես կրում են այնպիսի հաստատութեաններ թույլ, վորոնք զինվորական և քաղաքացիական դերասեսչութեաններին համար բարձր աստիճանավորներ պատրաստելու նպատակ ունեն:

XIX դարում առաջնական ենթարաններ անհետացան. պետութեան և հասարակութեան մեջ աղմուկահանութունը կորցնում և իր արտոնյալ գիրքը. իր կրթութեամբ և նորից կուսակաւ հարստութեամբ հզոր բուրժուազեան կրկին բարձրացնում է իր դուրսը և Connubium-ի ու Commercium-ի հետ միասին հասարակութեան մեջ և պետութեան մեջ—զինվորական և քաղաքացիական ծառայութեան ասպարէզում—իր համար համար իրավունքներ և նվաճում: Դրա հետ միասին աղմուկահան յերթասարգութունը վերադառնում և ընդհանուր զարգացները: Գիմնազիա կամ համալսարան ավարտելը դառնում է անհրաժեշտ պարան կանոնավոր պաշտոն ստանալու համար, դոնե քաղաքացիական ծառայութեան մեջ: Ասեւց կողմնական կորպուսներում սպաներ պատրաստելու համար պարտաժամաններ ծրագիրը հարմարեցնեց ռեալական զարգացների ընդհանուր դասընթացին:

Առաջնական ենթարանների թույլը վորոշվում է նրանց դերով. նրանք «տներին» նոր դասին պետք է տային, նրանց գիրքին համապատասխան, պարստական և արգիական դաստիարակութուն: Նրանք իրականացնում են նոր կրթական իդեալը—galant homme. Դասավանդման մեջ աշտուկ տուղին տեղը դրաւում են նոր լեզուներն ու գիտութեանները: Իհարէն, աղմուկահան աղան դեռևս ստանց շատներեն լեզվի գիտութեան յորս գնալ չեր կարող. բայց ընդգնեցիանք և զգոնցիանք նրան այլևս հարկավոր չեյին. պաշտասական շրջաններում և ծառայութեան մեջ դրանց պահանջը բոլորովին լիար: Ընդհակառակը, անպարան պահանջվում եր ֆրանսերեն լեզվին տիրապետելու կարողութեան, ինչպես նաև ցանկալի յեր համարվում ծանոթ լինել իտալերեն լեզվին, զուցե նաև իսպաներենին կամ—սկիւի ու—անգլիերենին: Մայրենի գերմաներեն լեզվի գործածութեան վորոշ պրակտիկան XVIII դարում նույնպես պարտադիր եր համարվում: Ինչ վերաբերում է գիտութեաններին դասավանդման, ապա այդ դասավանդման մեջ սխալաստիկ փիլիսոփայութեանը բոլորովին տեղ չուներ. նա արդեն կորցրել եր ամեն մի նշանակութեան այն անձանց համար, վորոնք հասարակական գործունեութեան համար եյին պատրաստվում: Ընդհակառակը, մեն կարծուրութեան եր արվում մաթեմատիկային և քանկան գիտութեանը, ինչպես նրանց սեփական ներքին արժեքավորութեան տեսակետից, այնպես եւ այդ գիտութեաններին ունեցած նշանակութեան համար, մեկ կողմից, նոր փիլիսոփայութեան և նոր աշխարհայեցողութեան համար,

մյուս կողմից ել՝ ռազմական և քաղաքացիական տեխնիկայի՝ ֆորտիֆիկացիայի, նարտարագետության, մեխանիկայի համար և այլն։ Ճիշտ այդպես ել, արդի կրթության առարկաների ցիկլին, վոր ժամանակակից հասարակության մեջ կյանքի համար և նախապատրաստում, վերադրվում են նաև ընդհանուր պատմությունը և իրավունքի պատմությունը, պետություն ուսումնը և աշխարհագրությունը։ Ծանոթությունը կառավարող գլխատախյի ծաղմարանության, հերալդիկայի (դինանշանագիտության) և նման բաների հետ, իհարկե, նույնպես ավելորդ չի համարվում ապագա պաշտականի համար։ Այնպե՛ս ենք սրան հանրային, և ժամանակոր իրավունքի, բարոյականության և բնական իրավունքի, ինչպես և տրամաբանության նիվեմաները, և մենք կատանանք այն բանի լրիվ պատկերը, թե այն ժամանակ ինչ եր իրենից ներկայացնում արդիականության և քաղաքականության պահանջների վաղուհ համապատասխան կրթությունը։

Այս գիտությունների հետ զուգընթաց մեծ դեր են խաղում exercitia-ները՝ տալետական, արվեստների մարզանքները, ինչպես միավարությունը, լարախաղացությունը, սրամարզությունը, պարերը, գնդախաղը։ Աղնվականների կրթական հիմնարկների ծրագրերն ու պրոպեդանդերն ուժեղ կերպով ընդգծում են զորնի այդ կողմը, մասնանշելով, վոր հեմարանականների տրամադրության տակ են դրվում իշխանական ախոռները, հիմարդարանները և եկզերցիցմայտերները։ Իսկ այն հեմարանները, վորոնք գտնվում են ախոռնիտաներում, վերջապես մասնանշում են նաև արջունիք՝ նույր մեկերի և պերճաւուք conduite-ի սկզբնական աղբյուրը՝ հրավիրելու հնարավորությունը։ Իսկ արջունիքներումն ել մեռք և բերվում հովանավորություն, կազմակերպվում են connaissances, կապեր են հաստատվում և ընդհանրապես մեռք են բերվում այն ամենը, ինչ վոր կարե-վոր և ապագա աղայի և ապետի կարյերայի համար։

Այսպես են տալետական հեմարանները—զարի հետ ընթացող ուսուխոտական բնույթ կրող այդ կրթական հաստատությունները։ XIX դարում միջնակարգ դպրոցները նրանցից վորտ բան փոխ են առել, ինչպես, որինակ, ֆիզիկական վարժությունները, վոր բաղրոգին խորթ ելին հին լատինական դպրոցին, ինչպես նաև նոր լեզուներն ու ճիշտ գիտությունները, վորոնք XVIII դարում արդեն աստիճանաբար սկսել ելին թափանցել լատինական դպրոցները, իսկ XIX դարում հին լեզուների հետ լիովին հասարար իրավունքներ մեռք քրերն։ Բայց տալետական հեմարանները միայն դպրոցներ չեյին։ Նրանք ամենից առաջ մեծահասակ մանկանց դասախարակչական հիմնարկներ ելին, դրանով նմանվելով հին իշխանական կամ ղեմապոյական դպրոցներին։

(Ճ. Գուլանի «Исторический очерк развития образования в Германии», пер. под ред. Сперанского 1914. № 124—129):

ՎՈՒՋԵՆԴՅՈՒՅՏՏԵԼԻ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վրթննրյուտտելի Հաստատության Համար Հետեյալ նպատակն և զըր-
ված.

«Ենթե աղմուտահալ պատանիները նախ պետք և պատրաստվեն աղմու-
տայն նպատակներէ Համար, ինչ ել վոր ընտրելու լինեն, ուր ել վոր Հա-
վաքելու լինեն արգումտակա կերպով գործադրեն իրենց ուսերը քաղա-
քացիական, գիւմորական, պաշտական կամ Հասարակական Ժառանգության
մեջ, կամ լավ կառավարելով իրենց կալվածքները և արժանաւորապես
յնակելով աշխատչ, ապա, անկասկած, արդ բոլորի կարողությունն ամե-
նից լավ կարելի չն մեռք բերել այն տեղերում, վորտեղ պարագում են վա-
րելու գիտություններով և վարժություններով, ուսումնասիրում են ստար
լեզուներ, լավ աղնով խոսակցություն են վարում և միաժամանակ սովո-
րում են, թե ինչպես պիտի ապրել արքունիքում. և Հենց նրա Համար,
վորպեսզի Հիշված առարկաներից և վոչ մեկի պակասություն չլինի, Հիմ-
նովում են արդ իշխանական հեմարանները: Ուստի պրոֆեսորները չպետք
և զքնեն և վոչ մի դիպելովին, բացի նրանցից, վորոնք վարելու են և
զանապառ դեպքերում ու Հնարավոր պարմաներում կարող են պետք զալ
աղմուտահալ յերկուստադին. արդ պատճառով ել պետք և Հանդէս բոլոր
անողուս մասերիաները, վորոնք միայն ստիպում են ժամանակ կորցնել և
վոչինչ չեն տալիս: Մահամտած են Հետեյալ առարկաները. 1) տասնվա-
ժարանության մեջ՝ dogmata fidei, religionis christianae historia և
մանավանդ historia reformationis (Հավատի դալմանքները, պատմու-
թյուն քրիստոնեական կրոնի, մանավանդ ռեֆորմացիայի պատմությու-
նը). 2) studium juris privati (ժամանոր իրավունք), Եսակայն խոսա-
վելով ավելորդ մանրամասնություններից և վոչ վորք չըրազեցնելով անո-
ղուս մասերիաներով. Հետա fundamenta ethica (բարոյագիտության
Հիմունքները), նույնպես և պետական իրավունք, կցելով praecepta po-
litica (Հրահանգներ պետությունը կառավարելու վերաբերյալ). 3) Համալ-
խարհային պատմություն և մնացածից ավելի մանրամասն՝ վերջին յնը-
կու դարերի պատմությունը. նրան կցել Ժաղմարանությունը, ժամանա-
կագրությունը և աշխարհագրությունը. 4) Oratoria և Studium eloquen-
tiae, սակայն ավելի ipsa praxi (գործնականով), քան թե ընդարձակ կա-
նոնների միջոցով, Էրես վորում պետք և միշտ այնպիսի Հարցեր ընտը-
վեն, վորոնց Հետ աղմուտահալ ավելի շուտ ստիք կունենա գործ ունենա-
լու. 5) մաթեմատիկայից՝ կարեւորագույն մասերը, մանավանդ արեւ, վո-
րոնք հեմարանականներին մյուսներից ավելի յին զուր զալիս, ըստ վորում
կարիք յեղած դեպքում միշտ դեմոնստրացիաներով զաշարում, դիտարա-
նում և տանը. իսկ նրանց Համար, վորոնք արամադրված են զեզի այդ-
մեկաներին և զեկաւարություն շղթարնալի և լուրջ Հրավարության. 6) լե-
զուներից՝ գերմաներեն, լատներեն, վոր Էլափազայց անհրաժեշտ և բոլոր
ժողովուրդների մաս գործածական չեզու չն, խաւերեն և ֆրանսերեն.
Իսկ անգլիերենը և իսպաներենը պետք և անցնեն մասնավոր մեով. նույն-
պես մանավոր կերպով են ուսումնասիրում նաև արամարանությունը,

մեռաֆիզիկան, ֆիզիկան, ռազմական գիտությունները, աստղաբաշխությունը, ուղտիկան. ստաղարկվում են և հասունի դասեր, վորոնց ժամանակ նեմարանականները սովորում են շահեկանորեն և հասկանալով կարգալ շնոյկէլլաները (նորափայեր): Այս ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ մասնավոր դասերից սաները, ըստ ցանկության, կարող էյին ընտրել վորն ուզում էյին: Այս բայրին միացան նաև ասպետական մարզանքները, վորոնց, ընական է, այս հաստատություններում հասունի նշանակություն էր արվում՝ միավարություն, արամարգություն, պարեր, լարախաղացություն, վարժություն du mousquet et de la pique; նեմարանականները նաև թույլություն էյին ստանում հանախելու իշխանական արքունիքը, մասնակցելու պալատական պարահանգեսներին և շողափելու այնտեղ տեղի ունեցող վայելուչ խոսակցություններից: Այսպիսով, աշնվատուհմ պատանու համար հանելին գուշակցվում էր ուղտակարի հետ: Կարգապահական հրամանադրումները շոյափում էյին յերիտասարդների ամբողջ վայնքը, արգելված էյին թղթախաղը, զարերով խաղալը, հաստատության մեջ նիելը, մեռամարտերը, արգելված էր պարաջ վերցնելը, խմելն ու կերկրխ լինելը, շոյլելը, առափելությունների մասին վեհերը, վորովհետև պարզ էր, վոր մեռակ շեմարիտ մեռահոգության ձգտելուս վրա հույս դնել չի կարելի: Այն դեպքում, յերբ ստիպված էյին պատժել, պետք է հաշի տույլէյին այն քուր պայմանները, վոր վերաբերում էյին փաստերին և անմանց, վոր, տանք, ինքնըստինքյան աշխատել էլ ստացվում էր, վորովհետև ամբողջ կարգ ու կանոնի ղեկավարությունը հանձնված էր մի ավագ-հոֆմայտերի, վորը միաժամանակ հսկում էր և պրոֆեսորներին: Հիմնարկություն պալատական ընույթն արտահայտվում էր նաև նրանով, վոր իշխանի ստարերկրյա հյուրերը գիտում էյին այդ հիմնարկը և վոր նրա տոները պալատական տոներ էյին. յեթև աշխ ժամանակ իշխանները լատիներեն ճոռեր էյին ասում, նրանք նույնպես կազմվում էյին ելոկվինցիայի պրոֆեսորի կողմից, ինչպես վոր իր ժամանակին լատինական ղեկլամացիաները կազմվում էյին վիտտաներերգում Մելանխտոնի կամ Սարասուրգում՝ Մաթիաս Բերնեզգերի կողմից:

(Գրոֆ. Տ. Տիլգերի «История педагогики»
գրքից, Թարգմ. Տիլգերի և Կարստիֆոլայի, ԿՂ
211—212):

ԱՆԳԼԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ XYII ԴԱՐՈՒՄ

ՈՒՆՍՏԱՐՆԱՏՆՐԹԱՆ ԴԳՐՈՑԸ

Նրա աշակերանների մեկի նկարագրությանը

Ժամի հինգն անց քառորդ մեկ արժնացրեց ավագ սաներից մեկը. լատինական սոցոթքներից հետո մենք զնայինք լվացվելու և հետո զույգ-զույգ շարք կանգնած՝ զնայինք զպրոց, վարանդ մենք, — սեմենայուլը, — պետք է լինեյինք ժամը վեցին: Ժամը Ե-ից մինչև Զ-ը մենք կրկնում եյինք քերականության դասերը (Ախիի դասադրքով՝ լատիներենը և կոմգենի՝ հունարենը), առանչորս կամ առանհինգ աշակերտներ, ընտրությամբ կանգ-վում եյին և կիտաշրջանանև կանգնում եյին ուսուցչի և մյուս աշակերտ-ների առաջ-ու կրկնում եյին զբոլ շորս կամ հինգ թերթի. ուսուցիչը ցույց եր տալիս, թե ո՞վ պիտի սկսի և ո՞վ շարունակի այս ու այս կանոնները: Հետո մենք անցնում եյինք քերկու վարթությունների, վոր փոփոխվում եյին յուրաքանչյուր յերկրորդ առափուրը: Առաջին առափույան մենք առանց նախադասութեան, յերկու կամ յերեք թեմարով գրում եյինք վոտանափորներ ըստ թերեն և հունարեն լեզուներով. նրանք, վորոնք ա-մենալավ վոտանափորներն եյին գրել (այսինքն՝ նրանցից յերկուսը կամ յերեքը), մեծ մասամբ ուսուցչից պատճախ փոքրիկ նվերներ եյին ստա-նում: Յերկրորդ առափույան կանգնում եր մեկ աշակերտ և լատինական կամ հունական հեղինակից (Կիկերոնից, Լիբիոսից, Իսոկրատից, Հոմերո-սից, Ապոլլինարիոսից, Բենեդիկտից և այլն) պետք է մի հատված բացա-տրեր. հետևյալ յերկու դասարանների աշակերտները հաշիվ եյին տալիս որվա մյուս ժամերին իրենց լսածի մասին, կամ թե չե րոշորը (կամ ու-սուցչի ընտրածները, վորոնց աչքերում նա վախի կամ վառարության ար-տահայտություն եր նկատել) առանց զբոլ կրկնում և պարզ արտասանում եյին վորեն բան այն հեղինակից, վորին ուսուսնասիրում եյին նախորդ որը: Ժամը Զ-ից Զ-ը մեկ ժամանակ եյին տալիս նախաճաշելու, հանգստա-նալու և հետևյալ վարթություններին պատրաստվելու համար: Ժամը Զ-ի և 11-ի միջև կարգացվում եյին այն վարթությունները, վոր մեկ արված եյին գիշերընդմեջ (մի սր արմակ, մյուս որը՝ վոտանափոր) և ընտրված եյին ուսուցչի կողմից. մեզանից վոմանք քննության և պատժի եյին յնա-թարկվում, մյուսներն ստանում եյին դոփոսանք և մեղացածների համար վորպես սրինակ եյին քերվում: Սրանից հետո սկսվում եյին վարթություն-ները:

Ե-րդ դասարանի մի աշակերտ կանգնում եր և պետք է հանգստարա-տից նրան առաջարկված հեղինակից մի քանի հատվածներ թարգմաներ լավ լատիներենով. հետո Ե-րդ և 7-րդ դասարանի մի աշակերտ նույնը,

նույնպես առանց նախորդ պատրաստվելու, թարգմանում եր լավ հունարենով: Հետո ինքն ուսուցիչը բացատրում եր լատին կամ հուն գրողից մի հատված (մի որ արձակ, մյուս որը վոտանավորներ), վարով մենք վարժվելու եյինք նախ: Ճաշի և ընթրիքի ժամանակ մենք մեռազրից (մեռազրեր ջոկելու մեջ վարժվելու համար) կարդում եյինք լատիներեն առավանալունչ. հետո պրերինդարիուսները*) նաչում եյին սեղանառանք՝ ընդհանուր սեղանի շուրջը, և նրանցից մի քանիսը լավ հիշողությամբներով եյին հեռանում և բացի գրանից, հանպարտաբաց վոտանավորներ գրելու համար թեմաներ եյին մեռք բերում: Ժամը 1-ի և 3-ի միջև—դաս, ընարված վարեն հեղինակից տվյալ որվա համար և բացառությամբ ուսուցչի կողմից (Կիկերոնից, Վիրգիլիոսից, Հովերոսից, Նիքրիպիդես

Նկ. 20. Գլխաց Գաքրքալյուս

Աղլիայի Հնագույն Հանրային գրդրդներից մեկը, վորը գոյաթյուն ունի նաև ներկայումս: Լիճակած և 1871 թվին:

սից, Իսոկրատից, Լիբրիոսից, Սալլուստիից և այլն), վորն աշակերտները խնամքով սերտում եյին քերականորեն, քննում եյին բոլոր հեռադրական Փիլոսոփները, վոտանավորից արձակել եյին վերածում կամ ընդհակառակը, և հունարենից թարգմանում եյին լատիներենի կամ լատիներենից հունարենի: Հետո աշակերտներին ստիպում եյին արդ բոլորն անդիր անել Հեռակայ ռաւովոտլա համար: Ժամը 3-ի և 4-ի միջև մի գոքրիկ հանգիստ եր արվում. ուսուցիչը գնում եր, իսկ աշակերտները կարդով գնում եյին սեղանառանք, իսկ հետո պատրաստվում եյին մոտակա պարապմունքների համար: Ժամը 4-ի և 5-ի միջև նրանց հեռադրական Փիլոսոփների վերա-

*) Պրերինդարիուս—1) այն ժարգը, վորն աղավում և լիկեղեցու հասոյթով, երա հասոյթով: 2) լիկեղեցու հասոյթով աղբոջ աղքատ:

բերյալ վորեն զբեղեց կամ ընտիր առականքից և առաջինքերից կրկնում էյին մեկ կամ յերկու թերթ, վոր այդ նպատակով ընտրում էր ուսուցիչը: Հետո նրանք վարժվում էյին լատիներենից կամ հունարենից մի քանի Dictamina-ներ թարգմանելու մեջ կամ յերբեմն էլ լատինական կամ հունական գրառածութիւնք վեր էյին անում անգլիականի: Ապա նրանց տալիս էյին գրառածութիւնով կամ արձակով լատիներեն կամ հունարեն լեզվով շարադրութիւն զբեւոյ թեմա հետեյալ առաջնութեա համար: Ընթերցից հետո (ամառը) նրանց յերեք կամ չորս անգամ կանչում էյին ուսուցչի սենյակը (մանավանդ 7-րդ դասարանի) և նրանց ավանդում էյին Գումտերի «Տիեզերադրութիւնք» և ստիպում էյին նկարագրել ու գտնել քաղաքներն ու յերկրներն աշխարհագրական քարտեզներէ վրա: Ամառը կիրակի որը, առաջնութեան աղոթքներից առաջ նրանք միասին դալիս էյին զարոյց (կիճդի աշակերտների նման) և այնտեղ դրադվում էյին աղետարանի վորեն մասի մեկնարանությամբ հունարեն լեզվով կամ կրկնում էյին հունական կաանխիդը: Ընտից հետո նրանք պատուրի քորոցը կամ թուղթը կամ ավետարանը վեր էյին անում գրառածութիւն: 7-րդ դասարանի լատիներէն աշակերտները հանդես էյին դալիս դաստիարակի դերում, կարդում և բացատրում էյին կտորներ Հոմերոսից, Վերգիլիոսից, Հորացիոսից, Նովիուսից և հռոմէական և լատինական ուրիշ հեղինակներից այն ժամերին (կեսորից առաջ կամ հետո կամ կերակուր ուտելուց հետո), յորք աշակերտները զարոցում ուսուցչին էյին սպասում: Աշակերտներին զեկազարում էյին նրանց միջի ավանդները (յերկուսը նշանակելում էյին սեղանատան համար, նույնքան էլ յեկեղեցու, զարոցի, բացթիւս խաղերի և գրոսանքների, միջանցքների համար. միջանցքներում հեղուկներն ողնում էյին աշակերտներին ըլացվելիս և կուլվում էյին մոնիտորներ): Բոլորի պեսը հանգիստանում էր զարոցական կապիտանը, վոր կուլվում էր զլիափոր մոնիտոր: Մոնիտորները խիստ հեղում էյին, վորպէսզի բոլորը լատիներեն խոսէյին. քացի դրանց, յուրաքանչյուր ուրաքաթ առաջնութեան նրանց ներկայացնում էյին իրենց դանդաղները կամ մեղադրանքները (ինչպես վոր մենք էյինք անվանում). պատիժները հաճախ քաղում էյին վարժութիւններով կամ ներվում էյին վորպէս վաղորձածութիւն, վոր ցույց էր տրվում առանձնապէս լավ աշակերտներին, վորոնց մոնիտորը թույլատրում էր ներման կամ պատիժը մեղմացնելու համար բազմիցս խնդրելու պատիվ ստանալ: Իսկ մյուս զանցանքները մի այլ ժամանակ հաճախ պատրժվում էյին սուրբապատեով, ինչպես, որինակ՝ Տուլլիոսի, Բուկրատի, Դեմոսթենեսի ամբողջ նստերը կամ Վերգիլիոսից, Թուկիդիդեսից, Բանիֆոնից, Նովիուսից ամբողջ եղիւր կրկնելով և այլն:

(Մանրէի «История педагогики» գրքից, Կ. II, ֆլ 161-163):
Եկց, Կ. II, ֆլ 161-163):

1662 Թ. ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԿՈՂՆՈՐՄԻՍԱՄԱՆ*) ԱՆՏԸ

Անգլիայում կրօնի քննադատութեան միտքիմակութեան անկար հաստատվեց 1662 թ. մայիսի 19-ին և դա հանգիստանում էր ռեակցիայի հաղթանակով:

*) Կոլֆորթսոններն անգլիական բողոքականներն են, վորոնք յանգրգիւնքին յեղիսկապական յեկեղեցու մասին հրապարակեան րիշ (որենքի) 30 հոգիներին: — Ի. Ս.

նախն անդլիական հեղափոխութեան մեջ: Յերկու դար շարունակ նա ծանրացած էր անդլիական միջնակարգ զգրոցի վրա:

Այդ ական սկզբում և այն հայտարարութեամբ, թե Յեղիսարեթի թագափորութեան տառախն տարում (1558 թ.) սահմանվեց յեկեղեցական պատափորութեան միաբնակ կարգ, և վոր այդ կարգն արժանացել էր պատանեման համաձայնութեանը, և վոր շատ մարդիկ այդ ընդունելուց հետեւում են և վոր յեկեղեցու պատափորները (գիտաբնակները) չեն կատարում այն: Հենց այդ վերջին յերևույթը վերացնելու համար և, վոր հրատարակվում և ներկա ժողովրդականութեան ակտը (Act of uniformity) և որան կցվող պատարագատուայն առաջարկվում և դարձանել միասնակ ամբողջ թագափորութեան մեջ: Բոլոր հոգևոր անկէք պետք և սահմանված մեծով յերգում ընդունեն, վոր նրանք այս պատարագատուայն ընդունում են և մամտացութեանը որոնով կկատարեն, իսկ մեկ ամսվա ընթացքում այս առաջարկութեանը յկատարողները պետք և զրկվեն բոլոր հոգևոր պաշտոններից և ֆունկցիաներից, արգելելով նրանց արանից հետ վորակ մեծով յեկեղեցական պատափորութեան կատարելը: Այս բոլորի նպատակն էր հետացնել վոր կոնֆորմիտական յեկեղեցական պատափորներին և արգելել նրանց ծառայել:

Այս ական ավելի ուղիւ և ներգործոն դարձնելու համար, շարունակութեան մեջ առված և հետեւալը.

Ալիսահան վերահիշալ իշխանութեամբ սահմանվում և, վոր յուրաքանչյուր մայր յեկեղեցու գեկան, մայր տանարի կամ մայր յեկեղեցու յուրաքանչյուր կանոնիկոս և պրերնդարիոս և բոլոր պետերն ու վարիչները, նրանց ուղեականները, կանոնիկոսներն ու սեպեախանները քոչելում, սեպեախանը, ուսման տանը կամ հիվանդանոցում, և յուրաքանչյուր հասարակական պրոֆեսոր և քորոցիչ համալսարանում և քոչելում, և ուսման մի ծխատեղ քահանա, հաջորդ, վարձու քահանա, և հոգևոր կոչումն ունեցող յուրաքանչյուր ուրիշ անդամ, և հասարակական կամ մասնավոր զգրոցի յուրաքանչյուր վարիչ, և անոց սերնդին վորակ տան մեջ կամ մասնավոր ընտանիքում, վորպես դատուայն կամ զպրոցական ուսուցիչ, դատախարակող կամ ուսուցանող ամեն վոք, վորը 1662 թ. մայիսի մեկին կամ դրանից հետո կատանմի գեկանի, կանոնիկոսի, պետի, վարիչի, նրա ուղեականի, ծխատեղ քահանայի, հաջորդի կամ յեկեղեցական վորակ այլ պաշտոն, կամ մամտակալոր, կամ վարձու քահանայի, կամ վորպես դատախարակ կամ զպրոցական ուսուցիչ, պատանեկութեան դատախարակի, կամ զպրոցական ուսուցչի պաշտոն — այս բոլոր անկէք պետք և աւեր Քաղալույթեոսի տանին, մեր տերոյ 1662 թվականին: Վերահիշալ պաշտոններին ընդունվելիս կամ ընդունվելուց առաջ ստորագրեն ստորև քերվող հայտարարութեանը կամ վկայականը. Վերին արքայական մեծութեանը հայտարարում եմ, վոր անորինարար, վորակ մեկի պահանջով, թագավորի գեմ չեմ ապաստանելու, և վոր յես մերժում եմ թագավորի կամ նրա լիազորած անձանց գեմ պաշտելու. զամբանական գիրքը և վոր յես ընդունում եմ անդլական յեկեղեցու պատարագն այն մեծով, վոր սահմանված և որենցով: Յեմ յես հայտարարում եմ, վոր վոչ յես, վոչ ել վորակ ուրիշ իր վրա չի կրում այն պարտադիր յերդումը, վոր սովորա-

բար կուլում և ղեկավարութեամբ լինողս կամ ղեկավարութեամբ ղաշինք, նկատակ ունենալով փոխել վարչութիւնը յեկեղեցական կամ պետական բնագավառներում, և վոր ալ յերդումն ինքնին աղան անորինական և և պետութեան հպատակներն վրա գրված և հակառակ ալ թաղավորութեան հայանի որոնքներն և ազատութեաններն...

Յեկ վերն վորն ղաղարկական ուսուցիչ կամ վորն ալ անմալութեան, վորը ղառախարակում կամ ուսուցանում և պատաններն մասնաւոր տան մեկ կամ ընտանիքում, պատաններն կառնորհներն վորպես ղառախարակ կամ վորպես ղաղարկական ուսուցիչ, նախքան համապատասխան արեւելեկութեան, յեկակութեան կամ թեմակալ յեկակութեան, — համաձայն այս թաղավորութեան որոնքներն և կանոնադրութեան, — թույլատրութեան ստացվել, և նախքան վերաճելու ստորագրութեան կամ յերդում տալը, ապա աղան ուսուցիչ կամ ղառախարակ որոնքն առաջին խախտման համար պիտի յեկակութեան յերեք ամսալ բանադրութեան, առանց ալ պատժել վորն մեկն յերաւելութեան վոր փոխարինելու իրաւունքն: Յերեքը և հետագա աղան խախտումներն համար նա նույնպես պետք և յերեք ամսալ բանադրութեան յեկակութեան, առանց վորն մեկն յերաւելութեան վոր փոխարինելու իրաւունքն և նորին մեկութեան պետք և վերին 5 ֆունտ ստերլինգ: Յեկ նրանից հետո, յերեք վերաճելու ստորագրութեան կարգի, աղան յուրեքան յուր ծխանքը զանաւ, հաշիւը, վարձու զանաւ իր համար պետք և ստանալ վկայական համապատասխան արեւելեկութեան, յեկակութեան, թեմակալ յեկակութեան կնիքով և հրատարակով և ղաղարկալ հիւան հրատարակութեան կամ յերդումն հեռ միասին պետք և մասակա յերեք ամիսներն ընթացում ստովանային ժամերդութեան ժամանակ հաւաքականներն առաջ կարգալ իր ծխական յեկեղեցում, վորանց նա ազատութեան և անում, հակառակ ղեկում, նա, ով ալ լի անում, կորցնում և իր ծուխը, հաշիւը յուր կամ ծխական անշարժ գույքը և, վերջապես, կորցնում և ալ ղալ ստանալում ամեն մի իրաւունք և հիւյստ ծուխը, հաշիւը յուր կամ ծխական անշարժ գույքը պետք և թափուր համարվան, աղան վոր կարեն թե ալ պաշտոններն ղաղարկալ անմիջ ընական մասով մեկով լինեն:

ՄԱՍՍԱՆՈՒՋԵՏՍ ՆԱԼԱՆԳԻ (ԱՆԿԻՒԱՅԻ ԼՅՈՒՍԻՍ-ԱՄԵՐԻԿԱՆ
ԳԱՂՈՒԹԻ) 1642 Թ. ԳՐԱՅԱԿԱՆ ՈՐԵՆԻՔԸ

Սերիկայի անգլիկան գաղութի ստոր ղեկն որոնք անցը անգլիկան և ստովոր բողոքական ղաղարկն համարներն ղառաններն համար: Իսկն ալ որոնք լի լի գործից վել միտն XVII, ալն XVIII ղառում:

Վ նկատի անելով ղառ ծնողներն և տերերն մեկ անգլիկանութեան իրենց յերեկաններն և՛ ղաղարկութեան, և՛ ալ ղառանք, և՛ ալ անգլիկանութեան ստովորներն ղառում, վորն ղաղարկալ են հառարակական բարեկեցութեան համար, — ղառարանը (կամ պաշտալ) ալ ստովոր հրաման և վորում և հրատարակում, վորպետի ամեն մի ղաղարկում ալ ղառն ալ լի ինչպիսի կերպով կատարելու համար ղառում մարդիկ իրենց վրա վերցնեն ալ ղառն ուղղելու հաղը, վորպետի յերդումներն վորում կամ վորն ղառարանի ալում մեկ ուրիշ ղեկույցի, կամ ղառ-

զատի հիման վրա, նրանց իրավասության սահմաններում, նրանց վրա զբղիւր բաժականաշատի տուգանք, վորպէս պատիժ յերկխաների ուսուցման գործին անփութ զերարեքունք ցույց տալու համար: Յե՛վ այդ նպատակով այդ մարդիկ կամ նրանց մեծ մասը պետք է ունենան իշխանություն ժամանակ առ ժամանակ բոլոր ծնողներէց և տերերից պահանջելու հաշ-վետութիւն: Նրանց յերկխաների պարապմունքներէ և պատրաստվածու-թյան մասին, առանձնապէս կարգալու և կրօնի հիմունքներն ու այս յերկրի սրենքները հասկանալու կարողութեան մասին, և պետք է տուգանեն այդ-պիսի մարդկանց, քանի վոր նրանք հրաժարվում են տալ այդպիսի հաշ-վետութիւններ, յերբ նրանցից առջ պահանջում են: Յե՛վ նրանք պետք է իշխանություն ունենան դատարանի մարդասրատի համաձայնութեամբ վո-րոշ յերկխաների ուղարկել աշենտ սովորելու, յի՞թն հետագա կրթութեան համար նրանց անընդունակ կամ անպետք կղանեն: Նրանք պետք է հոգ տանեն, վորպիպի պղաներն ու սղիկները միասին չլինեն, աշէան, վոր-ջան դա կարող է վորոշ չափով չափազանց ազատ, անպարկեշտ կամ ան-համեմատ վարք առաջ բերել: Յե՛վ իրենց ցույց տված վատահոյութիւնը լա-վալուքն հերքով արդարացնելու համար, նրանք կարող են քաղաքը մի-մյանց մեջ բաժանել, ըստ վորում ամեն մեկին կարող է բաժին ընկնել վորոշ քանակութեամբ ընտանիքներ՝ իրենց կողմից հատուկ հսկողութիւն սահմանելու համար: Նրանք պետք է հոգ տանեն նախապէս, վորպիպի իրենց պանազան քաղաքներում սպահովված լինեն բաժականաշատի քանա-կութեամբ նյութեր, ինչպէս, որինակ՝ կանեփը, վուշը և այլն, ինչպէս նաև առջ նյութերը մշակելու համար գործիքներ: Իսկ ինչ վերարեքունք և այլ կարեւոր և շատ ուղտակար գործում նրանց ուղեւուն, ապա, յի՞թն նրանք կհանդիպեն վորեւէ դժվարութեան կամ դիմադրութեան, վոր նրանք իրենց անփական ուժերով հաղթահարել չեն կարող, նրանք կարող են զիմել մաղխարատներէ վորոշ անգամներէ, վորոնք նրանց ողնութիւն և ուսմանակութիւն ցույց կտան, քանի վոր առջ վորոշ զեպքը պահանջում է արդարադատութեան միջամտութիւնը: Յե՛վ մի տարի անցնելուց հետո հիշյալ քաղաքացիները պետք է իրեն մոտիկ գտնված դատարանին (կամ սրբաօրին) տան համատուտ հաշվետութիւն իրենց արձանագրութիւններէ հիման վրա, վորոնք կարող են պահանջվել համապատասխան դատական հիմնարկութեան կողմից առնվազն, զոնե, մի ամիս առաջ: Յե՛վ այս կար-գադրութիւնը պետք է ուժ ունենա յերկու տարի և մինչև մի ուրիշ կար-գադրութիւն հրապարակվելը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐԸ XVII ԴԱՐԻ
ԱՆԿՆԱԿԱՆ ՄԱՆԱԿԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ

Ե. Պորտուգալացի

Դեռևս հեղափոխութեանց առաջ անգլիական մանկավարժական մաքի վրա վորոշ արդեցութիւն էր թողել դիտական մոտածողութեան ինդուկտիվ մեթոդի հայտնի հիմնավորող Ֆրենսիս Բեկոնը. նա մասնաւոր էր, թե զպրոցի նպատակն և նախապատրաստել մարդու աշն կատարել տիրապե-տութիւնը բնութեան վրա, վոր հաստատվելու յե Եիշտ գիտութիւններէ զարգացման կապակցութեամբ: Բեկոնի հետևորդներից մեկը, Սամուէլ

Գարալիքը 40-ական և 50-ական թվականներին ուժեղ կերպով քարոզում էր կրթության օժիժոր՝ ռեպրեզի և պրակտիկի մոդով^{*)}։ Այսպես, ժամանակակից Յեզուական պատմության մեջ առաջին անգամ նա կազմեց առաջին գյուղատնտեսական դպրոցի (College of husbandry) պլանը։ Դեռ դրանից ել առաջ Գարալիքը չէի մանկավարժ Ամոս Կոմենիուսի (նրա մասին կխոսենք սուրբ) նոր դպրոցի դադափարների ուժեղ պրոպագանդն և մզում և Անգլիայում ազդեցություն և նրա աշխատությունները։ Գարալիքի պնդումով պատշաճեալը նույնիսկ Կոմենիուսին Անգլիա յե հրավիրում, խոստանալով նրան իր սխառեմ իրադրեմը։ Հնարավորություն տալ։ Ճիշտ է, Հետո թագավորի և պառլամենտի միջև ծագած պատերազմն աղբ խոստման կատարումը դարձրեց անհնարին, բայց, ինչպես յերևում է, Կոմենիուսն աշխուժեցանքով անգլիացիների վրա վորոշ ազդեցություն թողել էր։

Նկ. 27. Տնային դպրոց Անգլիայում XVII—XVIII դ. դ.

Ըստ յերևույթին նույն Գարալիքը մանկավարժական հարցերի փնտրյան մեջ ներդրակցեց առաջանդամոր ամուսնազեն-մասնող, գիտական եկոնոմիկայի նախակարգաբեռ և գիճակագրության (վորին նա ճշգրտական թվագրանություն էր անվանում) առաջին թեոսոփան Վիլյամ Պետտին։ Պետտին գրում է Վիլյամ Պետտիի կարծիքը Սամուել Գարալիքին՝ ուժան մի քանի մանուկատական հյուպերի դարգացման մասին (Լոնդոն, 1648), մի աշխատություն, վորակ, մի քանի հետադուտողների կարծիքով, առաջին անգամ ճշգրտված և աշխատանքային դպրոցի հասակացությունն ու անունը^{**)}։ Այդ աշխատության որինակը յե չկարողացա դանել և աղ պտանաում էլ դասել, թե վորքան արդարացի յե աղ պնդումը, չեմ կարող։ Այն, ինչ վոր ինձ հալանի յե յերկրորդ մեղքից աղ աշխատության^{***)}

^{*)} K. Schmid, Gesch. d. Erz., III.

^{**)} Teuscher und Franke, Quellen z. Gesch. d. Arbeitsschule, VII.

^{***)} Schmid, op. cit.; Barth, Geschichte d. Erziehung im soziologischen und geschichtlichen Beleuchtung 3. Aufl. 1920; R. H. Quick, Essays on educational reformers, New-York, 1890.

բովանդակութեան մասին, ցույց է տալիս, զոր Պետտին իսկապես մտնեցել է աշխատանքային գաղտնի հասկացողութեանը: Նա, ինչպես և աշխատանքային գաղտնի հետապա տեսարանները, վրդովվում է գաղտնական գաղտնիքի մասն առարկաների միմյանցից և կյանքից կտրված լինելու համար: Ուսման ներկա վիճակը—դա մի մարտադաշտ և, վրդով ընկած են մարմնի կտրված, անհոգի մասերը: Ինչպես և ըստ Բեկոնի, նրա կարծիքով էլ իրերի ուսումնասիրութեանը պետք է նախորդի բաների ուսումնասիրութեանը: Դպրոցները նրան պատկերանում են վորպես զգիտական արհեստանոցներ (ergastula litteraria), վորտեղ ուսումնասիրվում են սեռի գիտութեանը (և կենսական պրոֆեսիաներ: Նա մասնաձևում է յերեսաների հակումը զեպի մեռչի աշխատանքը: Նրանք իրենց են իրենց համար թմբուկներ պատրաստում, խաղալիք—թնդանոթներ, շվիներ և այլն: Ամեն մի յերեսա, նույնիսկ արիստոկրատ յերեսա, պետք է մի վորեն արհեստ ուսումնասիրի: Հանձնարարվում է՝ տաղձագործութեան, Փիղիկո—մաքի մաշիկական գործիքներ, արևի ժամացույց պատրաստելը, նկարչութեան (յուզաների և ապակու վրա), փորագրութեան, ճարտարապետութեան, ողորակ ապակիների հղկումն, արքեղործութեան և այլն: Դպրոց—արհեստանոցին պետք է հետևի ժենիանիքական դիմնադիան (Gymnasium mechanicum): Կերտական դիմնադիաների յուրաքանչյուր ճյուղի լավագույն վարպետները դաստարարութեանը գաղափարն համար պետք է միանան և ընկերութեանը կազմեն: Վերջապես, պետք է կազմել մի մեռնարկ «Վոսկե դեղմն» վերնագրով («Vellus aureum sive facultatum Lucriferarum descriptio magna»), արհեստի դանազան ճյուղերի քաջատարութեանը, նրանք ստեղծած հիմնադրամբ, յուր արտադրութեանը և գործիքների պատմութեանը: Այս դեղմնում հիմնական նպատակն է ողորդորդել Անգլիայի յուր լուսաւորութեան հարստութեանը և վորջան կարելի չէ շատ տարբեր ներդրակել աշխատանքի մեջ: Երբեք, նույնիսկ հաշմանդամներն ու յերեսաները, սկսած յոթ տարեկան հասակից, կկարողանային ողորակար աշխատանքով իրենց որակած հացը վաստակել, յեթե նրանց սովորեցնեյին այդ:

Գործնական և տեխնիքական կրթութեան միտքն ընդհանրապես անդիտական հեղափոխութեան զարաւրջմանում շատ եր ժողովրդականացած: Մենք այն կզանենք Արքաւում Կովլեյի մոտ (1618—1667), վորն առաջարկում էր ճշգրտորէմնաւ փիլիսոփայութեան կալիպիա (այսինքն՝ քննախնայութեան և կերտական մաթեմատիկայի) և այդ բանին նախապատրաստելու համար՝ քննական—գիտական դպրոց, կզանենք նաև Հարրինգտոնի մոտ: Հարրինգտոնը, վոր միտպետութեան ժամանակ համարվում էր հանրապետական, և սովալն, Կարլու I—ին ուղեկցել էր կուսափնարան (վորի համար հանրապետութեան ժամանակ անտիսթոնութեանը հանդիպեց), ալիլի ուշ, սեռապրայնիայի ժամանակ բանա և նստում վորպես հանրապետական, Կրովվելի պրոտեկտորատի ժամանակ զրեց Ովկանիա—ն («Oceana»): Ովկանիային սակ յենթադրվում է Անգլիան, և հեղինակն այն նկատուումներն է գաղափարում, թե այնտեղ ինչպես իրականացնել սոցիալական արդարութեանը: Ովկանիայում՝ դաստիարակութեան իրականաց-

վում և վեց յեղանակով՝ զարդում, արհեստանոցներում, համալսարաններում, դրասնյակում, հանապարհորդութայն մեջ, գինորական ծառայութայն մեջ: Յերեխաները զարդում սովորում են Ց-ից մինչև 16 տարեկան հասակը, զանի դեռ նրանց աշխատանքն արտադրողական լինել չի կարող: Նրանից հետո նրանք իրենց հակումներին համապատասխան տեղավորվում են արհեստանոցներում, գյուղատնտեսական աշխատանքում, մանուֆակտուրաներում, առևտրով զբաղվելու համար և այլն:

Հեղափոխությունն անկասկած նպաստեց առհ հետաքրքրության քարժրացմանը, վոր կար դեպի արտադրական աշխատանքի ուսուցման հարցը, հասկապես հանրապետական Առգլիայի կողմից Իսպանիայի և Հոլլանդիայի դեմ վարած ծովային պատերազմի սկզբնու ժամանակվանից, վորտեղ հեղափոխական կառավարութանը չեյին համալում: Բայց այն ժամանակ, յերբ նախագծեր կազմողներին վրձանք յեղում եյին յերկրի ողնատեսական զարգացման նկատառումներից, մյուսները Հիմք եյին ընդունում սոցիալական արդարութայն նկատառումները:

Իսպանիայի գլխառման տարիներին (1649) Սերբեյ կոմսութայն մեջ մասնատիրական լծակված Հոդի վրա յերեսցին մարդկանց խմբեր, վորտեղ քողովներ եյին խելել և սկսել եյին Հոդը փորել: Բանից դուրս յեկալ, վոր դրանք ճշմարիտ լեվելներն էին մի խումբ եր, վորտեղ ժխում եյին Հոդի մասնավոր սեփականությունը և այն համարում եյին բոլորի սեփականություն: Նրանք յեկել եյին իրենց սկզբունքների համար զգործողությամբ պրոպագանդա մղելու նպատակով:

Բանակի ստաշնադները նրանց պատասխանառութայն կանչեցին: Յերկու տարի անց ճիւղողներէն առաջ աշխատանքային ցույցի նախաձեռնողներից մեկը, Վինտենյին Հաստարակեց մի բրոյուր, քացառելով իդեալական հասարակական պլանը, վորի Հիմքում դրված և այն սկզբունքը, թե Հոդն ընդհանուրի սեփականություն և և ամեն մեկն իրավունք ունի սպաս Հողամասն իր մեռեցնով մշակելու: Առևտուրը պետք և վոլընչացվի, վորպես մարդկութայն մեղսագործություն գլխավոր տեսակը: ամեն մեկն իր պատրաստած ամեն փնջ պետք և բերի հասարակական կրպակը և ախտեղից ստանա ամեն ինչ, ինչ վոր իրեն անհրաժեշտ է: Փողը վոլընչացվում է: Յերեխաների դատախարակությունը պետք և իրականացվի հասարակական զարդ-կոմունաներում: յերեխաներն ստանում են դրճային և արհեստավորական կրթություն: առաջ վերլին նպատակի համար պետք և կազմակերպվեն հասարակական արհեստանոցներ: Բահանների վրա պարտականություն և դրվում կիրակի որերին կազմակերպել ընթերցանություն ճնթիցայիկ մոմենտի մասին (այսմյան արտահայտությամբ), գիտության հարցերի վերաբերյալ և քացառել յերկրի որեմքները: Այսպիսով, Վինտենյին պլանի կոմունիստական Հիմքից յոյխում և աշխատանքային զարդի նման մի բանի ուրվանկաքը: Ավելի ուշ Վինտենյին, ըստ յերեսութին, միացավ քվակերներին:

Մի քանի տարի հետո, ռեստավրացիայի նախորակին (1659) Գիտեր կորնելիուս վան-Յուրել-Յեյի ստորադրությամբ լույս տեսավ մի բրոյուր շափազանց հետաքրքիր վերնագրով (վոր ըստ ժամանակի սովորութայն շարադրում եր ամբողջ գրվածքի ծրագիրը)՝ «Առաջարկություն մի-

լոցի, վորն այս և մյուս ազգերի չքավորներին դարձնելու յն յերջանիկ, այդ դործի համար հարժար և համապատասխան վորոշ թվով մարդկանց մի ընդհանուր ամասնության կամ զոգք հանրապետության մեջ ժխացնելու անապարհով... Մի միջոց փրկելու այս և մյուս ազգերը վոր ժխայն ծուլ, վատ և արատավոր մարդկանցից, այլև այնպիսիներից, վորոնց դաւել են ուրիշների աշխատանքի հաշվին ապրելու յեղանակը։ Այդ հասարակության մեջ մտնելու հրավերի հավելումով։ Հեղինակն ի նկատի ունենալով ժեմն անհավատարությունն ու անկարգությունը, վոր թագավորում է աշխարհում մարդկանց մեջ, վորոնց զմիտքն և աշխարհը... մի անասնական ամբողջության մեջ։ Այդ չորս անակներն են՝ հողագործները, արհեստավորները, ծովաղանցները և դիտության և արվեստների մեջ դիտակ մարդիկ։ Յուրաքանչյուր մտնող պետք է մուծի փայ։ Բոլոր մտնակիցների համար սահմանվում է վեցժամյա բանվորական օր։ Համայնքի անդամների քուր յերևանները սովորելու յն յերկու կամ յերեք արհեստ, իսկ արհեստից ազատ ժամանակը զբաղվելու դիտությաններով։ Ամէլի ազատ ժամանակ ունեցողները կարող են դիտությանը նվիրել իրենց ժամանակի մեծ մասը, արտադրության մեջ աշխատելուն՝ յերեք ժամ։ Աղջիկները պետք է սովորեն անարարություն և կարել։ Ըստ յերևույթին, արակատախ հեղինակը կեղծ անվան առկ թագժամ քմակեր Գիտեր Կորնելիուս Պոկրոյն եր, ծագումով հոլանդացի։ Տեքստից յերևում է, վոր նրա պլանի և անարտադրանքի ու ծորավական յեղաքրների համայնքների պրակախիկայի միջև վորոշ կապ կար, վորովհետև, վորպես ապացույց նախագծի իրադրոնելության, նրանք վկա յն ընդմում։ Յերևում է նույնպես, վոր պլանը կազմված եր անմիջապես իրադրոնելու հաշվով, և գտնվեցին մի քանի մարդիկ, վորոնք ստորագրեցին 100-ական Փունտ ստերլինգ։ Գործն հետադարձում առաջ չղնաց։ Համեմատելով Պոկրոյի նախագիծը Վինստենլիի պլանի հետ, մենք տեսնում ենք այն փոփոխությունը, վոր տեղի յն ունենում աղանդավորների արամադրությանների մեջ, վորոնք հասարակության վերատեսչման հարաձորության նկատմամբ հուսահատվել եւին։ Յեթն Վինստենլիի դժուր եր հասարակության իդեալական պլանը, ապա Պոկրոյը չքավորությունն ուղում է վերացնել տվյալ հասարակության ներում համապատասխան հիմնարկությաններ կազմակերպելու միջոցով, հիմնարկությաններ, վորոնք աստիճանաբար ներթափանցելով նրա մեջ, նրան կվերադաստիարակեն։ Հենց այդ միտքը մի զոգք անց դարձաւրեց Ջոն Բեկերը։

(Ա. Զարուհատով «Теория трудовой школы в ее историческом развитии». Գրեթ. 1926 թ. 42՝ 52—55)։

Ջոն Լոկկ

ՄՏԺԵՐ ԴԱՍԽԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ջոն Լոկկը (1632—1704), XVII դ. վերջի հոլանդոր անգլիացի փիլոսոփա-սեռաւոյն, թե իր փիլոսոփայութեւ և թե իր մտկավորութեւ արտահայտում է բուրժուական հասարակութեւ հաղթանակը, բուրժուական հարաբերութեւների հաստատումը։

(2) Յետ կարծում եմ, վոր մանկական հոգիները կարող են այս կամ այն կողմն ուղղվել նույնպիսի հեշտությամբ, ինչպես և ջուրը և թեև դա դաստիարակության ամենաեղանակ մասն է և մենք, գլխավորապես, ներքինի մասին ենք հոգալու, բայց և անցողական պատշաճն արհամարհել չի կարելի: Ուստի յետ կականեմ պատշաճից և նախ կըրթովեմ մարմնի առողջությամբ:

ՅԵՐԵՆԱՅԻՆ ԶԳՏՏ Ե ՓԱՔԱՔԷԼ

(5) Առաջինը, ինչի մասին վոր պետք է հոգալ, դա այն է, վորպեսզի յերեխաները վրչ ձեռուը, վրչ էլ ամառը շափաղանց տաք չհաղնվին և չփախաթվին: Յերբ վոր մենք ծնում ենք, մեր դեմքը քնքույլ է, ինչպես և մեր մարմնի մյուս յուրաքանչյուր մասը: Միայն սոփորությունն է կոփում նրան և զարմնում ցրտին դիմանալու համար ավելի ընդունակ:

Այդ առթիվ մի սկսութացի փելիսոփա մի շատ բնորոշ պատասխան է ավել մի աթենացու, վորը զարմացել էր, թե ինչպես և նա կարողանում ստանա՞մանքին և մյուսի մեջ մերկ ման դալ: Վինչ՞ա քո դեմքը — հարցրել և սկսութացին, — կարող և դիմանալ ձեռնից ցուրտ ուղին: — Եւմ դեմքը արդ բանին վարժվել է, պատասխանել և աթենացին: Վերևակայեցեք, վոր յետ ամբողջովին դեմք եմք, — ասաց սկսութացին: Մեր մարմինը կարող է ամեն բանի դիմանալ, ինչին վոր ամենափող հասակից վարժվել է:

ՅԵՐԵՆԱՅԻՆ ԳՏՏՏ Ե ՎԱՐՃԵՆՆԵԼ ԴԻՄԱՅՈՒՆՆԻԹՅԱՆ

(7) Յետ խորհուրդ կտայի ամեն որ նրա վտաքերը սառը ջրով լվանալ և կարել այնպիսի նուրբ կոշիկ, վորպեսզի այն թրջվի և ջուր ծծի, յերբ առիթ լինի ջրի մեջ մտնելու: Վախենում եմ, վոր այս դեպքում տանախրուհիներն ու աղայիհիներն ինձ դեմ կլինեն: Առաջինները կասեն, թե դա չափաքանց կեղտոտ է, իսկ յերկրորդները, թերեւ, կասեն, թե նրա գուլպաները մաքրելը չափաքանց շատ ջանք կպահանջի: Բայց բանն այն է, վոր նրա ստողությունը ստանապատիկ ավելի թանկ արժե, քան նման նկատառումները: Յեւ ամեն վրջ, ով մտածում է, թե վո՞րքան վառահար և վառնդավոր և թրջիլ նուրբ դաստիարակություն ստացած մարդկանց վտաքերը, ախոսալու չե, վոր չքաղթների յերեխաների նման բոբիկ չի վաղվել, վորանք արդպիսի թաց վտաքերով ման դալուն այնքան են վարժվում, վոր այդ նրանց ավելի մեծ ամենայն կամ վնաս չի պատճառում, քան թաց մեղքերը: Ասենք ի՞նչն է, յեթե վրչ սոփորությունը, վոր մեղքերի և վտաքերի մեջ արդպիսի տաքրկրություն և ստեղծվում:

ԼՈՂԱԼՈՒ ՎԱՐՃՈՒԹՅՈՒՆ

(8) Լողալու մասին կարիք չկա յերկար խոսելու, յերբ յերեխան հասնում է այն հասակին, վոր կարելի չե լողալ սոփորել, և յերբ կա լողալ սոփորեցող: Այդ արժեքաւ շատերէ կյանքն է փրկել, և հոռեկայեցիք դա այնքան անհրաժեշտ ելին համարում, վոր դնում ելին գրադիսության կողքին և խառն ելին անկիրթ և ամեն բանի համար անպետք մարդու:

մասին, տեսնով, թե նա Վոշ կարգաւ և սովորել, Վոշ եւ լողաւ: Բայց անկախ արգիւտից, Վոր կարէք յեղած զեղբում կարող և նրան պետք դաւ, ամառվա շողին սառը ջրով հանախակի շողանալու պոռտներն աչքնան շառն, Վոր ինձ թփում և, թե արդ մասին խոսելու կարէք չկու: Միայն թի պահանջովի մի նախազուշություն՝ թույլ շառլ յերեխային մտնել ջուրը, քանի զեւ նա ասաքացած և մարդանքից, Վոր բորբոքել և նրա արյունը կամ դարկերակը:

ԳՅՏԲ Ե ՌԵՐԵՆԱՅԻՆ ՎԱՐԺԵՆԵԼ ԱՄԵՆ ՄԻ ՅԵՂԱՆԱԿԻ

(9) Մյուս, ամեն մեկի, մանավանդ յերեխաների համար չափազանց կարևոր բանը—զա ազնի յերկար մնալն և թարմ ոգում և վորքան կարելի չե քիչ՝ կրակի մոտ, նույնիսկ ձմեռը: Դա նույնպես եղբայրեցնի շողին և ցրտին, արեին և անձրեին, իսկ յեթե մարդու մարմինը չի վարժվում արդ

Էփ. ՅՏ. Քոն Լոփ,

բուշորին, նա այս աշխարհում մարդուն վատ կծառայի, իսկ հասակավորին չափազանց ուշ և սովորել սկսելը: Սովորությունը պետք և մեռք բերել վաղ հասակից և աստիճանադար: Այսպիսով, մարմինը կարելի չե վարժեցնել ամեն բանի:

ՅԵՐԵՄԱՅԻ ԼԱՅՈՒՍՏԸ ՊԵՏԲ Ե ԼԻՆԻ ԼԱՍԱՐԱՆ ԾԵՎ ԼԱՐՄԱՐ

(11) Ձեր վորդու հազուսուր նեղ լպեաք և լինի: Թույլ տանք քննութանք մեափորելու մարմինն աշտպես, ինչպես վոր նա այդ ավելի լավ կհամարի: Բնությանն ինքն իրեն անհամեմատ ավելի լավ և աշխատում և ավելի հիշա, քան այն ժամանակ, յերբ կցանկանանք ուղղության տալ նրան: Յեզ յեթև կանոսք կարողանային իրենց յերեխաների մարմինն իրենք մեափորել իրենց արդանդներում, ինչպես վոր նրանք հանտի վոր-մուս են ուղղել նրանց մեկը ծնվելուց հետո, ապա մեղ մոտ, իհարկե, անթերի կազմվածքով յերեխաներ չեյին ծնվի, ինչպես վոր կանոնավոր մեափորվածներ քիչ կզանվեն նրանց մեջ, վորոնք յենթարկվել են յերկ-դասարկման և այլ ճշիշ միջոցների: Այս նկատառումը, կարծում եմ, պետք է, վոր դրանով դրադված մարդկանց (յես չեմ խոսում աղետ դաշակների և կարսեան վարդանների մասին) հետ պահեր այն դորմին խառնվելուց, վորից բան չեն հասկանում: և նրանք պետք և վոր վախենային չեղելու բնությանը՝ մարմնի մասերը մեափորելու իր ուղիներից, յեթև նրանք ծանոթ չեն մարմնի մասերից ամենափոքրի և ամենամեղ կարևորի կազմ-վածքին: Մինչդեռ յես արեան յերեխաներ եմ տեսել, վորոնք մեծ վնաս են կրել խիստ յերկդասարկումից, վոր կարող եմ միայն մի յեղբայրացու-թյան հանդեպ: կապիկներից քայցի կան և ուրիշ ավելի նվազ խելացի ս-բարաններ, վորոնք ամիմատ քնքշությամբ շափից դուրս ուսեղ զրկախառ-նումներով կործանում են իրենց յերեխաներին:

(12) Նեղ կուրծքը, կտրն և դարչահոտ շնչառությանը, Թույլ քոքե-րը և ծոծմվածքները կորստի և նեղ զգեստի քնական և համարյա ժշտական արդյունքն են: Նուրբ իրանի և նրբազեղ մեկրի մեափորման այդ յեղա-նակն իրականում ծառայում և միայն նրանց ամենամեծ շափով այլանդա-կելուն:

ՄԱՌԻՆԵԸ ՊԵՏԲ Ե ԼԻՆԻ ՊԱՐԶ ԾԵՎ ԶԱՓԱՎՈՐ

(13) Ինչ վերաբերում 'ն անդին, ապա այն պետք և լինի շատ հաստ-բակ և վոշ՝ ընտիր, և յես կհամարմեկնելի խորհուրդ տալ, վոր յերեխա-յին, քանի դեռ նա կրում և վարդիկի զգեստ կամ դոնե մինչև յերկու կոտ յերեք տարեկան հասակը միս չաղվի: Նախաճային և ընթերցին յերեխա-ները համար շատ սղասակաբ են կաթը, կարթնապուրը, ջրով լիլան, վոր-սակի լիլան և նման կերակուրները, վոր զործածվում են մեղ մոտ Անդ-լիայում: պետք և միայն հող տանել, վոր նրանք լինեն հասարակ, տառեց խառնուրդի և քիչ շաքարով, իսկ ավելի լավ և տառեց շաքարի: առանձ-նապես պետք և խուսափել համեմունքներից, վորոնք բարբառում են ար-յունը: Յես կարծում եմ, վոր մի կտուր լավ հուցած և լավ թխած կիսա-սպիտակ հացը, յերբեմն կարողով կամ պանրով, յերբեմն ել սրտեց զրանց, իմ աղայի համար ամենալավ նախաճայիկը կլինի: Յես հավա-տացած եմ, վոր այդ նախաճաշը պակաս առողջարար չե, և նրան վոշ պա-կաս ուսեղ մարդ կդարձնի, քան զանազան նուրբ խորակները, և վոր պա-կաս դուր կզա նրան, յերբ նա ստվրի դրանց: Յեթև նա ուսել ուղենա վոշ սահմանված ժամանակ, բացի չոր հացից նրան վոչինչ միջ տա: Յեթև

նա սոված է, և վոչ թե պարզապէս ժառանգութիւնն է անում, ապա հացն էլ բաժական է, խակ յեթե քաղցած չէ, ապա ուտելու էլ կարէք չկա:

(16) Նրա խմիչըն լինելու յե միայն թեթե դարեկուրը, այն էլ յերթեք չպետք է տալ ուտելու ժամկետերի միջև ընկած ընդմիջումներին, այլ միայն նրանից հետո, յերբ նա մի կտոր հաց կուտի:

ՅԵՐԿԱՐԱՏԻՎ ԾԵՎ ԳԱՆՈՆԱՎՈՐ ՔՈՒՆԸ—ԱՅՈՂԱՌԻԹԵԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆՆ Ե

(21) Այն փութից, ինչ վոր յերես տալու և փոփակեցութեան կերպարանք է կրում, յերեխաներին վաշինչ չպետք է թույլտարել աշնպիսի ներողամտութեամբ, վորպէս ցուցը: Միայն այդ կողմից նրանց պետք է կատարելով ազատութիւնն տալ: Վաշինչ աշնքան չի նպատակում յերեխաների անձանն ու առողջութեանը, վորքան ցուցը: Բոլորը, ինչ վոր պետք է այստեղ կարգադրել, հանգում է այն հարցին, թե ցանկորա ժամերից հետո վոր մամերը պետք է հատկացնել քնելուն: Այդ հարցին կարելի չէ միայն ստել, վոր շատ ոգտակար է սովորեցնել նրանց առաջնութեանը շուտ վեր կենալ: Առողջութեան համար դա անհնարով բանն է. և նա, ով ժանկութիւնից արմատացած սովորութեան շարժիւթ վարժվել է շուտ վեր կենալուն և այդ բանում չի դժվարանում, նա հասակն աննշտով, իր կրթութի լավագոյնն և ամենաուղտակար մասը չի վիտանի անկողնում ծուլլ ընկատութեան մեջ շուտ ու մուտ դալով: Ուտաի, թեթե յերեխաներին առաջնութեանը պետք է վաղ արթնացնել, սրանից, իհարկե, հետեւում է, վոր նրանք պետք է շուտ էլ պատկեն քնելու: Դա նրանց կտուրեցներ խուսափել թափաւելու և կեր ու խումի վատասողի և վնասակար ժամերից, վոր կատարում են յերեկոները: Ով վարժվել է ժամանակին պատկենում և վեր կենալուն, նա հարգալոյսով դեպքումն է մեծ շարժանցութիւնների հասնում:

Թեև յես տասցի, վոր յերեխաներին, ցանի դեռ նրանք վորք են, քնելու տեսակետից պետք է ազատութիւնն տալ, նույնիսկ թուլլ տալով քնել, ինչքան ուզում են, բայց յես չեմ կարծում, թե այդ ներողամտութեանը պետք է միշտ նույն ծախալով շարունակել և թուլլ տալ նրանց անկողնում թափալվելու, յերբ նրանք կեննաման: Բայց արդյոք յոթ տարեկանից կամ ասար և կամ վորեւե այլ հասակում պետք է նրանց ցուցը սահմանափակել,—դա ճիշտ սահմանել հնարաւոր չէ: Այստեղ պետք է ինկատի առնել նրանց խառնվածքը, ուժը և կոմստիտուցիան: Բայց յոթը և ասանկւրա տարիների միջև, յեթե նրանք անկողնի չափաւանց մեծ սերահարներ կլինեն, յես կարծում եմ, վոր անդին կլինի սկսել սահմանափակել նրանց ցուցն ութը ժամով, վոր, ընդհանրապէս, բազարաք և առողջ հասակաւոր մարդկանց համար: Եթե դուք յերեխային վարժեցրել եք, ինչպէս վոր պետք է լինի, առաջնութեանը միշտ շուտ վեր կենալ, ապա անկողնում յերկուր շուտ ու մուտ դալու վնասակար հակումը հեշտութեամբ կվերացվի, և յերեխաների մեծ մասն քրեմք պատրաստ կլինեն կարեցանելու այդ ժամանակը, վորպէսզի յերեկոները հաւարակութեան մեջ ալիլի յերկար նստեն: Թեև յեթե նրանց չհետեւել, ապա թերեւ նրանք դէպքերը նստելու փոխարեն իրենց կհատուցեն առաջնութեանը պատկենով, մի բան,

Վոր վոր մի պեղում լինուք և թույլ տալ: Նրանց միշտ պետք է անկողնուց հանել ասեմանման վաղ ժամին, ասկայն զղուշանալով չափազանց արագ, բարձր կամ սուր մայնով կամ վորեւեւ այլ հանկարծակի և ուժեղ աղմուկով արթնացնելուց: Դա յերեխաներին հաճախ վախեցնում է և նրանց մեծ զննա պատճառում: և հանկարծակի աստղանոցով առողջ քնի արթնիւնք ընդհանումն ընդունակ և ջաշքայն ամենքին: Յերբ պետք կլինի յերեխաներին արթնացնել, անսարման սկսեցէ կամայ մայն տալով կամ վորեւեւ ինքեւ շարժումով և, արթնիւնքով, աստիճանաբար վանեցէ նրանց ջուշը, պիտեւով նրանց միայն փաղաքշական բառերով և ձեւերով, մինչև վոր լիովին կարթնանան և վեր կենան, այնպես վոր զուր կարող եք համարուցած լինել, վոր նրանք կատարելապես արթնացել են: Ամենափաղաքշական ձեւերով քնից արթնացական արթնացումը նրանց համար բավականաչափ առան և և պետք է աշխատել, վոր զրա վրա ուրիշ անհանելի տաղվորություններ, մանավանդ այնպիսի, վոր կարող են նրանց վախեցնել, չափացնել:

(22) Նրանց անկողինը պետք է կոշտ լինի, և խոտիւռն ամելի և գերազատելի, ջան փետրայից ներքնակը: Կոշտ անկողինն ամբացնում է անդամները. ընդհակառակը, ամեն դէպք փետուրներին մեջ թաղվելը քնքշանում է թուլացնում է մարմինը, հաճախ լինում է թուլության պատճառ և վաղ գերեզմանի նախակարգապետ:

ԲԱՆՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՄՏԻԱԲԱՆՈՒԹԵՈՒՆ

ՀՆԴԻՆ, ԻՆԶԳԵՍ ԸՆՎ ՄԱՐՄԻՆԸ, ՊԵՏԲ Ե ՎԱՐՃԵՆԵԼ ԴԻՄԱԾԱՆՈՒԹԵԱՆ

(33) Ինչպես վոր մարմնի ուժը գլխավորապես պարունակվում է զորկանքներ կրելու ընդունակության մեջ, նիշտ նույնպես և վաղու ուժը նույն պրկանքներին գլխամաշու ընդունակության մեջ է պարունակվում: Ամեն տեսակ առաքինության և արժանիքի մեծ սկզբունքն ու հիմքն այն է, վոր պետքի մարդ ընդունակ լինի հրաժարվելու իր ցանկություններից, զործի իր հակումներին հակառակ և բացառապես հետևի այն բանին, ինչ վոր ցույց է տալիս բանականությունը, վորպես լավագույնը, թեկուզ և իր հակումներն այլ կողմ ասանելու լինեն:

(34) Կարևոր սխալը, վոր յնա նկատել եմ մարդկանց կողմից իրենց յերեխաներին դաստիարակելու դարձում, այն է, վոր այդ մասին իր մասնակին բավականաչափ չեն մտածում, վոր հողին հենց սկզբից, յերբ նա առավել քնքույլ է և ամենամեծ չափով յենթակա յե դաստիարակման, դարձնեն հյու կարգապահության համար և հնազանդ՝ բանականությունը: Մոռցնելը, վորոնց բնությունն իմաստուն կերպով ստիպել է սիրել իրենց զավակներին, չափազանց ընդունակ են, յեթե բանականությունը վատ է հսկում այդ բնական կապի վրա, ասում եմ, չափազանց ընդունակ են յերես աալու նրանց: Նրանք սիրում են իրենց մանուկներին և զա նրանց պարաքն և, յայց նրանք հաճախ նրանց հետ մեկտեղ փաթեւոյում են և նրանց թնթալությունները: Յերեխաներին, դե', իհարկե, չի կարելի հակառակել. պետք է թույլ տալ նրանց ամեն բանում վարվել իրենց կամքով. և վորովհետև մանկական հասակում նրանք մեծ արատներին ընդունակ չեն,

ուստի ծնողները կարծում են, թե առանց վտիկնալու կարելի չե թույլ տալ նրանց փոքրիկ շարություններ անելու, և այդ շարաններով քվարձանում են, վորը, նրանց կարծիքով, լիովին սաղում է այդ անեղ հասակին:

(35) Յերես առանձին պետք է ներել ծծծն ու հայհոյանքը, տալ նրան ամեն րան, ինչ վոր նա պահանջում է, կատարել թուրքը, ինչ վոր ցանկալի չե նրան: Այդպես ծնողները, յերես առաջով և փայփայելով իրենց յերեսներին, քանի զեռ նրանք փոքր են, փշացնում են նրանց բնատուր ավայրները, իսկ հետո զարմանում են, վոր ջրերը, վորոնց ակունքները հենց իրենց են թուալորել, դառնահամ են ստացվել: Վորովհետև, յերբ վոր յերեսները, և նրանց հետ ել վատ սովորությունները մեծանում են, յերբ նրանք ախճան են մեծանում, վոր այլևս խմանելու կարիք չի լինում, և ծնողները չեն կարող գրադվել նրանցով, վորպես խաղալիքով, հենց այդ ժամանակ և, վոր նրանք սկսում են զանդատվել, թե յերեսները զարմել են անհնազանդ և փշացած, հենց այդ ժամանակ և, վոր նրանք վիրավորվում են նրանց կամակորությամբ և վրդովվում են նրանց վատ բնավորությամբ, վոր հենց իրենք են արժատացրել և խրախուսել: Եւ հենց այդ ժամանակ, թերեւս արդեն ուշ, նրանք ուրախ կլինեն պոկել այդ մուխոտները, վոր իրենց մեղքով են անել և այնքան խոր արժատներ են արժանել, վոր նրանց պոկելն արդեն հեշտ չէ: Ձե՞ վոր յեկն յերեսային սովորեցրել են անել ամեն րան, ինչ վոր խնդին փշում է, զեռ այն ժամանակ, յերբ նա շաղկիւղ եր վաղվում, ինչո՞ւ մեղ համար սարսափելի չե թվում, վոր նա նույնն է ցանկանում և պնդում, յերբ արդեն վարտիկ է հաղնում: Յե՞լ իսկապես, հասակավորի տարիքին մոտենալու հետ աստիճանաբար նրա թերություններն սովելի սուր կերպով են յերեսն դալիս, այնպես վոր քիչ կզանվեն ծնողներ, վորոնք այդ ժամանակ ևս ախճան կույր են մնում, վոր այդ թերությունները չեն նկատում, այնքան անմիտ, վոր չեն նկատում իրենց սեփական ներդաժառության վատ հետևանքները: Նա կարգադրում եր իր դասակին, խոսել կամ քայլել սովորելուց առաջ, հրամայում եր իր ծնողներին, հենց վոր սկսում եր թոթովել: ուրեմն ինչո՞ւ այժմ, յերբ նա մեծացել է, յերբ նա ավելի ուժեղ և և ավելի խելոք, քան առաջ եր, ինչո՞ւ նա հիմա հանկարծ պետք է զսպի իրեն և հնազանդվի: Ինչո՞ւ, հասնելով յոթ, տասներորտ կամ քսան տարեկան հասակին, նա պետք է կորցնի իր արասնությունը, վոր ծնողական ներդաժառությունը մինչ այդ արժապարհում եր նրան այդպիսի շափերով: Փորձեցե՛ք այդ շան, միու կամ վորեն այլ կենդանու վրա և դուք կտեսնեք, թե արդյոք հեշտ և ուղղել հասակավորների վատ սովորություններն ու բնավորությունը, վոր նրանք մեռք են թերել յերիտասարդ հասակում: Մինչդեռ այդ արարածներից և մօշ մեկը նույնիսկ կիսով չափ չունի այնպիսի կամայականություն և գոռոգություն կամ իրեն և ուրիշներին հրամայելու այնպիսի ցանկություն, ինչպես մարդը:

(38) Ինձ համար պարզ է, վոր ամեն մի առաջինության և զերազանցության սկիզբը մեռք է բերվում մեր սեփական ցանկությունների բավարարումից հրամարմելու ընդունակությամբ, յերբ բանականությունն այդ ցանկություններին հալանություն չի տալիս: Այդ ընդունակությունը պետք

և մեռք բերել և կատարելագործել պրակտիկայով, վորը շնորհիվ վաղ մեռք բերած ունակության զառնում և Հեշտ և բնական: Հետևաբար, յեթև յես Հույս ունենայի, թե ինձ կյանն, յես խորհուրդ կտայի Հակառակ սո- վորական մեղքին, որոքոցից սկսած սովորեցնել յերեսաներին ճշել իրենց ցանկությունները և հրաժարվել իրենց մղտումներից: Առաջինը, վոր նրանք պետք և սովորեն,—գա այն և, վոր նրանք վորևե բան են ստանում վո: թե նրա Համար, վոր գա նրանց դուր և զալիս, այլ միայն նրա Համար, վոր գա նրանց Համապատասխան և Համարվում:

Եթեև տալ նրանց իրենց կարիքներին Համապատասխան իրեր, յերեք թույլ չտալով ունենալ այն, ինչ վոր նրանք պահանջում են լացով, ապա նրանք կսովորեն յուր զնալ առանց ալդ պահանջների, յերեքը գոռոցով ա: քա՛ն հա՛նգու՛յրով չեն մղաի իշխել և կիսով չափ նախնիք չեն լինի ախ- ռան ա՛ռա՛նակի թե՛ իրենց և թե՛ ուրիշների Համար, ինչպես վոր լինում են շնորհիվ այն բանի, վոր նրանց նկատմամբ ալդ մեկըր Հենց սկզբից չեն գործադրվում: Եթեև յերեք թույլ չտանք, վոր անհամբերությամբ առ- տահայտած նրանց ցանկությունները կատարվեն, ապա նրանք լաց չեն լի- նի, վոր իրենց գանալան իրեր չեն տալիս, ինչպես վոր լաց չեն լինում, վոր իրենց լուսինը չեն տալիս:

(39) Եկա ասում եմ, վոր յերեսաներին վոչ մի բանում գիշորություն չպետք և անել և չեմ սպասում, թե նրանք կհասկանան մեծերի պատճա- րաբանություններն ա: վարձուներ: Եկա նրանց վրա նայում եմ, վորպես յերեսաների վրա, վորոնք պահանջում են քնքույլ վերաբերմանք, պետք և խաղան և խաղալիքներ ունենան: Եկա միայն ուզում եմ ասել, վոր յեթև նրանք մղտում են իրենց Համար անհամապատասխան վորևե բան ստանալ կամ անել, ապա ալդ չպետք և նրանց թույլ տալ Հենց միայն այն պատ- ճառով, վոր նրանք փոքր են և վոր նրանք ուշում են ալդ: Ընդհակառակը, նրանք պետք և Հալտաացած լինեն, վոր յեթև նրանք կցանկանան մի վորևե պահանջով մանձրացնել, ապա Հենց ալդ Հիման վրա ել նրանք մեթում կստանան: Եկա տեսել եմ յերեսաներ, վորոնք վոչինչ չեյին պահանջում նրանից, ինչ վոր սեղան եր դրվում, այլ բավականա՛նում եյին նրանով, ինչ վոր տալիս եյին իրենց: տեսել եմ և քնալիսներին, վորոնք ճիշով պահանջում եյին ամեն ինչ, ինչ վոր տեսնում եյին, վորոնք ցանկանում եյին ստանալ սեղան դրվող առեկիքների բոլոր առեկիքներից և այն ել բո- լորից առաջ: Ինչո՞վ և բացատրվում այս Հակայական տարբերությունը, յեթև վոչ նրանով, վոր մեկը սովորել և ստանալ ամեն բան, ինչ վոր պա- հանջում և, իսկ մյուսը սովորել և յուր զնալ առանց դրան: Ի՞նչ կարծի- քով, վորքան նրանք, փոքր են, ախրան ալելի քիչ պետք և խրախուսել նրանց անտանձ և անկարգ ցանկությունները: և վորքան քիչ և նրանց բա- նականությունը, այնքան ալելի շատ պետք և նրանք յենթարկվեն բացառ- մակ իշխանության և սանձաւարման նրանց կողմից, վորոնց խնամքին նրանք զանվում են:

ՅԵՐԵՄԱՆԵՐԸ ԻՐԵՆԵ ՄԼՈՂՆԵՐԻ ՄԵՃ ՊԵՏԻ Ե ԶԵՄԵՆ ԻՇԵՍՂՆԵՐԻ

(41) Եկա կարծում եմ, վոր ամեն մեկը խելացի կհամարի, վոր նրա յերեսաները, քանի զեւ նրանք փոքր են, իրենց ծնողների վրա նայելին

վորպես իրենց սերերի, վորպես իրենց բացարձակ իշխողներ զրա, և զհայի նրանց վերաբերվելին համապատասխան անհամոթյամբ. իսկ ավելի հասուն տարիքի հասնելով, նրանց համարելին իրենց լավագույն, միակ հուսալի բարեկամները և վորպես այդպիսիներին սիրելին և հարգելին նրանց: Իմ մտածանշան ուղին, յեթե չեմ սխալվում, — միակն և, վոր կարող և այդ բանին հասցնել:

ՃԻՋԻՎԱՆԱԼ ՊԱՏԻՃԵՆԻՑ ՊԵՏԹ Ե ԽՈՒՍԷՓԵԼ

(47) Մարմնական պատժի և նկատի միջոցով ազդելու սովորական ծուլ և կարճ յեղանակը, կառավարելու այդ միակ դործիքը, վոր ըմբռնում և ընդունում և ուսուցիչների մեծամասնությամբ, դատախարակության զարծում մյուս բոլորից ավելի քիչ և պիտանի: Պատժի այդ տեսակը բոլորովին չի նպաստում սանձաւարելու և զսպելու զհայի մարմնականին ու ավելի վայրկյանում հանդիպող վայելչին անճեատուր լինելու մեր բնական հակումը և ամեն կերպ խուսափելու տանջանքներից, ալ ավելի շուտ խրախուսում և այդ և աջակցում մեր մեջ ամբացնում և այն արժատը, վորից անում են բոլոր արատավոր վարժանքները և կյանքի սխալները: Յեւ իսկապես, բացի զզայական հանուշից կամ տանջանքից, ուրիշ ել ի՞նչ շարժառիթ և զհկալարում յերեխային, վորը հակառակ իր հակմանը, շարժառիթ և զբքի վրա կամ զսպում և իրեն անառողջ պատու ուստելուց, թեև այն իրեն զուր և զալիս, — միայն նկատի վախի՞ց արդար: Այդ զհպում նա միայն նախընտրում և մարմնական մեծ վայելքը կամ խուսափում և մարմնական մեծ տանջանքից: Իսկ ի՞նչ և նշանակում նման շարժառիթների միջոցով զհկալարել նրա քայլերն ու կառավարել նրա վարժունքը: Ի՞նչ և զս նշանակում, ասում եմ յես, յեթե վոչ խրախուսել հենց այն հիմքը, վորի արժատախիլ անելն ու վոչնչացնելը հանդիսանում և մեր նպատակը: Այդ պատճառով ել վորեն սրափ յես չեմ կարող ոգտակար համարել յերեխայի համար, յեթե կատարած զանցանքի համար ամօթի զպացումն ավելի ու մեղ չի ազդում, քան ինքը տանջանքը:

(48) Ուղղելու այդ տեսակը բնականաբար առաջ և բերում զզմանք զեպի այն, զհայի վորը դատախարակը պետք և սեր ներշնչեր: Դիտողի համար պարզ և, վոր յերեխաներն սկսում են առել այն, ինչ սկզբում նրանց համար ընդունելի չեր, հենց վոր այդ բաների համար ծնծի, հայհոյանքի և տանջանքների են յենթարկվում: Յեւ զարմնալու վոչինչ չկա. չե՞ վոր նման միջոցներով հասակավորներին ել չի կարելի վորեն հակումն ներշնչել: Ով զզմանք չի զզս զհայի ամենամեծ զվարճանքը, զհայի վորը նա անտարբեր եր, յեթե նրան աջացիներով կամ հայհոյանքով ստիպում են զվարճանալ այն ժամանակ, յերբ նա այդ չի ցանկանում:

(50) Կարգապահության այդ ստրկական տեսակն ստեղծում և սարկական բնավորություն: Յերեխան յենթարկվում և և կեղծում և, իսկ յերբ հակադրության բացակայության հետևանքով յերեխան կարող և հույս ունենալ, թե անպատիժ կմնա, նա իր բնական հակումներին ել ավելի ապաստւթյուն և տալիս, վորն աջակցում բոլորովին չի փոխվում, ալ ընդհակառակը, ընդարձակվում և ուժեղանում և և աղալիս բոնի զսպումից հետո սովորաբար ավելի քուտն թափով և զուրս պոռթկում:

(51) Յեթն ծայր աստիճանի հասցրած խառությունը հաղթանակում է և բուժում ունեցած վատ հակումը, ապա դա հաճախ մեռչ է բերվում ափելի վրա և ափելի վտանգավոր հիվանդություն՝ հոգեկան բեկվածություն արժատացնելու միջոցով։ Իսկ այդպիսի դեպքում անկարգ մարդու փոխարեն մենք ստեղծում ենք փոքրոգի, թույլ երակ, վորն իր հակաբնական ծանրաբարձրությամբ կարող է դուր գալ հիվանդներին, վորոնք հեղ, թույլ յերեխաներին այն պատճառով են հավանություն տալիս, վոր նրանք չեն ազդկում և նրանց անհանդատություն չեն պատճառում, բայց վերջիվերջո, հավանորեն, նա իր բարեկամների համար կդառնա անդուրեկան և իր ամբողջ կյանքում կմնա անդուստ իր և ուրիշների համար։

ԱՍՎ ՍՈՎՈՐԵԼՈՒ ՅԵՎ ՎԱՐՔԻ ԼԱՍԱՐ ՊԱՐԿՎԵՆԵՐԸ ՁԵՆ ԿԱՐՈՂ ԵՔԱՆ ԼԱՆԴՆԱՆԱՆ

(52) Ամեն տեսակի ծեծը և այլ սորկական ու մարմնական պատժներն անպետք են դատաբարակելու համար նրանց, վորոնց մենք ուզում ենք բռնական, բարի և ակեղծ մարդիկ դարձնել, ուստի պետք է խիստ հազվադեպ գործադրվեն, միայն կարևոր առիթներով և ծայրահեղ դեպքերում։ Մյուս կողմից՝ պետք է նույնպես ուշադրությամբ խուսափել յերեխաներին նրանց դուր չկան իրերով խախտաւելուց։

Նա, ով իր վորդուն խնձոր կամ կանֆետ կամ նման մի բան է տալիս, վոր նրան աւանանդալիս դուր է գալիս, նրան իր գրգռել սովորելու նպատակով։—Նա գրանով միայն խախտում է դեպի հանույժներն ունեցած սերը և քաջաւերում այն վտանգավոր հակումը, վորն ամեն կերպ հարկավոր է սանձել և ճշել։ Հույս չունենանք, թե գրանով նրան կսովորեցնենք իշխել իր այդ հակումներին, յեթե մի կողմից արգելելով նրա հակումը, մյուս կողմից խախտում եք այդ, լավ, խելացի և առաքինի մարդ դառնալու համար, նա պետք է սովորի սանձել իր ձգտումները և ճշել դեպի պերճանքը, պնտմտլությունը, քաղցրավիճիքն ունեցած հակումը և այլն, յերբ նրա բռնականությունն արդ խորհուրդ է տալիս, իսկ պարտքը հակառակն է պահանջում։ Բայց յեթե դուք նրան գրամ նիկրելով գրդում եք կտտարել այն, ինչ վոր պետք է, յեթե դուք դատադրելի վրա կատարած ահան աշխատանքը պարզաւարում եք քաղցրավիճիքով, յեթե դուք նրա փոքր պարտականությաններից վորևէ մեկը կատարելու համար խոտաւնում եք նրան ժանեկապաղ փողկապ կամ մի լավ նոր զգեստ, —ապա դուք, ճիշտն առած, այդ պարզեւները խոտաւնւով ինչ եք անում։ Դուք համաձայնվում եք, վոր այդ լավ-լավ բաները —Նրա ձգտումների նպատակաւնան են հանդիսանում և արդարեւ խախտում եք նրա սերը դեպի արդ և սովորեցնում եք նրան իր յերբանույթյունն արդ իրերի մեջ տեսնել։

(53) Յես չեմ ուզում ասել, թե յերեխաներին պետք է զրկել այն կենսական հարմարությաններից և վայելքներից, վորոնք վնասակար չեն նրա առողջության և առաքինության համար։ Ընդհակառակը, յես կցանկալի, վոր նրանց կյանքն աշխտ հանելի և բերկրալից դարձի, վորքան այդ հնարավոր է և վորպէսզի նրանք ողավիշին այն բուրբով, ինչ վոր կարող է նրանց սնով կ պարճանք պատճառել, միայն այն պարճանով, վոր այդ

զգաբանեցը լինի ղեպի ծնողներն ու դաստիարակներն ունեցած հարգանքի և վստահության վրա հիմնված հարաբերությունների պաշտ շնորհաբանեցը, բայց յերեսը շխտապահին և չորովն նրանց իրենց այս կամ այն պարտականությունը կատարելու համար, վորը նրանց զգվանք և պատճառում և առանց այդ դայթաղություն անկատար կհամար:

Այն պարզակներն ու պատիժները, վորոնց միջոցով յերեխաներին մենք պետք և կարգապահության մեջ պահենք, բոլորովին այլ տեսակի և այնքան ուժեղ են, վոր յեթև մեղ թեկուզ մի անգամ հաջողվի զործադրել, զործը, իմ կարծիքով, արդեն արված կլինի և դժվարությունը վերացված: Պատիժն ու ամոթանքը հոգու բոլոր խթանների ամենահզորն են, յեթև միայն նա ընդունակ և զնահատել զրանք: Յեթև միայն մեղ հաջողվեց յերեխաներին ներշնչել սեր ղեպի լավ համբավը և վախի զգացում ղեպի ամոթն ու խայտառակությունը, — ապա նրանց մեջ դրել էք ճիշտ սկզբունք, վորը ներգործելու յե մշտապես և զրդելու նրանց ղեպի բարին:

(57) Յերեխաները (զուցե ավելի շատ, քան մենք կարծում ենք) շատ զգայուն են ղեպի դժպտանքն ու խրախուսանքը: Նրանց հանույժ և պատճառում, յեթև նրանց քաղախութիւն և զնահատում են, ժամապահը ծնողներն ու ուրիշները, վորոնցից նրանք կախումն ունեն: Հետևաբար, յեթև հայրը պարգևատրում և խրախուսում և նրանց, յերբ նրանք լավ են վարվում, և առան ու արհամարհական վերաբերմունք և ցույց տալիս, յերբ նրանք վատ են վարվում, և յեթև նույն սխտանն են կիրառում նրանց մայրն ու բոլոր շրջապատողները, ապա շատ ժամանակ չի պահանջվի, վորպեսզի նրանք զգան ղեպի իրենց յեղած վերաբերմունքի մեջ առաջացած տարբերությունը. և յեա չիմ կասկածում, վոր մշտապես զործադրելիս այդ սխտանն ավելի հաջողությամբ կներգործի, քան սպառնալիքներն ու ծեծը, վորոնք կորցնում են իրենց ուժը, յեթև սովորական են դառնում, և վոր մի բանի չեն ծառայում, յեթև նրանց չի ուղեկցում ամոթի զգացումը, ուստի զրանք պետք և վերացվեն և յերեսը չզործադրվեն, բացի այն դեպքերից, յերբ նրանց զործադրությունը պահանջվում և ծայրահեղությունը:

ԻՆՁ ԳԵՐԳ ԵՆ ԼՈՒՆ ՅԵՐԵՆԵՍԻ ԼԱՄԱՌՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆԼՄԱՆԵՇԵ Ս ԿՈՏՐԵԼԻ,
ԱՄԵՆԱԴԵԱՆ ՄԱՐՄԻԱՆԱՆ ՊԱՏԻՆԵՐՆ ԱՍՏՅԵՆ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼԻ ԾԵՆ

(78) Ինչպես դիպրոպությունն և ցույց տալիս, ծեծը քիչ և պուռա տալիս, յեթև նրա պատճառած ցավը հանդիսանում և միակ պատիժը, վորն զգացվում և վախ և ներշնչում: Նրա սպղեցությունը ցավի հիշողության հետ միասին արտադ անհետանում, կորչում և: Կա, սակայն, մի մեղք, վորի համար, իմ կարծիքով, յերեխաներին պետք և ծեծել, այն է, կամակորությունն ու բացարձակ անհնազանդությունը: Բայց այս դեպքում ել յեա ըստ հնարավորության այնպես կանելի, վոր պատիժի գլխավոր մասը ծեծվելու ամոթը կազմեր և վոր թե ցավը: Վատ արարք զործելու և պատիժ արժանանալու ամոթը միակ հուսալի սանձն և, վոր վախի և առաքինության: Ճիպտաի պատճառած ցավը, յեթև նա չի ուղեկցվում ամոթի զգացումով, շուտով դադարում և մոռացվում և և սովորության հետևանքով դադարում և վախեցնելուց: Յեա հանաչում և չի մի աղմկատուն անձնավորության յերեխաների, վորոնց կույիկները հանելու սպառնալիքը վոր պահա

լափով Հնազանդութեան ձեռք եր պահում, քան թէ ուրիշներին՝ նրանց տպաւնացող ճիպտութիւնը:

Նման պատիժները յետ դերազատում եմ ծնծից, վորովհետեւ վոչ թե ցափը, այլ արարքի համար զգացած ամոթը և նրա առաջացնելիք պատիժը պետք է յերեխաների համար սարսափելի լինի, յեթե դուք ուզում եք, վոր նրանք խելապետ աղնիով յնափորութեան ունենան: Բայց կամակորութեանն ու համառ անհնազանդութեանը պետք է հաղթահարվեն ուսով և հարկածներով, վորովհետեւ նրանց զեմ ուրիշ զարման չկա: Յեթե դուք յերեխային առաջարկում և արգելում եք մի վորսեւ բան անել, դուք պետք է համոզված լինեք, վոր նա կենթարկվի. այստեղ չի կարող լինել և վոչ մի դիմադրութեան, այլ մի դիմադրութեան, վորովհետեւ յեթե դուք մրցման, վիճի և համարում, թե՛ տեսնեք ո՛վ կհաղթի, ինչպես վոր աղ լինում է, յերբ դուք հրամայում եք, իսկ յերեխան չի լսում, դուք անպայման պետք է հաղթեք, ինչպիսի ծնծ ել վոր դրա համար անհրաժեշտ լինի, յեթե բառերն ու ժեստերն արգելադրութեան չեն թողնում, յեթե միայն չեք ցանկանում, վոր ձեր ամբողջ կյանքում մտաք ձեր վորդու. հրամանադատութեան տակ: Իմ մի ծանօթուհին, վոր խելացի և բարի մայր էր, նման մի դեպքում ստիպված յեղավ իր փոքր աղջկան, ստանալով մոռից նրա վերազանախուց անմիջապէս հետո, միևնույն առաւոտման ութ անգամ իրար հետեից ծնծելու, վորպէսզի կտարի նրա կամակորութեանը և ստիպի նրան հնազանդվել, ճիշտն ասած, մի դատարկ և անշան խնդրում: Յեւ յեթե նա գործը կհասա թողներ և կանգ առներ յոթիբարդ ծնծից հետո, ապա յերեխային բնդմիշտ կփչացներ և իր անպատու ծնծով միայն կամբացներ նրա կամակորութեանը, վորի ուղղումը հետագայում լափազանց դժուար կլիներ. բայց խելացիորեն պնդելով (—մինչև վոր կտարեց նրա մտքին և նրա կամքը դարձրեց յենթարկվող, վորը և ուղղելու, և պատմի միակ նպատակն է հանդիսանում, —նա առաջին հետք հանդիպած դեպքում կատարելապէս հաստատեց իր հեղինակութեանը և հետագայում իր աղջկա կողմից միշտ հանդիպում էր հնազանդութեան և հպատակութեան, այնպես վոր իր աղջկան ծնծելու առջև առաջին դեպքը, կարծեմ, նաև վերջին դեպքը յեղավ: Յեթե ստիպված եք լինում դիմել աղջկայի միջոցի, ինչպիսին ճիպտաբ պատանաւած ցափն է, ապա աղ միջոցը պետք է շարունակել և ուժեղացնել, մինչև վոր այն կհաղթանակի, կկտարի հոգին և կհաստատի ծնդի հեղինակութեանը, իսկ հետո լրջութեանը, մնացած փոքաբանքի հետ, պետք է աղ ամբացնի առմիշտ:

Յեթե դրա մասին մարդիկ լավ մտածեցին, ապա նրանք ճիշտ և զափազան դարձանելու ձեռք դուռ կլինեցին և աշխատել հակառակ լեզուն լինի ծնծը հուսալի և համարարման մի միջոց համարելու, վորը կարելի չէ հաջորդութեան հուսով կիրառել բոլոր դեպքերում: Համենայն դեպս մի բան անկասկած է. յեթե աղ միջոցն ոգուտ չի տալիս, ապա ծնծ վնաս է տալիս. յեթե այն չի շոշափում հոգին, և կամքը յենթարկվող, տեղի տվող չի դարձնում, ապա պատմվողին դարձնում է դատան ու անդոր: Յեւ թե նա ստիպված լինել ամենաուժեղ ցափը կրել, ապա աղ կփուս և նրա համարութեանը, վոր նրան հաղթանակ է տվել և նախապատրաստում է պայքարի ապագայում հաջորդութեան ունենալու հուսով: Յետ չեմ

կամակամ, վոր անմտորեն դործադրող այդ պատիժը շատերին և դարձրել համառ և անդիմող, վորոնք այլ պալմաններում կարող էին շատ հնազանդ և հարձարվող լինել: Վորովհետև յեթե դուք յերեխային այնպես եք պատժում, վոր կարծես թե վրեժխնդիր եք լինում մեզ քարկացնող նրա զանցանքի համար, ապա դա ի՞նչ ազդեցություն պիտի գործի ուղղման յինքնակա նրա հոգու վրա: Յեթե նրա զանցանքին չի խառնվել կամակուրություն կամ քմահաճություն, ապա այդ զանցանքում չկար վռնիլ, վոր պահանջներ այդպիսի դատան միջոց, ինչպիսին ծննն է: Թույլության, մոռացողության կամ ցրտածության սխալներն ուղղելու համար բավական և փառքշական և լուրջ խրատն ու հորդորը, և դա յե այն բոլորը, ինչ վոր նրանք պահանջում են: Բայց յեթե զանցանքում արտահայտվում և արտառավոր կամք, յեթե այն դիտավորյալ, նախամտածված անհնազանդություն և, ապա պատիժը պետք և չափվի վոր թե իրեն զանցանքի կարևորությունը կամ անկարևորությունը, այլ նրանով, վոր առջ զանցանքը չի համապատասխանում հոր հրամաններին նկատմամբ ցուցարարվելիք հնազանդության և անկամության: Արդ՝ զեպքում դործադրող պատիժը պետք և խրատ լինի և պիտի վերականգն հարկածներն այնքան ժամանակ, մինչև վոր նրանք կազդեն հոգու վրա, և դուք կնկատեք խնկրան վշափ, ամոթի և հնազանդվելու պատրաստակամության նշաններ:

Ճիշտ և, դրա համար ավելի մեծ բան և պահանջվում, քան յերեխային աշխատանքի նստացնելն ու նրան առանց վորևէ ցերեմոնիաների ծնծելը, յեթե նա առջ աշխատանքը չի կատարել կամ այնպես չի կատարել, ինչպես մենք ենք ուզում: Պահանջվում և հողացողություն, ուշադրություն, գիտողություն և մանկական բնավորությունների մանրակրկիտ ուսումնասիրություն, ինչպես նաև հարկավոր և առջ մեկ պատժի դիմելուց առաջ զանցանքները հիմնավորապես քննության առնել: Բայց մի՞թե դա ավելի լավ չէ, քան ճիշտորեն միշտ մեռքին ունենալ, վորպես կատավարելու միակ դործիք, և ստեն դեպքում շարունակ կիրառելով այն, առջ վերջին և ոգտակար միջոցը փչացնել և դարձնել անաղղու այն ժամանակ, յերբ նրա կարիքը կզգացվի: Իսկ մի՞թե կարելի չէ մի վորևէ այլ բան սպասել, յեթե նա առանց խաբուսթյան դործադրում և ստեն մի դատարկ սխալի դեպքում: Յեթե քերականական սխալը կամ վրոտնավորի սխալ ընթերցումը նույնքան անխուսափելիորեն ճիշտափ յե արժանանում բարերար և նախաեր տղային, ինչպես և համառ և փչացած տղայի դիտավորյալ զանցանքը, ապա ի՞նչպես կարելի չէ սպասել, վոր ուղղելու նման յեղանակն ողուտ տա հոգուն և նրան ճշմարիտ ճանապարհի բերի: Իսկ չե՞ վոր դա յե այն բոլորը, վորին պետք և մզտել. և յեթե մենք առջ բանին հասնել ենք, ապա մնացած բոլորը, ինչ վոր դուք կարող եք ցանկանալ, ինքն իրեն կզա:

ՊԱՏԻՃԱՆԻՐԻ ՄԱՍԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՍ ՅԵՎ ԶԱՆԿԱՆՈՒ ՎԵՐՈՂՆԻՎԱԾԻ ՄԱՍԻՆ
ՄԱՆԱԿԱՐԱՊԵՍ

Զաղկելու վերաբերյալ, յերբ այն վորպես ծայրահեղ միջոց դառնում և անհրաժեշտ, կարող և կամած առաջանալ, թե յերբ և ո՞վ պետք և այն կատարի. արդյո՞ք պետք և մաղկել զանցանքը կատարելուց անմիջապես

հետո, յերբ սպառնալուծութիւնը թարժ և և վառ, և արդարեւ ծնողներն իրենք պետք և ծնեն իրենց յերեխաներին: Առաջին կետի նկատմամբ յետ կարծում եմ, վոր խելոյն չպետք և ծնեն, վորպէսզի ծնին չմիտնա կերքը և արդարեւ պատիժն արդարացի չափն անցնելով, իր պատշաճ կշիռը չկորցնի, վորովհետեւ յերեխաներն անգամ կարողանում են ջոկել, յերբ մենք զործում ենք կրքի աղղկեցութեան տակ: Բայց, ինչպես յետ արդեն տեսել եմ, նրանց աչքում ամենամեծ կշիռն ունի այն, ինչ վոր ծնողների բռնակամութեան հանդիսաւ վնիւն և հանդիսանում, և նրանք կարողանում են այդ տարբերութիւնը նկատել: Հետո, յեթե դուք ունեք այդ նպատակի համար պիտանի խելացի սպասաւոր, վորը մասնակցում և մեր յերեխայի դաստիարակութեանը (յեթե ունեք անային դաստիարակ, ապա կասկած անգամ չի կարող ծագել), ապա, ինձ թոյլում և, ավելի լավ և, վոր ցափն ամենիշապես սերիլի մեղքով պատճառվեր, թեկուզ և հոր հրամանով, վորը պարտաւորը և հեռուել պատժին: Այդպիսով կրահպանվի ծնողական հեղինակութիւնը, իսկ յերեխայի կրած ցափից առաջացած դադաղումը, գլխավորապես, կուղղվի նրա վրա, ով ամենիշապես այդ ցափը պատճառում է: Ընդհանրապես յետ հորը խորհուրդ կտայի վորքան կարելի չէ քիչ ծնեն իր յերեխային, միայն ծայրահեղ անհրաժեշտութեան դեպքում և վորպես վերջին միջոց. և արդ դեպքում, դուք լավ կլինի այդ այնպես անել, վորպէսզի յերեխան այդ պատիժը չուս ընդունար:

(84) Բայց ինչպես յետ արդեն վերեւում ասացի, ծնեն ամենալատ միջոցն և, ուստի և վերջին միջոցը, վորը կարող և կերպովիլ յերեխաների դաստիարակութեան զործում, և այն ել միայն ծայրահեղ դեպքերում, յերբ բոլոր ավելի մեղք միջոցներն արդեն վործվել են և արդյունք չեն տվել: յեթե այդ կանոնը խտտորեն պահպանվի, ապա շատ քիչ ստիք կլինի հարվածների դիմելու: Վորովհետեւ դժվար և պատկերացնել, վոր վորեն հասուի դեպքում հոր դրական հրամանները յերեխան հաճախ միմարիլ, մյուս կողմից՝ յեթե հայրն իր բացարձակ իշխանութիւնը չարտահայտի պարտադիր կանոններով, վորոնք վերաբերում են մանկական կամ սովորական արարքներին, վորոնք մեջ իր վորդին պետք և ապատութիւն վայելի, կամ ուսման, վորտեղ ստիպումներ տեղ չպետք և ունենա, — ապա դուք միայն վորեն արտասովոր զործողութիւններ արգելելու դեպքում յերեխան կարող և համառութեամբ յերեւան բերել և, հետևաբար, ծնի արժանանալ. այսպիսով, նա, ով առողջ և դասում և իր յերեխայի դաստիարակութեան զործը վարում և ինչպես հարկն և, շատ քիչ ստիք կունենա այդ միջոցը զործադրելու համար: Յեւ խելացի, իր կյանքի առաջին յոթ տարում յերեխան ի՞նչ արատներում կարող և մեղանչել, բացի սաստիկութեանից և չարարար (ill-natured) շարութիւններից, վորոնց կրկնութիւնը, հոր կողմից ուղղակի արգելվելուց հետո, կարող և ստիք ծառայել նրան համառութեան մեջ մեղադրելու և ճիշտով պատժելու համար: Յեթե ամեն մի արատաւոր հակումն առաջին անգամ արտահայտվելու և իրականացվելու դեպքում դիմաւորովի այնպես, ինչպես վոր հարկն և, այսինքն՝ նախ դարձանքով, հետո կրկնվելու դեպքում հոր, դաստիարակի և բոլոր շրջապատողների անբաղկանելիութեամբ և դատան դեմքով, և այնպիսի վերաբերմունքով, վորը համապատասխանում և աչքից ընկածի, շնորհագուրդ մար-

զու գինեակին, վորի քառին հիշատակվեց վերևում, յեթե դա կշարունակվի մինչև վոր յերկնան զգա իր մեղավորությունն ու ամաչի իր արարքից, — ապա յես կարծում եմ, վոր ուղղելու ուրիշ միջոցների գիտելու կարիքը չի լինի և ծնծելու առիթներ յերբեք չեն հանդիպի: Մարմնական պատժի անհրաժեշտությունը, սովորաբար, հետևանք է միայն նախորդ ներողամտության կամ անփութության. յեթե մենք հենց սկզբից հետևեցինք արատավոր հակումներին, մեղք միջոցներով ուղղելով նրանց առաջացած առաջին շեղումները, մենք շատ քիչ զեղբերում ստեղծված կլինեցինք միանգամից մեկից ավելի արատի հետ զորք ունենալ և հեշտ կլինեք ուղղել այն առանց ազմույթի, առանց այնպիսի դատան պատժ զործադրելու, ինչպիսին ծնծն է: Արդարևով, կարելի չէր, նրանց յերևալուն պես, մեկը մյուսի հետևից արժատախիլ անել, ըթողնելով վաղ հեռք, վաղ հի հիշատակ, թե նրանք յերթևիցե յեղել են: Բայց մենք (մեր մանուկներին դիմելով և յերես առալով) թույլ ենք տալիս, վոր նրանց թերությունները մեծանան, մինչև վոր դառնում են համառ և բաղձաթիվ, և հետո, յերբ նրանց աշխնդակությունն սկսում է մեղ ամաչացնել և դառնում է արդեն անհրաժեշտ, մենք ակամա մեռք ենք առնում դուժմանն ու փոցխը, բրիչն ու բաշը, վորոնցով ստիպված ենք փոքելու խորը, մինչև արժատները: Յեղ մեր ամբողջ ուժը, կարողությունն ու ջանքերը բաժարար չեն լինում մաքրելու լքած անուն, վորը լցվել է մուխտուսերով, և վերականգնելու մեր հույսերն այն պոռուղներն ստանալու համար, վորոնք իր բաժանակին մեր թափած աշխատանքի համար մեղ վարձատրելու չեն:

(85) Այդ կարգը, յեթե նա կպահպանվի, թե հորը և թե յերեխային կապառի կրկնակի զգուշացումներից և բաղձաթիվ կանոններից, վորոնք հրամանադրում են, թե ինչ անել և ինչ չանել: Գտն յես այն կարծիքին եմ, վոր այն արարքներից, վորոնց մեջ յերևան է դարձա մյուս սովորությունների հակումը (միակը, վորոնց հայրն իր հեղինակությամբ և հրամաններով պետք է խառնվի), վաղ մեկը յերեխաների համար նախորդ չպետք է արդելվի, քանի զևտ նրանք այդ բանում չեն մեղանշել: Վորովհետև աղբյուրի անժամանակյա արդերումները, յեթե ավելի վատ արդյունքներ ել շտան, այնուամենայնիվ յերեխաներին սովորեցնում է խրախուսում են կատարելու այնպիսի արարքներ, վորոնց համար նրանց ընդունակ են համարում և վորոնց վերաբերմամբ ավելի լավ կլինեք, վոր նրանց անսկզպակ լինեցին: Այդ բանի առաջն առնելու լավագույն միջոցն է — հենց առաջին անգամից, յերբ յերեխան կնկատվի նրանում — արտահայտել խորին դարմանք յուրաքանչյուր արարքի առթիվ, վորի մեջ արատավոր հակումն է յերևան դալիս: Որինակ, յեթե նա բռնվել և ստախտության կամ ուրիշ վատ շարության մեջ, առաջինը, վոր դուք անելու յեք, — դա այն է, վոր պիտի խոսեք նրա հետ իր արարքի, վորպես մի դարձանայի հրեշտավոր բանի մասին, վոր վաղ վուք նրանից չեք սպասում և, արդարևով, ամաչացնեք նրան:

(86) Հավանորեն կատարվեն, թե յես կարող եմ ինչ ասես յերևակայել յերեխաների համարվելու ընդունակության և ամաչացնելու ու քաջաբերանքի մեղք միջոցների մասին, քայց կան շատ այնպիսի յերեխաներ, վորոնք յերբեք դասադրեքին մեռք չեն տա և յեռանդ չեն թափի սովորելու հա-

ժար աշն, ինչ վոր պիտի սովորեն, յեթև նրանց ճիպտաներով շերտախուսեալ Բայց յեւ վախենում եմ, վոր զբանք լոկ սովորական՝ զպրոցների պրակտիկայի պատրվանքն են, վորոնք յերեսք ինչպէս Հարկն և չեն փորձել ուրիշ միջոցներ աշնդիտի տեղեւում, վորտեղ աղք միջոցները կարող են ստուգվել: Ինչո՞ւ լատիններն և հունարեն լեզուների ուսումնասիրությանը ճիպտա և պահանջում, իսկ Փրանսերեն և իտալերեն լեզուները չեն պահանջում: Պարելլ և սրամարար յերեխաները սովորում են առանց մազկելու: Եղեռնության. բացի զբանք, նրանք մեն սերով գրազվում են թվաբանությամբ, նկարչությամբ և այլ տառականերով, զբա Համար վոչ մի ծնծի կարելի չլիցալով: Սա ստիպում և կասկածել, վոր քերականական զբարոցներում դաստիարակող տառականների կամ դաստիարակման մեթոդների մեջ այդ Հասակի Համար կա ինչ-վոր տարբերակ, Հակառական և անխորժ բան, յեթև յերեխաներին գրանցով գրազվել կարելի չե ստիպել միայն դաժան ծնծով, և այն ել մեն զմիտությամբ. կամ թե չե՝ սխալ և այն կարծիքը, վոր իբր թե այդ լեզուներն առանց ծնծի չի կարելի սովորեցնել:

ՀԱՅԻՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

(42) Ահա մեր յերեխաների վրա մեր հեղինակությունը սահմանելու բնականութիւն կանոնը: Վախն ու բարյացակամությունը մեզ պետք և առան առաջին իշխանությունը նրանց հոգիների վրա, իսկ ազնւի Հասուն տարիներին սերն ու բարեկամությունը պահպանելու յեն աշն, վորովհետեւ կգա ժամանակ, յերբ նրանք տարիքով կգերանեն ճիպտա ու պատիժը, իսկ աշն ժամանակ, յեթև զեպի մեզ ունեցած սերը նրանց մեզ Հնազանդ և Հարգող չեն դարձնի, յեթև տառքնության և բարի անվան սերը նրանց զովելի ճանապարհի վրա չի պահի, ապա, Հարց և ծագում, զուրք ինչի՞ն պիտի կանչեք, վորպեսզի կարողանաք նրանց այդ ճանապարհին բերել: Իսկապէս, մեր անբարեկամության զեպքում ժառանգությունից զրկվելու վախը կարող և նրանց դարձնել մեր Հարստության սարսկը, Բայց այդ նրանց չի խանդարի, վոր ներքուստ միան փշացած և աշխտեթում. իսկ այդ աղեւտիցը Հափիտյան չի մոա: Յերբնից նրանցից ամեն մեկին ստիպում եք թողնելու իրեն զլիտի տերը և իր սեփական վարձունքին. և լավ, առաքինի և ընդունակ ժարդն աղաքիտին դառնալու յե ներքուստ: Ուստի աշն, ինչ վոր նա ստանալու յե դաստիարակությունից, ինչ վոր ներգործելու և աղաղելու յե նրա կրօնքի վրա, պետք և նրան տալ ժամանակին. զբանք սովորություններ են, վոր Հյաւալում են նրա բնության իսկական Հիմքերի Հետ, և վոչ թե բարի վարքի կեղծիք, վոչ կեղծ զիմակ, վոր վախից Հաղնում և Հոր բարեկամությունից խուսափելու Համար, վորը կարող և նրան ժառանգությունից զրկել:

ՈՐՈՇԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

(82) Բայց յերեխաների ուսուցման և նրանց բնագործությունների կրթության բոլոր յեղանակներից ամենապարզը, Հարմարը և իսկականն աշն և Հանդիսանում, վոր զենա նրանց աշխրի տալ աշն օրինակները, թե նրանք ինչ պիտի անեն և ինչից պիտի խուսափեն. զործնական կյանքից

անմիտ իրենց ծանոթ անձանց այդ որինակները, նրանց արժանիքները կամ անմիտության մասին դիտողություններով հանդերձ, ավելի ուժեղ կերպով կզբաղվեն կամ կվանեն նրանց նմանվելու մղումներ, քան թե վորեն դատողություններ: Վաղ մի քանի չի կարող առաքինության և արատների մասին այնպիսի պարզ պատկերացում տալ, ինչպես ուրիշ մարդկանց արարքները, յեթե դուք զեկազարեք նրանց դիտողությունները և նրանց ուշադրությունը զարմենք այս կամ այն վարժանքի լավ կամ վատ կողմի վրա: Յեղ շատ իրերի արժանիքը կամ անպակասությանը նրանց ավելի լավ կյուրացնեն լավ դաստիարակությանը և ուրիշի որինակները նրանց վրա ավելի խորը տպավորություն կթողեն, քան թե վորեն կանոնների և խրատների ոգնությունը:

Ահա մեթոդ, վոր պետք է դործադրել վաղ միայն այնքան ժամանակ, քանի նրանք փոքր են, այլև միշտ, քանի զեռ նրանք դանդում են ուրիշների խնամքի կամ զեկազարության տակ, և յես չլիտե՞մ կզանվի՞ արդյոք ավելի լավ միջոց, վոր հայրը կարողանա կիրառել այնքան յերկար ժամանակ, վորքան նա այդ հարմար կզանի, չոյոք զեպգրծում, յերբ նա ցանկանում և վորեն բանում ուղղել իր վորդուն: Վաղ մի քան այնպես անեկատեխորեն և այնքան խորը չի թափանցում մարդկանց հոգու մեջ, վորքան որինակը: Յեղ յեթե նրանք չեն նկատում կամ ներում են իրենց հատուկ վորեն թիրություն, ապա չեն հապաղի զգլանք զգալ զեպի արդ պակասությանը և ամաշել, յերբ նրանց այդ ցույց կաան ուրիշի մեջ:

ԱՍՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՄՐԱՑՈՒՄԸ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ՓՈՆԱՐԵՆ

(66) Յերեխաներին չի կարելի կանոնների միջոցով սովորեցնել, վորեն միշտ խռատում են հիշողությանից: Յեթե դուք անհրաժեշտ եք զանում նրանց վորեն բանի վարժեցնել, ապա ամեն անգամ, յերբ առիթ կհանդիպի, նրանց մեջ արդ բանն արժատաքրեք պրակտիկայի միջոցով և, յեթե հնարավոր է, ինքներդ այդ առիթն ստեղծեք: Այդ նրանց մեջ կրատեղծի սովորություններ, վորոնք մեկ անգամ արդեն հաստատվելով, հեշտ ու բնական կերպով, առանց հիշողության ոգնության, կդործեն իրենց իրենց: Բայց թույլ ավելք արատեղ անել յերկու նախադուշացում. 1) այն, ինչ վոր ուզում եք նրանց մեջ սովորություն զարմնել, ստիպեցեք նրանց կատարել քաղցր խաղերով և մեղմ ներշնչումներով, կարծես հիշեցնում եք նրանց այն, ինչ վոր նրանք մոռացել են, և վաղ թե կողիտ քաղցրով և սուրժերով, կարծես թե նրանք դիտավորյալ կերպով են մեղանվել: 2) չփորձեք մեկ անգամից նրանց մեջ մի քանի սովորություններ արժատացնել, ապապես բողմապանությանը նրանց կլիսթեցնել, և նրանք վաղ մեկնել չեն յուրացնի ինչպես վոր պետք է: Յերբ մշտական պրակտիկան վորեն զարծողություն նրանց համար հեշտ և բնական կդարձնի, այնպես վոր նրանք այդ կկարողանան կատարել առանց մտածելու, դուք կարող եք անցնել մյուսին:

Կրկնող պրակտիկայի և դատարարակի հակողության և զեկազարության տակ միևնույն գործողությունը նորից ու նորից կատարելու միջոցով յերեխաների ուսուցման այս մեթոդը,—մինչև վոր նրանք մեծեք կրքեն

սովորութիւնն՝ առանց իրենց հիշողութիւնն վրա վստահած կանոններէ վրա հուշող զնկու աչք բանը լավ կատարել, — այնքան առաջնութիւններ ունի, ինչ կողմից եւ վոր քննելու լինես այն, վոր յես միայն դարձանալ կարող եմ (յեթն միայն ընդհանրապէս կարելի չե՝ վաս սովորութիւններէ գոյութիւնն վրա դարձանալ), թե ինչպէս կարող են աչքպէս արհամարհել այն:

ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ԼՅԵ ՊԵՏԻ ՎԱՐՎԵԼ, ՎՈՐՊԵՍ ԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐԱՐԱՆԵՐԻ ԼՅԵ

(81) Գուցե տարրինակ թվա, վոր յես յերեխաների հետ դասողութիւններ տնելու մասին եմ հիշատակում: Այնուամենայնիւ յես զանում եմ, վոր նրանց հետ վարժելու ներքո յեղանակն աչք ե: Դասողութիւնները յերեխաներն սկսում են հասկանալ այն մոտենաց, յերբ սկսում են խոսել: Ե յեթն դիտողութիւնն ինձ չի խաբում, նրանք ավելի շուտ են ցանկանում, վորպէս իրենց հետ վարժեն վորպէս բանական երակների հետ, քան մենք աչք կարծում ենք: Նրանց աչք նպարտութիւնը պետք ե յորախուսել ե, վորքան հնարավոր ե, ոգտադործել այն վորպէս նրանց հետ վարժելու ամենազլխաւոր դործիք:

Բայց դասողութիւնն մասին խոսելով, յես հասկանում եմ միայն այն, ինչ վոր համապատասխանում ե յերեխայի ընդունակութիւններին ե ըմբռնողութիւնը: Վոչ ո՛րք չի կարծում, վոր յերեք տարեկան կամ յոթ տարեկան աղայի հետ պետք ե դասել վորպէս հասակավոր մարդու հետ: Յերկար հասկերն ու փխրափայական դասողութիւնները լավագոյն զեղջում յերեխաներին շշմեցնում ե շփոթեցնում են ե վոչ թե սովորեցնում: Ուստի, յերբ յես ստամ եմ, թե նրանց հետ պետք ե վարժել վորպէս բանական երակների հետ, յես աչք տառնով հասկանում եմ, վոր մեր խոնարհ վարժունքով ե զսովորութիւնը դուք նրանց հասկացնելու յեք, նույնիսկ այն զեղջում, յերբ դուք նրանց պատմում եք, վոր մեր գործողութիւնները խելացի կերպով հիմնավորված են ե նրանց համար ողտակար ե անհրաժեշտ են ե վոր դուք նրանց վորեւ թան հրամայելիս կամ արգելելիս, ժախճանքով, կրքով կամ ֆանտազիայով չեք զեկավարվում: Նրանք աչք բանը հասկանալու ընդունակ են, ե յես կարծում եմ, վոր նրանց կարելի չե համոզել ամեն մի առաքինութիւնն անհրաժեշտութիւնը, վոր ցանկալի չե նրանց ներշնչել, ե ամեն մի արատի վնասակարութիւնը, վորից պետք ե նրանց հետ պահել: Բայց, իհարկե, պետք ե նրանց համոզել այնպիսի փաստարկումներով, վորոնք նրանց հասկացողութիւնն համար մատչելի չեն, ե միշտ ե՛լ՝ քիչ ե պարզ բոտերով: Հասկանալ այն հիմքերը, վորոնց վրա կտուցված են զանազան պարտականութիւնները, ե բարւո ու չարք այն աչքյութիւնները, վորոնցից նրանք յղխում են, — հեշտ չե նաեւ հասակավոր մարդկանց համար, յեթն նրանք սովոր չեն հրամայելու տարանջատ ե ընդհանուրի կողմից ընդունված կարծիքներից: Յերեխաներն ավելի քիչ են ընդունակ հետալոր սկզբունքներից յղխող դասողութիւնների: Յերկար զեղջողիւնները նրանք հաղթահարել չեն կարող: Նրանց վրա ազդող փաստարկումները պետք ե լինեն ակնբայի ե համապատասխանեն նրանց մասնագոյթի մակարդակին: Նրանք այնպիսին պիտի լինեն, վորոնց կարելի չե (յեթն աչքպէս արտահայտվելը թույլատրելի չե) շաշմել, տնաղել, Բանկավորմ. պատմ. — 21

Այդ բոլորով հանդերձ, յեթե դուք հաշիվ չեք անում նրանց հասակը, բնավորութիւնն ու հակումները, ապա նրանց համոզելու համար բավականաչափ փաստարկումներ չկան «դուք յերբեք չեք զգա»:

Յեթե չգտնիք ավելի հասուկ փաստարկումներ, ապա այնուամենայնիւ կան փաստարկումներ, վորոնք միշտ էլ հասկանալի և բովանդակալի են նրանց ամեն մի զանցանքից հետ պահելու համար, վոր ընդունակ են նրանց նկատողութեան արժանացնել, այն է՝ վոր այդ զանցանքը նրանց կարժանացնի նախատիւքի և պարտավանքի, իսկ մեկ անբավականութիւն կպատճառի:

ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ՎԶԻՆ ՊԱՐՏԱԴՈՐ ԽԵՆԱՏԱՆԻ ԶԳԵՏԻ Ե ՓԱՆԱԲԵՆԷ

(73) Վոչ մի առարկա, վոր նրանք պետք և ուսումնասիրեն, չպետք և նրանց համար ընտ դարձնել կամ վորպէս պարտադիր աշխատանք նրանց վրին փաթաթել: Ամեն ինչ, վոր այդ մեռով և նրանց առաջարկում, իսկույն դառնում և ձանձրալի. հոգին աղաղխի առարկաներից յերես և դարձնում, թեև առաջ նրա համար նրանք հաճելի էլին կամ հոգին դեպի նրանք անտարբեր էր: Ստիպեցեք յերեսային ամեն որ մի վորոչ ժամանակ հոյ խաղալ, կուղի նա այդ թե վոչ, միևնույնն է. պահանջեցեք աղբ վորպէս պարտականութիւն, վորին նա պարտավոր և այլքան ժամ նվիրել առաջնորդները և այլքան ժամ էլ՝ կեսորից հետո, — և կանանք, թե ինչպէս ամեն մի խաղ աղաղխի պայմաններում շուտով կձանձրացնի: Նույնը չէ՞ նաև հասակավորներին վերաբերմամբ: Մի՞թե այն, ինչ վոր նրանք սեփական կամքով հաճույքով կատարում են, նրանց համար ծանր ու անտանելի չի՞ դառնում, հենց վոր աղբ նրանց պարտականութիւնն և դարձում: Յերեսաների մասին ինչ ուզում եք ժամանեցեք, բայց նրանք նույնպէս ցանկանում են ցույց տալ, վոր իրենք ազատ են, վոր իրենց բարի կամեցողութիւնն իրենցից և բոլորում, վոր իրենք ինքնուրույն են և անկախ, — ինչպէս հասակավորներին ամենապարտը:

(74) Ուտի պետք և խուսափել ստիպելու նրանց կատարել այն, ինչի նկատմամբ վոր նրանք հակումն են ցույց տալիս, այնպիսի ժամանակ, յերբ նրանք աղբ անելու ցանկութիւն չեն զգում և տրամադիր չեն:

Մարդ կարող և սիրել ընթերցանութիւնը, դրելը, յերաժշտութիւնը և այլն, բայց և այնպէս լինում և ժամանակ, յերբ այդ զբաղմունքները նրան բավականութիւն չեն պատճառում: Յեզ յեթե աղաղխի ժամանակներին նրան ստիպեցեք աղբ անել, նա միայն առանց վորեւե ոգտի ուժասպառ կլինի և կտանջի: Նույնն է և յերեսաներին նկատմամբ: Պետք և խնամքով հետեւել արամադրութեան աղբ փոփոխութիւններին և անչեղորեն պաշտել պատրաստակամութեան և արամադրութեան աղբ ժամանակամիջոցներին: Յեթե աղբ ժամանակամիջոցներն իրենք իրենց այնքան էլ հաճախ չեն պատահում, ապա նախքան դործի դնելը յերեսաներին բարենպաստ արամադրութիւն պետք և ներշնչել դուրսի միջոցով: Յեա կարծում եմ, վոր ուշադիր դաստիարակի համար, վորն ուսումնասիրել և իր սանկիկ բնավորութիւնը, դա մի առանձին դժվարութիւն չէ ներկայացնել և նրա համար դժվար չի լինի լցնել նրա գլուխը համապատասխան զգալաւորութեամբ, վորոնք ընդունակ են սեր դարթեցնել դեպի առաջիկա պարագանք:

ները: Այդ մեծի կարելի չե ահազին ժամանակ և ջանքեր խնայել. վորովհետև յերբ նա տրամադրված է պարագմունքներին, նա յերեք անգամ ավելի դուրե կանի, քան ստիպումըով և ստանց ցանկություն պարտադրելու կրկնակի աշխատանք և հիշ թափելու դեպքում: Յեթե այս բանի վրա անհրաժեշտ ուշադրությունը դարձվեր, ապա կարելի չեր թույլ տալ յերեսաններին խաղալ մինչև ուստապություն, և ախուսանելով նրանց բախանալով ժամանակ կունենային ուսումնասիրելու այն, ինչ վոր Համադաստիանում և յուրաքանչյուր Հասակի ընդունակություններին: Բայց դաստիարակության սովորական յեղանակը նման վոչինչ Հաշվի չի առնում և չի ել կարող առնել: Ծիպոսի կողմից կարգապահությունը Հիմնված է ալլ սկզբունքների վրա, զուրկ է վորևե գրավչությունից, յերեսանների արտադրության վրա ուշադրություն չի դարձնում և չի հետևում նրանց արտադրության նպատակով ժամանակներին: Յեղ իրող, ստիպումըով և Ծածով յերեսային գեղի աշխատանքը զգվանք ներշնչելուց հետո, Ծիպողելի կլինեք ապառել, վոր նա ազատորեն, սեփական մղումով կթողնի խաղը և Հանուշով կողտփի սովորելու առիթից: Մինչդեռ դործի հիշա կազմակերպման դեպքում, ուսման վորևե առարկայով պարտադրել կարող եր Ծածայել վորպես Հանգիտա խաղից հետո, ինչպես և խաղը՝ ուսումնական պարտադմունքներից հետո: Յերկու դեպքումն ել աշխատանքը Ժխտեսակ և: Ասենք աշխատանքը չե, վոր վանում է յերեսաններին, վորովհետև նրանք դրազվել սիրում են, իսկ քաղմաղանությունն ու փոփոխությունը, բնականաբար, նրանց դրավում են: Միակ տարբերությունն այն է, վոր մեր աշտրես անվանած խաղի ժամանակ նրանք զործում են սեփական Հայեցողությունը և ազատորեն զործադրում են իրենց աշխատանքը (վորը յերեք չեն խնայում, մի բան, վորին Հիշա և Համազվել): Իսկ ուսանելու նրանց ստիպում են, կանչում, զուտով նստացնում են և ստիպում են պարտադրել: Նա անմիջապես վանում է նրանց և Հիասթափեցնում է. նրանք զգում են իրենց ազատության կորուստը: Աշխատեցեք Հասնել այն բանին, վոր նրանք խնդրեն դաստիարակեն իրենց սովորեցնելու, ինչպես վոր Հասնախ ընդերներին խնդրում են խաղալ իրենց հետ, և վոչ թե դաստիարակը նրանց կանչի սովորելու. այդ դեպքում, բախարաղելով այն գիտակցություն, վոր այս անգամ ել իրենք նույնքան ազատ են զործում, վորքան և մնացած դեպքերում, նրանք վոչ պակաս Հանուշով մեղք կզարկեն նաև ուսման դործին. և այն կզաղարի մյուս խաղերից ու զվարճանքներից տարբերվելուց: Այս յեղանակները խնամքով զործադրելու միջոցով, զուրկ կարող եք յերեսային ցանկություն ներշնչել սովորելու ամեն ինչ, ինչ վոր զուրկ կցանկանայիք սովորեցնել: Ամենազգալի առաջին կամ ավագ յերեսային հետ գլուխ Հանելն է, բայց յեթե դա զուրկ հիշա կազմակերպեցիք, ապա նրա ողնությունը զգված չի լինի առաջնորդել մյուսներին, ուր վոր կամենաք:

(75) Թեև կասկած չկա, վոր յերեսանների ուսումնական պարագմունքների համար ամենահարմար ժամանակն այն է, յերբ նրանց Հողիները հանված և տրամադրված են այդ բանին, յերբ վոչ Հողեկան թուլությունը, վոչ ել մաքի կենարանացումն ուրիշ բանի վրա ուսումը նրանց համար յա-

փեց ավելի դժգոյար կամ ասելի չեն գարձնում, սակայն պետք է նկատի ունենալ հետևյալը:

Յեթն արդ ժամենաներքին բաժանանալով խնամքով չեն հետևում և նրանցից չեն ողջովում ամեն անգամ, յերբ նրանք վրա չեն հասնում, կամ յի՞նք արդ ժամենաներն այնքան հաճախ չեն վրա հասնում, վարձան վոր հարկավոր են, ապա զրանից չի կարելի արժամարել յերեսայի ցույց ավանտաշտղթմությունը և թույլ տալ նրան ծուլության վարժվելու, այդպիսով ամբողջովն նրա այդ արատը: Թեև ուսումը վատ և ընթանում, յերբ հոգին տրամադրված չէ կամ ուրիշ առարկաներով և զբաղված, բայց լսափաղանց կարևոր և և մեր օրհններին արժանի վարժեցնել հոգուն իշխելու իր վրա և ընդունակ լինի սեփական վորդումով հրաժարվելու վորքե առարկայի գրավելը գրադմուսից և հեշտությամբ ու հանույթով գիտելու մի այլ առարկայի կամ ուղած ժամանակը վանելու աշարկառությունը և յետանոյով մեռն առնելու այն, զեղի վորը կոչ և անում սեփական յանահանությունը կամ ուրիշ խորհուրդը: Պետք է մզուել, վոր յերեսաներն այդ անեն, փորձելով նրանց, յերբ նրանք ծուլության հետևանքով կամ վորքե այլ բանով զբաղված լինելու պատճառով տրամադիր չեն պարապելու, և աշխատել կենտրոնացնել նրանց ուշադրությունն առաջարկվող առարկայի վրա: Յեթն այդպիսի նախադարձով հոգին սովորություն և մեռն բերում իշխելու իր վրա, մի կողմ զնելու մտքերը կամ պարապմունքները, յեթն հանդամանքներն արդ են պահանջում, և զիմել նոր ու ավելի քիչ գրավել առարկաների առանց զգվանքի կամ առանց վրդովմելու, ապա արդ նմանում ավելի կարևոր կլինի, քան լատինները կամ տրամաբանությունը կամ այն առարկաների մեծ մասը, վորն ընդունված և սովորեցնել յերեսաներին:

ՅԵԹՆԱԿՆ ԳԵՏԻ Ե ԴԱՍՏԱՐԱԿՆԵԼ ՅԵՎ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ

(70) Սկսելով խոսել հասարակության մասին, յես համարյա պատրաստ եմ գրիչս ցած դնել և այլևս արդ առարկայով մեզ չանհանգստացնել: Ինձ վոր յեթն նա ավելի մեծ նշանակություն ունի, քան բոլոր առաջադրանքները, կանոններն ու հրահանգները, ապա, ինձ թվում է, թե ուրիշ բաների մասին յերկու խոսելը թուրմովին անողոք և և այդ մասին խոսելու հաղիվ թե կարելի լինի: Չե՞ վոր դուք արդեն պատրաստ եք հարցնելու: Հապա ի՞նչ անեմ իմ յերեսային: Յեթն յես նրան շարունակ ամբողջում, մեկ էլ անսարձ` դիմիս նստեց: Իսկ յեթն ուսարների մոտ անգամ վորեմ, ինչպե՞ս պաշտպանեմ նրան կոպտությունից և արատից, վոր ամենուրեք այնքան լատ են: Տանը դուցե նա իր անմեղությունն ավելի լավ պահպանի, բայց կյանքի նախադրությունն մեռն չի բերի: Միշտ միևնույն հասարակության մեջ մնալով, միևնույն մարդկանց սովորելով, նա յերբ ամենից դուրս գա, կլինի պարզամիտ կամ սարբերմակի մեկը:

Ոոստովանում եմ, վոր յերկու լուծումն էլ իրենց անհարժարություններն ունեն: Ճիշտ և, ամենից դուրս մնալը, աղային ավելի համարձակ կդարձնի և ավելի ընդունակ յեղ զանելու և իր հասակակիցների մեջ իրեն համար ուղի հարթելու: Իսկ զարդացականների մրցակցությունն աղաներին

Հանախ վաղարուժյուն և յետանդ և ներշնչում: Բայց յեթև դուք չեք գտնի գարոց, վարանդ ուսուցիչը կարող և հետևել իր աշակերտների բարձրականությանը և ցույց տալ իր հոգացողությունների նախնա՝ լուրջ արգելանքներ՝ նրանց հոգիներում առաքելությաններ և նրանց վարժում բարեկիրթ սովորությունների արժանացնելու վերաբերմամբ, ինչպես նաև նրանց գիտական լիզուների հետ ծանոթացնելու մասին, ապա դուք ստիպված պիտի լինեք խոստովանելու, վոր դուք բուսերին տարբերակել չէիք և ե տալիս, յեթև, պարզապեսով Հին հույների և հուսկայացիների լիզուները նրանց այն բանին, ինչ վոր նրանց դարձնում էր առաքելի և քաջակորով, հնարավոր եք գտնում Հանուն լատիներեն և հունարեն լիզուների փշրանքների վառանգի յեթևարելի մեր վորդու անհեղությունն ու առաքելությունը: Ձե՞ վոր դարձողական ընկերները լրջանում աղաների մեղք բերած այդ համարձակությունն ու մրությունը սովորաբար կոպտության և վատ ուղղության ստացած ինքնավարության մե այնպիսի խոստումնալից ներկայացնում, վոր Հնապաշատ ստիպված են լինում թողնել բարձր հասարակության մեջ այդ անօրինակ և անպատշաճ միջոցներով իրենց համար մանապարհ հարթելու սովորությունները և լվանալ ամբողջ մեղք բերած գույնը, վորպեսզի յուրացնեն լավագույն սկզբունքներ և իսկապես արժանավոր մարդուն վախել վորովեւաներ:

Յեւ չեմ կարող չզերադատել անային դաստիարակությունը—յեթև միայն այդ կազմակերպել ինչպես հարկն է—հոր աշխերի առաջ, լավ անային դաստիարակի զեղեվարության տակ, վորպես դաստիարակության մեծ և գլխավոր նպատակին հասցնող լավագույն և անհամեմատ ուղին: Ձեռնադրմանների անկում սովորաբար բազմազան հասարակության և լինում. մեղքներն իրենց վորդիներին կարող են ընտելացնել ծանոթներին, վորոնք իրենց մաս լինում են, և չփնտ մեջ դնել տաղանդավոր և բարեկիրթ մարդկանց հետ, Հենց վոր նրանք այդ բանի համար ընդունակ կլինեն: Չգիտեմ նաև, թե ինչու նրանք, վորոնք գլխումն են ապրում, լվերքնեն նրանց իրենց հետ, յերբ հարևաններին այցելության են գնում: Յեւ հասարակացած եմ, վոր իր վորդուն տանը դաստիարակող հայրը կարող և ոգովել զբանից նրա համար, վորպեսզի նրան իրեն հետ ափելի յերկար պահի, խրախուսի նրան այն բանում, ինչ վոր ոգտակար և համարում, և ափելի լավ պաշտպանի սպասուհու և զանազան ծառաների անբարոյականացնող ազդեցությունից, քան այդ կարելի չե անել տանից դուրս դաստիարակելու գեղջում: Յեւ համարացած եմ, վոր նա, ում իր ունեցվածքը թույլ և տալիս տանը դաստիարակ ունենալ, կարող և իր վորդուն տալ ափելի Հանելի վարժեմաններ, ափելի անձնական մասնակցություն և ըմբռնումն այն բանի, թե ինչն և վախել և պարկեշտ, և բացի զբանից, կարող և ափելի Հիմնավոր գիտելիքներ տալ և նրան ափելի լուսն հասուն մարդ դարձնել, քան վորեն գարոց: Այդ բանի համար յեւ զարոցական ուսուցչին բնավ չեմ պարտավում և չեմ կարծում, վոր այդ բանի համար կարելի չե նրան մեղադրել: Մեծ տարբերություն կա՝ ունենալ յերկու—յերեք տն, վորոնք ապրում են նույն տանը, կամ վաթսու—ութսուն աղաներ, վորոնք ապրում են տարբեր տեղեր: Ի՞նչ վոր ուսուցիչն ինչքան էլ վոր յետանդ և շնորհք ունենա, նա Հիսուն կամ հարյուր աշակերտի հետևել կարող և մի-

այն այն ժամանակվա ընթացքում, քանի դեռ Նրանք դառնում են դպրոցում: չի կարելի սպասել նաև, վոր նա Հաջողությամբ կարողանա սովորեցնել վորևէ բան, բացի դասագրքերում յեղածից: Հոգիների և վարվելաձևների կրթությունը պահանջում է անընդհատ ուշադրություն և հատուկ մասնացում յուրաքանչյուր առանձին աղային, վոր հնարավոր չի բաղձաթիվ ամբողջում, և բոլորովին էլ անարդյունք կմնար (յեթև նույնիսկ նա ժամանակ դանդաղ ուսումնասիրելու և ուղղելու յուրաքանչյուրի հատուկ թերություններն ու վատ հակումները), յեթև աղան որվա մէջ մասը թողնվում է ինքն իրեն կամ իր ընկերների աղգնելովանը:

ՄՏԱՎՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

ՀԱՐԿԱՎՈՐ Ե ՅԵՐԵՆԱՅԻ ՀԱՐՑԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀՄՈՒՅ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

(118) ՅԵՐԵՐԻԱՆԵՐԻ Հետաքրքրությունը վու ալ ինչ է, յեթև վու ձեզ տալու դեպի գիտությունը և, հետևապես, պետք է խրախուսվի վու միայն վորպես բարի նշան, այլև վորպես ընտելանից ասացած մեծ գործիք վերացնելու համար այն աղիտությունը, վորով նրանք ծնվում են և վորն առանց այդ գործունյա Հարցասիրության նրանց կղարձներ բխամխա և անուղուտ արարածներ: Այդ ձգտումը խրախուսելու և նրան գործունյա և առույգ պահպանելու մեկը, ինչպես յես կարծում եմ, հետևյալն են.

ՅԵՐԵՐԻԱՆ Ինչ չարք էլ առ, նրան չպետք է լուցնել և չպետք է հուսահատեցնել: չպետք է թուլլ տալ, վոր նրա վրա ծիծաղեն, ալ պետք է նրա բոլոր Հարցերին պատասխանել և այնպես քաջասրել այն, ինչ վոր ուղում է գիտենալ, վորպեսզի ալք քաջատրությունը նրա համար լինի հասկանալի և համապատասխանի նրա հասակին և գիտելիքներին: Բայց նրա համար անմտանքի քաջատրություններով կամ համակողմանություններով կամ սոված Հարցին չվերաբերող փաստերի բաղձադանությամբ և չատությունը նրան չպետք է մոռորեցնել: Ուշադրություն դարձրեք այն բանի վրա, ինչ վոր սովյալ Հարցում նրան խկապես հետաքրքրում է և վու թե այն բանի վրա, թե նա ինչ բառերով և ալք արտահայտում: և յերբ դուք նրան կանգնեցնեք և կրավարարեք նրան ըստ էության, դուք կանե՞նք, թե ինչպես ընդարձակվում են նրա մտքերը և ինչպես հաջող պատասխանների շնորհիվ նրան կարելի չի առաջ տանել ալվիլի, քան դուք, դուցե, յերևակայում եք: Վորովհետև բանականության համար գիտությունը նույնքան հանելի չի, վորքան և լույսն աչքերի համար: յերեխաներն ուրախանում և չափալանց դրավվում են դրանով, մանավանդ, յեթև տեսնում են, վոր իրենց Հարցերին ուշադրությամբ են վերաբերվում և իրենց գիտենալու ցանկությամբ խրախուսվում և քաջալերվում ե: Եթե չեմ կասկածում, վոր շատ յերեխաների հիմար լվարանալների անձնատուր լինելու և իրենց ժամանակն անխմատ կնդրով ծախելու գլխավոր պատճառն այն է, վոր նրանց Հետաքրքրության առաջ խոչընդոտներ են դրվում և արհամարհանքով են վերաբերվում դեպի նրանց Հարցերը: Բայց յեթև նրանց ալիլի սիրալիք և հարգանքով վերաբերվելին և պատասխանելին նրա Հարցերին, ալք Հարցերն ինչպիսին էլ վոր լինեն, բավարարելով նրանց հետաքրքրությունը, ապա անկասկած նրանք ուսման և գիտե-

լիքներն մեռք բերելու մեջ մեծ հաճույք կգտային, այդ բնագավառումն էլ հանդիպելով նորաթիւն և քաղաքացեւութիւն, վորոնք նրանց աշխատանքն են դասիս և վոր նրանք չեն դաժնում միշտ միատեսակ խաղերում և խաղալիքներում:

(119) Վերանց այդ հարցերին տված լուրջ պատասխաններին և նրանց բանականութիւնը տեղեկութիւններով հարստացնելուն, վոր նրանք ուզում են ստանալ, պետք է միացնել քաջաշնորհի հատուկ մեներ: Թող մյուսները, զեպի վորոնց նրանք հարգանք են տածում, նրանց ներկայութեամբ խոսեն նրանց գիտեցածի մասին. և վորովհետեւ մենք բոլորս մեր որոշուցից սկսած փոխառներ և հպարտ ելակներ ենք, ապա թող նրանց փառախրութիւնը միեկխառքի աշխարհի բաներով, վորոնք նրան ոգուտ են տալիս. թող հպարտութիւնը դրդի նրանց աշխատանքի, վորը նրանց համար կարող և պիտանի լինել:

Կանգնելով այս հոգի վրա, զուգ կհամոզվեք, վոր մեր ավագ յերեսաներին սովորել և տեղեկութիւններ մեռք բերել ստիպելու լավագույն միջոցը—նրանց հանձնարարելն է, վորպէսզի սովորեցնեն իրենց կրտսեր բույրերին և յեղբայրներին:

ՍԵՐԵՆԱՆԲՈՆ ՍԵՐԲԵՔ ԶՊԵՏԷ Ե ՏԱԼ ԿԵՆՇ ՅԵՎ ԽՈՒՍԱՓՈՂ ՊԵՏԱՍԽԱՆՆԵՐ ։

(120) Ինչպէս վոր չպետք է արհամարհանքով վերաբերվել յերեսաների տված հարցերին, այնպէս էլ պետք է հոգ տանել, վորպէսզի նրանք ուստ և խուսափողական պատասխաններ չտանան: Նրանք առանց դժվարութիւն նկատում են արհամարհական վերաբերմանքը կամ խաբարայութիւնը և խելույն յուրացնում են ուրիշների մոտ նկատած անգութութիւնը, չինծու լինելն ու կեղծիքը: Ուստի հեռ էլ վոր զործ ունենանք, մանավանդ յերեսաների, մենք նշարտութիւնը չպետք է խախտնք, վորովհետեւ յեթե մենք նրանց հեռ կեղծ լինենք, ապա մենք վոչ միայն խաբում ենք նրանց սպասելիքները և արգելք ենք լինում նրանց գիտելիքներ մեռք բերելուն, այլև անբարոյականացնում ենք նրանց անմեղութիւնը և նրանց սովորեցնում ենք արատներից ամենավատը: Նրանք ճանապարհորդներ են, վոր նոր են յեկել ստար յերկիր, վորի մասին վոչ մի տեղեկութիւն չունեն. ուստի և մեր խիղճը մեզ պարտաւորեցնում է նրանց կեղծ ցուցմունքներ չաւել: Յեւ թեև յերեմն նրանց հարցերը բավականին դատարկ են թվում, բայց այդ հարցերին պետք է լուրջ պատասխանել, վորովհետեւ թեկուզ այդ հարցերը մեզ (վոր նրանց վաղուց ծանոթ ենք) ուշադրութիւն արժանի չթվան, բայց դրանք կարևոր են նրանց համար, վորոնք գետեռ վոշիւն չգիտեն:

ՍԵՐԵՆԱՆԲՈՐ—ՈՏԱՐԵՐԿՐԱՅԻՆԵՐ ԵՆ, ՎՈՐՈՒՔ ՊԵՏԷ Ե ԱՄԵՆ ԲԱՆԻ ՀԵՏ ՄԱՆՈՒԱՆԱՆ

Յերեսաներն ստարերկրացիներ են, վորոնք պետք է ամեն բանի հեռ ծանոթանան. և բոլոր իրերը, վոր նրանք հանդիպում են, սկզբում նրանց անծանոթ են, ինչպէս վոր անծանոթ են նաև մեզ. և յերջանիկ են նրանք, վորոնք հանդիպում են քաղաքավարի մարդկանց, վորոնք պարտաւոր են ներդաժխտ լինել նրանց աշխատութիւնը և ոգնել նրանց ազատվելու այդ աշխատութիւնից:

Յեթն յես կամ զուգ մեր ամբողջ խոհեմությամբ և գիտելիքներով Հանկարծ ընկնելիք ճապոնիա, վորոնց մասին մեր ունեցած չափազանցեցրած կարծիքը, զուցե, մեզ տախում և արհամարհանքով վերաբերվել զեպի յերեսաների մաքերն ու հարցերը. յեթն, ստույժ եմ, մենք ընկնելիք ճապոնիա, ապա անկասկած (ցանկանալով այստեղ ստանալ բոլոր մարափոր տեղեկությունները) մենք հաղաթափոր հարցեր կառաջարկելիք, վորոնք մափերեսային կամ անխոհեմ մի նապոնացու դատարկ և անհեթեթ կթվային, թեև մեզ համար այդ հարցերին պատասխան ստանալը չափազանց եյական և կարևոր կլիներ. և մենք շատ ուրախ կլինե՞լիք, յեթն գտնելիք մի ներողամիտ և սիրալիկ մարդու, վորը պատրաստ լիներ բավարարելու մեր պահանջներն ու սղնելու մեր աղիաությանը:

Յերր նրանց մի վորեն նոր բան և հանգիպում, յերեսաները սովորաբար ոտարականի համար սովորական հարցն են տալիս՝ սա ի՞նչ և: Այս հարցի տակ մեծ մասամբ միայն պնդումն են յենթադրում. ուստի յերր նրանց ստույժ ենք, թե դա ինչպես և կաջվում, նշանակում և նրանց հարցին ճիշտ պատասխան ենք տալիս: Հետևյալ հարցը սովորաբար այսպես և. իսկ դա ինչու՞ համար և: Այդ հարցին ել պետք և ուղղակի և ճիշտ պատասխանել. ցույց տալ այդ տարակալի պաշտոնը և բացատրել, թե ինչպես և այն իր պաշտոնը կատարում, իհարկե, վորքան այդ մատչելի յե նրանց բժրոնությունը: Նույն կերպ պիտի վարվել նաև նրանց առաջարկած բոլոր հարցերի նկատմամբ. մինչև վոր զուգ նրանց չեք բացատրել, վոր նրանք ընդունակ են յուրացնելու, նրանց չլուծեք և հետ ուղարկել, և այդպիսով մեր պատասխաններով նրանց զրդել հեռապա հարցեր տալու: Յեզ զուցե նման խոսակցությունը հասակավոր մարդու համար այնքան ել պարտադ և չնի՞ն չի լինի, ինչպես վոր մենք հասկանա ենք յերեսակայնու: Հարցասեր յերեսաների ընտկան և ուրիշի կողմից շնորհնած հարցերը հաճախ այնպիսի բաներ են չոչափում, վոր բանական մարդու մաքի համար կարող են իրան հանդիսանալ: Յեզ յես կարծում եմ, վոր յերեսայի անապատելի հարցերից հաճախ կարելի յե ավելի շատ բան սովորել, քան թե այնպիսի մարդկանց հետ խոսելուց, վորոնք իրենց դաստիարակության պատմաստած, անգիր սերտած հասկացողություններին և նախապաշարմունքներին համապատասխան, սովորական, ծածմժված մաքեր են արտահայտում:

(121) Գուցե չի խանգարի, վոր հազվադուր և նոր տարականներ ցույց տալով յերբեմն-յերբեմն զրգոնեք նրանց հետաքրքրությունը, նպատակ ունենալով չարժեք նրանց արցասիրությունը և նրանց մասին տեղեկություններ ստանալու առիթ տալ. իսկ յեթն պատահմամբ հետաքրքրությունը նրանց կատարել տալ հարց այնպիսի բանի մասին, ինչ վոր նրանք չլուծեք և խմանան, ապա ավելի լավ և նրանց ուղղակի պատասխանել, թե այդ դեռևս նրանք չլուծեք և խմանան, քան թե ստով կամ հիմար պատասխաններով սնիք ազատել:

(122) Ժրությունը, վոր յերբեմն այնքան վաղ և արտահայտվում, բղիւսում և մի սկզբունքից, վորը հազվադուրս գեպներումն և ուղեկցում մարմնի ուժեղ կոնսախուսեցնային կամ հասունանում և գտնում ուժեղ բանականություն: Յեթն ցանկալի յե, վոր յերեսան ավելի նարտար լիզու

ունենա, ապա ինձ թվում է, վոր այդ քանին հասնելու ուղին կարելի չէ գտնել: Բայց չեա կարծում եմ, վոր իմաստուն հայրը կզերազարտի, վոր իր վորդին, յերբ վոր կմեծանա, յինի բնդունակ և դործունյա մարդ, քան թե ուրիշների համար հանելի՞ դրուցակից և չգործածցի առարկա, քանի զեւ փոքր ե. յեւ, առնե՞, կարծում եմ, վոր յերեխայի առաջ՞ դատողություններն ալիլի մեծ հաճույք են պատմաւորւմ, քան թե նրա ախորժելի շաղակրատանքը: Ուստի բոլոր հնարավոր միջոցներով խրախուսեցե՞ք նրա հարցափորությունը, բախարհելով նրա պահանջները և նրա բանականությունը հարստացնելով տեղեկություններով, վորքան վոր նա կարող և տեղադրել: Յեթե նրա փաստարկումները քիչ թե շատ առնելի չեն, քաջալերե՞ք և զովե՞ք նրանց. իսկ յեթե նա անապագայից շեղվել է բոլորովին, դուշուսթյամբ թերե՞ք ուղիղ նախադարձի, առանց ծաղրելու նրա սխալները, և յեթե նա ամեն բանի մասին դատողություններ առլու սեր և ցուցաբերում, աշխատեցե՞ք, վորպէսզի վորքան կարելի չէ նրա այդ հակումը վոր վոր յինզգի կամ դատարկ և թեթեամիս դրույցներով սխալ ուղղություն չառ: Վորովհետեւ մեր հողու այդ զերազույն և ամենակարեւոր բնդունակության դատախարակությանն արժանի չէ ամենամեծ հոգատարության և ուշադրության: Մեր բանականությանն նիւա կատարելագործումն այն զերազույն կատարելությունն և, վորին մարդ աշ. կյանքում կարող և հասնել:

ԽԱՂԱՎՈՐԸ ԳԵՏԻ Ե ԻՆԿՆԱԳՐԻՍ ԼԻՆԵՆ

(130) Յեւ կարծում եմ, վոր յերեխաները պետք է խաղալիքներ ունենան և այն էլ՝ դանաղան տեսակի. բայց այդ խաղալիքները պետք է յղահին դատախարակի կամ մեկ ուրիշի մոտ, վորոնք յուրաքանչյուր անգամ յերեխաներին տալիս են մեկական խաղալիք: Եւ միայն մի խաղալիքը վերադարձնելուց հետո, նրանք կարող են մշտն ստանալ: Դա նրանց վաղ հասակից կսովորեցնի շնորհքն և չփչացնել իրենց ունեցած իրերը. ընդհակառակը, նրանց սրամադրության տակ յեղած խաղալիքների առատությունն ու թաղմաղանությունը նրանց դարձնում է թեթեամիս և անհոգ և հենց սկզբից նրանց վարժեցնում և վատնողության և չալլության: Յեւ համաձայն եմ, վոր սրանք մանրուքներ են, վորոնք դատախարակի ուշադրությանն արժանի չեն թվա, բայց չպետք է արհամարել վրէժնը, վոր կարող և ազգել յերեխայի հողու մեղմորման վրա և այն ամենը, ինչ վոր նրա մեջ սովորություններ և ունակություններ է ստեղծում, արժանի չէ դատախարակի ուշադրությանն ու հոգացողությանը և ի նկատի ունենալով նրանց հեռանկները, չի կարող մանրուք համարվել:

Մի հանգամանք եւ, վոր մանկական խաղալիքներին և վերաբերում, արժանի չէ ծնողների ուշադրության: Թեւեւ մեծք համաձայնիցինք, վոր նրանք պետք է թողմատեսակ լինեն, բայց իմ կարծիքով խաղալիքներ չպետք է դնել: Դրանով կվերացվի խաղալիքների չափից ալիլի թաղմաղանությունը, վորը հաճախ յերեխաներին ծանրաբեռնում է, ծառայում է միայն նրա համար, վոր նրանց հոգիներին սովորեցնում է ընկնել փոփոխությունների և ալիւրդությունների հետեւից, սովորեցնում է անհան-

զըստության, միշտ ինչ-վոր բան պահանջէր, թեև նա ինքն ել չգիտէ, թե իսկապես ինչ է ուզում, և ունեցածով շարունակ անբավական լինել։ Ունեւոր ժողովանց յերեխաներին նվերներ բերելու սովորությունը, նրանց ծնողներին սիրալիր յերևալու համար յերեխաներին մեն գնաց և պատճառում։ Դա նրանց սովորեցնում է, նախքան խոսել սովորելը, լինել դուռը, փուշ և աղաւ։ յետ նամալում ելի մի յերեխայի, վորն այն ստախճան տարված եր իր խաղալիքների թիով և բազմազանությամբ, վոր ամեն որ վերանայելով իր դայակին հոգնեցնում եր. և նա այնքան եր վարժվել տաւասության, վոր ունեցածը յերեք բազմական չեր-համարում և շարունակ հարցնում եր. միակ ելի ի՞նչ. ելի ի՞նչ, ինչ ելի ի՞նչ կնիքներն։

Իսկ յեթե խաղալիքներ չզենեն, հապա վո՞րտեղից դռներն այդ խաղալիքները։ Դրան յետ կաւատախանեմ. նրանց իրենց պետք է պատրաստեն կամ դռն փորձեն իրենց շինել։ Իսկ մինչ աչք նրանց խաղալիքներ չպետք և ստանան, մինչև աչք ժամանակ նրանց վորեւ խորհնար խաղալիքների կարիք ել չեն զգա։ Հարթ քարը, թղթի կտորը, մոր բանալիների կաղաւկը և ամեն մի առարկա, վորով նրանց իրենց չեն կարող մտնել, կարող են փոքր յերեխաներին դաղեցնել վոչ պակաս, քան զնովի թանկագին և որամիտ խաղալիքները, վորոնք նրանց իսկույն փչացնում և կոտրում են։ Այդպիսի խաղալիքներ շինելուց նրանց յերեք չեն նեղանում և կամակոր թաւում չեն անում, յեթե նրանց չեն վարժեցրել. քանի նրանք փոքր են, նրանց մեղքն ընկած ամեն մի իր փոխարինում և խաղալիքներին. իսկ յերբ նրանք կմեծանան, իրենց կսկսեն շինել, յեթե ուրիշներն իրենց շտալալությամբ նրանց յերես չեն տվել։ Իհարկե, յերբ նրանք կսկսեն աշխատել սեփական գյուտարարությունների վրա, նրանց պետք է բացատրել և ողնել. բայց քանի զեռ նրանք պարապ նստած են, հույս ունենալով առանց իրենց աշխատանքի ամեն ինչ ուրիշներից ստանալ, նրանց վոչինչ չպետք և տալ։ Յեթե դուք ոգնեք նրանց, յերբ նրանք զժվարանում են, նրանք մեղանից ավելի շնորհակալ կլինեն, քան թե այն ամենաթանկագին խաղալիքների համար, վոր դուք կարող եք նրանց համար գնել։ Ճիշտ է, այնպիսի խաղալիքները, վորոնք պատրաստելը վեր է նրանց շնորհից, ինչպես, որինանձ հուլ, Փոփկը և այլն, վորոնք ծառայում են վարժությունների համար, պետք է նրանց տալ։ Բայց ցանկալի չե, վոր նրանք այդ խաղալիքներն ստանան վոչ թե ավարճանքի համար, այլ վարժությունների. ըստ վորում աչք խաղալիքներն ել պետք է շատ հասարակ և պարզ լինեն։ Յեթե դուք նրանց հալ եք տալիս, ապա մտրակն ու փոկն իրենց պետք թ չինեն։ Իսկ յեթե նրանք բերանը բաց նստած են և սպասում են, վոր աչք քուրը վերևից իրենց մեղքը կընկնեն, ապա պետք է առանց աչք խաղալիքների մտնել։ Դա նրանց կտգորեցնի սեփական միջոցներով և սեփական ջանքերով մեղք բերել այն, ինչ վոր իրենց հարկավոր է, կտգորեցնի նրանց իրենց ցանկությունների մեջ լինել չափավոր, ջանասեր, յետանդամ, դատող, ուշիմ և հաշվետես։)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԴԱՅՏՈՒՄԱԿԱՆԻԹԵՈՒՆ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԴԱՅՏՈՒՄԱԿԱՆԻԹԵՈՒՆ ԱՆԼՐԱՅԺԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

(134) Այն, ինչ վոր յուրաքանչյուր քննելիքն ցանկանում է իր վորդու համար (յեթև քիչ թե շատ հոգում է նրա դաստիարակության մասին), կազմում են հետևյալ շրջա բաները. առաքինություն, խմսասություն, բարեկրթություն և գիտություն: Առաքինությունը յնա համարում էմ այդ հասկություններին առաջինն ու ամենաանհրաժեշտը, վոր պարտադիր են մարդու կամ քննարկելի համար, վոր անպայման պահանջվում են նրա համար, վորպեսզի նա կարողանա մեռք թերել ուրիշների հարգանքն ու սերը և համարում ու խրախուսանք՝ իր սեփական աչքերում: Առանց դրան, յնա կարծում էմ, նա չի կարող յերջանիկ լինել վոր այս և վոր էլ այլ աշխարհում:

(135) Վորպես առաքինության հիմք վոր հասակից նրանց հոգիներում պետք է ապագորել աստծու նշմարիտ զաղափարը, վորպես անկախ յարմարություն եյակի, բոլոր իրերի արարչի և ստեղծողի, վորից մենք ստանում ենք մեր ամբողջ ունեցվածքը, վորը մեզ սիրում է և մեզ ապրիս և ամեն ինչ: Նրա համապատասխան պետք է զեպի այդ գերազույն եյակը ներշնչել սեր և ակնածանք: Սկզբի համար սա բավական է, և այդ ասարկան ավելի մանրամասն բացատրելու կարիք չկա, վորովհետև յերեխայի հետ վաղաժամ խոսակցությունը վողիքների մասին և այդ անասմեղ մասն եյակի բնության անբարենկությունը նրա համար հասկանալի դարձնելու վորմը կարող են նրա գլուխը լցնել աստծու մասին սուս կամ նրան շփոթության մեջ դնող անհասկանալի տեղեկություններով: Առիթը յեկամ գեղջում առաջնք նրան միայն, վոր ամեն ինչ աստված և ստեղծում, ամեն ինչ կատարում, ամեն ինչ լսում է և տեսնում և ամեն բարիք պարգևում է նրանց, ով սիրում է և հպատակվում է նրան. դուք կհամոզվեք, վոր լսելով այդպիսի աստծու մասին, նա բավական շուտ ինքը մտածելով նրա մասին կհասնի նոր մտքերի, վոր դուք պետք է ուղղեք, յեթև այդ մտքերի մեջ վորքե սխալ կլինի: Յեմ յնա կարծում էմ, վոր ավելի լավ կլինի, յեթև մարդիկ, ընդհանրապես, աստծու մասին մնային այդ զաղափարին, և այդ եյակին, վորին բոլորը պետք է համարեն անխմանալի, ճանաչելու իրենց մզաժամ մեջ չափից ավելի հետուն չընային: զրա հետևանքը միայն այն է լինում, վոր շատերը բավականաչափ ուժեղ և պայծառ մտքի սեր չլինելով, վորպեսզի նրանք կարողանան վորոշել, թե ինչը կարող են և ինչը չեն կարող խմանալ, ընկնում են սնապաշտության կամ անաստվածության մեջ, կամ աստծուն իրենց նմանեցնելով կամ միատելով նրա դոյությունը (վորովհետև լմբանել չեն կարողանում): Յեմ յնա հակված էմ կարծելու, վոր ստիպելով յերեխաներին ամեն որ աստվածայան և յերեկոյան գիտելու աստծուն, վորպես իրենց ստեղծողին, պահպանելին և բարերարին, իրենց հասակին և ընդունակություններին համապատասխան պարզ և կարճ աղոթքով, մենք նրանց կրոնի, գիտության և առաքինության համար ավելի շատ բան կանենք, քան թե աստծու անճնին եյություն և դոյության մասին խորախմաստ զատողություններով շփոթեցնելով նրանց միտքը:

(139) Աստուծո ժառին ճշմարիտ դադարաւոր տալու միջոցով դնելով առաքինութեան հիմքը, վոր իմաստուն կերպով շարադրված է Հովնաթոս պատմութեան մէջ, վորքան վոր դա ժառանգի յետ յերեւելի հասակին, և ապա մեծ սովորեցնելով, դուք սխալ է և ոչ ասանք, վորպէսզի նա ճշմարտութեան առի, և բոլոր Հնարաւոր միջոցներով նրա մէջ պետք է արժատացնէք բարութեան հովնութիւնը: Թող նա խմանա, վոր նրան ազիւ շուտ կներեն ջան դանցանք, քան վորեն արդարացումով իր մեղքը թաղցնելու նպատակով ճշմարտութեան կատարած մի շնորհ: Իսկ դեպի ուրիշները սիրով և բարութեամբ վերաբերվել ժամանակին սովորեցնելը նշանակում է վաղ Հասակից աշխիւ մարդու ճշմարիտ հիմք դնել. սովորաբար ամբողջ անարդարութեան բոլորում է դեպի իր անձն ունեցած շափազանց ուսեղ սիրուց և շափազանց թույլ սիրուց՝ դեպի ուրիշները:

ԱՌՈՐԹԱ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՅԵՎ ԲԱՐԵԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵՈՒՆԸ

ԻՐ ԳՐԵՆԵՐԸ ՎԱՐԵԼՈՒ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵՈՒՆԸ—ԱՄԵՆԱՄԵՆ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵՈՒՆ և

(140) Իմաստութեանը յետ ընդունում եմ այդ բառի հանդմանութիւնը նշանակութեամբ, վորպէս այս աշխարհում խելացի և հոռատեանութեամբ սեփական դործերը վարելու կարողութեան: Նա արդյունք է բնական լավ բնավորութեան, խելքի և փորձի նշանակող դործունեութեան, վորը յերեւելի համար անըմբռնելի յետ Այն բոլորը, ինչ վոր նրանց Համար այդ ուղղութեամբ մենք կարող ենք անել, դա այն է, վոր մենք չպետք է թույլ տանք նրանց խորամանկ դառնալու, վորովհետեւ խորամանկութեանը, լինելով կապիւլի իմաստութեան, շատ հեռու յետնից և կտակի նման, վոր մարդուն նման լինելով, չունի իսկական մարդկային հասկացումներ, դրանից ազիւ աշխարհակ է դառնում: Խորամանկութեանը միայն բանականութեան պակասութեան է, վորը շարունակելով ուղիղ ճանապարհով հասնել իր նպատակներին, փորձում է այդ նպատակներին հասնել խաղաղաբար և ծուռ ճանապարհներով: Նրա գործարարութեան այն է, վոր նա կարող է միայն մի անգամ ողնել, իսկ հետո՝ միայն խանդարել: Զի կարելի աշխարհի բարակ կամ Հաստ ծածկոց պատրաստել, վորը կարողաւոր ինքն իրեն թաղցնել: Դեռեւս վաղ վաղի չի Հաջողվել աշխարհի խորամանկ լինել, վորպէսզի կարողանա իր ելութեանը թաղցնել, իսկ քանի վոր նա մերկ է, ուստի ամեն վաղ դրուշմանում է, ամեն վաղ սկսում է կատարել խորամանկի վրա, և բոլորը միանում են նրան պարտութեան Հասցնելու Համար. ընդհանրապէս, բաց, շխտակ, խելացի մարդն ամենքի կողմից սպանութեան է դառնում և ուղղակի իր նպատակին է գիմում: Սովորեցնել յերեւելի մեծ քերէլ ճիշտ Հասկացողութեան իրերի մասին և շարադրաւոր միջոց է նրան հետո պահել կեղծիքի և խորամանկութեանից, վորի մէջ միշտ էլ աստութեան զգալի խանդով կա,—աւա սա յետ յերեւելի իմաստութեան Համար ամենաճիշտ կերպով պատրաստելը: Մնացածը, ինչ վոր նրան կուսովորեցնեն ժամանակը, փորձը, գործարարութեան և ծա-

նութեանքը մարդկանց, նրանց բնավորութիւնները և պնդանքները հետ, չի կարելի սպասել մանկութեան անդիտութիւններից և անհոգութիւններից կամ որոտանեկութեան չմասնաված և դժուարահալաս յեռանդից. այն բոլորը, ինչ-ժուր աչք ուզողութեամբ կարելի չէ անել ահաա հասակում, դա, ինչ-պէս յետ արդեն տեսցի, այն և, ժուր նրանց պետք և սովորեցնել սիրել համարտութիւնը և անկեղծութիւնը, հոգաւարվել բանականութեան և, ժուրքան հնարամբ և, կշռել իր վարձուեցը:

ԲԱՐԵՆԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

(141) Հետեայլ լսով հատկանիշը, ժուր անհրաժեշտ և ջննալմենին, — դա բարեկրթութիւնն է: Կա յերկու տեսակի անբարեկրթութիւն. մեկն արտահայտվում է անշնորհք ամաչկոտութեամբ, մյուսը՝ վերաբերմունքի անտեղի անփութութեամբ և անպատկառութեամբ. թե մեկից և թե մյուսից կարելի չէ խուսափել, պահպանելով հետեայլ կանոնը. ցածր կարծիք չունենալ ժուր իր և ժուր-ի ուրիշների մասին:

ԴՅՈՒՄՈՐԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

(90) Դաստիարակութեան ամբողջ գործում չկա վռիճել, վորին այնքան քիչ հետեւն և վորն այնքան դժվար է իրականացնել, քան այն, վորի մասին յետ հիմա մտադիր եմ խորելու, այն է՝ վոր յերեխան հենց սկզբից իր մաս ունենա խելամիտ, զգաստ, աչք զեռ քիչ ե—խմաստուն մի մարդ, վորի վրա դրված լինել նրան ճիշտ կերպով ղեկավարելու և ամեն բանից, մտախնայ վրաս հասարակութեան վարակից պաշտպանելու. հոգալ: Յետ կարծում եմ, վոր աչք բնագտաւոր պահանջում է մեծ զգաստութիւն, շափաւորութիւն, քնքշութիւն, յետանգ և շրջահայեցողութիւն—հասկութիւններ, վորոնց ամբողջութիւնը հաղիվ թե կարելի լինի դռնել այն անմանց մտտ, վորոնք սովորաբար ծառայում են ունեւիւթ, տանք ընդհանրապես ել հեշտ չե աշխարհի մարդկանց դռնել: Ինչ վերաբերում է ծախսերին, ապա ինձ թվում է, թե չի կարող լինել դրամի ափելի լսով ծախս, քան յերեխաների դաստիարակութեան վրա կատարված ծախսը. ուստի, ծախսերը թեկուզ սովորականից ափելի բարձր լինեն, նրանք չեն կարող շափաղանց մեծ համարվել: Նա, ով իր յերեխայի համար, ինչ գնով ել լինի, մեռք է բերում լսով հոգի, ղեկավար բարի սկզբունքներով, վորովան տաքիւնութեան և սպասակար գործունեյութեան մեջ և դարդարված քաղաքավարութեամբ ու բարեկրթութեամբ, նա իր յերեխայի համար ամենաբարձր ղեկումն և կատարում, քան յեթե նա աչք դրամը ծախսեր իր կալվածքին նոր հոգեր ափելացնելու վրա: Վորքան ուղում եք անտեսեցեք խաղալիքների և զվարճանքների, մեռաքի և ժաղապիւնների, ժանյակների և այլ անողուտ իրերի վրա կատարվող ծախսերում, բայց դրամ միք խնայի այնպիսի անհրաժեշտ բանի համար, ինչպիսին առ յե: Վաս անեսումը նրան կդարձնի հարուստ ունեցւածքով և աղքատ՝ հոգով:

(93) Խոհան և ղեկանական մարդու հատկութիւններ—ահա թե ամեն մեկն ինչ և պահանջում դաստիարակից: Ինչպես վոր յետ վերելում նկա-

տեցի: Ընդհանրապես ասած, դա համարվում է բաժանան և հանդիսանում է այն բոլորը, ինչ վոր սովորաբար փնտռում են ծնողները: Բայց յերբ այդպիսի պարուն իր սանին կրեռնաժորի ամբողջ լապիներենով և որամարանությամբ, վոր նա ստացել է համալսարանից, — արդյոք նա այդպիսի բեռնաժորման շնորհիվ կդառնա՞ որինսօր ջնեալմեն: Յե՛վ կարելի՞ չե արդյոք սպասել, վոր նա կդառնա ավելի — բարեկիրթ, ավելի իրազեկ բարձր հասարակության սովորություններին, ավելի համակված ճշմարիտ առաքինության և ավելության սկզբունքներով և հիմքերով, քան իր յեթաասարզ գաղտխարակը:

Վորպեսզի կրթել յերիտասարդ ջնեալմենին, ինչպիսին վոր նա պետք է լինի, դաստիարակն ինքը պետք է բարեկիրթ լինի, բոլոր աճառաց, ժամանակների և վայրերի աճառող բաղձալսանության համալսարանական իմանա վարվեցողության կանոնները և քաղաքավարության մեկերը և ստիպի իր սանին հետևելու դրանց, — վորքան այդ պահանջում է նրա հասակը: Այդ արվեստը չի կարելի դրքերով սովորել: Այդ կարող են առլ միայն լավ հասարակությունը և գիտողականությունը: Դերձակը կարող է հազցնել նոր տարազով, պարի ուսուցիչը՝ շարժումներին առլ նաղելություն, բայց դա թեև կծառայի վորպես զարգարանք, բայց բարեկիրթ ջնեալմեն դեռևս չի ստեղծի: Վո՛չ, — յեթև նույնիակ նա թաթախված է գիտնականությամբ, վորը, վատ ուղղություն ստանալու դեպքում, հասարակության մեջ նրան կզարմնի և՛ ավելի անպատկառ և անսանելի: Բարեկիրթությունը փայլ է առլիս նրա մնացած լավ հատկություններին և նրանց զարմնում ոգտակար նրա համար, առլով նրան իրեն հետ չփոզղների հարգանքն ու բարեհաճությունը: Լավ դաստիարակության բացակայության դեպքում նրա մյուս արժանիքները նրան առլիս են միայն գոռոզ, փշված, անափառ կամ հիմար մարդու համբավ:

Վատ դաստիարակված մարդու համարձակությունը կոպտության տալսվորություն է թողնում: Դիտնականությունը դառնում է պեղաճողով, սրամտությունը՝ խեղկատակություն, պարզությունը՝ անտալություն, բարեսրտությունը՝ չողոցորթություն: Յե՛վ չկա մի այնպիսի արժանիք, վոր դաստիարակության պակասությունը չաղճատեր և չայլանդակեր ի վնաս նրա արիքի: Նույնիակ առաքինությունն ու աղանդները, թեկուզ և արժանալայն կերպով ճանաչված լինեն, բաժանան են վոր սովեն անդամ, վորպեսզի մարդու համար լավ ընդունելություն ստանալին և ամենուրեք նրան ցանկալի հյուր դարձնեն: Վոր վոք չի հրճվում անձակ արժանեւրով և այդ մեծով չի կրի դրանք, յեթև ցանկանով է գուցված յերևալ: Նրանք փայլում են միայն այն ժամանակ, յերբ հղիված են և չբռնակված: Լավ հատկությունները հողու երկան հարստություններն են, իսկ լավ դաստիարակությունը նրանց համար ծառայում է վորպես չբռնակվան նա, ով ցանկանում է հասարակության մեջ ընդունված լինել, պետք է իր վարժունքներին վոր միայն ուժ տա, այլև դեղեցկություն: Հիմնավորությունը կամ նույնիակ ոգտակարությունը դեռևս բաժանան չե. դեղեցիկ վարվելակերպն ու մեն ամեն բանում զարգարում են և դուր են դալիս: Ամենալատ դեպքերում զարծելու մեք նույնիակ ավելի չե կարեւոր,

քան ինքը գործողութիւնը, և գրանից և կախման վերջինիս առաջացած հանույքը կամ ահաւոթութիւնը:

(54) Բարեկրթութիւնից բացի, դատախարակը պետք և նաեւալի բարձր հասարակութիւնը. նա պետք և լավ ծանոթ լինի իր դարի, և մանապէս իր սուրբան յերկրի սոփորութիւններին, բարբերին, տարբերակութիւններին, խարդախութիւններին, պակասութիւններին: Նա պետք և կարողանա արդ բոլորը ցույց տալ իր սանին, վորքան վոր նա ընդունակ և հասկանալ գրանք. սոփորեցնել նրան նաեւալել մարդկանց և նրանց սոփորութիւնները. մերկացնել գիմակները, վորով զանազան պրոֆեսիաներն ու պահանջները քողարկում են նրանց, և ասարբերել այն, ինչ վոր գտնովում և այդ արտաքինի ասել, հաստատել, վորպէսզի նա չկարողանա, ինչպէս վոր այդ լինում և նախազգուշացում չստացած անփորձ յերիտասարդների հետ, մի իր մի այլ իրի տեղ ընդունել: զատել արտաքինով և յնթարկել արտաքին, ի ցույց դրված փայլին, զայնակողով փաղաքշական վարքելաձեւերով կամ սիրալիք հանդիպատարութեամբ: Դատախարակն իր սանին պետք և սոփորեցնի դուռակել այն մարդկանց դիտաւորութիւնները, վորոնց հետ նա դործ ունի, և զգուշանալ նրանցից, չարտահայտելով վոր չարտազանց կասկածաբարութիւն, վոր չարտազանց վատահոթութիւն. և վորովհետեւ իր բնութեամբ յերիտասարդը մեծապէս հակված և միակողմանիութեան, ուստի պետք և նրան ուղղել և թեքել այլ կողմ: Նա պետք և սոփորեցնի նրան, վորպէսզի նա, ըստ հնարավորութեան, մարդկանց մասին ճիշտ պատկերացում կազմի ըստ այն հատկանիշների, վորոնցով ամենից լավ և յերևում, թե ինչ են նրանք, և մերկացնում են նրանց ներքին բնութիւնը, ըստ վորում հաճախ դրանք արտահայտվում են մանրուքներում, մանապէս, յերբ այդ մարդիկ լիալուք զարգարված և զգաստ ու զգուշ չեն: Նա պետք և ծանոթացնի բարձր հասարակութեան իսկական վիճակին և սոփորութեան ներշնչի մարդկանց չհամարելու ավելի լավ կամ ավելի վատ, ավելի խելոք կամ ավելի հիմար, քան նրանք իրոք կան: Այդպէս, անխտանգ և անզգալի աստիճանականութեամբ սանը յերկտայի վիճակից կանցնի հասակաւորի վիճակին, վոր ամենաերիտիկական քայլն և նրա կյանքի ամբողջ ընթացքում: Ուստի պետք և խնամքով հետեւել նրան և այդ մոմենտին առանձին յեռանդով զեկաւարել յերիտասարդին, և վոր թե միտքամից հանել զատախարակի խնամակալութեան տակից, ինչպէս վոր սոփորաբար արվում է, և իր սեփական սխալով թողնել բարձր հասարակութեան մեջ մտնելու և այն ել՝ վոր առանց իսկույն փշանալու ակնհայտ վտանգի: Յեւ իսկապէս, չկա ավելի սոփորական յերևույթ, քան այն ծայրահեղ սանձարձակութեան, խեղացնորութեան և անառակութեան որինովները, վորոնց յերիտասարդներն անձնատուր են լինում, հենց վոր սպառվում են զատան և իրիտ զատախարակի զխցեղլինայից, վորեւ համար, իմ կարծիքով, զբխաւորապէս կարելի չէ մեղադրել նրանց զատախարակութեան սխալ յեղանակը, մանապէս ավելի կետում, վորովհետեւ զատախարակված լինելով այնպէս, վոր կատարելապէս անտեղյակ լինելով, թե իրոք ինչ և բարձր հասարակութիւնը և գտնելով այն բոլորովին ստորեր, քան այն, ինչ վոր իրենք յերևակայում եյին, հիմնված այդ հասարակութեան համար իրենց լսած բոլոր բացատրութիւնների վրա. — նրանք հեշտութեամբ յնթարկվում

են այլ տեսակի դատախարակների խրատներին, վորոնց անկասկած կ'անդիպեն և վորոնք կ'աշխատեն նրանց համոզել, վոր իրենց վրա ծանրացած պիտի լինան և իրենց համար կարգացված դատախարակությունները յերեսաների դատախարակության հասարակ մեականություններ և սանձահարման միջոցներ են. վոր հասակավորներին պատկանած ազատությունն այն և, վոր պետք և լայնորեն և անսահմանափակորեն ողովել այն բոլորից, ինչ վոր առաջ իրենց արգելվում էր: Նրանք նորեկին ցույց են տալիս բարձրաշխարհը, ինչ այդ ողորդարժման նարած և փայլուն՝ նմաններով, վորն խելոյն շլացնում և նրան: Իմ պատանի ֆենտիմներ, իհարկե, դեմ չե ցույց տալու իրեն վորպես նույնպիսի հասակավոր, ինչպես և իր փայլուն հասակակիցներից ամեն մեկը, և այդ նպատակով էլ, ամենացոյց ու շվարս մարդկանց որինակով, նա անձնատուր և լինում ամենափանր մեղքերին. աջդիտով, նա մեղք և բերում կարելն հերոսի համբավ, դեմ նետելով համատեսիյունն ու չափավորությունը, վոր նրան ներշնչում էր դատախարակը, և իր կողմից քաջություն և համարում իր առաջին քայլերը բարձրաշխարհում հավերժացնել առաջնության այն բոլոր կանոնների խախտումով, վոր քարոզում էր իր դատախարակը: Իմ կարծիքով, այդ շարիքը կանխելու լավագույն միջոցներից մեկն այն և, վոր նրան բարձրաշխարհ մտնելուց առաջ պետք և ցույց տալ այն այնպես, ինչպես վոր նա կու: Հարկավոր և նրան ստանձանարար ծանոթացնել նորածն արատների և նախադուշացնել նրան այն մարդկանց մոտեցումներից և պլաններից, վորոնք իրենց նպատակ կ'զենեն նրան անդադրյալանացնել:

Իհարկե, խնամություն այն եյական մասը չի կարող մեկերեսային մտածողության կամ շատ կարգացած լինելու արդյունք լինել: Այլ հետևյալնք այն մարդու փորձառության և դիտողությունների, վորը բարձրաշխարհում ապրել և բաց աչքերով և ամեն տեսակի մարդկանց հետ շփումն և ունեցել: Ուստի և յես չափազանց կարևոր եմ համարում, ամեն մի հարձար առիթի, հաղորդել այդ բոլորը յերիտասարդին, վորպեսզի, յերբ կ'զա նրա ժամանակը մտնելու կյանքի ծովը, նա առանց կողմնացույցի և քարտեզի դեկավարության չ'մնա, այլ վաղորդք ծանոթանա ստորջրյա քարերին, հոսանքներին և շարժվող ալիքներին ու կարողանա դռնն մի փոքր վարել՝ դեկը, վորպեսզի յինդզիի նախան փորձառություն մեծք բերելու: Նա, ով իր վորդու համար դա ափելի կարևոր և ափելի մեծ չափով դատախարակ պահանջող չի համարի, քան ընդունելն ու դիտությունները, նա մոռանում և, վոր մարդկանց մասին ճիշտ դատելն ու նրանց հետ խելացիորեն զորներ վարելն ափելի չե կարևոր, քան լատիներեն և հունարեն խոսելու և մողուսի ու Ֆիզուսի*, մասին դատողություններ անելու կորողությունը կամ գլուխը բնական փրիխոսփայության և մետաֆիզիկայի արտարակա սպեկուլյացիաներով լցնելը: Նույնիսկ ափելի չե կարևոր, քան հունական և հռոմեական դրողներին հիմնավորապես ծանոթանալը, թեև դրանց ծանոթությունն ունենալը յերիտասարդ ֆենտիմների համար անհամեմատ ափելի չե ոգտակար, քան լավ պերիպատետիկ**)

* Այսինքն՝ օրլլ-գլոբի մեքի և տեսակների մասին, Թադմ.

** Արիստոտելի Հեմաքը:

նական^{*)} լինելը, վորովհետև Հին Հնդկականները կարողանում ենին դիտել և պատկերացնել մարդկությանը և դիտությանների այս անսակի վրա շատ են լույս սփռել: Նա, ով կուղևորվի Ասիայի արևելյան մարզերը, աշտեղ կզտնի բնության և արժանավոր մարդկանց, վորոնք այս բույրի մասին զազափաբ լուսեն: Բայց առանց առաքինության, աշխարհի ծանոթության և քաղաքավարության վոչ մի տեղ ել չի կարելի պատվավոր և արժանավոր մարդ լինել:

ՁԵՆՏԼՄԵՆԻ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՄՐԱԳԻՐԸ

ԳՐԹԱԾԻՆ ՈՒՍՈՒԾՈՒՄԸ ՈՒ ԿՄՐՈՂ ԱՅՈՒՄԻՆ ՏՆԵԸ ԳՐԱԿԸԼԻ

(147) Դուք, դուք, կղարմանաք, վոր յես ուսումը հետաձգում եմ վերջը, մոռալանդ, յեթե յես տես, վոր յես այն համարում եմ վերջին դարձ: Դրքի մարդու բերանում դա կարող և տարբերակ թվալ. և վորովհետև յերեխաների հետ ունեցած զլիացածների և հոգսերի զլիավոր, յեթե վոչ միակ, նպատակը դա յե կազմում և յերբ խոսք և լինում դատախարակության մասին, համարյա միայն դա յե հանկացվում, — ուստի իմ հայտարարությունն ավելի ևս կարող և պարագրսի տպավորություն թողնել: Յերբ յես մասնում եմ, թե վորքան ազժուկ և բարձրանում լատիներենի և հունարենի փշրանքների համար, վորքան տարիներ են ծախվում դրանք մեռք բերելու համար և թե վորքան խուր հոգսեր և զլիացածներ են դրանք պատահում, — ինձ սկսում ե թվալ, թե ծնողները դեռ ևս չարունակում են սուրբը զպրոցական ուսուցչի նիպոտի ահի տակ, վորը դատախարակության միակ գործիքն են համարում: Կարծես թե դատախարակության ստրոգը նպատակը մեկ կամ յերկու լեզվի ուսումնասիրությունն և կազմում: Այլապես ինչպես կարող եր լինել, վոր յերեխային, նրա կյանքի յոթ, ութ կամ տասը լավագույն տարիներով մեխում են նստարանին մեկ կամ յերկու լեզու տիրապետելու համար, թեև իմ կարծիքով, նա արդ նույն արդյունքին կարող եր հասնել շատ ավելի քիչ աշխատանք և ժամանակ վատնելով և արդ լեզուներն ուսումնասիրել համարյա խաղալով:

Ուստի ներեցեք ինձ, յեթե յես յեմ կարող հանդիսս վերաբերվել այն մաքին, վոր իբր թե յերեխառարդ ջննալմենին պետք ե խցկել հոտի մեկ և նիպոտով ու մարակցվ գշել, կարծես դորաշարքի միջով, դատարանից դատարան ad capiendum ingenii cultum^{**)}:

Բա ինչպես — կասեն ինձ, — մեր կարծիքով մի՞թե նրան կարդալ և դրել չպետք և սովորեցնել: Մի՞թե նա պիտի ավելի ազեա մնա, քան մեր ծխական ժամկույր, վորը Հոպկինսդին և Սանդհուդին աշխարհիս ամենալավ բանաստեղծներն և համարում և ավելի ևս փշացնում ե նրանց իբ վատ ընթերցումով: Մի՞ք շատպի, խնդրում եմ մեզ չշատապել: Կարդալը, դրելը և սովորելը, այդ բոլորը յես անհրաժեշտ եմ համարում, բայց վոչ զլիավոր դարձը: Յես կարծում եմ, վոր դուք ինքներդ մեծ հիմար կհա-

^{*)} Դեկտրի Հեռադք:

<sup>**) Մտավոր կուլտուրա մեռք բերելու համար:
Ընթերցումը. պատմ. — 22</sup>

մարեյից նրան, ով առաջինի և խնայողի մարդուն ավելի բարձր չի գասի, քան մեծ գիտելիքների տիրույթը:

Յեւ չեմ ժխտում, վոր լավ ուղղութիւն տված ուղեղներին ուսումը մեծ ոգոււմ կտա, բայց չի կարելի շխտատուանել, վոր մշակմանին, այլ ուղղութիւն տվածներին, նա դարձնում է ավելի հիմար կամ ել ավելի վատ մարդիկ: Յեւ պնդում եմ, վոր յերբ դուք Հոգւում եք մեր վորդու զատ-տիարակութեան մասին և ուսուցիչ կամ զատտարակ եք վորոնում, դուք մեր մտքում միայն լսողներինն ու արամարանութիւնը չզեղեք և ունե-նաք (ինչպես վոր այդ սովորաբար արվում է): Նրան ուսումն անհրաժեշտ է, բայց դա յերկրորդ պլանումն է գտնվում, վորովհետեւ յենթարկվում է ավելի կարեւոր պահանջներին: Գտեք մեկին, վորը կարողանա կրթել նրա քննությունը: ավելի նրան, յի՞նչ կարող եք, այն մարդու մեղքը, ով կարող է պաշտպանել նրա անձեղութիւնը, վարչաբան և խրախուսել բարի սկզբունքները, զգուշութեամբ ուղղել և ալքել նրա վատ հակումները և անեցնել լավ սովորութիւններ: Գլխավոր կեանք սա յե, և յի՞նչ դա ապա-հովման է, որան կարելի չէ միացնել ուսումը և, ինչպես ինձ թվում է, հետեյալ մեթոդների ուղեւթեամբ մեծ հաջողութեամբ առաջ տանել:

ՅԱՆՎԱՐԻ ԿԱՐԵՆԻ ՅԵ ԿԱՐԵՆԻ ՍՈՎՈՐԵՆ

(148) Յերբ յերեխան կարողանում է խոսել, արդեն մամանակն է սկսել նրան կարգաւ սովորեցնել: Բայց այդ առթիվ թույլ ավելի այտուղ մի ան-գամ նորից հիշեցնել աթ, ինչ վոր շատ հեշտութեամբ մոռացվում է, այն է՝ պետք է ամեն կերպ Հոգււ, վոր այդ ուսուցումը նրա համար մանկայի պարտականութիւն չդառնա: Ինձ միշտ ել թվում էր, վոր կարգաւ սովորեցնելը կարելի չէ յերեխաների համար խաղ և զմարեանք դարձնել և վոր դրանով կարելի չէ նրանց սովորելու ցանկութիւն ներշնչել, յի՞նչ նրանք այդ բանին անհնեն պատվաւոր, հրապուրիչ մի բան, հաւույք, զմար-նանք կամ վորեն բանի համար պարզե համարեն:

Այսպես, կարելի չէ նրանց մանկացնել տառերին, կարելի չէ նրանց կարգաւ սովորեցնել, քան վորում նրանք միշտ ել այդ զմարեանք կհամարեն և խաղալով կյուրացնեն աթ, ինչ վոր ուրիշներին նկատուով են ստի-պում յուրացնել: Յերեխաներին վոյ մի աշխատանք, վոյ մի լուրջ գործ չպետք է հանձնարարել: Վոյ նրանց Հոգիները, վոյ ել նրանց մարմինները դրան գիմանալ չեն կարող: Դա վնասում է նրանց առողջութեանը. իսկ յեւ չեմ ել կասկածում, վոր պարտադիր կերպով դժգոհի վրա նստելն այն հասակում, վորը նման ստիպմանք տանել չի կարող, յեղի է պատահուր, վոր այդքան մարդիկ իրենց ամբողջ կյանքում տանել են դիրքն ու ուսու-մը: Դա նման է հագնեման, վորն իր հետեյ թողնում է անհաղթելի դը-վանք:

Յերբ յերեխան կարգաւ կսովորի, նրան պետք է տալ մի վորեն մաս-նիկ զմարեանի դիրք, վորը համապատասխանի նրա ըմբռնողութեանը և վորի բովանդակութեանը կարողանա դրսից նրան ու վարձատրել կարգա-լու համար թափած աշխատանքը, բայց համեմաթ զեպս վոյ ախպիսի չէրք, վորը նրա զլուսել լինի բոլորովն անուգուն անպաշտութիւննե-րով կամ ներշնչել նրան խելացնորութեան և արտի սկզբունքներ:

ԳՐԵՆ ԾԵՎ ԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼՈՒ ԳՈՐԾՈՒՄ ԳՆՏԺ Ե
ՀԱՅՐԴԳԱՆԱԼՈՒԹՅՈՒՆ ՊԷԼՊԷՆԵԼ

(160) Յերբ նա անդիւրեմն լավ կարգաւ կսովորի, արդեն ժամանակն է սկսել նրան գրել սովորեցնել։ Ղրա համար ամենից առաջ հարկավոր է նրան գրիչ բռնել սովորեցնել, և նա զործի այդ կողմին ավելի շուտ պետք է ախրի, քան թե մեռք կառ թղթին, վորովհետեւ վոչ ժխայն յերեխաները, այլև ամեն մեկը, ով ուզում է վորեն բան լավ կատարել, յերբեք չպետք է ձգտի միանգամից շատ բան կատարել կամ միանգամից յերկու զործողութան ախրել, յեթե նրանք կարելի չե բաժանել։

(161) Յերբ նա կսովորի պարզ և վարժ գրել, յես դռնում եմ, վոր ժամանակն է վոչ ժխայն շարունակել գրելու վարժութիւնները, այլև միացնել գրան նկարչութիւնը—մի առարկա, վոր շատ ոգտակար է ջննարբ-մենի համար շատ գեղեցիկում, մանավանդ հանապարհորդութիւն ժամանակ, վորովհետեւ նա հաճախ թույլ է առլիս մարդուն մի քանի հաջող ուր-վագման շարիիններով արտահայտել այն, ինչ վոր չի արտահայտի և հաս-կանալի չի դարձնի մի ամբողջ եջ գրտան 'թուղթը։

Եիշա գրելու և խոսելու կարողութիւնը գեղեցկութիւն է առլիս և բարեհաճ ուշադրութիւն է դրավում գեղի այն, ինչ վոր մարդ կարողա-նում է աւել. և վորովհետեւ անդլիացի ջննալմենը շարունակ անդլիւրեն լեղովով է ոգտվելու, ուստի նա զլիսովորապես առլ լեղուն պիտի կատա-րելադործի, ամենամեծ ջանք զործադրելով հղկելու և լավացնելու իր վոնը։

ՍՂԻԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սղադրութիւնը—մի արվեստ, վորը հայտնի չե, վորքան յես գիտեմ, միայն (Անդլիայում*),—արժանի չե ուսումնասիրութիւն դուցե արագ գրի առնելու նկատառումներով այն, ինչ վոր դուք ցանկանում եք պահել ինչ-պես մեր հիշողութիւնը համար, այնպես ել գրի առածը կողմնակի ալեւ-րից թաղցնելու համար։ Ով արդեն ախրապետել է վորեն ախրութեն, նրա համար արդեն դժվար չե փոփոխել այն իր անմնական զործածութիւն հա-մար կամ ըստ իր ֆանտապիայի և նրա մեջ կրնատումներ մտցնել, վոր հա-մապատասխանում են նրա կարիքներին։

ՄԵՐԵՆԻ ԼԵՎՈՒՑ ԼՆՏՈ ԳՆՏԺ Ե ՈՒՍՈՒՄԼԱՍԻՐԵՆ ԶՐԱՍԵՐԵՆ ԼԵՋՈՒՆ

(162) Հենց վոր նա անդլիւրեն խոսել սովորեց, ժամանակն է սկսել նրան մի վորեն այլ լեղու սովորեցնել։ Վոչ վոք չի կատարում, վոր այդ լեղուն պետք է ֆրանսերենը լինի։ Պատճառն այն է, վոր բոլորն արդեն բնակացնել են այդ լեղովի ուսուցման ճիշտ յեղանակին. յերեխաներն այդ լեղուն յուրացնում են մշտական խոսակցութիւններից, և վոչ թե քերա-կանական կանոնների ուսումնասիրութիւն միջոցով։

*) Դո Գիտլ է։ Սղադրութիւնն հայտնի չե արդեն Լուիսերին և Լամայեցիներին։

ՋԵՆԵՐԱԼ ԳՈՏԻ Ե ԼԱՍԻՆԵՐՆԵ ԳԻՏԵՆԱ

(163) Մովորելով սահուն խոսել և գրել Ֆրանսերեն, վորի համար սովորաբար պահանջվում է մեկ կամ յերկու տարի, յերեխան պետք է սկսի լատիներենը, վորը, շնայած Ֆրանսերենի հաջող փորձին, ծնողներն անհրաժեշտ չեն համարում, վոր զարմանալի չէր, դասավանդել նույն յեղանակով (խոսակցության և ընթերցանության միջոցով)։ Պետք է միայն հոգ տանել, վորպեսզի, այդ ոտար լեզուները սովորելիս, ըստ վորում կարգալիս և դաստիարակի հետ խոսելիս նա ուրիշ վաղ մի լեզվով չպետք է ողավի, աղան չմոռանար անգլիներն կարգալը։ Ղրա առաջն առնելու համար մայրը կամ վորեն մեկ ուրիշը պետք է ստիպի նրան ամեն որ կարգալ աստվածաշունչը կամ մի այլ անգլիներն գիրք։

ԲՎԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԱՇԽԱՐՀԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆ, ԺԱՄԽԱՅՐԴՈՒԹՅՈՒՆ,
ԳԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՅԵՐԳՐԱՋԱԹՈՒԹՅՈՒՆ

(178) Ֆրանսերեն և լատիներեն լեզուների ուսուցման հետ միաժամանակ յերեխան, ինչպես արդեն ասված է, կարող է նույնպես սկսել Թվարանության, աշխարհագրության, ժամանակագրության, պատմության և յերկրաչափության ուսումնասիրությանը։ Վորովհետև յեթե այդ առարկաները դասավանդվին նրան Ֆրանսերեն կամ լատիներեն լեզվով, յերբ վոր նա նոր է սկսում հասկանալ գրանցից վորեն մեկը, նա այդ գիտություններից գիտելիքներ մեռք կտրի, իսկ գրանց վրագիր՝ լեզվի գիտությունը։

Ինչպես ինձ թվում է, պետք է սկսել աշխարհագրությունը։ Վորովհետև յերկրագնդի մեծ, աշխարհի չորս մասերի*) և առանձին Թաղաժորությունների ու յերկրների գիրքի ու սահմանների ուսումնասիրությունը կապված է միայն այլերի և հիշողության վարժության հետ, ուստի յերեխան հանույքով կդառնալի գրանով։ Թե վորքան ճիշտ է դա, կարելի չե ցույց տալ հետևյալ որինակով։ Այն ամբը, վորտեղ յես հիմա սպրում եմ, կա մի յերեխա, վորին նրա մայրն այդ յեղանակով այնքան լավ եր ծանոթացրել աշխարհագրությանը, վոր նա, գնուս վեց տարեկանից փոքր լինելով, գիտեր աշխարհիս չորս մասերի սահմանները, զլորուսի վրա կարող եր ցույց տալ ուղան յերկրը և ուղան կոմությունն՝ Ալգլիայի թարտեղի վրա։ Գիտեր յերկրագնդի բոլոր մեծ գետերը, հրվանդանները, նեղուցները և ծովանոցերը և կարող եր գտնել ուղան կետի յերկարության ու լայնության աստիճանները։

(180) Թվարանությունն ուղեղի համար մատչելի արտարակա դասողության ամենահեշտ է, հետևաբար, ամենավաղ տեսակն է։ և նա այնքան հանրագործածական է կյանքի և գործունեության բոլոր պարագաներում, վոր հաղով թե առանց նրան վորեն թանձա՝ կարելի լինի յուր գնալ։ Համենայն դեպս, յերբեք չի կարելի այն իմանալ չափազանց մանրամասն, չափազանց լավ, ուստի և հալվելու վարժությունները պետք է այնքան վաղ սկսել և այնքան հեռուն տանել, վորքան վոր թույլ են տալիս յերեխայի ընդունակությունները, և նրանով պետք է ամեն որ քիչ-քիչ

*) Այդ ժամանակ Ալգլիայիս գետն չէր գտնված։

պարագիւ, մինչև վոր կտիրապետի Հաշիւուն: Յերբ նա կընտելանա պու-
ժարման և Համեման գործողութիւններին, կարելի կլինի նրան աշխարհա-
գրութեան մեջ առաջ տանել և, ծանոթացնելով բնիկներին, գոտիներին, դու-
զահետապան լըշտիկներին հետ, բացատրել նրանց, թէ ի՞նչ և յերկարութեան
և լայնութեան աստիճանները, ի՞նչպէս ոգովն շարունակեց, և նրա կողմե-
րին նշանակելով թվերով վորտեղ յերկրներին հարաբերական դիրքը և այդ
յերկրները դանել զլորուսի վրա: Յերբ նա այս բոլորը կսովորի և մի
անգամ ևս կրկնելով բոլոր լըշտիկները, ըստ վորում առանձնապէս ման-
րամասն կանգ առնել Արեգակնածիւրի կամ Կենդանակերպի (զոդիակի) վրա,
վորպէսզի գրանջ պարզ և ցայտուն տպավորվեն նրա հոգում, բացատրել
նրան դանապան համաստեղութիւնների Ֆիզիկներն ու դիրքը, վորոնք
կարելի չէ ցույց տալ նախ զլորուսի վրա, հետո՝ յերկնքում:

Յերբ այդ կտվարովի և նա թափական լով ծանոթացած կլինի մեր
կիսագնդի համարեղութիւններին, կարելի չէ նրան առ մի քանի տեղե-
կութիւններ մեր մուրադային աշխարհի մասին. դրա համար հարկավոր
է պատարասել կողերնիկյան սխառեմի դիպկերը և բացատրել մուրադ-
ների դիրքը և նրանց հարաբերական տարածութիւնն արեգակից, նրանց
պտույտի կենտրոնից: Դա ամենահասարակ և բնական յեղանակն է նախա-
պատրաստելու նրան հասկանալու մուրադներին շարժումները և նրանց տե-
սութիւնը: Յեղ վորովհետեւ աստղաբաշխներն այլևս չեն կտակածում, վոր
մուրադներն են պտտում արեգակի շուրջը, ուստի անհրաժեշտ և նրան
ծանոթացնել այդ հիպոթիզի հետ, վորպէս վոչ միայն ամենահասարակ և
աշակերտի համար ամենաքիչ գծվարութիւն ներկայացնող հիպոթիզի, այլ
և, ըստ յերևույթին, վորպէս ամենահամարամասն հիպոթիզի հետ: Իայց
այդ գեղաքում, ինչպէս և ուսուցման մնացած բոլոր մասերում, յերևա-
նների հետ պետք է սկսել հասարակից և պարզից, հաջորդել նրանց միան-
գամից վորջան կարելի չէ քիչ տեղեկութիւններ և գիտութեան մեջ նախ-
քան հետեյալին կամ վորեն նոր բանի անցնելը, այդ տեղեկութիւնները
լով արմատացնել նրանց զլուխներում: Տվեք նրանց նախ մի պարզ դա-
դափար և հոգ տարեք, վորպէսզի նրանք նախքան առաջ անցնելն այդ հիշա-
յուբացնեն և լիովին հասկանան. հետո դրան միացրեք մի ուրիշ պարզ
դադափար, վորն ավելի մաս և մեր նպատակին տանող ճանապարհի վրա.
այդպիսով, հիշա և աննկատելի քայլերով առաջ շարժվելով, առանց խճճ-
վելու և շփոթվելու, մամկնական ուղիղները կբացվեն, և նրանց մաքերն
ավելի կընդարձակվեն, քան դուք, գուցե, սպասում էք:

(181) Յերբ նա այդպիսով ծանոթացավ զլորուսին, անտեղի չի լինի
փորձել հաջորդելու նրան յերկրաշարժութիւններից մի քանի տեղեկութիւն-
ներ, ըստ վորում, կարծում եմ, վոր կարելի չէ սահմանափակվել Սփլի-
դեոի առաջին վեց զբժերով: Յեւ կտակածում եմ, վոր գործարար մարդու
համար դրանից ավելին խմանալն անհրաժեշտ և ոգտակար լինի: Համե-
նայն գեղա, յեթե նա շնորհալի չէ և գեղի այդ գիտութիւնը հակումն ու-
նի, պառ ուսուցչի ղեկավարութիւնը անցնելով այդ զբժերը, նա ինքն ա-
ռանց ուսուցչի ոգնութեան կկարողանա շարունակել:

Դրա փոխարեն զլորուսները պետք է, վորջան կարելի չէ, մանրու-
կրկէս ուսումնասիրել, և յեւ կարծում եմ, վոր այդ ուսումնասիրութիւն-

Նը կարելի չէ վաղ սկսել, յեթե միայն դաստիարակն ուղղադրությամբ կընտրէ, թե յերեխան ի՞նչն և ընդունակ յուրացնելու, ի՞նչը վոր, ըստ վորում կարելի չէ զեկամարովն հետեյալ կամեամով. յերեխաները կարող են ուսումնասիրել տմեն ինչ, վոր մասէլի յեն նրանց զգայարաններին, մասնավանդ անտղությանը, յեթե միայն աղջ զհագում վարժում և միայն նրանց հիշողությանը. արդդեոով, ըստ փոքր յերեխան, համարյա իրեն տան սենյակները նախաւերու հետ միաժամանակ, զուրուսի վրա կարող և ուսումնասիրել, թե ի՞նչ և հասարակածը, ի՞նչ և միջորհակածը և այլն, ի՞նչ և Յեղբորդան և ի՞նչ և Անդլիան, յեթե միայն միանգամից նրան չափազանց ըստ բան չհաղորդել և նոր բանի չանցնել, մինչև վոր նա հինք չի ուսումնասիրի և չի կտաւորի:

(182) Աշխարհադրության հետ մեռց-մեռցի պիտի ընթանա ժամանակադրությանը: Յետ ի նկատի ունեմ նրա ընդհանուր մասը, վորպեսպէ աղան դաստիար ունենա ժամանակի ընդհանուր ընթացքի և այն տարբեր կարելիոր դարաշրջանների մասին, վորոնց բաժանվում և պատմությանը: Առանց աղջ յերկու գիտությունների—աշխարհադրության և ժամանակադրության—պատմությանը, խոհեմության և քաղաքացիական գիտության աղջ մեն ուսուցիչը, վորի ուսումնասիրությանն անհրաժեշտ և ջնաւիւնի կամ զործարար մարդու համար, ըստ վատ կյուրացվի և քիչ ոգուտ կտանա կովեթածի փաստերի կույտի, վոր անկարգ կերպով կեղծած են իրար վրա և զուրկ են իրատեսակնությանից: Շնորհիվ աղջ յերկու գիտությունների մարդկության կատարած զործերը դասավորվում են իրենց պատշաճ տեղերում ըստ դարաշրջանների և ըստ յերկրների: Աղջ զհագում նրանք ալելի հեշտ են մնում հիշողության մեջ և միայն արդդիս ընկան կարգով կարող են մարդկանց խորհրդածությունների ստիթ աղջ, մի բան, վոր մարդուն զարմնում և ալելի լավ և ալելի խելացի:

(184) Զկա վորինչ պատմությանից ալելի ուսանելի և ալելի հետաքրքիր: Աղջ հասկնությաններից առաջինը զարմնում և նրան հասակավոր մարդկանց ուսումնասիրության արժանի, յերկրորդն ստիպում և ինձ համարել այն ըստ հարմար յերեխայի համար, վորին, հենց վոր նա կընտելանա ժամանակադրությանը, կմանութանա մեր աշխարհամասում ընդունում տարբեր դարաշրջաններին*) և կսովորի այն վերանել Հուլյան շրջանի, կարգալու համար կարելի չէ աղջ վորեն լատիներեն պատմության: Ընտրելիս պետք և զեկամարովն վորեն թեթևությամբ, վորովհետև ինչից և վոր նա սկսի, ժամանակադրությանը նրան կփրկի խոտնաշփոթությանից, իսկ առարկայի հետաքրքրականությանը, ստիպելով նրան կարգալ, անձկատելիութեն կընտելացնի նրան լեզվի հետ պոսանց այն հուսարհաւ մանքութի և տանջանքների, վոր յերեխաներին բաժին են ընկնում, յերբ նրանց մեռը աղլիս են իրենց ընդունակություններից վեր զբքեր:

*) Յնթադրվում են տարբեր Բովանությունները (երանքը): Թաղլմ.

ՅԵՆՏԷԼԻՄԵՆԸ ԳԵՏԷ և ՈՒՍՈՒՄՆԱՅՈՒՐԻ ՈՐԵՆՔՆԵՐԸ

(187) Տարաբինակ կլիներ յենթազրել, վոր անզլիացի ջննալմենը կարող է իր հայրենիքի որենքներին անժամախ լինել: Դա բոլոր դեպքերում է ամեն մի դիրքում այն աստիճան անհրաժեշտ է, վոր յես չգիտեմ մի պատճառ, սկսած հաշտարու գաղափարի պաշտոնից մինչև միեմարի պաշտոնը, վոր նա կարողանա հաջողությամբ կատարել ասանց այդ դիտելիքների: Այս ասելով, յես չեմ հասկանում ամբաստանությունները, բանասերկությունները և որենքների պատրվակազորման մասը: ջննալմենը, վորի խնդիրն է գտնել արդարության և անարդարության չափանիշը և վոչ թե յուրացնել աստիճանը զանց անելու: և անպատիժ կերպով յերկրորդն իրեն թույլ տալու: արվեստը, պետք է նույնքան հետև լինի որենքների ուսումնասիրության նման յեղանակից, վորքան և յեռանդուն՝ ծանոթանալու այն բանի հետ, ինչ վոր կարող է իր հայրենիքի համար ոգտակար լինել: Իսկ այդ նպատակի համար ջննալմենը, վորը մեր որենքներն ուսումնասիրում է վոչ այն նպատակով, վոր այդ որենքներն իրեն որհեռա դարձնի, պետք է, ինձ թվում է, ծանոթանա մեր անզլիական սահմանադրությամբ և վարչական ձևին սովորութեան իրավունքի վերաբերյալ յեղած հին դրքերով և մի քանի ավելի ժամանակակից դրոշներով, վորով, հիմնովում այդ հին դրքերի վրա, չարագույն էն այդ վարչության ելույթունը: Յերբ նա նկատ դադարաբար կստանա դրա մասին, նա պետք է կարգա մեր պատմությամբ, միացնելով դրան յուրաքանչյուր թաղական թաղափորության ժամանակ հրատարակված որենքների ուսումնասիրությամբ: Դա նրա համար հասկանալի կդարձնի մեր հաստատությունների իմաստը և ցույց կտա, թե ինչ հողի վրա յեն նրանք անել և ինչ կշիռ պետք է նրանք ունենան:

ԼԵՅՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՏՐԱՄԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՎԵՐԱՆ ՏՆՂՈՒՄ

(188) Վարդհեստե դատավանդման սովորական մեթոդների ժամանակ պերճախոսությունն ու արամարանությունը, սովորաբար, քերականությունից հետո յեն դալիս, ուստի զուցե տարբրինակ թվա, վոր յես նրանց մասին այդքան քիչ խոսեցի: Պատճառն այն է, վոր յերիտասարդները նրանից քիչ են ոգուտ քաղում: յես շատ քիչ կամ նույնիսկ թուրովին ել չեմ հանդիպել մի մարդու, վորը լավ գատելու և ղեղեցիկ խոսելու շնորհք ձեռք բերեր, ուսումնասիրելով այն կանոնները, վորոնք այդ բանը սովորեցնելու համակերությունն ունեն: Ուստի յես կցանկայի, վոր յերիտասարդը այդ դիտություններին ծանոթանա ամենակարճ սխոտեմներով, վոր կարելի յե գտնել, յերկար կանչ չառնելով այդ ձևականությունների քննության և ուսումնասիրության վրա:

Ճիշտ է կանոնավոր դրելու ու խոսելու կարողությունը ղեղեցկություն է տալիս և բարեհաճ ուշադրություն է դրափում դեպի այն, ինչ վոր մարդ ունի ասելու: և վորովհետև անզլիացի ջննալմենը չարունակ ոգտվելու յե անզլիներին լեզվով, ուստի է նա, գլխավորապես, կատարելադարձելու յե աչք լեզուն, մեծապես հոգ տանելով իր վանը հղկելու և լավացնելու մասին:

(190) Բնափրկութեամբ յայտնուեալ, վարդեա սպեկուլյատիվ դիտութիւն, յետ կարծում եմ, վոր մեզ մոտ չկա և զուցե յետ իրավունք ունեմ պնդելու, վոր մեզ յերբեք չի հաջողվի այն դարձնել դիտութիւն: Բնութիւն ընթացքն իմաստութեամբ և կոտուցված և աշխարհի ուղիներով և կատարվում, վորոնք չափազանց գերազանցում են մեր հետազոտման կամ ըմբռնման ընդունակութիւնները, վորպէսզի մենք յերբեքից կարողանանք նրանք դարձնել դիտութիւն: Յեւ վորովհետեւ բնափրկութեամբ յայտնուեալ իրերի սկզբունքների, հասկնալիութիւնների և զործողութիւնների իմացութիւնն է, իրերի, ինչպէս վոր նրանք կան իրենք իրենց մեջ, ուստի և կարծում եմ, վոր նա բաժանվում է յերկու մասի՝ մեկն գրազվում է վորդիներով, նրանց բնութեամբ և հասկնալիութիւններով, մյուսը՝ մարմններով: Առաջինը սովորաբար վերադրում են մետաֆիզիկային. քայքայ վորդիների ուսմունքն ինչպէս եւ վոր անվանելու լինենք, յետ կարծում եմ, վոր նա պետք է նախորդի մասերիցի և մարմնի ուսումնասիրութեամբ վոր վորպէս մի աշխարհի դիտութիւն, վոր կարելի լինի շարադրել մեթոդապէս վորպէս սխառեմ և քննել դիտութեան սկզբունքների հիման վրա, այլ վորպէս մեր մտքերի մի վորոշ ընդարձակում՝ մասովոր աշխարհն ավելի նիշտ և ավելի լրիվ ըմբռնելու ուղղութեամբ, ըստ վորում մենք զեկախարհում ենք, ինչպէս քանակաբնութեամբ, աշխարհ եւ հայտնութեամբ: Յեւ վորովհետեւ ամենապարզ և ընդարձակ տեղեկութիւնները, վոր մենք ունենք ուրիշ վորդիների մասին, քացի ստատուց և մեր սեփական հոգիներից, մեզ հազարում է յերկինքը հայտնութեան միջոցով, ուստի յետ կարծում եմ, վոր պոյն յերիտասարդների իրենց դիտելիքները պետք է հայտնութիւնից քաղեն: Ինձ թվում է, վոր այդ նպատակի համար ողորակար կլինի յերիտասարդութեան ընթերցանութեան համար կազմել մի լավ աստվածաշնչական պատմութիւն. և յեթե այդ պատմութեան մեջ պատշաճ կարգով, հաջորդականութեամբ շարադրվի այն բոլորը, ինչ վոր հարմար է նրանց համար, հանելով այն, ինչ վոր մասշնչի յե միայն ավելի հասուն հասակի համար, ապա գրանով մենք կխուսափենք այն խառնաշփոթութիւնից, վոր առաջանում է ս. գրքերն իրար հետեից կարդալուց, ինչպէս վոր նրանք շարադրված են աստվածաշնչի մեջ: Մի ուրիշ ողորակար արդշունքի եւ կհասնենք, այն է՝ շնորհով այդ ընթերցանութեան մանուկների միտքը կընտելանա վորդիների հասկացողութեամբ և զեպի նրանք յեղած հախտին, վորոնք այդքան կարեւոր դեր են խաղում այդ պատմութեան բոլոր գեղեցիկներ, իսկ դա եւ իր հերթին լավ նախապատրաստութիւն կհանգիստանա մարմններն ուսումնասիրելու համար, վորովհետեւ առանց վորդու գոյութիւնն ընդունելու և այն անաշխարհ մեր փիլիսոփայութեանը, հրամարմնով ստեղծագործութեան ամենաբարձրի և հզորագույն մասի վերաբերմամբ խորհրդածելուց, իր զլիաւոր մասով կլինի թույլ և անկատար:

(191) Յետ կարծում եմ նաեւ, վոր այդ բերքեկան պատմութիւնից ողորակար կլինի կազմել համառոտ և մեկնողական քաղվածք, վորն իր

մեջ պարունակներ բույր գլխավոր մասերը և ամենակարգաւոր, և ծանոթացնել յերեւոյաներին, հենց ժոր նրանք կարգաւ կազմուին: Բնի աշխարհով նրանք միայն հասակից մոզիներին մասին ժորոշ դատարար կկազմեն, բայց դա իմ վերեւում առանձին չի հակասում, այն և՛, ժոր, իմ կարծիքով, յերեւոյաներին, քանի զեռ նրանք մոզք են, չպետք և չփոխեցնել մոզիներին մասին ստեղծած պատկերացումներով: աշխարհում, յիս յենթադրում եւ յարեւելի, տեղիներին, ուղղակիաներին մասին ստացած միայն պատկերացումներին գործած միասակար աղղեցութեանը նրանց քննարկ Հոգիներին վրա, ժորոնցով տատկիները և յերեւոյաներին չբնականաց միայն մարդիկ հակված են վախեցնելու նրանց, ժորպետին նրանց սովորեցնեն հնազանդութեան: մի բան, ժոր հաճախ մաս հետեւանքներ և ունենում նրանց ամբողջ կյանքի համար, զարմանով նրանց հոգիները զանազան ահի, շարադուշակ վախերին, թուլութեան և սեռահամարութեան ստորուկ, այնպես ժոր մտնելով աշխարհ և մարդկանց հետ չիմելով և ամաշելով իրենց թուլութեանից, նրանք, ցանկանալով կատարելապես բուժվել նրանից և զեն նետել իրենց հոգու վրայից նրա անշաղ լուսը, հաճախ զեն են շարադու մոզիներին մասին յեղած ամեն մի միտք և աշխարհով ընկնում են մի այլ, ամենի վաստաշահութեան մեջ:

(192) Այդ բոլորը մարմինների ուսումնասիրութեանից ստալ կատարելու և, նախքան յերեւոյաները բնութիւնագրաւորութեամբ կգրաւզեն, ու՝ զբի ուսումնալը նրանց ուղղեցնում հիմնագրապես ամբողջելու իմ ցանկանութեան պատճառն այն և՛, ժոր մատերեան, լինելով մի այնպիսի իր, ժորին հետ մեր զգայարանները շարունակ զործ ունեն, ընդունակ և այն տատանան արելու հոգուն և բաց անելու մատերեանից դուրս մտցած բոլոր կեցութեանները, ժոր նման սկզբունքների վրա հիմնված նախադաշարմունքը հաճախ մոզիներին կամ այնպիսի իրի գոյութեան ընդունելու համար անկ չի թողնում, ժորպետ վոլ նշուրակամ եղակներին in rerum natura*), իսկ միշտպես պարզ և՛, ժոր միայն մատերեանի և շարժման ողորմութեամբ չի կարելի բացատրել բնութեան մեծ յերեւոյաներից և վոլ մեկը, թեկուզ հենց, որինակ, յերկրի մոզութեանը, ժորը, իմ կարծիքով, հնարավոր չէ բացատրել մատերեանի վորակ բնական ներդրութեամբ կամ շարժման վորակն այլ որեւէով, այլ միայն զերազույն եղակի, ժորն աշխարհ և սահմանել, զբանան կամքով:

ԳԱՐԵՐ ՍՈՎՈՐԵՏՆԵԼՈՒ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(196) Բացի նրանից, ժոր մեռք են բերվում ուսումնական պարագամունքների և զբերել ողորմութեամբ, ջնաւորենի համար կան անհրաժեշտ վորոշ արտաքին տաղանդներ, վորոնք մեռք են բերվում վարժութեամբ: մամանակի մի մասը պետք և հասակացնել զբանց և ունենալ ուսուցիչներ:

Եւ վորովհետեւ պարերը շարժումներին տալիս են զեղեցկութեան և նրբութեան, ժոր պահպանվում են ամբողջ կյանքում, և ամենի քան վորակն այլ բան յերեւոյաներին հաղորդում են ստանալանութեան և վախելու վաստահութեան, ուստի յիս կարծում եմ, ժոր պարեր սովորեցնելը յերեռք շա-

*) Իրերի բնութեան մեջ:

գիտական գաղ չի կարող լինել, Հենց վոր նրանց հասակն ու ուժերն այդ
 թույլ կտան: Բայց դուք պետք է լավ ուսուցիչ չարվիրեք, վորը դիտե
 և կարող է սովորեցնել այն, ինչ վոր զեղեցիկ է և վայելուչ և մարմնի
 բոլոր շարժումներին տալիս և ազատություն և անընդադրոսիկություն:

ՁԻՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

(198) Սրամարդությունն ու ձիավարությունը դաստիարակության
 այնպիսի անհրաժեշտ մասն է համարվում, վոր դրանց արժամարհելը մեծ
 թերացում կհամարվեր: ձիավարությունը, վոր միայն մեծ քաղաքներում
 են սովորում, —ստուգյալության համար ամենապատկառ վարժություններից
 մեկն է, վորով կարելի չէ զբաղվել վայելիչ և վարժամունքյան այդ վայ-
 րերում: և այդ տեսակետից, քանի նա քաղաքում է ապրում, տեղին է,
 վոր դա լինի ջնադմանի զբաղմունքների շարքում: Յեւ այնքան, վորքան
 ձիավարությունը մարդուն տալիս է հաստատուն և շնորհալի նստվածք
 թամբի վրա և նրան ընդունակ և դարձնում սովորեցնելու իր նմուշին
 միանգամից կանգ առնելու, արագ շուտ դալու և ծառ-ծառ լինելու, դա
 ջնադմանի համար ոգտակար և ինչպես խաղաղ ժամանակ, այնպես էլ պա-
 տերազմում:

ՁԵՐԱՎԵՍԵՒ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

(201) Ինձ մնաց տվելացնելու միայն մի թան, բայց վարենում եմ,
 վոր Հենց առաջին հիշատակումից կոսկածել տամ ինձ վրա, վոր յես մո-
 ոացել եմ, թե խոսքն ինչի՞ մասին է և թե վերևում յես դրել եմ այնպիսի
 դաստիարակության մասին, վորն սմբողջովին հարմարեցված եր ջնադմա-
 նի կոշմանը, վորի հետ արհեստը, ըստ յերևույթին, բոլորովին անհամա-
 տեղելի չէ: Այդ բոլորի հետ միասին չեմ կարող չասել, վոր յես կցան-
 կանայի նրան արհեստ սովորեցնել, սովորեցնել մեռալիստ, նույնիսկ
 յերկու, յերեք արհեստ, բայց առանձնապես հիմնավոր կերպով դրանցից
 մեկը:

(202) Վորովհետև յերեխաների դործունեության հակումը միշտ էլ
 պետք է ուղղել դեպի վորևե ոգտակար բանի, ուստի կարելի չէ ի նկատի
 առնել յերկու տեսակի ոգուտ, վոր բոլորում են նշանց զբաղմունքներից:

1. Արվեստն փնձին, վոր վարժությամբ է մեռք բերվում, արտե մեռք
 բերել: Այդպես են վոչ միայն լեզուներ և գիտություններ իմանալը, այլև
 նկարչության արվեստը, նախարակադործական արհեստը, աչքեդործու-
 թյունը, յերկաթի մշակությունը և մնացած բոլոր ոգտակար արհեստները:

2. Վարժությունը, անկախ իր տված արդյունքներից, ստուգյալության
 համար ոգտակար է:

Մի քանի իրերի նանայությունը մեռք բերելը յերեխաների համար
 այնքան անհրաժեշտ է, քանի դեռ նրանց փոքր են, վոր նրանց ժամանա-
 կի մի մասը պետք է նվիրվի դրանց մեջ կատարելագործվելու համար,
 թեև այդ զբաղմունքները բոլորովին էլ չեն նպաստում ստուգյալության ամ-
 րացմանը: Այդպես են կարգալն ու դրելը և բոլոր մնացած նստած պարապ-
 մունքները, վոր կատարվում են մաքի դաստիարակության նպատակով և

վորոնք ամենապակասակից սկսած անխուսափելիորեն իլուսւմ են Զենալմե-
նի ժամանակի զգալի մասը: Մյուս մեծքի արհեստները, վորոնք Ֆիզիկա-
կան աշխատանքով են արտահայտուում և մեծք են բերում Ֆիզիկական
աշխատանքով, վու ժխաշն մեր նարպիւթյոնն ու ումն են ամելացնում,
այլև ամբացնում են մեր ասուղլությունը, մտնալանդ, յեթե բայց ողջումն
են կատարում: Հետևարար նրանց կարելի չէ միացնել ուսուցումն ու աս-
ուղլության լավացումը և նրանցից պետք է ընտրել հարմարները, վորպես
հանդատի միջոց նրա համար, ում զլիապար դրաղմունքը դասերն ու գրքերն
են կաղմում: Այդ ընտրությունը կատարելիս պետք է հաշիւի առնել սովոր-
ողի հասակն ու հակումները և միշտ պետք է խուսափել ստիպողական-
ությունից: Վորովհետև հրամանն ու բռնությունը հաճախ զղմանք են
ստեղծում, բայց յերեք զղմանքից չեն բուժում: և նա, ով վորեն բան
կատարում և ստիպումների տակ, նա հենց ասուղին նարաւորության գեպ-
քում կթողնի այդ դործը և քանի գետ դրաղում և այդ դործով, դրանից
ոգուտ և զվարճանք չէլ կտանան:

ՀԱՆՎԱԳԱՀՈՐԴՅՈՒՆՆԵՐ

(210) Բայց յեթե այն մուրումն ծնողները, վորոնք շարհեստ և ճեղ-
արվեստ անալիս արտահայտություններից վախեցած իրենց յերեխաների
համար նման վորեն դրաղմունքների մասին լսել անդամ չեն ուզում, կա
մի առաքիտ, վորն առևարին և վերաբերում, և վորն ասուղի զննության
յեթարկելուց հետո նրանք իրենց յերեխաների համար անպարման անհրա-
մելա կհամարեն:

Ինչև հաշիվատարությունը Զենալմենին չի ունի հարստություն գիշերու
համար, բայց նրա ունեցած հարստությունը պահպանելու համար, գուցե,
չկա ավելի խելական և ոչապար միջոց, քան այդ հաշիվատարությունը:
Բիշ և պտտում, վոր նա, ով իր յեղամուսաների ու մարեքերի հաշիվը
պահում և և, աղպիսով իր անտեսական գործերի դրությունը շարունակ
իր աչքերի տալիս ունի, թույլ տա, վոր նրանք հասնեն միշտ քայքայման
նստիճանին, և յես չեմ կատարում, վոր շատերը խնկում են, առանց
այդ նկատելու, կամ զիտ ընթացք ստացած գործերը վերջնականապես քա-
ջարում են միայն այն պատճառով, վոր հաշիվների մասին չեն հոգացել
կամ հաշիվ պահել չեն խմացել: Ուստի ամեն մի Զենալմենի յես խորհուրդ
կտալի հիմնաւորապես ուսումնասիրել հաշիվատարությունը:

ՃԱՆԱԳԱՀՈՐԴՅՈՒՆՆԵՐ

(212) Դաստիարակության վերջին բաժինը սովորաբար հանդիսանում
է համապարհորդությունը: Յես համաձայն եմ, վոր ստար յերկրներ նա-
նապարհորդելը մեծ ոգուտներ և տալիս, բայց սովորաբար յերիտասարդ-
ներին արտասահման ուղարկելու համար ընտրվող ժամանակն ինձ հենց
սխալմին և թվում, յերբ նրանք ամենից չէլ են ընդունակ այդ ոգուտը
քաղելու համար: Յես գտնում եմ, վոր յերիտասարդ Զենալմենին արտա-
սահման ուղարկելու ամենահարմար ժամանակը կամ ավելի պատանի տա-

բիւններն են, զգաստաբարակի զեկամարությամբ, վորին նա կլտի, կամ մի քանի տարիներ ուշ, առանց զգաստաբարակի, այն հասակում, յերբ նա կուրող և ինքն իրեն կատարել և նկատել այն բուրբ, ինչ վոր նա ոտար յերկրներում կհանդգնայ զխաշու աթմանի և ախպիտի բաներ, վորոնք վերադառնալուց հետո կարող են նրան ոգտակար լինել. յերբ բացի զբանից, ինչպես հարկն և ծանոթանալով իր հայրենիքի սրենքներին և սովորություններին, բնական և բարոյական առավելություններին ու բացերին, նա ոտարեկրացիների հետ մտքերի փոխանակության համար նյութ կունենա և նրանց հետ ունեցած զբույցներից կկարողանա ոգտակար տեղեկություններ քաղել:

Ջոն Բեյլինս

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԲՈՒՈՐ ՈԿՏԱՎԱՐ ԱՐԷԾԱՏՆԵՐԻ ՅԵՎ
ԳԵՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈՒՋԱ ՀԻՄՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ջոն Բեյլինսը (1804—1878) պատկանում էր կովկասյան ազգային, նրա ուշագրությանը մեծածն էր պատկերելով պորթլիմեն, վոր կապում էր ազգային կապիտալիզմ զարգացման հետ: Նա ձգտում է այդ պորթլիմեն լուծել արտադրության առջինում կապիտալիզմի միջոցով՝ աշխատանքի հասարակական կազմակերպման հիմքի վրա: Կ. Մարքսը նրան անվանում է գիտական ֆենմեն զարգացող հասարակության պատմության մեջ և գիտականում նրանից հետոսկի վկայություններ է բերում: Մեքլանդիցովի զարում, զբաղման սխեմով սարգելու և արհեստավորների ու գյուղացիների ազգային անկերպման (եզոպրոպրոպի) զարում, Բեյլինսը հայտարարում է ճշմարտապես Քոչ լուսին լուսնից: Աշխատանքի հիման վրա հասարակությանը սկզբում յենթարկելու բազմաթիվ նախադրերի մեջ աչքի չեն ընկնում նրա ճանաչողություններ աշխատանքային զույգ հիմնելու մասին զբովմբը: Այդ զբովմբում, վոր մեն ազգացության եր գործել Թ. Ուոլերի վրա, Բեյլինսը աշխատանքային զատարակության տեսության հիմքն է դնում և մի շարք խորը մանկավարժական մտքեր է արտահայտում, վորոնք զուրա են զայն իր զարգացմանի սահմաններից: Ստորև մենք դնում ենք զատարակության շարքեր յենից հասկանալի թարգմանությանը, ինչպես նաև նրա բույսիչ սխեմաթերթի թարգմանությանը: Վերադարձը ապիտ է գրեհատմանի կապից:

Յուսկան թարգմանությանը կատարել է Վ. Վ. Գեորգյան Թ. Ուոլերի 1818 թ. հասարակությանից:

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հարուստների շահը պահանջում է, վոր նրանց հող տանեն չգաղութների և նրանց զատարակության ու կրթության մասին: Դրանով նրանց կհոգան նաև իրենց ժառանգների մասին, վորովհետև թագավորությաններն ու ժողովուրդները յենթակա յեն հեղափոխությունների և փոփոխությունների, նամանավանդ դա կարող է պատահել (և դրանից ել ալիելի սովորական բան չկա) մասնավոր ընտանիքների հետ: Ենի ով զիտե, քե վորքան շուտ կփխնալիք հենց իրեն կամ իր հաջորդներին դառնալ չգաղութներ: Այսմ կա՝ արդյոք ախպիտի չգաղութ, վորի նախնիքներից վորեն մեկը հարուստ չեղած լլինել: Կամ ախպիտի հարուստ, վորի նախնիքներից վորեն մեկը չգաղութ չեղած լլինել:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԲՈԼՈՐ ՈԳՏԱԿԱՐ ԱՐԶԵՍՆԵՐԻ ՅԵՒ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՔՈԼԵՋ ՀԻՄՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ,
ՎՈՐ ՇԱՀԱՎԵՏ Ե ՀԱՐՈՒՍՏՆԵՐԻ,
ԼԻԱՌԱՏ ԿՑԱՆՔՈՎ ԶՔԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ
ՅԵՎ

ԼԱՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՄՔ ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ,
ՎՈՐ ՇՆՈՐՀԻՎ ԱԶԳԱՐՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՆՐԱ ՀԱՐՍՏՈՒ
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԵԼԱՑՄԱՆ ԶԵՌՆՏՈՒ ԿԼԻՆԻ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԶՈՆ ԲԵԼԼԵՐՍԻ

Ն Շ Ա Ն Ա Ր Ա Ն՝

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՏՈՒԹՅՈՒՆ
Ե ԲԵՐՈՒՄ

ՊՈՐՑԵԱԿՈՒԾԸ ԹՈՂ ԵՆՏՈՑԻՆԵՐ ՀԱԳՆՎԱԾ ԼԻՆԻ.
ԶԱՇԽԱՏՈՂԸ ԹՈՂ ԶՈՒՅԻ

ԼՈՂԻՈՐ: ՏՊԱԳՐՎԱԾ Ե ՅԵՎ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Ի
Տ. ՍՈՈՒԼԻ ՄՈՏ ՈՒԱՅԵ-ՀԱՐՏ-ԿՈՐՏՈՒՄ,
ԳՐԵՇԻՈՂԱՅԵՐԻՑ, 1896 թ.

Ծանոթացանք. Յիսապոթիմի արտադրել է Ռ. Ուսկնը 1896 թ. Հրատարակում
Քյոնիք: Տպիկ էր նրա հիշում է լինի Քարգմանությունը: Քարգմանությունը չարանակում
Քյոնը հրատարակում է Ռ. Ուսկնի 1896 թ. Հրատարակությունը:

Նայեցե՛ք մեր ժողովրդի դաշտերին, քաղաքներին և կոմսոթյուններին և դուք կ'սեպնա՛ք, թե՛ յերկու-յերեք սերունդների ընթացքում տոհմերից մեծ մասում ինչպե՛ս փոփոխություններ են կատարվել...

Յես Հետապնդում եմ յերեք նպատակ. նախ՝ Հարուստների շահը (վոր մյուսների համար ապրելու հնարավորություն կտարանվի), յերկրորդ՝ չքավորների համար լիառատ կյանք, յերրորդ՝ յերկատասարդության համար լավ գոտախորակություն, վոր պետք է աշխատի իրենց հողիները նախապատրաստել վորպես լավ հող:

Վորքան ել վոր վճանց համար իրական լինեն դիտարոտության փաստարկները, բայց յերբ դրանց միանում է շահը, ապա կարելի չե ավելի շատ փող հավաքել, ավելի մեծ թվով մարդկանց մատակարարել այն տնեմով, ինչ վոր անհրաժեշտ է, գործն ավելի յերկար կշիմանա և ավելի մեծ բարիք կբերի, վորովհետև շահն ամեն մի ձեռնարկության համար նույնն է, ինչ վոր հյուսիք ծուռի համար—նա պահպանում է նրա կյանքը և անձան հնարավորություն է տալիս: Այդպիսով, չքավորներին գործ տալն ավելի չե գերազանելի, քան անողուտ տեղը նրանց կերակրելը: Առաջին դեպքում չքավորների թվի անուժը քնո չի լինի, այլ ոգուտ, վորովհետև նրանց ամած ոգուտը կանի նրանց հետ միասին:

Ինչպես վոր լավ է լիառատ կյանքը կարող է չքավորների համար վորպես խրատուսանք ծառայել, այնպես ել նրանց թվի բողմանալը՝ վորպես ոգուտ Հարուստների համար: Առանց նրանց, նրանք Հարուստ լինել չեն կարող, վորովհետև յեթե մեկը 100-000 անը հող ունենա, նույնքան ել ֆունտ ստերլինգ փող է նույնքան դուրս. ել անասուն, բայց բանվորներ չունենա,—ապա ի՛նչ կլինի այդ Հարուստ մարդը, յեթե վու թանկոր: Յեվ վորովհետև մարդկանց բանվորներն են Հարստացում, ուստի վորքան շատ լինեն բանվորները, այնքան ել ավելի կլինեն Հարուստներն այնտեղ, վորտեղ նրանց պրողեցնելու և կերակրելու համար բավականաչափ հող կա: Ուստի յես կարծում եմ, վոր Հարուստների շահը պահանջում է, վոր խրատուսեն բանվորներին ամուսնանալ, յերբ վոր կհասնեն Հասուն տարիքի: Զքավորների աշխատանքը հանքահորեր են Հարուստների համար...

Զքավոր յերկիտներին աշխատասիրության և չափավորության մեջ դաստիարակելը, նրանց աշխատանքի շնորհիվ, ապազա մամանակները կդարձնի նույնքան յերջանիկ, վորքան ներկա մամանակը դժբախտ է նրանց ճնողների արտադրելի պատճառով: Այդ պատճառով ել նրանց յերկիտները լավագույն դաստիարակների կարիք են դրում: Պետք է ի նկատի առնել, թե՛ վորքան շատ մարդիկ լավ դաստիարակների պահատության հետևանքով դառնում են խզուկ մարդիկ և թափառալքիկներ: Յեվ աղպես Հարուստիվում է մի շարք սերունդներ՝ հորից վորդուն անցնելով:

Այս ընկերություն—գոյե՛ն աշխատանքը և վու թե դրամն է համարելու այն չափանիշը, վորով գնահատվելու չեն առաջին անհրաժեշտության բոլոր առարկաները: Յեվ թեև կյանքի սովորական պայմաններում փողն իր Հարմարություններն ունի, սակայն նա գերծ չի վատ կողմերից և մեր փրկի՛ն այն Վճարդարության մամոնաց յե ամիմանել: Գողությունների և ավաղակությունների մեծ մասը միայն ուշ-ուշ տեղի կունենաք, յեթե փողի համար չկատարվեյին: Յեվ յերբ մարդիկ ամբողջովին առևարից և փո-

դից են կախում, և յեթէ փողն ընկնում և, կամ նրանց արժեքը կորչում է, — մարդիկ կործանման չեմքին են կանգնում: Աջափորներն ել անդործ են մնում, վորովհետեւ նրանց աշխատանք տալու համար հարուստները փող չունեն, թեև, առաջիմ նման, աննշամթերքներ և զգեստ արտադրելու համար նրանք ունեն նույն հողը և նույն բանվորական մեղքերը:

Քաղաքական որդանիցմի համար փողը նույնն է, ինչ վոր Հենակները հաշմանդամի ֆիդիկական որդանիցմի համար, բայց յեթէ որդանիցմն առողջ է, ապա Հենակները նրա համար միայն խոլընդոտ կարող են հանդիսանալ: Յերբ մասնավոր շահը հասարակական շահ կդարձվի, այն ժամանակ փողը մեր քոլեջում քիչ նշանակություն կունենա:

Թեև Երեւրի և հարուստների համար համայնքով աղբիւն այնքան ել ընական չէ, բայց դա ավելի յե ընական յերթասարդների և չքավորների համար. այդ են վկայում Անդլիայի և Հոլանդիայի մի քանի բարեգործական հաստատութիւնները: Մեր մարդիկ նման են կալն անոթի, նրանց այնքան ել Հեշտ չէ նորից վերամեղութիւն, իսկ յերթասները նման են թարմ, Հենց նոր հանած կալի և ստանում են ամեն մի մե, վոր մենք ցանկանում ենք նրանց տալ:

Առաջին համարի մի քանի բանվորների խառնվածքների տարբերութիւնն ու ծուլ կյանքի յերազները կարող են այդ մեղմարկութիւնը զրգովարացնել. այնքան ավելի զերազանց կլինի նրա իրադարձումը: Յեզ յեթէ չքավորների սկզբում անհուսալի կլինեն, թող հարուստները համբերող լինեն՝ 7 կամ 16 տարի Հետո յերթասարդները կմեծանան, վորոնց համար տղալիսի կյանքն ավելի ընական կլինի: Յեզ յեթէ այդ մեկի կյանքին հասնելը ժողովրդի համար կլինի որհանք, ապա, իհարկեւ, այդ կյանքն արժանի յե ավելի մեծ բանի, քան նրա իրականացման համար մի փոքրիկ աշխատանքի ծախսումը: Քոլեջում կառավարելու լավ կանոններով զգալի չափով կվերացվեն յերթում ուղեւու, հարբերցողութիւն շարիքը և այլն, ժողովրդից դուրս յեկան շատ մարդկանց ծուլութիւն և աղքատութիւն Հեա միասին: Մի քանիների համար չքավորների այդ վատ հասկութիւնները ծառայում են վորպես աւարկութիւն այս մեղմարկութիւն դեմ, մինչդեռ ուրիշների համար դրանց մեծ փաստարկումն են հողուտ դրա, — վորովհետեւ վորքան նրանք ավելի յեն վատ, այնքան ավելի կարիք կա աշխատելու, վոր նրանք ուղղվեն (և ինչու վո՛չ այս մեթոդով, քանի դեռ ավելի լավը չի առաջարկված): Աջափորին այնպիսի պայմաններ առաջարկելը, վորոնց նրան հնարավորութիւն են տալու աղբիւն աղբիւն աշխատանքով, և վո՛չ թե պահպանել նրա ծուլութիւնը, նույնքան ավելի դժուարիւր քալ է, վորքան վոր լավ է բուսել մարդու կուրծք վորոք, վորպեսպի նա ինքը քայլի, քան թե նրան շարունակ մեղքերի վրա կրել:

Յեա կարծում եմ, վոր յերկու հարյուր զանազան տեսակի արհեստները բավական կլինեն ապահովելու յերեք հարյուր մարդու այն բոլորով, ինչ վոր անհրաժեշտ է և, Հեանարար, այն, ինչ վոր արտադրելու յե յերբորդ հարյուրակը, կլինի քոլեջի հիմնադրների շահը:

ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՅԲԱՎԵՆՈՒԹԵՑՈՒՆՆԵՐ, ՎՈՐ ԴՈՒՆԵՐ ՀԱՅՈՒ Ե ԼՈՒՆԱԴՐՆԵՐԻՆ ՅԵՎ
ՀԱՐՈՒՅՆԵՐԻՆ

Յեթն նրանք կաշխատեն, և կհսկեն, ինչպես նաև իրենց կենդանութան ժամանակ այդ գործում կզենեն այն, ինչ վոր ուզում էյին թողնել իրենց մահվանից հետո, ապա դրանով նրանք և՛ իրենց, և՛ իրենց ժառանգներին համար կպահպանեն թե՛ այդ փողերը և թե՛ դրանից ել ափսոսանքները:

Գուցիցի հիմնադիրները կարող էյին ստանալ վորպես իրենց յեկամաթի մի մասն իրենց և իրենց ընտանիքներին համար վորոշ քանակութամբ իրզի և քաթանի գլխատներ, կոշիկներ, գուշակներ և այլն:

Գուցիցի մեջ գրված գուշակն այնքան հեշտութամբ չի կարող կորչել կամ վատնվել, վորովհետև յեթն ժառանգը միամիտի մեկը լինի, ապա կան բավական թվով մարդիկ, վորոնք կհետևեն նրան և նա, գտնվելով լավ շրջապատում, այնքան ել հեշտութամբ չուայլող չի դառնա:

Ունենալ Գեղաների յերեխաները կարող են դաստիարակվել և սովորել բոլոր ոգևակար գիտությունները: Դիտելով մյուսների այնպատանքը և առնելով, թե ինչպես նրանք խնայում են իրենց ժամանակը, նրանք ել խաղալու փոխարեն վորեն արհեստ կսովորեն: Այնպատանքն ափսոսանքն չի պահանջում, քան խաղը: Այդպիսի պատրաստվածության բացառաշարժութունը շատ հուսալից է իշխել և կործանել, վորոնք, յեթն բարիք չդործեն, կգործեն չարիք: Դաստարի ուսումը պարտադրյալն սովորեցնելուց շատ քիչ քանով և լավ:

ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՅԲԱՎԵՆՈՒԹԵՑՈՒՆՆԵՐ ՔՈՒՆԵՐ ԶՔԱՎՈՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Զբոսորդներին նրանք հարուստ կդարձնեն շնորհիվ այն բանի, վոր նրանք կողմնեն այն բոլոր իրերով, վոր անհրաժեշտ են առողջներին կամ հիվանդներին, միայնակներին կամ ամուսնացածներին, կանանց և յերեխաներին: Յեվ յեթն ծնողները մեռնեն, նրանց յերեխաները լավ դաստիարակություն կստանան և չքավորությունից կպաշտպանվեն, նրանց կխրախուսեն ամուսնանալու համար, այնինչ այժմ սովորաբար նրանց այդ քայլն անելուց հեռ են պահում:

Ներկայումս ամեն մի մարդ, բացի իր Ֆիզիկական աշխատանքից, կրկնակի հոգս և քաշում. նախ՝ իրեն և իր ընտանիքը կերակրելու հոգսը, յերկրորդ՝ իր հարեանների նենդություններից իրեն պաշտպանելու, վորոնք ամեն կերպ ձգտում են խաբել նրան՝ թե՛ նրանից բան գնելիս և թե՛ նրան վորեն բան ծախելիս: Գուցիցում ամբողջ աշխատանքը հանդիլու յե՛մի բանի՝ ամենորոյա թեթև աշխատանք կատարելուն: Այնտեղ, փոխանակ աշխատելու ուրիշից վորեն բան վերցնելու, բոլորն ել աշխատելու յեն նրա համար: Յեվ նրանք ցուցիցում ափսոսանքն առնելով են ոգովելու, քան թե ցուցիցը գուշակ:

Կյանքի և արտադրության սովորական պայմաններում աղամարդիկ, նրանց ամուսիններն ու զավակները հաճախ կորցնում են իրենց ունեցածի կեսը, շնորհիվ անձեռնառու գործարքների, ստրկական պարտքերի կամ դատական պրոցեսների, մի բան, վոր ցուցիցում բոլորովին չի լինի: Յեվ յե-

թե հոգը կշարունակէր տալ իր պատւոյնները, իսկ քանզոր ժողովուրդը կ'ըստարէ միայն աշխատանքի իր բաժինը, նրանք ամեն ինչ առատ-առատ կուտնան: Այնինչ, այժմ հաճախ թե՛ հոգադորժը և թե՛ արհեստավորը յերկուսն ել քայքայվում են, թեև առաջինը մեծ բերք է ստանում, իսկ յերկրորդը շատ աղքատ է և արատաւրէ՛լ՝ փրկելի չափանիշը փողն և դարձրած և վոչ թե աշխատանքը:

Յերբ ժողովուրդն նրանք կտկեն ծերանալ, կարելի չե նրանց թույլ տալ իրենց ամենորշա աշխատանքը մի ժամով պակասեցնել, իսկ յերբ նրանց կզատնան Ս) տարեկան (յեթե միայն նրանց մատուցած ծառայությունները չեն թույլ տա տնելու այդ ափելի վաղ), նրանք կարող են վերակացու նշանակվել, վորն իր հեշտությամբ և հասնելի կյանքով կարող և համեմատվել այն բանի հետ, ինչ վոր մարդուն կարող և տալ լիքը ցրած քտակը, և նույնիսկ կարող և վերադառնել նրան այն տեսակներից, վոր վերահացու լինելն ափելի քիչ հոգս և պահանջում և իր մեջ կորուստի վտանգ չի պարունակում:

Յեթե մենք այդ կարող ենք զնահատել, զեկազարվելով սերմնացանի առաւելով, բոտ վորի շատերը յերկրային կյանքի մասին հոգալով յերկինք են կորցնում, ապա կյանքի կուկկալով մեն արդյաք հնարավորություն չի՞ տա փրկելու շտակին, ազատելով նրանց հոգսերից: Իսկ ինչ վերաբերում է ֆիզիկական աշխատանքին, ապա դա առաջին աստիճանային պատվիրանն է. «Ճակատիդ քրտինքով կ'օգտաւակնա քո հացը»: Ծիզիկական առողջության համար աշխատանքը նույնպիսի մի անհրաժեշտություն է, ինչպես վոր սնունդն անհրաժեշտ և մարմնի կյանքի համար: Վորովհետեւ ինչ ասանջանքներից վոր մարդ ազատվում և պարտադրյալն մեջ, արդ ասանջանքները նրան վիճակվում են հիվանդությամբ: Բացի դրանից, քուշում մարդուն ափելի քիչ աշխատանք և բաժին ընկնում, քան քուշից զուրս:

ՅԵՐԵՄԻԱՆԵՐԻ ԴԱՍԻՄԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ԼԵՁՈՒՆԵՐ ՍՈՎՈՐԵԾՆԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

1. Թեև կատարաւ զիստական սանդելու համար պետք է ինչպես կանոնները, այնպես ել բառերը հստակացվեն, բայց բառերի յուրացումը հիմնում և հիշողության վրա, իսկ կանոններին՝ ըմբռնողության: Յերեմիաների մոտ ել նախ հիշողությանն և դարգանում, հետո ըմբռնողությունը, — վորանով բնությունը ցույց և տալիս, վոր նախ հիշողությունը պետք և ուղտողորժի և վոր նախ պետք և բառերը սովորել, հետո նրանց միացնելու, կապելու կանոնները: Յերեմիաները նախ սովորում են իրենց մայրենի լեզվի բառերը, և հետո նախադասությունները, Քրտները: Բայց վորպեսզի հասկանաս, թե քո մայրենի լեզուն ինչ կանոններ ունի, պետք և հասուն դասողության տեր լինես: Իսկ ստիպել յերեմիաներին, վոր նրանք այդ կանոնները դրանից շուտ սովորեն, — կնանակն ալլանդակել նրանց ըմբռնողությունը: Կանոնների հիման վրա լեզվի դպրոցական ուսումնասիրության մեջ 12 տարեկան յերեմիաները նույնքան շատ են առաջ զնում, վորքան թ 3 տարեկաններն առանց կանոնների:

Ուստի յես կարծում եմ, վոր բառարանն ափելի շուտ պիտի ուսումնասիրվի: Կառմ.— 23

նախընթացի, քան թե քերականութիւնը: Յերբ յերեխաները կարգում և քննութիւն են առնում միասին, ավելի խոր ազգագրութիւն են ստանում, քան մօզի մէջ կարգալու ժամանակ: Մենք մարդու մօշին ավելի յերկար ենք հիշում, քան նրա գեղը: գիտակցութիւն մէջ փոփանցած հնչյունն ավելի յերկար ենք հիշում, քան լուռ հայեցողութիւնը, յերբ զգայարաններն առարկայով չեն գրգռվում: Միայն յերեխաներից շատ քչերն են գիրք կարգալիս գրավում նրանց առարկայով:

2. Ձորս ժամ առափնայան և լորս ժամ էլ կեսորից հետո՝ սա չափազանց յերկար ժամանակ է յերեխային զբոն կապելու համար: Հասակավոր մարդու համար էլ զժամը և այդքան յերկար կապված մնալ միեւնոյն առարկային, դա առավել յա հոգեկեցուցիչ և յերեխայի համար, վորք որ գանկովը թույլ և և սիրում և փոփոխութիւններ: Դա վնասում և նրանց ուղեղը, ստիպում և նրանց բանէլ զբոնը և ժամանակի մեծ կորուստ և սուսը թերում, Յերեխաներին կարելի չէ զրազեցնել ավելի մեծ ուսուսով: Ճիշդիկանան աշխատանքով զրազվող մարդը կարող է ավելի յերկար աշխատել, քան մտափոր աշխատանքի մարդն իր ստուգիայում: Մարդիկ աւում են և գտնում ուժեղ շնորհիվ աշխատանքի, և վաղ թե խորհրդածութիւն: Ո՞վ ունի ավելի պնդակազմ մարմիններ, քան հոգադործները, և ո՞վ ավելի թույլ, քան մեծ գիտնականները: Աշխատանքը յուզ և ավելացնում էրանքի նրազի մէջ, այն ժամանակ, յերբ մտածողութիւնը բոցավառում և այն:

3. Ընթառա բարձր պետք է սովորեցնել պատմութիւն (վորովհետեւ ավելի յով և մնալ անուսում, քան թե վատ գաստիարակած), բայց պատմին աշակերտին առգանդափոր չի դարձնի: Հարվածները թուլացնում են արիութիւնը, վորն անհրաժեշտ և սովորելու պատրաստակամութիւն համար: Հասկանալու կարողութիւնն ավելի շուտ պետք է ներծծվի, վորքան վոր յերեխաները կարող են այն լմբունել, քան թե թափի նրանց մէջ, Վիրափրանքը վնասում և հիշողութիւնը՝ և մօզերն ամենամեծ անկարգ վիճակի մէջ գնում: Պարզեցնել և մրցակցութիւն միջոցով մանկան մէջ սեր զարթեցրեք զեպի այն, ինչ վոր նա պետք և սովորի: Վորովհետեւ ավելի շատ սովորելու համար նրանց ծեծելն ավելի շուտ փշացնում և նրանց բնատուր ձիւրքերը, քան թե ստիպում և ուղղել: Արդիւսով մարդիկ, վորոնք ավելի շուտ կդառնային ինչ-վոր ուղեք, քան թե գիտնականներ, գտնում են միայն դուռ գրքի մարդիկ:

4. Յեթն ունեւորները ցանկանում են իրենց յերեխաներին վորակավորել վորքեւ գիտութիւն մէջ, կամ յերբ յերեխաներն արող լմբունելու պատրաստակամութիւն են ցուցարբում, այն ժամանակ արժե, վոր նրանց խորհուրդեք ուսման հետագա ստիճաններն անցնելու համար: Բայց կարգաւ և գրելուց բացի, գիտնականութիւն շատութիւնը լալարովին էլ հասարակութիւն համար այնքան ուսական չէ, ինչպէս վրտանք կարծում են: Մարմինն ավելի մեծ քանակութիւն ձեւերի և վորքերի կարիք և զգում, վորպեսպի նրա համար անհրաժեշտ բաներ մեռք բերեն և պահպանեն նրա գոյութիւնը, քան թե գլխի, վորպեսպի նրան կառավարի: Յեւ յի՞թեւ զլուրը մարմնի համար շատ մեծ է անում, ամբողջ մարմնը կընդնի, վորպես

առախարհիկ մարմին: Յեթև աշխատանքը պաշտպանում, պահպանում և ամրացնում և մարմինը, ուսումը տալիս և ոգտակար վեոնինում:

Ե. Թեև ուսումն ոգտակար և, բայց առաջինի, աշխատանքը դաստիարակութիւնն ալիլի մեծ չափով և նպաստում յերթնակութիւնն այս աշխարհում և ոգտակարում: Մոգորակն դաստիարակութիւնն մեծ մեծ չափից և հանգիստում այն, յերթ յերթալիլն թողնում են իրենց զլիս ոգտակարում, առանց վորեն զեկաւարութիւն, վոր վնասակար և մի քանի տեսակեայց:

Նախ՝ նրանց մարմնի և նրանց ներկա դրութիւնն համար.

յերկրորդ՝ նրանց վոգու և ապագա կյանքի համար:

Վորովհետև և—5 տարեկանից սկսած ողաներին և աղլիկներին կարգաւոց բացի, պետք և սովորեցնել նաև գործել, մանել և այլն: Իսկ ալիլի մեծ հասակի, ողաներին՝ աշխատել նախարակելու հաստոցներէ վրա և այլն: Վաղ հասակից սկսելով, նրանք կդառնան լավագոյն վարպետներ: Յեւ գործի մեծ լինելով, թեկուզ և թեթև գործի մեծ, նրանք դիտողական փորձի միջոցով կկատարելագործեն իրենց բանականութիւնը և ալք փորձի ողնութիւնը նրանք ալիլի շուտ կսովորեն, քան վորեն հայեցողական ուսուցման միջոցով: Այսպես, յերեք տարեկան յերեկան ալիլի լավ կիմանա, թե կրակն ինչպես և ալում, զգալով ալք, քան թե տասներեք տարեկանն ամենախելացի դաստոգութիւններից հետո, բայց առանց ալք զգալու: Իսկ մանակական դասարկ դրաղմունքները նրանց խելքը բոլորովին դասարկ են թողնում: Կամքը մարդու ունեցած ամենամեծ թշնամին և, յեթև միայն այն չի յենթարկված առաջածային կամքին: Վորքա՛ն ալիլի արեւքաւոր և յերեկայի կամքի համար՝ ողալիլ ուրիշի կամքի զեկաւարութիւնն առկ և վոչ թե իր սեփական կամքի: Յենթարկել յերեկաններին առանձն կամքին, յերթ վոր նրանք կմեծանան, ամենաքիչ զմիւսրութիւնը կենրոնացանի, յեթև նրանք կտնել, ո. գրքի դասեր ունենան:

Այսպիսով, դրաղված մեռքերը յեկամուտ են բերում, աշխատանքով դրաղված խելքը յերեկաններին խառնում և դարձնում, և ուրիշին յենթարկված կամքը նրանց դարձնում և լավ:

Վորովհետև, յեթև հասակավորներն ալիլի շատ բանականութիւնը են կատարարում, քան թե զպայմունքներով, ապա յերեկաններն ալիլի շուտ զպայմունքներով են զեկաւարում, քան թե բանականութիւնը և, հետեւապես, չարիքից պետք և ալիլի զեկաւարութիւնն միջոցով նախազգուշացվեն, քան թե դաստոգութիւններով: Մենք՝ տեսնում ենք, վոր միւս քուսակներն ալիլի շուտ զեկաւարութիւնը են ստեղծարարում, քան թե խոսքերով:

Եթև այս բոլորն ուշադրութիւնն առնենք, ապա վարժանալի վոլինչ չկա այն բանում, վոր սովորաբար յերեկաններին արվող այն դասարկ դաստիարակութիւնից ալիլի շատ չարիք և ստացվում, քան բարիք, յերթ ազատ ժամերին նրանց խելքը կարող և ըմբռնել այն բոլոր վատ ապավորութիւնները, վոր նրանց կարող են առաջ տարրեր հասակի մարդիկ:

Լավ դաստիարակութիւնը, թեկուզ և փոքրիկ հարստութիւն գեղքում, մարդուն ալիլի յերթնակ կդարձնի, քան թե մեծ հարստութիւնն առանց դրան: Վորովհետև առաջինը վոչ միայն պահպանում և ընտանե-

կան անժամանակախիշտ, այլև բարձրացնում են առջև անունն ու ընտանիքը, մինչդեռ վերջինս փչացնում են:

Վորտչ մարզիկ ինչ էլ վոր մասնելու լինեն, դաստիարակությունն առնելի շատ հոգա են պահանջում, վորովհետև ավելի մեծ դժվարություններ են ներկայացնում, քան յերևիսաներին կերակրելը: Վորովհետև նրանց լավ լինելուցն է կախված ամեն մի մարդկային աշխատանքի ամբողջ հաջողությունը, քանի վոր վատ յերեխան կարճ ժամանակում կփչացնի նրա նախնիքների կողմից կուտակված ամբողջ սերունդների աշխատանքի պտուղները: Յեղ ճիշտ ախպես, ինչպես անբարյալականության ամենալավ ունեցվածքի քայքայումն է հանդիսանում, ախպես էլ նա նույնն է հանդիսանում նաև ամենալավ արհեստների համար: Այլ պատճառով էլ բացարձակապես անհրաժեշտ է պատանեկությանը դաստիարակել նույնպես շափավորության և ժուռկալության մեջ, ինչպես և նրանց արհեստները սովորեցնել: զա նրանց արհեստները կդարձնի քեկամասեր, իսկ իրենց՝ հասարակության ողորակար անդամներ:

Յես կարծում եմ, վոր լավ կանոններ լինելու ղեպցում դաստիարակությանը քույնում, մասնավոր դաստիարակության համեմատությամբ, շատ առավելություններ ունի:

1. Այստեղ կրկենն դրազմունքների և գործիքների բոլոր տեսակները, վոր կարող են գործածվել զանազան հասակների և ընդունակությունների համար:

2. Կարելի է կլինի սովորել ամեն լեզու և դիտություններ, շնորհիվ այն բանի, վոր այստեղ կան արհեստավորներ բոլոր ազգություններից, վորոնք յերևիսաներին կարող են սովորեցնել իրեն մայրենի լեզու, ինչպես վոր սովորեցնում են իրենց սեփական յերևիսաներին:

3. Յեղ հասակավորները, և՛ յերևիսաներն ավելի հեշտությամբ են յնթարկվում կանոններին և որոնքներին, յերբ տեսնում են, վոր մյուսներն էլ իրենց նման յնթարկվում են, քան թե այն ժամանակ, յերբ նրանք մենակ են: Յերևիսաները դպրոցում և դիմորները բանակում ավելի կարգապահ են, քան յերբ նրանք դրված են առանձին-առանձին:

4. Ուսուցիչների հսկողության տակ նրանք ավելի յերկար կգտնվեն, քան մասնավոր ընտանիքում, և հետևաբան, կհաստատեն դժուրյունների մեծ մասից:

5. Հասարակությանը վարելք է բոլոր արարածների համար, ինչպես մարդկանց, ախպես էլ կենդանիների, իսկ քանի վոր աշխարհն արգիւս փչացած է, ուստի ընկերությունը պատանեկության համար մեծ վատն է հանդիսանում: Բայց քույնը կարող է տալ համապատասխան ընկերության և պաշտպանել նրա սահմաններից դուրս դալու զայնթակությունից: Յեղ լավ ղեկավարվելու ղեպցում, քույնը կզարադանի այն շարիքներից, վոր սովորում են նրա սահմաններից դուրս:

6. Այնտեղ կարող է լինել դրադարան, քուտարանական արջի՝ խոտերը հանաչելու համար և լարաբառերի՝ ղեղեր պատրաստելու համար:

ՖԲԱՆՍԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆԸ XVII Դ. ՅԵՎ XVIII Դ. ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍՈՒՄ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՅԵՎ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ՌԵԱԿՑԻԱՆ ՖԲԱՆՍԱՑՈՒՄ XVІ—XVІІ
Դ.Դ. ՅԱՆՍԵՆԻՍՏՆԵՐԻ ՓՈՐՁԵՐԸ ՖԲԱՆՍԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԸ
ՎԵՐԱՆՈՐՈԳԵԼՈՒ ԱՍՊԱՐԻՋՈՒՄ

Պ. Դ. ՄԻՃԱԼԻԿ

Կրոնական և սոցիալական այն մեծ շարժումը, Վոր հայանի յե Ռե-
ֆորմացիա անունով, ինչպես մենք հենց նոր տեսանք, չուգիցեց նաև
Ֆրանսիային։ Սակայն Ֆրանսիայում, ինչպես մենք նույնպես հենց նոր
տեսանք, սափարույթի ուժն ու կաթսիլիկ հոգևորականության ազդեցու-
թյունը չափազանց զգալի դուրս յեկան։ Համառ և յերկարատև պայքարից
հետո այդ ուժերը հաղթահարեցին նոր հովերին, մաքի նոր ուղղություն-
ներին։ XVI դարի ընթացքում հուգենոսների հալածանքները յերեք ան-
գամ վերսկսվեցին։ Հաղարափոր հուգենոսների կոտորածը Վատրում 1562
թվին կրոնական ազդամիջյան պատերազմների յերկար ժամանակաշրջանի
սկիզբը հանդիսացավ։ Այդ պատերազմների յեղբորակելի դժոխքներից մեկն
էր հուգենոսների Բարզուդիմեսոյան գիւղերով ստակալի կոտորածը (24-ին
սպտեմբեր 1572 թ.), յերբ Կարլոս IX թագաւորի և նրա մոր Կատարինե
Մեդիչու հրամանով սպանվեցին մոտ 25 հազար հուգենոսներ, Վորոնց
թվում ապանվեց նաև հուգենոս ֆրանսիական գրոնական և մանկավարժ
Թամյուրը։

Այս բուրն ի՞նչ ազդեցություն ունեցավ ժողովրդական լուսավորու-
թյան հետագա նախատարբի վրա։ Հստակագոյն ի՞նչպես աղից հաջորդող
ուսակցիայի հաղթանակը։

Ֆրանսիական հուգենոսները հող եյին սանում իրենց զաւակների կրո-
նական և ընդհանուր կրթության ժառին և, Վորոնց Վոր կարողանում է-
յին, նրանց համար դպրոցներ եյին հիմնում։ Այս հանգամանքը Վառ եր
աղղում կաթսիլիկ հոգևորականությանը, Վորն այդ պատճառով իր բոլոր
շահնոցներում և ուրիշ ժողովներում ամեն կերպ պնդում էր, թե քահա-
նաներն ամենախիստ կեղտով պնաք և հետևեն ժողովրդական դպրոցնե-
րին։ Հոգևորականությունը նույնիսկ պահանջում էր, Վոր ստանց յեղիտ-
կոպուի թույլտւության Վոյ Վոքի չթույլատրով դպրոցական ուսուցմամբ
դրողել, և հոգևորականության այդ ցանկությունը, ընդհանուր առ-
մամբ, քաղաքաւեց։

XVI դարի ընթացքում տարբեր ժամանակներում և գոնազան քաղաք-
ներում տեղի ունեցան ժողովներում, այնպես կոչված, Գլխավոր շատա-
ներում (Etats Ge'ne'raux), ինչպես յերրորդ դարը, այնպես էլ աղնվակա-

նությունը և նույնիսկ հոգևորականությանը ցանկության ելին հայանում ձրի (յերբեմն ել նույնիսկ պարտադիր) ժողովրդական զարոց կազմակերպել: Սակայն այդ ցանկությանների հիմքը նորից, գլխավորապես, կազմում էր այդ զարոցի միջոցով նոր կրոնական շարժման դեմ պայքարելու ձգտումը: Այս դրույթի ճշմարտությանը շատ պարզ կերպով ապացուցվում է այն հանգամանքով, վոր համայն նույն ժողովը, վոր արտահայտում էր վերահիշյալ հայացքները, առաջարկում էր ուժեղացնել բուրք շրջալստարված զարոցներին—«թիերի հետև թաղնված» զարոցների — «e'coles buissonnières»—հալածանքը: Յեվ իրոք, հուգենոսների զարոցներն այն ժամանակ արդարեւ տարրինակ անուն էին կրում, հուգենոսների, վորոնք առիպված էին իրենց յերեխաներին թաղուն սովորեցնել^{*)}: Հետագա ապացույցներն այն բանի, վոր ժողովրդական զարոցներն այն ժամանակ, գլխավորապես, դժաւատվում էին, վորպես հերետիկոսության դեմ պայքարելու զինք, կարելի չէ տեսնել նաև այն հանգամանքում, վոր ուսուցիչայի վերջնական հաղթանակից հետո զաղարեցին ժողովրդական զարոցներին մասին հոգալուց, վորովհետև հոգևորականության և աշխարհիկ իշխանությանների տեսակետով այդ զարոցներին կարելիք համարյա թէ վերացել է:

Ինչպես հայտնի չէ, Ֆրանսիայի թագավոր Հենրիխ IV 1598 թ. հրատարակեց հուլիսի 25-ի հրովարտվող (եզիկաբ), վորով հուգենոսներին դավանանքի ազատության եր արված: Դա առաջ բերեց Փարիզի համալսարանի մեծ անբավականությանը և կաթոլիկ հոգևորականության զգալի մասի վրդովմունքը: Նույնիսկ այն ժամանակվա ֆրանսիական գլխավոր դատական հաստատությանները, այսպես կոչված՝ տեղական զգաւորականները (parlements) միայն առավել կամ պակաս համառ դիմադրություններ հետո ընդունեցին լիարժեքով վողով համակրված թագավորական հրովարտվող՝ կրոնական հանդուրժողության մասին և ակնցին սմանդակել նրա իրականացմանը^{**)}:

Իշխող դասակարգների դեպի կրոնական ալլաւատմանն ունեցած աղքատի վերաբերմունքի դեպքում զարմանալի չէ այն, վոր ժամանակի ընթացքում հուգենոսների հալածանքները, նախ թաղուն և ապա բուրքովին բացահայտ ձևով, վերականգնեցին: Մասնավորապես զարոցի նկատմամբ պետք է մասնանշել Լյուդովիկոս XIII թագավորի հրովարտվող (1626 թ.) բուրք ժողովրդական զարոցներն առանց բացառության տեղական կյուրեքների, այսինքն՝ քահանաների հսկողությանը թնթարկելու մասին. նման կարգադրության նույն թագավորը կրկնեց 1640 թ.: Դա, իհարկե, համահավասար էր այն բանին, վոր հուգենոսներին փաստորեն արգելվում էր իրենց տարրական զարոցներն ունենալ:

1651 թ. ֆրանսիական հոգևորականությանն արդեն ուղղակի դիմում է Լյուդովիկոս XIV թագավորին, խնդրելով վերացնել «նոյնիսկ աղաւթության այդ դժբախտ հրովարտվող...» «Յեմքն այդ չի կարելի միանգամից անել...» ապա պետք է թողնել, վոր այն կամայկամայ վոլնիւնա...»:

*) Pierre Arrivet, L'Enseignement primaire public, Alençon, 1909, p. 61.

**) Arrivet, տե՛ւտ թիւ, էջ 42:

Կաթոլիկ Հոգևորականության այդ ցանկությունները լիովին ներգաշակվում էին իրեն Լյուդովիկոս XIV թագավորի ինքնակալական ձգտումներին, զորք 60-ական և ժամափող 70-ական թվականներին (XVII դ.) սկսեց ավելի ու ավելի քաջաշատ կերպով հայտնել Հուգենոսներին: 1685 թվին Հուգենոսների զավակներին արդեն տառնեցվու տարեկան հասակից թույլատրվում էր, հակառակ իրենց ծնողներին կամքին, ընդունել կաթոլիկություն: Դրանից հետո յերեխաները կարող էին բուրգովին թողնել իրենց ծնողների տունը և իրենց ուսուցումը համար փող պահանջել: Դա մի սարսափելի գոտնեկություն էր ընտանիքի բուն հիմունքների նկատմամբ հանուն կրոնական հպատակների մեղ մոռոնակության հասնելուն: Un roi, une loi, une foi!!!*)

Իսկ վարդապետ և ավելի հարմար դրազվել պրոպագանդիզմով (հավատարմությամբ—բարգմ.), յեթև վուզ պրոպագանդ: Յեվ մենք իրոք տեսնում ենք, վոր մեր նկարագրած ժամանակվան են վերաբերում իշխանությունների մի վաղորդ ուսնեղացրան ուղադրությունը զեպի petites écoles-ները, ինչպես վոր այն ժամանակ անվանում էին մոլորյալական դպրոցները, և ավելի ու ավելի ուսնեղ հոգատարությունը Հոգևորականության կողմից այդ դրոպոցների նկատմամբ արթուն հակադրություն կազմակերպելու համար:

80-ական թվականների սկզբին Լյուդովիկոս XIV արդեն ուղղակի հալածանք և սկսում բողոքականների կամ, ինչպես վոր նրանք կոչվում էին Ծրանախայում, Հուգենոսների դեմ. այդ ժամանակվան են վերաբերում Հոլակափոր դրոպոնաղները**) և այլ գոտան միջոցները, վորոնց նպատակն էր ստիպել Հուգենոսներին՝ հրաժարվելու իրենց հավատից: Անտված ողափում և բուր ուղիներով, դրում էր Հոլակափոր տիկին դը Մենանտը (հեղատկներ տղիկների կրթության մասին գրքի հեղինակը), վորը թագավորի այդպիսի քաղաքականությանը բարձր գովառանքի արժանի յեր համարում: Վթողավորը պետք և ողապարծի իր իշխանությունը, վորպետեղի իր պետության մեղ վոլնչացնի կեղծ ու պատեր կրոնները, դրում էր ավելի Հոլակափոր յեպիսկոպոս Բուրյուն իր այնքան հեղինակավոր «Politique tire'e de L'Ecriture Sainte» գրվածքում: Ահա այդ էլին այն ժամանակ իշխող գաղափարակերի արամպությունները Ծրանախայում:

Վերջապես 1685 թ. տեղի ունեցավ Նանտի հրափարակի մետական վերացումը: Հուգենոսների հալածանքները դարձան էլ ավելի ուսնեղ և սխառնափոխ: Մոպամ դը Սենթյեն, վոր ընդհանուր առմամբ սիրելի և բարի կին էր, հեղինակ անպուզական նամակների, վորոնք իրավացիորեն համարվում էին Փրանսիական դրականության լեղալուրներից մեղը, իր նամակներից մեկում Հուգենոսների հալածանքների առթիվ այսպես և արտահայտվել. «Դա ա՛մ ձեռնածն, ա՛մենապեղեցիկ բանն էր, վոր կարելի յեր մտանել և՛ իրադարձել...»:

*) Մի թողվուր, մի սրնք, մի համու:

**) Դրոպոնաղներ—քաղաքականներն հայտնելու մեղից մեղը Ծրանախայում. Հուգենոսների դրոպոնաղներ—ուղափոխ եկեղեցիները դրոպոնների հոգատներով, վորոնք 1683 թվին Լյուդովիկոս XIV ժամանակ Վերսալիոսներին բանի կերպով կաթոլիկ էին դարձում:—ՀԱ. Ջ.

Ինչպես տեսնում ենք, այդ ռեակցիոն զազաբախանության համար բուրժուական չի կարելի միայն Լյուդովիկոս XIV մեղադրել:

Վրլինը չի կարող այնքան պարզ և համոզեցուցիչ կերպով ցույց տալ, թե ինչպես ելին Ֆրանսիայի արևող դասակարգերը XVII դարում վերաբերվում զեպի ժողովրդական կրթության դարձը, ինչպես այսպես կոչված յանսենիստների նահատակիչը: Դա համեմատաբար մարդկանց մի փոքրիկ խումբ էր, նվիրված ժողովրդական լուսավորության զաղտվարին, վոր զպրոցական ուսուցման և դաստիարակության գործում շատ նոր և ոգտակար բաներ էր մտցրել:

Դժբախտաբար տեղի աղությունը մեզ ստիպում և միայն ամենաընդհանուր մեղ մոռնալով ընտրադնելու յանսենիստների մատուցած ծառայությունները, վորոնք 1643 թ. Փարիզի շրջակայքում հիմնել ելին իրենց առաջին դպրոցը — Port Royal des Champs, իսկ հետո յնլ զպրոցներ ելին բաց արել Հենց Փարիզում: Մեր նկարագրած շարժումն ելապես նույնպես կրթական աստուռ ուներ*, վորի պարզարանման վրա մենք այստեղ կանդ առնելը տեղին չենք գտնում, ինչպես նաև՝ մարդկային բնության մասին ունեցած նրանց հայացքների վորտչ սխառների պարզարանման վրա: Կասենք միայն, վորովհետև դա ամենատեսա կերպով վերաբերում և դաստիարակությանը և կրթությանը, վոր յանսենիստների տեսակետով յերեխան արդեն, շնորհիվ միայն իր մարդկային բնության, մեղապան ելակ և հանդիսանում, վորի կամքը կրքերի իշխանության ասել և գտնվում: «Երևես մոր արգանդում, — ասում և Սեն-Սերանը, վերահիշալ Cornelius Jansen-ի բարեկամն ու Ֆրանսիական յանսենիստների պարագլուխը, — աստանան ախրում և յերեխայի հողում»:

Ասենք, յերեխայի և մարդու բնության մասին ընդհանրապես յանսենիստների այլալիսի հոռետեսական հայացքը նրանց համար մի ավելորդ լիթան էր հանդիսանում լարելու իրենց բոլոր ճիշդերը՝ յերեխաներին ճիշտ դաստիարակելու, նրանց բոլոր վնասակար ազդեցություններից հեռու պահելու համար: Ահա թե ինչու յանսենիստների զպրոցներում յերեխաները վոր միայն սովորում ելին, այլև Հենց այնտեղ ել ապրում ելին: Ահա թե նաև ինչու, յանսենիստների բոլոր զպրոցները միշտ ել փոքր ելին, 20—25 աշակերտների համար, ըստ վորում յերեխաների այդ քանակը բաշխվում էր 4—5 ուսուցիչների և դաստիարակների միջև:

Սակայն յանսենիստների ամենամեծ կամ գոնե ամենահասարակած արժանիքները դաստիարակության ընդառաջառն չեն պատկանում, այլ ուսուցման ընդառաջառն, ուսումնական գործի դրվածքի, և դրա վրա մենք պետք է մի փոքր ավելի մանրամասն կանդ առնենք:

Յանսենիստների ամենամեծ արժանիքն այն և, վոր նրանք առաջին

* Այդ շարժման նախադասք էր XVII դ. Հայտնի մտավորական, Լուվենի (այժմյան Բելգիա) համալսարանի պրոֆեսոր Cornelius Jansen-ը. Յնրանիկ Ավգուստինի (Augustinus) տաղանդալանական հայացքների և կյանքի մասին արդիատարի նկատելը, վորտեղ նա առաջին անգամ սխառմամբ մեղ արտահայտեց այն հայացքները, վորտեղ յանսենիստների կրթական հայացքների կրթութունը կոչվեցին (30-40): Ֆրանսիայում ժանսենի հայացքները ստանձնված ելին այն մարդկանց մեջ, վորոնք, ի միջի այլոց զնկավարում ելին նաև այն զպրոցները, վոր մենք սուրբ նկարագրում ենք:

էյին, — զոնն Ծրանախայում, — վոր յերեխաների ուսուցումը մայրենի լեզվով, այն է՝ Փրանսերեն լեզվով սկսեցին: Նրանց զարոցներում յերեխաների բնիկերցանության տաղիին զիրքը Փրանսերեն էր, թեև, ճիշտ է, այն ժամանակ Փրանսերեն լեզվով համադասարանի գրականության բացակայության հետևանքով յերեխաներին կարգալու էյին տալիս Ֆեդրի առակները Փրանսերեն թարգմանությամբ և կլասիկ հնության մի քանի յերկերի փոխադրությանները^{*)}:

Մեզ, XX դարի մարզկանցս, զմօր և հաջառաւ, վոր զեռեւ XVIII դարում և նույնիակ այդ դարի կեսերին պեսք եր լինել համարման նովաւոր, վորպեսզի զնստաբել աշուխի անհեթեթություն, ինչպիսին յերեխաներին լատիներեն լեզվով դրադասություն սովորեցնելն եր, այլ դրադասության ուսուցումն սկսել Փրանսերեն զրջով... Մինչդեռ զա իրոք վոր աշուխ եր, և այն էլ վ՛՛՛՛՛ միայն Ծրանախայում: Չէ՞ վոր յանսնիխաների ժամանակակից Յան Ամ. Կամենիուքը նույնպէս ստիպման եր մատնանշել այն, վոր լատիներեն լեզուն մայրենի լեզվից ավելի շուտ սովորեցնել — զա միևնույնն է, թե զեռեւ քայլել յիմացողին փորձել միավարել սովորեցնել:

Զարմանալի յե հետս այն, վոր առաջինը յանսնիխաներն սկսեցին դործադրել դրադասության ուսուցման այն յեղանակը, վորն այժմ կոչվում է հնչական և վորը մեզ մոտ Ռուսաստանում յերևաց միայն յերկու հարյուր տարի հետս, փոխարինելով նախկին տառամիացման յեղանակին, ըստ վորում, ինչպէս հայտնի է, այդ հաղթանակն անցաւ դարի 60-ական թվականներին նրա պաշտպաններից ահալին Էանք խից... Այդպէս զանազակ էն առողջ մաքի նվաճումները բոլոր բնագավառներում և, թվում է, առանձնապէս զարոցական զատավանդման բնագավառում: Հիմք կա կարծելու, վոր դրադասություն սովորեցնելու հնչական մեթոդի հայտնադրման պատիվը պատկանում է հնչակավոր փիլիսոփա և մաթեմատիկոս Գասկարին, վոր այդ ձևով սովորեցնում եր իր քույր Ժակելինային, յանսնիխաական շարժման սկանաւոր մասնակիցներից մեկին:

Ընեց լատիներեն լեզվի ուսուցման մեջ յանսնիխաները շատ նոր և ուղատկար բաներ մտցրին: Այդ տեսակետից նրանց ամենակարեւոր ծառայությունը Փրանսերեն լեզվով Lancelot-ի^{**)} կողման լատիներենի համառոտ քերականության — Nouvelle Méthode pour apprendre facilement et en peu de temps la Langue Latine^{***)} (1614) — հրատարակությունն է: Վարդեպի հասկանալ, թե յերեխաներն ալը դրքի շնորհիվ ինչպիսի տանջանքից են ապաստել, պեսք եր հասարակներ մեջ բերել այն ժամանակվա շափալանց ժողովրդականացած Փլանմանցի վան Գոտերենի լատիներենի քերականությանից: Մենք ասացինք. «Յերեխաներն ապաստիւնցին», բայց զա այնքան էլ ճիշտ չէ: Դպրոցական գատավանդման համար լավ

*) Ste G. Gompayre', Histol. critique des doctrines de l'éducation en France depuis le XVIe siècle, tome I, p. 244:

**) Claude Lancelot-ն ամենաշնամբը յանսնիխաներից մեկն էր, վոր ամենաբնական կերպով ժամանցում եր զարցնելու գտնովանելու գործին: Նա գրել է մի արդիւշ շարք դասագրքեր, զիսկոյրպէս զանպատ լեզուների քերականության փոխարէս, իւրայ զա այնքան էլ ճիշտ չէ: Դպրոցական գատավանդման համար լավ

***) Լատիներեն լեզուն Հնչո և արդի սովորեցնելու նոր մեթոդ: — Ի. Մ.

գրքի հրապարակ զայլ դեռևս բազմապիսի չէր, պետք էր ժամանակ, վորպէսզէ աշխատէր զհրապարակ թափանցել զպարոյնները, իսկ Լանսետի գիրքը, ինչպէս և վերևում հիշուած հնչական մեթոդն ստիպուած էշին դեռևս շատ սպասելու:

Յանսենիստների գլխավոր հոգաւ յերեսաների մէջ պարագմունքների սեր զարթոյնելն էր, իսկ գրաւ համար նրանք հոգ էին տանում թե՛ Լանսետի աշխատանքները և՛ ազգային հետաքրքիր զարմանել: Անքի առաջ աշխատիս նպատակ ունենալով, յանսենիստները, գլխավորապէս, ուշադրութիւն էին դարձնում կլասիկ դրոշների յերկերի բովանդակութեան վրա: Հանախ կլասիկ հնուքիս աշխատեալ էր համար յերկն աշակերտների հետ ուսումնասիրելուց առաջ, նրանք աշակերտների համար կարգուած էին աշխատելով զանոնքից քիչ թե շատ կարեւոր հասկանքների թարգմանութիւնները: Վարպէս վարժութիւններ, վորոնք նպատակ ունէր տար լեզվի յարացմանը, նրանք ուղտադրութիւն էին, գլխավորապէս, լատիններէնից և հունարէնից մայրենի լեզվով կատարած թարգմանութիւնները, շարաւարելով յերեսաներին հակառակ թարգմանութիւններով:

Բացի դրանից, նրանք իրենց զպարոյններում բազմապիսի ընդարձակեցին գաղափարաւոր ստաբիլիտետի կազմը, շարժանաւորակելով միայն լեզուներով, իրենց զպարոյնների զարեթացների մէջ նրանք ժողովն մի քանի ուսուցիչականներ, գաղափարաւոր ուղտաւոր էին նկարներով և դիտողական գաղափարաւոր աշխատանքներով և աշխատեալով միայն միայն կարելի չէ յանսենիստների զպարոյններն պարզակիսի և Յան Կոմենիուսի հիմնական իդեալներից մի քանիսի միջև զգալի նմանութիւն գտնել:

Յանսենիստներն իրենց աշակերտներին վու միայն յատկենքն և հոնորեն էին սովորեցնում, այլև նոր լեզուներ, Լանսետն, վոր, ինչպէս մենք տեսնուք, զրեւ էր լատիններն լեզվի քերականութիւնը Փրանսերեն լեզվով, նույն սկզբունքներով կազմեց նաև իտալերեն (1660 թ.) և իսպաներեն լեզուների գաղափարը: Հիմք կա կարմնու, վոր յանսենիստները նոր լեզուներ վատ չէին սովորեցնում: XVII դարի հուլիսական Փրանսիական զուգ ժամ Թատիլը, վոր սովորուել էր յանսենիստական զպարոյնների մէջը (Ecole des Granges), լավ գիտեր իտալերեն և իսպաներեն լեզուները: Ի դեպ պետք է ասել, վոր նա աշխատեց զպարոյնում ստացալ ջերմ թեր դեպի հունական դրականութիւնը, ըստ վորում հունարեն լեզուն նա սովորում էր մեր հիշատակած իր ժամանակին հայտնի հելլենիստ Լանսետի մոտ:

Հակառակ իրենց ժամանակակիցների և ամենաօրիշերի թշնամիների՝ լեզվիստների, յանսենիստները, ինչպէս տեսցինք, իրենց սաների հոգաւորութիւնը չէին սահմանափակում միայն դեղեցիկ լատիններն սովորեցնելով և ուրիշ վուլգար լատիւ: Վա՛շ, նրանք ամեն կերպ հոգ էին տանում յերեսաների մաստիւր և բարեքան զարգացման մասին: Ի դեպ ասած, նրանք աշխատեցին զանոնքից մեծ ծախսով համար չէին ուղտաւոր և յերեսաներին նրանց ստաղաւորութեան և վարքի համար վորեն արտաքին պատվանշանով չէին պարգևատրում: Նրանք յերեսաների մէջ աշխատում էին գաղափարակի անկեղծ սեր դեպի դիտութիւնը և նույնպիսի մղտումն դեպի լատիւ, մղտումն ըստ էութեան և վուլգար գաղափար կողմնակի նկատուումներից զրոգում: Այս, ինչպէս և ուրիշ շատ տեսակներով, յանսեն-

ներածների դաստիարակման և ուսուցման մեկըը յեղվիտների մանկավարժական սխառնի վճռական հակադրությունն էլին կազմում:

Այս բոլոր առանձններից հետո հեշտ և հասկանալի^{*)}, վոր յեղվիտները շուտով սկսեցին առնել կերպ փոստել յանսննիտաներին և կառավարող շրջաններում սկսեցին զեպի նրանց կառավածուս վերաբերմունքը ներշնչել: Նրանց բանաստեղծությունները շուտով պատկվեցին կատարյալ հաջողությամբ: Լյուդովիկոս XIV-ը, վորն, ինչպես զիտներ, չափազանց անհանդուրժողական վերաբերմունք էր ցուցաբերում զեպի աշտա, անկախ մաքի վորն արտահայտություն, 1680 թ. հրամայեց փակել յանսննիտաների բոլոր դռները: Լյուդովիկոս XIV-ի աղպիտի զաժանությունն իր հետագա բացարձակությունն և զտնում նաև այն հանգամանքում, վոր յանսննիտա ընդ-

Նկ. 23. Ֆրանսիական դպրոց XVII դ.

հանուր անունով հայտնի աղ ժարգիկ, զեպի լուսավորության գործը ցուցաբերած իրենց յնունդի մեջ վողեւորված էլին, ինչպես վոր մենք արդեն տեսիք ունեցանք հիշատակելու, մի քանի առանձին փխխտախալական կրոնական հարցեցներով, վոր նրանց—զանն կաթոլիկ յնարախալի սեռականաց—մտանցնում էր բողոքականության: Հետագայում նրանք նույնիսկ մեկանորոն բանադրվեցին պտպի կողմից:

Յանսննիտաների դպրոցները նույնիսկ քան լլրիվ տարի չապրեցին, բոս վորում աղ սմբողջ մամանակվա ընթացքում այնտեղ սովորեցին հասարակականներից և պատանիներից վոչ ալիկի: Այնուամենայնիվ յանսննիտաների աղեկցությունը դպրոցական գործի զարգացման վրա ֆրանսիա-

*) Ինչպես մենք տեսցինք, յանսննիտաների մասուցած նաաւություններն, զիտ-վորպես, այն է, վոր նրանք հիշտ զրգանք և հիշտ լուծումն ալին զգրոցների կրթական կողմին: Նրանց ունեցած մասլլ հայտըը մարդու բնության վերաբերյալ պոստաւ հանդիսացով նրանց դաստիարակության սխառնի մի քանի սովորաւ կողմերի համար, վորը վորտ շտիվ ալի յոր բնկում ապնախդի վողով: Մրա հետ և հազման նաև նրանց բացառական վերաբերմունքը զեպի կոնանց կրթությունը և սեկսուալությունը զեպի կոնաքի բնավորությունը:

յում հսկայական եր. Նրանք ուսուցման և մասամբ դաստիարակչական գործի պատշաճ կազմակերպման արինակ ցույց տվին. Նրանք Ֆրանսիային տվին մի շարք զեղեցիկ դատադրքեր, վոր համապատասխանում էին իրենց ժամանադար պրոգրեսիվ մանկավարժական հայացքներին, ըստ վորում յանսենիականներն այդ մասալոթյունը՝ լավ դատադրքերի հրատարակումը՝ զեռ յերկար ժամանակ չարունակում եր ողուտ տալ յերկրին նաև յանսենիականները զպրոցները փակելուց հետո: Շատ դատադրքեր չույս անսան նույնիակ զպրոցները փակումէից հետո, յերբ ականսվոր յանսենիականներն տվելի շատ ազատ ժամանակ ունեյին: Վնասենիականների առաջարկած ուֆորմները, —ասում և ֆրանսիացի հայտնի մանկավարժ Կոմպէյրեն, —յերկար ապաստում էին իրենց իրականացմանը...»: Վի քանիսը նույնիակ աշխատանքում են իրենց իրականացմանը, ավելացնում եր նա, թեև նա այդ րատերը դրում եր անցյալ դարի 80-ական թվականներին, այսինքն՝ այն ժամանակ, յերբ Ֆրանսիան վնասկանոթն արդեն վոտք եր դրել իր կրթության ամբողջ սխառնի լիակատար վերանորոգման ուղու վրա:

Այսպիսով, յանսենիականները զպրոցները փակելած էին, և ընայած Նրան, վոր յանսենիականները լավ դատադրքեր էին հրատարակել, զեռևս յերկար ժամանակ ֆրանսիական զպրոցները մեծ մասում պահպանվեցին ին ճերականությունները, թարգ, խառնաշփոթ, իրենց 10 հոլովումներով և 13 խոնարհումներով, ինչպես, որինակ՝ Կրենարի հունարեն լեզվի ճերականությունը: Դպրոցներում զեռ յերկար սանջում էին յերեխաներին, նույնիակ կարգալն ստիպելով Նրանց սովորել լատիններն զբերքով:

(Գ. Գ. Միսիսի Վերմա-յեթոպական զգրոյի գորգոցման զլիւփոր մանկաները զբերք. 1813 թ. էջ 164—168):

Գլուխ*)

ՊՈՐ-ՌՈՅԱԼ**) ՄԵՐՈՂԸ

Ուսումը լատիններն ընթերցանությամբ սկսելը, ինչպես վոր սովորաբար անում են, և վոր թե ֆրանսերենով սկսելը լինա լավագանց կարևոր սխալ եմ համարում: Այդ մեն այնքան յերկարատև աշխատանք և պահանջում, վոր վոր լիխայն աշակերտների մեջ մոռցնում և յերբ զեռի վորեն այլ կրթություն, նախորդ, ամենավաղ հասակից համարյա դարչանք և սանկություն ներշնչելով զեռի զբերքն ու պարտադրանքները, այլև ուսուցիչներին դարձնում և անհամբեր ու զրգովալ, վորովհետև թե մեկին և թե մյուսին այդ աշխատանքն ու այդ մեկով ժամանակ անցկացնելը, վոր յերեքից չորս տարի յե քաշում, համապարտակա մանժարի յե: Ուսուցիչը

*) Գլուխ յանսենիական զբերքից մեկն է:

**) Պոր-Ռոյալում (Port Royal des Champs). Փարիզի մոտ, յանսենիականները կոթակի միարանութն կոչեց 1663 թ. Հիմնվեցին այսպես կոչված սփորթի դպրոցները (petites écoles). Այդ մասին տես նախորդ հոդվածում. — Ի. Ս.

ներք պետք է վոր հաշիվ անեն, վոր յեթև իրենց համար դժվար է սո-
վորեցնելը, ապա յերեսներէ համար անհամեմատ ավելի դժվար է սովորե-
լել, և այդ պետք է նրանց ստիպի լինել ավելի մեղմ և համբարաւոր զեպի
աշակերտները և կարեկցել այդ հասակի Թուլություններին: Վարդհանս
նրանք չպետք է յերեսկայեն, քն յերեսներն առանց դժվարության կա-
րող են ուսումնասիրել այն, ինչ վոր իրենց ուսուցիչներէ համար հաշիվ յե
խմանաւ: ավելի լավ է, վոր նրանք վերհիշեն իրենց սեփական մանկությունը
և այն դժվարությունները, վոր իրենց ստիպում յեղան հաթարարելու, վոր-
պէպի գիտնականներ դառնան: Արդ ձեռք նրանք կհարմարվեն իրենց աշա-
կերտներէ Թուլություններն և նրանց վրա այլ աշխատանք չեն ծանրա-
րեռնի, բայի նրանից, առանց վորի յոյա գնալ չի կարելի: Միշտ ել կլինեն
և այլ բաղակամաւոր դժվարություններ, վորոնք կախված են իրերից,
մանկան խելքից, վերջապես, յերեսներէ բնական հակումներից կամ հա-
կարություններից, այնպես վոր մեզ բոլորովին ել կարիք չկա ավելացնել
նոր դժվարություններ, վորոնք կախված են մեզանից, մեր ուսուցման վրա
յեղանակներից:

Բայց յերեսներն ի՞նչպես կարող են արագ և հանուշտով կամ գոնե
առանց մեծ դժվարության կարգաւ սովորել, յեթև նրանց ամենից առաջ
ստիպում են կարգաւ լատիններն, մի լեզու, վոր նրանք բոլորովին չգի-
տեն և վորով ուսումնական ժամերից դուրս վրէժ մի քառ չեն շտու (վո-
րդհանս յեթև նրանք լսելին, այդ նրանց շատ կողմեր, գոնե արտասա-
նությունը յուրացնելու համար): Ավելի բնական չե՞ր լինի, ողտադրծել
այն, ինչ վոր նրանք արդեն գիտեն, դաստիարակելու համար այն, ինչ վոր
նրանք չգիտեն: Չե՞ վոր դաստիարակման մեթոդի վորոշումն արդեն մեզ
ցույց է տալիս, վոր մենք չենց աշակաւ ել պիտի վարվենք:

Յրաժամացի յերեսներն արդեն Ֆրանսերեն գիտեն, վորից նրանց
ճանաթ են բաղմամբով բառեր. ուրեմն ի՞նչո՞ւ նրանց ամենից առաջ
Ֆրանսերեն չսովորեցնել, քանի վոր այդ մեթոդը շատ ավելի կարն և հեշտ
է: Չե՞ վոր այստեղ պետք է հիշել միայն ստուերի դժադրությունը և նրանց
կամբինացիաները կամ միացումները, վոր ստանդարտաբար պահում են ի-
րենց հիշողության մեջ միայն շատ մեծ դժվարությամբ և միայն այն բա-
նից հետո, յերբ շարունակ դառն են մարդկանց գրույցներում: Մինչդեռ
լատիններն կարգաւ նրանք վրէժ մի տեղից ուղնություն չեն ստանում.
այստեղ նրանց համար ամեն ինչ բարդարտական և և նոր. նրանք իրենց
ուղտադրությունը կարող են դառննել միայն այն նշանների և կամբինացիա-
ների վրա, վոր նրանց ցույց են տալիս. ուստի նրանք իրենց հիշողության
մեջ պահում են շատ մեծ դժվարությամբ և միայն այն բանից հետո, յերբ
շատ յերկար ժամանակով ընթացում հարյուրավոր անգամ կրկնում են
նրանց աշխարհը: Ինչին վոր նրանք այդ հիշեն, վարդհանս նրանք
իրենց սովորածը չեն կարող կապել վրէժ բառերի, վրէժ առարկաների, վրէժ
եւ իրենց ամենորայ լրաններէ հետ:

Եւ վրանի վոր յերեսներին անձամբ բաներ սովորեցնելու համար
պետք է ողտադրծել այն, ինչ վոր նրանք գիտեն (դա ամեն մի ուսուց-
ման ընդհանուր կանոնն է, վոր քացարություն չի ընդունում), ուստի
նպատակահարմար և կարգաւու համար սալ նախ ստանմին բառեր, վորոնք

Նրա համար սովորական առարկաներ նշանակեն, որինակ՝ հաց, մահճակալ, սենյակ և այլն: Պրանից առաջ նրանց պետք է ցույց տալ այդ բաները կազմող տառերի մեն ու զմազդությունը, ստիպելով առանձին-առանձին արտասանել միայն մաթնավորներն ու յերկրաբաբանները, բայց վոչ բաղամայները: Վերջինները նրանք պետք է արտասանեն միայն վանկերի և բառերի մեջ այդ մաթնավորների և յերկմայնների հետ կազմած տարբեր կամբնացիաներով:

Ընթերցանության ուսուցման սովորական մեթոդի մասանակ մի ուրիշ սխալ էլ են կատարում: Պա այն է, վոր յերեխաներին ստիպում են տալ տառերի անուններն առանձին-առանձին, ղինեն նրանք բաղամայն, քե մայնավոր միենուսին է: Բայց ըն՝ վոր բաղամայններին արդարիտ անուն են տվել հենց նրա համար, վոր նրանք առանձին չեն հնչում, այլ պետք է միացվեն մաթնավորների հետ և հնչվեն նրանց հետ միասին: Այդպիսով, սովորեցնել արտասանել առանձին-առանձին այնպիսի նշաններ, վորանք կարող են արտասանվել միայն ուրիշների հետ միացած, կնշանակել ինքն իրեն հակասել, վորովհետև բաղամայններն առանձին արտասանելով և ստիպելով յերեխաներին նրանց անունները տալ, մենք միշտ էլ նրանց մաթնավոր ենք միացնում—այն է՝ միացնում ենք ղեշ, վորը չկա վոչ վանկի, վոչ էլ բառի մեջ. արանից և ղոյիում այն, վոր այդ տառերի առանձին-առանձին արտասանությանը բոլորովին տարբեր է նույն տառերի արտասանությանից, յերր նրանք միացած են մաթնավորների հետ: Այսպիսով, յերեխաները, վոր բառը կազմող տառերը հիշտ անվանում են մեկը մյուսի հետևից, նույն բառի մեջ չեն կարողանում արտասանել բոլորը միասին, վորովհետև տարբեր հնչյունների միամուսումը ղվոթեցնում և նրանց լսողությունն ու յերեխակայությունը: Որինակ, յերեխային տալիս են «bon» բառը, վոր բաղկացած է յերեք տառից, և ստիպում են տառերը մեկ-մեկ արտասանել: Բայց «b»-ն առանձին արտասանելիտ, հնչվում է վորպես «բ»: «o»-ն առանձին արտասանելիտ, հիշտ ն, լսվում է վորպես «o» իբրև մաթնավոր. բայց «n»-ն առանձին արտասանելիտ, նորից տալիս և ամբողջական կապակցության—ենն: Յերեխան ի՞նչպես լմբումի, վոր այդ ղոյի վոյի հնչյունները, վոր ստիպում են նրան արտասանել առանձին,առանձին, անվանելով մի տառը մյուսի հետևից, ընդամենը մի հնչյունային կապակցության են կաղմում «bon»: Նրա ակամջները ասնում են հինգ հատ հնչյուններով, իսկ հետո նրան ասում են. «Իրացրու այդ հինգ հնչյունները և դրանցից կազմիր մեկը, այն է՝ «bon»: Այդ նա վոչ մի կերպ չի կարող հասկանալ. նա սովորում է միացնել միայն այն պատճառով, վոր ուսուցիչն ինքն և կատարում այդ միացումը և հարյուր անգամ հնչյունային այդ կապակցությանը—«bon» դոռում և նրա ակամջին:

ԱՂՋԻՎՆԵՐԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԱՆՍԵՆՈՍԱԿԱՆ ՊԱՆՍՈՂՈՒՄ

Ողբով Գրեաւ

Նույնիսկ անցյալ դարերի տեսակետից տարրերնակ ապստոբանքային և խաղնում մանկական կյանքի այդ պատկերը, յերբ առավտայն միջին ուշ յերկու յերկխաները պահպանում էին լուսթյուն կամ խոտում էին կամ մայրուհի, յերբ նրանք այլ կերպ չէին քայլում, բայց յեթե յերկու միանման հինների միջև, վարունք դնում էին—մեկն առջևից, մյուսը հետևից,— նրա համար, վարպետի աղջիկները Եկարեք պատրվակի տակ քայլը դանդաղեցնելով միմյանց հետ լիտման լուսննային, յերբ ամացումն աղոթելուց անցնում էին բարձրամասն աղոթքի, աղոթքից՝ ուսման. սակայն բացի կատելությունից, ստորում էին միայն կարգալ և դրել, իսկ կրթակի որերը շփոթել բանն թվարանությունից — դեռահասները մամը մեկից մինչև յերկուսը, իսկ փոքրիկները յերկուսից մինչև յերկուս և կեսը, յերբ մեծերը միշտ պրոպան էին, վարպետի միտքը նախապահից լիստորվեր, բայց այնուամենայնիվ չէին կարողանում կապել աշխատանքին, շփոթումն այնքան ավելի պետք և հանելի լիներ, վարքան քիչ էր իրենց աշխատություններին դուր գալիս, յերբ պայքարում էին թուր ընտան հակումների դեմ և արհամարհում էին մարմնի հողատարությունը, շփոթը վարպետին կերպուր գտնալու համար էր նշանակված, յերբ, մի խոսքով, ամեն ինչ արվում էր միայն մարմինը մեղցնելու համար։ Պատկերացրեք որերի այդ յերկուս շարքը, յարագանլուրը 14—16 մամից, վոր 6—8 տարիների ընթացքում նախադաս էին Եկարեք յուրերից զլիններին և անց էին կացվում մոտյլ մեծություն մեղ, ուր կյանքի շարժումը չէր թափանցում, բացի դանդաղ հարվածներից, վորունք վարժությունների և աղալխարությունների հերթափոխություններն էին աղալարում,— և զուգ կրթունք այն աղալալի և վշտի զգացմունքը, վորով ձենները խոսում և խորք քարանձավի խաղարի մասին, վորտեղ մեծատանը փակված պահում էր որիորդների պատանեկությունը (նույն տեղը, էջ 93)։

ՃԵՆՆԵՐԸ

ԱՂՋԻՎՆԵՐԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ֆրանսուա ձենելանը (1661—1715) դասվում էր ֆրանսիական չիս աղվական ընտանիքի։

Ֆրանսուա ձենելանը զլխավորում և արխանդրատ կանանցից կազմված մի ընկերություն, վորի նպատակն էր հավաքարել և կաթարկական դաստարակություն սուր բողոքական ընտանիքների աղջիկներին։ Այդ աշխատանքի պատշաճ և հանդիսանում նրա ձենելանի դաստարակության մասին հույզվոր զգմունքը (առաջին տեղում աղալարված է 1687 թ.)։ Հետագայում նրան տեսնում են արքունիք վորպես զ-Ֆիլիպ) դաստարակի, իր մամանկի համար տեղափոխվողական վեղում։ «Les aventures de Tellemaques» (Տելեմաքի արկանները) նա առաջ և լուսավորյալ անասնամարման միտպանության իդեալը։ Ճենի աշխատանքների, մի յերկ, զգված հանդիպել էր անի համար, վորը պարտալվում էր զանալ Ֆրանսուաի թաղար, ձենելանը զնալարում և զբանական միտպանական անիքի սկզբունքների վրա չիմնված պետական կառուցվածքի պլան։

*) Աղալան և հույզում թաղատանը Ֆրանսուայում։ — Հվ. 5.

Մշակունի կաթսիէն և միադեռական, բազմակուս աղջիկներէ և զո՞րէն զստախարակ և չաղաքական զրօշ ֆիննլանթն մանկավարժութեան ֆրանսիական բուրժուական պատմութեանն ճամբարում են մամանակակից մանկավարժութեան հայր: Նրա մանկավարժութեանը մեկ համար հետաքրքրական է, զորդեռ կաթսիէն նախանֆրանսիայի մանկավարժական գրույթներէ արտացոլումն:

Ստորի բերվում են նախնանք մաղջիկներէ զստախարակութեան մասին զբմեքից, Վերնպքերը առլիս և ճրեռամամայի կազմողը:

ԱՆՔԻՆԵՐԻ ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վոչ մի բանի աշխուս անգույշի չեն վերաբերվում, ինչպես աղջիկներէ զստախարակութեանը. մայրերի կամայականութեանն ու ջմահանուլքն աշխուսը շատ հաճախ վնասական նշանակութեանն ունի: Սովորաբար կարծում են, զոր ամենաշնչին կրթութեանն աղջիկներէ համար բավական է, Հասարակական բարիքի տեսակետից տղաների զստախարակութեանը համարվում է ամենապարտեւոր հոգսերից մեկը, և թեև այս զեղբունն էլ քիչ չեն սխալները, քան թե աղջիկներէ զստախարակութեան զեղբուն, սակայն բոլորը համազված են, զիւր աշը զործում հաջողութեանն ունենալու համար տեղեկութեաններ շատ են պահանջվում: Այս առարկայի վերաբերյալ ամենատաղանդաւոր մարդիկ զործել են զորոշ կանոններ սահմանել: Յերեան են յեկել շատ ուսուցիչներ և ուսումնական հաստատութեաններ: Հակադասական միջոցներ են ծախսվում զբերք հրատարակելու, զխոսական հետադասութեաններէ, լեզուների ուսումնասիրութեան նոր միջոցներ գտնելու, ուսուցիչներ ընտրելու համար: Թեև այդ հոգստարութեաններն աղելի շատ աչքի չեն ընկնում արտաքին փայլով, քան թե հիմնավարութեամբ, սակայն դա ցույց է առլիս աշն բարձր նշանակութեանը, զոր հասարակութեանը առլիս է աղամարդու կրթութեանը: Ասում են, զոր աղջիկներին դիմահանութեանը հարկավոր չե այն պատճառով, զոր զբանով նրանք դառնում են անտիտա և անքնակամ. բավական է, զոր նրանք կարողանան վարել իրենց ամենաբոյս անտեսութեանը և անխոս հպատակվին իրենց ամուսնուն: Սովորաբար միաժամանակ որինակ են բերում շատ կանանց, զորոնց դիմահանութեանը ծիծաղելի չե դարձրել, և զբանից հետո իրենց արդեն իրավունք են համարում աղջիկներին կուրորեն հանձնել իրենց տղես և անմիտ մայրերի զեկավարութեանը:

Կինն էլ աղելի թույլ է աղելի զստարկ հետաքրքրատեւ ինչը ունի, քան տղամարդը... Բայց ի՞նչ է բղխում կնոջ բնական թուլութեանից: Կորքան նրանց աղելի չեն թույլ, այնքան աղելի կարիք ունեն ոգնութեան: Ի՞նչ են նրանց վրա չեն զբմած այն պարտականութեանները, զորոնք մարդկային կյանքի ամբողջ հիմքն են կազմում: Արդյոք կինը չի՞ կործանում կամ պահպանում առնել, նա չի՞ արդյոք կառավարում անային կյանքի բոլոր մանրունքները և, հետևաբար, նրանից չի՞ կախված այն բոլորը, ինչ զոր, ընդհանրապես, ամենից շատ է վերաբերում մարդկային ցեղին: Հենց զբոս չնորիւմ է, զոր կինը վնասական ազդեցութեանն է թողնում ամբողջ աշխարհի, թիւ լալ և թիւ վատ, բարեքի վրա: Տղամարդը, զոր հասարակութեան մեջ հեղինակութեան և վաթելում, իր սեփական միջոցներով չի կարող իր ընտանիքի համար պատշաճ բարեկեցութեան ստեղծել, յեթե կինն աշը բանին չոժանդակի:

ԴԱՍՏԱՐԱՊԻԱԹԵՈՒՆԸ ԳՅՏԲ Ե. ՎՈՐԲԱՆ ԿԱՐԵՆԻ ՅԵՆ, ՇՈՒՅ ՍԿՍԵԼ

Աղյիկներէ զաստիարակութիւնը կարելի չէ ամենալալ Հասակից սկսել...

Յերեխաներին առուցման Համար կարելի չէ նախապատրաստել նրանց խոսել սովորելուց առաջ. Թերեւս ասեն, թէ յետ ամ տարօրում, բայց պետք է ուշադրութեամբ Հետեւել, թէ ինչ է կատարվում այն յերեխայի մէջ, վարք գեղեւ յի խոսում. նա ավելի ճիշտ և ուսումնասիրում այն լեզու, վարք շուտով խոսելու յի, քան թէ զիտնականները խոսում են մեռալ լեզուներով, վար նրանք ավելի Հասուն Հասակում այնքան զգալաւթութեամբ են ուսումնասիրում:

ԱՆԼՐԱՅԵՇՏ Ե ՎԱՂ ՄԱՆԿԱԹԵՈՒՆԻՅ ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻՆ ՆՈՐԵՆՁԵԼ ՍԵՐ ԴԵՊՐ ՎԵՐԱԲՈՒՆ
ՄԱՐԴԻԿ ՅԵՎ ԶԶՎԱՆՔ ԴԵՊՐ ԱՅՆ ՄԱՐԴԻԿ, ՎՈՐՈՐՈՅ ՍԻՐԵԼԸ ՆՐԱՆՑ ԶԱՄԱՐ
ՎՏԱՆԿԱՎՈՐ ԵՅ

Նկատեցէք, վար յերեխաներն այս Հասակից արդեն զերազատում են նրանց, ովքեր նրանց յերես են տալիս և խոստովում են նրանցից, ովքեր նրանց Հակառակ են դնում: Տեսէք, թէ ինչպէս նրանք ժամանակին կատարանում են զուտ կամ լուել, ցանկանալով վարեւ բան ստանալ՝ արդեն վարքան նրանք նենդամբա և նախանձուտ են:

Արդեն այս մեկից յերեւում է, թէ յերեխաները Հենց այս Հասակից սկսում են Հասկանալ ավելի, քան սովորաբար յենթադրում են: Ուստի զուրկ կարող էք թեւտերով և Հնչյուններով ուղեկցվող բառերի ոգնութեամբ ներշնչել նրանց ավելի Հանախ աղծիվ և առաքելի մարդկանց Հետ լինելու միտումը, վարնց նրանք տեսնում են, քան թէ անխաչեմ մարդկանց Հետ, վարնց սիրելը նրանց Համար վտանգավոր կլինէր. ճիշտ աղապես էլ, փոխելով մեք զեմքի արտաՀայտութիւնն ու մայրի ինտունացիան, զուրկ կարող էք նրանց Հետ պահել այն մարդկանցից, վարնց նրանք տեսել են բարկութեան կամ վարեւ այլ անկարգ վիճակում, և բնդՀակառակը, բնդանելով զեմքի քնքուշ արտաՀայտութիւն և փաղաքշական սոն, զուրկ կարող էք զրափել լույսով պատկերացնել նրանց, ում նրանք Համեստ և խաչեմ են տեսել:

ՉԱՓԱՎՈՐՈՒԹԵՈՒՆԸ ՄԵՂԻ ՄԵՋ—ԱՅՈՂՔՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ Ե

Ամենապիտաւորը վաղ Հասակում—զա յերեխայի սուղղութեան մասին Հոգայն է և և այն, վար սնունդը ընտրելու և կանոնաւոր կյանք վարելու միտնով արյան զրգուումը կանխելն է: Այլ կերպ ասած, նրա ուսեւն այնպէս պիտի կազմավորել, վար նա միշտ էլ մասաւորապէս միեմունք ժամերին ուստի: Թող յերեխան բաղական Հանախակի ուստի, Համամայն իր պահանջներէ, բայց սահմանված ժամից զուրա նա չպետք է ուստի, վարվահետեւ գա կնշանակեւ մանրացնել նրա ստամոքան այն ժամանակ, յերբ մարտադրութեանը գեղեւ յի վերջացել: Յերեխան իր ախարժակը չափից ավելի զրգուող և բնախ վալ մի բան չպետք է ուստի—զա նրան կրնախ իր սուղղութեան Համար ավելի սուղղարար կերակրից: Հետս չպետք է թույլ տալ,

վոր յերեխայի սնունդը շատ բազմազան լինի, վորովհետեւ սննդաբար կերակրի շատ տեսակները, վոր հաջորդում են միմյանց, յերեխային ստիպում են ուտել, յերբ իսկական քողցն արդեն հաղեցված է:

ՄԱՐԴՈՒՆ ՎԱՆ ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՊԵՏԻ Ե ՎԱՐՃԵՆԵՆԻ ՀՐԱՅՄԱՎՆԻ ՑԱՆԱԿԱՄԱՆՑ

Հետո կարևոր է նույնպես թույլ տալ, վոր յերեխայի որդաններն աճաճան, առանց նրան ուսուցմամբ ծանրաբեռնելու, խույս տալ բոլոր դժբաղդի կրքերից և յերեխային աննկատելիորեն վարժեցնել զրկվելու այն բանից, ինչի նկատմամբ վոր նա չափազանց մեծ ձգտում և արտաշայտում, վորպեսզի նա յերբեք հաստատու հույս չունենա ստանալու այն, ինչ վոր նա բուռն կերպով ցանկանում է:

ԲԱՎՄԱՐՅՈՑԵՐ ՄԱՆԱԿԱՆ ԲՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յերեխայի ուղեղը նման է քամու առաջ դրված վտուռի մոճի՝ նրա բոցը միշտ տատանվում է: Յերեխան մեղ հարց է տալիս, և մեղանից զեռուկա պատասխան չստացած, նա աչքերը տնկում է հատակին և այնպեղ դիտում է նախերը կամ պատուհանի ապակիներն և համբուս: Յեթե դուք ուզենաք վերադարձնել նրան իր սված առաջին հարցին, ապա անպայման դուք նրան նշյած կլինեք և վրոց վոր գերության մեջ դրած: Ուստի յերեխայի որդաններին հետ հարկավոր է շատ զգույշ վարվել, մինչև վոր նա լիովին կամբանա: Նրա հարցերին պատասխանեցեք ամօրջողպես և թույլ տվեք ուրիշ հարցեր տալու այնքան, վորքան կցանկանա: Պահպանեցեք միայն նրա հարցադրությանը և ողնեցեք նրա լավ տեղեկությունների պաշարը մեծացնելուն: Կզա ժամանակ, յերբ այդ բոլոր գիտելիքները նրա ամբողջած ուղեղում իրենց պատշաճ տեղը կգրավեն, և յերեխան կստիպի հետևողականորեն դասել իսկ դուք կարող էք սահմանափակվել միայն նրանով, վոր կուղղեք նրա սխալ դատողությունները և ամեն մի հարմար դեպքում ցույց կտաք, թե ինչպես պետք է նիշա յեղրակացության հանել:

ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ՊԵՏԻ Ե ՀԱՅԵՆԻ ԼՈՒՆ

Թույլ տվեք, վոր յերեխան խաղա և խաղը միացրեք ուսուցման հետ: Թող խմատությունը նրան յերես վորու ժամանակամիջոցներից հետո և անպայման ուրախ դեմքով: Խուսափեք ավելորդ նշանությամբ նրան հոգնեցնելուց:

Յեթե յերեխան ստաքլիության մասին տեան և մտայն պատկերացում կստանա, յեթե նրան կգրավեն աղատությունն ու անկարգությունը, ապա մեղ համար ամեն ինչ կորած է՝ մեր բոլոր աշխատանքներն իդուք կանցնեն:

Վորքան քիչ լինեն այն դասերը, վորոնք տալվում են իրենց ամբողջ մեկերով, այնքան լավ: Կենդանի գրույցի միջոցով կարելի չէ բազմաթիվ ավելի ողտակար տեղեկություններ հաղորդել, քան նույնակ իրենք դասերն են: Յեւ շատ յերեխաներ են տեսել, վորոնք խաղալով կարգաւ ելին սովորում: Բաղական է նրանց ներկայությամբ դրէից վորեն հետաքրքիր

բան պատմել և միամտամանակ նրանց տառերը ցույց տալ։ Դրանից հետո յերեխաներն իրենք կցանկանան սովորել այն, ինչ վոր նրանց կարող է այդքան հաճույք պատճառել։

Նկատեցեք սովորական դաստիարակության հետադան թերութիւնը՝ բոլորը, ինչ վոր հաճելի չէ, հաճաքման և մի տեղ, բոլորը, ինչ վոր անախարժ է—մի այլ տեղ. բոլորը, ինչ վոր մանկավայի չէ, տված և դասերին, բոլորը, ինչ վոր դարեկան և և արիւթիկի՝ հաճույքներին։ Եւ ի՞նչ և մտած յերեխային, յեթի վոր վազել իր խաղերին, անհամբերութեամբ սպասելով դասի վերջանալուն։

Աշխատենք փոխել այդ կարգը. ուսումը դարձնենք հաճելի. բանանք այդ վորպէս ապաստութիւն և հաճույք. համբերութեամբ սպասենք, յեթի յերեխան յերեւման ընդհատի պահն իր ուրախութեան վորակ բռնկումով,— չէ՞՞ վոր յերեխաներն իրենց ուղեղին հանգստութիւն տալու համար արդարեւ ընդմիջումներ կարիք են դրում։

Տանք նրանց վորոչ ապաստութիւն, մամանակ առ մամանակ թույլ տանք դասից վորոչ չեղումն տնելու. կամ յույնիակ թույլ տանք խաղալու, վորպէսպէ նրանց ուղեղը մի վորքը հանգստանա, իսկ հետո աստիճանաբար վերադարձնենք նրանց մեր նպատակին։

**ԴԱՏԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԼԵԱՎՈՐ ԴՈՐԾԻԲԸ ՍԵՐՆ Ե, ԿՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՃՈՅՑԸ՝
ԵԱՅՐԱԶՆՆ ՄԻՋՈՑ**

Առանց խիստ անհրաժեշտութեան յերեք չափազանց խիստ և հրամայողական տեսք չընդունեք, վոր յերեխաներին ստորափ և սղոյում։ Հաճախ դա դաստիարակներն կողմից լսի պեղանալով և հափշտակվածութեան և, չէ՞՞ վոր յերեխաներն առանց այն ել յերկշտ են և ամալկոտ։ Դրանով դուք միայն կստիպեք նրանց ներփակվել իրենց մեջ և կկորցնեք նրանց վստահութիւնը, առանց վորի դաստիարակութեան գործում վոր մի հաջողութեան հույս ունենալ չի կարելի։ Ընդհակառակը, ստիպեցեք, վոր նրանք մեզ սիրեն, թող մեր ներկայութեամբ նրանք իրենց ազատ զգան և թող իրենց արարքները մեզանից թողցնել լաշխաւան։ Այդ բանում հաջողութեան ունենալու համար ներառված չեղեք նրանց նկատմամբ, վորանք մեզանից բան չեն թողցնում։ Աշխատեցեք փառ հակումներ տեսնելիս չարաւանալով վոր վրդովմունք, վոր գործանք. ընդհակառակը, նրանց թույլութեան յեղափոխութեամբ յերեք ներդրումիս։ Իհարկե, յերեւման կարող և պատահել, վոր առ յունենալով, նրանք սովելի քիչ դուռ կբնեն, քան հարկափոր և. այնուամենայնիւ, նրանց համար մեր վստահութեանն ու տնկեղծութեանն ամելի ուղտակար և, քան վորակ դաժան իշխանութեան։

Բացի այս, խոստութեան գործողութիւն յերեք ել ու չէ, յեթի միայն վստահութեանն ու համարելը բաժանական չէ. իսկ սկսել պետք և միշտ անկեղծութեանից, մտեւութեանից, անբռնադատութեանից, բայց առանց նպատակութեան։ Դա մեզ հնարափորութեան կտա տեսնել յերեխաների վորմունքն իր իսկական լույսով և իսկին ուսումնասիրել այն։ Վերջապէս, յեթի դուք յույնիակ իշխանութեան ուժով ստիպեք նրանց կատարելու մեր բոլոր հրահանգները, այնուամենայնիւ դուք մեր նպատակին չեք հասնի, վորովհետեւ այդ բոլոր կդառնա անշող մեականութեան, դուցե և, կեղ-

ծաղկորության և աշղպիսով դուք նրանց կ'զմե՛ք բարուց, զեպէ՛ վորը դուք կուզա՛ծ էք սեր ներշնչելու:

Յեթն ամենափմաստունը ծնողներին խորհուրդ էր տալիս յերեխայի զլիին շարունակ ճիպտա բռնած ունենալ և ազատաշուք արցունք էր խոստանում այն հորը, վորն իր վորդու հետ զվարճանում և, զա բոլորովին էլ չի նշանակում, թէ նա պարտաւում և հեղ և համբերատար դաստիարակությունը, նա միայն դաստապարտեց թույլ և անմիա ծնողներին, վորոնք հրահրում են իրենց յերեխաների կրքերը և դրանց մեջ միայն զվարճության են տեսնում, թույլ տալով նրանց նույնիսկ ամեն տեսակի շափաղանցությաններ:

Մրանց պարզորեն բոլիւմ է, վոր ծնողներն իրենց իշխանությունը պետք և պահեն վորպէս ուղղիլ միջոց, վորովհետեւ լինում են ընաղորությաններ, վորոնց վրա կարելի չէ միայն աւով ազդել: Բայց, նորից եմ կրկնում, այդ միջոցին պետք և միայն այն ժամանակ զիմել, յերբ այլևս ուրիշ միջոց չկա:

Այն յերեխան, վորը միայն յերևակայության աղգեցության տակ և զործում և իր ուղեղում խտնում և իր համար փոխադարձ հարաբերություն ունեցող իրերը, ուսումը կամ աւարքնությունն ստանալ և միայն այն պատճառով, վոր ստանալ և այն մարդուն, վորը նրա հետ այդ րանի մասին և խոսում:

Ահա թէ վորտեղից և ծագում բարեպաշտության մասին այնքան մտալլ ու աստատելի պատկերացումը, վոր հաճախ յերեխան պահում և իր ամբողջ կյանքում՝ խիստ դաստիարակությանից յերեքմն միայն այս և մնում նրան: Ուստի հաճախ ստիպված ենք թողնել տառնց ուղղելու նրա վորեւ թերությունը և ազատել այն ժամենաին, յերբ նրա միտքը արամաղիլ կլինի պաղելու մեր խրատներէջ:

ԿՐՈՆԱՅՆ ԽՐԱՏՆԵՐԸ ՊԵՏԻ Ե ՈՒՆՆՆԻ ԶԵՎԱՎԱՐՎԵԼՈՒՑ ԱՎԵԼԻ ԵՈՒՑ ՍԿԱՎԵՆ ԵՆՎ ԱՌԱՅԻՆ ՏՆՆԸ ԳՐԱՎԵՆ

Վաղ հասակում յերեխաներն ընդունակ չեն դասելու վու թէ այն հասկացողությունների և մտածողության հիմնական սկզբունքների պակասության հետեւանքով, վոր նրանք մեռք կրերեն հետապայում, ալլ այն պատճառով, վոր շատ իրերին անծանոթ լինելը նրանց թույլ չի տալիս իրենց բանականությունը զործադրել զործի համար, իսկ նրանց ուղեղի զբոլոված վիճակը խանգարում և հետեւել իրենց մաքերի ընթացքին և նրանց կապել միմյանց:

Չնայած դրան, նրանց բանականության տառջին նշույլները պետք և աննկատելիորեն, աստիճանաբար ուղղել զեպի տառնու ճանաչողությունը և համարել նրանց զբիտառնելալան ճշմարտությունների մեջ, կատկածի առիթ շտալով: Յերեխաները տեսնում են, վոր մեկը մեռել և և գիտեն, վոր նրան կթաղեն: Նրանց մի աշղպիսի հարց տվէք. «Զե՞ վոր մեռածը զերեզմանումն է:» — «Այո՛»: — «Ենչանակում և նա դաբիտում չէ՞» — «Վո՛ւ, նա աշխտեղ և, դաբիտումն»: — «Մեկ ի՞նչպիսի նա միտածանակ և դաբիտումն է, և զերեզմանումն»: — «Դաբիտում նրա հոգին է, իսկ նրա մարմինն ի՞նչքան և հոգի մեջ»: — «Մեկ հոգին նույնը չէ՞, ինչ վոր մարմինը»: — «Վո՛ւ»:

—Իսկ չե՞ փոր հողին չի մեռել։ — «Ա՛յ, նա հափշտան ապրելու չէ յերկրում։ Ախարամանակ դուք կարող եք ափնայցնել, մեռել դուք, յերեսաներ, ինքնեկող կուզենայի՞ք փրկվել։ — Այս՛, բայց ի՞նչ է նշանակում փրկվել։ — Ե՛տա նշանակում է, փոր հողին մահվանից հետո դրախտ եղնում։ — Իսկ ի՞նչ է մահը։ — Այն, փոր հողին թողնում է մարմինը, փորը դառնում աշխուհ։

Եւ այց տվեք յերեսային մի տուն և ստիպեցեք հասկանալ, փոր տունն ինքն իրեն չի շինվել։ «Ձե՛» փոր քարերն իրենք իրենց վեր չեն բարձրանա, յեթե վաղ փոր նրանց այնտեղ շտանիք, — կասեք դուք։ Ի դեպ, ցույց տվեք յերեսաներին նաեւ տուն շինող փորձնադիրներին. հետո նրանց ուշադրութեամբ դարձրեք յերկնքի, յերկրի, այն գլխավոր առարկաների վրա, փոր ստափած ստեղծել և մարդու սպաի համար. միաժամանակ ափնայցրեք. «Տեսե՛ք, յերեսաներ, թե վա՛րջան ափնի վեղեցիկ և լավ է շինված այս աշխարհը, քան տանը։ Արդյոք նա ինքն իրեն շտեղծվե՞ց։ Ի՛նչպե՛ս, վա՛յ. դա ստանա մեռերի ստեղծադրութեամբ։

Ամենից առաջ հետեցե՛ք սուրբ գրքի որինակին՝ աղոթեցե՛ք նրանց յերեսակալութեան վրա և մեր բոլոր բացառութեաններն ամենազատ պատկերներով ոճաեք։ Պատկերացրե՛ք աստծուն, նստած գահի վրա, արևից տվելի վառ փայլող աշեքնով և կայծակից ափնի պայծառ փայլատակող։ Թող նրա շուրթերը բարբառեն, ակամջները լսեն, մեռերը բռնեն ափեկրքը, թող նրա սնր ստարածված լինի շարերին պատճելու համար, իսկ սերտը հայրական քնքուկությամբ չի բոլոր իրեն սիրողների համար։ Կգա ժամանակը, յերբ այդ բոլորի մասին դուք տվելի նկիւտ գիտելիքներ կտաք։ Իսկ այժմ ուշադրութեամբ դարձրե՛ք մանկական բանականութեան բոլոր արտահայտութեաններին վրա և փորձեցե՛ք նրան ամեն կողմից, փորպեպի ի՛մանաք, թե այդ մեծ նշմարութեաններն ի՞նչպե՛ս պետք է մացնե՛ք մանկան դրսեւոր և մանավանդ վաղ մի նոր բան շտեղծ նրան, առանց վորեն հասկանալի համեմատութեաններով բացատրելու։

Ամենազգլխավոր գրութե՛ր, փոր միշտ պետք է յերեսաներին ստափազնե՛ք, դա այն է, փոր Հիսուս Քրիստոսը մեր կրօնի հիմքը, կենտրոնակետը և պատկն և հանդիսանում—մեր միակ ապավինը։

Յերբ կրօնի հիմնական դոգմաներն արդեն հաստատուն կերպով դրված են մանկական մտքերում, պետք է նրանց զատողութեամբ ու զործողութեանները վերակառուցել հենց իրեն Հիսուս Քրիստոսի պատկերով, փորը մարմնացավ և մարդացավ, փորպեպի մեկ ստիպեցնի, թե ինչպե՛ս պետք է սպրել և մեռնել, փոր մեկ նմանից մարմնով և ցույց տվեց, թե ինչին պիտի մեռե՛ հափտանաք և ինչպե՛ս վարվե՛ք։ Դա բոլորովին ել չի նշանակում, թե յերեսայի կղացմունքներն ու զործողութեանները մենք չարտափն պետք է համեմատենք Հիսուս Քրիստոսի կյանքի հետ։ Այդ համեմատութեամբ կլինեն և հաղեցուցիչ և անհամար։ Պետք է միայն յերեսային վարժեցնել նախելու Հիսուս Քրիստոսի կյանքին փորպես մի որինակի, փորին պիտի հետեւել, իսկ նրա խոսքերին՝ փորպես մեկ բոլորիս համար սքեներ վրա։ Փրկչի խոսքերից և զործողութեաններից ընտրեցե՛ք այն, ինչ փոր մանկան հասակին տվելի չէ համապատասխանում։ Եթե յերեսան համբերատարութեամբ չի կարող սամել կյանքի վորեն զժախ-

տություն, հիշեցրեց նրան փրկիչ շարժարանքները խաչի վրա: Յեթև նա ահա՛նությամբ և զրազվում իրեն համար ձանձրալի փրկեւ զործով, հիշեցրեց նրան, թե ինչպե՛ս Քրիստոսը մինչև յերեսում տարեկան հասակն աչխատում էր արհեստանոցում: Յեթև նրա մեջ տառնում և զոգտանքներ է պատկերներ ինքնասեր մի ցանկություն, պատմեցեք այն անարգանքների մասին, վոր կրեց փրկիչը: Անհայտ յերկաային հազարեցեցեք, թե ինչպե՛ս էր Քրիստոսը խոսում մեղավորների և ամենազաղկելի կեղծավորների հետ: Հիշաւարին հիշեցրեց Քրիստոսին, վոր խաչի վրա մեռնում և իր այն թշնամիների համար, վորոնք մեղավոր են նրա խաչվելու համար: Իր հիացմունքներն արտահայտելու մեջ անտխա և անհամեստ յերկաային վորքան կարելի չե տվիլի պերճախոս կերպով պատկերացրեց Հիսուս Քրիստոսի հեղությունն ու խոնարհությունը, վորի ամբողջ կյանքն այնքան խիստ էր և լի վեհությամբ: Վերջապես, սովորեցրեց յերկաանքին վորքան կարելի չե հաճախ պատկերացնելու, թե ինչ կանեւ Հիսուս Քրիստոսը կամ ինչ կմտածեւ մեր նույնիսկ ամենալուրջ խոտանքների, մեր ժամանցների և զրազմունքների մասին, յեթև նա մեր մեջ հաճախ լինեւ, և վորքան մեռեց կապւելինք, յեթև նա հանկարծ յերեսար մեր մեջ, վոր մոտացել էնք նրա պատկերանները: Արդյոք այդ նույնը չի՞ պատահի մեզ յուրաքանչյուրին հետ մեր մահվան ժամին, իսկ ամբողջ աշխարհի հետ ընդհանուր դատաստանի թաղումն ու անհայտ ժամին: Ուրեմն պատկերացրեց յերկաանքին ամբողջ արեղերքի փոփոխությունը, յերբ արեւը կմարի, աստղերը կընկնեն իրենց տեղերից, բոցավառված տարերքը կհոսի հրե գետերի նման, մինչև իր հիմքերը ցնցելով յերկրազուսձոր: Հարցրեց յերկաանքին, թե ինչ աչքերով մեռեց պիտի յերկինք նայենք, վոր ծածկում և յերկիրը, վորի վրա մեռեց քայլում էնք, շենքերին, վորտեղ մեռեց ապրում էնք, և մեզ շրջապատող մեռցած բոլոր աստերկաներին, դիտեալով, վոր այդ բոլորը դատապարտված և կրակի... Պատմեցեք նրանց, թե ինչպե՛ս են բացվելու դռագլները, մեռելները հարություն կտանեն, և Հիսուս Քրիստոսն ամբարի վրա կիջնի իր ամբողջ փառքով: Պատկերացրեք այն բացված դիրքը, վորտեղ զբոսվում են մեր սրտի ամենաթաղուն ժողովունքները, դա առանձն դատաստանն և բոլոր զարերի և ժողովուրդների առաջ. հափտեանական փառքը, վոր պատկում և հափառացալներին, Քրիստոսի հետ միասին թաղավորեն առանձն դահի առաջ և վերջապես այն հրե դեհներ, հափտեանական խաղաբը և մշանկեանական աստափը, աստմների կրճատցն ու մոլեղնությունը շար վողկների հետ, վոր վիճակվելու չե բոլոր մեղավորներին:

ԳՐԱՆԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԳԵՏՔ Ե ԼԻՄԻՎԻ ԶԳԱՑՈՒՆՔԻ ՎՐԱ

Այխատեցեք, վոր մեր խոսքերը հասկացվեն և խորապես զգացվեն. տացեք, վոր աստված ուզում և, վոր պաշտեն վա: Թե չարթերով, այլ սրտով. վոր ծեւերը միմեայն մեր մեջ կրոնական զգացմունքներ տառնացնելու և արտահայտելու համար են ծառայում և բոլորովին ել կրոնի ելալթյունը չեն կապում. վոր հափառար մեր ներսումն և, վորովհետև աստված յերկրազուսձորն և վորոնում վաղու և նշարառության մեջ: Ուրեմն սիրենք տերօրը մեր ամբողջ սրտով, հոգով և մաքով, այնպե՛ս վոր կաթնեւ

թիւ ամբողջ աշխարհում գոյութիւն ունեն միայն մենք և նա: Նա մեր շուրթերէ հալածատիացման կտրիւրը չի դուռ: Նրան հարկաւոր չեն մեր հասարակական դիրքը, մեր ունեցածքը: Նրանց միայն մենք ենք հարկաւոր: Բայց միայն սրենքը կոտորելով սահմանափակվելու բաժական չե, պետք է միշտ ի նկատի ունենալ և այն պատուհները, վոր մեզանից ուղիւս եր որենտաւան:

Այսպիսով, պատարագ լսելը նշանակութիւն ունի միայն այն ժամանակ, յերբ այդ արժում է Հիսուս Քրիստոսի Հեռ միտքորվելու նպատակով, Քրիստոսի, վորն իրեն զոհեց մեզ համար, և մեզ խրատելու համար այն բոլորի միջոցով, վոր պատկերացմունք է նրա սպանութիւնը մարդկանց մեղքերի համար: Ամբողջը վերջացրեք այն բաներով, թե վա՛ ըլլաւ, վոր ԵՏԻՐ, Տերս ևն կանչում, աստուծո արքայութիւն կմանեն. վոր աստուծո նկատմամբ սիրո՛ւ համբիւս դպացմունք լուսնեղաները, յերկրային բարիքներէ չհրաժարւաները, իրենց անձը շարժամարնողները, աշխարհային գոյթակցութիւններէ չհեռացմաները քրիստոնէութիւնը կզարմենն մի խարուսիկ ուրվական և՛ իրենց, և՛ ուրիշների համար:

ԿՐԻՍՏԱՆ ՌԻՍԻՏԱՌԻՄԸ ՅԵՐԵՄԻԱՅԻՆ ՇՐՋԱՊԱՏԱՐԻ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎԱՊԱՍՏԱՐ
ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՊԱՇՏՊԱՆՆԵՐՆԵՐԻ ՄԻՋՈՑ Ե

Հաճախելի Հիշեցրեք այն յերգումների և խոստումների մասին, վոր ասում են մկրտութիւն ժամանակ, ցույց տալու համար, վոր աշխարհային որինակներն ու կանոնները մեզ վրա վա՛ ըլլաւ միայն վա՛ ըլլաւ մի իշխանութիւն չպետք է ունենան, այլ ընդհանրապէս մեզ զարմնելու յեն կտակածոս դեպի այն ամենը, վոր նման նողկալի և վարակիչ աղբյուրից և ծագում: Միք վախենա՛ նաւթիսկ, սուրբ Պոպոս առաքյալի նման, պատկերացնելու նրանց աստանային, վորն իշխում և աշխարհի վրա և մարդկանց որտեքը դրդում և ուժեղ կրքերի, վորոնք առաջացմունք են ձգտումս դեպի Հարըստութիւնը, գտածն ու վաշխեցնելը: Եւս Հենց այն ունայն փայլն է, — կասեք դուք յերեխաներին, — վորն ավելի շուտ աստանայից և բոլիւս, քան թե աշխարհից. դա սնտիստութիւն այն տեսարանն և, վորի հանդեպ քրիստոնէային աշխրն ու որտեքը պիտի վա՛ ըլլան: Մկրակելիս քրիստոնէայի առաջին քայլն աշխարհային ամեն մի փայլից հրաժարվելն է:

ՅԵՐԵՄԻԱՅԻՆ ՊԵՏԻ Ե ԼԱՐԳԱՆԻ ՆԵՐՇԵՂՈՒ ԴԵՊԻ ՅԵՆԴՆԵՐԻՆ

Փառարանեցեք աստծո վորդու անաւճան իմաստութիւնը, վոր նշանակեց Հողեւոր հովիտներ, իրեն փոխանորդներ, իր անվամբ մեզ դաստիարակելու, իր սուրբ խորհուրդները մեզ շնորհելու, մեր անկման դեպքում մեր անձի Հեռ մեզ հաշտեցնելու, հալածապաշտերի և նոր հողեւոր հովիտների թիւին անընդհատ բազմացնելու համար, վորոնք ապագայում դաստիարակելին բոլոր հալածաբռններին, վորպէսյի յեղեղեցին հաշորդաբար գոյութիւն ունենա հալածական: Եւս այլ ավելք յերեխաներին, թե ի՞նչպիսի ուրախութիւն մենք պիտի նայենք մարդկանց միջև դանդա՛ արք Հոր իշխանութիւնը, վոր աստված և ավել: Ի՞նչպիսի կրօնական դպացումով և հարգանքով պետք է մենք վերաբերվենք աստծո ոճյալներին, նրա ընտրյալներին և նրա խորհուրդները կատարողներին: Նրանց սպասաւորութիւն փայլը մթաղնող ամենափառք ըրծը տեսնելիս մենք մեր աշխրը պիտի

ցած գցենք և վշտանանք ու կտրիք յեղած զեպքում պատրաստ լինենք մեր սեփական արյունով սրբելու այդ թիւեր։ Նրանց ուսմունքն իրենցից չի բղխում։ ով լսում և նրանց՝ լսում և իրեն Հիսուս Քրիստոսին։ Յերբ նրանք Հիսուս Քրիստոսի անունով հաղաքվում են սուրբ գիրքը բացառելու համար, նրանց շրթունքներով սուրբ հոգին և խոսում։ Նրանց ժամանակն իրենց չի պատկանում։ այդ պատճառով ևլ նրանց չպետք և իջեցնել իրենց սպասավորության բարձունքից, խոսենլ աշխարհային գործերին, վարդապետեմ նրանք իրենց պետք և նախնի ջարդի և աղոթքի ու լինեն միջնորդ աստուծու և մարդկանց միջև։ Ավելի ևս թույլատրելի չէ մեռք բարձրացնել նրանց յեկամուսանքի վրա, վարոնք՝ աղքատների մասնազուլթյունն են և մոգովդի մեղքերի վարձը։

**ԱՆՎԱՏԱՆՈՄ ԱՆՔԱՆ ՊԵՏԻ Ե ՍՈՎՈՐԵՑԵԼ ԺԵՏ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՎԱՐԵԼ,
ԳԱՐՅԱԼ, ԳՐԵԼ ԾԵՎ ԲԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՆԵՐԻ ՏԱՐԵՐԲ**

Ուրիշին իրեն լավ ծառայել ստիպելու կարողությունն այնքան ևլ հասարակ քան չէ։ Պետք և ընտրել աշխիվ և կրօնասեր սպասավոր, պետք և լավ խմանալ այն պարտականությունները, վոր նրանց վրա գծում են, պետք և հաշիի առնել ժամանակի և աշխատանքի քանակը, վոր անհրաժեշտ և այդ աշխատանքները կատարելու համար, ինչպես նաև այդ աշխատանքը կատարելու բովանդէյն յեղանակները և դրա համար անհրաժեշտ ծախքերը։ Ինչպես հարկն և ծանոթ լինելով մեր սպասավորների գործերին, զուք կարող եք անարդարացի հանդիմանել նրանց այն բանի համար, վոր նա մեկ վորեն քան ավելի շուտ իմաստացից, քան այդ հնարավոր և, իսկ, որինակ, շիմանալով լաքարի կամ մի այլ բանի արժեքն ու քանակը, վոր պահանջվում և մեր պատվիրած ուսուցիչի համար, զուք կարող եք խաբվել կամ զատաւ մեր սպասավորի պատիւը։

Պետք և նաև լավ համաշէլ սպասավորի ընտրությունը, կարողանալ խնայել նրանց թիւնասիրությունը և քրիստոնեայարար կառավարել մեր ամբողջ փոքրիկ եկեղանությունը, վոր համախ շատ անհանգիստ և լինում։ Իշխանությունն, իհարկե, անհրաժեշտ և, վորովհետև վորքան քիչ և մարդկանց խոհեմությունը, նրանց զսպելու համար այնքան ավելի շուտ և պետք վախը։ Բայց վորովհետև մեր սպասավորները քրիստոնեաներ են և մեր յեղաբայներն են ի Քրիստոս, վորոնց զուք պետք և սիրեք, վորպես մի քրիստոնեայական ընտանիքի անդամների, ուստի զուք պետք և իշխանություն գործ դնեք միայն այն զեպքում, յերբ համայնն արգեն չի աղւում։

Ավելի լավ և աղիկներին ամենամալ հասակից տուն կառավարել սովորեցնել։ Նոյն՝ համեմարարեք աղիկան վարել վորեն գործ, պայմանով, վոր նա այդ գործի համար մեկ հաշիվ տա։ Այդպիսի վտանգությունը նրան հրաշմանք կպատճառուի։ Չե՞ վոր յերիտասարդությանն անսովոր հանույք և պատճառում, յերբ նրան մի լուրջ գործ են վտանգում և համեմարարում։

Աղիկան կրթելու նպատակով զուեցեք վորեն քան, և թող նա այդպիսի փորձերի ընթացքում սխալներ գործի։ զուք հանգիստ դիտել ավել նրան, քե ինչպես պետք եր վարվել, վորպիսիչ նա խուսափեր իրեն հանգիպած դժվարություններից։ Հետո պատմեցեք մեր անցյալի փորձերից, ինչպես և նույնիսկ մեր սխալների մասին, վոր նրա նման կատարել եք նաև զուք մեր

յերիտասարդության ժամանակ. դրանով դուք զեղի մեզ վստահություն կնեղընէիք, ստանց ժորի դատախարակությունը վերանվում և լոկ ճշդէ մեղանության:

Յերիտասարդ ազնկան սովորեցրեք նիշաւ կարգաւ և գրել: Ամոթ և խառնութեանը, բայց մեզ ծառ խելացի և հաւախ դատախարակված ու իրենց կարողացածը կանոնադոր արտասանել չկարողացող կանայք—չսովորեցնաց սովորական յերևույթ են՝ նրանք կամ կապ են ընկնում կամ կարգում են յերգելով, փոխանակ ընտկան ու պարզ, միաժամանակ ել՝ հաստատուն ու հուպակցման արտասանելու:

Ազնկան անհրաժեշտ և նաև խմանալ թվարանության շորս գործողությունները. ըստ վրում չափազանց ոգտակար և ստիպել նրանց հաճախ գրազվել հաշիվներով: Ծառերի համար այդ գրազմունքը շատ զժվար և, բայց փաքտաց այդ բանին վարժելը և թվարանության կանոնների լավ խմանալը հեշտացնում և արտազանում են նույնիսկ ամենախառն հաշիվները, և շնորհիվ դրա հակակրանքը զեղի այդ գրազմունքը կամաց-կամաց անհետանում և, իսկ հաշիվները նիշաւ կապելը, ինչպես հայտնի յե, հաճախ նպաստում և ստան կարգ ու կանոնին:

Վասն չէր լինի նաև, զոր ազնկը վորտ չափով ծանոթ լինել իր յերկրի ամենազլխաղթ որենքներին: Այսպես, որինակ, ոգտակար և խմանալ, թե ինչ տարբերություն կա կտակի և ընծալարքի միջև. հասկացողություն ունենալ պարմանադրի, ժառանգման կարգի, դուքը ժառանգակիցների մէջ բաժանելու մասին. այդ սկսելը հաստատելիս յերկրի որենքների և սովորութիւնների մասին. մասնաժոր և հասարակական սեփականության, շարժական և անշարժ կայքի մասին և այլն: Յեթե ազնկն ամուսնանա, նա դրանց հետ շարունակ գործ և ունենալու:

Այն ազնկները, վորտնք ազնվական ծագում և մեծ հարստություն ունեն, պետք և ծանոթ լինեն հոյնտերերի պարտականություններին, վորպետպի կարողաման կատարելը այն: Բացատրեցեք նրանց, թե ինչպես պետք և խուսափել շարաշահումներից, բոնություններից, զատափեմներից, ամեն տեսակի խաբարայություններից, վոր դյուղում այնքան սովորական են: Բացատրեցեք նրանց, թե ինչպես կարելի յե աշտեղ զպրոցներ և բարեգործական ընկերություններ կազմակերպել՝ ազգաս հիմնադներին միութարելու համար:

Յույց տիեք նրանց, թե ինչպես յերբեմն գուղում կարելի յե վորեն արհեստաւորություն կազմակերպել, վորպետպի գտնե մի փոքր նվազեցնել նրա բնակիչների չքաւորությունը, իսկ զլխաղթրապես՝ թե ինչպես ժողովրդին տալ լավ դպրաց և հիմնել նրա կյանքը քրիստոնեական սկզբունքներով: Բայց աշտեղ աղբ բոլորի վերաբերյալ տիեղրդ մտնրմամբությունների մէջ մտնելն անտեղի յե:

Խոսելով սեփականատերերի պարտականությունների մասին, չժողանաք հիշել նրանց իրաւունքների մասին: Առացեք ազնկան, թե ինչ և կալվածքը, այլուրեքներ և վասալական սեփականատերությունը, հարկը, վարձակալությունը, յեկամային հարկը, հացահատիկային բահրան, փաճառված կայքերի մաքրը, վարձահատուցումը պատմաւած վասաների համար, փրկանքը, ստացադիրը, կայքի վերջումը, կայքազրումը և այլն: Արդ

տեղեկութիւններն անհրաժեշտ են, վարդահետեւ նրանք կապման են կայրը կառավարելու հետ։

ՅՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՎԱՏԱԳԻՐԸ XVIII ԴԱՐՈՒՄ

Գ. Դ. Միմուլիզ

Նախորդ գլխում մենք տեսանք, Վոր 1685 թ. մի շարք առանձին, քիչ թե շատ դատան միջոցներից հետո, վորոնց նպատակն էր բողոքականութան մոլորեցումը Ֆրանսիայում, վերջապես Նանտի Նդիկտը մեականորեն վերացվեց։ Հաջորդ հանդուրժողականության այդ հռչակագրի ակառք, վոր հրատարակեց Ննքրիի IV թագավորը 1688 թ., Լյուզովիկոս XIV-ի կարծիքով, իր թագավորության ժամանակ կորցրեց ամեն մի *raison d'êt re*՝ և՛ իր նպատակների զգալի մեծամասնության լավագույն մասը, վորոնց դաժանում էլին այդպես կոչված բողոքական կրոնը։—Գրում էր Լյուզովիկոս XIV, —արգեն կաթոլիկության և ընդունել, ուստի և Նանտի Նդիկտը զարմել և ավելորդ։

Բայց այդպես կարող էր թվալ միայն այդ միտպետին, վոր արբել էր իր իշխանությանը և իր կառավարած յերկրում զործերի իրական դրությանը քիչ էր իրազեկ։ Լյուզովիկոս XIV չէր հասկանում, —հիշա ե, վոր նրա հետ միասին այդ չէր հասկանում նաև Ֆրանսիական հասարակության ազգայնիկ խառնուրդի զգալի մասը, —թե Ֆրանսիան մո՛րցան շատ քան կորցրեց, յերբ հախճախ համար կրած անտանելի հաշմանքների ազդեցության տակ մաս կես միլիոն ֆրանսիացիներ ընդմիջալ թողնել իրենց հայրենիքը և, ինչպես արտահայտվում է մի անդլիացի պատմաբան, միևնույն չեղանակով, իրենց արիությանը, իրենց ձեռքը, իրենց դիտելիքները նվիրեցին այն պետություններին, վորտեղ բնակություն հաստատեցին։ Սակայն նույնիսկ նրանցից շատերը, վորոնք այդ ժամանակ Ֆրանսիայից ընդմիջալ չհեռացան, իրենց հողում մնում էլին բողոքականներ կամ, ինչպես Ֆրանսիայում նրանց անվանում էին, հուլանտաներ և միայն զուտ արտադրատ, մեականորեն, յերբմե ել ուղղակի ֆիզիկական տանջանքների ազդեցության տակ էլին կաթոլիկություն դաժանում։

Այստեղ, իհարկե, տեղը չե պատմել բողոքականության նոր բացահայտ բռնկումների մասին, վոր տեղի ունեցան Ֆրանսիայում XVII դարի վերջի և XVIII դարի առաջին կեսի ընթացքում։ Կրոնի հարցերը, հախճախ հանդուրժողականության հարցերը մենք այստեղ չլռափում ենք այնքան, վորքան նրանց նկատմամբ ցուցաբերված այս կամ այն վերաբերմունքն արտացոլում է կամ զգրոցի հակառակորդի, կամ թնկուղ զգրոցական ուսուցման բնույթի, կամ վերջապես պետական իշխանությունների հողմից դեպի զգրոցն ունեցած վերաբերմունքի վրա։

Լյուզովիկոս XIV իր նպատակին, այն է՝ բոլոր ֆրանսիացիներին զարմեցնել հախճախարկ մթաղավորի հաժապին, —չհասավ։ Առենց, նա ինքը, լուտ յերևույթին, այդ դիտակցում էր, վորովհետև 1688 թ., այնքան՝ Նանտի Նդիկտի վերացումից 13 տարի անց, նա տեղին համարեց հրատարակել «հրովարտակ (եղիկոս) կրոնի մասին, վորտեղ, ընայած այդպիսի վերնադրին, առաջնիւնպես խոսվում էր՝ զգրոցների մասին, վորոնք,

հիշատակ և, թնության ելին աւելում բացառապէս կրօնի տեսակեայց կամ, ափսիս անշուք, կաթաղիկական կրօնի և նրա շահերի տեսակեայց:

Մենք պահանջում ենք, վարդապետ, վարձան այդ հարաւոր և, բոլոր նուիրում լինեն զպրոցներ, վարձող ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիներն ուսուցանելին բոլոր յերկրաներին, մանաւանդ նրանց, վարձող հայրերն ու մայրերը պատկանում ենին այն զաւանանքին, վար իրենց ղեկավարական և իննստնում: Յերկրաներին պետք և սովորեցնել կատարելիք և ազգայնութիւն. դա անհրաժեշտ և նրա համար, վարդապետ նրանց նախապատրաստել հետադարձ մամերգությանն առն որ ներկա դռնվելու համար:

Պետք և նաեւ սովորեցնել կարգաւ և նուիրելի գրել նրանց, վարձող համար դա կարող էր հարկավոր լինել: Այն բոլոր վարձում, վարձող ուրիշ միջոցներ չեն լինի, ղեկավարներն պետք և հարկել հասուի տուրքով, ուսուցիչներին 150 լիւր և ուսուցչուհիներին 100 լիւր ռոնի վճարելու համար:

Մենք պահանջում ենք բոլոր հայրերից, մայրերից, խնամակալներից և մշակներից, վարձող խնամքին յերկրաներ կան, մանաւանդ այնպիսի յերկրաներ, վարձող ծնողներն այսպէս կոչված ղեկավարական զաւանանքյանն ենին պատկանում, վարձողի նրանք յերկրաներին մինչև տասներորտ տարեկան հասակն ուղարկեն զպրոց կատարելիք սովորեցնելու և նրանով դատարարակելու համար: Գլխավորն իննստններին առաջարկվում և հասուի հաղորդությանն ունենալ իրենց ծխերում հիշալ յերկրաներին ուսուցանելու վրայ:

Շնչ նոր մեղ բերված թագավորական եղիկար վերին տասնհազար կարևոր և այն տեսակեայց, վար այստեղ ուղղակի և կատարողիկ կերպով սահմանվում և ծնողների պարտականությունը յերկրաներին զպրոց ուղարկելու մասին, թեև հիշատակ և, այդ վրէ թե ժողովրդական մասնաների յուսաւորության շահերից յեղելով եր արժում, այլ ժողովրդիկ մեղ կաթաղիկականն սահմանելու նպատակով: Բացի եղիկարի մեր մեղ բերած պատահաւորութիւնից, մեր մասնանշած հանգամանքն սպասուցվում և նաեւ այն նկատուումով, վար նաեւի եղիկարի վերացման մամանակվանից Լյուդովիկոս XIV հրամայեց յոգնաբան կոնսիստորիաների և ղեկավարական հաղորդանքների կաղնածքերը զորնաղբել ժողովրդական զպրոցներ կաղնակերպելու համար:

Մեղ դրաւեցնող տեսակեայց ափսիս ևս կարևոր և 1724 թ. մայիսի 14-ի թագավորական ղեկարացման, վար հրատարակեց խնամակալ Որդանի դուքսը (Լյուդովիկոս XV-ի փոքրահասակ լինելու պատճառով): Այդ ղեկարացման հաստատում և 1698 թ. եղիկար և առաջարկում և, այսպէս կոչված, գանձապետության գաւաթաւորներին (procureurs fiscaux) ղեկն առն պահանջել զպրոց շահաւորող յերկրաների ցուցակը, վարձողի հետ հետապնդել հայրերին, մայրերին կամ խնամակալներին, վարձող խնամքին կան այնպիսի յերկրաներ:

Իհարկե, այս ղեկարումն էլ մենք դրած ունենք զպրոցի միջոցով կրօնական այլախոհության դեմ պայքարելու նույն մղումների հետ:

Պատահական չէր, վար մենք խոսք բացինք մեր յերկրաներն ծխական զպրոցներին մասին, վարձող հետեւ խկապեա վար XVII և XVIII դ.դ. Ֆրան-

սկանան ժողովրդական դպրոցները շափազանց նման են մեր յեկեղեցական-
ծխական դպրոցներին: Մենք գիտենք, վոր Հենց այդ դարերին և վերաբե-
րում յեղվիտներին ամենամեծ ազդեցութիւնը դպրոցական գործի վրա,
բայց յեղվիտներն իրենց դպրոցները կազմակերպում էին ի նկատի ունենա-
նալով յուր ժողովրդի և աղետակալութեան բացառապէս միջնակարգ և
մասամբ բարձրագոյն կրթութիւնը: Ընդհանրապէս ստանալով, յեղվիտները
զտնուած էին, վոր ամէլի խելացի կլինի ժողովրդական մասնաներին թող-
նել թողութիւն տաանց կրթութիւն: Համենայն գեղապարհք այդ գործն ու-
րիշներին էին թողնում:

Իսկ ո՞վքեր էին այդ ուրիշները, վորոնք զբաղվեցին ժողովրդական
մասնաների ուսուցմամբ: Դժբախտաբար, մենք այդ կարևոր հարցը միայն
բնականաբար գծելով կարող ենք շուտով, վորի մասին վու՛ մասնագիտական
պատմութիւններում սովորաբար վուշին: Էի խոսվում կամ համարյա վու-
շին: Էի խոսվում:

Ժողովրդական դպրոցներին ամենայնաանդուս և ազդեցիկ կազմակեր-
պիչներէց մեկն արքայա ժամ-Բասիտ Լասալն էր (Lassalle), Քրիստոնե-
ական դպրոցներին յեղբայրներին Ընկերութեան — Institut des Freres
des Ecoles Chre'tiennes—կամ կարն ստանալով՝ Քրիստոնեական յեղբայր-
ների դպրոցներին հիմնադրել:

Այդ մարդն էր ծագումով Էջափոր շէր, համենայն գեղապարհք նա այնպիսի
մարդ էր, վորին կյանքն առնվազն խոստանում էր լիութիւն և վորոշ
պատիւներ: Սակայն նա իր ամբողջ կյանքը ժողովրդական մասնաներին հա-
մար դպրոցներ կազմակերպելով անցկացրեց, ուսուցիչներին համար սեմի-
նարիաներ հիմնեց, իր կազմակերպած դպրոցներում գործածելու համար
զրեց մի շարք գրքեր և նույնիսկ կազմեց այդ դպրոցներին կանոնադիր,
նման յեղվիտներին մեզ ծանօթ Ratio Studiorum-ին:

Լասալը ծնվել էր 1651 թ. և մեռել 1719 թ., այլ կերպ ստանալով, նա
գործում է այն ժամանակ, յերբ Ծրանախալում արայրուտիտական տիրա-
րուհներն առաքելաւորաբար լիովին հաղթանակում են քաղաքացիական և յե-
կեղեցական վարչութիւններում, ըստ վորում վերջինն ըստ էության, յե-
թն վու՛ ըստ մեկի, կատարելապէս յենթարկված էր նույն թագաւորական
իշխանութեանը:

Լասալը ժողովրդական կաթոլիկ էր, և նրա բացած Քրիստոնեական յեղ-
բայրներին դպրոցներին ուսուցիչները, այսպէս ստանալով, կաթոլիկականու-
թեան միախառնութեան և կաթոլիկ ուղղութիւնութեան պրոպագանդիստներ
էին:

Լասալին գործունէութիւնն իր գագաթնակետին հասավ XVIII դարի
նիւրբին, յերբ յեղեկապետները դիմում էին նրան՝ խնդրելով ուղարկել
ուսուցիչներ, վորոնք ընդամենն եմ պայմարելու հերետիկոսութեան դիմ:

Մենք Հենց այդպիսի ուսուցիչներ են հարկաւոր, —գրում էր Լասալին
Ալեյի յեղեկապետին հաշորդը (Ծրանախալի հարկաւոր, վորտեղ ընդհան-
րապէս հուղեկոստներն աղելի չառ էին, քան յուրիտում) — Ալեյին համար
մեզ նույնիսկ յերկուսն են հարկաւոր: Մտքը հերետիկոսութեանը վուշն-
ւաղեցու և կաթոլիկական կրօնն ամբողջելու մասին է: Դա մեծ խնդիր
է և ըստ աշխատողների և պահանջում: Յետ մեզ եմ դիմում, վորպէսզի

ստանամ մեր աշակերտներէց... Ինձ շատ դժուարին այն բնագրայիններն, վարձեր արդեն աշխատում են Աֆրիյանում և Մարտելում»։

Լուսառն իսկապէս ուղարկեց յերկու յեղբայրներին, բայց վարձում ուսուցիչներին պահանջն ինքնին հետեւած էր Ալեքի յեղբակոսի մզաւանների՝ կատարելի Լյուդովիկոս XIV—ի մեզ ծանօթ եղեկար»։ Հուլեանոսներին բոլոր 14 տարին շրջադարձ յերեխաներին գոյրոցներում (կաթոլիկական) պարտադիր կերպով ուսուցանելու համար։

Այժմ ալիւի մօտիկից տեսնենք, թե ինչպիսին էին յեղբայրներին զբոսացնելը։

Նոյն մասնածնէնք, վոր համաձայն քրիստոնեական յեղբայրներին հիմնական սկզբունքների, ինչպէս այդ ասված և Լուսառնի «La conduite des Ecoles» գրվածքում, նրանց կողմակերպած բոլոր գոյրոցները պետք է մեր լինեն։ Յեղբայրներն ունեւորեն հետեւում էին այդ կանոնին իրենց գոյրոցներին գոյութեան ամբողջ ընթացքում։ Այլ կերպ ասած, յեղբայրներն իրենց հիմնական խնդիրը միշտ համարում էին մոլորվողի յերեխաներին սովորեցնելը, այն հասարակ մոլորվողի յերեխաներին, վորք համար ուսմանց վեր էր իր յերեխաներին կրթութեան համար վճարելը։

«Մեր նպատակն և յերեխաներին քրիստոնեական ուսում տալ։ Ուսուցիչները յերեխաներին պետք է սովորեցնեն նիւտ կյանք վարել, նրանց հագորդակից դարձնելով մեր սուրբ կրօնի խորհուրդներին, մզաւանով, վոր նրանք համակվին քրիստոնեական կանոններով և սկզբունքներով»։

Քրիստոնեական յեղբայրներն իրենց գոյրոցներում ինչո՞ք էին դրադված։ Նրանց առաջարկվում էր յերեխաներին սովորեցնել. 1) Փրանսերեն լեզու, 2) լատիներեն լեզու, 3) մեռալիք տառերի ընթերցանութուն, 4) գրել։

Ուսուցիչներին առաջարկվում էր նույնպէս, վորքան հնարավոր և յերեխաներին սովորեցնել ուղղադրութուն և հաշիվ։ Հասարակ դատարարին պատկանող մարդկանց համար դա այն մասնակի բարձրագույն խնամատւթուն էր համարվում։

Ուղղադրութեան և արժանի նաև այն հանդամանքը, վոր քրիստոնեական յեղբայրներին գոյրոցներում յերեխաներին Փրանսերեն լեզու, այսինքն՝ մայրենի լեզու սկսում էին սովորեցնել ալիւի շուտ, քան լատիներեն. այս բանում չի կարելի չվաղանել ասողք մտքի հաղթանակը գոյրոցական ուսմանայի վրայ՝ Այսպիսով, յանձնարարների ամենակարգաւոր նորամուծութուններին մեկը փոխ և անվան քրիստոնեական յեղբայրներին ընկերութեան կողմից, վորանց ընդհանրապէս խորթ էին առաջադիմական ճշգրտումներն այլ տեսակներով, թեև, իհարկէ, արդեն խիստ առաջադիմական պիտի համարել այն փաստը, վոր մարդկանց մի վորու կատեգորիա իրեն նպատակ և գրել մոլորվողական մասաւյի տարբական ուսումը։

«Ուսուցիչներին առաջին կամ զլրատվոր հոգար պետք է լինի, —կարգում ենք Լուսառնի հիշյալ գրվածքում, —սովորեցնել աշակերտներին առաջնայան և յերեկոյան աղօթքները՝ «Le Pater», «L'Ave Maria», «Le Credo», «Le Conferior» և նույն աղօթքները Փրանսերեն, պատվիրանները, հագորդայինների պատասխանները պատարագի մասնակի, կատեխիզիս... Այդ նպատակի համար յերեխաներին ամեն սր պետք է կենսական մաս կա-

տեխնիկա սովորեցնել, արձակուրդային որերի նախորդակին՝ մեկական ժամ, իսկ կիրակի և տոն որերին՝ մեկ և կեսական ժամ:

Բացի դրանից, շուաման բոլոր որերին աշակերտներին տվեն որ պետք է աանել ժողովար յեկեղեցին՝ ժամերգության ներկա լինելու համար:

Կարելի՞ չե արդյոք սրանից ավելի պարզ, ավելի վորոշ բնութագրել զպրոցական ուսուցման խնդիրները... Ընթերցողը տեսնում է, վոր մենք կատարելապես իրավացի եյինք, յերբ ասացինք, թե մեր նկարագրած դպրոցներէ տիպը համապատասխան է մեր յեկեղեցական-ծխական դպրոցներին...

Մեր նկարագրած դպրոցների կազմակերպման մեջ կային և դրական կողմեր: Մենք արդեն ասացինք, վոր յեղայրները յերեսաներին կարգաւ սովորեցնում եյին նախ Փրանսերեն, վոր այն ժամանակ զեւեա նորություն եր. նրանք սովորաբար դասարանները բաժանում եյին յերեք բաժանմունքներէ՝ ըստ ընդունակությանների և զխելիքների, ըստ վորում Հերթով գործ յանձնաւով յուրաքանչյուր բաժանմունքէ հեա, ամբողջ բաժանմունքէ հեա պարագում եյին միանգամից, այսինքն՝ յեղայրները վորոշ խմբաւով դործադրում եյին խմբակային ուսուցում, և վոչ թե յուրաքանչյուր աշակերտի հեա սուսանձին-սուսանձին եյին պարտպում^{*)}: Նրանք աշխատում եյին յերեսաներին հետաքրքրել և ալը նպատակով ընթերցանության համար ոգատադրում եյին յերեսաների համար հասկանալի տեքստեր, թեև, իհարկե, նրանք իրենց ժամանակի մարդիկ չեյին լինի, յեթև միամտաւեակ չձգանքին նաև այն բանին, վոր ալը տեքստերը խրատական լինեյին: Լատալն ինքը կազմեց մի շարք աղբյուրի դրքութիւնք. Devoirs du Chretien, Règles de la Bienséance et de la Civilité chrétiennes^{**)} և այլն: Ալը դրքերը, վորոնց բովանդակության մասին կարելի չե դասել հենց արդեն միայն նրանց վերնադերսով, մեծ հաջողություն ունեյին և ամբողջ XVIII դարում դործածական եյին Փրանսիական դպրոցներում:

Քրիստոնեական յեղայրներէ դպրոցներում կարգապահությունը և ընդհանրապես նրանց ղեկավար բաժնական խիստ եյին, և ուսուցիչներին նույնիսկ սուսաբերկվում եր աշակերտներէ հեա չլիվելիս խուսափել ավելորդ բառ դործածելուց: Նրանք պարտաւոր եյին նույնիսկ աշակերտներին ուղղած իրենց հրամանների համար, ըստ հնարաւորության, ոգատադրել պարժանական նշաններ: Սակայն, թե՛ կարգապահության և թե՛ իրենց ընդհանուր կարգերի տեսակետից քրիստոնեական յեղայրների դպրոցներն այնուամենայնիվ լավ եյին այն ժամանակվա մյուս ըստ դպրոցներից: Այսպես, որինաս՝ Լատալն ուղղակի գրում եր, թե մեռնելին քանոնով խմելուն քիչ պետք է դիմել, ըստ

Նկ. 80. Քրիստոնեական յեղայրների դպրոց

*) Այն ժամանակ զա նույնպես նորություն եր. Բալթիկ հայանի յե, վոր ամբողջ դասարանի կամ քիչ թե ըստ մեծ խմբակի հեա պարագաւ կարգապահը հեա յի մեծք ընդունում:

**) Քրիստոնեայի պարտականությանները. Քրիստոնեական պարկեշտության և բարեկեթության կանոնները. — Ի. Ս.

վորում վարձան քիչ. այնքան ավելի լավ: Իսկ հիպոտեկն գիմելը հանձնարարվում էր միայն ամենահաջողությամբ ղեկավարվում: Լուսալը գտնում է, վոր այդպիսի պատմի կարելի չէ գիմել ամուսնան ամենաշատը յերեւելոր անգամ:

Լուսալը հետո մատնանում է, թե բոլոր աշակերտներին, թե՛ հարստներին և թե՛ չքավորներին, պետք է միասնակ վերաբերվումք ունենալ: Վարդարներին նույնիսկ ավելի ուշադիր, քան հարուստներին^{*)}: Մենք գիտենք, վոր յեղվածները բոլորովին այլ դարձեցակերպի ենին հետևում:

Մի խոսքով, քրիստոնեական յեղբայրների ղարոցները թերությաններն այն մատնանկա թերությաններն ենին ընդհանրապես, բայց դրա վրաբերն այդ ղարոցներն ունեյին և վորոշ լուրջ արժանիքներ, վորով նրանք լավագույնս տարբերվում ենին մեր ուսումնասիրած դարաշրջանի մյուս ղարոցներէն:

Ընդհանրապես ասած, քրիստոնեական յեղբայրների ղարոցները հալսության ունեյին և ղոյսության ունեցան մինչև հեղափոխությանը: Նրանք ախարս 1789 թ. հալվում էր քրիստոնեական յեղբայրները 116 հիմնարկության, այդ հիմնարկությաններում, 550 դասարաններում աշխատում ենին մոտ 800 ուսուցիչներ, աշակերտների ընդհանուր թիվն էր 36 հազար մարդ:

Յերբ հեղափոխական շարժման ամենարուսն շրջանում վորոշվեց ցրել բոլոր կոնգրեգացիաները, ապա այդ հարցի մասին ղեկուցողն որոնադրական ժողովում հայտարարեց, թե հասկապես ախտն և փակել այսպես կոչված «մոխրագույն քույրերին» (Soeurs Grises), այսինքն՝ ինչպես մենք, ուսանեալ այժմ կասեյինք, ղթության քույրերի, և քրիստոնեական ղարոցների յեղբայրների կոնգրեգացիաները (միաբնությանները): ՎՄենք տեղին ենք համարում, լուրջում էր այդ հարցն ուսումնասիրող հանձնաժողովի առնուից ղեկուցողը, — ոչ առաջարկ հիմնարկությանների շարքը դասել քրիստոնեական յեղբայրների ղարոցները: Շատ քաղաքներում այդ յեղբայրները սովորեցնում են կարգալ, գրել, թվարանության և տնտեսական գիտելիքների տարբեր: Ընդհանուր ասմամբ նրանք այդ շատ հաջող են կատարում: Նույնիսկ մի քանի վայրերում նրանք հիմնել են մեծ փակ ուսումնական հաստատությաններ՝ pensionnats, վորոնք կատարյալ հասարակական վրաստնության են վայելում: Սակայն այդ կազմակերպությանը, վոր ղոյսության ունեք յեղվածների հովանավորութան տակ, միշտ էլ նույնպես վարակված էր ֆրանսախոսի և անհանգստեղության վորով: Ուստի այնուամենայնիվ չի կարելի նրա հետագա ղոյսությանը թույլ տալ վորպես առանձին կոնգրեգացիա: Յերբ նա կցրվի, պետք է ուղղվել նրա այն առանձին սնդուկների ծառայությաններէն, վորոնք այդպիսի ծառայությաններ իրենք կատարակեն կառավարությանը: Նրանցից մի քանիսն արդեն կարողացան ցուցաբերել իրենց հայրենասիրությանը, բայց ամենիցն իրենց իշխանավորներէն: Յերբ այդ իշխանավորների բռնապետական իշխանությանը

*) Վերջին քաղաքային քրիստոնեական յեղբայրների ղարոցներում ընդունվում ենին նաև ամեր ծնողների յերեմները, բայց արդեն վարձով:

կօշնշացի, կարեւի կլինի սպասել, վոր յեղբայրներէ հայրենասիրական տրամադրութիւնները կզերամեմենք:

Ինչպես մենք գիտենք, շքիտանեյալան յեղբայրները միայն տարական դպրոցներ եյին պահում: Նրանց հետ զուգընթաց գործում եր ուսուցանողներէ մի ուրիշ կորստացեալ, վորը հայտնի յեր Oratoire de Jesus Christ անունով, վորը պահում եր, գլխավորապես, միջնակարգ դպրոցներ, այսինքն՝ այսպես կոչված քոլեջներ:

Այդ կորստացեալան հիմնվել եր 1611 թ. և համեմատաբար աչքի յեր ընկնում լիբերալ վոգով և զգալի հանդուրժողականութամբ: Կորստացեալի մեջ մտնողները վերադրվում էին հոգևորականութան, բայց վոչ վատակամութանը: Յեթն ինչ-ինչ պատճառներով նրանք դադարում էին իրենց գործունէութիւնից բաժարաբաժարան ստանալ, նրանք կարող էին թողնել կորստացեալան, վորովհետեւ կորստացեալի մեջ մտնելիս նրանցից իրատուան չէին պահանջում կորստացեալում կամ որդեկում (ordre) հալիտան մտալու համար: Այդ տեսակետից շէտուաբ Որատորիայի անդամներէ դուրսյալը եյալանորեն տարբերվում եր թե՛ շքիտանեյալան յեղբայրներէ և թե՛ մանաւանդ յեղվիտներէ դուրսյալից: Այդ հանդամանքն արտահայտվում եր կորստացեալի կյանքի ամբողջ տնի վրա, վորտեղ կրտսերներն, ինարքեւ, պարտավոր էին հպատակվել ավագներին, բայց վորտեղ այդ հպատակութիւնը ծայրահեղութան չեր հասցրած, և կրտսերներն ավագներէ մեղքին կույր, անբան գործիք չէին դարձված, ինչպես վոր եր յեղվիտներէ մոտ. հայտնի չե, վոր Լոյոլան պահանջում եր, վոր կրտսերն ավագներէ մեղքին լինել ինչպես մի դեպ: Մենք այդ նրա համար ենք ստում, վոր մեր մատնանշած հանդամանքը չեր կարող չանդադարաւ Որատորիայի դպրոցներում տարվող դաստիարակութան և ուսուցման բնույթի վրա:

Յեղ իսկապես, Որատորիայի դպրոցներում կարգապահութիւնն աչքի յեր ընկնում իր համեմատական մեղմութամբ: Որատորիայի ամենաաչքի ընկնող մանկավարժներէ մեկը, Լամին գրում եր. «Յերեխաներին հպատակվել ստիպելու համար, քայի ճիպտից, կան նաև այլ ուղիներ: Փաղաջանքն ու պարզաստութիւնը հույսը, ստորացման վախը—այս ամենը յերեխաների վարքի վրա ավելի մեծ ազդեցութիւն ունեն, քան ճիպտը»:

Այդպիսի բաները շտիպանց ստիպական են թվում և համեմալն ղեկաբալորովին ել ուշադրալ չեն, բայց XVII դ., յերբ այդ բաները գրվել են, այդ մեղով արտահայտվելու համար պետք եր մաքի վորոչ համարձակութիւն և ինքնուրույնութիւն ունենալ:

Որատորիայի դպրոցներում ուսումնական գործի կազմակերպման մեջ վորոչ տեսակետներով կարելի չե յանձնեխտաւան դպրոցներէ հետ շատ ընդհանուր բաներ գտնել:

Որատորիան, դուցե, ավելի շատ արժանիքներ ունի, քան յանձնեխտաները, վորովհետեւ նա կարճակերպվել և ավելի լուստ, քան թե յանձնեխտաների դպրոցներէ են յերացել: Ինչպես մենք իշխատակցիք, շէտուաբ Որատորիան հիմնեց Պարոս Բերուլը (Pierre de Be'ulle) 1611 թ.: Նա միանգամից մեծ հաջողութիւն ունեցալ: 1614 թ. նրան անցան Դեպպեյի և Լարշելի քոլեջները, 1629 թ. Որատորիայի մեղքին էյին արգեն մոտ 50

ժամապարհը նամակում 1683 թ. գրում եր Դեկարտի (լատիներեն Cartesius) առթիվ.

«Յես չգիտեմ, թե մեր գրողներից մի քանիսին ինչը կարող եր ստիպել աղգաստ շատ աշխատել Դեկարտի նկատմամբ կասկածներ հարուցել, իմ կարծիքով, փխխուսականներից աղբ մեծագույնի յերևան դալը պատիվ երերում Ֆրանսիային և մեր դարին»:

Այս բառերից հետո, վոր բնորոշում են Որստորիայի մի քանի տեղամերի վերաբերմունքը դեպի հռչակավոր փխխուսական, իր ժամանակի մեծագույն ֆիզիկոսն ու մաթեմատիկոսը, վորին, սակայն, քաջաստար և նույնիսկ թշամարար եյին վերաբերվում ինչպես յեկեղեցին^{*)}, այնպես էլ նույնիսկ համարաբանները, մեզ համար զարմանալի չի լինի, վոր դասավանդման մեթոդների և դասընթացի կազմի տեսակետից Որստորիայի դպրոցներն իր ժամանակին առաջավորներ եյին: Որստորիանցիների ամենամեծ արժանիքներից մեկն այն է, վոր նրանց մոտ դպրոցական ուսուցման առաջին տարիներում ֆրանսերենը, այսինքն՝ յերեխաների մայրենի լեզուն գլխավոր դերն եր խաղում: Որստորիանցիների այդ արժանիքն էլ ավելի նշանակալից եր նրանով, վոր նրանք աղբ ուլին բռնեցին նույնիսկ յանսնեխաներից ավելի շուտ, վորոնք իրենց դպրոցները մի փոքր ավելի ուշ կազմակերպեցին, քան Հիսուսի Որստորիան:

Հետո, Որստորիայի դպրոցներում ալքի ընկնող տեղ եյին զբաղում մաթեմատիկական և ֆիզիկական դիսուլթյունները, վոր նորից լիովին հասկանալի չի դառնում, յեթև հիշենք նրանց վերաբերմունքը դեպի Դեկարտը, նրա դիտական և փխխուսական աշխատությունները: Որստորիայի դպրոցները մեծ ուսուցչություն եյին զարմնում պատմության ուսումնասիրության վրա, վորն ամբողջ դասընթացի ընթացքում ավանդվում եր ֆրանսերեն, մի բան, վոր մեր ուսումնասիրած ժամանակի համար նորից մի համարձակ նորամուծություն եր:

Որստորիանցիները զերազանցում եյին յանսնեխաներին նաև այն տեսակետից, վոր նրանք կյանքի և մարդու բնության վրա ավելի նմուշ մուշլ հայացք ունեյին: Վիենն աստուծո արարածներ ենք, — իր արամարածության դասընթացներից մեկում գրում եր վերոհիշյալ Լամին, — և հետևաբար հիմք չկա կարծելու, վոր մենք մեր բնությամբ անպայման վտու լինենք: Իր ժամանակվա համար զարմանալի այս բաներում սխալ է վորոնե Որստորիայի դպրոցական ուսման մի քանի կողմերի քաջատրության բանալին:

Որստորիայի հռչակավոր մանկավարժներ Լամին և Թոմասենը (սրանցից առաջինը միաժամանակ խոշոր դիտական եր) իրենց ժամանակի համար կազմեցին մի շարք հրաշալի դասագրքեր, վոր յերկուր ժամանակ դործածվում եյին և այն էլ վոչ միայն իրեն Որստորիայի դպրոցներում: Վերջապես Որստորիան իր նախկին աշակերտներից Ֆրանսիային ավելի մի շարք ակամավոր գործիչներ, ըստ վորում նրանցից ամենանշանավորն, իհարկե, հռչակավոր փխխուսա Մալբրանշն եր:

^{*)} 1683 թ. Դեկարտի գրվածքները յեկեղեցիի բառարկությունների հետևածով մացվեցին արգելման գրքից ցուցակը (index) «donec corrigantur», այսինքն՝ մինչև ուղղվել:

Ինչպես մենք հիշատակեցինք, Որստորիայի զպրոցներն իրենց դոյւթյանը պահպանեցին մինչև հեղափոխությանը, ըստ վորում հեղափոխությանն անմիջապես նախորդող ժամանակաշրջանում և նրա առաջին տարիներում որստորիացիները նույնիսկ մեծ համարով ելին վաճելում։ Հեղափոխության հովերով տարվել էլին Ռոստորիայի անդամների խիստ զգալի մասը։

1790 թ. Որստորիայի անանափոր անդամներից մեկը, Դոնուս, վոր Որստորիայի քուլիններից մեկում փիլիսոփայության դասաւույն էր, Որստորիայի անդամների անուանից Ազգային ժողովին նույնիսկ ներկայացրեց Ֆրանսիայում ժողովրդական կրթության զործի թուրովին նոր կազմակերպության նախագիծն (Plan d'education présente a l'Assemblée Nationale au nom des instituteurs publics de l'Oratoire)՝

Մենք այսպեղ, իհարկեւ, չենք կարող կանոն ստնել այդ հետաքրքիր նախագծի բնութագրման վրա, նախագիծ, վոր վերաբերում էր ինչպես տարբարակն, այնպես էլ միջնակարգ և բարձրագույն կրթությանը։ Մենք նրանից միայն մեզ կրերենք մե քանի ներածական Փրազներ, վորից յերևում է, թե այդ նախագիծն ինչ վողով էր կազմված։

«Յերբմնն պատահում էր, վոր կառավարութիւնը ժողովրդի զգալի մասը դիտմամբ առանց կրթության էր թողնում։ Այստ ժողովրդի որենչուդիրները զգլմանքից ըսցի այլ կերպ չեն կարող վերաբերվել դեպի այդ քաղաքականությանը, վոր հատուկ է բռնապետություններին. նրանք ժողովրդական տղիտության բարիքներին չեն հավատում։ Բոլոր Փրանսիացիները պետք է կարողանան կարգալ, գրել և հաշվել։ Արդեն մանկությունից նրանք պետք է սկսեն նոր պետական կարգի հիմքերն ուսումնասիրել։ Դա սղգի սրբազան պարտքն է դեպի իր յուրաքանչյուր անդամն առանց յացատւթյան։ Դոնուս շուտով Փարաջն հանեց, հետապսում ընտրվեց Կոնվենտի անդամ և կոնվենտումն էլ ժողովրդական կրթության կոմիտեյի աչքի ընկնող անդամներից մեկն էր։

Խոսելով կորպորացիաների մասին, վորումք XVII և XVIII դարերի ընթացքում Ֆրանսիայում գրազվում էլին զպրոցական ուսուցմամբ, չի կարելի չհիշատակել և այն կորպորացիան, վոր Pe'eres de la Doctrine Chre'tienne*) անունն էր կրում։

Այդ կորպորացիան, նիշան տաւ, սկիզբն առավ Իտալիայում XVI դ., յայց XVII դ. սկզբից քր զործունեյությունը տարածեց նաև Ֆրանսիայում, վորտեղ շուտով մեծ ժողովրդականություն մեռք բերեց։ XVII և XVIII դարերի ընթացքում զոկարինյոյներին քուլինները լիքն էլին ուսանող յերիտասարգությամբ։ Այդ կորպորացիան յեզվիտների նման իր զործունեյությանը, գլխավորապես, կենտրոնացրեց միջնակարգ կրթության բնագավառում, յայց նրա ամբողջ ուղղությունը, լիբերալիզմի իմաստով, խիստ տարբերվում էր յեզվիտների ուղղությունից։ Ընդհանրապես աւամ, այդ ուղղությանը կատարելապես խորթ էր յեզվիտական մեռցընող Փորձալիզմը։

XVIII դ. վերջի մեծ հեղափոխական շարժման դարաշրջանում, հենց

*) Քրիստոնեական վարդապետության Հայրեր։ — Ի. Ս.

նոր հիշատակման միասնության ժողովների գաղափարների մեջ մենք դառնում ենք աշխարհի ակնամար մարդկանց, ինչպես նաև կորեներ, իր մասնակցին լավագույնը հայտնի ջերական Դոմերգը և հետագայում Կոմիկնայի հռչակագրի գործիչ Լավանայը: Հեղափոխության հենց նախորդակին հայր կորեները հրատարակեց մի հետաքրքիր աշխատանք. «Traite' d'education civile, morale et religieuse»^{*)}.

Այստեղ նշանակալից է արդեն թաղաքացիական գաղափարական մասին արտահայտի լույս տեսնելու փաստը, վորը կազմել էր մի հոգևորական, ինչպես նաև այն հանդամանքը, վոր կրոնական գաղափարականներ, առաջին տասն, յերրորդական տեղ և արվում, մինչդեռ գրանց չէր տալ Ֆրանսիայից արտաքան թեղվածների համար կրոնական կրթությանը կազմում էր տարիչ կրթության հիմքը: Յեթն մենք աշխույ Նարախուրայուն ունենալից հայր կորեները զբոյց ցիտասանը մեջ ընկելու, մենք ընթերցողին կկարողանայինք ցույց տալ, վոր այդ հոգևորականի գրվածքի շատ տեղերում շատ պարզ կերպով զգացվում է Մոմսեռչյոյի թաղաքական գաղափարների և նույնիսկ Ռուսոյի (Contrat Social) ազդեցությունը:

Հռչակագրի Լավանայը, վորի անունով, յեթն չենք սխալվում, կուլում է ներկա Փարիսի լիցենզիներից մեկը, տար տարի գաղափար յեր զգուարինյորներից զգրոցներում (վորտեղ ինքն էլ էր կրթությանն առաջնը), յերր հեղափոխությանը պայման: Ինչպես հայտնի է, դուցե, մեր մի թանի ընթերցողներին, նա հետագայում, վերևում հիշատակված Դոմույի նման, ընտրվեց Կոմիկնայի անդամ, վորտեղ ժողովրդական կրթության կոմիտեյում կատարած իր աշխատանքով իր անունը մայրեց Ֆրանսիայի գաղափարական գրադարների մեջ ընդհանրապես և Ֆրանսիայի ժողովրդական կրթության գաղափարական մեջ՝ մասնավորապես:

(9. 9. Միտուի «Главные моменты в развитии западно-европейской школы» զբոյց, 1913 թ. էջ 164—178):

^{*)} Հիշատակում թաղաքացիական, բարձրական և կրոնական գաղափարական մասին: — Ի. Ս.

QJLL QJLLQJLL QJLL QJLL

FL0052602

ЦЕНА

1690